

ოთარ თურმანიძე

**აჭარის პოლიტიკური და
ეკონომიკური ისტორია
(1921–1940)**

ს.ს. „გამომცემლობა აჭარა“
ბათუმი – 2012

ნაშრომში შესწავლილია აჭარის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის საკითხები XX საუკუნის 20-30-იან წლებში. გაშუქებულია პოლიტიკური ვითარება აჭარაში 1921 წელს: საოლქო რევომის ფორმირება, საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადება, ბრძოლა თურქი ოკუპანტების წინააღმდეგ, ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნა, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებისა და კომუნისტური პარტოკრატიის ჩამოყალიბება. განხილულია პროფესიული კავშირებისა და ახალგაზრდული ორგანიზაციების ისტორია.

მონოგრაფიაში ასალი ხედვითაა გაშუქებული ეკონომიკური გარდაქმნები: წარმოების ძირითად სამუალებათა ნაციონალიზაცია, სამრეწველო-ეკონომიკური და აგრარული რეფორმები. გაანალიზებულია პოლიტიკური და ეკონომიკური რეფორმების არსი, ფორმები, განხორციელების მეთოდები. განხილულია მრეწველობის, ტრანსპორტისა და სოფლის მეურნეობის ძირითადი დარგები. წიგნი განკუთვნილია სპეციალისტების, სტუდენტებისა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი ავთანდილ სონდულაშვილი
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

რეცენზენტები: ოთარ გოჯოლიშვილი
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი
ნუზარ ზოსიძე
ისტორიის აკადემიური დოქტორი

ОТАР ТУРМАНИДЗЕ

**ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ИСТОРИЯ АДЖАРИИ
(1921-1940)**

**А.О. „ИЗДАТЕЛЬСТВО АДЖАРА“
БАТУМИ – 2012**

В труде изучены политические и социально-экономические вопросы Ад-жарии 20-30-ых годов XX века. Освещены политическая обстановка в Аджарии в 1921 году: формирование областного ревкома, выявление советской власти, борьба против турецких оккупантов, создание автономной республики, образование государственных органов и коммунистической партократии. Рассмотрена история профессиональной и молодёжной организаций.

В монографии поновому освещены экономические преобразования: национализация основных средств производства, промышленно-экономические и аграрные реформы. Проанализирована суть и формы экономических реформ, методы их проведения. В труде рассмотрены основные отрасли промышленности, транспорта и сельского хозяйства. Книга предназначена для специалистов, студентов и широких кругов читателей.

Редактор АБТАНДИЛ СОНГУЛАШВИЛИ
Доктор исторических наук,
профессор

Рецензенты: ОТАР ГОГОЛИШВИЛИ
Доктор исторических наук,
профессор
НУГЗАР ЗОСИДЗЕ
Академический доктор истории

შესავალი

თემის აქტუალურობა. საბჭოთა პერიოდის 1921-1940 წლების აჭარის ისტორიის შესახებ არაერთი ნაშრომი გამოქვეყნდა, მაგრამ მათი უმრავლესობა დაწერილია კომუნისტური რეჟიმის დროს და მრავალ შემთხვევაში ჭეშმარიტება დამახინჯებულია. მკითხველი ახალი ნაშრომების გამოქვეყნების მოლოდინშია, რომლებშიც ობიექტურად, კონიუნქტურის გავლენის გარეშე გაშუქდება ამ პერიოდის ისტორია, დადგინდება ჭეშმარიტება. ახლებური აზროვნებით დაწერილ ნაშრომებს არა მარტო ისტორიულ-შემეცნებითი, არამედ პრაქტიკულ-გამოყენებითი ღირსებაც ექნება. სწორედ ეს იყო ავტორის მთავარი მიზანი, როდესაც 1921-1940 წლების ისტორიის შესწავლა დაიწყო. ეჭვს არ უნდა იწვევდეს თემის აქტუალურობა.

საბჭოთა ეპოქის 1921-1940 წლების აჭარის ისტორია უადრესად რთული, წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა. ამ წლებში მიმდინარეობდა შეურიგებელი ბრძოლა პრორუსულ, თურქოფილურ და ქართულ ეროვნულ ძალებს შორის. საბჭოთა რუსეთის მხარდაჭერით და უშუალო ჩარევით პრორუსულმა ძალებმა გაიმარჯვეს. აჭარა, როგორც მთლიანი საქართველო, რუსეთის კომუნისტური იმპერიის ნაწილად იქცა. მონოგრაფიაში შესწავლილია პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმები აჭარაში. ეს ორი საკითხი ლოგიკურად მჭიდროდაა გადანასაკეული ერთმანეთთან. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე იწყება სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური რეფორმები, რის შედეგად შეიქმნა „სოციალისტური“ წყობის საფუძვლები. იგი მიმდინარეობდა ლენინურ-ბოლშევიკური კონცეფციითა და პროგრამით ექსპერიმენტების დონეზე. ეს ექსპერიმენტები საზოგადოებისათვის მტკივნეული აღმოჩნდა, რადგან ისინი განხორციელდა კატაკლიზმების, სოციალური დაპირისპირების, სხვაგვარად მოაზროვნეთა გაუტანლობის, მათ წინააღმდეგ შეორიგებელი ბრძოლის პირობებში.

არსებითი ხასიათის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური გარდაქმნები XX საუკუნის 20-30-იან წლებში განხორციელდა. ნაშრომში შესწავლილია საბჭოთა ხელისუფლების ორგანიზაცია აჭარაში, ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნა, განხილულია რეკომის, მეჯლისის, ღარიბთა კომიტეტების, საბჭოების ფორმირების, შემადგენლობის, უფლებამოსილების, საქმიანობის ძირითადი საკითხები. ხაზგასმულია იმ თავისებურებათა შესახებ, რომელიც ამ კუთხისათვის იყო დამახასიათებელი. ერთ-ერთი ასეთი თავისებურება იყო ორხელისუფლებიანობა. მეორე თავისებურება იყო აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნა. სსრ კავშირის პოლიტიკურ სივრცეში აჭარა, ნახჭევანთან ერთად (აზერბაიჯანი), იყო ერთადერთი ავტონომიური რესპუბლიკა, რომლის შექმნას საფუძვლად არ დასდებია ეროვნული ნიშანი.

ნაშრომის მეორე ნაწილში, სადაც ეკონომიკური გარდაქმნებია განხილული, განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო წარმოების საშუალებათა ნაციონალიზაციას, სამრეწველო-ეკონომიკურ და აგრარულ რეფორმებს. ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ წარმოების საშუალებათა ყოვლისმომცველი ნაციონალიზაციის შედეგად მოხდა კერძო საკუთრების ლიკვიდაცია, მრავალწყობიანი ეკონომიკა შეიცვალა ერთგვაროვანი სოციალურ-ეკონომიკური წყობით. იგი ფაქტობრივად სახელმწიფო კაპიტალიზმის შინაარსს ატარებდა. ოფიციალურად კი შერაცხული იყო სოციალისტური საკუთრებისა და ეკონომიკური წყობის სახელით. მონოგრაფიაში გაანალიზებულია ამ გარდაქმნის მეთოდები, მიმართულებები, ნაჩვენებია მათი შედეგები. ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ეკონომიკაში მრავალწყობიანობის ლიკვიდაციის, თავისუფალი საბაზრო ურთიერთობის, ბუნებრივი კონკურენციის იგნორირების პირობებში წარმოების განვითარებას ფართო სარბიელი არ ეძლეოდა. ასეთ დროს გარდაუვალი იყო სახალხო მეურნეობის მართვის მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული და პოლიციური მეთოდების გამოყენება, უმკაცრესი ცენტრალიზმის დამყარება. ცხადია, ეს იყო სახალხო მეურნეობის მართვის არაბუნებრივი გზა, რომელსაც პერსპექტივა არ გააჩნია.

არანაკლებ მძიმე იყო აგრარული რეფორმა. რეფორმის პირველ ეტაპზე განხორციელდა კოლონისტებისა და ადგილობრივი მემამულე-თავადაზნაურების მიწათმფლობელობის ლიკვიდაცია. ნაშრომში სათანადოდაა გაანალიზებული და შეფასებული ეს პროცესები. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო აგრარული რეფორმის მეორე ეტაპს. იგი ყოვლისმომცველი იყო, რამდენადაც შეეხო სოფლის მოსახლეობის ყველა ფენას. მისი განხორციელების მეთოდების (იძულება, შანტაჟი) შედეგად გლეხობის ნდობა საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ კიდევ უფრო გაუარესდა. კოლექტივიზაციის შედეგად აჭარის სოფლის მეურნეობა ღრმა კრიზისმა მოიცვა. ნაშრომში განხილულია საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობა, რაც აგრარული რეფორმის მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო. ამ მიმართულებით განხორციელებული ღონისძიებები და შედეგები დადებითადაა შეფასებული, რამდენადაც ათვისებული იყო უკაცრიელი მიწები და შეიქმნა სამუშაო ადგილები.

ამრიგად, XX ს-ის 20-30-იან წლების გარდაქმნების შედეგად აჭარაში, როგორც საერთოდ საქართველოში, ჩამოყალიბდა საბჭოური „სოციალისტური“ წყობა. მისი ჩამოყალიბება მიმდინარეობდა ხელოვნური უნიფიცირების გზით და საბჭოთა სახელმწიფოს მიზანდასახულობით. საბჭოთა ეკონომიკური წყობის საფუძველს შეადგენდა წარმოების საშუალებათა სახელმწიფო საკუთრება და დირექტიული ხასიათის გეგმიანი მეურნეობა. საბჭოურმა „სოციალისტურმა“ წყობამ ადამიანების თავისუფალი აზროვნება და შრომითი საქმიანობა შებოჭა. ფაქტობრივად ადამიანები პოლიტიკურ და ეკონომიკურ წნეხში მოაქცია. ამ გარდაქმნებისა და პროცესების შესახებ მონოგრაფიაში მოყვანილია სათანადო მასალა და გამოტანილია შესაბამისი დასკვნები, რაც მნიშვნელოვნად წაადგება საქართველოს მომავალი ცხოვრების მშენებლობას.

ძირითადი წყაროები. აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა უაღრესად მდიდარია. მათი მხოლოდ მცირე ნაწილია გამოქვეყნებული. დანარჩენი ინახება არქივსაცავებში. ოფიციალური წყაროებიდან საყურადღებოა

უმაღლესი პარტიული და სახელმწიფო ორგანოების დოკუმენტები, რომლებიც გამოცემულია კრებულების სახით. ისინი, ზოგადი და კონკრეტული ადრესის მიუხედავად, აჭარაზეც ვრცელდებოდა. ცხადია, უმაღლესი პარტიული და სახელმწიფო ორგანოების დოკუმენტები კრიტიკულ მიდგომას მოითხოვს, რადგან მხოლოდ მათზე დაყრდნობით შეუძლებელია ჭეშმარიტების დადგენა. ამის მიუხედავად, უმაღლესი პარტიული და სახელმწიფო ორგანოების ოფიციალური დოკუმენტები ანგარიშგასაწევ წყაროს წარმოადგენს. მათი კრიტიკული გაანალიზებითაა შესაძლებელი კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს პოლიტიკისა და პრაქტიკული საქმიანობის, მასებთან მუშაობის სტილისა და მეთოდების დახასიათება.

ოფიციალურ საერთო ხასიათის დოკუმენტებს შორის, პირველ რიგში, აღსანიშნავია საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ყრილობების, კონფერენციების, ცენტრალური კომიტეტის პლენუმების რეზოლუციები, გადაწყვეტილებები და დადგენილებები. ისინი დაბეჭდილია მრავალტომეულ კრებულებში, რომლებიც რამდენჯერმე გამოიცა რუსულ ენაზე. სამეურნეო საკითხებზე 1952-1958 წლებში 4 ტომად გამოქვეყნდა სკკპ და საბჭოთა მთავრობის დირექტივების კრებულები, რომლებშიც მოცემულია სათანადო მასალა 1921-1940 წლების ისტორიის შესახებ.

ასეთივე მნიშვნელობა აქვთ სკკპ ყრილობებისა და კონფერენციების (1921-1940 წწ.) მასალებს. ამ მასალების ნაწილი დაიბეჭდა სტენოგრაფიული ანგარიშების სახით, რაც სრულყოფილ წარმოდგენას გეიქმნის კომუნისტურ პარტიაში არსებული საერთო მდგომარეობის, მისი მიზნებისა და საქმიანობის შესახებ. აღსანიშნავია, რომ უმაღლეს პარტიულ ფორუმებზე სსრ კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ყოველთვის რეალურად ვერ აფასებდა ქვეყანაში შექმნილ ვითარებას, აზვიადებდა მიღწევებს, აკეთებდა ტენდენციურ დასკვნებს.

ცხადია, აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის შესწავლისათვის ანალოგიური მნიშვნელობა აქვთ საქართველოს კომუნისტური პარტიისა და მისი ცენტრალური კომიტეტის მიერ

მიღებულ დოკუმენტებს. ისინი დაბეჭდილია საქართველოს კპ ყრილობების, კონფერენციებისა და ცენტრალური კომიტეტის პლენუმების გადაწყვეტილებათა კრებულებში.

თავის დროზე ამ მასალების მხოლოდ ნაწილი გამოქვეყნდა, უმეტესი მათგანი არქივებში ინახება. აღნიშნული მასალები საშუალებას იძლევა შედარებით სრულყოფილი სურათი შევქმნათ საქართველოს კპ და მისი ცენტრალური კომიტეტის საქმიანობის შესახებ.¹⁾

საყურადღებოა სსრ კავშირისა და საქართველოს სსრ სახელმწიფო ხელისუფლების კანონთა კრებულები და დადგენილებები.² მათ შორის მნიშვნელოვანია საქართველოს კანონთა წიგნი, რომლებიც 1985-1989 წლებში 7 ტომად გამოვიდა.³ მათში შევიდა საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც ეხება საქართველოს სსრ საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ წესწყობილებას, სოციალურ განვითარებასა და კულტურას, ბუნების დაცვასა და ბუნებრივი რესურსების რაციონალურად გამოყენებას, სახალხო მეურნეობას, მართლმსაჯულებისა და მართლწესრიგის დაცვის საკითხებისა და სხვა.

მართალია, საქართველოს კანონთა წიგნში მოცემული საკანონმდებლო აქტების ნაწილი ზოგადი ხასიათისაა და მათი მოქმედების არეალი ვრცელდებოდა მთლიანად რესპუბლიკაში, მაგრამ ამავე დროს მათში დაიბეჭდა დოკუმენტები, რომლებიც თავის დროზე მიღებული იყო კონკრეტულად აჭარის შესახებ. ცხადია, საქართველოს კანონთა წიგნი ანგარიშგასაწევი წყაროა აჭარის საბჭოთა პერიოდის ისტორიის შესასწავლად.

საქართველოს, კერძოდ, აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის შესახებ საინტერესო მასალა მოცემულია სსრ კავშირის საგარეო პოლიტიკის დოკუმენტების მრავალტომეულის IV ტომში.³ მასში დაბეჭდილია რუსეთისა და თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის, თურქეთსა და ამიერკავკა-

¹ ამ დოკუმენტების მიმოხილვა მოცემულია ისეთ კოლექტიურ ნაშრომში, როგორიცაა „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“. VII. თბ., 1976; VIII. თბ., 1980.

² საქართველოს კანონთა წიგნი. I-VII. თბ., 1985-1989.

³ Документы внешней политики СССР. IV. М., 1960.

სიის რესპუბლიკებს შორის 1921 წლის 13 ოქტომბერს ყარს-ში დადებული ხელშეკრულებები. ისინი ასახავენ რუსეთისა და თურქეთის მთავრობების კოლონიურ პოლიტიკას საქართველოს, კერძოდ, აჭარის მიმართ. ამ გარიგებით დაირღვა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა და ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული საზღვრები. საბჭოთა ისტორიოგრაფიისაგან განსხვავებით, ახლებურადაა შეფასებული რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის და იმავე წლის 13 აპრილის ყარსის ხელშეკრულებები და აქედან გამომდინარე შედეგები.

ნაშრომის ერთ-ერთი წყაროა დოკუმენტები და მასალები, რომლებიც ეხება აჭარის გასაბჭოებას, საბჭოთა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ჩამოყალიბებასა და საქმიანობას. ამ თემებზე სპეციალური კრებულები გამოქვეყნდა.⁴ აჭარის გასაბჭოებისადმი მიძღვნილ კრებულში⁵ სულ დაიბეჭდა 269 დოკუმენტი და მასალა, რომელთაგან 26 (№244-269) ასახავს 1921 წლის მარტის მოვლენებს აჭარაში. ბათუმის ოლქის რეკომის საქმიანობის ამსახველი კრებული⁶ შეიცავს 331 დოკუმენტსა და მასალას. საარქივო დოკუმენტებთან ერთად ამ კრებულში შესულია პრესის მასალებიც და ისინი ეხება ბათუმის ოლქში მიმდინარე მოვლენებს 1921 წლის 17 მარტიდან 1922 წლის თებერვლამდე.

აჭარის 1921-1922 წლების ისტორიის შესასწავლად საყურადღებო წყაროა ბათუმში რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის კონსულის კ. იუსტის საიდუმლო მოხსენებითი ბარათი (შედგენილია 1922 წ. 22 ნოემბერს), რომელიც დაეგზავნა საბჭოთა რუსეთის შესაბამის სახელმწიფო

⁴ Борьба за победу Советской власти в Грузии (1917-1921 гг.). Тб., 1958; Борьба за упрочение советской власти в Грузии (1921-1925 гг.). Тб., 1959; Революционные комитеты Грузии в борьбе за установление и упрочение советской власти (февраль 1921 г.-март 1922 г.). Сухуми, 1963.

⁵ Борьба за победу советской власти в Аджарии. Документы и материалы (1917-1921 гг.). Батуми, 1961.

⁶ РКАСув (март 1921 г.- январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963.

უწყებებს. მასში ასახულია გასაბჭოების შემდეგ აჭარაში შექმნილი ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარება.⁷

საბჭოთა პერიოდის აჭარის ომამდელი ისტორიის შესასწავლად მნიშვნელოვანი წყაროა საბჭოების ყრილობების დოკუმენტები. 1922-1937 წლებში ჩატარდა აჭარის საბჭოების ორმეტი ყრილობა. გამოქვეყნებულია III, IV და V ყრილობების სტენოგრაფიული ანგარიშები.⁸ ორმეტივე ყრილობის შესახებ დოკუმენტები გამოიცა კრებულის სახით.⁹ სულ დაბეჭდილია 137 დოკუმენტი რომლებშიც გაშუქებულია აჭარის პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული ვითარება. დახასიათებულია მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა და ფინანსები, განათლება და კულტურა.

1921-1925 წლების აჭარის ისტორიის შესახებ საყურადღებო ცნობები მოცემულია კრებულში,¹⁰ რომელიც აჭარის სარქივო სამმართველომ მოამზადა და გამოსცა. მასში დაბეჭდილია 256 დოკუმენტი და მასალა, რომლებიც ეხება აჭარის გასაბჭოების, საქართველოს კ საოლქო ორგანიზაციის, მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის და სხვა საკითხებს. მართალია, აღნიშნულ კრებულში მოცემული ცნობები მთლიანად ვერ ასახავენ მაშინდელ რეალურ ვითარებას, მაგრამ, მათ საგრძნობი ღირსება აქვთ საკვლევი თემის შესწავლისათვის.

აღსანიშნავია დოკუმენტებისა და მასალების თემატური ხასიათის კრებულები,¹¹ რომლებიც ასახავენ ომამდელი პერ-

⁷ აჭარა რუსი დიპლომატის თვალით. 1921-1922, კიუსტის მოხსენება. თბ., 1998.

⁸ აჭარის საბჭოების შესაძენ ყრილობის სტენოგრაფიული ანგარიში. ბათომი, 1923; აჭარის საბჭოების მეოთხე ყრილობის სტენოგრაფიული ანგარიში. ბათომი, 1923; აჭარის საბჭოების მეხუთე ყრილობის სტენოგრაფიული ანგარიში. ბათომი, 1925.

⁹ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971.

¹⁰ ასხგსმპა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975.

¹¹ История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.), документы и материалы. Тб., 1968; История коллективизации сельского хозяйства Грузинской

იოდის საქართველოში ინდუსტრიალიზაციისა და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის საკითხებს. მათში არის ცნობები აჭარის შესახებაც. ავტონომიურ რესპუბლიკაში 1926-1932 წლებში მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის მდგომარეობისა და სოფლად მიმდინარე გარდაქმნების თაობაზე საყურადღებო წყაროა თემატური კრებული,¹² რომელიც კონკრეტულად აჭარისადმი მიძღვნილი. ამ კრებულში დაბეჭდილია 131 დოკუმენტი და მასალა. ესენია ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოების, პარტიული და პროფკავშირული ორგანიზაციების რეზოლუციები, დადგენილებები, მათი ხელმძღვანელების მოხსენებები, პრესის მასალები და სხვა.

აჭარის ისტორიის შესასწავლად მნიშვნელოვანი წყაროა 1933-1941 წლების დოკუმენტებისა და მასალების ამსახველი კრებული.¹³ იგი მოიცავს ავტონომიური რესპუბლიკის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და სხვა საკითხებს. კრებულში დოკუმენტური მასალები დალაგებულია თემატურად და მათში ასევე ასახულია მიწათმფლობელობა-მიწათსარგებლობის საკითხები. კრებულს თან ახლავს შემოკლებულ სიტყვათა განმარტება და საძიებელი.

ძვირფას მასალას შეიცავს სტატისტიკური პუბლიკაციები. აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის შესახებ საინტერესო ცნობები მოცემულია სსრ კავშირისა და საქართველოს სსრ სტატისტიკურ კრებულებში. შედარებით ვრცელი მასალა მოიპოვება სპეციალურად აჭარის შესახებ გამოცემულ სტატისტიკურ კრებულებში. 1923-1987 წლებში დაისტამბა 6 ასეთი კრებული.¹⁴

ССР (1927-1937 гг.), документы и материалы. Тб., 1970; Промышленность Грузии за 40 лет 1921-1961 гг., Тб., 1961.

¹² ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980.

¹³ ბსმსრდა, დოკუმენტისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ., ბათუმი, 1986.

¹⁴ სტატისტიკური კრებული 1913-1923 წწ., ბათუმი, 1924; აჭარის სახალხო მეურნეობა. ბათუმი, 1958; საბჭოთა აჭარის 40 წელი. ბათუმი, 1961; აჭარის სახალხო მეურნეობა. ბათუმი, 1976; საბჭოთა აჭარის 60 წელი. ბათუმი, 1981; Народное хозяйство Аджарской АССР. Батуми, 1987.

ამ კრებულებში მოცემული ცნობების მეშვეობით შესაძლებელია გაეანალიზოთ ავტონომიური რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის, ეკონომიკური რეფორმების, მიწათმფლობელობა-მიწათსარგებლობის საკითხები. აღსანიშნავია ისიც, რომ აჭარის სახალხო მეურნეობის სტატისტიკური კრებულები არ შეიცავენ საჭირო სრულყოფილ ცნობებს. ეს ხარვეზები შევსებულია სხვა წყაროებით.

საქართველოს, კერძოდ, აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის კვლევისათვის პირველხარისხოვანი წყაროა მოსახლეობის აღწერის მასალები. ამჟამად გამოქვეყნებულია 1922, 1923, 1926 წლების აღწერის მასალები. მათში მოცემული ცნობების, აგრეთვე სხვა ანალოგიური მასალების შედარებითი ანალიზის შედეგად შესაძლებელი გახდა საზოგადოებრივი ჯგუფების, დემოგრაფიული მდგომარეობის, მოსახლეობის ზოგადი განათლებისა და კულტურის დახასიათება.¹⁵

აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის ძირითად წყაროს წარმოადგენს საარქივო მასალა. მათი დიდი ნაწილი გამოვლენილი და შეკრებილია აჭარის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოებისა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ორგანიზაციების ფონდები. აღსანიშნავია რევკომის (ფ.რ-1), მეჯლისის (ფ.რ-11), ღარიბთა კომიტეტის (ფ.რ-12), ცაკის (ფ.რ-4), უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის (ფ.რ-232), სახკომსაბჭოს (ფ.რ-2), სახელმწიფო საგეგმო კომისიის (ფ.რ-96), სტატისტიკური სამმართველოს (ფ.რ-178), პოლიტიკური პარტიებისა და ორგანიზაციების (ფ.პ-1,9), პროფესიული კავშირების საოლქო საბჭოს (ფ.რ-98) ფონდები და სხვა.

¹⁵ „სრულიად საქართველოს ქალაქის მოსახლეობის 1922 წლის 30 ნოემბრის აღწერის ჯამები“. I. თბ., 1923; II. თბ., 1924; „საქართველოს 1923 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერა“. I. თბ., 1925; „მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერა 1926 წლის, საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა“. I. თბ., 1929; III. თბ., 1932; Итоги переписи населения 1959 года. М., 1962; Итоги переписи населения 1970 года. I-VII. М., 1972-1974; საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, სტატისტიკური კრებული. თბ., 1991; საქართველოს დასახლებული პუნქტები და მოსახლეობა, სტატისტიკური ცნობარი. თბ., 1991.

სოციალურ-ეკონომიკური ვითარების შესასწავლად ასევე მნიშვნელოვანია დარგობრივი სახელმწიფო უწყებების ფონდებსა და საწარმოთა მიმდინარე არქივებში დაცული მასალები. საყურადღებოა აჭარის სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭოს მასალები (ფ.რ-8), რომლებიც კრონოლოგიურად 1921-1923 წლებს მოიცავენ. ადგილობრივი მრეწველობის სამინისტროს ფონდში (ფ.რ-170) მოიპოვება 1924-1940 წლების მონაცემები იმ საწარმოთა შესახებ, რომლებიც ავტონომიური რესპუბლიკის დაქვემდებარებაში შედიოდა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური დაქვემდებარების საწარმოების ფონდებში დაცული მასალები. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი (ფ.რ-133), მანქანათსაშენი (ფ.რ-980), კოფეინის (ფ.რ-886) ქარხნების, სავაჭრო ნავსადგურის (ფ.რ-60), ციტრუსკომბინატის (ფ.რ-674), სამკერვალო გაერთიანების (ფ.რ-274) და სხვა საწარმოთა ფონდები.

სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ფონდში (ფ.რ-84) დაცულია საყურადღებო ცნობები მიწის ნაციონალიზაციის, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების, სატყეო მეურნეობის, საადგილმამულო გადასახადების შესახებ. ამ ფონდში დაცულია უცხოელი მოხალშენეების ადგილ-მამულების აღწერა, რაც ძალზე მნიშვნელოვანია მათი სოციალურ-ეკონომიკური ბუნების დახასიათებისათვის. აქვეა მოცემული სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის ამსახველი მასალა, რომელთა მეცნიერული ანალიზი საშუალებას იძლევა დავახასიათოთ ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოების მიერ გატარებული ღონისძიებები, მეთოდები და ხერხები სოფლად მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების თაობაზე.

ნაშრომში გამოყენებულია საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივებში დაცული მასალა (ფ. 14). ეს მასალა ეხება აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის უმნიშვნელოვანეს საკითხებს. მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა ის მასალა, რომელშიც ასახულია აჭარის გასაბჭოება, ანტისაბჭოთა გამოსვლები, მასობრივი რეპრესიები, მოსახლეობ-

ის დეპორტაცია, საკადრო, სამეურნეო და კულტურული ვითარება და სხვა.

მნიშვნელოვანი მასალა შემონახულია სახელმწიფო უწყებებისა და საწარმო-დაწესებულებების მიმდინარე არქივებში. აღსანიშნავია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის, და სხვა უწყებების მიმდინარე არქივებში დაცული ცნობები. საყურადღებოა საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ბიბლიოთეკაში დაცული მოსახლეობის 1939 წ. აღწერის მასალა, რომლიც ოფიციალურად არ გამოქვეყნებულა და მას დიდი მნიშვნელობა გააჩნია სოციალურ ურთიერთობათა შესასწავლად.

დიდმნიშვნელოვანი წყაროა პრესის მასალა. აჭარის შესახებ საინტერესო მასალა იბეჭდებოდა ცენტრალურ პრესაშიც (მოსკოვი, თბილისი და სხვა), მაგრამ ყველაზე უფრო მრავალრიცხოვანი პუბლიკაციები ქვეყნდებოდა ადგილობრივ ჟურნალ-გაზეთებში. 1921-1940 წლებში აჭარაში გამოდიოდა 2 (ზოგიერთ წლებში 3) საოლქო და 4 რაიონული გაზეთი. XX ს-ის 30-იან წლებში ბათუმში გამოდიოდა 3 მრავალტირაჟიანი გაზეთი (ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის, ნავთობგადასასხმელი საწარმოსა და საზღვაო ნავსადგურის).

ისტორიოგრაფია. საქართველოს 1921-1940 წლების ისტორიის ისტორიოგრაფია, მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, შეიძლება ორ ნაწილად გაიყოს. პირველი მოიცავს იმ ნაშრომებს, რომლებიც დაწერილია საბჭოთა ხელისუფლების დროს, ხოლო მეორე ნაწილი გამოქვეყნებულია საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ. ცხადია, საბჭოთა ხელისუფლების დროს გამოქვეყნებული ნაშრომები, რომლებიც მიძღვნილია 1921-1940 წლების ისტორიისადმი, დაწერილია კონიუნქტურის გავლენით, გამოხატავს მმართველი პარტიის (კომუნისტების) პლატფორმას, პოლიტიკასა და იდეოლოგიას. ამდენად, მათში საქართველოს 1921-1940 წლების ისტორიის მთელი რიგი საკითხები ცალმხრივადაა გაშუქებული. უწინარესად, გაზვიადებულია მიღწევები, მიჩქმალულია სიმნელები, მკაფიოდ არ ჩანს რეგიონის საჭირობოროტო პრობლემები, მათი გადაწყვეტის რეალური გზები, საშუალებები და მეთოდები.

მიუხედავად ამისა, საბჭოთა ხელისუფლების დროს გამოქვეყნებული ნაშრომები, რომლებიც ეხება 1921-1940 წლების ისტორიას, საყურადღებოა, რამდენადაც მათი მეშვეობით სამეცნიერო სფეროში შემოვიდა არაერთი საისტორიო დოკუმენტი და მასალა, ფაქტობრივად საფუძველი ჩაეყარა საბჭოთა პერიოდის ისტორიის მეცნიერულ კვლევა-ძიებას. ქრონოლოგიურად საბჭოთა ხანის ისტორიის შესწავლა დაიწყო XX ს-ის 20-იან წლებში და ფართო მასშტაბით გაგრძელდა 50-80-იან წლებში. მეცნიერული კვლევა-ძიება ნაყოფიერად მიმდინარეობდა სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებში, უმაღლეს სასწავლებლებსა და კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებში.

საქართველოს 1921-1940 წლების ისტორიის კვლევა-ძიებაში, მრავალრიცხოვან ავტორებს შორის, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს გ. ხაჭაპურიძემ, ი. კაჭარავამ, ა. იოსელიანმა, ნ. სტურუამ, მ. ნათმელაძემ, ი. მირცხულავამ, ფ. ლომაშვილმა, ვ. მერკვილაძემ, გ. ბრეგაძემ, ლ. თოიძემ, კ. ტოტოჩავამ, ს. შარიქაძემ, ა. კიკვიძემ, რ. კოჭლამაზაშვილმა, ა. სამსონაძემ, დ. სტურუამ, მ. გაფრინდაშვილმა, დ. გოგოხიამ, ა. კუპრავამ, ი. ჩიქავამ, მ. ჯიჯეიშვილმა, ვ. გურუღმა, ა. სილაგაძემ, ა. დაუშვილმა და სხვებმა.¹⁶ საყურადღებოა ისეთი განმაზოგადებელი კოლექტიური ნაშრომები, როგორიცაა „საქართველოს ისტორია“, დამხმარე სახელმძღვანელო, III, ნ. ბერძენიშვილის საერთო რედაქციით (თბ., 1960); საქართ-

¹⁶ საბჭოთა პერიოდის ისტორიის ისტორიოგრაფიის შესახებ. იხ. „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, VII, თბ., 1976; ი. კაჭარავა. ქართული ისტორიოგრაფიის საკითხები, თბ., 1962; Качаравა Ю.М., О современном состоянии научного изучения новой и новейшей истории Грузии. Тб., 1967; „საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXII ყრილობა და ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფია“, თბ., 1962; ბ. ბაქრაძე, მუშათა კლასის ისტორიის საკითხების შესწავლა ქართულ საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში“ („მაცნე“, ისტორიის სერია, 1967, №5); მ. ნათმელაძე, მრეწველობის ისტორიის შესწავლისათვის საბჭოთა საქართველოში („საბჭოთა საქართველოს ისტორიის საკითხები“, თბ., 1967); გ. მელიქიშვილი, ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევები საბჭოთა საქართველოს 50 წლისთავზე (ტურნ. „მაცნე“, ისტორიის სერია, №1, 1971); Кочлавашвили А., Состояние изучения истории рабочего класса Грузинской ССР) („საბჭოთა საქართველოს ისტორიის საკითხები“, თბ., 1967).

ველოს ისტორიის ნარკვევები, VII (თბ., 1976); VIII (თბ., 1980); საქართველოს ისტორია დამხმარე სახელმძღვანელო, ი. კაჭარავას რედაქციით (XIX ს-ის 90-იანი წლებიდან 1983 წლამდე), (თბ., 1984); საქართველოს პროფესიული კავშირების ისტორიის ნარკვევები (თბ., 1972); საქართველოს კომკავშირის ისტორია (თბ., 1968) და სხვა.

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1991 წ.) არაერთი ნაშრომი გამოქვეყნდა საქართველოს უახლესი ისტორიის შესახებ. მათში ახლებურადაა გააზრებული საქართველოს 1921-1940 წლების ისტორია. ამ კუთხით საყურადღებოა აკაკი სურგულაძისა და პაატა სურგულაძის საკითხავი წიგნი,¹⁷ მ. ნათმელაძის, ვ. გურულის, ა. სილაგაძის, ა. დაუშვილის, მ. გაფრინდაშვილის, ა. სონღულაშვილის შრომები,¹⁸ რომლებიც საქართველოს უახლესი ისტორიის მთელ პერიოდს მოიცავს. ქართული ეროვნული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენია ლ. თოიძის მონოგრაფიები,¹⁹ რომლებშიც გაშუქებულია საქართველოს პოლიტიკური ისტორია 1921-1923 წლებში. საქართველოს ისტორიის საერთო ფონზე ავტორი იხილავს ავტონომიურ ფორმირებათა შექმნის პირობებს, მოტივებს, მართლზომიერების საკითხს, რის საფუძველზეც აკეთებს საყურადღებო და საინტერესო დასკვნებს. ლ. თოიძემ სპეციალურად შეისწავლა ბათუმის ამბები 1921 წლის მარ-

¹⁷ ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორია (საკითხავი წიგნი). თბ., 1991; კ. წიგუაშვილი, საქართველოს 1921-1925 წლების ისტორიოგრაფია. თბ., 2005.

¹⁸ მ. ნათმელაძე, ა. დაუშვილი, საქართველოს ისტორია (1921-2000 წწ.). თბ., 2004; ა. ბენდიანიშვილი, ა. დაუშვილი, მ. ნათმელაძე, საქართველოს ისტორია, XIX-XX საუკუნეები, ოთხტომეული, IV, მ. ნათმელაძის რედაქციით. თბ., 2012; მ. გაფრინდაშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია (კონსპექტის კურსი). თბ., 1997; ვ. გურული, ა. სილაგაძე, დ. შველიძე, ნ. კირთაძე, ა. წონკოლაური, პ. ფირანიშვილი, საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, ვ. გურულის რედაქციით. თბ., 2003; ა. სონღულაშვილი, ნარკვევები საქართველოს უახლესი ისტორიიდან. თბ., 2001; ისტორიული ნარკვევები. თბ., 2010.

¹⁹ ლ. თოიძე, საქართველოს პოლიტიკური ისტორია (1921-1923 წლები). თბ., 1999; მისივე, ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია. თბ., 1991; მისივე, ბრძოლა ბათუმისათვის: 1921 წლის მარტი. თბ., 2009.

ტ. ში. კერძოდ, ნაშრომში გაშუქებულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის საქმიანობა ბათუმში გადმოსვლის შემდეგ. ნაჩვენებია ქართველი ხალხის, უწინარესად მისი არმიის შეუპოვარი ბრძოლა თურქი ოკუპანტების წინააღმდეგ, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დაცვისათვის. საქართველოს 1921-1940 წლების ისტორიის ახლებურად გააზრების, ამ პერიოდის მოვლენების შესწავლისა და შეფასებისას გასათვალისწინებელია ა. სამსონაძის და სხვათა ნაშრომები.²⁰

საბჭოთა პერიოდის აჭარის ისტორიის სპეციალური მეცნიერული შესწავლა ინტენსიურად იწყება XX ს-ის 50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან. გამოქვეყნებულია ისტორიკოსების, ეკონომისტების და სხვა დარგის სპეციალისტების არაერთი ნაშრომი.

თემატურად აჭარის 1921-1940 წლების ისტორიის ისტორიოგრაფია მრავალფეროვანია. იგი მოიცავს სხვადასხვა სფეროს. საყურადღებო ნაშრომებია გამოქვეყნებული ავტონომიური რესპუბლიკის სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიის შესახებ. მ. ჩაველიშვილის ნაშრომებში²¹ განხილულია აჭარის გასაბჭოების, ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ჩამოყალიბების და სხვა საკითხები. ასევე საყურადღებოა მ. ჩაველიშვილის ნაშრომი,²² რომელშიც გაშუქებულია მ. აბაშიძის ღვაწლი აჭარის ავტონომიის შექმნაში. პ. ცქვიტარიას, ლ. დავითაძის, მ. ჯიჯეიშვილის, ხ. ახელედიანის და სხვათა შრომებში მოცემულია საინტერესო ცნობები საქართველოს, კერძოდ, აჭარის გასაბჭოების, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გატარებუ-

²⁰ ა. სამსონაძე, საქართველო 1921-1990 წლებში (პროექტი). თბ., 2001; ო. თურმანიძე, საქართველოს ისტორიის მეცნიერული კვლევის, სწავლებისა და პოპულარიზაციის თეორიული და მეთოდური პრობლემები. ჟურნ. „ჭოროხი“, №3, 1991.

²¹ Чавлеишвили М. «Великий октябрь и победа социалистической революции в Аджарии». Батуми, 1977; «Октябрьская революция и установление советской власти в Аджарии». Батуми, 1987.

²² მ. ჩაველიშვილი, მემედ აბაშიძე და აჭარის ავტონომია. ბათუმი, 1993.

ლი პირველი ღონისძიებების შესახებ.²³ აჭარის ავტონომიის შესახებ თავისი პოზიცია გამოხატა დ. ხახუტაიშვილმა. იგი უარყოფითად აფასებს აჭარის ავტონომიის, როგორც სახელმწიფო წარმონაქმნის, როლსა და მნიშვნელობას კუთხის აღორძინება-განვითარებაში. აჭარის ავტონომიის შექმნის იდეის შესახებ ლაპარაკია უ.ოქროპირიძის შრომებში.²⁴ აჭარის ავტონომიის წარმოქმნის შესახებ თავიანთი შეხედულება გამოთქევს ა. სონღულაშვილმა, შ. ვადაჭკორიამ და ა. დაუშვილმა. ა. სონღულაშვილი არგუმენტირებულად ასაბუთებს „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შექმნის არამართლზომიერებას, რომ მისი წარმოქმნა მოკლებული იყო ისტორიულ და სამართლებრივ საფუძვლებს. აჭარის ავტონომიის მიმართ ა. სონღულაშვილს ნეგატიური დამოკიდებულება აქვს და მასში მხოლოდ უარყოფით მომენტს ხედავს. ასეთივე უარყოფითი დამოკიდებულება აქვთ აჭარის ავტონომიის შესახებ შ. ვადაჭკორიასა და ა. დაუშვილს.²⁵

ი. მანველიძემ²⁶ შეისწავლა აჭარის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XX ს-ის 20-იან წლებში. ნაშრომში გაშუქებულია აჭარაში განვითარებული ანტიკოლონიური არაღვალსუური საქმიანობა, მიწ-

²³ ა. ცაქვიტარია, აჭარაში რევოლუციური მოძრაობის ისტორია (რუსულ ენაზე). ბათუმი, 1979; ლ. დავითაძე, საბჭოთა ხელისუფლების პირველი ნაბიჯები აჭარაში, კრებული „საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება აჭარაში“. ბათუმი, 1958; მ. ჯიჯეიშვილი, ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის აჭარაში. ბათუმი, 1957; ხ. ახელუღიანი, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება აჭარაში (1917-1921 წწ.). ბათუმი, 1971.

²⁴ დ. ხახუტაიშვილი, რა მისცა ავტონომიამ აჭარას? „მაცნე“ (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ჟურნალი), ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების სერია, №3, 1991; უ. ოქროპირიძე, აჭარის ავტონომიის შექმნის ისტორიიდან. ბათუმი, 2002; აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნა. თბ., 2011.

²⁵ ა. სონღულაშვილი, ავტონომიურ ფორმირებათა შექმნის სამართლიანობა საქართველოს ტერიტორიაზე. იხ. წიგნი ნარკვევები საქართველოს უახლესი ისტორიიდან. თბ., 2001; შ. ვადაჭკორია, ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში. თბ., 1998; ა. დაუშვილი, აჭარის უახლესი ისტორიის საკითხები. თბ., 2009.

²⁶ ი. მანველიძე, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება აჭარაში 1921-1930 წლებში. ბათუმი, 2006.

ათმფლობელობა-მიწათსარგებლობის საკითხები და მასობრივი მღელვარება 1924-1929 წლებში, თუმცა საკამათოა ავტორის ზოგიერთი დებულება. 1921-1940 წლების აჭარის პოლიტიკური ისტორიის შესახებ საყურადღებოა შ. ჯაფარიძის, ა. ჯაყელის და სხვათა ნაშრომები.

საყურადღებოა ისტორიულ-ეკონომიკური ხასიათის ლიტერატურა, რომლებშიც გაშუქებულია საბჭოთა პერიოდის აჭარის მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტის, კავშირგაბმულობის, ვაჭრობის და სხვა საკითხები. პირველ რიგში აღსანიშნავია ა. ბაჯელიძის შრომები, რომლებიც XX ს-ის 70-80-იან წლებში გამოქვეყნდა.²⁷ 1974 წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში ავტორმა შეისწავლა აჭარის მრეწველობის ისტორია 1878-1965 წლებში. ამ შრომის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოდის საბჭოთა პერიოდზე და საინტერესო მონაცემები აქვს მოყვანილი აჭარაში მრეწველობის განვითარების შესახებ.

ა. ბაჯელიძემ სპეციალური შრომა მიუძღვნა აჭარაში სოციალისტური ეკონომიკის წარმოშობასა და განვითარებას. მასში ძირითადად განხილულია მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ტრანსპორტი, კომუნალური მეურნეობა, ფინანსები, მოსახლეობის მომსახურების ფორმები და სხვა საკითხები 1921-1940 წლებში.

ა. ბაჯელიძემ მონოგრაფიულად შეისწავლა აჭარის სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის საკითხები XX ს-ის 20-70-იან წლებში. ამ თემაზე დაწერილ ნაშრომში ავტორმა განიხილა ომამდელ პერიოდში სოფლად განხორციელებული გარდაქმნები, სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის საკითხები. ა. ბაჯელიძის შრომების მეშვეობით სამეცნიერო მიმოქცევაში შევიდა არაერთი საარქივო მასალა და დოკუმენტი. ამავე დროს ავტორი არ არის თავისუფალი ოფიციალური საბჭოთა მეტოდოლოგიისა და კომუნისტური იდეოლოგიისაგან, რის გა-

²⁷ ა. ბაჯელიძე, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მრეწველობის ისტორია (რუსულ ენაზე). ბათუმი, 1974; სოციალისტური ეკონომიკის წარმოშობა და დამკვიდრება აჭარაში. ბათუმი, 1976; აჭარის სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის აქტუალური საკითხები. ბათუმი, 1981.

მო ეკონომიკის მთელი რიგი საკითხები ცალმხრივადაა გაშუქებული.

საკოლმეურნეო მშენებლობის ისტორია და სოფლის მეურნეობის სხვა საკითხები განხილულია ა. ბაუჟაძის შრომებში.²⁸ ავტორს საყურადღებო ცნობები აქვს მოყვანილი სოფლად მიმდინარე გარდაქმნების შესახებ. იგი იხილავს აჭარაში გაერცვლებულ კოოპერაციის ფორმებს, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკას, გლეხობის სოციალურ შემადგენლობას, კოლექტივიზაციის გატარების შედეგებს, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებას და სხვა საკითხებს. მაგრამ საკოლმეურნეო მშენებლობის საკითხები და კომუნისტური პარტიის აგრარული პოლიტიკა მრავალ შემთხვევაში შეფასებულია არაობიექტურად, ავტორი ახდენს კოლექტივიზაციის იდეალიზაციას. აჭარის ეკონომიკის შესწავლაში საყურადღებო წვლილი შეიტანა ლ. ხარაზმა.²⁹

შ. ჯაფარიძის შრომებში³⁰ შესწავლილია სუბტროპიკული კულტურების ისტორია როგორც კონკრეტულად აჭარაში, ისე საერთოდ საქართველოში. მათში განხილულია აგრეთვე საქართველოს კომპარტიის ბრძოლა სუბტროპიკული კულტურების განვითარებისათვის. ყურადღება გამახვილებულია მატერიალურ წარმოებაზე, მექანიზაციასა და აკად. ქსენია ბახტაძის ღვაწლზე ჩაის ახალი ჯიშების გამოყვანაში. გ. ჯიჯეიშვილმა ზოგადად განიხილა აჭარის ეკონომიკისა და კულტურის საკითხები 1921-1937 წლებში.³¹ საერთოდ

²⁸ ა. ბაუჟაძე, აჭარის მშრომელთა ბრძოლა საკოლმეურნეო წყობილებების გამარჯვებისათვის. ბათუმი, 1962; აჭარის სოფლის მეურნეობა აღმავლობის გზაზე. ბათუმი, 1972; ნარკვევები საკოლმეურნეო მშენებლობის ისტორიიდან აჭარაში. ბათუმი, 1975.

²⁹ ლ. ხარაზი, სოციალისტური გაფართოებული კელაფწარმოება აჭარის ასსრ მრეწველობაში. ბათუმი, 1970.

³⁰ შ. ჯაფარიძე, სუბტროპიკული კულტურები ჩვენი სიამაყეა. თბ., 1965; სუბტროპიკული კულტურების განვითარება აჭარაში. თბ., 1967; სუბტროპიკული მეურნეობის განვითარება საქართველოში. თბ., 1973; საქართველოს კომუნისტური პარტიის მოღვაწეობა სუბტროპიკული კულტურების განვითარებისათვის. I, თბ., 1975; II, თბ., 1984.

³¹ გ. ჯიჯეიშვილი, სოციალისტური მშენებლობა აჭარაში (1921-1937 წწ.). ბათუმი, 1971.

აღნიშნული ავტორების ნაშრომები გამოცემულია საბჭოთა ხელისუფლების დროს და დღევანდელობის გადასახედიდან კრიტიკას ვერ უძლებენ.

აჭარაში საზღვაო ტრანსპორტისა და გემთმშენებლობის 1921-1958 წლების ისტორია გაშუქებულია კ. ტოტონაეას გამოკვლევაში.³² მკვლევარს მეცნიერულად აქვს შესწავლილი საზღვაო ტრანსპორტის მუშაკებისა და სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მიერ გაწეული მუშაობა საზღვაო ტრანსპორტის აღდგენა-განვითარებისათვის. ცალკეა შესწავლილი ბათუმის ნავსადგურის მატერიალურ-ტექნიკური მდგომარეობა, საოპერაციო-ტექნიკური საქმიანობა ომამდელ პერიოდში. სამწუხაროდ, ავტორს სათანადოდ არ შეუესწავლია იმ პერიოდში არსებული სიძნელები.

საყურადღებო ნაშრომები გამოიქვეყნდა შრომითი კოლექტივების, წარმოების ნოვატორების შესახებ. ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის ისტორიაზე მოგვითხრობენ ნ. ინწკირველის, ე. გვენცაძისა და ს. კურატოვსკაიას ნაშრომები. ნ. ინწკირველის ნაშრომში განხილულია ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის დაარსების ისტორია, აღწერილია ამ საწარმოს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, მაგრამ გვერდი აქვს ავლილი სამრეწველო-საწარმოო პერსონალის შემადგენლობისა და შრომითი საქმიანობის, კულტურულ-ტექნიკური დონის საკითხებს. ე. გვენცაძემ და ს. სკურატოვსკაიამ შეაფასეს დასახელებული ხარვეზები.³³ ბათუმის საზღვაო-სავაჭრო ნავსადგურის ისტორია გააშუქა ა. ბოლქვაძემ.³⁴ მის შრომაში გაშუქებულია ნავსადგურის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, კოლექტივის საქმიანობა ახალი ტექნიკის დანერგვის, წარმოების რაციონალიზაციის საქმეში და სხვა საკითხები.

³² კ. ტოტონაეა. ზღვაოსნობისა და გემთმშენებლობის განვითარება საბჭოთა აჭარაში (1921-1958 წწ.). ბათუმი, 1975.

³³ ნ. ინწკირველი, ი.ბ. სტალინის სახელობის ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა. ბათუმი, 1975; Гвенцадзе Э., Скуратовская С., Перевенци первой пятилетки. Батуми, 1978.

³⁴ Болквадзе А., Батумский морской торговый порт. Батуми, 1996.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა შრომითი კოლექტივების შესახებ საინტერესო ნაშრომები გამოაქვეყნეს შ. ჯაფარიძემ, შ. ფალავანდიშვილმა, ა. ბეჟანიძემ, ს. ტაბაღუამ და სხვებმა.³⁵ შ. ჯაფარიძემ შეისწავლა ქობულეთის რაიონის ციხისძირის საბჭოთა მეურნეობის 1921-1965 წლების ისტორია და ხუცუბნის კოლმეურნეობის წარსული და ომისშემდგომ წლებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შედეგები. შ. ფალავანდიშვილისა და ა. ბეჟანიძის გამოკვლევაში მოკლედაა გაშუქებული ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობის სასოფლო-სამეურნეო წარმოება, ხოლო ს. ტაბაღუას ნაშრომში შესწავლილია ქობულეთის რაიონის დაგვის კოლმეურნეობის ისტორია.

ამრიგად, 1921-1990 წლების აჭარის ისტორიის შესასწავლად მკვლევარებმა მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარეს. მართალია, საბჭოთა პერიოდში გამოცემულ ნაშრომებში გაზვიადებულია მიღწევები, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ისინი შეიცავენ საყურადღებო ფაქტობრივ მასალას. ტენდენციურობის მიუხედავად (ამისაგან თავის დაღწევა მაშინ არავის არ შეეძლო), საბჭოთა პერიოდში გამოქვეყნებულმა ნაშრომებმა რამდენადმე ხელი შეუწყვეს ჩვენთვის საინტერესო საკვლევი თემის მეცნიერულ შესწავლას.

³⁵ შ. ჯაფარიძე, ციხისძირის მეციტრუსეობის საბჭოთა მეურნეობა. თბ., 1977; ორდენოსანი ხუცუბანი. ბათუმი, 1974; შ. ფალავანდიშვილი, ა. ბეჟანიძე, აღმავლობის გზით. ბათუმი, 1974. Табагуа С., Колхоз села Дагва. Батуми, 1982.

თავი პირველი პოლიტიკური ვითარება აჭარაში 1921 წელს და საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადება

1. საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოება
და ბრძოლა აჭარის დედამამშობლოდან
ჩამოცილების წინააღმდეგ
(1921 წლის თებერვალ-მარტი)

რუსეთის 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ დაიწყო ახალი კომუნისტური იმპერიის მშენებლობა. საბჭოთა ხელისუფლების უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობის პროგრამაში ამიერკავკასიას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. ამიტომ კომუნისტური ხელმძღვანელობა საგანგებოდ ემზადებოდა ამიერკავკასიის გასაბჭოებისათვის. აზერბაიჯანისა და სომხეთის გასაბჭოების შემდეგ საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ გააძლიერა მუშაობა საქართველოს ოკუპაცია-ანექსიისათვის. იგი ხელსაყრელი პირობების შექმნას უცდიდა. ასეთი პირობები შეიქმნა 1921 წლის დასაწყისში, როდესაც რუსეთში ძირითადად დამთავრდა სამოქალაქო ომი და უცხოეთის ინტერვენცია. 1921 წლის 11-12 თებერვალს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ლორეს ე.წ. „ნეიტრალურ ზონაში“ მოეწყო სომხების მიერ პროვოცირებული გამოსვლები, რომლებიც ბოლშევიკებმა აჯანყებად მონათლეს. სინამდვილეში იქ არავითარი აჯანყება არ ყოფილა.

ლორეს პროვოკაცია რუსეთის კპ (ბ) ცკ-ის დაკვეთით მოამზადა და განახორციელა სომხეთის კომპარტიამ და მისმა აგენტურამ. სომეხი ნაციონალისტები დაინტერესებული იყვნენ საქართველოს ტერიტორიის მიტაცებით. ისინი ამას არაერთხელ შეეცადნენ. სომხეთის კპ(ბ) ცკ-მა 1920 წლის მეორე ნახევარში შექმნა „მეამბოხეთა შტაბი“. ს. ორჯონიკიძის მითითებით ლორეს პროვოკაციის მომზადების ხელმძღვანელად დაინიშნა სომხეთის წითელი არმიის პოლიტგანყოფილება.

ფილემის უფროსის მოადგილე ახალციხელი იოსებ ლაზიანი. 1921 წლის 12 თებერვალს სომხებმა მუხანათურად განახორციელეს ლორეს ოპერაცია. ამ მხარეში საქართველოს თავდაცვისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა შაგალის ხიდს, რომელიც მტრის შემოსევისაგან ქვეყნის დაცვის მიზნით დანაღმული იყო ქართველების მიერ. ამ ხიდის განაღმვისა და ხელში ჩაგდების მიზნით გაიგზავნა სომხების სპეციალური რაზმი, რომელსაც ყოფილი შტაბსკაპიტანი სტეპანიანი ხელმძღვანელობდა. სტეპანიანის რაზმმა ჩაიცვა ლტოლვილების ტანისამოსი. მათ შაგალში გახსნეს სამიკიტნოები, სადაც დიდი რაოდენობით შეიტანეს ღვინო, არაყი, კონიაკი. დაუახლოვნენ ქართველ ჯარისკაცებსა და ოფიცრებს. მათთან ერთად ეწყობოდა ქეიფი და ღრეობები. ამ გზით მოადუნეს ქართული მებრძოლების სიფხიზლე და ასეთი მუხანათობით ჩაიგდეს სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი შაგალის ხიდი და ტყვედ აიყვანეს ქართული არმიის ოფიცრები და ჯარისკაცები. რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის მონაწილე ა. კეიტაიშვილი თავის მოგონებაში წერს, რომ ბორჩალოს სარდლობამ, განსაკუთრებით კი შტაბის უფროსმა გამოიჩინა დაუდევრობა და უპასუხისმგებლობა, რის შედეგად „ნახევრად გაღუშული ჯარისკაცები და ოფიცრები ორი ათასეულისა, მტერმა დაძინებული ხელთ იგდო და რაც მთავარია, ამის გამო ბამბაკის ხეობა მთლიანად მტრის ხელში ჩავარდა“.¹

ლორეს პროვოკაცია გამიზნული იყო იმისათვის, რომ საბჭოთა რუსეთს საბაბი მისცემოდა ჩარეულიყო კონფლიქტში და ძალდატანებით მოეხდინა საქართველოს გასაბჭოება. 1921 წლის 14 თებერვალს ს. ორჯონიკიძემ დეპეშით აცნობა მოსკოვში ლორეს „ნეიტრალურ ზონაში“ განვითარებული მოვლენების შესახებ და მოითხოვდა საქართველოს ოკუპაციას. ს. ორჯონიკიძის დეპეშა იმავე დღეს განიხილეს რუსეთის კ(ბ) ცკ-ის პოლიტბიუროს სხდომაზე, რომლის

¹ ჟურნ. „განთიადი“, 1990, №2, გვ. 120; ციტატი მოყვანილია ლ. თოიძის წიგნიდან „ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია“. თბ., 1991, გვ. 90.

დადგენილებით ნება დართეს ამიერკავკასიის ბოლშევიკურ ხელმძღვანელობას და მე-11 არმიის სარდლობას აეღოთ თბილისი, მოეხდინათ საქართველოს ოკუპაცია. მე-11 არმიის რევოლუციური სამხედრო საბჭოსადმი გაგზავნილ დეპეშაში, რომელიც შედგენილი იყო ვ.ი. ლენინის მიერ, ნათქვამია: „ცეკა მზადაა ნება დართოს მე-11 არმიას აქტიურად დაეხმაროს აჯანყებას საქართველოში და დაიკაოს თბილისი საერთაშორისო ნორმების დაცვით და იმ პირობით, რომ მე-11 არმიის რევოლუციური სამხედრო საბჭოს ყველა წევრის, ყველა მონაცემის სერიოზული განხილვის შემდეგ წარმატების გარანტიას მოგვცემს“.² 1921 წლის 15 თებერვალს ი.ბ. სტალინმა დეპეშით აცნობა ს.ორჯონიკიძეს: „ეხლავე შეუტეო, დასტურია, აიღე ქალაქი“.³

რუსეთის კპ (ბ) ცკ-ის პოლიტბიუროს დადგენილებიდან კარნად ჩანს, რომ საბჭოთა პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას ეჭვი ეპარებოდა გამარჯვებაში. ამიტომ იგი მოითხოვდა გამარჯვების გარანტიას საქართველოს ოკუპაციისათვის. ამავე დროს საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ანგარიშს უწევდა საერთაშორისო ვითარებას, რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებას. საქმე ის არის, რომ 1921 წლის 29 იანვარს ანტანტამ ცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა, დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა იცავდა რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებას. ამიტომ რეალური საბაზი ინტერვენციისათვის არ არსებობდა. სწორედ ამის გამო ლორეში სომეხი კომუნიისტების მიერ მოწყობილი პროვოკაცია აჯანყებად მონათლეს. კრემლმა საქმე ისე წარმოაჩინა, თითქოს სახალხო მღელვარებაა საქართველოში, რომ სომეხი და ქართველი გლეხები აჯანყდნენ დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ. ამ მოტივით საქართველოს ინტერვენციას ამზადებდნენ.

² ვ.ი. ლენინი, თხზ., ტ. 45, გვ. 50.

³ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ცენტრალური არქივი, ფ. 558, ან.1, ს.2054, ფურც. 1. ციტატი მოყვანილია ლ. თოიძის წიგნიდან „ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც“. თბ., 1991, გვ. 99.

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას, რთული და დაძაბული ვითარების მიუხედავად, საკმაო ძალები გააჩნდა ინტერვენციის მოგერიებისათვის. ქვეყანას ჰქავდა გამოცდილი გენერლები და ოფიცრები, შეიარაღებაც იყო, მაგრამ საქმის არასაკმარისი ორგანიზაციის, შეუთანხმებლობის, გაუბედაობისა და დაბნეულობის გამო, მძიმე ვითარება შეიქმნა. ნ. ჟორდანიას ლორეში განვითარებულ მოვლენებს ასე გადმოგვცემს: „მოსდა როგორც ველოდით: 11 თებერვალს „აჯანყდა“ ბორჩალოს „სომხები“. გარეკეს ჩვენი ჯარი, დაატყვევეს ბევრი. ერთი სიტყვით, ცნობილი მოულოდნელი სამარცხვინო დამარცხება. მაშინვე დაეიბარე ოდიშელიძე და მოვსთხოვე ამ სირცხვილის ანგარიში. მან მომცა ასეთი განმარტება: ჯარი დამარცხდა იმიტომ, რომ იყო დანაწილებული, შეერთება ვერ მოახერხეს; გამიკვირდა, შევუტიე – როგორ დანაწილებული, ომისათვის ვემზადებოდით და თქვენ ჯარები დაფანტეთ! მე რა შუაში ვარ, მომიგო, ეს მოახდინა დამუკერებელი კრების სამხედრო კომისიის თავმჯდომარე აკ. ჩხენკელმა დეკემბერშიო!.. გული მომივიდა, ვინ არის ჯარების უფროსი – თქვენ თუ ჩხენკელი თქვა და გამოუცხადე დაუყოვნებლივ გადადგეს. ამ დროს ჯარები გამორბოდნენ ბორჩალოდან და თბილისს უახლოვდებოდნენ. გავმართეთ თათბირები, მთავრობის სხდომა, გადაწყდა კვინიტადის დანიშვნა მთავარსარდლად“.⁴

ახალი მთავარსარდალი ვერ აღმოჩნდა მოწოდების სიმაღლეზე. ნ. ჟორდანიასთან მიღებისას მან პირდაპირ განაცხადა: „ომი წინდაწინ წაგებულია, თფილისი უნდა დავსცალოთ და მცხეთაზე გავმაგრედეთ, ერთი სიტყვით დაუწყობელი, აფორიაქებული საუბარი და პლანები. მე ეჭვი გამოეთქვი მისი ვარგისიანობის შესახებ ვიწრო წრეში, მაგრამ გვიანი იყო, განსაკუთრებით ნაც. დემოკრატები კატეგორიულათ ითხოვდნენ“.⁵

რუსეთის საბჭოთა ხელისუფლებას საქართველოს ოკუპაცია განზრახული ჰქონდა უფრო ადრე, კონკრეტულად 1920

⁴ ნ. ჟორდანიას ნაწი წარსული (მოგონებანი). თბ., 1990. გვ. 121.

⁵ იქვე

წლის დეკემბერში, მაგრამ მაშინ საამისოდ პირობები მომზადებულად არ ჩათვალეს. 1921 წლის იანვრიდან საქართველოს ოკუპაციისათვის მუშაობა გააძლიერეს. მოსკოვიდან ნებართვის მიღების შემდეგ (1921 წ. 15 თებერვალი) ამიერკავკასიის ბოლშევიკებმა, მე-11 წითელი არმიის რევოლუციურმა სამხედრო საბჭომ დააჩქარეს მუშაობა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობისათვის. 1921 წლის 16 თებერვალი შულავერში შეაკოწიწეს ე.წ. საქართველოს რევკომი, თითქოსდა აჯანყებულების ხელმძღვანელობისათვის. რევკომის შემადგენლობაში შეიყვანეს ფ. მახარაძე (თავმჯდომარე), ბ. მდივანი, შ. ელიაშვილი, ა. გეგეჭკორი, ბ. კვირკველია, ა. ნაზარეტიანი და სხვები. საგულისხმოა, რომ რევკომის ზოგიერთი წევრი იმ მომენტში საქართველოში არ იმყოფებოდა. მაგალითად, ბუღუ მდივანი თურქეთში მუშაობდა რუსეთის სფსრ-ის წარმომადგენლად, ხოლო ფ. მახარაძე რამდენიმე თვით ადრე მოსკოვში იყო გაწვეული სამუშაოდ.⁶ ასე, რომ საქართველოს რევკომი კრემლის მიერ ინსცენირებული ორგანო იყო, რომლის ამოცანას შეადგენდა დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობის შემდეგ ახალი, ბოლშევიკური ხელისუფლების ორგანიზაცია.

ი.ბ. სტალინი რევკომის სიას 1921 წლის 17 თებერვალს გაეცნო, მაგრამ იგი დაიწუნა. ამასთან დაკავშირებით, იგი ს.ორჯონიკიძეს სწერდა: „რევკომის შემადგენლობა არ არის კარგი. წინადადებას გაძლევ მიუმატე სიას არაქელა, ცხაკაია, ელისაბედაშვილი, ვინმე თათართაგან და აგრეთვე ფედერალისტთაგან. რევკომს შეუძლია გამოიყოს აღმასკომი 5 კაცის შემადგენლობით. მაგალითად, მახარაძე, მდივანი, ელისაბედაშვილი, 1 სომეხი და 1 თათარი... ჟორდანიას შეცდომა — მისი მთავრობა შედგენილი იყო თითქმის გურულებისაგან, რის გამოც იგი არ სარგებლობს აღმოსავლეთ საქართველოს თანაგრძნობით. ჩვენ არ უნდა გავიმეორეთ ეს. სხვანაირად რევკომი იკოტლებს“.⁷

⁶ ლ. თოიძე, ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია, თბ., 1991, გვ. 100.

⁷ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ცენტრალური პარტიული არქივი, ფ.558, ან.1, ს. 2056, ფურც. 1-2. ციტატა მოყვანილია ლ. თოიძის წიგნიდან

მართალია, საბჭოთა რუსეთს, საქართველოსთან შედარებით, დიდი რესურსები და გაცილებით მეტი სამხედრო ძალები გააჩნდა, მაგრამ ქართველი ხალხის ერთსულოვნებით, პოლიტიკური ორგანიზაციებისა და ეროვნული ხელისუფლების ერთიანობით შესაძლებელი იყო აგრესიის მოგერიება და დამოუკიდებლობის შენარჩუნება. სამწუხაროდ, ევროპის ქვეყნებიც არ აღმოჩნდნენ მზად კრიტიკულ მომენტში საქართველოს დახმარებისათვის. ამას დაემატა საქართველოს ხელისუფლების უხეში შეცდომები, რის გამო ქვეყანა სათანადოდ ვერ მოემზადა რუსეთის აგრესიისაგან თავდაცვისათვის. ამის თაობაზე თვალსაჩინო მხედართმთავარი გ. მაზნიაშვილი წერდა: „...მთავრობამ არ მიიღო არაერთი ზომები, არ მოამზადა ხალხი მოსალოდნელი შემთხვევებისათვის. წინადადება არ მისცა სათანადო ხელისუფლებებს შეეკეთებინათ გზები, საიდანაც ხიფათი მოგველოდა. ერთი სიტყვით, სამხედრო სამინისტრომ და მისმა ორგანოებმა არ მიიღეს არაერთი ზომა ჩვენი საზღვრების დასაცავად“.⁸

გ. მაზნიაშვილის ეს შეფასება, შეიძლება, გადაჭარბებული იყოს, მაგრამ ის ფაქტი, რომ ქვეყანა სათანადოდ არ იყო მზად აგრესიის მოგერიებისათვის, კარგად ჩანს არმიის შეიარაღებისა და საბრძოლო ოპერაციებიდანაც. მაგალითად, მთავრობამ ომის დაწყების წინ იტალიაში შეიძინა აეროპლანები, მაგრამ ავიაციის საბრძოლო მოქმედებისათვის არ აღმოაჩნდათ საკმარისი ბენზინი და ზეთი. ამრიგად, გ. მაზნიაშვილის სიტყვით „...არც ავიაცია იყო მზად საბრძოლო მოქმედებისათვის“.⁹ საზღვარგარეთიდან შემოტანილი 9000 თოფიდან მხოლოდ 183 ეარგოდა.¹⁰ არმიის მომარაგების ხელმძღვანელები, გ. მაზნიაშვილის ცნობით, ყალბ ცნობებს აწვდიდნენ მთავრობას. მაგალითად, ცხენოსანი ჯარის ახალი ნაწილების შედგენა მოიფიქრეს 1921 წლის 25 თებერვალს, მაგრამ კავალერიის ახლადდანიშნული უფროსი ცხე-

„ინტერვენცია“. ოკუპაცია. ძალდატანებითი გასაბჭოება. ფაქტობრივი ანექსია“. თბ., 1991, გვ. 101.

⁸ გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 150.

⁹ იქვე, გვ. 152.

¹⁰ იქვე, გვ. 155.

ნის უნაგირებს დასაველეთ საქართველოს მოსახლეობაში აგროვებდა რეკეიზიტის გზით. ეს მაშინ, როდესაც ნათელულის საწყობებში რამდენიმე ათასი უნაგირი და ცხენის სხვა მოკაზმულობა ინახებოდა.¹¹ არმიას აკლდა სხვა საბრძოლო იარაღი და სამხედრო ტანსაცმელი. ამის გამო ახალი საბრძოლო რაზმების ჩამოყალიბება გაძნელებული იყო.

ლორეს პროვოკაციის შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა დღე-დღეზე ელოდა საბჭოთა რუსეთის ახალ შემოტევას. 1921 წლის 13 თებერვალს თელავისა და სიღნაღის რაიონებში ნაწილობრივ მობილიზაცია გამოცხადდა, მაგრამ იგი ვეღარ განხორციელდა ბოლშევიკების შემოტევის გამო. 15 თებერვალს ახალი მობილიზაცია გამოცხადდა, მაგრამ ჯარში გაწვეულები ვერ უზრუნველყვეს საბრძოლო იარაღით, სამხედრო ტანსაცმლითა და მოკაზმულობით. გ.მაზნიაშვილი წერს: „შემდეგში, როდესაც მე სათავეში ჩავუდექი ქართულ წითელ ჯარს, საცსებით დაერწმუნდი, რომ როგორც მომარაგების მინისტრმა ერადემ, ისე მთავარ საიდენტანტოს უფროსმა კალისტრატე გოგუაძემ არ იცოდნენ რა ქონება ჰქონდათ, სად ჰქონდათ და მთავრობას და არმიის შტაბს ტყუილ ცნობებს აწვდიდნენ“.¹²

ქვეყნის თავდაცვისათვის უმძიმესი აღმოჩნდა ხელისუფლებისა და მმართველი პარტიის (სოციალ-დემოკრატია) დამოკიდებულება რევულარული არმიისა და გვარდიისადმი. ხელისუფლება განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა გვარდიის მიმართ. ამიტომ იგი პრივილეგირებულ მდგომარეობაში იყო. ასეთი დამოკიდებულება იმით იყო განპირობებული, რომ გვარდია მიაჩნდათ ხელისუფლებისა და მმართველი პარტიის დასაყრდენად, მათი დაცვის მთავარ ძალად. რევულარული არმიის გენერლები და ოფიცრები კატეგორიულად წინააღმდეგი იყვნენ გვარდიის ასეთი პრივილეგირებული მდგომარეობის გამო. ისინი ამაში საშიშროებას ხედავდნენ ქვეყნის თავდაცვისათვის. ეს საშიშროება არაერთხელ წარმოქმნილა, განსაკუთრებით თავზარდამცემი აღმოჩნდა ხაშუ-

¹¹ იქვე, გვ. 169-170.

¹² იქვე, გვ. 170.

რის საბრძოლო პოზიციებიდან გვარდიელების სამარცხვინო გაქცევა“.¹³

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების დიდი შეცდომა იყო ქვეყნისათვის კრიტიკულ მომენტში არმიიდან იმ ჯარისკაცების დათხოვნა, რომლებმაც ორი წელი იმსახურეს. შინაგან საქმეთა მინისტრი ნ.რამიშვილი ამას იმით ხსნიდა, რომ არმიაში იწყება მღვლეარება და საჭიროა მათი თავიდან მოცილება.¹⁴ ამ ღონისძიებების გატარებით რეგულარულ არმიას გამოაცალეს გამოცდილი, საბრძოლო ტექნიკასა და ოპერაციებს დაუფლებული მეომრები. ამ შეცდომების მიუხედავად, საქართველოს არმიის საბრძოლო სულისკვეთება საკმაოდ მაღალი იყო.

საბჭოთა რუსეთის ჯარებმა ხუთი მხრიდან შემოუტყეს საქართველოს. მე-11 წითელი არმია უტევდა სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან. ჩრდილოეთიდან საქართველოს სამხედრო გზის გავლით შეტევაზე გადმოვიდა მე-8 არმია. მამისონის უღელტეხილიდან ქუთაისისაკენ შეტევა დაიწყო მე-9 არმიამ. საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროდან სოჭის მიმართულებით შეტევა განაგრძებდა მე-13 არმიამ. საქართველოს წინააღმდეგ საბრძოლო მოქმედებაში ჩაერთო ბუდიონისა და ულობას კავალერიის ნაწილები. სამხრეთ-დასავლეთის მხრიდან საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას საფრთხე შეუქმნა ოსმალებმა. ასე, რომ 1921 წლის თებერვალ-მარტში საქართველო ალყაში მოაქცევს. 18 თებერვალს მე-11 არმიამ იერიში მიიტანა თბილისის შემოგარენის სიმაღლეებზე. იმავე დროს საბჭოთა რუსეთის ჯარები შეტევაზე გადმოვიდნენ აფხაზეთში მდინარე მესხადირთან და კოჯრის რაიონში. საქართველოს ჯარმა სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია ოკუპანტებს. ამას მოწმობს საქართველოს არმიის მთავარი შტაბის ზოგიერთი კომუნიკე, რომელიც გვამცნობს:

„19 თებერვალი. მტერმა დიდი ძალებით იერიში მოიტანა ჩვენს პოზიციებზე თბილისის კარებზე. გააფთრებული

¹³ Квинтадзе Г., Мой воспоминания годы независимости Грузии 1917-1921. Париж, 1985, с. 48-51, 252, 317-325; გ.მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 166.

¹⁴ გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 153-154.

ბრძოლა მთელი ღამე გაგრძელდა. მტერი უკუგდებულ იქნა, მძიმედ დაზიანებული უწესრიგოდ მირბის, ჩვენ უკან მივდევართ. ჯერჯერობით ხელთ ვიგდეთ ათასი ტყვე.

20 თებერვალი. კოჯრის რაიონში ჩვენ ხელთ ვიგდეთ ზარბაზნები და ტყვიამურქევეები. მტრის დევნა გრძელდება. გაგრის რაიონში, მდინარე მესადირზე წარმოებს ბრძოლა.

21 თებერვალი. 20-დან 21 თებერვლის ღამით მტერმა, ახლად შემატებული ჯარებით გაძლიერებულმა, ორჯერ შემოუტის ჩვენს ნაწილებს კოჯორის რაიონში. ორჯერვე მან მოაღწია ჩვენს სანგრებადღე. პირველი იერიში მოგერიებულ იქნა ხელით სასროლი გრანატებით, მეორე კი ხიშტით შეტაკებით დამთავრდა. ჩვენი ჯარები, მიუხედავად დიდი დაღლილობისა, ხანგრძლივი და მძიმე ბრძოლების გამო, ორჯერ გადავიდნენ კონტრშეტევაზე და მამაცური თავდასხმით უკუაგდეს მტერი, ყველა შემდეგი ცდა მტრისა, შემოეცია ჩვენი ნაწილებისათვის, უკუგდებულ იქნა ცეცხლით. დილის 8 საათზე 21 თებერვალს მტერმა დაიწყო უკან დახევა. 20 თებერვალს დაიწყო მტრის შემოტევა ადღერის მხრიდან.

22 თებერვალი. თბილისის მიდამოებში ჩვენი ჯარები მისდევნენ კოჯორთან დამარცხებულ მტერს. მოწინავე რაზმებმა დაიკავეს სოფლები კუმისი და წალასყური. კუმისთან ღამით მოულოდნელი თავდასხმით ჩვენებმა ხელთ იგდეს მტრის რვა ტყვიამურქევეი, სამი ოფიცერი და 53 წითელარმიელი, წალასყურთან – ყუმბარის და პატრონების ყუთები. კახეთში დაიწყო ადგილობრივი გლეხების ძლიერი პარტიზანული მოქმედება ბოლშევიკური კავალერიის წინააღმდეგ. დარიალში მტრის ცდა ჩვენს პოზიციებს მოახლეობოდა, უკუგდებულ იქნა.

23 თებერვალი. 22 თებერვალს თბილისის მიდამოებში სიწყნარე იყო. მხოლოდ საღამოს დაიწყო მტრის მცირე ნაწილების შემოტევა ყარაიაზის მხრით საგარეჯოზე. კახეთში გლეხების პარტიზანული ბრძოლა გრძელდება. დარიალის ხეობაში მტრის შემოტევა უკუგდებულ იქნა. გაგრის მიმარ-

თულებით მტერმა მრავალრიცხოვანი ძალებით შემოიჭრია ჩვენს მოწინავე სადარაჯოებს. ბრძოლები გრძელდება“.¹⁵

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარებმა თბილისის მისადგომებთან ოთხი ფრონტი გამართეს და წარმატებით იგერიებდნენ საბჭოთა რუსეთის წითელი არმიის შემოტევას. ერთ-ერთ ფრონტს გენერალი გ. მაზნიაშვილი ხელმძღვანელობდა. ყველა ფრონტი კარგად იყო უზრუნველყოფილი საბრძოლო მასალებით. ფრონტებზე მეომრების საბრძოლო განწყობილება ამჯერადაც მაღალი იყო. ამის მიუხედავად, მოულოდნელად, ფრონტის სარდლებთან შეუთანხმებლად, საქართველოს არმიის მთავარსარდალმა გენერალმა გ. კეიხიძემ მიიღო საბედისწერო გადაწყვეტილება თბილისის დატოვებისა და მცხეთაში გადასვლის შესახებ. ამ გადაწყვეტილებას წინაღუდნენ ფრონტის სარდლები, ყოფილი მთავარსარდალი გენერალი ილია ოდიშელიძე და სხვები. მთავარსარდლის ამ გადაწყვეტილებით გაოგნებული გ. მაზნიაშვილი წერდა: „ტფილისის დაცვა ისეთი დიდი საკითხია, რომ მისი გადაწყვეტა ასე მოჩქარებით, ასე დაუფიქრებლად ვერაფრით ვერ გამოგია“.¹⁶

მთავრობის დაწესებულებებმა და საქართველოს ჯარმა თბილისი დატოვეს 1921 წლის 24 თებერვლის შუადღისას. 25 თებერვალს თბილისში წითელი არმიის ნაწილები შევიდნენ. დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ჯერ ქუთაისში გადმოვიდა, შემდეგ ბათუმში. საქართველოს მთავარსარდლის განზრახვა, რომ საბჭოთა წითელ არმიას გადამწყვეტ ბრძოლას გაუმართავდნენ ჯერ მცხეთაში, შემდეგ გორში და ბოლოს ხაშურში არ გამართლდა. მცხეთაში საქართველოს არმიის ნაწილები ვერ გამაგრდნენ. თბილისის დატოვების შემდეგ საგრძნობლად დაეცა საქართველოს არმიის საბრძოლო სულისკეთება. მთავრობასა და არმიის სარდლობაში დაბნეულობა შეიმჩნეოდა. ჯარში გაიზარდა პანი-

¹⁵ ლ. თოიძე, ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც. თბ., 1991, გვ. 103-104.

¹⁶ გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 175.

კაც და დეზერტირობაც. თბილისის დატოვების შემდეგ მთავრობის თაემჯდომარემ ნ. ჟორდანიამ პირადად დაათვალიერა მცხეთა, გორი და ხაშური, სადაც ოკუპანტების წინააღმდეგ გადამწყვეტ ბრძოლას გეგმავდა საქართველოს არმიის მთავარსარდლობა. ამასთან დაკავშირებით, ნ. ჟორდანია წერდა: „...მცხეთაში ფრონტი იყო მომიზეზება ომის გასათავებლათ. გავსწიე გორისკენ. აქ დამხვდა შტაბისა და კვინიტაძის ვაგონები, ყველა უთავბოლოდ გაბნეულნი – მითხრეს ხაშურის უღელტეხილზე გავმაგრდებითო, მთის გზები დაკავებული გვაქესო და სხ. ავით ვიყავი, მაინც შეეჯექი ცხენზე და წავედი ამ სიმაგრეების დასათვალიერებლათ. მივედი უღელტეხილამდე, არსად არავითარი სიმაგრე, არც თხრილი, არც კაცი, არავითარი წინასწარი ზომა, ხოლო დეზერტირობა ურიცხვი, არავინ იყო მათი შემკავებული“.¹⁷

ამ მდგომარეობის შემყურე მთავრობის თაემჯდომარე სასოწარკვეთილებაში აღმოჩნდა. ნათლად ჩანდა, რომ ომი წაგებული იყო. ქუთაისში მთავრობის რეზიდენციის მოწყობა და აქედან ბრძოლების გაგრძელება თბილისის გასათავისუფლებლად და საქართველოდან საბჭოთა ოკუპანტების გასადევნად უიმედოდ ჩანდა. პრაქტიკულად ახალი სამხედრო ბაზის შექმნისა და იქ გამაგრების შესაძლებლობა აღარ არსებობდა. ნ. ჟორდანია წერდა: „ეფიქრობდით აჭარა-სევანეთზე, მაგრამ გავიგეთ, რომ იმ მხრიდან ბოლშევიკური ბანდები შემოსულიყვნენ ჩრდილო კავკასიიდან და მოიწვედნენ ქუთაისისაკენ. ამავე დროს მოსკოვის ჯარი უტევდა სოხუმის მიმართულებით“.¹⁸ 1921 წლის 5 მარტს მოწინააღმდეგემ ფოთი დაიკავა, ხოლო მე-11 არმიის ნაწილები სამტრედიაში შეჩერდნენ. საქართველოს შეიარაღებული ძალები უკანდახევის შემდეგ მდინარე რიონის მარცხენა ნაპირზე საჯავახოსთან განლაგდნენ და საბრძოლო პოზიციები დაიკავეს.

საჯავახოსთან ფრონტს სათავეში ჩაუდგა გ.მაზნიაშვილი. მთავრობის თაემჯდომარე და არმიის მთავარსარდალი

¹⁷ ნ. ჟორდანია, ჩემი წარსული (მოგონებანი). თბ., 1990, გვ. 125.

¹⁸ იქვე.

კი ბათუმში დაბანაკდნენ. გ.მაზნიაშვილის შეფასებით საქართველოს ჯარში მძიმე მდგომარეობა იყო. საჯავახოს ფრონტზე ლეგიონებში 100-300 მეგრძოლი ითვლებოდა.¹⁹ სრული ქაოსი იყო როგორც სამხედრო, ისე სამოქალაქო უწყებებში. ბათუმის ციხის კომენდანტმა არ იცოდა რა ნაწილებია ქალაქში. ჩიხში მოექცა ეშელონები. მათი ჩიხიდან გამოყვანა გაძნელდა, რადგან ერთმანეთში არეული იყო სამხედრო და სამოქალაქო უწყებათა მატარებლები.²⁰

საქართველოს მძიმე ვითარებით ისარგებლა თურქეთმაც. 1921 წლის თებერვალში თურქეთის მთავრობამ ულტიმატუმი გადასცა საქართველოს ხელისუფლებას და კატეგორიულად მოითხოვა არტაანის, ოლთისის, ართვინისა და ბათუმის ოკრუგებიდან ჯარების გამოყვანა და მათი თურქეთისათვის გადაცემა. ცხადია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ახალ ფრონტზე ბრძოლას ვეღარ შეძლებდა. 23 თებერვალს ქართულმა ჯარმა დატოვა არტაანის, ოლთისისა და ართვინის ოკრუგები და 7 მარტს ამ ოკრუგებში თურქეთის არმია შევიდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა საბჭოთა აგრესიის მოსაგერიებლად მოკავშირე და დამხმარე ძალას ეძებდა. ლ.თოიძის დასკვნით „ნამდვილად დასაშვებია, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა წითელი არმიის წინააღმდეგ საბრძოლველად, ყველა პლიუს-მინუსის გათვლის შემდეგ თურქეთის ჯარსაც მოიხმობდა.²¹ სურამთან რუსეთის არმიასა და ქართულ ჯარს შორის შეტაკების დროს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ თავისი ელჩის სიმონ მდივნის მეშვეობით ანგორის მთავრობას ორპუნქტიანი შეთანხმების პროექტი გადასცა. მასში ნათქვამია:

პირველი - „საქ. მთავრობა აძლევს ანგორის მთავრობას შემდეგ წინადადებას: დაუყოვნებლივ მოახდინოს სამხედრო

¹⁹ გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 175.

²⁰ Квиниатадзе Г., Мой воспоминания годы независимости Грузии 1917-1921. Париж, 1985, с. 328.

²¹ ლ. თოიძე, ბრძოლა ბათუმისათვის: 1921 წლის მარტი. თბ., 2009, გვ. 13.

ოკუპაცია ბათუმის ოლქისა და ახალქალაქის მაზრებისა შემდეგი პირობით: ამ ოლქების მთელი სამოქალაქო მმართველობა და სუვერენული უფლებები ექნება საქართველოს მთავრობას. ქართველი ჯარი დაეხმარება ოსმალეთის ჯარს ამ ოკუპაციის მოხდენაში. ეს მდგომარეობა გაგრძელდება მანამ სანამ საბოლოოდ გამოირკვევა საქართველოს და საზოგადოდ პოლიტიკური მდგომარეობა ამიერკავკასიაში. თანახმად პრინციპებისა (წესდების (?)) შემუშავება მოხდება ახლო მომავალში.

მეორე - საქ. მთავრობა აძლევს ანგორის მთავრობას შემდეგ წინადადებას: დაუყოვნებლივ მოახდინოს სამხედრო ოკუპაცია ბათუმის ოლქისა და ახალქალაქის მაზრებისა შემდეგი პირობით: ამ ოლქების მთელი მართველობა იქნება საქართველოს მთავრობის. ქართული ჯარი დაეხმარება ოსმალეთის ჯარს ოკუპაციის მოხდენით. ეს მდგომარეობა გაგრძელდება მანამ სანამ საბოლოოდ გამოირკვევა პოლიტიკური (სიტუაცია?) საქართველოსა და ამიერკავკასიაში. მერე საქართველოსა და ანგორის მთავრობა ერთად იმოქმედებენ კავკასიის ერთა კონფედერაციის შესაქმნელად. თანახმად ამ პრინციპებისა, დაწერილობითი პრინციპების შემუშავება მოხდება ახლო მომავალში. პასუხს ველით საჩქაროდ. დღესვე გვიპასუხეთ. ფრონტზე ჩვენი მდგომარეობა რთულდება და დღეს ბრძოლა წარმოებს სურამის წინ და კოდორზე“.²²

ამასთან დაკავშირებით, ს. მდივანი ნ. ჟორდანიას ატყობინებდა: თქვენი პირველი წინადადება მიიღეს, მაგრამ დაუმატეს შემდეგი: ოკუპაციისათვის ქართული ჯარი არ არის საჭირო; ოლქების მთავარ მმართველობაში იქმნება საოკუპაციო ჯარის წარმომადგენელი; საქართველოსა და ოსმალეთის მთავრობათა შეთანხმებით ამ ოლქებში ჩატარდება პლენისციისტი; ამ შეთანხმებაზე წერილობითი საბუთის გაფორმება საჭიროდ არ ჩათვალეს.²³ ცხადია, ოსმალეთის მთავრობა ასეთ შეთანხმებას ოფიციალურად ხელს არ მო-

²² ლ. თოიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 26-27.

²³ იქვე, გვ. 27.

აწერდა და ხელსაყრელ მომენტს უცდიდა ბათუმის ოლქის ოკუპაციისათვის. ამასთან დაკავშირებით, საქართველოს მთავრობის 1921 წლის 19 მარტის განცხადებაში ნათქვამია: „არდაგანისა და ართვინის დაკავების შემდეგ ქემალისტურმა მთავრობამ აუწყა საქართველოს, რომ მათ შორის აღარ არსებობდა სადავო საკითხები და საქართველოს მთავრობას შესთავაზა, რათა ბოლშევიკური ჯარები არ შესულიყვნენ ბათუმის პროვინციაში, გაეხსნა მათთვის გზა და შეეშვა ბათუმში, რომელსაც დაიცავდნენ ბოლშევიკებისაგან“.²⁴

როგორც ჩანს, საქართველოს მთავრობას ბრმად სჯეროდა, რომ თურქები დაეხმარებოდნენ საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ეს მცდარი ილუზია იყო. თურქეთი თვითონ იყო დაინტერესებული საბჭოთა რუსეთთან კეთილშობილური ურთიერთობის დამყარებისათვის. საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ლიდერები შეპყრობილი იყვნენ „მსოფლიო რევოლუციის“ ილუზიებით და ცდილობდნენ თურქეთის გამოყენებას იმპერიალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამის გამო საქართველოს ეროვნულ-ტერიტორიული ინტერესების დაცვას მეორეხარისხოვნად თვლიდნენ.

ოსმალეთის ჯარის ნაწილები ბათუმისაკენ მოიწევდნენ. ბათუმის დაკავებით საბჭოთა რუსეთიც იყო დაინტერესებული, რადგან იგი წარმოადგენდა აზერბაიჯანის ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების საზღვარგარეთ გატანის დიდმნიშვნელოვან ნაესადგურს. 1921 წლის 9 მარტს ე.ი. ლენინი გ.ვ. ჩიჩერინს სწერდა: „ამხ. ჩიჩერინ! მეტად შეშფოთებული ვართ იმით, რომ თურქები აჭიანურებენ ბათუმის შესახებ შეთანხმების ხელმოწერას, დროს იგებენ, სანამ მათი ჯარები ბათუმისაკენ მიდიან. ასეთი გაჭიანურების საშუალება არ უნდა მიეცეთ“.²⁵ 1921 წლის 11 მარტს ოსმალეთის ჯარის ნაწილები ბათუმში შემოვიდნენ და ბარცხანის ფორტში დაბანაკდნენ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმიას, რომელთა რაოდენობა ბათუმში 3,5 ათას კაცს ითვლიდა,

²⁴ ლ. თოიძე, ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც. თბ., 1991, გვ. 111.

²⁵ ე.ი. ლენინი, თხზ., ტ.45, გვ. 65.

ოსმალეთის ჯარისათვის წინააღმდეგობა არ გაუწევია. როგორც გ. კვინიტაძე თავის მოგონებაში აღნიშნავს, თურქების შემოსვლა ჩვენს საზღვრებში, განსაკუთრებით ბათუმში მთავარსარდლობისათვის სრულიად მოულოდნელი იყო და სამხედრო უწყებასთან შეთანხმების გარეშე მოხდა.²⁶ მართალია, ბათუმში ოსმალეთის ჯარის ნაწილები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თანხმობით შემოვიდნენ, მაგრამ როდესაც აშკარა გახდა თურქების მტაცებლური მიზნები, მთავრობამ დამოკიდებულება შეიცვალა და თვითონ გამოვიდა ოკუპანტის წინააღმდეგ.

თურქი ოკუპანტები აჭარის ოკუპაციისათვის მუსლიმანი ქართველების გადაბირებას შეეცადნენ. თურქეთის მთავრობის დელეგაციის წევრები 1921 წლის მარტში შეხედნენ ამ მხარის გავლენიან პირებს მ. აბაშიძეს, ჯ. ხიმშიაშვილს, ხ. ლორთქიფანიძეს და სხვებს. თურქეთის მთავრობა აჭარის ოკუპაცია-ანექსიის იურიდიული გაფორმებისათვის ლეგიტიმაციის რაღაც ფორმასაც ეძებდა. ამ მიზნით თურქეთის მთავრობის დელეგაციამ სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისისგან მოითხოვა თავისი პოზიციის გადასინჯვა ბათუმის ოლქის ავტონომიის საფუძველზე დედასამშობლოსთან შეერთების შესახებ. ამის თაობაზე მ. აბაშიძე საქართველოს ცაკის თავმჯდომარეს ფ. მახარაძეს 1933 წლის 5 მარტს სწერდა, რომ თბილისში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ „ჩემთან, როგორც მეჯლისის თავმჯდომარესთან, ბათუმში ანგორის მთავრობის დელეგაცია გამოცხადდა და წინადადება მომცა გადაგვესინჯა საქართველოსთან შეერთების საკითხი და მეჯლისის სახელით გამოგვეტანა დადგენილება, რომ ავტონომიის საფუძველზე ბათუმის ოლქი გადასცემოდა ანგორის მთავრობას“.²⁷ მიუხედავად იმისა, რომ აჭარა სამი საუკუნის განმავლობაში იმყოფებოდა ოსმალთა ბატონობაში, თურქებს ამ მხარეში სერიოზული დასაყრდენი ძალა არ ჰყავდათ.

²⁶ Квинитадзе Г., Мой воспоминания годы независимости Грузии 1917-1921. Париж, 1985, с. 330-331.

²⁷ მემედ აბაშიძე, რჩეული ნაწერები. თბ., 1967, გვ. 87.

რუსეთთან ომში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ფაქტობრივად დამარცხდა. გადაწყვეტილი იყო მთავრობის საზღვარგარეთ ემიგრაციაში წასვლა. ომის გაგრძელება რუსეთის საბჭოთა მთავრობასაც აღარ აწყობდა. რუსეთის საბჭოთა მთავრობამ ხელშეუხებლობის გარანტია მისცა საქართველოს მთავრობას და შესთავაზა მოლაპარაკების გამართვა ზავის დასადგენად. ამის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის გ. კეინიტაძე: 1921 წლის 17 მარტს საღამოს მას ეწვია მე-11 წითელი არმიის პოლიტიკური კომისარი, რომელიც, მოკლე საუბრის შემდეგ, ნ. ჟორდანიასა და ე. გეგეჭკორს შეხვდა. კომისარმა მათ გადასცა რუსეთის საბჭოთა მთავრობის წინადადება დაზავების შესახებ.²⁸ მოლაპარაკება ქუთაისში გაიმართა 1921 წლის 17-18 მარტს. რუსეთის მხრიდან მონაწილეობდნენ ა.ენუქიძე, ა.სვანიძე, საქართველოს მხრიდან – რევეკომის წევრი მ. ორახელაშვილი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მხრიდან – მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე გ. ლორთქიფანიძე.

ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს საქართველოს რევეკომის რწმუნებულმა მ. ორახელაშვილმა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის რწმუნებულმა გ. ლორთქიფანიძემ. ხელშეკრულება ითვალისწინებდა: საომარი მოქმედების შეწყვეტას; დემოკრატიული საქართველოს მხრიდან ფრონტის მოხსნას, მის კონტროლქვეშ არსებული ტერიტორიის გადაცემას რევეკომის ჯარებისათვის, რომლითაც საშუალება ეძლეოდათ შესულიყვნენ ბათუმის ოლქში, დაეცვათ ეს მხარე გარეშე მტრების ოკუპაციისაგან; საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონტროლქვეშ არსებულ ტერიტორიებზე რჩებოდა ამ უკანასკნელის სახელმწიფო მმართველობა; რევეკომის განკარგულებაში მყოფი ჯარები შედიან ბათუმის ოლქში, როგორც მეგობრულად განწყობილი ძალა დემოკრატიული მთავრობისა და მისი მხედრობისადმი.²⁹

²⁸ Квинитадзе Г., Мой воспоминания годы независимости Грузии 1917-1921. Париж, 1985, с. 339.

²⁹ ლ. თოიძე, ინტერვიუცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია, თბ., 1991, გვ. 137-138.

ამ ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა სამშობლოში აღარ გაჩერებულა. 1921 წლის 18 მარტს ღამით ნ.ჟორდანიას და მისი მთავრობა იტალიისა და საფრანგეთის გემებით („კირილი“, „მარია“, „ვესტი“) ემიგრაციაში წავიდნენ. მათ პოლიტიკური თავშესაფარი საფრანგეთსა და ევროპის სხვა ქვეყნებში მიიღეს და ხელისუფლების დაბრუნებისათვის ბრძოლაზე ხელი არ აუღიათ. მთავრობის გარდა ემიგრაციაში წავიდნენ 10 პოლიტიკური მოღვაწე, გეარდიის 15 წარმომადგენელი, მთავრსარდლობის შტაბი და 50 ოფიცერი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმიის მთავრსარდალს გ. კვინიტაძეს ემიგრაციაში წასვლაზე უარი უთხრეს იმ მოტივით, თითქოს ამის საშუალება არ იყო.³⁰ მაგრამ იგი მაინც წავიდა დამოუკიდებლად.

ემიგრაციაში წასვლის წინ ნ. ჟორდანიამ გააუქმა არმიის მთავრსარდლის თანამდებობა, გამოსცა ბრძანება ჯარების დემობილიზაციის შესახებ. ბათუმში ხელისუფლება გადასცა ქალაქის თვითმმართველობას. გასცა განკარგულება პოლიტიკური პატიმრების გათავისუფლების შესახებ. ამის შემდეგ ბათუმის ციხიდან გამოუშვეს 1000-მდე პოლიტიკური პატიმარი.³¹ 15-20 კაცი იყო პოლიტიკური ორგანიზაციების ლიდერი. მათ შორის იყვნენ: სერგო ქავთარაძე, ეანო სტურუა, თენგიზ ჟღენტი, შალვა დადიანი (ცნობილი მწერალი არ გახლავთ), კარპე მოდებაძე და სხვა. მთავრობის დავალებით მათთან მოლაპარაკება გამართა ბათუმის ოლქის საგანგებო კომისარმა გ. გიორგაძემ და შესთავაზა ძალაუფლების ხელში აღება.³² 1921 წლის 17-18 მარტს ღამით შეიქმნა ქ. ბათუმისა და მისი ოლქის დროებითი სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტი, რომლის შემადგენლობაში შევიდ-

³⁰ Квиницадзе Г., Мои воспоминания годы независимости Грузии 1917-1921. Париж, 1985, с. 334.

³¹ Борьба за победу советской власти в Аджарии, документы и материалы (1917-1921 гг.). Батуми, 1961, с. 373.

³² ლ. თოიძე, ბრძოლა ბათუმისათვის: 1921 წლის მარტი. თბ., 2009, გვ. 28.

ნენ: სერგო ქავთარაძე, მაღაქია ტოროშელიძე, დავით მახარაძე (სამეული).

ამრიგად, 1921 წლის 17 მარტს ქ. ბათუმსა და ბათუმის ოლქში მთელი ძალაუფლება რევკომის ხელში გადავიდა. რევკომმა მოუწოდა სამხედრო და სამოქალაქო მოსამსახურეებს დარჩნენ ადგილზე და დაემორჩილონ მის განკარგულებებს. მოსახლეობას წინადადება ეძლეოდა დაეცვათ სიმშვიდე, რევკომი დაიცავდა მათ უსაფრთხოებასა და ქონებას. მკაცრად აღკვეთდნენ რევკომის დადგენილებებისა და ბრძანებების დარღვევის ყველა მცდელობას.³³ ქართველი ხალხის უმნიშვნელოვანესი ამოცანა იყო ბათუმიდან ოსმალთა საოკუპაციო ჯარების განდევნა, მთლიანად აჭარის გათავისუფლება ოკუპანტებისაგან. მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმისა და აჭარის საკითხი მოსკოვის 1921 წ. 16 მარტის ხელშეკრულებით გადაწყვეტილი იყო, თურქები შეეცადნენ ქ. ბათუმისა და მთლიანად აჭარის ოკუპაციასა და ანექსიას.

მართალია, თურქებს ბათუმში საკმაოდ სამხედრო ძალა ჰყავდათ, მათი რაოდენობა 5000 კაცს აღემატებოდა. ამის მიუხედავად ბათუმში თურქეთის საოკუპაციო ჯარების მეთაური ქიაზიმ-ბეი თავისი ქვეყნის მთავრობისაგან მოითხოვდა დამატებითი სამხედრო კონტინგენტის გამოგზავნას. ამის თაობაზე თურქეთის აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალმა ქიაზიმ ყარაბეკირ-ფაშამ თხოვნით მიმართა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ბათუმში თურქების დამატებითი სამხედრო ძალების გაშვების შესახებ, მაგრამ მას უარით უპასუხეს. უკვე საქართველოს ხელისუფლებისათვის საეჭვო აღარ იყო თურქეთის აგრესიული ზრახვები: მოეხდინათ საქართველოს ტერიტორიის ოკუპაცია-ანექსია.

თურქები ჩქარობდნენ, რათა წითელი არმიის შენაერთების ბათუმში შემოსვლამდე მთლიანად აეღოთ ძალაუფლება ქალაქში. 1921 წლის 17 მარტს ბათუმში გამოცხადდა თურქეთის საოკუპაციო რეჟიმი, ხოლო გენერალი ქიაზიმ-ბეი და-

³³ РКАБсуев (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963. с. 3.

ინიშნა ოლქის გენერალ-გუბერნატორად. ბათუმის დაკარგვის რეალური საფრთხე შეიქმნა. თურქეთის რაზმებმა დაიკავეს ბათუმის გამაგრებული რაიონის ფორტები, რადიოსადგური, ფოსტა-ტელეგრაფი, მილიციის სამმართველო და სხვა სტრატეგიული ობიექტები. ქიაზიმ-ბეი მოითხოვდა ქართული ჯარების განიარაღებას, ბათუმის შენობებზე თურქეთის დროშის აღმართვას და სხვა. ქიაზიმ-ბეიმ 17 მარტის ბრძანებით აკრძალა მიტინგები, შეკრებები, პოლიტიკური კრებები და პოლიტიკური ორგანიზაციების შექმნა. ასევე აკრძალა სადამოს 10 საათის შემდეგ ქალაქის ქუჩებში თავისუფალი მიმოსვლა. ყველა ვინც გამოვიდოდა თურქეთის მთავრობისა და არმიის წინააღმდეგ, დაუყოვნებლივ გადაეცემოდა სამხედრო-საველე სასამართლოს, ცეცხლსასროლი იარაღის, ტყვია-წამლის, ასაფეთქებელი მასალების და ბენზინის შესახებ ცნობები უნდა მიეწოდებინათ თურქეთის სარდლობის შტაბისათვის.³⁴

1921 წლის 18 მარტს გამთენიისას თურქი ასქერები შეტევაზე გადმოვიდნენ. ქალაქში შემოიღეს პატრულირება და სროლა აუტეხეს იმ შენობას, სადაც რევკომი იყო განთავსებული. ბათუმში მარტის ამბების აქტიური მონაწილე შალვა დადიანი გადმოგვცემს: „ნახევარი საათიც არ იყო გასული ბათუმის რევკომის შექმნიდან, რომ მისი შენობის ირგვლივ თურქმა ასქერებმა სროლა ატეხეს. ასქერები ახალი ხელისუფლების დაშინებასა და ქალაქის დაპატრონებას აპირებდნენ. რევკომი სერგო ქავთარაძის მეთაურობით ციხესიმაგრის შტაბის შენობაში გადავიდა. იქვე სასწრაფოდ შეიქმნა სამხედრო საბჭო“.³⁵ ამ სამხედრო საბჭოში შევიდნენ შ. დადიანი, კ. საჯაია, თ. ჟღენტი. მათ ჩამოაყალიბეს შეიარაღებული რაზმი, რომელიც თავგანწირულად იბრძოდა თურქი ოკუპანტების წინააღმდეგ. რევკომის მხარეს გადმოვიდა და ბათუმის გათავისუფლებისათვის თავდადებულ ბრძოლაში ჩაება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმია.

³⁴ Борьба за победу советской власти в Аджарии, документы и материалы (1917-1921 гг.). Батуми, 1961, с. 371-372.

³⁵ ლ. თოიძე, ბრძოლა ბათუმისათვის: 1921 წლის მარტი. თბ., 2009, გვ. 30.

1921 წლის 18 მარტს გათენებისას სისხლისმღვრელი ბრძოლები გაიმართა ქართველ მეზრძოლებსა და თურქ ასკერებს შორის. შ. დადიანის შეიარაღებულმა რაზმმა დაიკავა რკინიგზის ვაგზალი, ციხესიმაგრის შტაბის რაიონი, ქუჩების მნიშვნელოვანი გადაკეთები. თურქეთის სამხედრო ნაწილებს კვლავ ეკავათ ფოსტის შენობა, მილიციის სამმართველო და სხვა პუნქტები. ქართველი მეზრძოლების შეტევის შედეგად ქიაზიმ-ბეი მოწყვიტეს თავის მთავარ რაზმს და ალყაში მოაქციეს. შემდგომში სისხლისღვრის თავიდან აცილების მიზნით შ. დადიანმა ქიაზიმ-ბეის წინადადება მისცა დაზავების შესახებ. ამის საპასუხოდ თურქი ასკერები შეტევაზე გადმოვიდნენ და კვლავ შეეცადნენ რევკომის თავდაცვის შტაბის ხელში ჩაგდებას. ქართველმა პატრიოტებმა მოიგერიეს თურქების შემოტევა. თურქებმა დაკარგეს ერთი ოფიცერი და ხუთი ასკერი. ქართველებმაც 6 ჯარისკაცი დაკარგეს. ბათუმის დამცველებმა მოიგერიეს თურქი ასკერების შემდგომი შემოტევა. შ. დადიანმა მეორედ შესთავაზა ქიაზიმ-ბეის ზავის დადება. მაგრამ ამჯერადაც წინადადება უპასუხოდ დატოვა და ხელმეორედ შეუტია რევკომის თავდაცვის შტაბის შენობას. ქართველი მეზრძოლების საპასუხო ცეცხლის შედეგად ეს შემოტევაც მოიგერიეს. ქიაზიმ-ბეის შტაბი მთლიანად მოსწყდა თავის ჯარს.³⁶

რევკომის განკარგულებაში არსებული ბათუმის დამცველთა რიგები განუწყვეტლივ იზრდებოდა. 1921 წლის 18 მარტის პირველი საათისათვის რევკომის განკარგულებაში იყო 850 კაცი (700 ქვეითი და 150 კავალერისტი).³⁷ თურქეთის შეიარაღებული ნაწილების ახალი შემოტევის მოგერიებისა და მათი ბათუმისა და მთლიანად აჭარიდან განდევნისათვის აუცილებელი იყო ყველა ქართული ძალის გაერთიანების ბაზაზე ერთიანი ფრონტისა და ერთიანი სარდლობის შექმნა. 1921 წლის 18 მარტს რევკომის გადაწყვეტილებით გ. მაზნიაშვილი დაინიშნა ბათუმისა და ბათუმის ოლქის მთელი შეიარაღებული ძალების სარდლად და გენე-

³⁶ ლ. თოიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 31.

³⁷ ლ. თოიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 32.

რალ-გუბერნატორად. მას დაევალა ყველა სახეობის ჯარების ხელმძღვანელობა და ქალაქის დაცვის ორგანიზაცია. მის მოადგილედ დაინიშნა გენერალი გრიგოლ სუმბათაშვილი.

საბჭოთა რუსეთი ერიდებოდა ოსმალეთის ჯართან საომარ მოქმედებაში ჩაბმას, რადგან რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის ოფიციალურ ხელშეკრულებასთან ერთად არსებობდა ორი ქვეყნის მთავრობათა საიდუმლო შეთანხმება, რომლის თანახმად მათ გაინაწილეს საქართველოს ტერიტორია. ამ საიდუმლო შეთანხმებით საქართველოს ტერიტორიის ნაწილი რჩებოდა იმ სახელმწიფოს, ვინც მას დაიკავებდა.³⁸ ოსმალეთის მთავრობა ცდილობდა ფაქტის წინაშე დაეყენებინა საბჭოთა რუსეთი. სწორედ ამიტომ ჩქარობდნენ ბათუმის დაკავებას და თავიანთი ხელისუფლების დამყარებას. მაგრამ ქართულმა ჯარმა თურქებს ამის საშუალება არ მისცა. ქართული ჯარის სარდლობა კარგად აცნობიერებდა ბათუმის დაკარგვის საფრთხეს. გ.მაზნიაშვილის განცხადებით „ცხადი იყო, თუ ოსმალები გამაგრდებოდნენ ბათუმში, ჩვენ დაგეჭირდებოდა დიდი ომი, რასაც პატარა საქართველო ვეღარ შეძლებდა“.³⁹ ბათუმის დაკარგვა აჭარის დაკარგვასაც ნიშნავდა. ქართული ჯარის სარდლობამ გადაწყვიტა ბათუმის ოლქიდან გაედვენათ ოსმალები საბჭოთა ჯარების შემოსვლამდე, რამდენადაც წითელი არმიის საომარ მოქმედებაში ჩაბმა საეჭვო იყო.

ქართულმა ჯარმა გ.მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით შეიმუშავა ბათუმის ოსმალთა საჯარისო ნაწილებისაგან გათავისუფლების საბრძოლო გეგმა. ამ გეგმის მიხედვით ქალაქი და მისი მიდამოები ორ უბნად გაიყო. გენერალ ვარდენ წულუკიძეს დაექვემდებარა ბათუმის ნაწილი, ბარცხანა და კახაბრის ფორტები, ხოლო ქალაქის მეორე ნაწილი, სტეფანოვკისა და ანარიის ფორტები გენერალ დავით ართმელაძის საბრძოლო უბანი იყო. რეგოკიმის ყველა მცდელობა მოლაპა-

³⁸ ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ მეორე მსოფლიო ომის წლებში. თბ., 1994, გვ. 88.

³⁹ გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 200.

რაკებით დასრულებულიყო კონფლიქტი, უშედეგოდ დამთავრდა. გ. მაზნიაშვილმა ერთხელ კიდევ შესთავაზა ქიაზიმ-ბეის დაზავება და ბათუმის დატოვება. მაგრამ ოსმალეთის ჯარმა ცეცხლით უპასუხა. ოსმალეთის ჯარის ნაწილებსა და ქართულ არმიას შორის დიდი სისხლისმღვრელი ბრძოლა მოხდა 1921 წლის 18 მარტს დღის მეორე ნახევარში.

ბრძოლა დაიწყო ბარცხანაში, როდესაც საჯავახოდან ბათუმში შემოვიდნენ წითელი არმიის ნაწილები. თურქებს შეცდომით ქართული ჯარი ეგონათ, თავს დაესხნენ და განაირადეს. საგულისხმოა, რომ წითელ არმიასთან ბრძოლას თურქებიც ერიდებოდნენ. ქართული ჯარი შეტევაზე გადავიდა თურქების წინააღმდეგ და მთელი გარნიზონი გაანადგურა, ტყვედ ჩაიგდო 218 ასკერი.⁴⁰ ბლომად იყვნენ მოკლულები და დაჭრილები. ამის შედეგად ბარცხანის ფორტი მთლიანად გათავისუფლდა თურქი ოკუპანტებისაგან. თურქები იძულებული გახდნენ დროებით ზავი დაედოთ. ზავი დაიდო 24 საათით 1921 წლის 18 მარტს საღამოს. ეს დრო თურქებმა მაქსიმალურად გამოიყენეს ახალი რეზერვების გამოსაძებნად. მათ ლაზი გლეხებისაგან ჩამოაყალიბეს შეიარაღებული რაზმი და ბათუმის ბრძოლაში ჩართვას აპირებდნენ, მაგრამ ამ რაზმთან შ. დადიანის შეხვედრის შედეგად დაძაბულობა განიმუხტა. თურქების ეს განზრახვა ჩაიშალა.

ბათუმის დასაკავებლად და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის შესაპყრობად ს.ორჯონიკიძის მითითებით გამოიგზავნა დ.ჯლობას საკავალერიო დივიზია. იგი შეჩერდა გოდერძის უღელტეხილთან. როგორც ჩანს, დ.ჯლობა აღარ აპირებდა წინსვლას, მაგრამ ს. ორჯონიკიძის მკაცრი ბრძანების შედეგად გადმოლახა გოდერძის უღელტეხილი და ბათუმისაკენ გზა განაგრძო. დ.ჯლობას საკავალერიო დივიზიას აჭარისწყალთან გზა გადაუღობა თურქეთის შეიარაღებულმა რაზმმა. ბოლოს ამ დივიზიის 292-ე პოლკმა ბათუმისაკენ სვლა განაგრძო, მაგრამ ქალაქში თურქმა ასკერებმა არ შეუშვეს. ამის თაობაზე შ. დადიანის მოლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდა. ქართული შეიარაღებუ-

⁴⁰ გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 204.

ლი ძალების ორსაათიანი ბრძოლის შედეგად ოსმალები დამარცხდნენ და ჯლობას საკავალერიო დივიზიის 292-ე პოლკი 1921 წლის 18 მარტს საღამოს ბათუმში შემოვიდა. დივიზიის სხვა ნაწილები ბათუმში შემოვიდნენ 19 მარტს 17 საათსა და 18 წუთზე.⁴¹

მართალია, დ. ჯლობას დივიზიას თურქი ასკერებისაგან ბათუმის გათავისუფლებისათვის ბრძოლებში მონაწილეობა არ მიუღია, მაგრამ ამ დივიზიის 292-ე პოლკი, რომელიც 18 მარტს დაბანაკდა სტეფანოპოლისა და ანარიის ფორტებზე, ზურგს უმაგრებდა ქართულ ჯარს. გ. მაზნიაშვილს შესაძლებლობა მიეცა აქედან ქართული საჯარისო ნაწილები გადაეყვანა კახაბრის ფორტზე და გაეძლიერებინა მისი პოზიციები.⁴² 1921 წლის 19 მარტს დილით თურქი ასკერები შეტევაზე გადმოვიდნენ. კახაბრის ფორტის დაცვას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. აქ ქართული ჯარი თუ დამარცხდებოდა, ბათუმის დაკარგვის რეალური საფრთხე შეიქმნებოდა. ქართული ჯარის სარდლობამ სწორად შეაფასა კახაბრის ფორტის მნიშვნელობა და მისი დაცვა გააძლიერა. კახაბრის ბრძოლაში განსაკუთრებით თავი გამოიჩინეს არტილერიისტებმა, რომელთაც მაიორი პ. ქარუმიძე მეთაურობდა. ქართულმა ჯარმა წარმატებით მოიგერია მტრის შემოტევები და დიდი ზიანი მიაყენა თურქ ოკუპანტებს. გ. მაზნიაშვილის გადმოცემით „ამ დღეს ოსმალებს მოუვიდათ დიდი ზარალი. კახაბრის ახლოს ღელეები სავსე იყო მოკლული ასკერების გვამებით“.⁴³

1921 წლის 17, 18, 19 მარტის ბრძოლების შედეგად ქართულმა არმიამ ბათუმი და მისი მიდამოები მთლიანად გაათავისუფლა ოსმალთა ჯარისაგან. მაგრამ მათ კვლავ ეკავათ ფოსტა-ტელეგრაფისა და ქალაქის მილიციის სამმართველოს შენობები. ქართული არმიის სარდლობამ მათი გათავისუფლების ოპერაცია დაგეგმა 20 მარტისათვის. მაგრამ ოს-

⁴¹ ლ. თოიძე, ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია, თბ., 1991, გვ. 261-262; მისივე, ბრძოლა ბათუმისათვის: 1921 წლის მარტი. თბ., 2009, გვ. 34-35

⁴² გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 205, 207.

⁴³ იქვე, გვ. 207.

მაღებს ბრძოლის გაგრძელების უნარი და საშუალება აღარ ჰქონდათ. ისინი ქალაქის დაცლას შეუდგნენ. გ.მაზნიაშვილის გადმოცემით, 20 მარტს დღის 9 საათზე მასთან გამოცხადდა ოსმალეთის გარნიზონის მდივანი, რომელმაც ქართული ჯარის სარდლობას გადასცა ქიაზიმ-ბეის გადაწყვეტილება ქალაქის დატოვებისა და ჭოროხის ხეობაში გადასვლის შესახებ.⁴⁴ ბათუმში ოსმალთა ჯარები იმდენად იყვნენ დაუძლურებული, რომ მათ არათუ ბრძოლის გაგრძელება, არამედ არსებობისათვის საჭირო სურსათ-სანოვაგაც აღარ ჰქონდათ. ამას ისიც მოწმობს, რომ ქიაზიმ-ბეის მდივანმა თხოვა გ. მაზნიაშვილს ერთი დღის საგზალი პური. მდივნის განცხადებით გარნიზონს სამი დღეა არაფერი უჭამიაო. გ. მაზნიაშვილმა ეს თხოვნა დააკმაყოფილა.⁴⁵

ოსმალთა სამხედრო ნაწილების ბათუმიდან გასვლას ქართული ჯარი აკონტროლებდა. 1921 წლის 20 მარტს დღის 12 საათისათვის ბათუმში მტრის არცერთი შეიარაღებული ჯარისკაცი აღარ იყო. აღსანიშნავია, რომ ბათუმის გათავისუფლებისათვის ბრძოლაში საჯავახოდან შემოსულ საბჭოთა რუსეთის წითელ არმიის ნაწილებს არ მიეღიათ მონაწილეობა. ეს დიდი საშეილშიშეილო ამოცანა გადაწყვიტა ქართულმა ჯარმა გ.მაზნიაშვილის სარდლობით.

სამი დღის ბრძოლის შედეგად ოსმალების დანაკარგი საკმაოდ დიდი იყო. ასობით ასკერი დაიღუპა და დაიჭრა ამომის შედეგად. ტყვედ ჩაეარდა 600-მდე თურქი ოფიცერი და ჯარისკაცი. გარდა ამისა, ქართველებმა ხელით იგდეს 16 ტყვიაფრქვევი, სხვა საბრძოლო იარაღი, რამდენიმე ათეული ცხენი და ა.შ.⁴⁶ ბათუმისათვის ბრძოლაში ქართულმა ჯარმაც მნიშვნელოვანი დანაკარგი განიცადა. ბრძოლის ეულზე გმირულად დაეცა 84 მეზობლი. 1921 წლის 20 მარტს ბათუმში ჩამოვიდა საქართველოს საზღვაო და სამხედრო საქმეთა სახალხო კომისარი შ. ელიაევა, რომელმაც ბრძანება გასცა გმირულად დაღუპული ქართველი მეომრები დიდი

⁴⁴ იქვე. გვ. 208.

⁴⁵ იქვე.

⁴⁶ ლ. თოიძე. ბრძოლა ბათუმისათვის: 1921 წლის მარტი. თბ., 2009; გვ.

ზეიმით დაეკრძალათ აზიზის მოედანზე (ამჟამად თავისუფლების მოედანი). დაკრძალვა მოხდა 23 მარტს, რომელშიც ბათუმის გარნიზონის ჯარისკაცებსა და ოფიცრებთან ერთად მრავალათასიანი სამოქალაქო საზოგადოებაც მონაწილეობდა. 84 ცხედრიდან ძმათა სასაფლაოზე დაკრძალეს 43. დანარჩენი დაღუპულები საკუთარმა ოჯახმა გაასვენა საგვარეულოს თუ სოფლის სასაფლაოზე.⁴⁷

საქართველოს საზღვაო და სამხედრო საქმეთა სახალხო კომისრის მითითებით დაიშალა ქართული ჯარი. დატოვეს 21-22 წლის ჯარისკაცები. მათგან შეადგინეს წითელი არმიის დივიზია, რომლის მეთაურად გ.მაზნიაშვილი დაინიშნა. ასე დამთავრდა ბათუმისა და მთლიანად აჭარის თურქი ოკუპანტებისაგან გათავისუფლებისათვის ბრძოლა.

2. საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადება აჭარაში და პოლიტიკური ძალების ბრძოლა ძალაუფლებისათვის (1921 წ. მარტი-დეკემბერი)

1921 წლის 18 მარტს აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლება გამოცხადდა. 20 მარტს უფლებამოსილება მოიხსნა ქ. ბათუმისა და მისი ოლქის დროებითმა სამხედრო-რევოლუციურმა კომიტეტმა. შეიქმნა საოლქო რეეკომი, რომლის შემადგენლობაში შეიყვანეს ს. ქავთარაძე, მ. ტორობელიძე, დ. მახარაძე, კ. საჯაია, თ. ჟღენტა, ს. გუბელი, ი. პეცკოვი, კ. თაბერაძე. 1921 წლის 3 აპრილს მეჯლისის წევრებიდან რეეკომის შემადგენლობაში შეიყვანეს მ.აბაშიძე და რ. ნიჟარაძე. რეეკომის თავმჯდომარედ აირჩიეს ს. ქავთარაძე, მოადგილედ – ს. გუბელი. განყოფილების გამგეებად: კ. საჯაია (მართვის), ი. პეცკოვი (სახალხო მეურნეობის საბჭო), დ. მახარაძე (სასურსათო), მ. ტოროშელიძე (ფინანსებისა და განათლების),

⁴⁷ გ. მაზნიაშვილი, მოგონებანი (1917-1923). ბათუმი, 1990, გვ. 209. ლ. თოიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 50; ასხგსმაპ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ., ბათუმი, 1975, გვ. 22-23.

თ. ჟღენტი (სამხედრო), ს. გუბელი (იუსტიციის). საქართველოს საზღვაო და სამხედრო სახალხო კომისრის შ. ელიაშვილს 1921 წლის 20 მარტის ბრძანებით თ. ჟღენტი დაინიშნა ბათუმის ოლქის სამხედრო კომისრად.¹

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ აჭარაში მოხდა პოლიტიკური ძალების ახალი განლაგება. ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში ერთმანეთს დაუპირისპირდა სამი ძირითადი პოლიტიკური ძალა: კომუნისტები საოლქო რევკომის სახით, სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისი და სედაი მილეთი. ქართველი კომუნისტები პრორუსული ორიენტაციისა იყვნენ. სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისი ეროვნული ერთიანობის ინტერესების თავგამოდებული დამცველი იყო, ხოლო სედაი მილეთში თურქოფილები გაერთიანდნენ. მაგრამ სედაი მილეთის ჯგუფი აჭარაში გავლენით ვერ სარგებლობდა.

ბათუმის საოლქო რევკომი, როგორც საბჭოთა ხელისუფლების საგანგებო ორგანო, არალეგიტიმირი იყო. იგი ხელისუფლებას ახორციელებდა წითელი არმიისა და ადგილობრივი მილიციის მეშვეობით. რევკომის საიმედო დასაყრდენ ძალას წარმოადგენდა საბჭოთა რუსეთის მე-11 წითელი არმიის ის ნაწილები, რომლებიც ბათუმში იყვნენ დისლოცირებული. მართლწესრიგს მილიცია იცავდა, რომელიც საგანგებოდ შეიქმნა. 1921 წლის მაისის ცნობით, ბათუმის ოლქი 5 სამილიციო რაიონად დაიყო. თითოეულ მათგანს ჰყავდა საკმაო რაოდენობის მილიციონერები და ადმინისტრაციული აპარატი. მაგალითად, კინტრიშის სამილიციო რაიონში ითვლებოდა 85 თანამშრომელი (მილიციის უფროსი, ორი თანაშემწე, საქმის მწარმოებელი, მწერალი, 10 უფროსი და 70 უმცროსი მილიციონერი). ანალოგიური სურათი იყო ბათუმის რაიონში. ქვემო აჭარის სამილიციო სამსახური შედგებოდა 71 კაცისაგან, ზემო აჭარის – 59, ხოლო გონიოს საპოლიციო რაიონი – 22 მუშაკისაგან (მილიციის უფროსი, მოადგილე და 20 მილიციონერი).²

¹ РКАБсув (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми. 1963. с. 10-11.

² აცსა, ფ.რ-11, ან. 1, ს. 3, ფურც. 4.

მართალია, რევკომმა 1921 წლის მარტში დადებითი როლი შეასრულა თურქი ოკუპანტების წინააღმდეგ აჭარის დედასამშობლოდან ჩამოცილების აღსაკვეთად. მაგრამ იგი იყო საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს, მათ შორის აჭარის ოკუპაცია-ანექსიის საქმეში ერთ-ერთი საიმედო დასაყრდენი ძალა. ბათუმის საოლქო რევკომი ადგილებზე ანალოგიური ორგანოების შექმნას 1921 წლის აპრილიდან შეუდგა. მაგრამ სიძნელეებს წააწყდა, რადგან რეგიონის ადგილობრივი მოსახლეობა სიმპათიით არ ხედებოდა. ამიტომ თავდაპირველად სასოფლო, სათემო და სამაზრო რევკომების შექმნაში წითელი არმიის ნაწილები აქტიურობდნენ. 1921 წლის აპრილ-მაისში მათი აქტიური მონაწილეობით შეიქმნა აჭარაში ადგილობრივი რევკომები. ამის შესახებ ბათუმის საოლქო რევკომის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი კ. საჯაია 1921 წლის 28 აპრილს ამავე ორგანოს პრეზიდიუმს მოახსენებდა: სოფლად რევკომები თავდაპირველად წითელი არმიის ნაწილებმა შექმნეს, მაგრამ მათ არ იცოდნენ ადგილობრივი თავისებურებანი და რევკომებში შევიდნენ ჩვენთვის არასასურველი პირები.³

1921 წლის 5 აპრილს ქედაში გაიმართა ქვემო აჭარის მოსახლეობის შეკრება, რომელსაც ხუთი ათასამდე კაცი დასწრებია. შეკრებაზე მიმდინარე მომენტის შესახებ მოხსენებით გამოვიდა მე-11 წითელი არმიის პოლიტიკური განყოფილების წარმომადგენელი ივანე ვართანიანი. ამ ხალხმრავალ შეკრებაზე აირჩიეს სამაზრო რევკომი 7 კაცის შემადგენლობით.⁴ იმის გამო, რომ რევკომებში ხელისუფლებისათვის სასურველი პირები არ მოხვდნენ, არჩევნები რამდენჯერმე ჩაატარეს. მაგალითად, ქობულეთის რევკომის არჩევნები სამჯერ ჩაატარეს (17 მარტს, 16 აპრილს და 6 მაისს).⁵ ხელისუფლების ოფიციალური მონაცემებით, კინტრიშის რაიონის რევკომის პირველ შემადგენლობაში არსებული ყოფილან, სხვებთან ერთად, ქემალისტებიც, მეორეში – საქარ-

³ აცხა. ფ.რ-1, ან. 1, ხ. 33, ფურც. 123.

⁴ იქვე, ხ. 6, ფურც. 2.

⁵ იქვე, ხ. 27, ფურც. 37.

თველოს მენშევიკური მთავრობის მომხრეები, მესამე განახლებულ შემადგენლობაში – „ქართველოფილები“ (მემედ აბაშიძის მიმდევრები).⁶ აქედან კარგად ჩანს, რომ მაზრაში საბჭოთა ხელისუფლების მომხრეები ნაკლებად მოიძებნებოდა. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ნებისმიერ საზოგადოებაში ყოველთვის გამოიძებნება ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც ხელისუფლების სამსახურში ცდილობს შესვლას პირადი სარგებლობის მოტივაციით.

კომუნისტურმა პარტოკრატიამ ასეთი პოლიტიკური რწმენის მქონე ადამიანების ერთი ნაწილი რევკომებში გაიყვანა და თავის დასაყრდენად აქცია. მაგალითად, კინტრიშის სამაზრო რევკომის თავმჯდომარედ გაიყვანა ფ. ვასაძე, მოადგილედ – მ. გოგიბერიძე. ჩაქვის სასოფლო ოკრუგის რევკომის თავმჯდომარედ აირჩიეს ს. ბარამიძე, მახინჯაურის – ხ. ჩიჯავაძე, ორთაბათუმის რევკომის წევრებად – პ. ნოდია, მ. ხალვაში და სხვა, რომლებიც შემდგომ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისა და განმტკიცების საქმეში აქტიურად მუშაობდნენ.

მართალია, აჭარის კომუნისტური პარტოკრატია და ბათუმის საოლქო რევკომის წევრები სამაზრო და სასოფლო რევკომების არჩევას მოსახლეობის სოციალური ნიშნით ესწრაფოდნენ. ამ მიზნით ისინი მაზრიდან მაზრაში, სოფლიდან სოფელში მოგზაურობდნენ და საბჭოთა ხელისუფლების სასარგებლოდ აგიტაციას ეწეოდნენ, წითელი არმიის ნაწილებსაც იყენებდნენ. მაგრამ მიზანს ნაკლებად აღწევდნენ. მაგალითად, 1921 წლის აპრილში ადგილებზე საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოების მოსაწყობად მაზრებში მიაღწინეს 30 კაცი. ესენი იყვნენ ბათუმის საოლქო რევკომის წევრები და ინსტრუქტორები, კომუნისტური პარტოკრატიის წარმომადგენლები, მაგრამ მათ მაინც ვერ შეძლეს ყველა მაზრასა და სასოფლო ოკრუგში თავისი მომხრეების გაყვანა. ზემო და ქვემო აჭარის მოსახლეობამ სამაზრო რევკომის თავმჯდომარეებად აირჩია ბევრები ჯეფერ ხიმშიაშვილი და აბდულ მუფთი ზადე. სამაზრო და სასოფლო რევკომე-

⁶ იქვე. ს. 9, ფურც. 7.

ბის შემადგენლობაში აირჩიეს ბეგები პაიდარ ბიბინეიშვილი (კახაბერი), ოსმან წულუკიძე (აჭარისწყალი), ისკენდერ ბერიძე (გონიო), ფეიზულა სურმანიძე (ქვემო აჭარა) და სხვა.⁷

ეს არ ყოფილა მხოლოდ ხალხის არჩევანი. პრივილეგიურებული წოდება დაინტერესებული იყო რევკომების შემადგენლობაში მოხვედრით. ამისათვის ზოგიერთი მათგანი ღო-იალობას იჩენდა საბჭოთა ხელისუფლებისადმი და მატერიალურ დახმარებასაც უწევდა. მაგალითად, ხულოს მაზრაში ზაბით-ბეგ ხიმშიაშვილმა სამაზრო რევკომს სარგებლობაში გადასცა სამი ოთახი ავეჯით, ინუს ბოლქვაძემ – საეატრო დუქანი, რომელშიც მოეწყო სასადილო და ბიბლიოთეკა.⁸ მაგრამ ბათუმის ოლქის პარტოკრატიისა და საოლქო რევკომისთვის მთავარი ამოცანა იყო ალა-ბეგების ჩამოცილება ხელისუფლებისაგან. საოლქო რევკომის 1921 წლის 16 მაისის მითითებაში ნათქვამია, რომ რევკომებში არ უნდა ავირჩიოთ ბეგური წარმომავლობის ადამიანები. ასეთებად, სხვებთან ერთად, დასახელებულია მემედ აბაშიძე, იხეთ ხალვაში, მამუდ მელიქიშვილი, ჯემალ ქიქავა, სულეიმან ვარშანიძე და სხვები.⁹

კომუნისტების დიდი მცდელობის მიუხედავად, სასოფლო, სათემო და სამაზრო რევკომები არ ყოფილან მათი ერთგული დასაყრდენი ძალა. ადგილობრივ რევკომებს აჭარაში არ ჰყავდათ შესაფერისი კადრები, არ ჰქონდათ მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, არ იყო პოლიტიკური ნება ხელისუფლების განხორციელებისათვის. ბათუმის ოლქის რევკომის თანამშრომელი ი. ურუშაძე 1921 წლის 13 ივნისს ამავე ორგანოს საქმეთა სამმართველოს უფროსს მოახსენებდა: ხულოში არსებობს ორი ხელისუფლება: ერთი რევკომის, ხოლო მეორე – სამაზრო მილიციის განყოფილების სახით. ეს უკანასკნელი არ ასრულებს რევკომის დადგენილებებს. რევკომის კაბინეტის კარები 12 საათამდე დაკეტილიაო.¹⁰ ანალოგიური ვითარება იყო ბათუმის ოლქის დანარჩენ მაზ-

⁷ აცსა, ფ.რ-1, ან.1, ს. 33, ფურც. 130, 131; ს. 27, ფურც. 37.

⁸ აცსა, ფ.რ-1, ან. 1, ს. 8, ფურც. 16.

⁹ იქვე, ს. 77, ფურც. 2.

¹⁰ აცსა, ფ.რ-1, ან.1, ს. 8, ფურც. 13-14.

რებსა და სასოფლო ოკრუგებში. მაგალითად, ბათუმის საოლქო რეეკომის ოფიციალური მონაცემებით, კინტრიშის სამაზრო რეეკომის წევრები არ ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას, სამუშაოზეც კი არ ცხადდებიანო. ჩაქვის სასოფლო ოკრუგის რეეკომს 'შტატიც კი არ ჰყავდა. საერთოდ აჭარაში რეეკომების მუშაობა არ პასუხობს მათ წინაშე დასმულ მოთხოვნებსო.¹¹ ამიტომ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებდა ოლქის რეეკომი და საოლქო კომუნისტური პარტოკრატია.

აჭარიდან ოსმალეთის ასკერების განდევნის შემდეგ ბოლშევიკების მეორე უმნიშვნელოვანესი ამოცანა იყო საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცება, კომუნისტური ერთმმართველობის სისტემის ჩამოყალიბება. ეს არანაკლებ რთული ამოცანა იყო, რამდენადაც აჭარის მუსლიმან მოსახლეობას კომუნისტური შეხედულებები არ იზიდავდა. 1921 წლის 2 ნოემბერს საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის მდივანი კ. საჯაია აღნიშნავდა: გასაბჭოებისას ჩვენი მდგომარეობა იყო მძიმე. აჭარლები ჩვენ გვიყურებენ, როგორც მტრებს, გვეპყრობოდნენ სიძულელით. მათ მოსმენაც კი არ უნდათ საბჭოთა ხელისუფლების შესახებ. ანალოგიური აზრია მოცემული ბათუმში საბჭოთა რუსეთის კონსულის კ. იუსტ 1921-1922 წლის მოხსენებაში. მასში ნათქვამია: აჭარაში საბჭოთა წყობილებამ ფეხი ვერ მოიკიდა, ხალხმა არ მიიღო იგი. ახალი წყობილება მხოლოდ 'შეიარაღებულ ძალას ემყარება. აჭარაში საბჭოთა წყობილების დამკვიდრება იმდენ წინააღმდეგობას წააწყდა, რომ პერსპექტივაც არ არსებობს.¹² აღსანიშნავია, რომ 1921 წელს აჭარის ადგილობრივი მოსახლეობიდან კომუნისტურ პარტიაში ირიცხებოდა მხოლოდ 5 კაცი, ისიც მუშათა თუ გლეხთა ფენებიდან. ამასთან, რელიგიურ ფაქტორსაც ჰქონდა მნიშვნელობა. ამიტომ აჭარაში გატყინურდა ე.წ. კომუნისტური რევოლუციის დასრულება.

¹¹ იქვე, ს. 9, 9, 12, 20.

¹² აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, საქმე 10, ფურც. 1; აჭარა რუსი ლიბლომატის თვალთ 1921-1922. კ. იუსტის მოხსენება. თბ., 1998, გვ. 7, 14.

ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში საოლქო რეკომის ეცილებოდა მეჯლისი, რომელიც მოსახლეობაში საკმაო ავტორიტეტით სარგებლობდა. სწორედ ამ დიდი ავტორიტეტის გამო საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების ხელმძღვანელობა იძულებული გახდა ბათუმის საოლქო რეკომის პირველ შემადგენლობაში შეეყვანათ მ. აბაშიძე და რ. ნიჟარაძე. მაგრამ სულ მალე საქართველოს კპ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტმა და ბათუმის ოლქის რეკომის კომუნისტურმა ხელმძღვანელობამ დაიწყეს ბრძოლა მეჯლისის, პირველ რიგში მისი თავმჯდომარის მ. აბაშიძის წინააღმდეგ. 1921 წლის მაისის დასაწყისში მ. აბაშიძე და რ. ნიჟარაძე გამოიყვანეს რეკომის შემადგენლობიდან, როგორც კომუნისტებისათვის არასასურველი პოლიტიკური ფიგურები.

მეჯლისის გაგლეჩის შესუსტებას, შემდეგ კი მისი ძალაუფლების გაუქმებას ისახავდა მიზნად ბათუმის საოლქო რეკომის პრეზიდიუმის 1921 წლის 8 აპრილის დადგენილება „ოლქში საბჭოთა ხელისუფლების ორგანიზაციისა და ბეგური რეკომის ლიკვიდაციის შესახებ“. დადგენილებაში ხაზგასმით აღინიშნა, რომ საჭიროა ენერგიული მუშაობა კომუნისტების როლის გასაძლიერებლად, რათა გადარჩევენ ბისა თუ ახალი არჩევანის გზით შეიცვალოს ე.წ. ბეგური რეკომები კომუნისტურით. პრეზიდიუმმა თხოვნით მიმართა საქართველოს რეკომს ბათუმის ოლქში მობილიზაციის წესით სამუშაოდ გამოაგზავნოს კომუნისტების აუცილებელი რაოდენობა.¹³ მაგრამ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება აჭარის მიმართ, მეჯლისთან დამოკიდებულებაში სიფრთხილეს იჩენდა, თავს არიდებდა აშკარა ბრძოლას, მიზანმიმართულად მუშაობდა მეჯლისის ხელისუფლებიდან ჩამოშორებისათვის.

ამ ამოცანის განხორციელებისათვის საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ აჭარის ღარიბი გლეხობა გამოიყენა. კომუნისტები სარგებლობდნენ გლეხობის სიღარიბით, კულტურული ჩამორჩენილობით, პოლიტიკის საკითხებში

¹³ РКАБсув (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963. с. 29.

დაბალი გაცნობიერებით და დემაგოგიის გზით მოამზადეს ისინი მეჯლისის წინააღმდეგ საბძოლეველად. ამ მიზნით საქართველოს კ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტი და ოლქის რეევომი სისტემატურად ატარებდნენ სოფლის მოსახლეობის შეკრებებს, სადაც მემამულე-თავადაზნაურების, ბურჟუაზიისა და სასულიერო წოდების სახით მტრის ხატს ქმნიდნენ. მაგალითად, 1921 წლის 22 აპრილს ორთაბათუმის გლეხთა კრებას ოთხი სოფლის მოსახლეობა დაესწრო, სადაც მიმდინარე მომენტის, ავტონომიისა და მიწის შესახებ მოხსენებით გამოვიდნენ ბათუმის საოლქო რეევომის წარმომადგენლები კ. საჯაია და ა. ურუშაძე. ასეთი კრებები გაიმართა აჭარის სხვა სოფლებშიც. მაგალითად, 2 მაისს კაპანდიში გაიმართა კახაბრის თემის მოსახლეობის შეკრება, რომელშიც კ. საჯაია მონაწილეობდა, 3 მაისს ხიჭაურში შედგა ჭვანის ხეობის გლეხთა კრება.¹⁴ მოიწვიეს აგრეთვე სამაზრო გლეხთა კრებები.

გლეხთა კრებებზე აირჩიეს სამაზრო, სათემო რეევომები და სასოფლო უჯრედები. 1921 წლის აპრილის ბოლოს აჭარაში შექმნილი იყო ქობულეთის, ბათუმის, გონიოს, ზემო და ქვემო აჭარის რაიონული რეევომები. ისინი მოიაზრებოდა როგორც ადგილობრივი მართვის ორგანოები. მაგალითად, ჩაქვის სათემო რეევომში შედიოდა 14 კაცი, ჭახათის – 6, კინტრიშის – 9, ქობულეთის სათემო რეევომში – 9 კაცი.¹⁵ სადაც კი შესაძლებელი იყო, რეევომის თავმჯდომარედ კომუნისტებს ირჩევდნენ, რადგან ადვილი იყო მათი გამოყენება. მახინჯაურში რეევომის თავმჯდომარედ გაიყვანეს კომუნისტი ხასან ჩიჯაეაძე, ჩაქეში – სულიმან ბარამიძე, ქობულეთის სათემო რეევომის თავმჯდომარედ – ხუსეინ ცეცხლაძე.¹⁶

საქართველოს კ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტმა და ოლქის რეევომმა სოფლად მიაველინეს აგიტატორები და ინ-

¹⁴ იქვე. გვ. 33, 38.

¹⁵ РКАБсусв (март 1921 г. – январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 37.

¹⁶ ხ. ახელედიანი, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება აჭარაში, 1917-1921 წწ., ბათუმი, 1971, გვ. 140.

სტრუქტორები, რომლებიც ეხმარებოდნენ რევკომის წევრებს მუშაობის ორგანიზაციაში. მაგრამ კომუნისტურმა ხელმძღვანელობამ ყველგან თავისი მომხრეები ვერ გაიყვანა. მაგალითად, ქვემო აჭარის, გონიოს რაიონებში, ნაწილობრივად ზემო აჭარაში კომუნისტებისათვის სასურველი პირები მოსახლეობამ არ აირჩია. ამის გამო უკმაყოფილებას ვერ მალავდა ბათუმის საოლქო რევკომის ხელმძღვანელობა.¹⁷ მეტწილ შემთხვევაში ადგილობრივი რევკომები ფორმალურად იყო შექმნილი. რევკომის წევრების ნაწილმა წერა-კითხვაც არ იცოდა და ვერ ერკვეოდა თავის ფუნქციებში.

მიუხედავად ამისა, რევკომების ქსელის გაფართოება, მათი ორგანიზაციული გაფორმება და განმტკიცება მნიშვნელოვანი ღონისძიება იყო საბჭოთა სულისკეთების დამკვიდრების გზაზე. შეცვლილ ვითარებაში გადაუდებელი იყო მეჯლისის შემადგენლობის განახლება და მოსახლეობაში მუშაობის გაძლიერება. ლეგიტიმაციის ამაღლების მიზნით მ. აბაშიძემ 1921 წ. აპრილში გამოსცა ბრძანება მეჯლისის არჩევნების ჩატარების შესახებ. ბრძანებაში ხაზგასმით იყო აღნიშნული რომ მეჯლისის არჩევნები ჩატარდებოდა საყოველთაო საარჩევნო უფლების საფუძველზე, რომელშიც მონაწილეობას მიიღებდა საზოგადოების ყველა ფენა და ჯგუფი.¹⁸ ახალი, განახლებული მეჯლისი, რომელშიც წარმოდგენილი იქნებოდა მოსახლეობის ყველა ჯგუფი, კომუნისტურ ხელმძღვანელობას არ აწყობდა. ამიტომ ახალი ძალით გააჩაღეს ბრძოლა მეჯლისისა და მისი თავმჯდომარის მემდ აბაშიძის წინააღმდეგ.

საქართველოს კ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტმა 1921 წლის 9 მაისს სპეციალური დადგენილება გამოიტანა ძველი მეჯლისის დათხოვისა და ახალი მეჯლისის არჩევის შესახებ. თანაც ეს ახალი მეჯლისი იქნებოდა დროებითი. ძველი მეჯლისი მონათლეს, როგორც შოვინისტური პოლიტიკის მატარებელი, თითქოს იგი მხარს უჭერდა ანტანტის სახელმწიფოებს, მენშევიკებს, თურმე სახელი გაიტეხა საზოგადო-

¹⁷ РКАБсув (март 1921 г.-январь 1922 г.). сборник документов и материалов. Сухуми. 1963, с. 33-35.

¹⁸ იქვე, გვ. 36.

ებაში, რამაც აჭარის მოსახლეობის მღელვარება გამოიწვია.¹⁹ ე.წ. ძველი მეჯლისის წინააღმდეგ ბრძოლაში ყველაზე მეტად აქტიურობდა რევკომის ახალი თავმჯდომარე ს. გუბელი. 1921 წლის 25 მაისს ბათუმის საოლქო რევკომის პრეზიდიუმმა ს.გუბელის მოხსენების შედეგად, მიიღო დადგენილება ძველი მეჯლისის დათხოვნისა და ახალი დროებითი მეჯლისის არჩევის შესახებ. ეს ახალი მეჯლისი იმ დრომდე იქნებოდა უფლებამოსილი, ვიდრე მიიღებდნენ აჭარის ავტონომიის კონსტიტუციას. 28 მაისს ბათუმის საოლქო რევკომის პრეზიდიუმმა კელავ მოისმინა ს.გუბელის მოხსენება ახლად არჩეული მეჯლისის პირველი სხდომის მომზადების შესახებ. მიღებული დადგენილებით დაევალა პრეზიდიუმს შეიმუშაოს დღის წესრიგი, მეჯლისის საზეიმოდ გახსნისა და მისი მუშაობის ცერემონიები.²⁰

ახალი მეჯლისის არჩევნები ჩატარდა კომუნისტების ხელმძღვანელობითა და კონტროლით. პირველი სხდომა გაიხსნა 1921 წლის 6 ივნისს საზეიმო ვითარებაში. მეჯლისის გახსნისა და დახურვისას გაიმართა ბათუმის გარნიზონის პარადი. ახალი მეჯლისის სხდომებში მონაწილეობდნენ კომუნისტების, პროფესიული კავშირების, სამხედრო ნაწილების წარმომადგენლები, თურქეთის, სომხეთის, აზერბაიჯანისა და სპარსეთის კონსულები. მოსახლეობაზე ზემოქმედების მიზნით გამოყენებული იყო მუსიკალური ორკესტრი. მეჯლისის მუშაობაში ამჯერადაც ყველაზე მეტად აქტიურობდა ს. გუბელი, რომელიც შესაველ და სხდომის დასკვნით სიტყვაში ერთხელ კიდევ თავს დაესხა ე.წ. ძველი მეჯლისის შემადგენლობას და მათგან მტრის ხატი შექმნა. რევკომის თავმჯდომარედ აირჩიეს ხასან ლორთქიფანიძე, ხოლო მოადგილედ (ამხანაგი) – ზია ხარაზი.²¹ ხ. ლორთქიფანიძე, მ. აბაშიძესა და სხვა პატრიოტებთან ერთად, საქართველოს ერთიანობისათვის თავდადებული მებრძოლი იყო. ახალი მეჯლისის სხდომაზე თავის სიტყვაში მან კიდევ ერთხელ

¹⁹ იქვე, გვ. 40.

²⁰ იქვე, გვ. 41.

²¹ იქვე, გვ. 42-43.

გამოხატა ერთგულება პრინციპისა აჭარის საქართველოს შემადგენლობაში დარჩენის შესახებ.

განახლებული რეკომის აპარატში 27 კაცი ითვლებოდა. მათ შორის იყვნენ ოსმან და ახმედ ბაკურიძეები, შუქრი მჭავანაძე, ზაბით აბაშიძე, ჰაიდარ ბიბინეიშვილი, პეტრე ღლონტი, ლიზა ერქომაიშვილი, შახაბელ ჩოჯავაძე და სხვები.²²

განახლებულ მეჯლისზე საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება დიდ იმედს ამყარებდა. ხელისუფლება ცდილობდა მის გამოყენებას მემამულე-თავადაზნაურების, კაპიტალისტებისა და სასულიერო წოდების წინააღმდეგ საბრძოლველად. საქართველოს რეკომის თაემჯდომარე ფ. მახარაძე თავის დეკლარაციაში წერდა: „...საქართველოს საბჭოთა მთავრობა მოუწოდებს ახალ მეჯლისს მტკიცედ იდგეს საბჭოთა ხელისუფლების საფუძველზე და ცხოვრებაში გაატაროს მისი დადგენილებანი“.²³ მაგრამ ახალი მეჯლისი, როგორც ძველი, არ იზიარებდა კომუნისტების კლასობრივი ბრძოლის, რელიგიასთან დამოკიდებულების პოლიტიკას.

მეჯლისი თავისთავს თვლიდა აჭარის ხელისუფლების ერთადერთ ორგანოდ და საქართველოს რეკომისაგან მოითხოვდა ამის აღიარებასა და იურიდიულად გაფორმებას. იგი არ თვლიდა კომუნისტებს ერთადერთ ხელმძღვანელ და წარმართველ ძალად. 1921 წლის 9 ივნისს მეჯლისის წარმომადგენლობითი ჯგუფი ხ. ლორთქიფანიძის მეთაურობით თბილისს ეწვია, სადაც მოლაპარაკება პქონდა საქართველოს უმაღლეს ხელმძღვანელობასთან მეჯლისის ხელისუფლების ორგანოდ აღიარებისა და აჭარისათვის ავტონომიურ მმართველობის სტატუსის პრინციპების შესამუშავებლად.²⁴

საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების ხელმძღვანელობას აღიზიანებდა ის გარემოება, რომ მეჯლისი, კომუნისტებისაგან განსხვავებით, პროპაგანდას უწევდა და პრაქტიკუ-

²² აცხა, ფ-რ-11, ან.1, ს. 3, ფურც. 5.

²³ ასგსმაპ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1975, გვ. 29.

²⁴ РКАБсусв (март 1921 г.-январь 1922 г.). сборник документов и материалов. Сухуми. 1963, с. 44.

ლად ახორციელებდა საზოგადოების კლასობრივი თანამშრომლობის, სამოქალაქო მშვიდობის დამკვიდრებისა და განვითარების პოლიტიკას. მეჯლისის წინააღმდეგ საქართველოს კომუნისტური ხელმძღვანელობა აშკარად ვერ გამოდიოდა. იგი საამისო პირობებს ხელოვნურად ამზადებდა. უწინარესად გლეხობას აქეზებდა ბეგებისა და მუსლიმანური სამღვდელოების წინააღმდეგ საბრძოლველად. მათ კონტრრევოლუციონერებად წარმოაჩენდნენ. ცხადია, ასეთი პოლიტიკით მეჯლისის გაუღენის შესუსტებასაც ცდილობდნენ. 1921 წლის 5 ივლისს საქართველოს კ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტისა და ოლქის რევკომის გაერთიანებულ დახურულ სხდომაზე, ს. გუბელიის მოხსენების საფუძველზე მიიღეს დადგენილება ბეგების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების შესახებ. ბეგები და სასულიერო წოდება კონტრრევოლუციონერებად და ტერორისტებად გამოაცხადეს და დაავალეს შესაბამის ორგანოებს სპეციალური შეიარაღებული რაზმის ჩამოყალიბება და მათი აღაგმვა.²⁵

ასეთი მტრული დამოკიდებულება მემამულე-თავადაზნაურების, სასულიერო წოდების მიმართ არ იყო მხოლოდ აჭარისათვის დამახასიათებელი. დანარჩენ საქართველოში კომუნისტური ხელისუფლება კიდევ უფრო დაუნდობელი მეთოდებით იბრძოდა საზოგადოების პრივილეგირებული წოდების წინააღმდეგ. აჭარაში როგორც ახალი, ისე ძველი მეჯლისი კატეგორიულად წინააღმდეგი იყო საზოგადოების წითლებად და თეთრებად დაყოფისა და მოსახლეობაში მისი გაუღენა დღითიდღე მატულობდა. საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლება აჭარის, კერძოდ, მეჯლისის მიმართ კვლავაც წინდახედულად მოქმედებდა და ტაქტიკურ დათმობაზე წავიდა. ამის დასტურია საქართველოს რევკომის 1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტი აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნის შესახებ. როგორც უკვე ითქვა, ამ დეკრეტით მეჯლისი გამოცხადდა ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოდ. ამასთან ერთად, რეგიონის მართვის ორგანოდ გამოცხადდა

²⁵ იქვე. გვ. 46.

არარსებული სახალხო კომისართა საბჭო, ადგილობრივი საბჭოები, რომლებიც აირჩეოდა საქართველოს სსრ ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე.²⁶

საქართველოს რეეკომის 1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტის გამოცემის შემდეგ აჭარაში შეიქმნა ორხელისუფლიანობა. კანონიერი ხელისუფლება ეკუთვნოდა საოლქო მეჯლისსა და მის ადგილობრივ ორგანოებს, რეალური ხელისუფლება კი პიკონდა საოლქო რეეკომს, რომელსაც ექვემდებარებოდა მილიცია, უშიშროების სამსახური და სამხედრო ნაწილები. რეეკომი მუშაობდა საქართველოს პარტიული და საბჭოთა ორგანოების მითითებითა და ინსტრუქციებით. რეგიონში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისა და განმტკიცების საქმეს წარმართავდა საქართველოს კპ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტი. 1921 წლის მეორე ნახევარში საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ დამატებითი ღონისძიებები განახორციელა ბათუმის ოლქის რეეკომის გასაძლიერებლად. ს. ქავთარაძის სამუშაოდ თბილისში გაწვევის შემდეგ რეეკომის თავმჯდომარედ დანიშნეს ს. გუბელი. 1921 წლის ივლისში საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ ბათუმის საოლქო რეეკომის თავმჯდომარედ დანიშნა ა. ღამბაროვი. იგი მანამდე ქუთაისის რეეკომის თავმჯდომარედ მუშაობდა და რევოლუციური მუშაობის დიდი გამოცდილება ჰქონდა. რეორგანიზაციის შემდეგ რეეკომის პრეზიდიუმში დარჩნენ: ა. ღამბაროვი (თავმჯდომარე), კ. საჯაია (მოადგილე) და თ. ჟღენტი (წევრი), რომელიც ამავე დროს იყო სამხედრო კომისარი.²⁷

ცხადია, ორხელისუფლიანობა ღიძხანს ვერ იარსებებდა. 1921 წლის აგვისტოდან ახალ ფაზაში შევიდა ბრძოლა კომუნისტურ ხელისუფლებასა და მეჯლისის შორის. კომუნისტებმა მეჯლისის დისკრედიტაციისათვის ღარიბი გლეხობა გამოიყენა. მათგან ჩამოაყალიბეს ღარიბთა კომიტეტები. ისინი მას განიხილავდნენ როგორც მეჯლისის ოპოზიციას. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება ამას არც მალ-

²⁶ იქვე, გვ. 47.

²⁷ იქვე, გვ. 50.

ავდა. საქართველოს რევკომის წევრმა და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარმა ბ. კეირკველიამ გაზეთ „იზვესტიის“ კორესპონდენტთან საუბარში გარკვევით აღნიშნა, რომ აჭარაში ღარიბთა კომიტეტები ანუ გლეხთა კომიტეტები შეიქმნა როგორც არსებული მეჯლისის ოპოზიცია. მას პრეტენზია ექნება შეასრულოს მეჯლისის როლი. ბ. კეირკველიას განმარტებით ამჟამად აჭარაში არის ორი მიმდინარეობა: მეჯლისი და აჭარის გლეხთა კომიტეტი.²⁸ რევკომისაგან განსხვავებით, ეს მიმდინარეობანი მხოლოდ ადგილობრივ მოსახლეობას აერთიანებდა. საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას ყველაზე მეტად აწყობდა ადგილობრივი მოსახლეობის დაპირისპირება მეჯლისთან აჭარაში კომუნისტური დიქტატურის განმტკიცებისათვის.

საქართველოს კპ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტისა და ოლქის რევკომის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით რეგიონის თითქმის ყველა სოფელში გაიმართა ღარიბ გლეხთა კრებები. კომუნისტების დემაგოგიისა და წაქეზებით გლეხების ნაწილი გამოვიდა მეჯლისის კრიტიკით, დაარბიეს ე.წ. ბეგური რევკომები და ღარიბ გლეხთა კომიტეტების სახით შექმნეს ადგილობრივი მართვის ორგანოები. მაგალითად, 1921 წლის 18 აგვისტოს ხულოში გაიმართა ზემო აჭარის გლეხთა მიტინგი, რომელშიც მონაწილეობდნენ საქართველოს კპ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტის, ოლქის რევკომისა და მეჯლისის წარმომადგენლები. კომუნისტების მიერ ღარიბ გლეხთა გადაბირება არც ისე ძნელი იყო, რამდენადაც ისტორიულად ყოველთვის არსებობდა დაპირისპირება საზოგადოების პრივილეგირებულ წოდებასა და ღარიბთა ფენებს შორის. ამ სიტუაციის გამოყენება კომუნისტების ნაცადი მეთოდი იყო. ხულოს გლეხთა მიტინგის მონაწილეები ადვილად წამოეგნენ კომუნისტების ანკესს და მოითხოვეს მეჯლისის დათხოვნა. შეკრებაზე აირჩიეს ზემო აჭარის მაზრის ღარიბ გლეხთა კომიტეტი, როგორც დროებით ადგილობრივი მართვის ორგანო. ამ კომიტეტის შემადგენლობაში აირჩი-

²⁸ იქვე. გვ. 63.

ეს 7 კაცი და დაადგინეს, რომ იგი იხელმძღვანელებდა მხოლოდ ბათუმის საოლქო რევკომის მითითებით.²⁹

1921 წლის მეორე ნახევარში აჭარაში მიმდინარეობდა ღარიბთა კომიტეტების ჩამოყალიბება, გადარჩევა-გადახალისება. ამ საქმეში აქტიურობდნენ შერიფ აბდიბა, მემედ გოგიბერიძე, ოსმან მოწყობილი, სულეიმან სარჯველაძე, ოსმან ცენტერაძე, რიზალი გოგიტიძე, ზექერია ლორთქიფანიძე, იუსუფ ცივაძე და სხვები. საერთო ხელმძღვანელობას ახორციელებდა საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტი. 1921 წლის 2 ოქტომბერს აირჩიეს აჭარისწყლის ღარიბ გლეხთა კომიტეტი, რომლის თავმჯდომარე იყო ფერათ ლორთქიფანიძე.³⁰ აჭარის ღარიბ გლეხთა ცენტრალურმა კომიტეტმა 1921 წლის 4 ოქტომბერს მიიღო დადგენილება, რითაც თხოვდა საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტს 50 მილიონი მანეთის გამოყოფას რაიონებსა და თემებში ღარიბ გლეხთა ორგანიზაციების ჩამოსაყალიბებლად.³¹

აღსანიშნავია, რომ გლეხთა კრებებზე ირჩეოდნენ, ღარიბთა კომიტეტებთან ერთად, სამაზრო, სათემო და სასოფლო რევკომებსაც, ახდენდნენ მათ გადარჩევა-გადახალისებას. მაგალითად, ქედის მაზრის რევკომის წევრებმა, საოლქო კომუნისტურ პარტოკრატიასთან დაპირისპირების გამო, მიატოვეს ორგანიზაცია და თურქეთში გადაიხევეწნენ. საარქივო მასალებში ამის მიზეზი არ ჩანს. აჭარის ღარიბ გლეხთა ცენტრალური კომიტეტისა და ქედის მაზრის გლეხთა კომიტეტის ერთობლივ სხდომაზე, რომელიც 1921 წლის 22 სექტემბერს გაიმართა, აღინიშნა, რომ ძველი რევკომი არ ზრუნავდა ხალხისათვის. მისი საქმიანობა უარყოფითადაა შეფასებული. სხდომაზე რევკომის ახალი შემადგენლობა აირჩიეს 5 კაცის შემადგენლობით.³²

²⁹ РКАБсусв (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми. 1963, с. 52-53.

³⁰ აცსა, ფ.რ-11, ან. 1, ს. 7, ფურც. 5-6.

³¹ იქვე, ფ.რ-12, ან. 1, ს. 1, ფურც. 60.

³² იქვე, ფ.რ-11, ან.1, ს. 7, ფურც. 9-12.

აჭარაში ორხელისუფლიანობის ღიკვიდაციისა და კომუნისტური დიქტატურის განუყოფლად გაბატონებისათვის აუცილებელი იყო მეჯლისის მძაფრი კრიტიკა და მისი გავლენის კიდევ მეტად დამცირება. კომუნისტები გლეხთა გამოსვლებს, რომელიც მათ მიერ იყო ინსცენირებული, რევოლუციად ასაღებდნენ. საქართველოს რევკომის თავმჯდომარემ ფ. მახარაძემ თავის სტატიაში „უღარიბესი გლეხების კომიტეტები აჭარაში“ მეჯლისი დაახასიათა, როგორც ანტისაზოგადოებრივი ორგანო, მდიდრების ინტერესების დამცველი და ღარიბების მწაგვრელი. ვითარება ისე წარმოადგინა, თითქოს მეჯლისი მხარს უჭერდა ინგლისისა და საფრანგეთის იმპერიალისტებს, სხვა ჯურის მტრებს.³³ ცხადია, ეს ყველაფერი სიცრუეა და გამიზნული იყო მეჯლისის დისკრედიტაციისა და კომუნისტური ხელისუფლების განუყოფლად დამკვიდრებისათვის.

1921 წლის აგვისტოში დასრულდა სამაზრო და სასოფლო ღარიბთა კომიტეტების ჩამოყალიბების პირველი ეტაპი. 31 აგვისტოს ბათუმში გაიმართა აჭარის გლეხთა შეკრება, სადაც აირჩიეს ღარიბთა კომიტეტების ცენტრალური საბჭო 9 კაცის შემადგენლობით.³⁴ ღარიბთა კომიტეტის ბიუროს თავმჯდომარედ აირჩიეს შერიფ აბდიბა. ღარიბთა კომიტეტების მეშვეობით კომუნისტური ხელისუფლება ახალ შეტევაზე გადავიდა მეჯლისის წინააღმდეგ. იმავე დღეს გაიმართა ძალზე დაძაბული მოლაპარაკება ღარიბთა კომიტეტის, მეჯლისის, საქართველოს კპ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტისა და პროფესიული კავშირების წარმომადგენლებს შორის. გაერთიანებულმა სხდომამ მეჯლისის თავმჯდომარის ხ. ლორთქიფანიძის მოხსენების შედეგად მიიღო დადგენილება, რომელშიც ნათქვამია: 1). აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში რევკომი არის ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო, რომელშიც შევლენ მეჯლისის, ღარიბთა კომიტეტისა და ბათუმის პროლეტარიატის წარმომადგენლები; 2). ბეგები და კაპიტალისტები ვერ მიიღებენ მონაწილეობას არჩევნებში როგორც

³³ იქვე, გვ. 77-78.

³⁴ იქვე, გვ. 54.

აქტიური, ისე პასიური ხმის უფლებით; 3). განხორციელდეს რაიონული და სასოფლო რევეკომების გადარჩევნები. ახალი ცენტრალური რევეკომის ხელმძღვანელობით მოხდეს მუშათა და გლეხთა საბჭოების არჩევნები; 4). ყველა არჩევნები ჩატარდება ახალი რევეკომის ხელმძღვანელობით. ამ საქმეში გამოირიცხა მეჯლისის ხელმძღვანელი როლი. ამასთან, თხოვნით მიმართა საქართველოს რევეკომს აჭარის განახლებული რევეკომის შექმნის შესახებ.³⁵

ამით დამთავრდა ორხელისუფლიანობა აჭარაში. ხელისუფლება მთლიანად გადავიდა ახალი რევეკომის ხელში. ამასთან დაკავშირებით, ქ. ბათუმში კომუნისტების ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით გაიმართა მიტინგი, რომელშიც გლეხთა კომიტეტების წევრებთან ერთად მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებიც მონაწილეობდნენ. კომუნისტების შეკვეთით მიტინგზე გამოიტანეს ლოზუნგები „ძირს ბეგები“, „გაუმარჯოს საბჭოთა ხელისუფლებას!“ და სხვა. მიტინგის მონაწილეები მოითხოვდნენ საბჭოების არჩევნების დანიშვნას.³⁶

აჭარაში მდგომარეობა დაიძაბა. საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ვითარების შესასწავლად გამოაგზავნა რევეკომის წევრი და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ბ. კვირკველია, რომელიც ხუთი დღის განმავლობაში მოლაპარაკებას აწარმოებდა მხარეებთან. 1921 წლის 8 სექტემბერს შედგა გლეხთა კომიტეტის, მეჯლისისა და რევეკომის წარმომადგენლების გაერთიანებული სხდომა, რომელზედაც მიიღეს შეთანხმებული დადგენილება: 1. რევეკომის შემადგენლობაში შევა გლეხთა კომიტეტის, მეჯლისისა და პროფესიული კავშირების სამ-სამი წარმომადგენელი; 2. არსებული მეჯლისი რჩება საბჭოების I ყრილობამდე; 3. შეიქმნას სახკომსაბჭო 11 სახალხო კომისარიატით.³⁷

საქართველოს რევეკომმა 1921 წლის 8 სექტემბერს დაამტკიცა აღნიშნული დადგენილება. შეიქმნა აჭარის ახალი

³⁵ იქვე, გვ. 55-57-58.

³⁶ იქვე, გვ. 548-59.

³⁷ იქვე, გვ. 62.

რეეკომი 9 კაცის შემადგენლობით. ახალ რეეკომში მეჯლისის მხრიდან შეიყვანეს: ხ. ლორთქიფანიძე, ზ. ხარაზი, მ. კონცელიძე; ბათუმის პროლეტარიატიდან — ა. ღამბაროვი, კ. საჯაია, თ. ჟღენტი; გლეხთა კომიტეტიდან — ჯ. ფალავა, ზ. ლორთქიფანიძე, ხ. ბერიძე. რეეკომის პრეზიდიუმში აირჩიეს ხ. ლორთქიფანიძე (თავმჯდომარე), ა. ღამბაროვი (მოადგილე), თ. ჟღენტი, კ. საჯაია, ხ. ბერიძე (წევრები).³⁸ ამ შეთანხმების მიუხედავად, დაპირისპირება კომუნისტურ ხელისუფლებასა და მეჯლისს შორის არ შენელებულა. აჭარის რეეკომის პროგრესული ძალები და მეჯლისის წევრები სერიოზულ უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ ა. ღამბაროვის, თ. ჟღენტისა და ა. ურუშაძის მიმართ, რომელთა აღვირაზსნილი ქმედება ყოველგვარ ზღვარს სცილდებოდა. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება იძულებული გახდა ა. ღამბაროვი გამოეყვანა აჭარის რეეკომის შემადგენლობიდან. 1921 წლის 24 სექტემბერს იგი დაინიშნა საქართველოს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის რწმუნებულად ბათუმში.

როგორც ჩანს, თ. ჟღენტისა და ა. ურუშაძის გაწვევასაც აპირებდნენ. მაგრამ აჭარის ღარიბთა კომიტეტმა საკითხი განიხილა ბიუროს სხდომაზე, სადაც მიიღეს დადგენილება „აჭარის პოლიტიკური ხელმძღვანელების შესახებ“. მასში ნათქვამია: ეთხოვოს საქართველოს მთავრობას არ გაიწვიოს აჭარიდან ღამბაროვი, ჟღენტი და ურუშაძე, რადგან ისინი არიან აჭარის ღარიბი გლეხების დამცველები.³⁹ სინამდვილეში ზემოაღნიშნული პირები იყვნენ აჭარაში პოლიტიკური დაძაბულობის შექმნის ორგანიზატორები და ეროვნულ-პატრიოტული ძალების წინააღმდეგ თავგამოდებული მებრძოლები.

1921 წლის 24 სექტემბერს აჭარის რეეკომმა მოწოდებით მიმართა მუშებსა და გლეხებს საქართველოს გასაბჭოების 6 თვესთან დაკავშირებით. მოწოდებას ხელს აწერდა რეეკომის თავმჯდომარე თვალსაჩინო საზოგადო მოღვაწე ხ. ლორთქიფანიძე და წევრები. მოწოდება შედგენილია კომუნისტურ-

³⁸ იქვე, გვ. 60, 61.

³⁹ РКАБсусв (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 74.

რი სულისკეთებით. წინა პლანზეა წამოწეული კლასობრივი ბრძოლის საკითხი, დაგმოიბილია ბევრები, კაპიტალისტები და სხვა.⁴⁰ ეს მოასწავებდა იმას, რომ ხ. ლორთქიფანიძე და მისი მიმდევრები საბჭოთა ხელისუფლების პლატფორმაზე დაადგნენ. ამის მიუხედავად, ხ. ლორთქიფანიძის, მისი თანამოაზრეებისა და არსებული მეჯლისის წინააღმდეგ კომუნისტურმა ხელისუფლებამ ახალი ბრძოლა წამოიწყო. ხ. ლორთქიფანიძეს უნდობლობა გამოუცხადეს და მის შეცვლას ამზადებდნენ. ასევე გააძლიერეს მუშაობა არსებული მეჯლისის შესაცვლელად. 1921 წლის 2 ნოემბერს საქართველოს კ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტმა სპეციალური დადგენილება მიიღო ქ. ბათუმში უპარტიოთა ყრილობის მოწვევის შესახებ. დაადგინეს ყრილობის გახსნის დრო, რეგლამენტი, დღის წესრიგი, მომხსენებლები და სხვა. მიზანი ის იყო, რომ ღარიბ გლეხთა ყრილობის მეშვეობით არსებითად შეეცვალათ მეჯლისისა და რევკომის ხელმძღვანელობა, რათა ამ ორგანოებში ხელისუფლებისათვის სასურველი ადამიანები მოხვედრილიყვნენ. მართლაც, კომუნისტური პარტოკრატის ზეწოლით, სადაც კი შესაძლებელი იყო, შეცვალეს სამაზრო, სათემო და სასოფლო მეჯლისის შემადგენლობა. განახლებულ მეჯლისებში მეტწილად საბჭოთა ხელისუფლების მომხრეები თუ ლოიალურად განწყობილი პირები გაიყვანეს.

აჭარის ღარიბ გლეხთა I ყრილობა გაიხსნა 1921 წლის 7 ნოემბერს და მუშაობა დაამთავრა 11 ნოემბერს. ყრილობას დაესწრო 230 დელეგატი. 5 დღის განმავლობაში ყრილობის დელეგატების განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში იყო აგრარული და ე.წ. მუშურ-გლეხური ხელისუფლების განმტკიცების საკითხები. ყრილობაზე განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა ა. ღამბაროვი. იგი გამოვიდა მოხსენებით ორგანიზაციულ საკითხებზე. ხ. ლორთქიფანიძემ მოხსენება გააკეთა სახალხო სასამართლოების დაარსების შესახებ. ყრილობის დადგენილებით დაითხოვეს ძველი მეჯლისი. იგი, მემედ აბაშიძისეული მეჯლისის მსგავსად, დახა-

⁴⁰ იქვე, გვ. 65-69.

სიათებუღია როგორც რეაქციული ორგანო და მონათლეს შავ მეჯლისად. აირჩიეს ახალი მეჯლისი 49 კაცის შემადგენლობით, რომელიც ისტორიაში შევიდა წითელი მეჯლისის სახელწოდებით. იგი აირჩიეს კლასობრივი ნიშნის მიხედვით, რომლის წევრები იყვნენ მხოლოდ გლეხები და „გლეხური ინტელიგენცია“. მის თავმჯდომარედ აირჩიეს თახსიმ ხიმშიაშვილი, თანაშემწეებად – შერიფ აბდია და მემედ გოგობერიძე, მდიანად – ოსმან მოწყობილი. პრეზიდენტში 9 კაცი შედიოდა. თავმჯდომარის, თანაშემწეებისა და მდიანის გარდა „წითელი მეჯლისის“ პრეზიდენტის წევრები იყვნენ ისაკ თედორაძე, იუსუფ ბოლქვაძე, ხასან ჩიჯავაძე, სულეიმან დიასამიძე, სულეიმან ლორთქიფანიძე. „წითელი მეჯლისის“ შემადგენლობაში შედიოდნენ აჭარის ყველა რაიონის წარმომადგენელი.

ფინანსური სიძნელების მიუხედავად, „წითელი მეჯლისის“ საკმარისზე მეტი მოსამსახურე აპარატი ჰყავდა: საქმეთა მმართველი, 3 საქმის მწარმოებელი, ამდენივე მემანქანე, 2 შიკრიკი, 3 მძღოლი, კომენდანტი და 2 მისი თანაშემწე. „წითელ მეჯლისში“ შექმნილი იყო საორგანიზაციო და პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილებები, საბუღალტრო სამსახური.⁴¹ „წითელი მეჯლისის“ პრეზიდენტის 1921 წლის 23 ოქტომბრის დადგენილებით შეიქმნა გასამხედროებული რაზმი ათასეული, რომელიც ღარიბი გლეხებისაგან დაკომპლექტდა. იგი „წითელი მეჯლისის“ დაქვემდებარებაში შედიოდა. მისი ამოცანა იყო მეჯლისის დაცვა. 1922 წლის აპრილში ათასეულთა რაზმი გაუქმდა და მისი ერთი ნაწილი შერჩევით სამუშაოდ გაიგზავნა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატში. ამ რაზმის გაუქმების მოტივაცია ის იყო, რომ მან ვერ გაამართლა. ადგილი აქონდა დეზერტირობას და დისციპლინის სხვა დარღვევებს.⁴² ყრილობაზე აირჩიეს აგრეთვე ღარიბ გლეხთა ცენტრალური კომიტეტი 47 კაცის შემადგენლობით.⁴³ აჭარის გლეხთა I ყრილობა მიმდინარე-

⁴¹ აცსა, ფ.რ-11, ან. 1, ს. 31, ფურც. 15.

⁴² იქვე, ფ.რ-12, ან. 1, ს.2, ფურც. 13; ს. 3, ფურც. 25.

⁴³ РКАСУСВ (март 1921 г.- январь 1922 г.). сборник документов и материалов. Сухуми, 1963. с. 83, 86.

ობდა საქართველოს კპ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტის უშუალო ხელმძღვანელობით. მისი მუშაობის მიმდინარეობა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცკ-ისა და რეგკომის განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში იყო.

საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მითითებით განაახლეს აჭარის რეგკომის შემადგენლობაც. ამისათვის მუშაობა 1921 წლის სექტემბერში დაიწყო, როდესაც დაინახეს, რომ საოლქო რეგკომი ხასან ლორთქიფანიძის მეთაურობით, არ აღმოჩნდა მათი პოლიტიკის ბრმა განმახორციელებელი. რეგკომების განაახლებისა და ამ ორგანოში კომუნისტური პარტოკრატიისათვის სასურველი პირების გაყვანისათვის ოფიციალური ხელისუფლება ფინანსურ სახსრებსაც არ იშურებდა, მიუხედავად იმისა, რომ მაშინ ამის საშუალება ძალზე მცირე იყო. 1921 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში აჭარისწყლისა და კაპანდიბის რეგკომების ორგანიზაციისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 600 ათასი მანეთი გამოიყო.⁴⁴ ასე იყო სხვა დროსაც.

დარიბ გლეხთა პირველი ყრილობის შემდეგ, როდესაც აირჩიეს „წითელი მეჯლისი“, ბათუმის საოლქო რეგკომის დაკომპლექტებისათვის საგანგებო ყურადღება გამოიჩინეს. 1921 წლის 12 ნოემბერს საქართველოს კპ (ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტმა განიხილა საკითხი რეგკომის ახალი შემადგენლობის შესახებ. სხდომაზე აღინიშნა, რომ რეგკომის თავმჯდომარედ დაინიშნება მხოლოდ კომუნისტი. ისიც ითქვა, რომ არ შეიძლება რეგკომის თავმჯდომარე იყოს მეჯლისის წევრი. აჭარის რეგკომის თავმჯდომარედ დანიშნეს ა. ღამბაროვი, წევრებად: თ. ჟღენტი, გ. ქავთარაძე, ი. ჩუპრინა, გ. რამიშვილი.⁴⁵ ფორმალურად რეგკომის შემადგენლობა აირჩიეს მეჯლისის პირველ სხდომაზე.

აჭარის მეჯლისისა და რეგკომის ახალი შემადგენლობა 1921 წლის 15 ნოემბერს დაამტკიცა საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის ბიუროსა და რეგკომის პრეზიდიუმის გაერთიანებულმა

⁴⁴ აცსა, ფ.რ-12, ან.1, ს. 1, ფურც. 59.

⁴⁵ РКАБсув (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 74.

სხდომამ. ამავე დროს სხდომაზე მოისმინეს აჭარაში ე.წ. ანტისაბჭოთა ელემენტების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების შესახებ. ამ ანტისაბჭოთა ელემენტებში იგულისხმებოდა მემამულე-თავადაზნაურები, კაპიტალისტები და სასულიერო წოდება. სხდომის დადგენილებით სანქცია მიეცა შესაბამის ორგანოებს მათი დაპატიმრების შესახებ.⁴⁶

„წითელი მეჯლისის“ პირველი რიგის ამოცანა იყო ანტისაბჭოთა ელემენტების აღაგმვა, წესრიგისა და დისციპლინის განმტკიცება, კადრების შერჩევა და შესაბამის ორგანიზაციებსა და დაწესებულებებში წარდგენა-რეკომენდაცია, ათასეული რაზმის დაკომპლექტება და სხვა საკითხები. ამ საკითხების განხილვა-გადაწყვეტაში იგი საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო პარტიულ კომიტეტსა და რევკომს ეცილებოდა. ფაქტობრივად ორხელისუფლიანობა გრძელდებოდა. აჭარის „წითელი მეჯლისის“ 1921 წლის 13 ნოემბრის დადგენილებით გაძლიერდა ბრძოლა იმათ მიმართ, ვინც არ ემორჩილებოდა ხელისუფლებას და საბოტაჟს აწეობდა. მათ შესაპყრობად და გასაუვნებლად ზემო აჭარაში გაიგზავნა აღალი ბოლქეაძე, რიზალი გოგიტიძე და საოლქო პარტიული კომიტეტის წარმომადგენელი. კინტრიშის რაიონში წარგზავნეს ხასან თხილაიშვილი, ბათუმის რაიონში – სულეიმან სარჯველაძე, აჭარისწყალზე – ფერათ ლორთქიფანიძე.⁴⁷

„წითელი მეჯლისის“ პრეზიდიუმის 1921 წლის 18 და 19 ნოემბრის სხდომებზე დანიშნეს აჭარის სახალხო კომისრები (იუსტიციის, ფინანსთა, ჯანდაცვის და სხვა). დაადგინეს ღარიბ გლეხთა სამაზრო კომიტეტების არჩევნები და რეკომენდაცია გაუწიეს სათანადო კანდიდატებს. საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტთან ურთიერთობისათვის გაიგზავნა ქემალ ნოღაიდელი, აირჩიეს მიწათმოწყობის კომისია. შეიქმნა სპეციალური კომისია პატიმართა საქმეების გამოსაძიებლად და სხვა.⁴⁸ ამ და სხვა საკითხებს

⁴⁶ იქვე. გვ. 88, 89.

⁴⁷ აცხა. ფ.რ-11, ან. 1, ს. 9. ფურც. 13.

⁴⁸ იქვე. ს.9. ფურც. 14-15, 17.

„წითელი მეჯლისი“ იხილავდა როგორც კომიტეტის სხდომაზე, რომელიც თვეში ერთხელ იმართებოდა, ისე ყოველკვირეული პრეზიდიუმის სხდომაზე.

კომუნისტების მიზანდასახული მუშაობის შედეგად აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლება მთლიანად დამყარდა. რევკომთან ერთად კომუნისტურ პლატფორმაზე იყო ახალი, ე.წ. წითელი მეჯლისი. ის დროებითი ორგანო იყო, რომლის ძირითად ამოცანას შეადგენდა მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა საბჭოების არჩევნების მომზადება და ჩატარება. ამ ამოცანის შესრულების შემდეგ მან მოიხსნა თავისი უფლებამოსილება 1922 წლის იანვარში. რაც შეეხება ღარიბ გლეხთა კომიტეტებს, ისინი ფუნქციონირებდნენ 1923 წლის ბოლომდე. იქ, სადაც არ იყო შექმნილი რევკომები, ანდა მის შემადგენლობაში შედიოდნენ პრივილეგიური წოდების წარმომადგენლები, ხელისუფლების ფუნქციას ღარიბთა კომიტეტები ასრულებდნენ. მათ საერთო ხელმძღვანელობას კი ცენტრალური ბიურო ახორციელებდა.

ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების – საბჭოების შექმნის შემდეგ, როდესაც ამოიწურა მეჯლისისა და რევკომების ფუნქციები და ისინი გაუქმდა, ღარიბ გლეხთა კომიტეტები განაგრძობდნენ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების განხორციელებას. ისინი სათემო და სამაზრო საბჭოების აღმასკომების პარალელური ორგანოები იყვნენ, რომლებიც მართვას ახორციელებდნენ. სახელმწიფოებრივ მართვაში დუალიზმის არსებობას ბათუმის საოლქო პარტოკრატია მტკივნეულად განიცდიდა. საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომაზე (1922 წ. 14 მაისი) აღინიშნა: აჭარლებმა ფაქტობრივად არ იციან ვის მიმართონ – ღარიბ გლეხთა კომიტეტებს თუ საბჭოების აღმასკომებს. ასეთი მდგომარეობა დაბნეულობას იწვევს. დაისვა ღარიბ გლეხთა კომიტეტების გაუქმების საკითხი, მაგრამ პრეზიდიუმის ზოგიერთი წევრი შიშობდა, რომ მათი გაუქმება ზეგავლენას მოახდენს უღარიბესი გლეხების ფენებზე.⁴⁹

⁴⁹ აცსა, პპოგ. ფ.-1. ან.1, ს. 49, ფურც. 78.

ლარიბ გლეხთა კომიტეტები რუსეთის ფედერაციაში და სხვა რეგიონებშიც შეიქმნა. მათი ამოცანებისა და მუშაობის შესახებ პრობლემები ყველგან იყო. 1922 წლის მოსკოვში ამ თემაზე მომუშავე კომისიის თავბირზე, საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის მდივანმა სიმონ ტაკოვემა დააყენა საკითხი ღარიბ გლეხთა კომიტეტების არსებობის მიზანშეწონილობის შესახებ და მოითხოვდა მათ გაუქმებას, მაგრამ მისი წინადადება არ მიიღეს. ასევე არ იქნა მიღებული ს. ტაკოვეის მეორე წინადადება ღარიბთა გლეხთა კომიტეტების ცენტრალური ბიუროს გაუქმების თაობაზე.⁵⁰ ცენტრალური ბიუროს გაუქმება იმითაც იყო მოტივირებული, რომ იგი წარმოადგენდა პოლიტიკური და ორგანიზატორული მუშაობის მთავარ ბირთვს. მის წევრებს პრინციპული პოზიცია ეკავათ რეგიონის საჭირობოროტო პრობლემების შესახებ და ფაქტობრივად საოლქო პარტიკრატის სერიოზულ ოპოზიციას წარმოადგენდა.

შემდგომში ს.ტაკოვემა შეიცვალა პოზიცია. ღარიბ გლეხთა კომიტეტების ხელაღებით გაუქმებას აღარ მოითხოვდა, მაგრამ სტრუქტურული ცვლილებები მაინც განხორციელდა. 1922 წლის მაისის დასაწყისში გაუქმდა სასოფლო და სამაზრო კომიტეტები, ხოლო სათემო კომიტეტი უშუალოდ დაექვემდებარა ღარიბ გლეხთა ცენტრალურ ბიუროს.⁵¹ ამ რეორგანიზაციის შედეგად ღარიბ გლეხთა ცენტრალური ბიუროს როლი, პოლიტიკური და ორგანიზაციული საქმიანობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა. იგი კოლექტიური და ავტორიტეტული ორგანო იყო, რომელიც გაბეღულად და საქმიანად ერეოდა ოლქის პოლიტიკურ და სამეურნეო-ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ბიუროს სხდომებზე, რომელიც თვეში ორჯერ ტარდებოდა, იხილებოდა ყველა მნიშვნელოვანი საკითხი, რაც მოსახლეობას აწუხებდა. 1921 წლის ნოემბრიდან 1922 წლის ივნისამდე ღარიბ გლეხთა ცენტრალურ ბიუროში შევიდა 313 თხოვნა-საჩივარი, რომლებიც ეხებოდა მიწის, რელიგიის, მართლმსაჯულების, გზების, ხიდების,

⁵⁰ აცხა. პპოგ. ფ-1, ან.1, ხ., 49, ფურც. 78.

⁵¹ აცხა. პპოგ. ფ-1, ან.1, ხ., 49, ფურც. 71.

სარწყავი არსების მშენებლობას და სხვა. დაწესებულებებიდან და ორგანიზაციებიდან მიიღო 445 მომართვა, თავის მხრივ დააგზავნა 303.⁵²

მრავალრიცხოვანი საკითხებიდან, რომლებიც ღარიბ გლეხთა ცენტრალური ბიუროს სხდომებზე იხილებოდა, ყურადღებას იმსახურებს ისეთები, როგორიცაა კადრების შერჩევა, სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში სამუშაოდ წარდგენა, ავტონომიური რესპუბლიკის სახალხო კომისიების კანდიდატურების შერჩევა და რეკომენდაციები მათ დანიშვნაზე, დამშეულთა კომისიის შექმნა და მისი მუშაობის ორგანიზაცია, „წითელი ათასეულის“ მეთაურებისა და პოლიტიკური ნაწილის ხელმძღვანელთა დანიშვნა, პატიმართა მდგომარეობისა და მათი დაკავების კანონიერების, ანტისაბჭოთა გამოსვლების, სავაყუფო მამულებისა და მეჩეთების, საბჭოებისა და ღარიბთა კომიტეტების არჩევნების და სხვა საკითხები.⁵³ განსაკუთრებული ყურადღების არეალში იყო მოქცეული მიწის, ტყის, წყლის, საძოვრების, საბალახოების და სხვა საკითხები. ამ და სხვა საკითხების შესახებ პარტიულ ორგანიზაციებსა და ხელისუფლების აღმასრულებელ ორგანოებში რეკომენდაციებითა და თხოვნით შედიოდნენ და კონტროლს ახორციელებდნენ პრობლემების მოწესრიგების თაობაზე.

1922 წლის აპრილიდან აჭარის ღარიბ გლეხთა კომიტეტის ცენტრალური ბიუროს ხელმძღვანელობდა რეჯებ ნიჟარაძე, ხოლო პასუხისმგებელი მდივანი იყო ოსმან მოწყობილი. საბჭოთა ხელისუფლების დიდი მცდელობის მიუხედავად ღარიბ გლეხთა კომიტეტის ცენტრალური ბიურო არ აღმოჩნდა კომუნისტური პარტოკრატიის ბრმად მორჩილი. მას პრინციპული პოზიცია ეკავა უმნიშვნელოვანესი საკითხების შესახებ. ამიტომ საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტი განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა ღარიბ გლეხთა კომიტეტის შემადგენლობის მიმართ. პარტიის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის 1922 წლის 4 მაისის დადგე-

⁵² იქვე, ფ.რ-12, ან. 1, ს. 3, ფურც. 45.

⁵³ აცსა, ფ.რ-12, ან. 1, ს. 13, ფურც. 13, 14, 16, 17, 21, 25, 27, 31.

ნილებით გადაწყდა ღარიბ გლეხთა კომიტეტების ახალი არჩევნების ჩატარება და ამისათვის საგანგებო ღონისძიებები განახორციელეს. შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელშიც საოლქო პარტკომიდან შეიყვანეს კთაებერიძე, გ.რამიშვილი და გ.სვანიძე. აჭარა 5 საარჩევნო რაიონად დაიყო (კინტრიშის, ბათუმის, აჭარისწყლის, ქედისა და ხულოს). სოფლად მიაველინეს საიმედო ორგანიზატორები და პროპაგანდისტები.⁵⁴

აჭარის ღარიბ გლეხთა კომიტეტის მეორე ყრილობის დელეგატებად აირჩიეს 111 კაცი (99 გამამწყვეტი, ხოლო 12 სათათბირო ხმით). ყრილობა გაიხსნა 1922 წლის 4 ივნისს და მუშაობა დაამთავრა მეორე დღეს. მის მუშაობას ტონს აძლევდნენ საოლქო პარტკომის და კომკავშირის წარმომადგენლები: კ. თაბერაძე, ა. თაყაიშვილი, შ. რადიანი, გ. სვანიძე. ო. მოწყობილის მოხსენებაში გაშუქებულია ღარიბ გლეხთა პირველი ყრილობიდან მეორე ყრილობამდე გაწეული მუშაობა. შ. რადიანის და ა. თაყაიშვილის მოხსენებასა და თანამოხსენებაში განხილულია ღარიბ გლეხთა კომიტეტების ორგანიზაციის საკითხები. ყრილობაზე მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა მიწათმოქმედების, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის საკითხებმა და სხვა. განისაზღვრა მომავალი მუშაობის ამოცანები. ამასთან დაკავშირებით ითქვა, რომ ღარიბ გლეხთა კომიტეტის მთავარი ამოცანაა კონტროლის განხორციელება ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების მიმართ.⁵⁵ ღარიბ გლეხთა კომიტეტებზე ამ ფუნქციის დაკისრება გამორიცხავდა პარალელიზმსა და დუალიზმს სახელმწიფოებრივ მართვაში.

ღარიბ გლეხთა მეორე ყრილობამ აირჩია ცენტრალური ბიუროს წევრები: რ. ნიჟარაძე (თაემჯდომარე), ე. დიმიტრაძე, ა. თაყაიშვილი, რ. გოგიტიძე, ს. დიასამიძე, რ. თხილაიშვილი, ა. დიასამიძე. ცენტრალური ბიუროს კანდიდატებად აირჩიეს ი. ქარცივაძე და ფ. ლორთქიფანიძე.⁵⁶ 1922 წლის 22

⁵⁴ აცსა, პპოგ, ფ.-1, ან. 1, ს. 49, ფურც. 67, 71.

⁵⁵ აცსა, ფ.-12, ან.1, ს.3, ფურც. 44-48.

⁵⁶ აცსა, ა.რ-12, ან. 1, ს.3, ფურც. 29, 48.

დეკემბერს ღარიბ გლეხთა კომიტეტის ცენტრალურ ბიურო-ში კოოპტაციის წესით შეიყვანეს აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე თ. ხიმშიაშვილი და ცაკის თავმჯდომარე ო. მოწყობილი, ხოლო ე. დიმიტრაძე – აირჩიეს პასუხისმგებელ მდივნად.⁵⁷ სახკომსაბჭოსა და ცაკის თავმჯდომარეების ღარიბ გლეხთა კომიტეტის ცენტრალური ბიუროს წევრებად შეყვანის შედეგად ამ ორგანოს ქმედუნარიანობა გაიზარდა. 1923 წლის ბოლოს საბჭოთა ხელისუფლებამ ღარიბ გლეხთა კომიტეტების ფუნქციები ამოწურულად ჩათვალა და ისინი ადგილობრივი საბჭოების აღმასკომების შემადგენლობაში გაერთიანდნენ.

ამრიგად, საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოების შედეგად ქვეყანამ დაკარგა ეროვნული სუვერენიტეტი და დაირღვა მისი ტერიტორიული მთლიანობა. 1921 წლის მარტში აჭარის დედასამშობლოსაგან ჩამოცილების რეალური საფრთხე შეიქმნა. ქართველი ხალხის ზაფხუანწირული ბრძოლის შედეგად აჭარა საქართველოს შემადგენლობაში დარჩა. საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადების შემდეგ სოციალურ-ოლიტიკური ვითარება დაიძაბა. გაჭიანურდა საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცება. ეროვნულ-პატრიოტული ძალების დამარცხების შემდეგ მთლიანად გაიმარჯვა კომუნისტურმა დიქტატურამ, რომელმაც უდიდესი მსხვერპლის ფასად შეინარჩუნა ძალაუფლება.

⁵⁷ იქვე. ფურც. 42.

თავი მერე აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა

1. ავტონომიური რესპუბლიკის წარმოქმნის საფუძვლები და სამართლებრივი სტატუსი

ავტონომია ბერძნულენოვანი სიტყვაა და ქართულად ნიშნავს თვითმმართველობას. ავტონომიური მმართველობის უფლება ეძლევათ ფედერაციულ სახელმწიფოში შემავალ იმ რეგიონებს, რომელთა მოსახლეობა განსხვავებულია ეროვნული მდგომარეობით, რელიგიით, ყოფითა და კულტურით. მსოფლიოში ავტონომიური მმართველობის არაერთი ფორმა არსებობს. განსხვავებულია მათი სახელწოდებაც. რუსეთის იმპერიაში 1917 წლის ოქტომბერის გადატრიალების შემდეგ ავტონომიური მმართველობის სამი ფორმა შეიქმნა: ავტონომიური რესპუბლიკა, ავტონომიური ოლქი და ნაციონალური ოკრუგი. გასაბჭოების შემდეგ საქართველოში შეიქმნა ორი ფორმა: ავტონომიური რესპუბლიკა და ავტონომიური ოლქი.

საბჭოთა ხელისუფლებამ აჭარას ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი მიანიჭა. მაგრამ აჭარის ავტონომიის საკითხი დღემდე საკამათოა. ამ კამათის საფუძველი ის არის, რომ აჭარლები ქართველებია და რამდენად მართლზომიერია ამ ქართული კუთხისათვის ავტონომიის სტატუსის მინიჭება. როგორც ჩანს, ავტონომიის მოწინააღმდეგებს კარგად არ აქვთ გათვითცნობიერებული აჭარის ავტონომიის წარმოქმნის ისტორიული, პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიკური, სულიერი წინამძღვრები, საგარეო ფაქტორი. არადა მათ, მთლიანობაში აღებული, განმსაზღვრელი როლი შეასრულებს ავტონომიის იდეის შექმნისა და განხორციელების საქმეში.

აჭარის ავტონომიის წარმოქმნის საფუძვლებს შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რელიგიური ფაქტორი, რომელმაც დიდი ზეგავლენა მოახდინა მოსახლეობის ეროვნულ

ნულ ცნობიერებაზე. მართალია, აჭარლებმა, ოსმალთა სამსაუკუნოვანი ბატონობის მიუხედავად, შეინარჩუნეს მშობლიური ქართული ენა და დედასამშობლო საქართველოსადმი უზადო სიყვარული, მაგრამ მათი ეროვნული ცნობიერება საგრძნობლად შერყეული აღმოჩნდა. ეს მომენტი შეუმჩნეველი არ დარჩენია ცნობილ მეცნიერსა და საზოგადო მოღვაწეს დიმიტრი ბაქრაძეს, რომელმაც 1874 წელს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში იმოგზაურა. დ. ბაქრაძე წერდა: „...აჭარლების შეგნება მათ გვარტომობაზე მეტისმეტად აბნეულია ისლამის გავლენით: შეხედულება ამ საკითხზე, ისე როგორც ბევრ სხვა საკითხზე, სარწმუნოების თვალსაზრისიდან გამომდინარეობს, და ზოგიერთ მათგანს თუ დაარწმუნებ, რომ სარწმუნოება სხვაა და გვარტომობა სხვა...“¹

რუსეთის მფლობელობის დროს აჭარის მუსლიმანი მოსახლეობის ეროვნულ ცნობიერებაში არსებითი ცვლილებები არ მომხდარა. აჭარის მუსლიმები ისევ რელიგიური ფანატიზმით იყვნენ შეპყრობილი. ქრისტიანობის ქადაგების მცდელობაც კი მოსახლეობას აღიზიანებდა და ამ თემაზე სიტყვის გაგონებაც კი არ სურდათ. 1909 წელს ბათუმის ოლქში მისიონერად დაინიშნა მღვდელი გავრილა აბაშიძე, რომელიც მოსახლეობაში ქრისტიანობის აღმსარებლობას ემსახურებოდა. 1910 წელს იგი ეწვია ქედისა და ხულოს საპოლიციო უბნებს და მოსახლეობაში ქრისტიანობის ქადაგება დაიწყო. ამით აღშფოთებული ადგილობრივი მუსლიმები ოსმალეთის სულთანს წერილობით თხოვნენ ამ ქადაგების შეჩერებას, ხოლო რუსეთის მთავრობისაგან მოითხოვდნენ გავრილა აბაშიძის აქედან გაძევებას.²

ბნელეთის წყვედიადში მოქცეული მუსლიმების უმრავლესობა პრაქტიკულად ვერ ხედავდა სხვაობას რელიგიასა და ეროვნებას შორის. რუსეთის ხელისუფლება ყოველნაირად ცდილობდა ქართველი მაჰმადიანი მოსახლეობის ეროვნული გაუცხოების გაძლიერებას, აბრკოლებდა ქართული კუთხე-

¹ დიმიტრი ბაქრაძე. არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში. ბათუმი. 1987. გვ. 47-48.

² აცსა. ფ. ი-1, ან. 1, ს. 527, ფურც. 31-37.

ების დაახლოება-შეკავშირებას. ცარიზმის 40 წლიანი ბატონობის დროს „სამუსლიმანო საქართველოში“ შეუფერხებელი მიმდინარეობდა მუსლიმანური საკულტო დაწესებულებების – მეჩეთებისა და მედრესების მშენებლობა, რომელთა საკუთრება ხელშეუვალი იყო. ცარიზმის ასეთი პოლიტიკა იმ დროს ტარდებოდა, როდესაც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მუსლიმები რუსეთისათვის პოლიტიკურად არასაიმედოდ ითვლებოდა.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში სახელმწიფო არ ებრძოდა აჭარის მოსახლეობის მიერ ისლამის აღმსარებლობას, მუსლიმანურ სასულიერო სწავლებას, მეჩეთებისა და მედრესების მოქმედებას. 1928 წლამდე აჭარაში, ბათუმის გამოკლებით, ათეისტური პროპაგანდა არ მიმდინარეობდა. ეს იმით იყო განპირობებული, რომ საბჭოთა რეჟიმი სიფრთხილეს იჩენდა მოსახლეობის მოსალოდნელი გამოსვლების გამო. კომუნისტური პარტოკრატიისათვის კარგად იყო ცნობილი, რომ აჭარის მუსლიმები პრიორიტეტს ანიჭებდა მუსლიმანურ სასულიერო სწავლებას. მოსახლეობის მოთხოვნის შედეგად კომუნისტური რეჟიმი იძულებული გახდა სახელმწიფო (საჯარო) სკოლებში შემოეღო თურქული ენისა და ისლამის საღვთო რჯულის სავალდებულო სწავლება.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ხელისუფლება საგრძნობ ყურადღებას იჩენდა აჭარის მოსახლეობის საერო განათლების მიმართ. 1927 წლისათვის აჭარაში ითვლებოდა 117 სახელმწიფო სკოლა, მაგრამ ახალგაზრდობის უმრავლესობა ისევ მედრესებში დადიოდა. მათი რაოდენობა 148 ერთეულს უდრიდა, სადაც ახალგაზრდობას ასწავლიდნენ არაბულ შრიფტსა და საღვთო რჯულს. მათ ემსახურებოდა 190 ხოჯა. 8 სასულიერო სკოლაში (მეჩეთებ) მომავალ ხოჯებსა და მოწიფეებს ამზადებდნენ, რომელთა რაოდენობა 106 კაცს უდრიდა.³

1928 წლის ბოლოს საბჭოთა ხელისუფლება აჭარის სოფლად შეუდგა ანტირელიგიურ საქმიანობას: გაძლიერდა ათეისტური პროპაგანდა, ძირითადად ადმინისტრაციული მე-

³ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 767. ფურც. 7-9, 72.

თოდებით, დაიწყო მუსლიმანური სასულიერო სასწავლებლების დახურვა, ჩადრის მოხსნის კამპანია, მორწმუნეთა შეურაცხყოფა და სხვა. საბჭოთა ხელისუფლების ანტირელიგიურმა საქმიანობამ, სხვა ფაქტორებთან ერთად, გადამწყვეტი როლი შესრულა 1929 წლის აჯანყების მომზადებაში. აჯანყებული მოსახლეობის ერთსულოვანი მოთხოვნა იყო: მედრესეს, მექთებეს, მეჩეთების, მათი ქონების ხელშეუხებლობა, მორწმუნეთა შეურაცხყოფის აღკვეთა. ისინი კატეგორიული წინააღმდეგი იყვნენ ახალგაზრდა გოგონების სახელმწიფო სკოლებში გაგზავნაზე, რადგან თურმე იგი ისლამის რჯულს ეწინააღმდეგებაო(?). მოითხოვდნენ თურქული ენის და საღვთო რჯულის სავალდებულო სასწავლო დისციპლინად დატოვებას, ქართული საჯარო სკოლების დახურვას და მასწავლებელთა გასახლებას. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ხულოს მაზრაში აჯანყებულებმა სახელმწიფო სკოლები დაარბიეს და მასწავლებლები გააძევეს.⁴

საერთოდ 1929 წლის აჯანყებაში იმდენად ძლიერი იყო რელიგიური ფაქტორი, რომ ამიერკავკასიის, საქართველოსა და აჭარის უმაღლესი ხელისუფალნი 17 მარტის მოწოდებაში მის შესახებ ხაზგასმით აღნიშნავდნენ. ამიერიდან, – ნათქვამია მოწოდებაში, – არავითარი ძალდატანება არ იქნება სარწმუნოების, ზნე-ჩვეულებისა და ადათების, მედრესე-მექთებესა და მეჩეთის საქმეში. დამნაშავენი დასჯილი იქნებიან.⁵

ამრიგად, აჭარის მაჰმადიანი მოსახლეობის ცნობიერებაში რელიგიას განსაკუთრებული ადგილი ეკავა. სწორედ რელიგიური ცნობიერება იყო ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი ფაქტორი ავტონომიური იდეის წარმოშობისა და ჩამოყალიბების საქმეში.

აჭარის ავტონომიური მმართველობის იდეის ჩამოყალიბების მნიშვნელოვანი საფუძველი იყო პოლიტიკური პროცესები, რომლებიც რუსეთის 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ განვითარდა. მონარქიის დამხობის შემდეგ რუსე-

⁴ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 894, ფურც. 26-32, 44, 79, 82, 86, 88-90, 95.

⁵ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 894, ფურც. 34.

თის იმპერიის ხალხებში ავტონომიური მმართველობის იდეა გაძლიერდა და ამ მიმართულებით მოძრაობაც გაფართოვდა. საქართველოს პოლიტიკური პარტიები 1918 წლამდე არ მოითხოვდნენ დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენას. მათი მოთხოვნა იყო ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომია დემოკრატიული რუსეთის ფარგლებში. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ საქართველოში თავი იჩინა სეპარატისტულმა გამოსვლებმაც, რომელიც დაკავშირებული იყო უცხო ძალების მიზნებსა და პრაქტიკულ ქმედებასთან. საქართველოსადმი მტრულად განწყობილი ძალები შეეცადნენ ქართული ტერიტორიების მშობლიური ორგანიზმისაგან ჩამოცილებას და ოკუპაცია-ანექსიას. ამის მაგალითია სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის სახელმწიფოს შექმნის მცდელობა, რომლის ინიციატორი იყო სამხრეთ საქართველოს გავლენიანი ფეოდალი სერგეი ჯაყელი (ქვაბლიანელი).

სეპარატისტებმა 1917 წელს აბასთუმანში მოიწიეს მაჰმადიანთა ყრილობა, რომელმაც მიიღო რეზოლუცია ახალი ადმინისტრაციული ერთეულის შექმნის შესახებ. მასში გაერთიანდებოდა აჭარა, ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები, მთლიანად ყარსის ოლქი. ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებიდან ოსმალთა ჯარების გაყვანის შემდეგ (1918 წლის დეკემბერი) სეპარატისტებმა შეაკოწიწეს კომისარიატი და ყარსში გამოაცხადეს „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მთავრობა“, რომლის საბოლოო მიზანი იყო ოსმალეთის სახელმწიფოში გაერთიანება. სეპარატისტებმა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში „მუსლიმანური კომიტეტები“ შექმნეს და გააჩაღეს ანტიქართული პროპაგანდა. მათი ინიციატივითა და უშუალო ხელმძღვანელობით გაიმართა მაჰმადიანთა ახალი წვეულობა, რომელიც ცნობილია „მუსლიმანური ეროვნული ყრილობის“ სახელწოდებით. ყრილობამ გამოაცხადა სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომლის შემადგენლობაში შედიოდა ქართული და სომხური ტერიტორიები: ყარსისა და ბათუმის ოლქები, ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები, სურმალისა და ესმიანძინის მაზრები. სეპარატისტები ამჯერადაც არ მაღაუდნენ, რომ მათი საბოლოო მიზანი იყო ოსმალეთთან შეერთება.

„სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოს“ საერთაშორისო აღიარების მიზნით სეპარატისტებმა სერგერ ჯაყელის ხელმძღვანელობით პარიზის საზავო კონფერენციაზე გასაგზავნი დელეგაცია შეადგინეს და მემორანდუმიც მოამზადეს, რომელიც 1919 წლის 19 ოქტომბერს ბათუმში გამოქვეყნდა. მემორანდუმში დასახელებულია „სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოში“ შემავალი ქართული და სომხური ტერიტორიები. ხაზგასმულია იმის შესახებ, რომ ისინი დროებით აცხადებდნენ რესპუბლიკას, არსებითად წინააღმდეგი არ არიან ოსმალეთთან შეერთებისა.

განსხვავებული ვითარება იყო აჭარაში. აქ ეროვნულ-პატრიოტული ძალები წარმატებით მუშაობდნენ მაჰმადიანი ქართველების ეროვნული გათვითცნობიერებისათვის. ამ მიმართულებით საგრძნობი მიღწევებიც იყო, რაც ხელისუფლებას ძილს უფრთხობდა. ამის გამო იყო, რომ სამუსლიმანო საქართველოს მოსახლეობას 1918 წელს ოსმალეთის სულთანი, ფარისეველურად ავტონომიას შეპირდა, რომელშიც შევიდოდა ბათუმის ოლქი, არტაანისა და ოლთისის ოკრუგები, ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები. ამის თაობაზე ოსმალეთის სასარგებლოდ პროპაგანდას ეწეოდა თემურ ხიმშიაშვილი, რომელიც კონსტანტინეპოლში იყო წარგზავნილი ბათუმის ოლქის თურქი გუბერნატორის მიერ. ამასთან დაკავშირებით, ჰაიდარ აბაშიძე გახეთ „ერთობაში“ 1918 წლის 5 ნოემბერს გამოქვეყნებულ სტატიაში „სამუსლიმანო საქართველო და ოსმალეთი“ წერდა: „...ჩვენი ხალხი ოსმალეთის მიერ წამოსროლილ ანკესზე აღარ წამოიგება. ჩვენ ხალხს ოსმალეთის ავტონომია არც სჯერა და არც ესაჭიროება“.⁶

აჭარას ავტონომიურ მმართველობას თავაზობდნენ აზერბაიჯანი, სომხეთი და „სამხრეთ რუსეთის მთავრობა“ (დენიკინი). ასეთ პირობებში სწორი ორიენტაციის აღებას საბედისწერო მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ცხადია, სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტისა და მისი მეთაურის მემედ აბაშიძის ორიენტაცია და პრაქტიკული საქმიანობა ერთიან საქართველოში აჭარის ავტონომიური მმარ-

⁶ ჰაიდარ აბაშიძე, წერილები. ბათუმი, 1963, გვ. 103.

·ველობის ფორმით შესვლის შესახებ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს.

სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიური მმართველობის იდეის ჩამოყალიბებაში არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა სოციალურ-ეკონომიკურ ფაქტორს. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ამ რეგიონმა მძიმე ტრილობები მიიღო ოსმალეთის, რუსეთის, ინგლისელებისა და სხვა ოკუპანტების ინტერვენციის შედეგად. ყველა ოკუპანტი ქართველებს მამულს ეცილებოდა და მძიმე გადასახადებით ბეგრავდა. ოსმალთა ბატონობის დროს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მიწებს დაეპატრონენ სომხები, ჩერქეზები, თურქები, ქურთები და სხვა ეთნიკური ჯგუფები. რუსეთის მფლობელობის დროს კიდევ უფრო დიდი მასშტაბით მიმდინარეობდა მხარის კოლონიზაცია. აჭარის ტერიტორიის დაბლობის დიდი ნაწილი უცხოელების, ძირითადად რუსების საკუთრება გახდა. ამით მნიშვნელოვნად შევიწროვდა ადგილობრივი მოსახლეობის მიწათმფლობელობა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების აჭარაში მოკლე ხნით მმართველობისას მდგომარეობა არ შეცვლილა. ამ მიმართულებით გასაბჭოებისას კიდევ უფრო მძიმე ვითარება შეიქმნა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ავტონომიური მმართველობის იდეის ჩამოყალიბებისა და განმტკიცებისათვის ბრძოლაში გარკვეული მნიშვნელობა შეიძინა ქალაქ ბათუმმა, რამდენადაც იგი იყო მრეწველობის, ტრანსპორტის, ვაჭრობის, საფინანსო, საბანკო-საკრედიტო საქმიანობის მთავარი კვანძი. მაგრამ ბათუმის ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობითა და ეკონომიკური რესურსებით აჭარის მკვიდრი მოსახლეობა თითქმის ვერ სარგებლობდა. მათ ბათუმში ცხოვრებისა და საქმიანობის ბარიერები ჰქონდათ. ამიტომ ავტონომიური იდეის შემქმნელები ბათუმზეც ფიქრობდნენ, რომ მოხსნილიყო ყოველგვარი ბარიერი მუსლიმანი ქართველებისათვის ბათუმის რესურსების გამოყენებაზე.

ბათუმის მნიშვნელობას რეგიონის ავტონომიური მმართველობის იდეის შემქმნაზე ისიც მოწმობს, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის ნა-

წილი და პოლიტიკური პარტიების უმრავლესობა აჭარის ავტონომიას საერთოდ უარყოფდნენ, უკიდურეს შემთხვევაში მის დედაქალაქად ჩაქესა და ქედას მოიაზრებდნენ. ბათუმის მნიშვნელობას აჭარის ავტონომიური მმართველობის იდეის წარმოშობაზე მკაფიოდ მიგვანიშნებს საქართველოს კპ(ბ) მეოთხე ყრილობის მასალები. მ. კახიანის საანგარიშო მოხსენებაში ხაზგასმით ითქვა, რომ საჭირო არაა დაეანქაროთ „ბათუმის აჭარიზაცია“. მ. კახიანი ყრილობის საბოლოო სიტყვაში კვლავ დაუბრუნდა ამ თემას და განაცხადა: ბათუმის კომუნისტურმა ორგანიზაციამ იცოდეს, რომ „მუშათა კლასის აჭარიზაცია არ უნდა მოვახდინოთ“ (საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოკშევიკების) მეოთხე ყრილობის ბიულეტენი, №5. ტფილისი, 1925, გვ. 3). როგორც იტყვიან, კომენტარი ზედმეტია.

ბათუმით საზღვარგარეთის ქვეყნებიც იყვნენ დაინტერესებული. არ არის შემთხვევითი, რომ ლონდონის კონფერენციაზე (1920 წლის თებერვალი) ბათუმი პორტო-ფრანკოდ გამოცხადების იდეამ გაიჟღერა. ბათუმის როლი საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობაში იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ 1920 წელს დიდ ბრიტანეთში შეიმუშავეს გეგმა ბათუმის სახით პატარა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის შესახებ, რომელშიც შემოგარენიც გაერთიანდებოდა. არც ის არის შემთხვევითი, რომ რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებით, თურქეთის დაჟინებითი მოთხოვნის შედეგად, მას უფლება მიეცა უბაჟოდ გამოეყენებინა ბათუმის ნავსადგური.

ამრიგად, პოლიტიკური, საგარეო-პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და რელიგიური ფაქტორები, რეგიონის გეოსტრატეგიული მდებარეობა, მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო და სულიერი ცხოვრების თავისებურებანი იყო ის ძირითადი საფუძველი, რის შედეგად შეიქმნა აჭარის ავტონომიური მმართველობის იდეა. ისიც უნდა ითქვას, რომ აჭარის ავტონომიას არასოდეს შეუქმნია საფრთხე საქართველოს ერთიანობისათვის. იგი დადებით როლს ასრულებდა ქართული ეროვნული ცნობიერების განვითარებაში, ქრისტიანი და მუსლიმანი ქართველების პოლიტიკური და სულიერი ერთობისათვის.

კომუნისტური რეჟიმის დროს აჭარის ავტონომიური მმართველობა ფაქტობრივად არ არსებობდა. იგი ფორმალურ შინაარსს ატარებდა, მაგრამ ამ ფორმალობასაც პქონდა მნიშვნელობა, რამდენადაც მოსალოდნელი იყო მკვიდრი მუსლიმი აჭარლების გასახლება მარტივი პოლიტიკური მოტივაციით. უნდა ვივარაუდოთ: რომ არ ყოფილიყო ავტონომიური რესპუბლიკა, აჭარლები ისეთ მდგომარეობაში იქნებოდნენ, როგორც იმყოფებიან თურქი მესხები.

ამჟამად აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის არსებობის საფუძვლები აღარ არსებობს. მოსახლეობას იგი აღარ სჭირდება. ჩემი აზრით, აჭარა გურიასთან უნდა გაერთიანდეს და შეიქმნას გურია-აჭარის ადმინისტრაციული ოლქი. ეს მოხსნის მითქმა-მოთქმას და ვაიპოლიტიკოსების დემაგოგიას აჭარის ავტონომიასთან დაკავშირებით.

აჭარის რეგიონის ავტონომიური მართვის იდეა ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში 1917 წ. დაიბადა. იგი პირველად გაუღერდა საქართველოს ეროვნულ საბჭოში. ამ საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სამუსლიმანო საქართველოს სექციასზე მ.აბაშიძემ დააყენა საკითხი აჭარის ავტონომიის შესახებ. მას ეკუთვნის სამუსლიმანო საქართველოს თვითმმართველობის კანტონალური მოწყობის იდეა. მაგრამ ამ იდეამ ვერ პოვა მხარდაჭერა ქართულ პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეებს შორის. სამუსლიმანო საქართველოს თვითმმართველობის კანტონალური მოწყობის იდეის წინააღმდეგ მკვეთრად გამოვიდნენ ეროვნულ-დემოკრატები. პარტიის ლიდერი გ.გვახავა თვითმმართველობის ამ ფორმას საქართველოსათვის დამღუპველად თვლიდა.⁷

საერთოდ ქართული პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწეთა უმრავლესობა დადებითად აფასებდა სამუსლიმანო საქართველოში ავტონომიური მმართველობის შემოღებას. მაგრამ თვითმმართველობის კანტონალური მოწყობის იდეა აღარ დაფიქსირებულა. 1917 წლის დეკემბერში ქართული საზოგადოების დამოკიდებულება ავტონომიის მიმართ მკაფიოდ გამოხატა გასუთმა „საქართველომ“. ამ თემაზე დაბეჭ-

⁷ აცსა, ფ. 82, ან.1. ს. 19, ფურც. 38.

დილ სტატიაში ვკითხულობთ: „საქართველოს ფარგლებში სამაჰმადიანო საქართველოს უნდა პქონდეს საკუთარი თვითმმართველობა, რომლის გული და დედაქალაქი იქნება ბათუმი“. გაზეთის განმარტებით, სამაჰმადიანო საქართველოს თვითმმართველობა ანუ ავტონომია იმას ნიშნავს, რომ ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა იქნება საკუთარი ქვეყნის ბატონ-პატრონი, შინაური საქმეების გამგებელი.⁸

მომდევნო წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიის საკითხისადმი განსაკუთრებული დაინტერესება გამოიჩინა. ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ჰაიდარ აბაშიძე წერს: „...მახსოვს ერთხელ ნოე რამიშვილი მე და ზიაბეგ აბაშიძეს როგორ გულმოდგინედ გვიხსნიდა „სამუსლიმანო საქართველოს“ ავტონომიის შესაძლებლობას და მის დაცვის აუცილებლობას“.

სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის შექმნის შემდეგ ამ მხარეში ავტონომიური მმართველობის შემოღების შესახებ მუშაობა გაიზარდა. იმ დროს მთავარი ამოცანა იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს განთავისუფლება თურქი და ინგლისელი ოკუპანტებისაგან, დედასამშობლო საქართველოს შემადგენლობაში დაბრუნება. მეორე ამოცანა იყო საზოგადოებრივი აზრის შემზადება ამ მხარეში ავტონომიური მმართველობის შემოღებისათვის. ამდენად მცდარია ცნობილი მეცნიერის დ.ხახუტაიშვილის დასკვნა: „აჭარის ავტონომიის იდეა შეიძლება ჩასახულიყო და ჩაისახა კიდევ ქართველი ხალხის, პირველ რიგში აჭარის მკვიდრი მოსახლეობის არაკეთილმოსურნეთა თეორიულ სამზარეულოში“.¹⁰

სამუსლიმანო საქართველოს I ყრილობაზე (1919 წ. 31 აგვისტო) ხაზგასმით აღინიშნა, რომ „ამიერიდან სამარადისოდ ბათუმი და ბათუმის ოლქი შეუერთდეს თავის ბუნებრივ სამშობლოს, საქართველოს რესპუბლიკას, ფართო ავტონო-

⁸ საქართველო, 23 დეკემბერი, 1917.

⁹ აჭარა, 1990, 28 ივლისი.

¹⁰ დ. ხახუტაიშვილი, რა მისცა ავტონომიამ აჭარას? ჟურნ. „მაცნე“, ისტორიის სერია, 1991, №3, ფურც. 51.

მიის ნიადაგზე“.¹¹ დღემდე გაურკვეველია რა იგულისხმებოდა ცნებაში „ფართო ავტონომია“, რომელი ფორმა მოიაზრებოდა. მართალია, აჭარის მოსახლეობას პქონდა მთელი რიგი თავისებურებანი, უწინარესად რელიგიური, საოჯახო-ყოფითი, სამეურნეო და კულტურის სფეროში და სხვა, მაგრამ ქართველებით დასახლებული მხარისათვის პოლიტიკური ავტონომიის სტატუსის მინიჭება, სახელმწიფოში სახელმწიფო წარმონაქმნის შექმნა აუცილებლობას არ წარმოადგენდა.

სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიის მმართველობის სტრუქტურები, მათი უფლებამოსილება მოცემულია პროგრამასა და ინსტრუქციაში, რომელიც გამოქვეყნდა 1919 წელს. მართალია, პროგრამაში არ არის ცნება პოლიტიკური ავტონომია, მაგრამ მასში მოცემული თვითმმართველობის სტრუქტურები და უფლებამოსილება მიგვანიშნებს ავტონომიის მაღალ ფორმაზე. პროგრამის მე-4,4,6 მუხლების თანახმად ავტონომიურ სამუსლიმანო საქართველოს ეყოლება საკუთარი მთავრობა, დამოუკიდებელი საკანონმდებლო ორგანო, ე.ი. პარლამენტი. მთავრობა სრულიად დამოუკიდებლად განაგებს ისეთ საკითხებს, როგორიცაა სარწმუნოების საქმე, სასამართლო, ადმინისტრაცია, სწავლა-განათლება, ეკონომიკა; საქართველოს მთავრობასთან ერთად, განსაზღვრულ პირობებში, უნდა აწარმოებდეს სამხედრო, საფინანსო, საგარეო, ფოსტა-ტელეგრაფის, სარკინიგზო, საბაჟო და სხვა საკითხებს.¹² ამ შემთხვევაშიც მთავარია ის გარემოება, რომ სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომია მოიაზრებოდა ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში.

საქართველოს პარლამენტმა 1919 წლის 19 დეკემბერს სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომია მიანიჭა. მაგრამ დადგენილებაში ამჯერადაც არ არის ლაპარაკი პოლიტიკური ავტონომიის შესახებ. ეს გარემოება შემთხვევითი არ ყოფილა, რადგან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებას განზრახული არ ჰქონია აჭარისათვის მიეცა პოლიტიკური ავტონომია. მთავრობის თავმჯდომარე ნ. ჟორდანი

¹¹ მეშველ აბაშიძე, რჩეული ნაწერები. ბათუმი, 1973, გვ. 32.

¹² უ. ოქროპირიძე, აჭარის ავტონომიის შექმნა. თბ., 2011, გვ. 130.

ზემო აჭარის მოსახლეობისადმი გაგზავნილ წერილში წერდა: აჭარას მიეცემა მხოლოდ ადმინისტრაციული ავტონომია.¹³ ხელისუფლების პოზიცია ამ საკითხში კანონმდებლობით დაფიქსირდა საქართველოს პირველ კონსტიტუციაში, რომელიც მიიღეს 1921 წლის 21 თებერვალს. მასში ნათქვამია: „საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილებს - აფხაზეთს (სოხუმის ოლქი), სამუსლიმანო საქართველოს (ბათუმის მხარე) და ზაქათალას (ზაქათალას ოლქი) ენიჭებათ ადგილობრივ საქმეებში ავტონომიური მმართველობა“ (მუხლი 107). მომდევნო 108-ე მუხლში წერია, რომ ავტონომიურ მმართველობათა დებულებანი შემუშავებული იქნება ცალკე კანონით.¹⁴ მაგრამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ ევლარ მოასწრო კონსტიტუციის ცხოვრებაში განხორციელება.

1920 წლის ივლისში, როდესაც აჭარა განთავისუფლდა ინგლისელი ოკუპანტებისაგან, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ ავტონომიის შექმნისაგან თავი შეიკავა. ბათუმის ოლქში შეიქმნა საგანგებო მმართველობა შეფარდებული სამხედრო წესებთან და გენერალ გუბერნატორად დანიშნა ბენია ჩხიკვიშვილი. მთავრობის ასეთმა პოლიტიკამ სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებული კომიტეტის წევრების უკმაყოფილება გამოიწვია.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ აჭარის რეგიონის ავტონომიისათვის ბრძოლა ახალ სტადიაში შევიდა. 1921 წლის 16 მარტის რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულებით აჭარის ავტონომიის შექმნის არგუმენტი გაიყარდა, რამდენადაც რეგიონისათვის ამ სტატუსის მინიჭება დამოკიდებული იყო საბჭოთა რუსეთის ცენტრალურ ხელისუფლების ნებაზე. რუსეთის საბჭოთა პოლიტიკური ხელმძღვანელობა, თურქეთთან შეთანხმების შედეგად, თანხმა იყო აჭარას მისცემოდა პოლიტიკური ავტონომიის სტატუსი. მაგრამ საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების ხელმძღვანელებს შორის ამ საკითხზე არაერთგვაროვანი შეხედულება არსებობდა.

¹³ ასმხფ, ხ. 92, ფურც. 12.

¹⁴ საქართველოს კონსტიტუცია, მიღებული საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წლის 21 თებერვალს. თბ., 1990, გვ. 23.

საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის წევრების ნაწილი, ე.წ. „ნაციონალ-უკლონისტები“ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის წინააღმდეგ გამოვიდნენ. ისინი ავტონომიაში მხოლოდ უარყოფით მხარეებს ხედავდნენ. შემდეგ შეიცვალეს აზრი და თანხმობა იმ პირობით განაცხადეს, თუ ავტონომიური მმართველობის სტატუსი მიენიჭებოდა მხოლოდ სოფლის მოსახლეობას და ჩამოცილდებოდა ქებათუმი. ავტონომიური რესპუბლიკის ცენტრად გამოცხადდებოდა ქედა ან ჩაქვი.

ადგილობრივ მოსახლეობაში აჭარის ავტონომიის შესახებ განსხვავებული შეხედულება არსებობდა. ავტონომიური მმართველობის იდეას ერთიან საქართველოში თავგამოდებით იცავდნენ მ. აბაშიძე, ხ. ლორთქიფანიძე, თ. ხიმშიაშვილი და სხვა გაელენიანი პირები. პ. აბაშიძე, თავდაპირველად აჭარის ავტონომიის შექმნის წინააღმდეგი იყო. მას ზედმეტად მიაჩნდა ავტონომიის ნიადაგზე ორი ძმის გამოჯენა, მისგან გამოწვეული ხარჯები. მ. აბაშიძის არგუმენტირებული მოთხოვნის შედეგად სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელმა კომიტეტმა, მათ შორის პ. აბაშიძემ, მთლიანად გაიზიარა ავტონომიის იდეა.¹⁵ აჭარის გაელენიანმა პიროვნებამ ჯერალ ხიმშიაშვილმა, რომელიც 1920 წ. ივლისის მეორე ნახევარში თბილისში იმყოფებოდა, ოფიციალურად განაცხადა: „აჭარას არ სურს ავტონომია და იგი საქართველოს უერთდება, როგორც მისი განუყოფელი ნაწილი.“¹⁶ რიგით ადამიანებს ავტონომიის შესახებ სრულყოფილი წარმოდგენა არ ჰქონდათ. მაგალითად, ბათუმის საოლქო რეკომისის წარმომადგენელი ირაკლი ურუშაძე, რომელიც 1921 წლის ივნისში ზემო აჭარაში იყო წარგზავნილი რეკომისის ადგილობრივი ორგანიზაციის ჩამოსაყალიბებლად, გადმოგვცემს: აჭარის მოსახლეობაში ავტონომიის იდეა სიმპათიით არ სარგებლობს. გლეხები პირად საუბარში ავტონომიის წინააღმდეგ გამოდიან. ისინი ავტონომიის მოთხოვნას თავიანთი კუთხის თავკაცების ნება-სურვილად მიიჩნევენ.¹⁷

¹⁵ საბჭოთა აჭარა, 28 ივლისი, 1990.

¹⁶ საქართველოს რესპუბლიკა, 29 ივლისი, 1920.

¹⁷ აცსა, ფ.რ-1, ან. 1, ს.8, ფურც. 7.

მაგრამ ოფიციალურ შეკრებებზე ხალხი ავტონომიას მოითხოვდა. 1921 წლის აპრილში ხულოში ხალხმრავალი შეკრებები გაიმართა, სადაც მოსახლეობა კატეგორიულად მოითხოვდა ავტონომიის შექმნას. 22 აპრილის კრებაზე, რომელსაც 2000-ზე მეტი კაცი ესწრებოდა, სპეციალურად განიხილეს ავტონომიის საკითხი. ამ შეკრებაზე აირჩიეს 3 კაციანი დელეგაცია ბათუმში გასაგზავნად, რომელსაც ავტონომიის საკითხი უნდა გაერკვია.¹⁸ 1921 წლის 1 ივლისს გაიმართა ორთაბათუმის სასოფლო ოკრუგის კრება, რომელსაც 16 სოფლის წარმომადგენელი ესწრებოდა. კრებამ განიხილა ავტონომიის საკითხი.¹⁹ ხალხმრავალი მიტინგები და კრებები სხვა სოფლებშიც გაიმართა. ცხადია, მოსახლეობის უმრავლესობა ავტონომიას მოითხოვდა, მასში, რატომღაც, მფარველს, თავიანთი ადათ-წესების დაცვის საშუალებას ხედავდა.

1921 წლის 23 აგვისტოს სოფელ მინდიას (ბათუმის შემოგარენი) გლეხებმა პროტესტი გამოთქვეს იმის გამო, რომ თბილისში აგზავნიან 4 თუ 5 კაციან დელეგაციას მეჯლისის საწინააღმდეგოდ, თითქოს ჩვენ ავტონომია არ გვინდა. ეს სიცრუეა. ჩვენ ავტონომიის მომხრენი ვართ. ანალოგიური პროტესტი გამოთქვეს ურეხის, ყოროლისწყლის, აგარის და სხვა სოფლების მცხოვრებლებმა და კატეგორიულად მოითხოვეს ავტონომიის შექმნა.²⁰

აჭარის მეჯლისის 1921 წლის 6 ივნისის მისასალმებელ წერილში საქართველოს რევკომისადმი ნათქვამია: მეჯლისი იმედოვნებს, რომ ცხოვრებაში განხორციელდება აჭარის მოსახლეობის ნებას-სურვილი – მართოს მხარე ფართო ავტონომიურ საწყისებზე, თავისი ზნე-ჩვეულებებისა და ადათ-წესების შესაბამისად. აჭარისათვის ფართო ავტონომიის სტატუსის მიანიჭება ბოლოს მოუღებს იმ გაუგებრობებსა და წინააღმდეგობებს, რაც ამჟამად არსებობს თანამომხმეებს შორის.²¹ აჭარისათვის ავტონომიის სტატუსის მიანიჭებას მხარს უჭერდა რკ(ბ)

¹⁸ იქვე, ფურც. 16.

¹⁹ იქვე, ს. 10, ფურც. 35.

²⁰ იქვე, ფ.რ-11, ან. 1, ს.3, ფურც. 8,13,16,17,18.

²¹ РКАБсуев (март 1921 г.-январь 1922 г.). сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 43.

ცკის კავკასიის სამხარეო კომიტეტი და საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტი. საქართველოს კპ(ბ) ცკმა და საქართველოს რევკომმა 1921 წლის ივნისში მოსკოვიდან მიიღეს მითითება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის შესახებ, რომლის დედაქალაქი იქნებოდა ქ. ბათუმი. მოსკოვი მოითხოვდა აგრეთვე აჭარის ავტონომიის დებულების შემუშავებას, მაგრამ საქმის გადაწყვეტა გაჭიანურდა.

1921 წლის 5 ივლისს თბილისში ჩამოვიდა ი.ბ. სტალინი, რომელსაც ადგილზე უნდა შეესწავლა აჭარის ავტონომიის შექმნის საკითხი. იმავე დღეს რკპ(ბ) კავკასიის სამხარეო კომიტეტის ბიუროს სხდომაზე ი.ბ. სტალინის თანდასწრებით სპეციალურად განიხილეს აჭარისათვის ავტონომიის მინიჭების საკითხი. ბიუროს დადგენილებით დაეგალა საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ს განეხილა აჭარისათვის ავტონომიის მინიჭების საკითხი და დადებითად გადაეწყვიტა. 1921 წლის 7 ივლისს ი.ბ. სტალინი შეხვდა მ. აბაშიძესა და ხ. ლორთქიფანიძეს. მოისმინა მათი არგუმენტები და განუცხადა: რუსეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი, პირადად ვ.ი. ლენინი და თვითონ თანახმა არიან მინიჭებოდა ადგილობრივი მართვისათვის ავტონომიის სტატუსი ცენტრი ბათუმით.

ცხადია, საკითხი გადაწყვეტილი იყო, რადგან ამ პრობლემის დადებით გადაჭრას მხარს უჭერდა რუსეთის საბჭოთა ხელისუფლების უმაღლესი ხელმძღვანელობა. მაგრამ საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ისა და საქართველოს რევკომის წევრები ერთიან პლატფორმაზე ვერ ჩამოყალიბდნენ. ამას ისიც მოწმობს, რომ 1921 წლის 7 და 11 ივლისს ერთმანეთისაგან განსხვავებული დადგენილებები მიიღეს. 11 ივლისის დადგენილებით აჭარას უარი ეთქვა პოლიტიკური ავტონომიის მინიჭებაზე, ბათუმის დედაქალაქად გამოცხადებაზე. რკპ(ბ) კავკასიის სამხარეო კომიტეტის ბიურომ არ დაამტკიცა საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის 11 ივლისის დადგენილება და ურჩია საკითხი განეხილათ ცკ-ის პლენუმზე.

საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის პლენუმი შეიკრიბა 1921 წლის 14 ივლისს. მის მუშაობაში მონაწილეობდა ი.ბ. სტალინი და რკპ(ბ) ცკ-ის კავკასიის სამხარეო კომიტეტის ბიუროს წევრები. პლენუმზე მოხსენებით გამოვიდა საქართველოს რევ-

კომის წევრი ბ. კვირკველია, რომელმაც პლენუმის მონაწილეებს გააცნო აჭარის მეჯლისის პროექტი ფართო ავტონომიის შექმნის შესახებ. საქართველოს კ(პ) ც-ის დადგენილებით დაამტკიცეს აჭარის ავტონომიის შექმნის ძირითადი პრინციპები. ამავე დროს უარყოფილია მეჯლისის მოთხოვნა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საზღვრებში ახალციხის მაზრის შესვლის შესახებ. 1921 წლის 16 ივლისს გამოქვეყნდა საქართველოს რევკომის დეკრეტი აჭარის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნის შესახებ. საქართველოს რევკომმა დაადგინა:

1. შეიქმნას აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა, როგორც საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ნაწილი;

2. აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მართვის ორგანოებს წარმოადგენს მეჯლისი, სახალხო კომისართა საბჭო და ადგილობრივი საბჭოები, რომლებიც აირჩევიან საქართველოს სსრ კონსტიტუციის საფუძველზე;

3. აჭარის ასსრ საქმეთა მართვისათვის დაარსდეს სახალხო კომისარიატები.²²

1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტის მიხედვით აჭარაში უნდა შექმნილიყო 8 სახალხო კომისარიატი (მინაგან საქმეთა, იუსტიციის, განათლების, ჯანდაცვის, სოციალურ უზრუნველყოფის, მიწათმოქმედების, სასურსათო და ფინანსების) და სახალხო მეურნეობის საბჭო. ამ უკანასკნელს ექნებოდა ოთხი განყოფილება: საგზაო, ფოსტა-ტელეგრაფის, შრომის, მუშათა და გლეხთა ინსპექცია. ერთიანი საფინანსო და სამეურნეო პოლიტიკის შენარჩუნებისათვის სასურსათო, ფინანსების, შრომის, სახკომები და სახალხო მეურნეობის საბჭო რჩებოდა საქართველოს სსრ შესაბამისი უწყებების დაქვემდებარებაში. ავტონომიური უფლებამოსილება მიენიჭათ იუსტიციის, განათლების, ჯანდაცვის, სოციალური უზრუნველყოფისა და მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატებს. დეკრეტში მოცემული პირველი შენიშვნის მიხედვით შეიძ-

²² РКАБсуев (март 1921 г.-январь 1922 г.). сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 47.

ლებოდა სახალხო კომისარიატები გაზრდილიყო ან შეემცირებულიყო. ჩაქვის სახელმწიფო მამული, პოპოვის მეურნეობა, ბოტანიკური ბაღი, საერთო სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გამო, რჩებოდა საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის მმართველობაში.²³

1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტით მაქსიმალურად იზღუდებოდა აგრონომიური რესპუბლიკის უფლებამოსილება მთელ რიგ საკითხებში. უმთავრესი ეკონომიკური საქმეების მართვა, ე.წ. კონტრრევოლუციასთან ბრძოლის სამსახური, საგარეო, სამხედრო, საზღვაო საქმეთა და საგარეო ვაჭრობის საკითხები საქართველოს სსრ ცენტრალური ხელისუფლების პრეროგატივა იყო. აღსანიშნავია, რომ მნიშვნელოვანი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები და დაწესებულებები საქართველოს ცენტრალურ უწყებებს დაექვემდებარა. მართალია, მეჯლისი გამოცხადდა აგრონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო მართვის უმაღლეს ორგანოდ, მაგრამ ეს იყო ტაქტიკური სვლა. საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ თანდათანობით მოაშრავდა ადგილობრივი მეჯლისის ლიკვიდაციის გეგმა და მიზანმიმართულად განახორციელა იგი.

აჭარის აგრონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანიზაციისათვის 1921 წლის სექტემბერში ქბათუმში ჩამოვიდა საქართველოს რეკომის წევრი და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ბ. კეირკელია, რომელმაც ადგილზე ხუთდღიანი მუშაობის შედეგად გააწონასწორა რეკომის, მეჯლისისა და ღარიბთა კომიტეტების ურთიერთობა. 1921 წლის 8 სექტემბრის შეთანხმებით შეიქმნა აჭარის ასსრ სახალხო კომისართა საბჭო, რომელიც 11 სახალხო კომისარიატს აერთიანებდა. აქედან მეჯლისს ერგო 6 ადგილი, რეკომს (პროფკაემირის სახელით) – 4, ხოლო ღარიბთა კომიტეტს – 1 ადგილი. რეკომის წარმომადგენელი დაინიშნებოდა ყველაზე მნიშვნელოვან სახალხო კომისრის თანამდებობაზე (შინაგან საქმეთა, მუშათა და გლეხთა ინსპექცია, შრომის, სახალხო მეურნეობის საბჭო).²⁴ ცხადია, ეს იყო დროებ-

²³ იქვე. გვ. 47-49.

²⁴ РКАБсув (март 1921 г.-январь 1922 г.). сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 62.

ითი ღონისძიება, რომელიც გამიზნული იყო მოსახლეობის დასამშვიდებლად. ფაქტობრივად სახალხო კომისართა საბჭო და სახალხო კომისარიატები არ ფუნქციონირებდნენ, მხოლოდ ქაღალდზე არსებობდნენ. 1922 წლის იანვრამდე, მთელ ძალაუფლებას ე.წ. წითელი მეჯლისი ახორციელებდა.

აჭარის საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწეთა ერთ ნაწილში ავტონომიის საკითხი, მისი უფლებამოსილება ეჭვებს იწვევდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ აჭარის ღარიბთა კომიტეტის ცენტრალურმა ბიურომ 1922 წლის 24 თებერვალს განიხილა ავტონომიის საკითხი, მისი უფლებამოსილება. ბიურომ დაავალა საქართველოს საბჭოების პირველ ყრილობაზე აჭარიდან წარგზავნილ დელეგატებს, რათა ყრილობას ოფიციალურად დაედასტურებია აჭარის ავტონომია. ღარიბთა კომიტეტის ბიურომ აჭარის ცაკს ასევე დაავალა საქართველოს ცაკთან მოლაპარაკების გამართვა, რათა ერთობლივად განესაზღვრათ აჭარის ავტონომიის უფლებები და დამოკიდებულება საქართველოს მთავრობასთან.²⁵

ამ ეჭვების საფუძველი არსებობდა, რადგან საქართველოს კ(ბ) ცკ-ის ე.წ. ნაციონალ-უკლონისტური ხელმძღვანელობა უნდობლობას იჩენდა აჭარის ადგილობრივი კადრების მიმართ და ავტონომიის განვითარებას აბრკოლებდა. ნაციონალ-უკლონისტების მითითებით საქართველოს კ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის 1922 წლის 12 აგვისტოს დადგენილებით თ. ხიმშიაშვილი, რომელიც ავტონომიისათვის ყველაზე თავდადებული მებრძოლი იყო, საშიშ პიროვნებად ჩაითვადა, მოითხოვდნენ მის დაპატიმრებას, რათა იზოლაციაში მოქცეულიყო.²⁶

1922 წლის დასაწყისში საქართველოს კ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტთან და ავტონომიური რესპუბლიკის სახკომ-საბჭოს თავმჯდომარესთან ა. ღამბაროვთან თ. ხიმშიაშვილის დაპირისპირების გამო სპეციალური კომისია შეიქმნა ფ. მახარაძის, შ. ელიავას და ბ. კვირკველიას შემადგენლობით. კომისიის დასკვნის შედეგად თ. ხიმშიაშვილი გაათავისუფლეს

²⁵ აცსა, ფ.რ-12, ან. 1, ს. 3, ფურც. 14.

²⁶ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან.1, ს.49, ფურც. 106.

თანამდებობიდან და თბილისში გაიწვიეს. კომისიის დასკვნაში აღინიშნა: იგი უნდა შეიცვალოს ისეთი პიროვნებით, რომელიც იქნება ნაკლებად მცოდნე და ნაკლებად გამოცდილი, მაგრამ მომსმენი, საიმედო და უყურო ერთგული საბჭოთა ხელისუფლებისადმი.²⁷ საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის განახლებულმა ხელმძღვანელობამ დაგმო „ნაციონალ-უკლონისტების“ პოლიტიკა აჭარის მიმართ. შევლიავემ, რომელიც 1922 წელს აჭარაში გამოაგზავნეს ვითარების შესასწავლათ, ოფიციალურ დასკვნაში აღნიშნა, რომ აჭარის მიმართ როგორც მენშევიკების, ისე ნაციონალ-უკლონისტების მიერ ტარდებოდა კოლონიური პოლიტიკა. ასეთივე შეფასება მიეცა „ნაციონალ-უკლონისტების პოლიტიკას“ საქართველოს კპ(ბ) ბათუმის IV საოლქო კონფერენციაზე 1923 წლის თებერვალში.²⁸

აჭარისადმი დამოკიდებულება შეიცვალა საქართველოს კომუნისტურ ხელმძღვანელობაში ახალი კადრების მოსვლის შემდეგ. განახლდა საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობაც. საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის ნიკოლოზ სვანიძის ძალისხმევით დაიწყო ახალი მიდგომები აჭარის ავტონომიისა და ადგილობრივი კადრების მიმართ. საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის 1923 წლის 17 თებერვლის დადგენილებით ბათუმის საოლქო კომიტეტთან შეიქმნა აჭარის სექცია, რომელსაც სპეციალური ბიურო ხელმძღვანელობდა. მასში შევიდნენ ნ. სვანიძე, თ. ხიმშიაშვილი, ო. მოწყობილი, ს. ბარამიძე, ს. რეშადი.²⁹ მისი ამოცანა იყო აჭარის ადგილობრივი კადრების მოზიდვა პარტიულ და სახელმწიფო მმართველობაში, რადგან ამ მიმართულებით სერიოზული ნაკლოვანებები და პრობლემები არსებობდა.

ნ. სვანიძემ აჭარაში შექმნილი რეალური სურათი დახატა ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტში 1923 წლის 4 დეკემბერს გაგზავნილ წერილში. მასში ნათქვამია: აჭარის ავტონომია ფაქტობრივად გაუქმებულია. საქართველოს ცენტრალური მთავრობის ყველა ქმედება და განკარგულება მექანი-

²⁷ იქვე, ს. 119. ფურც. 1.6.

²⁸ იქვე, ს. 105. ფურც. 7.

²⁹ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 1, ს. 115. ფურც. 18.

კურად ვრცელდება აჭარაში განხილვის გარეშე, ადგილობრივ თავისებურებათა გაუთვალისწინებლად. აჭარის ინტელიგენტები უმთავრესად გამოცხადებული არიან ქემალისტებად და არსებული ვითარების უმნიშვნელო კრიტიკისათვისაც კი ათავისუფლებდნენ სამუშაოდან. სამაზრო საბჭოების აღმასრულებელ კომიტეტებს, რომლებსაც აჭარლები ხელმძღვანელობენ, არაფრად აგდებენ. პარტიული კომიტეტების მდივნები გენერალ გუბერნატორის მდგომარეობაში არიან და თვითონებურად აუქმებენ სამაზრო საბჭოების აღმასკომების გადაწყვეტილებებს. მოსახლეობამ არ იცის ვის მიმართოს.³⁰

6. სვანიძის ძალისხმევით აჭარაში ვითარება რამდენადმე გაუმჯობესდა. მაგრამ იგი მალე თბილისში გაიწვიეს და საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების უნდობლობა აჭარის ავტონომიისა და ადგილობრივი კადრების მიმართ კვლავ აღორძინდა. ადგილი ჰქონდა პოლიტიკურ ინტრიგებს, ურთიერთდაპირისპირებას. ამ დაპირისპირებაში ცენტრალური ადგილი ეკავა ავტონომიის საკითხს, მის უფლებამოსილებას. ამ საქმეში არანაკლებ როლს ასრულებდა პირადი ურთიერთობები და პიროვნული ემოციები.

ამ დაპირისპირებამ კულმინაციურ წერტილს მიაღწია 1925 წლის ოქტომბერში. 12 ოქტომბერს ქედაში გაიმართა აჭარის ცაკის მესამე სესიის პირველი სხდომა. მას დაესწრო 33 კაცი. მაშინ ცაკის შემადგენლობაში შედიოდა 45 წევრი და 16 კანდიდატი. ცაკის მესამე სესიის მოწვევის ინიციატორები იყვნენ აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე თ. ხიმშიაშვილი და ცაკის თავმჯდომარე ო. მოწყობილი. სესიამ განიხილა ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკისა და სახკომსაბჭოს ანგარიში და გაწეული მუშაობა დამაკმაყოფილებლად შეაფასა.

სესიის მონაწილეთა უკმაყოფილება აისახა რეზოლუციაში. მასში ნათქვამია: საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება ნაკლებად ეხმარება აჭარას. თითქოს იგი აჭარის მიმართ ატარებდეს ნაციონალისტურ-შოიენისტურ და კოლონიურ პოლიტიკას. აპირებეს აჭარის ავტონომიის გაუქმე-

³⁰ აცხა, პოგ. ფ.1. ან.1, ხ. 119, ფურც. 1.

ბას. სესიის მონაწილეებმა თხოვნით მიმართეს სსრ კავშირის ცაკის გამოავაზანოს სპეციალური კომისია მდგომარეობის შესასწავლად. ამავე დროს მოსკოვში გასავაზანად აირჩია 13 კაციანი დელეგაცია ო. მოწყობილის მეთაურობით. სესიამ მოითხოვა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საქართველოდან გამოყოფა და რუსეთის ფედერაციაში შესვლა. ამ რეზოლუციის წინააღმდეგ გამოვიდა აჭარის სამხედრო კომისარი გ. გარაყანიძე. სესიის დანარჩენმა მონაწილეებმა მას ერთხმად დაუჭირეს მხარი.³¹

ეს იყო არა მარტო მცდარი, არამედ საქართველოს ერთიანობისათვის საშიში დადგენილება. ცხადია, აჭარის ცაკის მესამე სესიის ქედის სხდომის დადგენილებამ მოსახლეობის უკმაყოფილება გამოიწვია. მაზრებსა და სოფლებში სპეციალური კრებები გაიმართა, სადაც დაგმეს ცაკის მესამე სესიის ქედის სხდომის რეზოლუცია, მოითხოვეს მისი გაუქმება. დაბა ქობულეთში 1925 წლის 14 ოქტომბერს შედგა ქობულეთის მაზრის პარტიული კომიტეტისა და კომკავშირლების გაერთიანებული კრება, რომლის მუშაობაში მონაწილეობდნენ საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის მდივანი მ. ოკუჯა-ვა და აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივანი თ. ჟღენტი. კრებამ ერთხმად დაგმო აჭარის ცაკის მესამე სესიის ქედის სხდომა და მოითხოვა ახალი სხდომის მოწვევა ქ. ბათუმში. 16 ოქტომბერს გაიმართა ქობულეთის მაზრის პარტიული კომიტეტის, კომკავშირლების, ჩაქვის სახელმწიფო მამულის მეშვების ახალი გაერთიანებული სხდომა.

სხდომაზე დასახელდა ცაკის მესამე სესიის (ქედა) მოწვევის მიზეზები: პოლიტიკური ინტრიგები, პიროვნული გაღიზიანება და ემოციები. სხდომაზე აღინიშნა: საქართველოს კპ(ბ) ცკ-მა საყვედური გამოუცხადა თ. ჟღენტსა და თ. ხიმშიაშვილს იმის გამო, რომ გადასახლებიდან და პატიმრობიდან თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებში დააბრუნეს აჭარის ბეგები.³² ცხადია, მხოლოდ ამ პიროვნული გაღიზიანებით არ აიხსნება ეს მოვლენა. საქართველოს ცენტრალური ხე-

³¹ აცსა, პპოგ. ფ.1, ან.1, ს.389. ფურც. 5-10; ს. 437. ფურც. 1, 47-49.

³² აცსა, პპოგ. ფ.1, ან.1, ს. 389. ფურც. 5-10.

ლის უფლების მხრიდან ადგილი ჰქონდა ავტონომიის უფლებამოსილების შეზღუდვას, რაც მოსახლეობის უკმაყოფილებას იწვევდა. სხვა შემთხვევაში ცაკის წევრები ერთხმად არ დაუჭერდნენ მხარს ცაკის მესამე სესიის პირველი სხდომის რეზოლუციას.

საქართველოს მასშტაბით საგანგაშო მდგომარეობა შეიქმნა. მოსახლეობა კატეგორიულად მოითხოვდა აჭარის ცაკის მესამე სესიის ქედის სხდომის გადაწყვეტილების გაუქმებას. ამ საკითხთან დაკავშირებით ბათუმში ჩამოვიდნენ ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკისა და საქართველოს რესპუბლიკის ხელმძღვანელი მუშაკები ს. ორჯონიკიძე, მირზაბეგოვი, მ. ორახელაშვილი, შ. ელიაშვილი და მ. კახიანი. 1925 წლის 20 ოქტომბერს ქ. ბათუმში შედგა აჭარის ცაკის მესამე სესიის მეორე სხდომა, რომლის მონაწილეებმა რადიკალურად შეიცვალეს შეხედულება და ერთხმად დაგმეს ქედის სხდომის რეზოლუცია. ასევე ერთხმად მიიღეს ახალი დადგენილება, რომელშიც ნათქვამია: ცნობილ იქნას ქედაში მიღებული რეზოლუცია გაუგებრობად და გაუქმდეს. ბრალდება საქართველოს მიმართ უარყოფილ იქნას. სესიამ თანამდებობიდან გაათავისუფლა თ. ხიმშიაშვილი და ო. მოწყობილი.

აჭარის ცაკის მესამე სესიის მეორე სხდომაზე მწვავედ დაისვა საკითხი ავტონომიის შესახებ. ამ თემაზე ყურადღება გაამახვილეს ს. ორჯონიკიძემ, შ. ელიაშვილმა, მ. ორახელაშვილმა და სხვებმა, მათ გამოსვლებში მოცემულია ხელისუფლების პოზიცია. შ. ელიაშვილს აზრით, აჭარის ავტონომიის შესახებ ორი მიმდინარეობა შეიქმნა. ქართული საზოგადოების ერთ ნაწილს ეს პრობლემა ძალზე აწუხებს და ვერ მოუწონებია აჭარის ავტონომიის შექმნა საქართველოს შემადგენლობაში. მეორე ნაწილის (ადგილობრივი მოსახლეობა) წარმოდგენით, აჭარის ავტონომია შეიქმნა იძულებით, გარეშე ძალების ზემოქმედებით. შ. ელიაშვილმა მოითხოვა ამ ორი მიმდინარეობის წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლა. მისი განცხადებით, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის, როგორც სახელმწიფო წარმონაქმნის შესახებ, საქართველოს ხელისუფლების პოზიცია მკაფიოდ გამოყალიბდა 1922 წლის ბოლ-

ოს. აქედან მოკიდებული საქართველოს ხელისუფლება მეტ ყურადღებას აქცევს აჭარას, ვიდრე დანარჩენ კუთხეებს.³³

მ. ორეხელაშვილმა აღიარა შეცდომები აჭარის მიმართ. მან აღუთქვა სესიის მონაწილეებს ამ ნაკლოვანებათა გამოსწორება. ამასთან, მ. ორეხელაშვილმა ქართულ საზოგადოებაში ავტონომიის საკითხზე დაპირისპირების ძირითად ობიექტად ქ. ბათუმი მიიჩნია. მან ქართული საზოგადოების ერთი ნაწილის შეხედულება ასე ჩამოაყალიბა: ჯანდაბას აჭარის ავტონომია. ბათუმი – ევროპის ფარი, დასავლეთის ფანჯარა, საქართველოს გასაღები – ქართველებისაა. როგორც სახელმწიფო დაწესებულებები, ისე მთელი ატმოსფერო ქართული უნდა იყოს. აჭარელთა ნაწილი ამის საპირისპიროდ აცხადებდა: ბათუმი აჭარლებისა უნდა იყოს. მ. ორეხელაშვილის აზრით, მართალია, ქ. ბათუმში აჭარლების მცირე ნაწილი ცხოვრობს, მაგრამ იგი მაინც აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქია. თბილისში სომხები ქართველებზე მეტია, მაგრამ იგი საქართველოს დედაქალაქიაო. ამიტომ ჩვენ გადაჭრით უნდა ვიბრძოლოთ ამ ორივე შეხედულების წინააღმდეგო.³⁴

საქართველოს რესპუბლიკის პორლიტიკური ხელმძღვანელობის ნაწილის ასეთი პოზიციის მიუხედავად, აჭარლები-სადმი უნდობლობა გრძელდებოდა. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელმა მდივანმა სამსონ მამულიამ ავტონომიური რესპუბლიკის პროფესიული კავშირების 1929 წლის აგვისტოს პლენუმზე ხაზგასმით აღნიშნა: აჭარაში არსებობს ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ უნდობლობა, ადგილი აქვს ქართული და რუსული ნაციონალიზმის გამოვლენას, აჭარლების მიმართ დიდმპყრობელურ დამოკიდებულებას.³⁵ ეს სწორი შეფასება იყო. ამ შეფასებას აკეთებს თბილისიდან აჭარაში უმაღლეს პარტიულ თანამდებობაზე გამოგზავნილი პიროვნება და

³³ აცსა. პპოგ. ფ. 1. ან. 1. ს. 437. ფურც. 56.

³⁴ იქვე. გვ. 57.

³⁵ აცსა. ფ. რ-98, ან. 1. ს. 97. ფურც. 236.

თვითონაც აღწეოთებული იყო აჭარლებისადმი ასეთი და-
მოკიდებულების გამო.

ამიტომ იყო, რომ აჭარის „გლეხური ინტელიგენცია“ და-
ბეჯითებით ცდილობდა ავტონომიის უფლებამოსილების კო-
ნსტიტუციით დაკანონებას. მაგრამ საქართველოს ცენტრა-
ლურ ხელისუფლებასა და რეგიონის „გლეხურ ინტელიგენ-
ციას“ შორის განსხვავებული პოზიციები არსებობდა.

საქართველოს 1922 წლის კონსტიტუციაში აჭარის ავტო-
ნომიური რესპუბლიკის სამართლებრივი სტატუსი არ გან-
საზღვრულა. კონსტიტუციის პირველი თავის 1-ლი მუხლის
შენიშვნაში ზოგადად ნათქვამია: „საქართველოს სოციალის-
ტურ საბჭოთა რესპუბლიკაში თავისუფალი თვითგამორკევე-
ვის საფუძველზე შედიან: აჭარის ავტონომიური სოციალის-
ტური საბჭოთა რესპუბლიკა, სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური
ოლქი და აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლი-
კა“.³⁶ მე-18 მუხლში აღნიშნულია, რომ სრულიად საქართვე-
ლოს საბჭოების ყრილობა შედგება სამაზრო, საქალაქო,
სამრეწველო დაბათა საბჭოებისა და ავტონომიური რესპუბ-
ლიკებისა და ავტონომიური ოლქის ყრილობათა წარმომად-
გენლებისაგან... 65-ე მუხლში წერია, რომ საბჭოთა ყველა
მორიგი ყრილობის მოწვევა, მათ რიცხვში ავტონომიური რე-
სპუბლიკებისა და ოლქებისაც, შეიძლება საბჭოთა ხელისუ-
ფლების ყველა აღმასრულებელი ორგანოს მიერ.³⁷

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამართლებრივი
სტატუსი, ხელისუფლების ორგანოების სტრუქტურები, მათი
უფლებამოსილება კანონმდებლობით განისაზღვრა 1927
წლის კონსტიტუციაში. მეოთხე თავის „ავტონომიური სოცია-
ლისტური საბჭოთა რესპუბლიკები და ოლქები 74-82-ე მუხ-
ლები უშუალოდ აჭარას ეხება. 74-ე მუხლის მიხედვით ავ-
ტონომიური რესპუბლიკისა და ოლქის ცენტრალური და ად-
გილობრივი ხელისუფლების ორგანოები მოწყობილია ამ
კონსტიტუციის საფუძველზე. 75-ე მუხლის თანახმად ავტო-

³⁶ საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978).
თბ., 1983, გვ. 73. იქვე, გვ. 76.

³⁷ იქვე, გვ. 76.

ნომიური რესპუბლიკის კონსტიტუციას იღებს რეგიონის საბჭოების ყრილობა, რომელიც ძალაში შედის სრულიად საქართველოს ცაკისა და საბოლოოდ საბჭოების ყრილობის დამტკიცების შემდეგ.

საქართველოს 1927 წლის კონსტიტუციით გაფორმდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოები-საბჭოების ყრილობა, ცაკი და მისი პრეზიდიუმის (მუხლები 76-77). 78-ე მუხლი ეხება მმართველობის უმაღლეს ორგანოს – სახალხო კომისართა საბჭოს, რომლის შემადგენლობაში შედიან შინაგან საქმეთა, იუსტიციის, განათლების, მიწათმოქმედების, სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარიატები, აგრეთვე ფინანსთა, შრომის, მუშათა და გლეხთა ინსპექციის საქართველოს სახალხო კომისარიატების რწმუნებულთა სამმართველოები. იქვე აღნიშნულია, რომ ფინანსთა, შრომის, მუშათა და გლეხთა ინსპექციის სახალხო კომისარიატების რწმუნებულები უშუალოდ ემორჩილებიან საქართველოს შესაბამის სახალხო კომისარიატებს და ანგარიშს აბარებენ ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკსა და სახკომსაბჭოს. მე-80 მუხლის თანახმად ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკს უფლება აქვს, ადგილობრივი პირობების მიხედვით შეამციროს ან გაზარდოს სახალხო კომისარიატების რაოდენობა.

ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების უფლებამოსილების მიხედვით საინტერესოა კონსტიტუციის 81 და 82-ე მუხლები. 81-ე მუხლის თანახმად საქართველოს უმაღლესი ხელისუფლების კოდექსებს, დეკრეტებსა და დადგენილებებს სავალდებულო ძალა აქვთ ავტონომიური რესპუბლიკისა და ოლქის ტერიტორიაზე. 82-ე მუხლში აღნიშნულია, რომ ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკს უფლება აქვს სახელმწიფოებრივი მმართველობის იმ დარგში, რასაც ავტონომიურად განაგებენ, გამოსცენ საკანონმდებლო აქტები, რომელთაც სავალდებულო ძალა აქვთ ამ რეგიონის ტერიტორიაზე. ამასთან, ავტონომიური რესპუბლიკის საკანონმდებლო აქტე-

ბი სრულ შესაბამისობაში უნდა იყოს საქართველოს კანონმდებლობასთან.³⁸

აჭარის ავტონომიისა და მისი უფლებამოსილების საკითხი დღის წესრიგიდან არ მოხსნილა. ამას მოწმობს აჭარის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი. აჭარის ცაკის პრეზიდიუმის 1925 წლის 25 ნოემბრის დადგენილებით ავტონომიური რესპუბლიკის კონსტიტუციის შესამუშავებლად სპეციალური კომისია შეიქმნა ხ.ლორთქიფანიძის თავმჯდომარეობით. პროექტი შეიმუშავეს და 1929 წ. მარტში განსახილველად გადაეცა აჭარის საბჭოების მეშვიდე ყრილობას. მაგრამ საქართველოს ხელისუფლების მოთხოვნით იგი მოიხსნა დღის წესრიგიდან.

ამის მიზეზი ის იყო, რომ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტის ზოგიერთი დებულება საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლებისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. იგი წინააღმდეგობაში იყო საქართველოს 1927 წლის კონსტიტუციასთან. აჭარის კონსტიტუციის პროექტის მე-8 მუხლის მიხედვით ის საკითხები, რომლებიც შედის აჭარის სახკომსაბჭოს კომპენტენციაში, გადაწყდებოდა ავტონომიური რესპუბლიკის კანონმდებლობით. აჭარის შესაბამის ორგანოებს უფლება ენიჭებოდათ შეაჩერონ ან შეცვალონ საქართველოს სსრ კანონების მოქმედება, თუ ისინი წინააღმდეგობაში იყო ავტონომიური რესპუბლიკის კანონმდებლობასთან.

კონსტიტუციის მე-9 მუხლის თანახმად, იმ შემთხვევაში, როდესაც საქართველოს სსრ საერთო კომისარიატების ნორმატიული აქტები და სხვა კანონები არ იყო აჭარის ადგილობრივი პირობების შესაბამისი, ავტონომიური რესპუბლიკის სათანადო ორგანოებს უფლება ჰქონდათ გაასაჩივრონ ისინი ამიერკავკასიის ფედერაციული საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უწყებებში. მე-10 მუხლის მიხედვით, საქართველოს სსრ და აჭარის ასსრ კანონმდებლობის შეუსაბამისობისას უპირატესობა ენიჭებოდათ ადგილობრივ კანონებს. მე-11 მუხლის თანახმად, კონსტიტუციურ და ეროვნულ

³⁸ იქვე, გვ. 115-117.

პრობლემებზე უთანხმოებისას სადავო საკითხებს საბოლოოდ სწყევტდა ამიერკავკასიისა და სსრ კავშირის ხელმძღვანელი ორგანოები.³⁹

მართალია, კონსტიტუციის პროექტი პროექტად დარჩა. მაგრამ იგი ასახავს ბრძოლას საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებასა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას შორის უფლებამოსილების თაობაზე. XX ს-ის 30-იან წლებში ოფიციალურ დონეზე ეს ბრძოლა აღარ დაფიქსირებულა. 1937 წლის 25 ოქტომბრამდე აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას საკუთარი კონსტიტუცია არ ჰქონდა. 1937 წლის აჭარის ასსრ პირველი კონსტიტუცია სრულ შესაბამისობაში იყო სსრ კავშირისა და საქართველოს სსრ კონსტიტუციებთან. ამის შესახებ აჭარის კონსტიტუციის მე-16 მუხლში ნათქვამია: „სსრ კავშირისა და საქართველოს სსრ-ის კანონები სავალდებულოა აჭარის ასსრ-ის ტერიტორიაზე. თუ აჭარის ასსრ-ის კანონები არ ეთანხმება სსრკ-ისა და საქართველოს სსრ-ის კანონებს, მოქმედებს სსრკ-ისა და საქართველოს სსრ-ის კანონები“.⁴⁰ 1937 წლის კონსტიტუციის თანახმად აჭარის ასსრ, როგორც სახელმწიფო წარმონაქმნის, ატრიბუტები (გერბი, დროშა, ჰიმნი) იგივე იყო, რაც საქართველოს რესპუბლიკისა.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ საზღვრებში მოექცა ყოფილი ბათუმის ოლქის ტერიტორიის ნაწილი. რუსეთის მფლობელობის დროს ბათუმის ოლქის ფართობი 7487 კმ შეადგენდა. აქედან ბათუმის ოკრუგზე მოდიოდა 3779 კმ ხოლო ართვინისაზე – 4708 კმ. ოლქი მაშინ 7 საპოლიციო უბნად (რაიონი) და 22 სასოფლო ოკრუგად იყოფოდა⁴¹ ოლქში შედიოდა ქალაქი ბათუმი, დაბა ართვინი და 487 სოფელი. პირველი მსოფლიო ომამდე (1913 წ.) ბათუმის ოლქის მოსახლეობა 178,1 ათას კაცს შეადგენდა.⁴²

1921 წლის მარტიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, მათ შორის ბათუმის ოლქის უმეტესი ნაწილი კელავ თურ-

³⁹ აცსა, ფ.რ-2, ან.1. ს. 542, ფურც. 62.

⁴⁰ საბჭოთა აჭარა, 26 ოქტომბერი, 1937.

⁴¹ КК на 1902 год, статист. отд., Тиф., 1901. с. 28-29.

⁴² КК на 1914 год, статист. отд., Тиф., 1913. с. 16-17.

ქეთის მფლობელობაში მოექცა. მართალია, ეროვნული ძალების აქტიური მოქმედების შედეგად 1915 წელს ოსმალეთი აღიარებდა, საქართველოს დამოუკიდებლობის შემთხვევაში, პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე (1914 წ. 1 აგვისტო) არსებულ სახელმწიფო საზღვრებს, მაგრამ რუსეთის 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ პოლიტიკური სიტუაცია შეიცვალა და ახალ ვითარებაში ოსმალეთმა უარი განაცხადა ადრინდელ პირობაზე, აშკარად გამოითქვა პრეტენზიები საქართველოს ისტორიულ მიწა-წყალზე. თურქეთის პარლამენტმა 1920 წლის 28 იანვრის აქტით დაადგინა ახალი იმპერიის სახელმწიფო საზღვრები, რომელშიც შედიოდა საქართველოს ტერიტორიები (ბათუმის ოლქი, არტაანი-სა და ოლთისის ოკრუგები და სხვა).

საქართველოს ტერიტორიებისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის საკითხი მთავარი თემა იყო რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკების დროს, რომელიც 1921 წლის მარტში მიმდინარეობდა. 16 მარტს ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას „მეგობრობის, თანამშრომლობისა და ურთიერთდახმარების შესახებ“. იგი დაიდო ქართველი და სომეხი ხალხების საზიანოდ. ხელშეკრულებას რუსეთის მხრიდან ხელი მოაწერეს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარმა გიორგი ჩიჩერინმა და რსფსრ ცაკის წევრმა ედვინ კორკმასოვმა. თურქეთის მხრიდან: საგარეო საქმეთა და სახალხო მეურნეობის კომისარმა იუსუფ ქემალ-ბეიმ, განათლების კომისარმა რიზა ნური-ბეიმ და მოსკოვში თურქეთის ერმა ალი ფუად-ფაშამ.

რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებით გაექმდა ყველა ის შეთანხმება, რომლებიც არ შეესაბამებოდა ორივე სახელმწიფოს ინტერესებს. შემსარავი ის იყო, რომ საბჭოთა რუსეთმა ოფიციალურად ცნო თურქეთის პარლამენტის 1920 წლის 28 იანვრის აქტით დადგენილი თურქეთის სახელმწიფო საზღვრები. ამ საზღვრებში საქართველოსა და სომხეთის მიწებიც შედიოდა.⁴³ რუსეთ-თურქეთის 1921

⁴³ Документы внешней политики СССР. III. М., 1959, с. 597-604.

წლის 16 მარტის ხელშეკრულებით თურქეთის ხელფეხი გაეხსნა ისტორიული ქართული პროვინციების დასაქაველად.

აჭარის ავტონომიის საკითხი, მისი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული საზღვრები, თურქეთის უფლებები ბათუმის ნავსადგურის სარგებლობაზე ფაქტობრივად გადაწყდა რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებით.⁴⁴ მიუხედავად ამისა, თურქები 18-19 მარტს შეეცადნენ ქალაქ ბათუმისა და მთლიანად აჭარის დაპყრობას. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის გამოცხადებისას მისი ადმინისტრაციული საზღვრები ძირითადად იმ ტერიტორიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა, რომელიც დადგენილი იყო რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებით. მაგრამ რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულების ის მუხლები, რომლებიც ეხებოდა ამიერკავკასიის ქვეყნებს, ეწინააღმდეგებოდა საერთაშორისო სამართლის ნორმებს, რამდენადაც ამ მოლაპარაკებებში ისინი არ მონაწილეობდნენ. ამიტომ თურქეთისა და რუსეთის მთაწეროვნების ინიციატივით ახალი მოლაპარაკება გაიმართა ქალაქ ყარსში 1921 წლის ოქტომბერში.

მასში მონაწილეობდნენ: ერთი მხრიდან - საქართველოს რევკომის პრეზიდენტის წევრი, სამხედრო და საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისარი შალვა ელიაშვილი, საგარეო საქმეთა და ფინანსთა სახალხო კომისარი ალექსანდრე სეანიძე, დელეგაციის მრჩეველი იყო პავლე ინგოროყვა. სომხეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი ასკანოზ მრავიანი, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი პოლოსი მაკინზიანი, აზერბაიჯანის სახელმწიფო კონტროლის სახალხო კომისარი ბეხბუდა შახტახტინსკი; მეორე მხრიდან - თურქეთის წარმომადგენლები: ქიაზიმ ყარაბეჟიროფა (ადმოსავლეუტის ფრონტის სარდალი, პარლამენტის დეპუტატი), ველი-ბეი (პარლამენტის დეპუტატი), მუხტარ-ბეი (საზოგადოებრივ საქმეთა ყოფილი „სტატსეკრეტარი“), მემდუხ შევქეთ-ბეი (თურ-

⁴⁴ იქვე. გვ. 597-598.

ქეთის ელჩი აზერბაიჯანში); რუსეთის მხრიდან - იაკობ გა-
ნეცკი (რსფსრ ელჩი ლატვიაში).⁴⁵

თურქეთის მხრიდან მოლაპარაკების მონაწილენი საკმა-
ოდ წარმომადგენლობითი იყო. აღსანიშნავია, რომ ყარსის
მოლაპარაკება მაინც ფორმალურ ხასიათს ატარებდა, რად-
გან მოსკოვის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებით ტე-
რიტორიებისა და აჭარის ავტონომიის შესახებ შეთანხმებუ-
ლი იყვნენ. დელეგატები უფლებამოსილი იყვნენ თურქეთთან
მოლაპარაკება ეწარმოებინათ მხოლოდ 1921 წლის 16 მარ-
ტის მოსკოვის ხელშეკრულების ჩარჩოებში. რკპ(ბ) კავკასი-
ის სამხარეო კომიტეტის ბიუროს 1921 წლის 3 სექტემბრის
დადგენილებაში ნათქვამია: „ა) მოლაპარაკება ჩატარდეს
მოსკოვის ხელშეკრულების ჩარჩოების მკაცრი დაცვით; ბ)
კავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკებმა ანტანტასთან თურქეთის
ბრძოლის სოლიდარობის დემონსტრირება უნდა მოახდინონ;
ბ) არავითარ შემთხვევაში არ დაუშვან ცალკეული რესპუბ-
ლიკების სეპარატისტული გამოსვლები, ყველა საკითხში გა-
მოიჩინონ ერთსულოვნება“.⁴⁶

საქართველოს დელეგაცია ყარსში ჩავიდა 1921 წლის 26
სექტემბერს და მონაწილეობა მიიღო საერთაშორისო კონფე-
რენციაში, რომელიც მიეძღვნა ტერიტორიების საკითხს. სა-
საზღვრო-ტერიტორიული საკითხის განსახილველად შეიქმნა
სპეციალური კომისია, რომელშიც შეიყვანეს პავლე ინგო-
როყვა. იგი გამოვიდა სარფის გაყოფის წინააღმდეგ და კა-
ტეგორიულად მოითხოვა მისი დატოვება საქართველოს შე-
მადგენლობაში, მაგრამ თურქეთმა ეს წინადადება არ მიიღო.
1921 წლის 13 ოქტომბერს ხელი მოაწერეს ყარსის ხელშეკ-
რულებას. საქართველოს ბოლშევიკური ხელისუფლება ყარ-
სის ხელშეკრულებას ნაკლებსაზიანოდ თვლიდა. ხელისუფ-
ლების მესვეურთა აზრით, პროლეტარული ინტერნაციონალ-
იზმის პირობებში საზღვრები თავიანთ მნიშვნელობას კარ-
გავენ. თურქეთს კი მეგობარ სახელმწიფოდ წარმოადგენ-
დნენ. ფაქტობრივად ყარსის ხელშეკრულება წარმოადგენდა

⁴⁵ Документы внешней политики СССР. IV. М., 1960. с. 420-421.

⁴⁶ ს.შსმ.

კაპიტულაციას თურქეთის წინაშე. ყარსის ხელშეკრულებით ძალადაკარგულად ჩაითვალა ყველა შეთანხმება, საერთაშორისო თუ ორმხრივი, რომელიც თურქეთთან იყო დადებული და ეხებოდა ტერიტორიებს. მოსკოვის 1921 წლის 16 მარტის შეთანხმების შესაბამისად. ყარსის ხელშეკრულებით განისაზღვრა თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთის სახელმწიფო საზღვარი. იგი იწყებოდა სოფელ სარფიდან და გადიოდა ხედის მთაზე, შავშეთის ქედის წყალგამყოფზე. დაწერილებითი დაზუსტება მოხდებოდა პარიტეტულ საწყისებზე შექმნილი კომისიის მიერ, რომელშიც რსუსრ წარმომადგენელიც მიიღებდა მონაწილეობას.

ყარსის ხელშეკრულების მე-6 მუხლის თანახმად თურქეთი საქართველოს „უთმოვდა“ ქართულ მიწა-წყალს – ქალაქ ბათუმს და ბათუმის ოკრუგის ნაწილს. ეს მუხლი, რომ არაფერი ეთქვათ თურქეთის მთავრობაზე, რუსეთის საბჭოთა ხელისუფლების მხრიდანაც საქართველოს ეროვნული ინტერესების იგნორირებას, მის ფეხქვეშ გათელვას ნიშნავდა.

ამ „დათმოვის“ საფასურად თურქეთი მოითხოვდა აღნიშნული ტერიტორიის მოსახლეობისათვის ფართო ავტონომიის სტატუსის მინიჭებას. თუმცა ყარსის ხელშეკრულების ხელმოწერისას აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა უკვე გამოცხადებული იყო. ამ მუხლით იურიდიულად განმტკიცდა რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულების დებულება აჭარის ავტონომიის შესახებ. თურქეთის ასეთ „ზრუნვა“ აჭარისათვის ავტონომიის სტატუსის მინიჭების შესახებ დიპლომატიური ფანდი იყო. ასეთი მზრუნველობა მას არ გამოუწინია თურქეთის სახელმწიფოში კომპაქტურად დასახლებული სხვა ერების მიმართ.

ამავე „დათმოვის“ საფასურად თურქეთს უფლება ეძლეოდა ყოველგვარი დაბრკოლებისა და საბაჟო მოსაკრებლის გარეშე გამოეყენებინა ბათუმის ნავსადგური საქონლის ტრანზიტისას. ამ მუხლის პრაქტიკულად განხორციელებისათვის უნდა შექმნილიყო ორმხრივი კომისია. თუმცა შეთანხმება ბათუმის ნავსადგურის თურქეთის მიერ თავისუფლად გამოყენების შესახებ სინამდვილეში არ განხორციელებულა.

ყარსის შეთანხმება ეხებოდა თურქეთ-საქართველოს საზღვრისპირა სოფლების მოსახლეობის თავისუფალ მიმოსვლას, საზაფხულო და საზამთრო საძოვრების გამოყენებას, აქაური მცხოვრებლების თავისუფლად გადაადგილებას და მოქალაქეობის შეცვლას, თუ ამის მოსურნე აღმოჩნდებოდა. საერთოდ ყარსის ხელშეკრულება ძალაში მაშინ შედიოდა, როდესაც იგი რატიფიცირებული იქნებოდა. მაგრამ რატიფიცირებას არ ექვემდებარებოდა 6, 14, 15, 16, 18, 19 მუხლები. ამათ შორის ძირითადი იყო მე-6 მუხლი, რომელიც, როგორც უკვე ითქვა, ტერიტორიებს, ავტონომიის სტატუსს და ბათუმის ნავსადგურს ეხებოდა.⁴⁷ არადა სწორედ ეს იყო ძირითადი და განმსაზღვრელი საქართველოს მხარისათვის.

ყარსის ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ შეიქმნა შერეული კომისიები, რომლებშიც შეიყვანეს საქართველოს, თურქეთისა და რუსეთის წარმომადგენლები. მათ ევალებოდათ თურქეთ-საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დეტალების დადგენა, სადემარკაციო ხაზის გავლება. საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან ამ კონკრეტული, მაგრამ მეტად მნიშვნელოვანი ამოცანის გადაჭრისას დაშვებული იყო მძიმე შეცდომები, ადგილი ჰქონდა უპასუხისმგებლობასა და ეროვნული ინტერესების უგულვებელყოფას. სადემარკაციო ხაზის გავლების დროს ორად გაიყრ სოფლები: სარფი, მარადიდი, მაჭახლის ხეობა, ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო სოფლები: კირნათი, შუშანეთი და კობალეთი, ზემო აჭარის საზაფხულო საძოვრები და სხვა. კირნათი, შუშანეთი და კობალეთი, სადაც 55 კომლი ცხოვრობდა, საქართველოს გადმოეცა 1926 წელს.⁴⁸

XX ს-ის 20-იან წლებში, როდესაც სსრ კავშირსა და თურქეთს შორის კეთილშეზობლური ურთიერთობა არსებობდა, საქართველოსა და თურქეთის საზღვრისპირა მოსახლეობას საშუალება ეძლეოდა შედარებით თავისუფლად გადასულ-გადმოსულიყო. მოენახათ თვისტომები, ესარგებლათ საზაფხულო საძოვრებით და ა.შ. მაგრამ 20-იანი წლების მე-

⁴⁷ Документы внешней политики СССР. IV. М., 1960. с. 420-429.

⁴⁸ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 348, ფურც. 15-16.

ორე ნახევრიდან სსრ კავშირისა და თურქეთის სახელმწიფო საზღვარი ჩაიკეტა, რის შედეგადაც მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა მოსახლეობა, დაირღვა ნათესაეთა და თვისტოთა კავშირი, რომელიც თანდათან დავიწყებას ეძლეოდა.

ამრიგად, გასაბჭოების შემდეგ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ საზღვრებში დარჩა 2900 კმ. რაც თითქმის 2,6-ჯერ ნაკლები იყო ბათუმის ოლქის საერთო ტერიტორიაზე.

ქართველი ხალხი მტკივნეულად განიცდიდა მშობლიური მიწა-წყლის მოწყვეტას ეროვნული ორგანიზმისაგან. იგი ყოველთვის ფიქრობდა მეზობელი ქვეყნების მიერ მიტაცებული ტერიტორიების დაბრუნებაზე, ქვეყნის გამთლიანებაზე. მეორე მსოფლიო ომის დასკვნით ეტაპზე, როდესაც საამისო პირობები დადგა, საქართველოს პატრიოტულმა ინტელიგენციამ ხელისუფლების წინაშე დააყენა საკითხი თურქეთის მიერ მიტაცებული ისტორიული მიწა-წყლის დაბრუნების თაობაზე.

საქართველოს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის 1945 წ. სექტემბრის მიმართვაში, რომელიც გაიგზავნა მოსკოვში ვიანესლავ მოლოტოვისა და ლავრენტი ბერიას სახელზე, დასაბუთებულია ქართველი ხალხის შეუვალი უფლება თურქეთის მფლობელობაში მყოფ საქართველოს მიწა-წყალზე. მასში ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ თურქეთმა დაარღვია 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვისა და იმავე წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებები. მეორე მსოფლიო ომის დროს თურქეთი ფაქტობრივად ფაშისტური გერმანიის მხარეზე რჩებოდა და საქართველოს დაპყრობას ცდილობდა. საქართველოს მთავრობა მოითხოვდა მშობლიური ტერიტორიების დაბრუნებას.

საქართველოს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის მიმართვაში საკითხი ეხებოდა არტაანის, ოლთისის და ართვინის ოკრუგებს, ლაზეთს, აჭარის ტერიტორიის ნაწილს (ყოფილი ბათუმის ოკრუგი), რომელთა საერთო ფართობი 12760 კმ²-ს შეადგენდა. ამაში არ შედიოდა 2 ქართული პროვინცია – ქართლის ყელი (გურჯი ბოლაში) და ბაიბურთი, სადაც ქართველი მოსახლეობის დენაციონალიზაცია ადრე

განხორციელდა და ფაქტობრივად უცხო ეთნიკური ტომებით შეივსო.⁴⁹

საქართველოს ისტორიული მიწა-წყლის დაბრუნების თაობაზე აკადემიკოსები სიმონ ჯანაშია და ნიკოლოზ ბერძენიშვილი 1945 წლის შემოდგომაზე კანდიდ ჩარკვიანთან ერთად შეხვდნენ იოსებ სტალინს წყალტუბოში. იმავე წლის 14 დეკემბერს გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა სიმონ ჯანაშიასა და ნიკოლოზ ბერძენიშვილის წერილი „თურქეთისადმი ჩვენი კანონიერი პრეტენზიების შესახებ“. მასში ნათქვამია: „ქართველ ხალხს უნდა დაუბრუნდეს თავისი მიწა-წყალი, რომელზედაც არასოდეს უთქვამს უარი და ვერც იტყვის. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს არტაანის (არდაგანის), ოლთისის, თორთომის, ისპირის, ბაიბურთის, გიუმშიხანეს რაიონები და აღმოსავლეთი ლაზისტანი, ტრაპიზონისა და გირესუნის ჩათვლით, ე.ი. საქართველოსათვის წართმეული ტერიტორიების მხოლოდ ნაწილი“.⁵⁰

ამ წერილს გამოეხმაურა არაერთი ქართველი მამულიშვილი. მათ შორის აღსანიშნავია ამიერკავკასიის მუსლიმანთა სასულიერო სამმართველოს წევრი და აჭარის ყადი რასიყ ბერიძე. ამ თემაზე გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნებულ წერილში იგი აღნიშნავს, რომ „ქართველ ხალხს, პირველ რიგში, ქართველ მუსლიმანებს, არასოდეს არ დაეიწყებოდათ თურქეთის ვერაგული თავდასხმა საქართველოზე. ...მრავალი მუსლიმანი გაუღიჯეს მაშინ თურქებმა, მრავალი მათგანი აყარეს და შორეულ რაიონებში გადაასახლეს“. დასასრულ

⁴⁹ ს.შსსა, ფ.14, ან. 19, ს.209. ფურც. 50-56; ცნობილმა ბოლშევიკ-რევოლუციონერმა სერგო ქავთარაძემ შეადგინა ცნობა საქართველოსა და სომხეთის ისტორიული ტერიტორიების შესახებ, რომლებიც თურქეთის მფლობელობაში იმყოფებოდა. მათი საერთო ფართობი 26 ათას კმ²-ს შეადგენდა. სამწუხაროდ, ს. ქავთარაძემ პირვანდელ ცნობაში ყარსის ოლქის არტაანისა და ოლთისის ოკრუგების ტერიტორიები, უკოდინარობის გამო, სომხეთს მიაკუთვნა. მეორედ შედგენილ ცნობაში ეს შეცდომა თვითონვე გაასწორა. სომხეთის ისტორიული ტერიტორია, რომელიც ამ დროისათვის თურქეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში იყო, 13190 კმ²-ს უდრიდა (იქვე, ფურც. 50).

⁵⁰ კომუნისტ, 14 დეკემბერი, 1945.

რბერიძე მოითხოვს საქართველოს მიწა-წყლის დაბრუნებას.⁵¹

აღნიშნული ტერიტორიების დაბრუნებას საქართველოსათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა. ამით შეიწირებოდა აქ მცხოვრები ქართველების ეროვნული გადაგვარება, ქვეყანა ტერიტორიულად გამთლიანდებოდა. ამავე დროს, გაერთიანდებოდა 1921 წ. ხელოვნურად გახლეჩილი ბათუმის ოლქი, ცალკეული ხეობები, სოფლები, მდებარეობები და სათიბ-საძოვრები. თურქეთის მფლობელობაში მყოფი საქართველოს მიწა-წყლის დაბრუნება იმითაც იყო მნიშვნელოვანი, რომ აქ მდებარეობდა პურის დიდი ბეღელი (კოლა-არტაანი), მნიშვნელოვანი მდებარეობები, საძოვრები და საბაღალხოები, რასაც აჭარის მაღალმთიანი რაიონების მოსახლეობა ოდითგანვე იყენებდა. აღნიშნული ტერიტორიების დაკარგვამ რამდენადმე შეაფერხა საქართველოში მარცვლეულის წარმოება და მეცხოველეობის განვითარება. ართვინის ოკრუგში იყო წიაღისეულის დიდი მარაგი (სპილენძი, ტყვია, ოქრო და სხვა), რითაც ისახებოდა ახალი პერსპექტივები სამთამადნო მრეწველობის განვითარებისათვის.

მაგრამ ქართველი ხალხის სამართლიანი მოთხოვნა ეროვნული ტერიტორიების დაბრუნების თაობაზე ვეღარ განხორციელდა. თურქეთის მთავრობა ამერიკის შეერთებული შტატების კალთებს ამოეფარა, რომელმაც მოკავშირეებთან ერთად გააჩაღა ახალი ომისათვის გამალებული მზადება. ამრიგად, გასაბჭოების შემდეგ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული საზღვრები თითქმის არ შეცვლილა. იგი დარჩა იმ საზღვრებში, რაც დაწესდა 1921 წელს.⁵²

⁵¹ კომუნისტი, 28 დეკემბერი. 1945.

⁵² ყარსის ხელშეკრულება საფუძვლად დაედო საქართველოსა და თურქეთის 1992 წ. 30 ივლისის ხელშეკრულებას. ამ ახალი შეთანხმებით მხარეებმა იკისრეს 1921 წ. 13 ოქტომბრის ყარსისა და საქართველო-თურქეთის სხვა ხელშეკრულებების პირობების შესრულება. მათ შორის ცნეს საქართველოსა და თურქეთს შორის ყარსის ხელშეკრულებით დადგენილი საზღვრები.

2. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა

ოსმალეთის მიერ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ ქართული ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა და მმართველობის სტრუქტურები ოსმალურით შეიცვალა. ამ მიმართულებით ცვლილებები არაერთხელ განხორციელდა. XX საუკუნის 60-70-იან წლებში ოსმალეთის იმპერია ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით იყოფოდა ვილაიეთებად, სანჯაყებად, ყაზებად, ნაჰიებად. ვილაიეთი რუსულ გუბერნიას უტოლდებოდა, სანჯაყი – ოლქს, ყაზა – მაზრას, ნაჰიე – რაიონს. სოფელი ოსმალეთის იმპერიაში იურიდიული ერთეულს არ წარმოადგენდა და მამასახლისი (მუხტარი) მხოლოდ გადასახადების საქმეს ემსახურებოდა. ოსმალეთისაგან განთავისუფლების წინ აჭარა ლაზისტანის სანჯაყში შედიოდა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულად იყოფოდა 5 ყაზად (ბათუმის, აჭარის, ლივანის, ხოფას, ათინას). ბათუმის ყაზაში შედიოდა ბათუმისა და ჩურუქსუს ნაჰიები, აჭარის ყაზაში – ზემო და ქვემო აჭარის, ლივანის ყაზაში – მაჭახლისა და ლივანის, ხოფას ყაზაში – გონიოსა და ხოფას, ხოლო ათინას ყაზაში – არხავეს, ათინასა და ჰემშილის ნაჰიები.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლების შემდეგ შეიქმნა რუსული ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები: ყარსისა და ბათუმის ოლქები. ყარსის ოლქი შედარებით დიდ ტერიტორიას მოიცავდა და იყოფოდა ოთხ ოკრუგად და 14 საპოლიციო უბნად. ბათუმის ოლქი იყოფოდა სამ ოკრუგად და 9 საპოლიციო უბნად. ბათუმის ოკრუგში შედიოდა ბათუმის, კინტრიშისა და გონიოს საპოლიციო უბნები. აჭარის ოკრუგში – ზემო აჭარის, ქვემო აჭარისა და მაჭახლის. ართვინის ოკრუგში შედიოდა შავშეთ-იმერხევის, არტანუჯისა და ართვინის საპოლიციო უბნები. 1883 წელს ბათუმის ოლქი გაუქმდა. მის ნაცვლად შეიქმნა ორი ოკრუგი – ბათუმისა და ართვინის. 1903 წელს აღადგინეს ბათუმის ოლქი იმავე ორი ოკრუგით, რომელიც 7 საპოლიციო უბნად იყოფოდა. აქედან ოთხი საპოლიციო უბანი შედიოდა ბათუმის ოკრუგში (კინტრიშის,

გონიოს, ზემო აჭარის, ქვემო აჭარის). ქალაქი ბათუმი (კალკე ადმინისტრაციულ ერთეულს წარმოადგენდა, რომელიც უშუალოდ გუბერნატორს დაექვემდებარა.

რუსეთის ხელისუფლებამ სოფლად 1900 წლამდე შეინარჩუნა ოსმალური მმართველობის წესები. 1900 წლის 22 ივლისს გამოვიდა დებულება ყარსისა და ბათუმის ოლქების სასოფლო მმართველობის შესახებ, რომლის თანახმად დაწესდა სოფლის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის ახალი ფორმები. სასოფლო მმართველობა ორსაფეხურიანი გახდა. პირველ საფეხურს შეადგენდა სოფლის საზოგადოება, მეორეს – სასოფლო ოკრუგი. სასოფლო საზოგადოებაში ერთი მსხვილი, ან რამდენიმე პატარა დასახლებული პუნქტი შედიოდა. სასოფლო ოკრუგი რამდენიმე მსხვილ და წვრილ სოფელს აერთიანებდა.¹ 1906 წელს ბათუმის ოლქში 462 სოფელი შედიოდა (ბათუმის ოკრუგში – 300, ართვინის ოკრუგში – 162). ოლქი ადმინისტრაციულად 22 სასოფლო ოკრუგად იყოფოდა. თითოეულ საპოლიციო უბანში, კინტრიშის გამოკლებით, სამ-სამი სასოფლო ოკრუგი შედიოდა.² ბათუმის ოკრუგი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით იყოფოდა 13 სასოფლო ოკრუგად და 108 სასოფლო საზოგადოებად. ერთ სასოფლო ოკრუგზე საშუალოდ მოდიოდა 23 სოფელი, რომლებიც დიდი მანძილით იყვნენ დაშორებული ერთმანეთისაგან.

ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა მოუხერხებელი იყო მოსახლეობისათვის. ცარიზმის მიერ გათვალისწინებული არ ყოფილა ამ რეგიონის ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობები: ჩაკეტილი ვიწრო ხეობები, ერთმანეთისაგან დიდი მანძილით დაშორებული სოფლები, რაც სიძნელეებს ქმნიდა. უცხოელების ბატონობის დროს (1918 წლის აპრილი-1920 წლის ივლისი) ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა არ შეცვლილა. არსები-

¹ Положение о сельском управлении Карской области. Батумского и Артвинского округов Кутаийской губернии. Тиф., 1901, с. 1. КК на 1907 год. Тиф., 1906, с. 156-158.

² . КК на 1907 год. Тиф., 1906, с. 156-158.

თი ცვლილებები არ მომხდარა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროსაც.

გასაბჭოების პირველ წელს თითქმის უცვლელი დარჩა ძველი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა. აჭარის მეჯლისის 1921 წ. აპრილის ბრძანებაში, რომელსაც ხელს აწერდა მისი თავმჯდომარე მემედ აბაშიძე, სამართლიანადაა აღნიშნული, რომ ბათუმის ოლქის ძველი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა მოსახლეობისათვის მოუხერხებელი იყო, მრავალ დაბრკოლებებს ქმნიდა და მაცხოვრებელთაგან დიდ ხარჯებს მოითხოვდა. მეჯლისს მიზანშეწონილად მიანდა ბათუმის ოლქის 11 მაზრად და ამდენივე სიტყვიერ („სლოვესნი“) სასამართლოდ დაყოფა.³ ცხადია, ამ შემთხვევაში მხედველობაში იყო მიღებული აქაური ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობები, ტრანსპორტისა და კომუნიკაციების განუვითარებლობა. სამწუხაროდ, მეჯლისის ზემოაღნიშნულ ბრძანებაში არაფერია ნათქვამი სასოფლო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის შესახებ. სწორედ მმართველობის ამ საფეხურზე იყო დიდი გართულებები.

მეჯლისის აღნიშნული დადგენილება არ განხორციელებულა, რადგან ამ ორგანოს მოგვიანებით ბოლშევიკებმა უნდობლობა გამოუცხადეს. განახლებული, ე.წ. „წითელი მეჯლისის“ 1921 წლის 22 დეკემბრის დადგენილებით, რომელიც მიღებული იყო მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა საბჭოების არჩევნებთან დაკავშირებით, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის სისტემაში შედიოდა ერთი ქალაქი (ბათუმის) და 5 მაზრა (ზემო აჭარა, ქვემო აჭარა, აჭარისწყალი, ბათუმისა და ქობულეთის მაზრები).⁴ არსებითად უცვლელი დარჩა ცარიზმის დროინდელი სასოფლო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მოწყობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მო-

³ ასხგსმპ 1921-1925 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1975, გვ. 26-27.

⁴ РКАБСуев (март 1921 г.-январь 1922 г.). сборник документов и материалов. Сухуми. 1963, с. 293.

ხდა XX ს-ის 20-იან წლებში. ამ მიმართულებით პირველი რეფორმა 1923-1924 წლებში ჩატარდა. ამის შედეგად შეიცვალა მაზრებისა და სასოფლო თემების სახელწოდება, მათი ადმინისტრაციული ტერიტორიების საზღვრები და მოსახლეობის რიცხოვნობა. ძველი საპოლიციო უბნების (რაიონების) გადანაწილების ხარჯზე შეიქმნა ჭოროხისა და აჭარისწყლის მაზრები. ზემო აჭარას ეწოდა ხულოს მაზრა, ქვემო აჭარას – ქედის, კინტრიშისას – ქობულეთის. სასოფლო ოკრუგებს ეწოდა სასოფლო თემები.

ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა 1922-23 სამეურნეო წელს იყოფოდა 12 სასოფლო თემად და 271 სოფლის საზოგადოებად. მომდევნო წელს სოფლის საზოგადოება, როგორც ადმინისტრაციული ერთეული, გაუქმდა, ხოლო სასოფლო თემები 15-მდე გაიზარდა. 1924-25 სამეურნეო წელს, სასოფლო თემების ნაწილის დაწერილერთეულების შედეგად, მათი რაოდენობა 20-მდე გაიზარდა. მაშინდელი კომუნიკაციების გათვალისწინებით სასოფლო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა ისევ არაადამაკმაყოფილებელი იყო.

ტერიტორიითა და მოსახლეობით ყველაზე მცირე იყო აჭარისწყლისა და ჭოროხის მაზრები. აჭარისწყლის მაზრა აერთიანებდა 37 სოფელს 962 კომლით (ორივე სქესის 5391 სული). ამ მაზრაში ჭარბობდა მცირედ დასახლებული პუნქტები. მაგალითად, სოფლების რიცხვი, სადაც 5-დან 20 კომლი ცხოვრობდა, 19-მდე აღწევდა, ე.ი. საერთო რაოდენობის ნახევარზე მეტს. 13 სოფელში კომლთა რაოდენობა 21-დან 50-მდე მერყეობდა. მხოლოდ 5 სოფელი იყო 51-დან 72 კომლამდე.⁵

ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით აჭარისწყლის მაზრა იყოფოდა 3 სასოფლო თემად. აჭარის-აღმართის თემში შედიოდა 13 სოფელი (307 კომლი, 1893 სული), დოლოგნის – 18 სოფელი, სადაც 588 კომლი (3149 სული) აღირიცხა. ქვედა მარადიდის თემში გაერთიანებული

⁵ აცსა, ფ.რ-178, ან.1, ხ. 35, ფურც. 1.

იყო მცირე დასახლების 6 სოფელი 67 კომლით (349 სული).⁶ 1927 წლის 15 თებერვალს გაუქმდა აჭარისწყლის მაზრა, რის შედეგად დოლოგნის თემი შეუერთდა ქედის მაზრას, ხოლო აჭარისადმართის და მარადიდის თემები – ბათუმის მაზრას.

ჭოროხის მაზრაში შედიოდა 27 სოფელი, სადაც სახლობდა 1979 კომლი (ორივე სქესის 10215 სული). ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით ჭოროხის მაზრა ასევე იყოფოდა 3 სასოფლო თემად. ბარცხანის თემში შედიოდა 14 სოფელი (1226 კომლი და 6510 სული), კახაბრის თემში – 8 სოფელი (472 კომლი, 2283 სული), გონიოს თემში – 5 სოფელი (281 კომლი, 1442 სული). ჭოროხის მაზრაში ჭარბობდნენ საშუალო და მსხვილი დასახლების სოფლები. მაცხოვრებელთა მიხედვით მსხვილ დასახლებულ სოფლებს წარმოადგენდა ახალშენი (263 კომლი, 1490 სული), მახინჯაური (193 კომლი, 979 სული), ორთაბათუმი (142 კომლი, 798 სული), ურეხი (110 კომლი, 509 სული), ყოროლისთავი (105 კომლი, 650 სული). ყველაზე უფრო პატარა სოფელი იყო სიმონეთი, სადაც 16 კომლი (87 სული) ცხოვრობდა. 1925 წლის ნოემბერში ჭოროხის მაზრა გაერთიანდა ქალაქ ბათუმთან. ამიერიდან 1930 წლამდე ამ ახალ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულს ეწოდებოდა „ქალაქი ბათუმი და მისი მაზრა“.⁷

ქედის მაზრა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულად იყოფოდა 3 სასოფლო თემად. მაზრაში სულ ითვლებოდა 38 სოფელი, 1734 კომლი და 10521 სული. ქედის სასოფლო თემში შედიოდა 22 სოფელი (892 კომლი, 5703 სული), მერისის თემში – 6 სოფელი (283 კომლი, 1607 სული), ცხმორისის სასოფლო თემში – 10 სოფელი (559 კომლი, 3211 სული). ქედის მაზრაში მცირე დასახლების სოფლები ჭარბობდნენ. სოფლები, სადაც კომლების რიცხვი მერყეობდა 11-დან 50-მდე, 23-ს ითვლიდა. 51-დან 100-მდე კომლიანი სოფლების

⁶ იქვე.

⁷ იქვე, ფურც. 2.

რიცხვი 14-ს შეადგენდა. მხოლოდ სოფელ დანდალოში ცხოვრობდა 108 კომლი (583 სული).⁸

აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ტერიტორიითა და მოსახლეობით მსხვილ მაზრებს წარმოადგენდნენ ხულო და ქობულეთი. ხულოს მაზრა აერთიანებდა 118 სოფელს, სადაც ცხოვრობდა 3517 კომლი და 24689 სული. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით მაზრა იყოფოდა 7 სასოფლო თემად. დიოკნისის სასოფლო თემში შედიოდა 13 სოფელი, 291 კომლი და 2629 სული, ოლადაურის – 14 სოფელი (468 კომლი, 2792 სული), უჩაშის – 13 სოფელი (391 კომლი და 2595 სული), სხალთის – 23 სოფელი (830 კომლი და 5694 სული), ღორჯომის – 18 სოფელი (513 კომლი, 4130 სული), ჭეანის – 24 სოფელი (588 კომლი და 3986 სული), ხულოს თემში – 13 სოფელი (436 კომლი, 2863 სული).

ხულოს მაზრაში გარბობდა მცირე დასახლებების სოფლები. მაზრაში არსებული 118-დან 103 სოფელში კომლების რიცხვი მერყეობდა 7-დან 50-მდე. მხოლოდ 15 სოფელში ითვლებოდა 51-დან 95 კომლი. მათ შორის აღსანიშნავია ხიხაძირი (95 კომლი, 712 სული), სხალთის წაბლანა (81 კომლი, 471 სული), დიდაჭარა (91 კომლი, 714 სული), დეკანაშვილები (73 კომლი, 370 სული), ზედა აღმე (74 კომლი, 510 სული), თხილვანა (67 კომლი, 493 სული), ჩანჩხალო (68 კომლი, 482 სული), ტუნაძეები (63 კომლი, 420 სული).⁹

ქობულეთის მაზრაში შედიოდა 115 სოფელი, 2924 კომლი (ორივე სქესის 16046 სული). ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით მაზრა იყოფოდა 4 სასოფლო თემად. კინტრიშის თემი აერთიანებდა 11 სოფელს, სადაც ითვლებოდა 738 კომლი 4347 სულით, ქობულეთის თემში შედიოდა 12 სოფელი (1047 კომლი, 5606 სული), ჩაქვის თემში – 11 სოფელი 903 კომლით (4488 სული), ჭახათის თემში – 6 სოფელი 266 კომლით (1605 სული). ქობულეთის მაზრაში სხვებთან შედარებით უფრო მეტი იყო მსხვილი სოფლები. 101 სოფელში კომლთა რაოდენობა მერყეობდა 51-დან 220-

⁸ აცსა, ფ.რ-178, ს. 35, ფურც. 4.

⁹ იქვე, ფურც. 3.

მდე. მათ შორის აღსანიშნავია კომაროვკა (199 კომლი, 792 სული), კვირიკე (145 კომლი, 921 სული), ალაშხარი (130 კომლი, 793 სული). სმეკალოვკა (126 კომლი, 538 სული), აჭყეისთავი (119 კომლი, 709 სული), ხუცუბანი (110 კომლი, 616 სული).¹⁰

ზემომოყვანილი მონაცემების გაანალიზების შედეგად ცხადი ხდება, რომ სასოფლო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა მოსახლეობისათვის ნაკლებად მოსახერხებელი იყო. მართალია, სასოფლო თემები გადატვირთული არ ყოფილა მოსახლეობით, მაგრამ აჭარის მთიანეთში მცირე დასახლების სოფლების სიმრავლის გამო გაძნელებული იყო სასოფლო მმართველობის განხორციელება, ხალხთან ურთიერთობა.

გამოცდილებამ აჩვენა, რომ ამ სფეროში აუცილებელი იყო ცვლილებები. 1929 წ. დეკემბერში აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მოწყობაში მართლაც განხორციელდა ახალი ცვლილებები, გაუქმდა მაზრები და მათ ნაცვლად შეიქმნა რაიონები. ქალაქი ბათუმი დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად ჩამოყალიბდა. მისი შემოგარენი სოფლების ხარჯზე შეიქმნა ბათუმის რაიონი. ამრიგად, 1929-1930 წლების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული რეფორმის შედეგად აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შედიოდა ერთი ქალაქი (ბათუმი) და ოთხი რაიონი (ქობულეთის, ბათუმის (1971 წლიდან ხელვაჩაურის), ქედისა და ხულოს რაიონები).

ყველაზე დიდი ტერიტორია ეკავა ხულოს რაიონს (1298 კმ²). იგი აჭარის საერთო ტერიტორიის 44,8%-ს შეადგენდა. 1952 წ. ხულოს რაიონს გამოეყო 588 კმ² ტერიტორია და მის ბაზაზე შეიქმნა ახალი, შუახევის რაიონი. ქობულეთის რაიონის ტერიტორია შეადგენდა 720 კმ², ქედის – 452, ბათუმის (ხელვაჩაურის) რაიონის – 416, ხოლო ქალაქ ბათუმის ფართობი – 14 კმ² უდრიდა.¹¹ კომუნიკაციებისა და სამიმოსელო

¹⁰ აცსა. ფ.რ-178, ს. 35, ფურც. 4.

¹¹ საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961. გვ. 9.

საშუალებათა განვითარების პირობებში ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა რაიონული პრინციპით სავსებით ნორმალური იყო.

კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი იყო ცვლილებები, რაც მოხდა სოფლების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მოწყობაში. 1930 წელს სასოფლო თემების ნაცვლად შეიქმნა სასოფლო საბჭოები. მათი რიცხვი 1938 წ. 1924 წელთან შედარებით 20-დან 50-მდე (2,6-ჯერ) გაიზარდა. აქედან ქობულეთის რაიონში იყო 13 სასოფლო საბჭო (85 სოფელი 5574 კომლით), ბათუმის რაიონში ამდენივე (95 სოფელი 6713 კომლით), ქედის რაიონში - 7 (47 სოფელი 3174 კომლით), ხულოს რაიონში - 17 სასოფლო საბჭო (127 სოფელი 6013 კომლით).¹²

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა, რომელიც XX ს-ის 30-იან წლებში ჩამოყალიბდა, შეესაბამებოდა მაშინდელ პირობებს. როგორც რაიონული, ისე სასოფლო ადმინისტრაციული დანაყოფები გადატვირთული არ ყოფილა ტერიტორიითა და მოსახლეობით. ამავე დროს ჯეროვნად იყო გათვალისწინებული მთიანეთის ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდგომარეობაც. ამიტაც იყო განპირობებული, რომ მომდევნო წლებში სასოფლო საბჭოების რაოდენობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ ყოფილა.

¹² აცსა, ფ.რ-178, ან.1, ს.35, ფურც. 1-4; ს. 631, ფურც. 3; საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961, გვ. 12.

თავი მესამე საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბება აჭარაში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში

1. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები. მათი სოციალური ბაზა და სტრუქტურა

გასაბჭოების შემდეგ საქართველოში ჩამოყალიბდა საბჭოთა პოლიტიკური სისტემა, რომელშიც შედიოდა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები საბჭოების ფორმით, კომუნისტური პარტია პარტოკრატიის სახით, პროფესიული კავშირებისა და ახალგაზრდობის ორგანიზაციები. საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის საფუძველად საბჭოები ითვლებოდა, რომლის მეშვეობით კომუნისტური პარტოკრატია ახორციელებდა საზოგადოების სახელმწიფოებრივ მართვას. ანალოგიური პოლიტიკური სისტემა შეიქმნა აჭარაში.

საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში რევკომი, როგორც საგანგებო ორგანო, არალეგიტიმირი იყო. საბჭოთა ხელისუფლების ლეგიტიმაციისათვის ფორმალურად მაინც საჭირო იყო წარმომადგენლობითი არჩევითი ორგანოების შექმნა. მაგრამ საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოების შემდეგ კომუნისტურ ხელისუფლებას წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევნების ჩატარებისას მოსახლეობის მხარდაჭერის იმედი არ ჰქონდა. ამიტომ საბჭოების არჩევნების ჩატარებისათვის საგულდაგულოდ ემზადებოდა. აჭარაში კიდევ უფრო მძიმე ვითარება იყო. აქ წარმომადგენლობითი ორგანოების – საბჭოების არჩევნებისათვის მუშაობა ახალ სტადიაში შევიდა 1921 წლის ნოემბრის მეორე ნახევარში, როდესაც მეჯლისი, რევკომი და ღარიბთა კომიტეტი მთლიანად მოექცა კომუნისტების ხელში.

აჭარაში საბჭოების ჩამოყალიბებას ხელმძღვანელობდა საქართველოს კპ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტი. რამდენადაც აჭარის სოფლად ჯერ კიდევ არ იყო შექმნილი კომუნისტური პარტიის პირველადი ორგანიზაციები, მათ მოეალე-

ობას ასრულებდნენ წითელი მეჯლისისა და ღარიბთა კომიტეტის სასოფლო უჯრედები. აჭარაში საბჭოების არჩევნების მიმართ საერთო პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას ასორციელებდა საქართველოს კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტი. იგი იძლეოდა ინსტრუქციებსა და მითითებებს, თვალყურს ადევნებდა და აკონტროლებდა აჭარაში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებს.

1921 წლის ნოემბრის მეორე ნახევარში აჭარაში საბჭოების არჩევნების საკითხი რამდენჯერმე განიხილა საქართველოს კ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტმა და ე.წ. წითელმა მეჯლისმა. მაგალითად, 23 ნოემბერს წითელი მეჯლისის პრეზიდიუმმა სპეციალურად განიხილა აჭარაში მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა დეპუტატების საბჭოების არჩევნების საკითხი. მიზანშეწონილად ჩათვალეს სასოფლო, სათემო და საქალაქო საბჭოების არჩევნების ჩატარება და ამასთან განსაზღვრეს მათი რაოდენობრივი შემადგენლობა. მთავარი ამოცანა ის იყო, რომ საბჭოებში აერჩიათ საბჭოთა ხელისუფლების ერთგული ადამიანები. არჩევნების დამთავრების შემდეგ გაუქმდებოდა რეეკომი და ხელისუფლება მთლიანად გადაეცემოდა საბჭოებს.¹³

საბჭოების არჩევნების ჩატარების დრო, საერთო პირობები და ორგანიზაცია ისეთი მნიშვნელობისა იყო, რომ საკითხი 1921 წლის 28 ნოემბერს განიხილა საქართველოს კ(ბ) ბათუმის საოლქო ორგანიზაციის აქტივის კრებამ. მიღებული დადგენილების თანახმად საბჭოების არჩევნების პირობები ხელსაყრელად ჩაითვალა და მისი დაწყება შეიძლებოდა საქართველოს კ(ბ) ცკ-ის თანხმობით.¹⁴ 1921 წლის 4 დეკემბერს კომუნისტური პარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტმა იმსჯელა მუშათა, გლეხთა, წითელარმიელთა და მატროსთა დეპუტატების ბათუმის საქალაქო საბჭოს არჩევნების შესახებ. მიზანშეწონილად ჩათვალეს საბჭოების არჩევნებთან დაკავშირებით საქალაქო კრების მოწვევა, უპარტიო

¹³ ასხვსმამ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975, გვ. 46.

¹⁴ РКАБсусв (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 247.

მასაში აგიტაციის ფართოდ გაშლა, საარჩევნო კომისიების დაუყოვნებლივ შექმნა, კომუნისტების მობილიზება და ამ კომისიებში სამუშაოდ გაგზავნა. არჩევნები ჩატარდებოდა პროფესიული კავშირების მიხედვით და საწარმოების მუშა-მოსამსახურეთა საერთო კრებებზე. პოლიტიკური პარტიები-იდან საბჭოების არჩევნებში მონაწილეობის მიღების უფლე-ბა ეძლეოდათ მხოლოდ მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალი-სტებს, თუ ისინი ამის მსურველი იქნებოდნენ და სხვა.¹⁵ სა-ქართველოს კ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტმა 1921 წ. 10 დეკემბერს კვლავ განიხილა საბჭოების არჩევნების საკითხი და დაავალა რეგკომის თავმჯდომარეს ა. ღამბაროვს საარჩე-ვნო ინსტრუქციის შემუშავება, რომელშიც გათვალისწინებუ-ლი იქნებოდა ადგილობრივი პირობები.¹⁶

ცხადია, ადგილობრივ პირობებში იგულისხმებოდა მო-სახლეობის განწყობა, თუ რამდენად ხელსაყრელი იყო პო-ლიტიკური გარემო ხელისუფლებისათვის. კომუნისტური ხე-ლისუფლება მოხერხებულად სარგებლობდა აჭარის გლეხო-ბის პოლიტიკური და კულტურული ჩამორჩენილობით, ქალა-ქის მოსახლეობის მრავალეროვნულობით და მოსახლეობას თავს ახევედა მათთვის სასურველ კანდიდატებს.

გასაბჭოების შემდეგ საქართველოში კონსტიტუციური ვაკუუმი შეიქმნა. დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუ-ცია არ მოქმედებდა, ახალი მიღებული არ იყო. ასეთ ვითა-რებაში აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, მუშა-თა, გლეხთა და წითელარმიელთა დეპუტატების საბჭოების არჩევნები ჩატარდა რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სო-ციალისტური რესპუბლიკის 1918 წ. კონსტიტუციისა და სხვა საკანონმდებლო აქტების საფუძველზე. არჩევნები იყო ღია, არაპირდაპირი (საფეხურებიანი) და უთანასწორო. სამაზრო და სათემო საბჭოების დეპუტატებს ირჩევდნენ გლეხთა სა-ერთო კრებებზე ღია კენჭისყრით. ბათუმის საქალაქო საბ-ჭოს დეპუტატები ასევე აირჩიეს ღია კენჭისყრით ქალაქის

¹⁵ იქვე, გვ. 248.

¹⁶ აჭარის საბჭოების ქრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მას-ალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 55.

პროფესიული კავშირებისა და წარმოება-დაწესებულებების კრებებზე.

არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ჩამოართვეს თავადაზნაურებს, კაპიტალისტებს, სასულიერო წოდებას, კერძო ეაჭრებს, ქალაქისა და სოფლის შეძლებულ ფენებს, ყოფილი მთავრობის პოლიციისა და ჟანდარმერიის წარმომადგენლებს, მათ აგენტებს, საერთოდ საბჭოთა ხელისუფლებისადმი მტრულად განწყობილ საზოგადოების ფენებს. არადემოკრატიული იყო აგრეთვე ამომრჩეველთა ნორმები. დეპუტატების არჩევისათვის უპირატესობა ენიჭებოდათ მეშა ამომრჩეველებსა და წითელარმიელებს, ვიდრე სოფლის მოსახლეობას. მაგალითად, საქალაქო საბჭოს ერთ დეპუტატს ირჩევდა 200 ამომრჩეველი, ხოლო სამაზრო საბჭოს თითო დეპუტატს – თემის 1000 მცხოვრები.¹⁷ ყველა დონის საარჩევნო კომისიები შეიქმნა საქართველოს კპ(ბ) ბათუმის საოლქო კომიტეტისა და რეეკომის რეკომენდაციით. ქ. ბათუმის ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში შევიდნენ დამბაროვი, ბელენკო, ჩუპრინა, ხრუცკი და სხვები. აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების ორგანიზაციაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა საოლქო რეეკომის თავიჯდომარე ა. დამბაროვი, რომელიც ქ. ბათუმის მეშა-მოსამსახურეთა საარჩევნო კრებებზე აქტიურად მონაწილეობდა.

ბათუმის მეშათა, ჯარისკაცთა და მატროსთა დეპუტატების საბჭოების არჩევნები ჩატარდა 1921 წლის 8 დეკემბრიდან 17 დეკემბრამდე. მაგალითად, 8 დეკემბერს გაიმართა რკინიგზელთა საერთო კრება, რომელსაც 800 ამომრჩეველიდან დაესწრო 700. ტყავის ქარხნის, თამბაქოს ფაბრიკის, კომუნალური მეურნეობის, სტამბა-ლითოგრაფიის მეშა-მოსამსახურეთა საერთო კრებები გაიმართა 9 დეკემბერს და ა.შ. ამ კრებებზე ქ. ბათუმიდან აჭარის საბჭოების პირველი ყრილობის დელეგატად აირჩიეს 85 კაცი. სასოფლო თემის გლეხთა კრებები 1921 წლის დეკემბრის მეორე ნახევარში ჩატარდა. მაგალითად, კახაბრისა და ჭოროხის რაიონში მო-

¹⁷ РКАБсуев (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми. 1963. с. 291.

სახელობის საერთო კრებები გაიმართა 28 დეკემბერს. ამის შემდეგ გაიმართა სამაზრო ყრილობები, სადაც აირჩიეს აჭარის საბჭოების პირველი ყრილობის დელეგატები. ხუთი მაზრიდან აჭარის საბჭოების პირველი ყრილობის დელეგატად აირჩიეს 114 კაცი.¹⁸ საბჭოების არჩევნები მიმდინარეობდა კომუნისტების მიერ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მენშევიკები), დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების, თავადაზნაურების, კაპიტალისტების, სასულიერო წოდების მწვავე კრიტიკის, მათი სახით მოღალატისა და მტრის ხატის შექმნის პირობებში.

1921 წლის დეკემბრის ბოლოს აჭარაში შეიქმნა სახელმწიფო ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები: სასოფლო, სათემო, სამაზრო და საქალაქო საბჭოები.

1922 წლის 10 იანვარს გაიხსნა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საბჭოების პირველი ყრილობა, რომელსაც დაესწრო 184 დელეგატი. ბათუმის საქალაქო საბჭოსაგან დაესწრო 85 დელეგატი, ზემო აჭარიდან – 41, ქვემო აჭარიდან – 8, ბათუმის მაზრიდან – 11, აჭარისწყლის მაზრიდან – 8, ხოლო კინტრიშის მაზრიდან – 31 დელეგატი. ყრილობამ მუშაობა დაამთავრა 14 იანვარს. მის მუშაობას ხელმძღვანელობდა ა. ღამბაროვი, რომელმაც ყრილობა გახსნა შესავალი სიტყვით, გამოვიდა მოხსენებით რამდენიმე საკითხზე და შეაჯამა ყრილობის მუშაობა.

აჭარის საბჭოების პირველი ყრილობა პარადულ ხასიათს ატარებდა, რაც საერთოდ დამახასიათებელი იყო კომუნისტური ხელმძღვანელობისათვის. ეს იქედანაც ჩანს, რომ ყრილობის საპატიო პრეზიდენტში აირჩიეს ვ.ი. ლენინი, მ. კალინინი, ფ. მახარაძე. მისასალმებელი დეპეშები გაეგზავნა ვ.ი. ლენინს, კომინტერნის აღმასკომს, საქართველოს რეკომს, მ. ცხაკაიას. ასეთი პარადულობა კომუნისტურ ხელმძღვანელობას დასჭირდა იმისათვის, რომ აჭარის მოსახლეობაში პოლიტიკური იმიჯი აემაღლებინა. ეს პარადულობა გაგრძელდა საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის მანძილზე.

¹⁸ РКАБсув (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 298.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საბჭოების პირველი ყრილობა, როგორც კომუნისტების სხვა ფორუმები, მოჭარბებულად პროპაგანდისტულ ხასიათს ატარებდა და გათვლილი იყო მოსახლეობაზე ფსიქოლოგიური და პოლიტიკური ზემოქმედებისათვის. ხუთი დღის განმავლობაში კომუნისტი ხელმძღვანელი აქტივისტები ღვარძლიანად თავს ესხმოდნენ თავადაზნაურებს, კაპიტალისტებს, სასულიერო წოდებას, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას და დემოკრატიული ხელისუფლების ხელმძღვანელობას. ამ კრიტიკის ამოცანა ის იყო, რომ აჭარის მოსახლეობის ცნობიერებიდან ამოეძირკეთა სიმპათია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიისადმი, განემტკიცებინათ კომუნისტური რეჟიმი.

ყრილობის მუშაობაში, პოლიტიკურთან ერთად, დიდი ადგილი დაიკავა ეკონომიკურმა საკითხებმა. ქ. ბათუმი და მთლიანად აჭარა გასაბჭოებამდე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებით ძირითადად არტაანის, ოლთისისა და ართვინის ოკრუგებიდან მარაგდებოდა. მათი საქართველოდან ჩამოცილებისა და თურქეთზე გადაცემის შედეგად ეკონომიკური ცხოვრება გაძნელდა. ამის შესახებ ხაზგასმით აღნიშნა რსფსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის ბათუმის კონსულმა კ. იუსტიმ. იგი 1922 წლის 22 ნოემბერს შედგენილ მოხსენებაში წერდა, რომ რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულებით (1921 წ. 16 მარტი) აჭარის მოსახლეობა ეკონომიკურად ძალიან დაზარალდა, რადგან ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი რაიონები, რომლებიც აჭარას კეების პროდუქტებით ამარაგებდა, ოსმალეთმა დაიკავა.¹⁹

მოსახლეობა შიმშილობდა. ცხადია, შიმშილობასთან ბრძოლა საბჭოების ყრილობის ერთ-ერთი ძირითადი საკითხი იყო. ოფიციალური მონაცემებით, 1921 წლის ბოლოს აჭარაში დამწეული მოსახლეობის რაოდენობა 23853 სულს უდრიდა. აქედან ზემო აჭარის დიდაჭარის თემში მშვიერ-მწყურვალე იყო 1247 სული, ჭვანის – 2470, ხოლო ხულოს

¹⁹ აჭარა რუსი დიპლომატის თვალთ 1921-1922. კიუსტის მოხსენება. თბ., 1998, გვ. 21-22.

თემში - 4985 სული. კინტრიშის რაიონის ქობულეთის თემში დამწეულთა რიცხოვნობა 809 კაცს შეადგენდა, ჩაქვის - 909, ჭახათის - 403, კინტრიშის თემში - 367 კაცს. აჭარის-წყლის რაიონის დოლოგნის თემში 1494 კაცი შიმშილობდა, კაპანდიბის თემში - 1138. ბათუმის რაიონის ჭოროხის თემში შიმშილობდა 415 სული, ორთაბათუმის თემში - 490 სული. ქვემო აჭარაში მშიერ-მწყურვალე იყო 915 კაცი.²⁰ ყრილობის მონაწილეებმა თხოვნით მიმართეს საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას მოსახლეობის შიმშილობის დაძლევაში დახმარების აღმოჩენის შესახებ.

მეორე უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომელიც აჭარის საბჭოების პირველ ყრილობაზე დაისვა, იყო მიწის პრობლემა. ყრილობამ ამ რთული პრობლემის გადაჭრაში პრიორიტეტი მიანიჭა თავადაზნაურების მიწების კონფისკაციას და გლეხებზე გადაცემას, აგრარული რეფორმის დაუყოვნებლივ განხორციელებას. აჭარის საბჭოების პირველ ყრილობაზე იმსჯელეს აგრეთვე კოოპერაციის, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის, სისხლის აღებით შურისძიების შესახებ და სხვა საკითხებზე. ცხადია, აჭარის საბჭოების პირველ ყრილობაზე დღის წესრიგით გათვალისწინებული საკითხები განიხილეს ზოგადად და დადგენილებებს ინფორმაციული ხასიათი ჰქონდა. ყრილობა წარმოადგენდა საბჭოთა ხელისუფლების დემონსტრირებას, თითქოს იგი სახალხოა. სინამდვილეში აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, კომუნისტური პარტოკრატია ამ დემაგოგიით ხალხის გადაბირებას ცდილობდა და საკუთარ დიქტატურას აძლიერებდა.

აჭარის საბჭოების პირველ ყრილობაზე სერიოზული კამათი გამოიწვია ღარიბთა კომიტეტების საკითხმა. აღინიშნა, რომ მან შეასრულა თავისი ამოცანა. საბჭოების ჩამოყალიბების შედეგად მისი შემდგომი არსებობა საჭირო აღარ იყო. ამის მიუხედავად, კომუნისტურმა ხელმძღვანელობამ ყრილობას მიაღებინა დადგენილება, რომლის თანახმად ღარიბთა კომიტეტები დარჩენ, აღარ გაუქმებულა. როგორც ჩანს,

²⁰ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 79.

ეს იმით იყო ნაკარნახევი, რომ სოფლად საბჭოებს ეჭვის თვალთ უყურებდნენ და ღარიბთა კომიტეტებს ისევ დასაყრდენ ძალად მოიაზრებდნენ. ღარიბთა კომიტეტები 1923 წელს გაუქმდა, მათი უჯრედები სასოფლო, სათემო და სამაზრო საბჭოებთან გაერთიანდა, რის შედეგად სოფლად საბჭოთა ხელისუფლება გამყარდა.

საბჭოების ყრილობა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო იყო. იგი ამავე დროს წარმოადგენდა საკანონმდებლო ორგანოს. აჭარის საბჭოების პირველ ყრილობაზე აირჩიეს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი, რომელიც 31 წევრისაგან შედგებოდა. 1921 წლის 15 იანვარს გაიმართა ცაკის პირველი სხდომა, რომელზედაც აირჩიეს მისი თავმჯდომარე და პრეზიდიუმის წევრები. აჭარის ცაკის თავმჯდომარედ აირჩიეს თახსიმ (ხასან) ხიმშიაშვილი, რომელიც ამ თანამდებობაზე 1922 წლის მარტამდე მუშაობდა. იგი შეცვალა ოსმან მოწყობილმა, რომელიც ცაკის თავმჯდომარე იყო 1925 წლის 20 ოქტომბრამდე. ცაკის პრეზიდიუმის წევრებად აირჩიეს ა. ღამბაროვი, ი. ურუშაძე, გ. ქავთარაძე, ა. გოგო, რ. ნიჟარაძე, კ. ბერძენიშვილი და გ. გათენაძე.²¹

ცაკის ამავე სხდომაზე შეიქმნა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა – სახალხო კომისართა საბჭო. იგი წარმოადგენდა მმართველობის უმაღლეს ორგანოს. სახკომსაბჭოს პირველ თავმჯდომარედ აირჩიეს ა. ღამბაროვი (1891-1938 წწ.), რომელიც ამ თანამდებობაზე 1922 წლის მარტამდე მუშაობდა. ცაკის სხდომაზე აირჩიეს სახკომსაბჭოს პრეზიდიუმი სამი კაცის შემადგენლობით: ა. ღამბაროვი (თავმჯდომარე), გ. ქავთარაძე (მოადგილე), რ. ნიჟარაძე (წევრი). შეიქმნა ავტონომიური რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის საბჭო და 10 სახალხო კომისარიატი. სახალხო მეურნეობის საბჭოს თავმჯდომარედ დანიშნეს კუპრაძე, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარად – გ. ქავთარაძე, შრომის – ბლოუმზაკი, მუშათა და გლეხთა ინსპექციის კომისარად – ე. სიხარული-

²¹ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული ბათუმი, 1971, გვ. 84.

ძე, ჯანმრთელობის – ა. გოგო, სოციალური უზრუნველყოფის – ხ. ბერიძე, იუსტიციის – რ. ნიჟარაძე, მიწათმოქმედების – ჯ. ფაღავეა, სასურსათო – გ. გათენაძე, განათლების – თ. ხიმშიაშვილი, ფინანსთა სახალხო კომისრად – ს. დიასამიძე.²² 1922 წლის მარტიდან 22 დეკემბრამდე სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე იყო ს. დიასამიძე.

აჭარის საბჭოების პირველი ყრილობის რეზოლუციის თანახმად ცაკმა სახელმწიფო ენად გამოცხადდა ქართული ენა. მან მიიღო აგრეთვე დადგენილება ამნისტიის გამოცხადების შესახებ. ერთი სიტყვით, საბჭოების პირველი ყრილობის მოწვევით აჭარაში შეიქმნა ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს წარმომადგენლობითი და საკანონმდებლო ორგანო. ცაკის, სახკომსაბჭოსა და სახალხო კომისარიატების ფორმირებით საფუძველი ჩაეყარა სახელმწიფო ხელისუფლების თვისებრივად ახალ აღმასრულებელ, განმკარგულებელ და საკონტროლო ორგანოთა სისტემას. მართალია, მათი უფლებამოსილება და ფუნქციები კონსტიტუციით დადგენილი არ იყო, ამასთან, კომუნისტური პარტოკრატია განსაზღვრავდა საბჭოების ყრილობების, ცაკის, სახკომსაბჭოს ორგანიზაციისა და მუშაობის ძირითად მიმართულებას, მაგრამ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობითი, საკანონმდებლო და სახელმწიფო მმართველობითი ორგანოების შექმნა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენა იყო.

მომდევნო წლებში შესამჩნევი ცვლილებები განხორციელდა უმაღლესი წარმომადგენლობითი და მმართველობითი ორგანოების სისტემასა და შიდა სტრუქტურაში. გაძლიერდა კომუნისტური პარტოკრატიის ხელმძღვანელი როლი სახელმწიფო ორგანოების მიმართ, გაიზარდა მართვის ცენტრალიზაცია. 1922-1927 წლებში აჭარის საბჭოების ყრილობები ყოველწლიურად ტარდებოდა, ზოგიერთ წლებში ორჯერ გაიმართა (1922, 1923, 1927). ბოლო, მეთორმეტე საგანგებო ყრილობა გაიმართა 1937 წლის ნოემბერში.

²² აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 84-85.

აჭარის საბჭოების მეორე ყრილობის მუშაობაში (1922 წ. 3-5 დეკემბერი). ცენტრალური ადგილი დაიკავა სსრ კავშირის შექმნისა და ამიერკავკასიის ფედერაციის თემაზე. საქმის არის, რომ კომუნისტურმა პარტოკრატიამ ყველა დონის საბჭოებს მისცეს დავალება ამ საკითხებზე სპეციალური დადგენილებებისა თუ რეზოლუციების მიღება. მათგან მოითხოვეს პარტიის მიზანდასახულობის მიმართ მხარდაჭერა. მოუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კ(ბ) ცკ-ის უმრავლესობა ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნის წინააღმდეგი იყო და მოითხოვდა საქართველოს სსრ უშუალოდ შესვლას სსრ კავშირის შემადგენლობაში,²³ აჭარის საოლქო და სამაზრო საბჭოების ყრილობებმა მხარი დაუჭირეს კომუნისტური პარტოკრატიის მიზანდასახულობას; მოიწონეს სსრ კავშირისა და ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნა, აირჩიეს ამიერკავკასიის საბჭოების პირველი ყრილობის დელეგატები 13 კაცის შემადგენლობით.²⁴

საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების ხელმძღვანელობამ აჭარის საბჭოების მეორე ყრილობას მიაღებინა დადგენილება, რომლის საფუძველზე განხორციელდა ავტონომიური რესპუბლიკის მმართველობის საოლქო სისტემის რეორგანიზაცია. იგი მიზნად ისახავდა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებას აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მმართველობითი სტრუქტურების შემცირებისა და უფლებამოსილების შეზღუდვის ხარჯზე. კერძოდ, უნდა გაუქმებულიყო შრომის, სასურსათო, ფინანსთა სახალხო კომისარიატები და მუშათა და გლეხთა ინსპექცია. მათ ნაცვლად იქმნებოდა რწმუნებულთა ინსტიტუტები, ან განყოფილებები, რომელთა ხელმძღვანელობას დანიშნავდა საქართველოს შესაბამისი ცენტრალური უწყებები. ავტონომიური უფლებამოსილება შეუნარჩუნეს შინაგან საქმეთა, მიწათმოქმედების, იუსტიციის, ჯანმრთელობის დაცვის, განათლებისა და სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარიატებს.

²³ დაწერილებით იხილეთ ლ.თოიძე, საქართველოს 1921-1923 წლების პოლიტიკური ისტორია. თბ., 1999.

²⁴ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 90-95; 97, 99.

ამ საკითხზე ცაკმა სპეციალური დადგენილება მიიღო 1922 წლის 21 დეკემბერს, რომლის თანახმად განხორციელდა მმართველობითი სისტემის რეორგანიზაცია.²⁵ ცენტრალიზმი ამით არ დასრულებულა. საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის 1922 წლის 21 დეკემბრის დადგენილებით აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარედ დაინიშნა თ. ხიმშიაშვილი. აღნიშნული დადგენილება იურიდიულად გაფორმდა იმავე წლის დეკემბერში ცაკის სესიაზე. თ. ხიმშიაშვილი სახკომსაბჭოს თავმჯდომარედ მუშაობდა 1925 წლის 20 ოქტომბრამდე.

ერთი წლის მუშაობა შეაჯამა აჭარის საბჭოების მესამე ყრილობამ, რომელიც 1923 წლის 23-29 იანვარს მიმდინარეობდა. ყრილობა საკმაოდ წარმომადგენლობითი იყო. მას დაესწრო 316 კაცი. მათ შორის 255 დელეგატი (გადამწყვეტი ხმით) და 61 კანდიდატი (სათათბირო ხმით). ყრილობამ 10 საკითხი განიხილა. მოხსენებებს ინფორმაციული ხასიათი ჰქონდა და წარმოიქმნილი იყო პრობლემების გადაწყვეტის კომუნიკური ხედვა. ს.ორჯონიკიძის მოხსენებაში საერთაშორისო მდგომარეობის შესახებ კვლავ ხაზგასმული იყო უტოპიური მსოფლიო რევოლუციის შესახებ და ამ პოზიციებიდან დახასიათებულია საერთაშორისო ურთიერთობა. მოხსენებაში აჭარის ცაკის მუშაობის შესახებ და მიწათმოქმედების, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის, შინაგან საქმეთა, იუსტიციის სახალხო კომისარიატების ანგარიშებში დახასიათებულია რეგიონში არსებული ვითარება და ხაზგასმულია პრობლემებზე, რომლებიც მომავალში იყო გადასატრედი.²⁶

აჭარის საბჭოების მესამე ყრილობაზე აირჩიეს ცაკის ახალი შემადგენლობა. წევრად აირჩიეს 31 კაცი, ხოლო კანდიდატად – 15. ცაკის წევრად აირჩიეს აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე თ. ხიმშიაშვილი, საქართველოს კ(ბ) აჭარის

²⁵ იქვე. გვ. 248; ასგსმპ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული (1921-1925 წწ.). ბათუმი, 1975. გვ. 78.

²⁶ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 101-136.

საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი ნ. სვანიძე, ბათუმის საქალაქო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარე ი. პეეცოვი, ქობულეთის, აჭარისწყლის, ქედისა და ხულოს სამაზრო საბჭოების აღმასკომის თავმჯდომარეები ს.ბარამიძე, ხ. ჩალოდლი (ჩაელეიშვილი), მ. სურმანიძე, შ. ბოლქვაძე და სხვა. ცაკის თავმჯდომარედ კელაე აირჩიეს ო. მოწყობილი.²⁷ მაშინდელი წესის მიხედვით საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი და სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე ცაკის მუდმივი წევრები იყვნენ, ხოლო სახალხო კომისრებს შერჩევით ირჩევდნენ. მაგალითად, საბჭოების მესამე ყრილობაზე ცაკის წევრად აირჩიეს შინაგან საქმეთა, მიწათმოქმედების, საგანგებო საქმეთა სახალხო კომისრები ს. ლორთქიფანიძე, კ. თავბერიძე, ნ. ბახტაძე.

აჭარის საბჭოების მეოთხე ყრილობაზე (1923 წ. 30 ნოემბერი - 4 დეკემბერი) დელეგატებმა განიხილეს სახკომსაბჭოსა და ცაკის ერთი წლის მუშაობის ანგარიში, მიწათმოქმედების, ჯანმრთელობის დაცვის, შინაგან საქმეთა, იუსტიციის სახალხო კომისარიატების მოხსენებები გაწეული მუშაობის შესახებ. ყრილობის ყურადღების ცენტრში იდგა აგრარული რეფორმის, სოფლის მეურნეობის, განათლების, საგზაო მშენებლობის, ქალაქსა და სოფელს შორის კავშირურთიერთობის განმტკიცების საკითხები და სხვა. ხაზგასმით აღინიშნა ადგილობრივი კადრების მომზადებისა და ქალთა შორის მუშაობის გაძლიერების შესახებ.²⁸

აჭარის საბჭოების მეხუთე ყრილობაზე (1925 წ. 23-28 მარტი) წინა პლანზე დადგა საბჭოების მუშაობის, კულტურულ-საგანმანათლებლო, კოოპერაციის, ვაჭრობა-მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის, ტერიტორიული (სამილიციო) ნაწილების შესახებ და სხვა საკითხები. ყველა საკითხზე საბჭოების მეხუთე ყრილობამ მიიღო სათანადო რეზოლუციები. ყრილობის მუშაობაში სიახლე იყო ტერიტორიული ნა-

²⁷ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 101-136.

²⁸ აჭარის საბჭოების მესამე ყრილობის ანგარიში. ბათუმი, 1923, გვ. 41.

წილების შექმნის საკითხი. იგი ნიშნავდა იმას, რომ ჯარში გასაწვევი ახალგაზრდობა 4 წლის განმავლობაში 6 თვეს ემზადებოდა არმიის ყაზარმებში და სწავლობდა სამხედრო საქმეს. წელიწადში თვენახევარს გადიოდა სამხედრო სწავლებას. ამის შემდეგ ჩაირიცხებოდა ჯარის ნაწილში და მეცადინეობდა თავისი სოფლის მახლობელ ყაზარმაში. ხელისუფლება ვარაუდობდა, რომ ასეთი წესის შემოღებით მუშები და გლეხები მოწყვეტილი არ იქნებოდნენ თავიანთ სამუშაო ობიექტებს, თანაც საჭირო მომზადებას მიიღებდნენ სამხედრო საქმეში. ყრილობამ წინადადება მისცა ცაკს გამოენახა ფინანსები აჭარისწყლის პიდროელექტროსადგურის მშენებლობისათვის, გაეძლიერებინა მუშაობა არხების გაყვანისა და ჭაობების დაშრობისათვის და სხვა.²⁹

აჭარის საბჭოების მეექვსე ყრილობამ (1926 წ. 18-20 მარტი) პირველად მოისმინა საქართველოს მთავრობის მოხსენება 1925 წელს ჩატარებული მუშაობის შესახებ. ცხადია, ამ მოხსენებას ინფორმაციული ხასიათი ჰქონდა. მაგრამ თავისთავად საინტერესოა ყრილობის დელეგატებისათვის ინფორმაციის მიწოდება. ყრილობის დელეგატების გამოსვლებში კმაყოფილებით აღინიშნა აჭარელი ქალის უფლებრივი და კულტურული მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის გაწეული მუშაობა. ყრილობამ წინადადება მისცა ცაკს ჩამოაყალიბოს ამ ორგანიზაციასთან ქალთა ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების კომისია და სათანადო დახმარება აღმოუჩინოს მას. საბჭოების მეექვსე ყრილობამ განიხილა სხვა საკითხებიც და მიიღო შესაბამისი რეზოლუცია.³⁰

კიდევ უფრო წარმომადგენლობითი იყო აჭარის საბჭოების მეშვიდე ყრილობა (1929 წ. 18-21 მარტი), რომლის მუშაობაში მონაწილეობდა 497 დელეგატი.³¹ მათ შორის 402 გადამწყვეტი, ხოლო 95 სათათბირო ხმით. მაშინ თანდათანობით ჩამოყალიბდა უცნაური და არადემოკრატიული, შეიძ-

²⁹ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 179, 180, 182-183.

³⁰ იქვე, გვ. 185-202.

³¹ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 241.

ლება ითქვას, მავენე წესი, როდესაც ერთსაიმავე ხელმძღვანელ მუშაკს რამდენიმე საარჩევნო ოლქში ასახელებდნენ და ირჩევდნენ. მაგალითად, ცაქის თავმჯდომარე მ. სურმანიძე, სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე მ. გოგიბერიძე, საქართველოს კ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი ა. ჟოჟიკაშვილი და სხვები აჭარის საბჭოების მეშვიდე ყრილობის დელეგატად არჩეული იყვნენ ქობულეთის, ქედის და ხულოს მაზრებიდან.³² ეს წესი მთლიანად სსრ კავშირში მოქმედებდა. როგორც ჩანს, საბჭოების ყრილობის დელეგატების არჩევის ეს წესი მოიაზრებოდა ხელმძღვანელი მუშაკების იმიჯის ამაღლების საშუალებად.

აჭარის საბჭოების მეშვიდე ყრილობამ მოისმინა ინფორმაციული ხასიათის მოხსენებები საბჭოთა კავშირის საერთაშორისო და საშინაო მდგომარეობის შესახებ და საქართველოს მთავრობის საანგარიშო მოხსენება. მ. კახიანის მოხსენებაში მოკლედაა მიმოხილული საბჭოთა კავშირის საშინაო და საერთაშორისო მდგომარეობა. მაგრამ არაობიექტურადაა შეფასებული სსრ კავშირისა და თურქეთს შორის დადებული ხელშეკრულებები, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიებს ეხებოდა. კომუნისტური პარკოკრატია ყრილობის დელეგატებს არწმუნებდა, რომ მენშევიკები არიან კონტრრევოლუციონერები, ცილისმწამებლები და გამცემლები.³³ ცხადია, ყოველივე ეს ყრილობის დელეგატების უმრავლესობას არ სჯეროდა, მაგრამ შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო გაბედულად ვერ გამოდიოდნენ ამ სიცრუის წინააღმდეგ.

აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოხსენებაში განხილულია ავტონომიური რესპუბლიკის მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, კოოპერაციის, შრომისა და საკრედიტო-საფინანსო საკითხები. აღინიშნა, რომ 1925-1927 წლებში აჭარის სახელმწიფო ბიუჯეტი 1016 ათასი მანეთიდან 1263 ათას მანეთამდე, ე.ი. 19%-ით გაიზარდა. ამის მიუხედავად, აჭ-

³² აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 627, ფურც. 12, 15, 16.

³³ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 211-213.

არის სახელმწიფო ბიუჯეტი დეფიციტური იყო. ამის შესაესებად საჭირო იყო საქართველოს სსრ ცენტრალური ბიუჯეტიდან დოტაციის მიღება. აჭარის საბჭოების მეშვიდე ყრილობამ მოიწონა აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოს მოღვაწეობა და დასახა კონკრეტული ამოცანები მუშაობის ასამაღლებლად.³⁴ აჭარის საბჭოების მეშვიდე ყრილობაზე განიხილეს აგრეთვე განათლების საკითხი. აღინიშნა, რომ 1924-1927 წლებში განათლების სახელმწიფო დაფინანსება 144 ათასი მანეთიდან 284 ათას მანეთამდე გაიზარდა.³⁵ ცხადია, იგი მინიმალურადაც არ იყო საკმარისი დარგის განვითარებისათვის.

აჭარის საბჭოების მერვე ყრილობა (1929 წ. 5-7 აპრილი) ასევე საკმაოდ წარმომადგენლობითი იყო. მას დაესწრო 478 დელეგატი. დელეგატების არჩევნები ისევ კლასობრივი ნიშნით ტარდებოდა. 1929-1930 წლების მონაცემებით მაზრებში საბჭოების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება არ ჰქონდა ამომრჩეველთა 4,3%-ს (1914 კაცი), ხოლო ქ. ბათუმში – 17%-ს (4002 ამომრჩეველი). ქობულეთის მაზრაში საბჭოების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ჩამორთმეული ჰქონდა ამომრჩეველთა 3,6%-ს (469 კაცი), ბათუმის მაზრაში – 3,5%-ს (465 კაცი), ქედის – 3,78%-ს (230 კაცი), ხულოს მაზრაში – 4,8%-ს (750 კაცი).³⁶ მიუხედავად იმისა, რომ ქ. ბათუმის მოსახლეობა ოთხჯერ ნაკლები იყო სოფლის მოსახლეობაზე, ქალაქიდან ყრილობის დელეგატად აირჩიეს 293 კაცი, ხოლო სასოფლო მაზრებიდან – 185.³⁷ ამჯერადაც აჭარის საბჭოების მერვე ყრილობამ მოისმინა საქართველოს მთავრობის მოხსენება, რომელსაც, როგორც წესი, ინფორმაციული ხასიათი ჰქონდა, აჭარის მთავრობის საანგარიშო მოხსენებაში ავტონომიური რესპუბლიკის ეკონომიკისა და კულტურის ყველა ძირითადი დარგია მიმოხილული. მაგრამ განსა-

³⁴ იქვე, გვ. 226-227.

³⁵ იქვე, გვ. 232-238.

³⁶ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 828, ფურც. 123.

³⁷ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 299.

კუთრებული ყურადღება დაეთმო რეგიონში ინდუსტრიის განვითარებას, ამ მიმართულებით ახალმშენებლობებს.

არანაკლები ყურადღება მიექცა განათლების, კულტურის, ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების საკითხებს. მწვავედ დაისვა ჩადრის ტარების საკითხი. ყრილობის მასალებში ზერელადაა შეფასებული აჭარელი ქალის მიერ ჩადრის ტარების წეს-ჩვეულებანი. თითქოს იგი ბატონყმობის გადმონაშთი იყოს. სანამდელიღეში ჩადრის ტარების წეს-ჩვეულებანი აჭარაში ოსმალთა ბატონობის დროს გაერცვლდა და იგი დაკავშირებულია მუსლიმანურ რელიგიასთან, მომდინარეობდა არაბული სამყაროდან. ამიტომ ყრილობის დელეგატების სერიოზული უკმაყოფილება გამოიწვია ასეთმა შეფასებამ და ხელისუფლების მიერ გატარებულმა ადმინისტრაციულმა ღონისძიებებმა.³⁸

აჭარის საბჭოების მეცხრე ყრილობაზე, რომელიც 1930 წლის 18-22 მარტს გაიმართა, საქართველოს სსრ ცაკის თავმჯდომარემ მიხა ცხაკაიამ დელეგატებს წარუდგინა მოხსენება რესპუბლიკის მთავრობის საქმიანობის შესახებ. მან წინა პლანზე წამოწია აჭარელი ქალის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ფართოდ ჩაბმის, წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკეიდაციოდ მუშაობის და სხვა საკითხები. აჭარის მთავრობის ანგარიშში ფართოდაა გაშუქებული რეგიონის ეკონომიკისა და კულტურის საკვანძო საკითხები. მრეწველობის განვითარებასთან დაკავშირებით მწვავედ დადგა მძიმე ინდუსტრიის კადრების მომზადებისა და გადამზადების საკითხი. ყურადღება გამახვილდა ადგილობრივი მოსახლეობიდან კადრების მომზადების თაობაზე და სხვა. ყრილობამ მოითხოვა საბჭოების მუშაობის გარდაქმნა, მოსახლეობასთან კავშირის განმტკიცება და ამ მიმართულებით მუშაობის გაძლიერება.

კრიტიკულ ვითარებაში ჩატარდა აჭარის საბჭოების მეათე ყრილობა (1931 წ. 1-12 თებერვალი). დელეგატების გამოსვლებში ხაზგასმული იყო იმ სიძნელებზე, რაც წარმოიქმნა სოფლად კოლექტივიზაციის განხორციელების დროს. ყრი-

³⁸ იქვე, გვ. 297-299.

ლობის მასალებიდან კარგად ჩანს, რომ გლეხობა კოლექტივიზაციის, განსაკუთრებით კომუნისა და სასოფლო-სამეურნეო არტელის კატეგორიულად წინააღმდეგი იყო. სოფლად კულაკის თემაც ხელოვნურად შეიქმნა. ყრილობაზე ზოგიერთი დელეგატის გამოსვლაში საქმის ვითარება ისეა წარმოდგენილი, თითქოს აჭარის სოფლად მრავალრიცხოვანი კულაკები ყოფილიყვნენ.³⁹ აჭარის ცაკის თავმჯდომარის ზ.ლორთქიფანიძის განმარტებით კულაკობა გლეხობის საერთო რაოდენობის 2,13%-ს შეადგენდა.⁴⁰ ცხადია, ეს ციფრიც გადაჭარბებულია.

აჭარის საბჭოების მეათე ყრილობამ სპეციალური რეზოლუციები მიიღო საქართველოს სსრ მთავრობის, აჭარის ასსრ მთავრობის მოღვაწეობის, ავტონომიური რესპუბლიკის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის საქმიანობისა და კოლმეურნეობათა მშენებლობის შესახებ. ამ საკითხებზე მიღებული რეზოლუციები კომუნისტური პარტოკრატიის იდეოლოგიასა და პოლიტიკას ასახავდა. ყრილობამ დამაკმაყოფილებლად ჩათვალა საქართველოს სსრ და აჭარის ასსრ მთავრობების მიერ ჩატარებული მუშაობა და სწორად ცნო საბჭოთა ხელისუფლების პოლიტიკური ხაზი. სოფლის მეურნეობის სფეროში ძირითად ამოცანად მიიჩნიეს კულაკური მეურნეობების შეზღუდვა, სოციალისტური სექტორის გაფართოება-განმტკიცება და სხვა.⁴¹

აჭარის საბჭოების XI ყრილობის (1935 წ. 5-8 იანვარი) დღის წესრიგში ორი ძირითადი საკითხი იდგა: მთავრობის ანგარიში და კულტურული მშენებლობა. მთავრობის საანგარიშო მოხსენებაში შეჯამდა ოთხი წლის განმავლობაში ჩატარებული მუშაობა. კულტურული მშენებლობის საკითხის წინა პლანზე წამოწევა და ყრილობაზე საგანგებოდ განხილვა ნიშნავდა იმას, რომ ამ სფეროში, მიღწევების მიუხედავად, ჯერ კიდევ ბევრი რამ იყო გასაკეთებელი. ყრილობის რეზოლუციაში სამართლიანად აღინიშნა, რომ კულტუ-

³⁹ აცსა, ფ.რ-4, ან. 1, ს.552, ფურც.15-18, 31, 71-72; ს. 553, ფურც. 1-17.

⁴⁰ იქვე, ს.552, ფურც. 108.

⁴¹ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 396, 399, 404-405.

რული მშენებლობა ჩამორჩება ქვეყნის განვითარების ტემპს, ჯერ კიდევ არ მომხდარა საფუძვლიანი გარდატეხა.⁴²

ყრილობამ დააეღა ცაკს სასკოლო ქსელის გადასინჯვა, სკოლების მშენებლობის გაფართოება, რათა სრულყოფილად განხორციელდეს დაწყებითი სავალდებულო სწავლება. ყრილობამ მოიწონა მთავრობის ღონისძიებები აჭარის ადგილობრივი მოსახლეობიდან მასწავლებელთა კადრების მომზადების შესახებ. ყველა ღონის საბჭოების აღმასკომებს დააეღა მოზრდილი მოსახლეობის წერაკითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის ლიკვიდაციისათვის მუშაობის კიდევ მეტად გაძლიერება, კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების როლის გაზრდა მოსახლეობის კულტურული და საერთო პოლიტიკური ცოდნის ღონის ამადლებიისათვის.⁴³

სსრ კავშირის კონსტიტუციის პროექტის განხილვას მიეძღვნა აჭარის საბჭოების მეთორმეტე ყრილობა, რომელიც 1936 წ. ნოემბერში ჩატარდა. მან შეაჯამა საყოველთაო-სახალხო განხილვის შედეგები და მოიწონა სსრ კავშირის კონსტიტუციის პროექტი. ყრილობამ აირჩია საკავშირო მერვე საგანგებო ყრილობის დელეგატები: აჭარის ცაკის თავმჯდომარე ზექერია ღორთქიფანიძე და ბათუმის რაიონის კოლმეურნე აიშე გურგენიძე. აქვე აირჩიეს აგრეთვე სრულიად საქართველოს საბჭოების მერვე ყრილობის დელეგატები 38 კაცის შემადგენლობით.⁴⁴ სსრ კავშირის 1936 წ. კონსტიტუცია 5 დეკემბერს მიიღეს. მას მსოფლიოში ანალოგი არ მოეპოვებოდა, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ იყო. საბჭოთა ხელისუფლების უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობა კონსტიტუციას სისტემატურად არღვევდა, მის პრინციპებს ღალატობდა.

სსრ კავშირის 1936 წლის კონსტიტუციის მიღების შემდეგ არსებითად შეიცვალა საბჭოების, როგორც წარმომადგენლობითი ორგანოების, არჩევის წესი, სტრუქტურა, მუშა-

⁴² იქვე. გვ. 422.

⁴³ იქვე. გვ. 423-424.

⁴⁴ იქვე. გვ. 445-446.

ობის ფორმები. გაუქმდა მრავალსაფეხურიანი საარჩევნო სისტემა, შემოიღეს პირდაპირი და ფარული არჩევნები, მოიხსნა არჩევნებში მონაწილეობისათვის შეზღუდვები სოციალური ნიშნის მიხედვით. გაუქმდა საბჭოების დაყოფა „მუშათა, გლეხთა, წითელარმიელთა და მატროსთა“ კატეგორიების მიხედვით, მათ ნაცვლად დაწესდა „მშრომელთა დეპუტატების საბჭოები“. სსრ კავშირის 1936 წ. კონსტიტუცია საფუძვლად დაედო მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების კონსტიტუციებს. საქართველოს 1937 წლის კონსტიტუცია ძალაში შევიდა 1937 წლის 17 ნოემბერს, როდესაც იგი დაამტკიცა რესპუბლიკის საბჭოების VIII საგანგებო ყრილობამ. კონსტიტუციის VIII თავში მოცემულია აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების – სახალხო კომისართა საბჭოების უფლებამოსილება და განსაზღვრულია სახალხო კომისარების რაოდენობა.

აჭარის ასსრ 1937 წლის კონსტიტუციაში კანონმდებლობით გაფორმდა საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წყობილება, რომლებიც მთლიანად სსრ კავშირში ერთგვართან იყო. კონსტიტუციით დაკანონდა, რომ სახელმწიფო წყობილების პოლიტიკურ საფუძველს შეადგენს „მშრომელთა დეპუტატების საბჭოები, ხოლო ეკონომიკური წყობილების საფუძველს – წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივი საკუთრება და სახალხო მეურნეობის გეგმიანი მეურნეობა. აჭარის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი დაამტკიცა ავტონომიური რესპუბლიკის მეთორმეტე საგანგებო ყრილობამ 1937 წლის 25 ოქტომბერს.

აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, ყველა საფეხურის საბჭოების სოციალურ საფუძველს შეადგენდა მუშათა კლასი და უღარიბესი გლეხობა. ამიტომ საბჭოების შემადგენლობაში უმრავლესობას მუშები და ღარიბი გლეხები წარმოადგენდნენ. მაგალითად, 1923 წელს აჭარის საბჭოების მესამე ყრილობის დელეგატებს შორის მუშა იყო 72 კაცი (28,2%), გლეხი – 131 (51%). დანარჩენები იყვნენ პარტიული და სახელმწიფო აპარატის მუშაკები. 1927 წ. აჭარის საბჭოების მეშვიდე ყრილობის დელეგატებიდან სოციალური

კუთვნილებით მუშა და გლეხი იყო 63%, ხოლო მოსამსახურენი 36,8%. 1929 წ. აჭარის საბჭოების მერვე ყრილობაზე მუშები და გლეხები შეადგენდნენ დელეგატების საერთო რაოდენობის 64%-ს.⁴⁵ დაახლოებით ასე იყო სხვა წლებშიც. მაგალითად, 1937 წელს აჭარის საბჭოების მეთორმეტე საგანგებო ყრილობის დელეგატებს შორის მუშათა ფენას ეკუთვნოდა 58 კაცი (38,7%), კოლმეურნე გლეხობას – 36 (24%), მოსამსახურეთა კატეგორიას – 56 დელეგატი (37%).⁴⁶ მუშათა და გლეხთა შეფარდებითი მაჩვენებლები კიდევ უფრო მაღალი იყო სასოფლო, სათემო, სადაბო, სამაზრო და საქალაქო საბჭოების შემადგენლობაში.

მართალია, მუშებსა და გლეხებს შრომაში მოპოვებული სიბრძნე და გამოცდილება აქვთ, მაგრამ სახელმწიფოებრივ დონეზე აზროვნება მაღალი დონის განათლებასა და კულტურას მოითხოვს. ამ მიმართულებით აჭარაში მძიმე ვითარება იყო. მაგალითად, საბჭოების მეოთხე ყრილობის დელეგატებს შორის უმაღლესი განათლება მხოლოდ 5 კაცს ჰქონდა, საშუალო – 16, დაბალი განათლება – 40, წერა-კითხვის მცოდნე იყო 47, ხოლო არამცოდნე – 79 დელეგატი. ანალოგიური ვითარება იყო XX ს-ის 30-იანი წლების პირველ ნახევრამდე. მომდევნო წლებში ვითარება შეიცვალა. 1937 წელს აჭარის საბჭოების მეთორმეტე საგანგებო ყრილობის მონაწილე 150 დელეგატიდან უმაღლესი განათლება ჰქონდა 20 კაცს, საშუალო – 50, ხოლო დაბალი განათლება – 60 დელეგატს.⁴⁷

საზოგადოების ფეოდალური და კაპიტალისტური ფენების ლიკვიდაციის შედეგად საბჭოთა სახელმწიფოს სოციალური საფუძველი არ შეცვლილა. აჭარის ასსრ 1937 წლის კონსტიტუციის პირველ მუხლში ნათქვამია: „აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა არის მუშა-

⁴⁵ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971. გვ. 136-137, 241, 300; პროცენტრი გამოთვლილია ავტორის მიერ.

⁴⁶ იქვე. გვ. 465-466.

⁴⁷ იქვე.

თა და გლეხთა სოციალისტური სახელმწიფო“.⁴⁸ აშკარად ჩანს, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას ეჭვი ეპარებოდა ინტელიგენციის ერთგულებაში.

1937 წლის კონსტიტუციის საფუძველზე საბჭოების ყრილობები შეიცვალა უზენაესი საბჭოთი, რომელსაც ირჩევდნენ ოთხი წლის ვადით შემდეგი ნორმებით ერთი დეპუტატი 3000 მცხოვრებზე. კონსტიტუციის თანახმად, უზენაესი საბჭო წელიწადში ორჯერ იწვევდა სესია. აჭარის ასსრ უზენაესი საბჭოს პირველი არჩევნები ჩატარდა 1938 წლის 12 ივნისს. მის შემადგენლობაში აირჩიეს 63 დეპუტატი. პირველი სესია გაიმართა 1938 წლის იელისში, რომელზედაც აირჩიეს უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმი და მუდმივი კომისიები. არ გაამართლა ცაკისა და სახკომსაბჭოს ერთ ორგანოდ გაერთიანებამ. ამიტომ ისინი გაიყო ორ დამოუკიდებელ ორგანოდ. აჭარის ასსრ უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარედ აირჩიეს დავით დავითაძე, რომელიც ამ თანამდებობაზე 1954 წლამდე მუშაობდა. შეიქმნა სამი კომისია: სამანდატო, საკანონმდებლო განზრახვლებათა და საბიუჯეტო.⁴⁹

XX ს-ის 20-30-იან წლებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა სახელმწიფო მართვის სისტემამ და ფორმებმა. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო მართვის აპარატი ძირითადად ჩამოყალიბდა 1922-1923 წლებში. იგი შედგებოდა ორი საფეხურისაგან: საოლქო ცენტრალური აპარატი და ადგილობრივი მმართველობის. მართალია, სახელმწიფო აპარატის ფორმირებაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა რესპუბლიკურმა და საოლქო კომუნისტურმა პარტოკრატიამ, მაგრამ მათი დადგენილებები მაშინ შედიოდა ძალაში, როდესაც იურიდიულად გააფორმებდა აჭარის ასსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი და სახალხო კომისართა საბჭო. ცაკი, როგორც საბჭოების ყრილობებს შორის უმაღლესი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანო, ირჩევდა მთავრობას – სახალხო კომისართა საბჭოს, ნიშნავდა

⁴⁸ აჭარის ასსრ კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი). გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 26 ოქტომბერი, 1937.

⁴⁹ საბჭოთა აჭარა, 13,14, 15 იელისი, 1938.

სახალხო კომისრებს და მის კომპეტენციაში შემავალ სხვა უწყებათა ხელმძღვანელებს. ამ ორგანოების ორგანიზაციულ და საკანცელარიო საქმიანობას ძირითადად აპარატი ახორციელებდა.

საერთოდ 1922-1923 წლებში აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მრავალრიცხოვანი სახელმწიფო აპარატი ჩამოყალიბდა, რომელთა შენახვა აღემატებოდა რეგიონის ფინანსურ შესაძლებლობას. 1923 წლის ბოლოს ავტონომიური რესპუბლიკის დაწესებულებებში 3000 საშტატო ერთეული ითვლებოდა. რეორგანიზაციის შედეგად იგი შემცირდა 1984 ერთეულამდე. მარტო კომუნალურ მეურნეობაში მოსამსახურეთა რაოდენობა 1000-დან 645-მდე შემცირდა.⁵⁰ ხელოვნურად გაბერილი აპარატის შენახვა გაძნელდა. აჭარის საბჭოების მეოთხე ყრილობაზე ითქვა, რომ მოსამსახურენი ოთხი და მეტი თვეების განმავლობაში უცდიდნენ ჯამაგირს.⁵¹

1924 წლის აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო მართვის აპარატმა ახალი ცვლილებები განიცადა: სახკომსაბჭოსთან შეიქმნა ეკონომიკური საბჭო, საგეგმო კომისია, სტატისტიკური სამმართველო. დაარსდა ცეკაეშირი, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამმართველო, სოფლის მეურნეთა კაეშირი, სააქციო საზოგადოება „აჭარტყე“, სამხედრო კომისარიატი, სახელმწიფო აღმშენებლობის მთავარი სამმართველო და სხვა. ამავე დროს სახალხო კომისარიატების ნაწილი რწმუნებულთა სამმართველოებად გარდაიქმნა. ამის შედეგად აჭარაში შეიქმნა ფინანსთა, შრომის, მეშათა და გლეხთა ინსპექციის, საშინაო ვაჭრობის, საგარეო ვაჭრობის, მოგვიანებით მრეწველობის, კომუნალური მეურნეობის, დამზადების, კაეშირგაბმულობის საქართველოს რესპუბლიკის სახალხო კომისარიატების რწმუნებულთა სამმართველოები.

ცხადია, ამ რეორგანიზაციის შედეგად მნიშვნელოვნად შეიზღუდა ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ხელი-

⁵⁰ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 150.

⁵¹ იქვე, გვ. 148.

სუფლების უფლებამოსილება. რეგიონის ცენტრალურ სახელმწიფო ორგანოებს მათ მიმართ დარჩათ მხოლოდ ზედამხედველობისა და კონტროლის უფლება. 1924-25 წლებში აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო მართვის მოხელეთა რაოდენობა 705 კაცს შეადგენდა. აქედან ცაკისა და სახკომსაბჭოს აპარატში 42 კაცი მუშაობდა.³²

ცაკის მუდმივმოქმედი ორგანო იყო პლენუმი და პრეზიდიუმი. პლენუმს სამ თვეში ერთხელ იწვევდნენ, ხოლო პრეზიდიუმის სხდომებს თვეში – ორჯერ. 1927 წელს აჭარის ცაკის წევრების რაოდენობა 70 კაცამდე, ხოლო კანდიდატებისა – 32-მდე გაიზარდა. 1925-1930 წლებში აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკის თავმჯდომარე იყო მოედინ სურმანიძე, ხოლო 1931-1937 წლებში – ზეკერია ლორთქიფანიძე.

ავტონომიური რესპუბლიკის მასშტაბით სახელმწიფო მმართველობას ახორციელებდა სახალხო კომისართა საბჭო. მის შემადგენლობაში შედიოდნენ სახალხო კომისრები და სახელმწიფოს სხვა უწყებათა ხელმძღვანელები. 1925-1929 წლებში აჭარის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე იყო მემედ გოგიბერიძე, ხოლო 1929-1930 წლებში – ზეკერია ლორთქიფანიძე. რეგიონის სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის საკუთარ საკითხებს იხილავდნენ სახკომსაბჭო პლენუმებსა და პრეზიდიუმის სხდომებზე. სახკომსაბჭოს ანგარიშგაღებული იყო საბჭოების ყრილობისა და ცაკის წინაშე.

სახკომსაბჭოს სათათბირო ორგანოს წარმოადგენდა ეკონომიკური საბჭო, რომლის წევრები იყვნენ სახალხო კომისრები და სხვა უწყებათა ხელმძღვანელები. მის დადგენილებებს სარეკომენდაციო ხასიათი პქონდა და ძალაში შედიოდა სახკომსაბჭოს მიერ დამტკიცების შემდეგ. სახელმწიფო მმართველობის 1930 წლის რეორგანიზაციის შედეგად სახკომსაბჭო გაერთიანდა ცაკთან და შეიქმნა სახელმწიფო მართვის ერთიანი უმაღლესი ორგანო (ცაკი). რეფორმის შედეგად გაერთიანდა სახელმწიფო საგეგმო კომისია და ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველო. ამის შედეგად შეიქმნა აჭ-

³² აცსა, ფ.რ-2, ან.1, ს.281, ფურც. 76.

არის ასსრ ცაკის საგეგმო-სტატისტიკური განყოფილება. ცაკთან დაარსდა საინსტრუქტორო-საორგანიზაციო განყოფილება, რომელსაც დაევალა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ხელმძღვანელობა და ზედამხედველობა. ამ რეფორმით ხელისუფლება ვარაუდობდა 70 ათასი მანეთის ეკონომიას.⁵³

XX ს-ის 20-30-იან წლებში განხორციელდა სახალხო კომისარიატებისა და მართვის სხვა უწყებათა რეორგანიზაცია. მიზანი ის იყო, რომ სახელმწიფო მართვა უფრო ოპერატიული გამხდარიყო. მაგრამ ამ რეორგანიზაციას მოსალოდნელი ეფექტი არ მოჰყოლია და მრავალ შემთხვევაში საზიანოც კი გამოდგა.

სახელმწიფო მართვის ხერხემალი იყო ეკონომიკური პროფილის უწყებები: მიწათმოქმედების, ფინანსთა, ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატები, სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო, ვაჭრობა-მრეწველობის სამმართველო (1926 წლიდან – მრეწველობის), ცეკაქშირი და სხვა. მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატი, რომლის სტრუქტურული ერთეულები 1922-1923 წლებში ჩამოყალიბდა, შედგებოდა 5 განყოფილებისაგან (საერთო, საფონდო-სამიწათმოქმედო და ჰიდროტექნიკური, სასოფლო-სამეურნეო და საბჭოთა მამულების, სატყეო, სავეტერინარო). კომისარიატთან მუშაობდა კოლეგია (სახალხო კომისარი, მოადგილე და ცაკის მიერ გამოყოფილი პიროვნება) და საადგილმამულო სადავო კომისია.⁵⁴ 1927 წელს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის მოსამსახურეთა რაოდენობა 70 კაცს შეადგენდა, ხოლო 1928 წელს – 100 კაცს. აქედან სატყეო სისტემაში მუშაობდა 39 მუშაკი.⁵⁵

მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის აპარატის თანამშრომლებმა დიდი მუშაობა ჩაატარეს. მათ აღწერეს მიწები, ტყეები, საძოვრები და მდელოები, კოლონისტთა და თავადაზნაურთა მამულები, შეიმუშავეს მიწისა და ტყის კოდე-

⁵³ აცსა, ფ.რ-2, ან.1, ხ. 826, ფურც. 6; ს.839, ფურც. 88-89.

⁵⁴ აცსა, ფ.რ-4, ან.1, ს.19, ფურც. 2-4.

⁵⁵ აცსა, ფ.რ-2, ან.1, ხ. 281, ფურც. 76; ს.612, ფურც. 69-70.

ქსების პროექტები, დაადგინეს მიწის სავარგულების კატეგორიები, ჩამოაყალიბეს საბჭოთა მეურნეობები, დაარსეს ხეხილის სანერგეები და სხვა. ისინი სწავლობდნენ საადგილმამულო სადავო საკითხებს და აკეთებდნენ შესაბამის დასკვნებს. მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატი უშუალოდ ხელმძღვანელობდა სავეტერინარო საქმეს. იგი წამყვან როლს ასრულებდა აგრარული რეფორმის განხორციელებაში, საკოლმეურნეო მოძრაობაში, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა საგეგმო-საფინანსო საკითხების აღწარმოებაში და სხვა. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის პირველი მიწათმოქმედების სახალხო კომისარი იყო ჯ. ფაღავე, მომდევნო წლებში – ს. ლორთქიფანიძე, ზ. ლორთქიფანიძე, შ. ბოლქვაძე, მ. გვარიშვილი (გვარელოლი), ი. მეგრელიძე. სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო 1922-1923 წლებში ფუნქციონირებდა და საკმაოზე მეტი აპარატი ჰყავდა. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით განხორციელდა სამრეწველო საწარმოთა აღწერა, ნაციონალიზაციის შესახებ კანონპროექტების მომზადება, ტექნიკური და ფინანსური მდგომარეობის შესწავლა და სხვა. 1924 წლის დასაწყისში სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო ქ. ბათუმის კომუნალურ მეურნეობასთან გაერთიანდა. ამის შემდეგ ავტონომიური რესპუბლიკის მრეწველობას ოპერატიულად მართავდა მრეწველობა-ვაჭრობის სამმართველო. 1927-1928 წწ. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მრეწველობის სამმართველოს აპარატის მოხელეთა რაოდენობა 119 კაცს უდრიდა.⁵⁶ მაგრამ აჭარმრეწველობის აპარატი და სტრუქტურა ნაკლებად ეფექტური იყო. მრეწველობის მართვის აპარატის მუშაობის სერიოზულ ნაკლოვანებად ჩაითვალა ბიუროკრატიზმი, ტექნიკური სპეციალისტების უკმარისობა, ხელმძღვანელის მუშაკების უპასუხისმგებლობა და ა.შ.

საქართველოს ფინანსთა სახალხო კომისარიატის აჭარის რწმუნებულის სამმართველოში 1927 წელს 7 სტრუქტურული ერთეული შედიოდა და მთლიანად სისტემაში 90 მუშაკი მუ-

⁵⁶ ბისიმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980, გვ. 84.

შაობდა.⁵⁷ პატარა რეგიონისათვის ფინანსთა სახალხო კომისარიატის აპარატის რიცხოვნობა საკმარისზე მეტი იყო.

საერთოდ სახელმწიფოს მართვაში დიდ როლს ასრულებს საზოგადოებრივი წესრიგისა და მართლმსაჯულების ორგანოები. ამ სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია სახელმწიფო უშიშროების სამსახურს. აჭარაში 1922 წელს ჩამოყალიბდა სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს აპარატი, რომელიც 1926 წლამდე ცნობილი იყო საგანგებო საქმეთა კომისარიატის სახელწოდებით. მისი საქმიანობა დღემდე გასაიდუმლოებულია. 1922-1940 წლებში აჭარის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველო დაკომპლექტებული იყო უღირსი და არაკომპეტენტური მოხელეებით. ამას მოწმობს მასობრივი პოლიტიკური რეპრესიები, ადამიანების ღირსების შელახვა და ტანჯვა-წამება. 1924 წელს საქართველოს მუშათა და გლეხთა ინსპექციამ შეისწავლა აჭარის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს აპარატის მუშაობა. მოხსენებაში მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს საქმიანობის შესახებ ნათქვამია: პოლიტიკური სამმართველოს განსაკუთრებული განყოფილების მოხელენი ცუდად მუშაობენ. მათი მუშაობის მეთოდები სახელს უტეხს საბჭოთა ხელისუფლების ავტორიტეტს. პოლიტიკური სამმართველოს მუშაკებს ხალხთან არ აქვთ ორგანული კავშირი. არაერთხელ მოხდა დაპირისპირება მოსახლეობასა და მთავარ პოლიტიკური სამმართველოს მუშაკებს შორის.⁵⁸

კონტრაბანდასთან ბრძოლის საბაბით აჭარის მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს მუშაკები ჩხრეკენ მშვიდობიან მოსახლეობას, ავიწროებენ, სცემენ, ხშირად სრულიად უდანაშაულოდ. ჩხრეკა წარმოებს ღამის საათებში და მთელი ოჯახი აწიოკებულია. აჭარლებს უფლება აქვთ სახლში პქონდეთ იარაღი, მაგრამ ტარების ნებართვა არ გააჩნიათ. ჩხრეკის დროს ოჯახებიდან მიაქვთ იარაღი და სამაზრო აღმასკომის ჩარევითაც კი უკან არ უბრუნებენ. მოხსენებაში ხაზგასმულია, რომ „ჩხრეკა არავითარ ნაყოფს არ იძლე-

⁵⁷ აცსა, ფ. რ-2, ან.1, ს. 644. ფურც. 31-33.

⁵⁸ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 187, ფურც. 164.

ვა.⁵⁹ 1924 წლის 25 იანვარს ქედის მაზრის სოფელ ცხემლისში „ოსობი ოტდელის“ მუშაკებმა, კონტრაბანდასთან ბრძოლის საბაბით, მოკლეს ო. ბერიძე. 4 მარტს ჩატარდა სოფლის ყრილობა, რომელზედაც დაგმეს სახელმწიფო მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს მუშაკების მეთოდები. ყრილობაზე გულისტკივილით ითქვა, რომ ამ ორგანოს მოხელენი სასტიკად არღვევენ მოსახლეობის მყუდრო ცხოვრებას. ყველა შარა-გზაზე ჩხრეკენ ადამიანებს, თავს ესხმიან ოჯახებს და უდანაშაულო მკვლელობასაც კი ჩადიან.⁶⁰

სახელმწიფო მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს უფლებამოსილება უზომოდ გაიზარდა XX ს-ის 30-იან წლებში. 1930 წელს მასთან გაერთიანდა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მთელი რიგი სტრუქტურული ერთეულები. მაგრამ მისი მუშაობის მეთოდები და სტილი უკეთესობისაკენ არ შეცვლილა. პირიქით, პოლიტიკური სამმართველოს მუშაკებმა გააძლიერეს უკანონო დევნა რელიგიური რწმენის, საერთოდ სხვაგვარად მოაზროვნეების მიმართ. ისინი ყველგან და ყველაფერში საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ არასაიმედო ელემენტებს ეძებდნენ და უდანაშაულო ადამიანების მიმართ ყალბ დოკუმენტებს თხზავდნენ.

დიდი უფლებები მიანიჭეს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს. იგი იცავდა საზოგადოებრივ წესრიგს, ხელმძღვანელობდა სახელმწიფო ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების მუშაობას, აკონტროლებდა არჩევნების ჩატარებას და მთავრობის დადგენილებების შესრულების მიმდინარეობას. მის დაქვემდებარებაში შედიოდა აგრეთვე ქალაქის კომუნალური მეურნეობის განყოფილება და სანიტარიულ-ეპიდემიოლოგიური სამსახური. 1922-23 წლებში აჭარის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი შედგებოდა 8 სტრუქტურული ერთეულისაგან, ხოლო საერთო პერსონალი 572 კაცს ითვლიდა. აქედან ცენტრალურ აპარატში მუშაობდა 34 თანამშრომელი, სამისამართო ბიუროში – 14, საევაკუაციო განყოფილებაში – 6, გამასწორებელ სახლში – 39, სამაზრო

⁵⁹ იქვე.

⁶⁰ იქვე.

აღმასკომებში - 81, ცენტრალურ სისხლის სამართლის მილიციაში - 31, ქალაქის მილიციაში - 179, საოლქო მილიციაში - 188 მუშაკი.⁶¹

აჭარის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის რეორგანიზაცია არაერთხელ განხორციელდა. 1923 წლის მაისში მისი აპარატი 135 კაცით შემცირდა. 1924-25 წლების რეორგანიზაციის შედეგად სამი განყოფილება დარჩა: ადმინისტრაციული, საინსტრუქტორო-საორგანიზაციო და საერთო-საანგარიშო. ამასთან, გაუქმდა ქ. ბათუმის მილიციის სამმართველო, მისი ფუნქციები კომისარიატის აპარატს გადაეცა, ასევე მაზრების მილიცია უშუალოდ დაექვემდებარა ადმინისტრაციულ განყოფილებას. მთლიანად აჭარის ასსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის შტატი 239-მდე შემცირდა. ზოგჯერ შტატების შემცირება საქმის რეალური ვითარებიდან არ გამომდინარეობდა. ამიტომ 1930 წელს მილიციის აპარატი, დაცვის მილიციის გარეშე, 380 კაცამდე გაიზარდა.⁶²

1930 წლის რეორგანიზაციის შედეგად შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის აპარატის ნაწილი პოლიტიკური სამმართველოს სისტემაში გადავიდა, ხოლო მილიციის სამსახური - ცაკის დაქვემდებარებაში. უმაქნისი რეორგანიზაციები საქმისათვის სასიანო გამოდგა. 1935 წლის იანვრიდან აჭარაში შეიქმნა საქართველოს სსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის რწმუნებულის სამმართველო. 1937 წელს აღადგინეს აჭარის ასსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი, 1941 წელს იგი გაერთიანდა სახელმწიფო უშიშროების უწყებასთან.

შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის თანამშრომელთა თვისებრივი მდგომარეობა არადამაკმაყოფილებელი იყო. მილიციის მთლიანი შემადგენლობის 70% წერა-კითხვა არ იცოდა. შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს არ ჰქონდა სათანადო მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. საქართველოს სსრ მუშათა და გლეხთა ინსპექციის 1924 წლის გამოკვლევის

⁶¹ აცსა. ფ.-რ-77. ან. 1, ს. 14, ფურც. 186.

⁶² აცსა. ფ.-რ-2. ან. 1, ს. 281, ფურც. 15; ს. 840, ფურც. 62.

მასალების მიხედვით ქობულეთის, ქედისა და ხულოს მილიციის თანამშრომლებს მძიმე პირობებში უხდებოდათ მუშაობა. მილიციის შენობებში წვიმის წყალი ატანდა, ავეჯი და ლოგინი საერთოდ არ გააჩნდათ. არ ჰყავდათ ცხენები და არც ფული მათი დაქირავებისათვის. სასოფლო თემებიდან მაზრისა და ოლქის ცენტრამდე კავშირს 3-4 კაციანი სადარაჯოები ასრულებდნენ. ისინი სადარაჯოდან სადარაჯომდე გადასცემდნენ პატიმრებს და ინფორმაციებს, იცავდნენ საზოგადოებრივ წესრიგს. მდგომარეობას ართულებდა ისიც, რომ საქმის წარმოება ქართულთან ერთად რუსულ და ოსმალურ ენებზე მიმდინარეობდა.⁶³

ასეთი მძიმე პირობების მიუხედავად, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის თანამშრომლები საკმაო ოპერატიულ საქმიანობას ეწოდნენ. მნიშვნელოვანია მათი დამსახურება საევაკუაციო საქმეში. 1918-1921 წლებში ქ. ბათუმში თავშესაფარი ნახა ათასობით უცხოელმა, რამაც ქალაქში მრავალი სიძნელე წარმოქმნა. შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მუშაკების მუშაობის შედეგად 1923 წელს თავიანთ სამშობლოში დააბრუნეს 20807 უცხოელი.⁶⁴ მათ საგრძნობი შრომა გასწიეს აჭარაში გავრცელებული სისხლის აღების ადამიანების დაძლევაში, გადამტერებული გვარებისა და ოჯახების შერიგებაში და სხვა. XX ს-ის 20-იან წლებში აჭარის შინაგან საქმეთა ორგანოების ორგანიზაციასა და საერთო საქმიანობაში ჯეროვანი მუშაობა გასწიეს სახალხო კომისრებმა ნ. ბახტაძემ ა. ქავთარაძემ, ი. ბრეგაძემ, რ. გოგიტიძემ.

XX ს-ის 20-30-იან წლებში საგრძნობი ცვლილებები განიცადეს იუსტიციის, სასამართლოსა და პროკურატურის ორგანოებმა. იუსტიციის სახალხო კომისარიატის სისტემაში შედიოდნენ სასამართლოები, პროკურატურა, იძულებითი მუშაობის ბიურო, ნოტარიუსები და სხვა. 1924-25 წლებში იუსტიციის სახალხო კომისარიატის საერთო სისტემაში 93 მუშაკი მუშაობდა. 1927 წელს უმაღლეს სასამართლოსა და

⁶³ იქვე, ს. 187, ფურც. 148-149, 164-166.

⁶⁴ აცსა, ფ.რ-2, ან.1 ს. 203, ფურც. 12.

პროკურატურაში მომუშავეთა რაოდენობა 46 კაცს შეადგენდა. სახალხო სასამართლოები შექმნილი იყო ავტონომიური რესპუბლიკის ყველა მაზრაში. 1930 წელს იუსტიციის სახალხო კომისარიატი გაუქმდა. მის ბაზაზე შეიქმნა ორი დამოუკიდებელი ორგანო – უზენაესი სასამართლო და სახელმწიფო საოლქო პროკურატურა.⁶⁵ 1935 წელს იუსტიციის სახალხო კომისარიატი აღადგინეს და კომისარი ამავე დროს იყო რესპუბლიკის პროკურორის მოადგილე.⁶⁶

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის 1937 წლის კონსტიტუციით გაიმიჯნა იუსტიციის სახალხო კომისარიატის, სასამართლოებისა და პროკურატურის უფლებამოსილება. კონსტიტუციით მართლსაჯულების განხორციელება დაეკისრა სახალხო სასამართლოებსა და ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაეს სასამართლოს. ეს უკანასკნელი აირჩეოდა აჭარის უზენაესი საბჭოს სესიაზე ხუთი წლის ვადით. იგი ახორციელებდა ზედამხედველობას სახალხო სასამართლოების მიმართ. სახალხო სასამართლოებს ირჩევდა მოსახლეობა სამი წლით პირდაპირი და საყოველთაო კენჭისყრით. სინამდვილეში მათ ნიშნავდა პარტიული ორგანოები და მართლმსაჯულების განხორციელება მათ ნებაზე იყო დამოკიდებული. ავტონომიური რესპუბლიკის პროკურორს ნიშნავდა სსრ კავშირის გენერალური პროკურორი ხუთი წლით. რაიონულ და საქალაქო პროკურორებს ნიშნავდა საქართველოს რესპუბლიკის პროკურორი და ამტკიცებდა სსრ კავშირის გენერალური პროკურორი. ამ შემთხვევაშიც გადამწყვეტი სიტყვა ეკუთვნოდა უმაღლეს პარტიულ ხელმძღვანელობას.

აჭარაში განათლების სახალხო კომისარიატის ფუნქცია განსაკუთრებული იყო, რაც აიხსნება რეგიონის მთელი რიგი თავისებურებებით. განათლების სახალხო კომისარიატის სისტემაში შედიოდა არა მარტო სკოლები და ტექნიკუმები, არამედ აგრეთვე პოლიტიკური და პროფტექნიკური განათლება, არასრულწლოვანთა აღზრდის, წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციის და სხვა დაწესებულებები. ჯანმრთე-

⁶⁵ იქვე. ს.840, ფურც. 60-61.

⁶⁶ საბჭოთა აჭარა, 17 მაისი, 1935.

ლობის დაცვის, სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარიატების აპარატი 1922-1923 წლებში ჩამოყალიბდა, თავდაპირველად ჯანმრთელობის დაცვის სახალხო კომისარიატში 6 განყოფილება შეიქმნა (საორგანიზაციო-საინსტრუქტორო, სამკურნალო, ფარმაცევტული, სადაზღვევო-სამკურნალო, სანიტარიულ-ეპიდემიური და საერთო). მომდევნო წლებში შესამჩნევი ცვლილებები მოხდა, აპარატის თანამშრომელთა რაოდენობა და საქმიანობის სფეროც გაიზარდა.

XX ს-ის 30-იან წლებში გაუქმდა საქართველოს სახალხო კომისარიატების რწმუნებულთა სამმართველოების უმეტესობა. მაგალითად, 1933 წლის ნოემბერში გაუქმდა შრომის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულთა სამმართველო. მისი ფუნქციები გადაეცა პროფკავშირებს, ხოლო 1934 წელს – მრეწველობის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულის სამმართველო. სახელმწიფო მმართველობის სისტემის რეორგანიზაცია გაგრძელდა მომდევნო წლებშიც. ცხადია, გაუთავებელი რეორგანიზაციები, რასაც სსრ კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ახორციელებდა, ანდა ზემოდან მითითებით ხდებოდა, ძალზე მტკივნეული აღმოჩნდა როგორც საერთოდ ქვეყნის, ისე რეგიონის პარტიული და სახელმწიფო კადრებისათვის.

1937 წლის პოლიტიკური რეპრესიების შედეგად, პარტიული და სახელმწიფო კადრების დეფიციტი შეიქმნა. იგი შეივსო ახალი, ჯერ კიდევ გამოუცდელი კადრებით. 1938 წლის იელისში აჭარის ასსრ პირველი მოწვევის უზენაესი საბჭოს პირველ სესიაზე შეიქმნა ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა – სახალხო კომისართა საბჭო. თავმჯდომარედ დანიშნეს ი. ფუტკარაძე. სახკომსაბჭოში შედიოდა საგეგმო კომისია, 9 კომისარიატი და 3 სამმართველო (კავშირგაბმულობის, საგზაო და ხელოვნების საქმეთა), ერთიც საქართველოს სსრ დამზადების სახალხო კომისარიატის რწმუნებულის სამმართველო. შინგან საქმეთა სახალხო კომისარად დაინიშნა ვ. ზაქარია, განათლების – ნ. ნიჭარაძე, მიწათმოქმედების – მ. გოგოლიშვილი, ვაჭრობის – ვ. ლელაძე, ადგილობრივი მრეწველობის – მ. ბეჟანიძე, ჯანმრთელობის დაცვის – მ. კომახიძე, ფინანსთა – მ. ხალვაში, კო-

მუნალური მეურნეობის – ე. ბახტაძე, სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისრად – ა. ვანიძე.⁶⁷

აჭარაში სახელმწიფო ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ახალი სისტემა გასაბჭოების შემდეგ ჩამოყალიბდა. მას საფუძვლად ასევე დაედო სოციალური ნიშანი. სასოფლო, სათემო, სადაბო, საქალაქო საბჭოების საერთო კრებებისა და სამაზრო ყრილობების სახით შეიქმნა ადგილობრივი სახელმწიფო ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოები. ადგილობრივი სახელმწიფო ხელისუფლების ეს სისტემა და ფორმა 1938 წლამდე არსებობდა.

ადგილობრივი საბჭოების კრებები და ყრილობები ყოველწლიურად ტარდებოდა, სადაც იხილაენდნენ რეგიონის საკვანძო საკითხებს, ირჩეოდნენ აღმასრულებელ კომიტეტებს. ისინი, როგორც წესი, წარმომადგენდნენ მუდმივმოქმედ ორგანოებს. ანგარიშვალდებულები იყვნენ წარმომადგენლობითი ორგანოების წინაშე. აჭარის წითელი მეჯლისის 1921 წლის 23 ნოემბრის დადგენილებების თანახმად, სასოფლო საბჭოში ირჩეოდნენ 3 წევრს, სათემოში – 5, ხოლო სამაზრო საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტში – 7 კაცს.⁶⁸ მომდევნო წლებში საგრძნობლად შეიცვალა ადგილობრივი საბჭოების სტრუქტურა, ფორმები და შემადგენლობა. 1923 წელს გაუქმდა სასოფლო საბჭოები და მათი აღმასკომები. ისინი გაერთიანდნენ სათემო საბჭოებში. მაზრებში შეიქმნა სახელმწიფო მართვის ახალი სტრუქტურული ერთეულები: მიწათმოქმედების, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის განყოფილებები. გარდა ამისა, ქობულეთის მაზრაში არსებობდა კომუნალური მეურნეობის განყოფილება. ცხადია, ამის შედეგად გაიზარდა სახელმწიფო მართვის მოხელეთა რაოდენობა.⁶⁹

სახელმწიფო მართვის მოხელეთა თვისებრივი შემადგენლობა არადამაკმაყოფილებელი იყო. მაგალითად, 1924 წელს სასოფლო საბჭოს წევრების 97% წერა-კითხვა არ იცოდა.⁷⁰

⁶⁷ საბჭოთა აჭარა. 16 ივლისი, 1938.

⁶⁸ РКА Бсусв (март 1921 г. – январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 247.

⁶⁹ აცსა, ფ.რ-77, ან. 1, ს. 14, ფურც. 265-269.

⁷⁰ იქვე, ფ.რ-2, ან.1, ს. 187, ფურც. 165.

სამაზრო აღმასკომების წევრებს შორის იშვიათობას წარმოადგენდა საშუალო განათლების მუშაკები. ამიტომ საქმის მწარმოებლად როგორც სათემო, ისე სამაზრო აღმასკომებში საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან მოვლენილი მასწავლებლები თუ სხვა კატეგორიის ადამიანები მუშაობდნენ. ამასთან, ფორმალურად არსებობდა სამაზრო საბჭოების განყოფილებები. მათ არ ჰქონდათ შტატები, კანცელარიები. სამაზრო საბჭოს აღმასკომის წევრები კურირებდნენ ფორმალურად არსებულ განყოფილებებს. მაზრის აღმასკომების ცენტრალურ აპარატი კი შედგებოდა საქმეთა მმართველის, ბუღალტრისა და მემანქანისაგან.⁷¹ მუშათა და გლეხთა ინსპექციის 1924 წლის მოხსენებით ბარათში ნათქვამია: აჭარაში განათლების განყოფილება, როგორც დანარჩენ საქართველოში, არ არსებობს. განათლების განყოფილებას არ აქვს კანცელარია, არ ჰყავს სპეციალური გამგე და ტექნიკური პერსონალი. მაზრის აღმასკომის ერთ-ერთ წევრს დავალებული აქვს სწავლა-განათლებაზე ზრუნვა. მაგრამ მისი მოვალეობაა სკოლების მხოლოდ სამეურნეო საკითხები: სასკოლო შენობათა გათბობა-განათება, რემონტი. სწავლა-განათლებაში ისინი მონაწილეობას არ იღებენ, რადგან შესაბამისი ცოდნა არ გააჩნიათ.⁷² მოხსენებით ბარათში აღნიშნულია, რომ მაზრებში ასევე ფორმალურად არსებობს მიწათმოქმედების განყოფილება.⁷³

მაზრებისა და თემების აღმასკომებისადმი ხელმძღვანელობასა და ინსტრუქტირებას შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი ახორციელებდა. აჭარაში ადგილობრივი ორგანოების მართვის ასეთი წესი იმაზე მეტყველებს, რომ გლეხოზობა ურჩობდა და ხელისუფლება მათ დამორჩილებას ძალადობით ცდილობდა. XX ს-ის 30-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც გაუქმდა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი, ადგილობრივი საბჭოების მართვა უშუალოდ დაექვემდებარა.

⁷¹ იქვე. ფურც. 146.

⁷² იქვე. ფურც. 151.

⁷³ იქვე. ფურც. 157.

დებარა აჭარის ცაკის საორგანიზაციო-საინსტრუქტორო განყოფილებას.

ადგილობრივი ხელისუფლების 1930 წლის რეორგანიზაცია სამაზრო რგოლსაც შეეხო. სახალხო მეურნეობის განვითარების შედეგად მათი საქმიანობის არეალი გაიზარდა. მაზრების რაიონებად გარდაქმნის შედეგად შეიცვალა მათი სტრუქტურები, შტატები, აღმასკომების, მათი განყოფილებებისა და სხვა სამსახურების უფლებამოსილება, მუშაობის შინაარსი, ფორმები, სახელფასო განაკვეთები. ეს რეორგანიზაცია ძალაში შევიდა 1930 წელს პირველი ოქტომბრიდან. საქართველოში რაიონების აღმასრულებელი კომიტეტები სამ კატეგორიად დაიყო. პირველი კატეგორიის შტატები 29 ერთეულით განისაზღვრა, მეორე კატეგორიის – 34, ხოლო მესამე კატეგორიის აღმასკომისა – 38 საშტატო ერთეულით.⁷⁴ რაიადმასკომის აპარატში შედიოდა 4 მუშაკი: თავმჯდომარე, მდივანი, საბჭოთა მშენებლობისა და მასობრივი მუშაობის ინსპექტორი, ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების კომიტეტის მდივანი.

აჭარის რაიონებში რეალურად ჩამოყალიბდა საადგილმამულო, საფინანსო, სოციალურ-კულტურული მუშაობის, ადგილობრივი მეურნეობის, ადმინისტრაციული და საერთო განყოფილებები, საგეგმო-სტატისტიკური ნაწილი, შეიქმნა ვაჭრობის, მუშათა და გლეხთა ინსპექციის ინსპექტორთა თანამდებობები და სხვა. საადგილმამულო (მიწათმოქმედების) და საფინანსო განყოფილებათა გამგეები ამავე დროს ითვლებოდნენ რაიადმასკომის თავმჯდომარის მოადგილეებად. საადგილმამულო განყოფილების აპარატში შედიოდა: აგრონომი, ვეტექიმი, მიწათმოქმედობი და საქმეთა მმართველი. სოციალურ-კულტურული მუშაობის განყოფილება შედგებოდა 4 კაცისაგან (გამგე, ჯანმრთელობის დაცვის, განათლების, შრომისა და სოციალური უზრუნველყოფის ინსპექტორები).⁷⁵ 30-იანი წლების მეორე ნახევარში მმართველობის ეს სისტემა და ადგილობრივი სახელმწიფო სტრუქტურები შეიცვალა.

⁷⁴ კომუნისტა, 28 სექტემბერი, 1930.

⁷⁵ იქვე.

რაიონებში შეიქმნა ჯანმრთელობის დაცვის, სოციალური უზრუნველყოფის, საგზაო, ვაჭრობის განყოფილებები.

ამის შედეგად მნიშვნელოვნად გაიზარდა ადგილობრივი სახელმწიფო მართვის მოხელეთა თვისებრივ-რაოდენობრივი შემადგენლობა. 1941 წელს ოთხი რაიონის აღმასკომებში 185 კაცი მუშაობდა. მათ შორის ქობულეთის რაიონში - 49, ბათუმის - 44, ხულოს - 48, ხოლო ქედის რაიონის აღმასკომში - 44 მუშაკი, რაც საგრძნობლად აღემატებოდა 1930 წლის მახასიათებელს. სახელმწიფო მართვის რაიონულ რგოლში საგრძნობლად გაძლიერდა მიწათმოქმედების განყოფილება. მაგალითად, 1941 წელს ქობულეთის რაიონის მიწათმოქმედების განყოფილებაში 19 კაცი მუშაობდა, ქედის - 17, ბათუმის - 18, ხოლო ხულოს რაიონის მიწათმოქმედების განყოფილებაში - 20 მოხელე.⁷⁶ რაიონების ადმინისტრაციულ აპარატში წერა-კითხვის უცოდინარები და მცირემცოდნენი აღარ აღრიცხულა. რეორგანიზაცია შეეხო აგრეთვე სათემო საბჭოებსაც. ის შეიცვალა სასოფლო საბჭოებით, რომელთა რაოდენობა 50-მდე გაიზარდა, მაგრამ სასოფლო საბჭოების უფლებები არ გაზრდილა. საბჭოების ძირითადი ამოცანა კვლავ რჩებოდა მოსახლეობიდან გადასახადების ამოღება და მუშახელის გამოყვანა საგზაო, სასკოლო და სხვა სახის სამუშაოებზე.

ამრიგად, გასაბჭოების შემდეგ აჭარაში საბჭოების ფორმით ჩამოყალიბდა სახელმწიფო ხელისუფლების წარმომადგენლობითი, საკანონმდებლო, საკონტროლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება. შეიქმნა სახელმწიფო მართვის მოხელეთა აპარატი. მართალია, საბჭოების არჩევნები არადემოკრატიული იყო, მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს მასში მონაწილეობის უფლება არ ეძლეოდა. ამასთან, საბჭოების არჩევნები 1938 წლამდე ტარდებოდა ღიად, არაპირდაპირ, მაგრამ იგი მაინც მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. 1937 წლის კონსტიტუციით გაუქმდა საბჭოების არჩევნების დროს მოქალაქეთა შეზღუდვები, საბჭოების ყრილობები უზენაესი საბჭოთი შეიცვალა, მაგრამ ერთპარტიული პოლიტიკური სის-

⁷⁶ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1296, ფურც. 10-25.

ტემის დროს მოსახლეობას არჩევანის საშუალება არ ჰქონდა. ამასთან, მასობრივი პოლიტიკური რეპრესიების შედეგად მოსახლეობის უნდობლობა საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ გაიზარდა. ამიტომ მოქალაქეთა დიდი ნაწილი საბჭოების არჩევნებში ფორმალურად მონაწილეობდა. საბჭოების არჩევნებში მათი მონაწილეობა არ ასახავდა ხალხის განწყობის რეალურ სურათს.

2. კომუნისტური პარტოკრატიის ფორმირება და მისი როლი პოლიტიკურ სისტემაში

საქართველოს ძალდატანებითი გასაბატოების შემდეგ ქვეყნის საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ხელმძღვანელი და წარმართველი ძალა კომუნისტური პარტია გახდა. მართალია, საქართველოს კომუნისტური პარტია 1920 წელს შეიქმნა, მაგრამ იგი არ იყო დამოუკიდებელი, არ ჰქონდა საკუთარი პროგრამა და წესდება, ექვემდებარებოდა რუსეთის კომპარტიის უმაღლეს ორგანოს, ასრულებდა მის გადაწყვეტილებებს და დადგენილებებს. ერთპარტიული დიქტატურის დროს კომუნისტური პარტია საბჭოთა პოლიტიკური სიტემის ბირთვად იქცა.

ანალოგიური პროცესები განვიარდა აჭარაშიც. აქ თავისებურება ის იყო, რომ კომუნისტური პარტოკრატიის ფორმირება კიდევ მეტად რთულ პირობებში და კატაკლიზმებით მიმდინარეობდა. ძირითადი წინააღმდეგობა იყო აჭარის ადგილობრივი მოსახლეობის (აჭარლების) ანტიკომუნისტური ფსიქოლოგია, მტრული დამოკიდებულება საბჭოთა ხელისუფლებისადმი. ასეთ პირობებში საოლქო კომუნისტური ორგანიზაციის მთავარი ამოცანა იყო არაორდინალური მეთოდების გამოძებნა აჭარლების საბჭოთა ხელისუფლებისადმი შემობრუნებისათვის, ანტიკომუნისტური პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების იდეური და ორგანიზაციული განადგურება, ერთპარტიული პოლიტიკური სისტემის ფორმირება.

გასაბჭოებამდე პოლიტიკური პარტიებისა და მიმდინარეობების საკენამო ცენტრი იყო ქ. ბათუმი. აქ არსებობდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული, სოციალისტ-რევოლუციონერთა, ეროვნულ-დემოკრატიების, სოციალისტ-ფედერალისტთა და სხვა პარტიების ორგანიზაციები. გარდა ბათუმისა, პოლიტიკური ორგანიზაციები შექმნილი იყო ქობულეთში, ნაქეში, მახინჯაურში და ბათუმის შემოგარენის სხვა სოფლებში. აჭარის მასშტაბით მოქმედებდა პროთურქული ორგანიზაცია „სედაი მილეთი“. არაკომუნისტური პარტიები და მიმდინარეობანი ანტისაბჭოთა პოზიციებზე იდგნენ და შეურიგებლად იბრძოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ.

არაკომუნისტური პარტიებსა და მიმდინარეობებს შორის ყველაზე უფრო გავლენიანი იყო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია (მენშევიკები). 1921 წლის დასაწყისში მისი რაოდენობის შესახებ ურთიერთსაპირისპირო ცნობები არსებობს. ერთი ცნობით, მის რიგებში ითვლებოდა 180 ათასი წევრი, მეორეთი – 80 ათასი, ხოლო მესამე ცნობით – 60 ათასი კაცი. საქართველოს კომპარტიის 1923 წლის სექტემბრის პლენუმის თეზისებში ნათქვამია, რომ „მენშევიზმი საქართველოში ძლიერი იყო“.¹ მაგრამ საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შედეგად სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რაოდენობა შემცირდა. პარტია დატოვა მისი წევრების დიდმა ნაწილმა. 1923 წლის აგვისტოს ცნობით, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში ითვლებოდა 12500 წევრი.² ამ შემცირების მიუხედავად, იგი რაოდენობრივად, ორგანიზაციულად, პოლიტიკური და თეორიულ-იდეოლოგიური კონცეფციითა და გამოცდილებით მძლავრ პარტიად რჩებოდა.

პარტია ბოლშევიკ-ლენინელების წინაშე კაპიტულაციაზე არ წავიდა და საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას აგრძელებდა. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელთა პოზიცია მკაფიოდ აისახა სპეციალურ

¹ ს.შსსა ფ.14, ან.1, ს.530, ფურც. 714; ს.976, ფურც. 16.

² კომუნისტი, 6 სექტემბერი, 1923.

თათბირზე, რომელიც გაიმართა 1921 წლის 10 აპრილს თბილისში. მასში მონაწილეობდნენ პარტიის ცენტრალური კომიტეტის, თბილისის მაზრის კომიტეტის წარმომადგენლები. აღნიშნულ თათბირს ხელმძღვანელობდნენ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო ლიდერები ი. რამიშვილი და გ. ლორთქიფანიძე. თათბირზე ოფიციალურად განაცხადეს, რომ არ ცნობენ საბჭოთა ხელისუფლებას.³ თათბირის მონაწილეებმა მოითხოვეს თავისუფალი არჩევნების ჩატარება დასავლეთ ევროპის სოციალისტური და კომუნისტური პარტიების შერეული კომისიის ხელმძღვანელობით.⁴

მაგრამ ეს იდეა იყო ილუზია, რადგან საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ამას არ დაუშვებდა. ამის მიუხედავად, 6. ჟორდანიასა და მისი გუნდის წევრების მითითებით 1922 წლის აგვისტოში საქართველოში შეიქმნა ანტიკომუნისტური პარტიების კოალიცია, რომელშიც გაერთიანდნენ ეროვნულ პლათფორმაზე მდგომი პარტიები. მათ ხუთპუნქტიანი ხელშეკრულებაც გააფორმეს, რომელშიც ნათქვამია: პარტიები ერთიანდებიან იმისათვის, რომ საერთო ძალით იბრძოლონ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის; დამოუკიდებლობის აღდგენის შემთხვევაში მოიწვევა დამფუძნებელი კრება, რომელსაც ანგარიშს ჩააბარებს თავიანთი მოღვაწეობის შესახებ ძველი და გარდამავალი პერიოდის მთავრობები; კოალიციური პრინციპით შეიქმნება დამფუძნებელი კრება და ახალი მთავრობა; არცერთ პარტიას არ ექნება უფლება ერთ მესამედზე მეტი ადგილი დაიკავოს; წინა მთავრობის საქმიანობის გარჩევისათვის შეიქმნება პარიტეტული კომისია; პარიტეტულ საწყისებზე აირჩევა დამოუკიდებლობის კომიტეტი.⁵

დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რომელიც ამ შეთანხმების საფუძველზე აირჩიეს, ორ წელიწადს მოქმედებდა. მაშინდელ სიტუაციაში მისი მცდელობა ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის არარეალური იყო. იგი ახალ მსხვერპლს

³ კომუნისტი, 1 აგვისტო, 1921.

⁴ ახალი სხივი, 24 აპრილი, 1921.

⁵ აცსა, პპოვ, ფ.1. ან. 1. ს. 283. ფურც. 5.

მოუტანდა ქართველ ხალხს. მაგრამ მაშინ საქართველოს საშინაო და საერთაშორისო ვითარება კარგად ვერ გათვალეს ქვეყნის ეროვნულმა ძალებმა. განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა ეკისრება საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელობას. მართალია, პარტიას ჰქონდა სახელმწიფოებრივი ხელმძღვანელობის სამი წლის გამოცდილება და, რაც მთავარია, ქართველი ხალხის ნდობით სარგებლობდა, მაგრამ მისმა ლიდერებმა ვერ განსაზღვრეს ის, რომ მაშინ აჯანყების გზით საბჭოთა ხელისუფლების დამხობისა და ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენის შანსი არ არსებობდა.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია არაერთგვაროვანი იყო როგორც თვისებრივ-რაოდენობრივი შედგენილობით, ისე იდეურ-პოლიტიკური შეხედულებით. 1920-1921 წლებში პარტიაში კრიზისი შეიქმნა, რაც საგრძნობ სიძნელებებს ქმნიდა ნორმალური მუშაობისათვის. 1920 წლის დეკემბერში სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას გამოეყო მცირე ჯგუფი, რომელმაც თავისთავს „საქართველოს დამოუკიდებლობის პარტია“ უწოდა. იგი მცირე ხანს არსებობდა და ბოლოს კომპარტიასთან გაერთიანდა. 1921 წელს პარტიას გამოეყო ჯგუფი, რომელმაც დამოუკიდებელ დემოკრატიულ პარტიად გამოცხადდა და ცნობილია „სხიველების“ სახელწოდებით. პარტია ორგანიზაციულად გაფორმდა 1921 წლის აპრილში პირველ კონფერენციაზე. პარტიის ორგანო იყო გაზეთი „ახალი სხივი“, რომელიც 1921 წლის აპრილიდან გამოდიოდა. „სხიველები“ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ტრადიციებს იცავდნენ და ანტისაბჭოთა პოლიტიკას ატარებდნენ.

ამრიგად, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან ინდივიდუალურად წევრების გასვლის, ცალკე ჯგუფების გამოყოფისა და მათი დამოუკიდებელ ორგანიზაციებად გამოცხადების შედეგად მენშევიკების პარტია დასუსტდა. საბჭოთა პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ზეწოლის, შანტაჟის, ტერორის პირობებში შეუძლებელი გახდა პარტიის ნორმალური ფუნქციონირება.

1923 წლის აგვისტოში გაიმართა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სალიკვიდაციო ყრილობა, რომელმაც პარტია დაშლილად გამოაცხადა. ასეთივე განცხადება გააკეთა „ახალგაზრდა მარქსისტების“ სალიკვიდაციო ყრილობამ, რომელიც იმავე ხანებში გაიმართა. თბილისის შემდეგ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ძლიერი ორგანიზაცია არსებობდა გურიასა და აჭარაში. აჭარის რეგიონში 1921 წლის დასაწყისში ითვლებოდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის 5000 წევრი, ხოლო გურიაში – 7000.⁶ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბათუმის ორგანიზაციაში პარტიის ლიკვიდაციის პროცესი 1924 წლამდე თითქმის არ მიმდინარეობდა. ამის გამო თბილისიდან ბათუმში ჩამოვიდნენ სოციალ-დემოკრატები კ. გოგობერიძე და შ. გომართელი, რომლებმაც ამ მიმართულებით საგრძნობი მუშაობა გასწიეს. შეიქმნა ბათუმის ორგანიზაციის სალიკვიდაციო კომიტეტი, რომელშიც შედიოდნენ: კ. გოგობერიძე, შ. გომართელი, ვ. ჭეღია, დ. დიასამიძე, გ. ამალაშვილი და ვ. დოლიძე. რეგისტრაციაში გატარდა პარტიის 120 წევრზე მეტი, რომლებმაც სპეციალურ შეკრებაზე გააკეთეს ოფიციალური განცხადება, რომ აღარ იბრძოდნენ კომპარტიისა და კომკავშირის წინააღმდეგ.⁷ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიკვიდაციის ოფიციალურად გამოცხადების შემდეგ მისი წევრების ნაწილი არალეგალურად განაგრძობდნენ მუშაობას. გასაბჭოების პირველ წლებში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აქტიურ მებრძოლებს ასახელებდნენ რესეთის გუბერნიებში, მათ შორის ციმბირსა და შორეულ აღმოსავლეთში. მაგალითად, 1922 წელს გათვალისწინებული იყო 300 მენშევიკის გასახლება აჭარიდან, მაგრამ საამისო კომისიის დასკვნის შედეგად 70-მდე კაცი გაასახლეს.⁸

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ დიდი დანაკლისი განიცადა 1924 წლის აჯანყების შედეგად. იგი

⁶ აცხა. პოპ. ფ. 1, ან. 1, ს. 225, ფურც. 19.

⁷ იქვე ს. 250 ფურც. 27-28.

⁸ იქვე ს. 105, ფურც. 4.

დაიგეგმა როგორც ადგილზე, ისე ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობისა და პოლიტიკური მოღვაწეების მიერ. ცხადია, აჯანყების მოწყობის რეალური საფუძველი არსებობდა: საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოება, ეროვნული ხელისუფლების ძალით დამხობა, მოსახლეობის მასობრივი უკმაყოფილება და სხვა. ამიტომ აჯანყებას მხარს უჭერდა საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობა და დასავლეთ ევროპის სოციალისტური და სოციალ-დემოკრატიული პარტიების ხელმძღვანელობა. მაგრამ 1924 წლის აჯანყება იყო შეცდომა, რადგან მას გამარჯვების არანაირი შანსი არ გააჩნდა და მოსალოდნელი იყო დიდი მსხვერპლი. ასეც მოხდა.

განზრახული იყო აჯანყების მოწყობა 1924 წლის 26 მაისს, საქართველოს დამოუკიდებლობის დღეს, მაგრამ გადაიდო 15 აგვისტოსთვის. შემდეგ აჯანყების თარიღად შერჩეული იყო 28 აგვისტო, რადგან ამ დროს აღინიშნებოდა ქრისტიანული რელიგიის ერთ-ერთი დღესასწაული — მარიამობა. საბჭოთა ხელისუფლების საგანგებო ორგანოებმა გამოავლინეს აჯანყების გეგმა და 1924 წლის 6 აგვისტოს დააპატიმრეს მთავარი ხელმძღვანელები ვალიკო ჯუღელი, ბენია ჩხიკვიშვილი და ნოე ხომერიკი. ამის შედეგად აჯანყება არაორგანიზებულად მოხდა და დიდი მსხვერპლით დამთავრდა.

საბჭოთა ხელისუფლების საგანგებო ორგანოებმა ასევე გამოავლინეს და დააპატიმრეს აჭარაში აჯანყების ორგანიზაციის ხელმძღვანელები. მათ შორის: საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი, ბათუმის კომიტეტის თავმჯდომარე მიხეილ საბაშვილი, ამავე პარტიის თვალსაჩინო მუშაკი სამხედრო ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ვასო ჩიტაიშვილი, კუკური ჩიქოვანი, ცენტერაძე, გენერალი კარალაშვილი, რომელიც დასავლეთ საქართველოს შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად ითვლებოდა, გენერალი ფურცელაძე, რომელიც ქობულეთში გამოსვლების ხელმძღვანელი იყო. მართალია, აჭარაში აჯანყება ველარ განხორციელდა, მაგრამ დაპატიმრებებმა მა-

სობრივი ხასიათი მიიღო. ყველა ექვემდებარებოდა დააპატიმრეს, ხოლო 23 კაცი დახვრიტეს.⁹

დახვრეტების შესახებ სანქციებს საგანგებო ხუთეული და სამეულები იძლეოდნენ. ისინი აჭარაში 1924 წლის აგვისტოში შეიქმნა და 12 დეკემბერს გაუქმდა, როდესაც მისი ფუნქციები ამოწურულად ჩაითვადა. საგანგებო ხუთეულს თ. ხიმშიაშვილი ხელმძღვანელობდა. მისი წევრები იყვნენ კომუნისტური პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მუშაკები, ავტონომიური რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა საქმეთა სახალხო კომისარი, საგანგებო კომისიის ხელმძღვანელი და წითელი არმიის ბათუმის დივიზიის უფროსის მოადგილე. აჭარის საგანგებო ხუთეულის 1924 წლის 31 აგვისტოს დადგენილებით დახვრიტეს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აჭარის ორგანიზაციის თვალსაჩინო ხელმძღვანელები მ. საბაშვილი, ე. ჩიტაიშვილი, კ. ჩიქოვანი და სხვები.¹⁰ აჭარიდან სამხედროები და შეიარაღებული კომუნისტები გადაიხროლეს გერეასა და სამეგრელოში, სადაც სასტიკად ჩააქრეს გამოსვლები.

1924 წლის აჯანყების შემდეგ საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ გააძლიერა მეთვალყურეობა ანტისაბჭოთა პარტიებზე. შანტაჟისა და ტერორის გაძლიერებასთან ერთად ფართოდ გაიშალა მუშაობა ანტიკომუნისტური პარტიების რიგითი წევრების გადმოხირობისა და გაერთოვლების მიზნით. მკაცრი მეთვალყურეობით მიმდინარეობდა პოლიტიკური პარტიის წევრების აღრიცხვა და კონტროლზე აყვანა. განსაკუთრებულ მეთვალყურეობაში იყვნენ სოციალ-დემოკრატები და ახალგაზრდა მარქსისტები. მაგალითად, 1924 წლის იანვარში აღრიცხვაზე იყო აყვანილი 88 მენშევიკი და ახალგაზრდა მარქსისტი, ხოლო 1926 წლეს ამ მაჩვენებელმა 664 კაცი შეადგინა.¹¹ 1926 წლის თებერვალში საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან შეიქმნა ყოფილ მენშევიკებთან მუშაობის განყოფილება. ანალ-

⁹ აცსხა, პპოგ, ფ.1, ან.1, ს. 212, ფურც. 35; ს. 232, ფურც. 1.

¹⁰ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 1, ს. 242, ფურც. 1. 4.

¹¹ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 250, ფურც. 9-10.

ოგური განყოფილება შეიქმნა კომუნისტური პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტთან, რომლის ხელმძღვანელად დაინიშნა ტ. ტულუში. განყოფილებას თავისი რწმუნებული და აქტივისტთა ჯგუფი ჰყავდა იმ ორგანიზაციებსა და წარმოება-დაწესებულებებში, სადაც იყო სულ ცოტა 10 ყოფილი მენშევიკი. ამოცანა იმაში მდგომარეობდა, რომ პატიმრობიდან და გადასახლებიდან დაბრუნებულთათვის ჩაეტარებინათ პროპაგანდა-აგიტაცია, რომ ღოიადლობა გამოეჩინათ საბჭოთა ხელისუფლებისადმი. განყოფილებამ 1926 წლის 1 აპრილიდან 1 ოქტომბრამდე აღრიცხვაზე აიყვანა 33 ყოფილი მენშევიკი და 9 ახალგაზრდა მარქსისტი.¹²

ამ მიმართულებით მუშაობა მომდევნო წლებშიც გაგრძელდა. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ნებისმიერი პარტიის ჯანსაღი წევრის მიერ პოლიტიკური შეხედულებისა და პოზიციის ნაძაღადევად შეცვლა ძალზე რთული პროცესია. ამას მტკივნეულად განიცდიდნენ საქართველოს ანტიკომუნისტური პარტიების ჯანსაღი ძალები. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ისინი კომუნისტური პარტიის რიგებში შესეღას თავს არიდებდნენ. 1926 წლის დეკემბერში კომუნისტური პარტიის აჭარის ორგანიზაციაში ითვლებოდა 10 ყოფილი მენშევიკი, 9 სოციალისტ-რევოლუციონერი (6 მემარჯვენე და 3 მემარცხენე), 8 რსდმპ წევრი, ერთი ახალგაზრდა მარქსისტი და ერთიც ეროვნულ-დემოკრატი, სულ 29 კაცი.¹³

სოციალ-დემოკრატიული პარტიისა და „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ ორგანიზაციის წევრების უმრავლესობა არალეგალურად მუშაობდა. 1925-1928 წლებში სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს მუშაკებმა ბათუმში გამოავლინეს მენშევიკებისა და „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ არალეგალური ორგანიზაცია, რომელშიც 59 კაცი ირიცხებოდა.¹⁴ 1929 წლის 24 სექტემბრის ცნობით, „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ აჭარის არალეგალურ ორგანიზაციაში 60 კაცი ითვლებოდა. ამ დროისთვის „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ ორგანიზაციები

¹² იქვე, ს. 503. ფურც. 12, 15.

¹³ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 225. ფურც. 19; ს. 485, ფურც. 129.

¹⁴ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 716. ფურც. 1-4.

არალეგალურად მუშაობდნენ ბათუმში, ჩაქვში, ბოტანიკურ ბაღში და სხვა. ზოგიერთი მათგანი ინდივიდუალურად ეწეოდა არალეგალურ ანტისაბჭოთა მუშაობას, ამ მიმართულებით აღსანიშნავია მასწავლებლები. სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს 1929 წლის 3 დეკემბრის ცნობით, სოციალ-დემოკრატიული და „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ აჭარის ორგანიზაციების წევრების ნაწილი დააპატიმრეს და ფაქტობრივად მათი ლიკვიდაცია განხორციელდა.¹⁵

მცირერიცხოვანი იყო აჭარაში მოქმედი სოციალისტ-რევოლუციონერთა, სოციალიტ-ფედერალისტთა, ეროვნულ-დემოკრატიული და ანარქისტების ორგანიზაციები. პირველი ორი იყოფოდა მემარჯვენეებად და მემარცხენეებად. მემარჯვენეები შეურიგებელნი იყვნენ საბჭოთა ხელისუფლებისადმი. მემარცხენეები კი საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობის გზას დაადგნენ, მაგრამ მთელი რიგი პრინციპული საკითხების შეხახებ განსხვავებული შეხედულება ჰქონდათ. მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტებმა 1921 წლის თებერვალში დააფუძნეს თავიანთი ორგანო გაზეთი „სოციალისტ-ფედერალისტი“. პირველ ყრილობაზე (1921 წლის 30 ოქტომბერი-3 ნოემბერი) ორგანიზაციას ეწოდა „საქართველოს მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტია“.

1924 წლის 12 თებერვლის ცნობით, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის აჭარის საოლქო ორგანიზაციაში 19 კაცი ირიცხებოდა. ორგანიზაციის თავმჯდომარე იყო ე. კაჭახიძე, ხოლო მოადგილე – ე. სუპატაშვილი. აღნიშნული პარტიის მეორე ყრილობის დადგენილებით ორგანიზაციული მუშაობა აღარ წარმოებდა, მაგრამ კომუნისტურ პარტიაში გაწევრიანების საკითხი არ იყო გადაწყვეტილი.¹⁶ ეს საკითხი მოგვიანებით გადაწყდა და მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების ნაწილი კომპარტიაში გაერთიანდა.

საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას აჭარაში ორგანიზაციები ჰქონდა არმიის ნაწილებში, ზოგი-

¹⁵ იქვე, ს. 933, ფურც. 3.

¹⁶ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 250, ფურც. 16-17.

ერთ წარმოება-დაწესებულებასა და სასწავლებელში. პარტიის ორგანო იყო ჟურნალი „მრომა“, რომელიც 1920 წლიდან გამოდიოდა და მოსახლეობაში ეწეოდა თავისი იდეოლოგიისა და პოლიტიკის პროპაგანდას. მემარცხენე ესერებმა 1920 წლის 12 აპრილის დეკლარაციით სურვილი გამოთქვეს საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობაზე, მაგრამ არ იზიარებდნენ კომუნისტების კონცეფციას პროლეტარიატის დიქტარურის, სსრ კავშირის, ამიერკავკასიის ფედერაციის, აჭარის ავტონომიის შექმნის შესახებ და სხვა. მემარჯვენე სოციალისტ-რევოლუციონერები კი შეურიგებლად იბრძოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. XX საუკუნის 20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან აჭარაში სოციალისტ-რევოლუციონერთა ორგანიზაცია აღარ ასებობდა.

მცირერიცხოვანი, მაგრამ საკმაოდ ავტორიტეტული იყო საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, რომელმაც დეკლარაცია თვითღიკვიდაციის შესახებ 1923 წლის აგვისტოში გამოაქვეყნა. პარტიამ, მენშევიკების შემდეგ, ყველაზე დიდი დანაკარგი განიცადა 1924 წლის აჯანყების შემდეგ. 1924 წლის 25 ოქტომბერს შედგა საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ბათუმის ორგანიზაციის საერთო კრება, რომელმაც განიხილა პარტიის ლიკვიდაციის საკითხი. მოხსენებით გამოვიდა ორგანიზაციის ხელმძღვანელი გ. ელიაშვილი. კრებამ მოიწონა ცენტრალური კომიტეტის დეკლარაცია პარტიის ლიკვიდაციის შესახებ და საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ყრილობის დელეგატად აირჩია ბ. ჟურული.¹⁷ ყრილობა გაიმართა თბილისში, რომელმაც პარტია დაშლილად გამოაცხადა.

ანარქისტებს აჭარაში ორგანიზაცია არ ჰქონიათ. რამდენიმე ანარქისტი ბათუმში ეწეოდა ინდივიდუალურ საქმიანობას, მაგრამ მათი გავლენა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაზე უმნიშვნელო იყო. ქვეყნის მასშტაბით მოქმედებდა „საქართველოს რევოლუციურ, სინდიკალისტ-მამულალ-თა კავშირი“, რომლის იდეური ხელმძღვანელი იყო ცნობილი ანარქისტი ვ. ჩერქეზიშვილი. კავშირი თავისი შეხედუ-

¹⁷ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 250, ფურც. 15.

ლების პროპაგანდას ეწეოდა გახუთის „მაშვრალთა ხმა“ მე-შეუიბით. ქართველი ანარქისტები, როგორც დანარჩენი ეროვნული პარტიები, იბრძოდნენ კომუნისტების ეროვნული პოლიტიკის, კონკრეტულად, ავტონომიების, სსრ კავშირისა და ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნის წინააღმდეგ. ანარქისტები უარყოფდნენ სოციალიზმის მშენებლობის შესაძლებლობას საქართველოში. მათი შეხედულებით „კომუნიზმი დღესდღეობით ქართველი მშრომელი მასის ბუნებრივი განვითარების შედეგი არ არის, ეს არ არის მისი ისტორიის აუცილებელი პროცესი“.¹⁸ ანარქისტული კავშირი დაიშალა და იგი 1924 წლისათვის აღარ მოქმედებდა.

ადგილობრივ მუსლიმანურ მოსახლეობაში გაელენის მოპოვებისთვის იბრძოდა ორგანიზაცია „სედაი მილეთი“, რომელიც აჭარაში 1918 წელს შეიქმნა. მასში გაერთიანდა პროთურქული ორიენტაციის აღაბეგებისა და სასულო წოდების ნაწილი. ამ ორგანიზაციის წევრების რაოდენობის დადგენა ძნელია, რადგან არ შემონახულა საამისო მასალა. ამასთან ერთად, საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების ხელმძღვანელობა ადგილობრივ მუსლიმებს, რომლებიც წინააღმდეგობას უწევდნენ კომუნისტური რეჟიმის დამყარებას, ქემალისტებად ნათლავდნენ. მაგალითად, საქართველოს კომპარტიის ბათუმის II საოლქო კონფერენციაზე სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისი, რომელსაც მ. აბაშიძე ხელმძღვანელობდა, ქემალისტური იარღილით შერაცხეს.¹⁹ IV საოლქო კონფერენციის საანგარიშო მოხსენებაში ნათქვამია: როდესაც აჭარლებს ხსნიან სამუშაოდან, გაღიზიანებულები გადადიან ოპოზიციაში, ხოლო ხელისუფლება მათ ქემალისტებად აცხადებენ.²⁰ საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის 1923 წლის მოხსენებაში აღნიშნულია: ორიენტაციის გარკვევა თურქულია თუ ქართული ძნელიაო.²¹

¹⁸ მაშვრალთა ხმა, 4 აპრილი, 1921.

¹⁹ აცსა, პპოვ. ფ. I. ან. I, ს. 44, ფურც. 3.

²⁰ იქვე, ს. 105, ფურც. 7.

²¹ იქვე, ს. 119, ფურც. 4.

ამის მიუხედავად, აჭარაში ქემალისტური პარტიის მიმდევრები შესამჩნევ ძალას წარმოადგენდნენ. ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელებად ოფიციალური წყაროებში დასახელებული არიან ქ. ნიჟარაძე, ბ. აბუსერიძე, ფ. სურმანიძე და სხვები. ორგანიზაცია თურქულ ენაზე უშვებდა გაზეთს „სედაი მილეთი“, რომელიც იბეჭდებოდა ბათუმში შმავესკის სტამბაში და კვირაში სამჯერ გამოდიოდა, მაგრამ აჭარაში ამ გაზეთის არცერთი ეგზემპლარი არ შემონახულა. ქემალისტები თავიანთი მიზნების განსახორციელებლად მიმართავდნენ შანტაჟს, ტერორს, მოსყიდვას და სხვა მეთოდებს. 1921 წლის აპრილში მათ მოკლეს ბათუმის საოლქო რეეკომის წარმომადგენელი.²² თურქეთიდან შემოგზავნილი ქემალისტების აგენტები ოქროს იხდიდნენ მოსახლეობის მოსყიდვისთვის. ისინი არამარტო აქეზებდნენ აჭარის ადგილობრივ მოსახლეობას, არამედ იარაღსაც აწვდიდნენ აჯანყების მოსაწყობად. აჭარის საგანგებო კომისიის 1922 წლის 21 თებერვლის ცნობით, ქემალისტებმა სოფელ დღევანში (ხულოს მაზრა) მოსახლეობას გადასცეს 1500 შაშხანა.²³

საბჭოთა ხელისუფლების საგანგებო ორგანოებმა გადამწყვეტი ღონისძიებები განახორციელეს ქემალისტების წინააღმდეგ. 1922 წელს დააპატიმრეს ამ მოძრაობის ხელმძღვანელები და აქტივისტები. ქემალისტების წინააღმდეგ ბრძოლაში დიდი როლი შეასრულა აჭარის ადგილობრივმა მოსახლეობამ. ისინი დარწმუნდნენ იმაში, რომ ქემალისტური მოძრაობა ანტიქართული იყო და მასში მონაწილეობა ეროვნულ ღალატს უდრიდა. ხელისუფლების მიერ გატარებული საგანგებო ღონისძიებებისა და მოსახლეობის მხარდაჭერის შედეგად აჭარაში 1924 წლისათვის ქემალისტური ორგანიზაცია ლიკვიდირებული იყო.

ამრიგად, საქართველოში, მათ შორის აჭარაში ანტისაბჭოთა პარტიების ლიკვიდაციის შედეგად ერთპარტიული პოლიტიკური სისტემა დამყარდა. ამის შემდეგ ფართოდ დაიწყო კომუნისტური პარტოკრატიის ფორმირება. სიძნელე იმა-

²² აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 2, ფურც. 6; ს. 10, ფურც. 1.

²³ იქვე, ს. 13, ფურც. 104; ს. 33, ფურც. 122-123.

ში მდგომარეობდა, რომ კომუნისტებს აჭარაში არასაკმარისი ძალები ჰყავდათ, ბათუმის ადგილობრივ მოსახლეობაში ნდობაც არ ჰქონდათ. მათი ძირითადი დასაყრდენი იყო აჭარაში დისლოცირებული წითელი არმიის ნაწილები. 1921 წლის მაისში ბათუმის საოლქო კომუნისტურ ორგანიზაციაში, სამხედროებთან ერთად, 500 კაცი ითვლებოდა, რომლებიც გაერთიანებული იყვნენ კომუნისტურ უჯრედებში (კომუჯრედი). სულ იყო 47 კომუჯრედი (39 სამოქალაქო და 8 სამხედრო ნაწილებში).²⁴

საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტი შეიქმნა პირველ პარტიულ კონფერენციაზე (1921 წლის 3-4 ივლისი), რომელსაც ესწრებოდა 101 დელეგატი – პარტიის წევრების მეხუთედზე მეტი. კონფერენციის დელეგატებს შორის უმრავლესობას რუსები შეადგენდნენ (49) და წარმართავენ მის მუშაობას. ქართველი იყო 21 დელეგატი, სომეხი – 5, ბერძენი – ამდენივე.

კონფერენციის დელეგატების დიდ ნაწილს (84) მუშები და გლეხები შეადგენდნენ, რაც განპირობებული იყო იმით, რომ კომუნისტური პარტია მათ თავის სოციალურ დასაყრდენად თვლიდა. დელეგატების უმრავლესობა (71) იყო თვითნასწავლი და დაბალი განათლებით. მხოლოდ 3 დელეგატს ჰქონდა უმაღლესი განათლება.²⁵ ცხადია, დელეგატების დიდი ნაწილი კარგად გათვითცნობიერებული არ იყო კომუნისტური პარტიის მიზანსა და პოლიტიკაში, ბრმად მიყვებოდა ღინებას. ამის მიუხედავად, ბათუმის პირველ საოლქო კონფერენციაზე ოფიციალურად საფუძველი ჩაეყარა კომუნისტურ პარტიოკრატიას: შეიქმნა პარტიული კომიტეტი 12 კაცის შემადგენლობით (9 წევრი და 3 კანდიდატი). საოლქო კომიტეტის მდივნად აირჩიეს ა. ლიაკი, ხოლო პრეზიდიუმის შემადგენლობაში – სამი კაცი (ლიაკი, პეცოვი, თავბერიძე). შეიქმნა განყოფილებები. 1921 წლის 23 ივლისს საოლქო კომიტე-

²⁴ აცსა, პპოგ, ფ. 1. ან. 1, ს. 1, ფურც. 8; ს. 2, ფურც. 10.

²⁵ აცსა, პპოგ, ფ. 1. ან. 1, ს. 2, ფურც. 10-11.

ტის პრეზიდენტი შემაღენლობაში შეიყვანეს ა. ღამბაროვი.²⁶

პირველი დროებითი სამაზრო პარტიული კომიტეტი 1921 წლის მაისში შეიქმნა კინტრიშის მაზრაში (ცენტრი ჩაქვი), რომელშიც 5 კომუნისტი ირიცხებოდა: თითო ქობულეთიდან და მახინჯაურიდან, ხოლო სამი ჩაქვიდან.²⁷ 1925 წელს იგი ქობულეთის სამაზრო პარტიულ კომიტეტად გადაიქმნა, რომელიც 5 კომუჯრედსა და 3 საკანდიდატო ჯგუფს აერთიანებდა 115 კომუნისტით (48 პარტიის წევრი და 67 კანდიდატი).

რუსეთის კომპარტიის XII ყრილობის დადგენილებით განახლდა გლეხობის პარტიაში მიღება და აჭარის სოფლის მოსახლეობის მცირე ნაწილი პარტიის რიგებში შედიოდა. ამის შედეგად აჭარისწყლის, ქედისა და ხულოს მაზრებში 1925 წლის ნოემბერში შეიქმნა სამაზრო პარტიული კომიტეტები. ისიც უნდა ითქვას, რომ სამაზრო კომიტეტებში კომუნისტები მცირე რაოდენობით იყო წარმოდგენილი. მაგალითად, 1925 წელს აჭარისწყლის სამაზრო კომიტეტში 56 კომუნისტი ირიცხებოდა (25 პარტიის წევრი და 31 კანდიდატი), ხულო იყო 2 კომუჯრედი და ამდენივე საკანდიდატო ჯგუფი. ქედის მაზრაში იყო 3 კომუჯრედი და 2 საკანდიდატო ჯგუფი 58 კომუნისტით (24 პარტიის წევრით და 34 კანდიდატი), ხულოს მაზრაში ითვლებოდა 1 კომუჯრედი და 4 საკანდიდატო ჯგუფი 56 კომუნისტით (18 პარტწევრი და 38 კანდიდატი)²⁸. კომუნისტების მცირერიცხოვნობის მიუხედავად, პარტიული კომიტეტის მდივანს დიდი უფლებები ჰქონდა.

პარტიული და სახელმწიფო აპარატის კადრების მომზადების მიზნით 1921 წელს ბათუმში გაიხსნა პირველი საფეხურის პარტიული სკოლა ქართულ-რუსული სექტორებით. იგი გათვალისწინებული იყო 100-120 მსმენელზე. აქედან 40 ადგილი გამოეყო აჭარლებს, ხოლო 35 კომკავშირელებს.²⁹ 1922 წელს სკოლაში 76 მსმენელი სწავლობდა (45 ქართულ

²⁶ აცსა, პპომ, ფ.1, ან. 1, ს. 3, ფურც. 16, 28, 39; ს. 44, ფურც. 13.

²⁷ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 1, ს. 3, ფურც. 16.

²⁸ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 485, ფურც. 134.

²⁹ აცსა, პპოგ, ფ.11, ან. 1, ს.4, ფურც. 89.

სექტორზე, ხოლო 31 რუსულზე). მათ შორის აჭარელი იყო 29 მსმენელი. სასწავლო გეგმით პარტიულ სკოლაში ისწავლებოდა 21 საგანი. უმეტესობა პარტიულ-პოლიტიკური დისციპლინები იყო, რომელთა სწავლება მიზნად ისახავდა ლენინურ-ბოლშევიკური სულისკეთებით ახალგაზრდობის აღზრდა. ამასთან, სკოლაში ისწავლებოდა არითმეტიკა, ქართული და რუსული ენები, მოძღვრება სამყაროსა და სიცოცხლის წარმოშობის, ფლორასა და ფაუნას შესახებ.³⁰

პარტიული სკოლის პირველი გამოშვება 1923 წლის ოქტომბერში მოხდა. სკოლა 45 მსმენელმა დაამთავრა, რომელთა შორის აჭარელი იყო 15 კაცი.³¹ საერთოდ ბათუმის პარტიულ სკოლაში მსმენელთა რაოდენობა ცვალებადი იყო. 1925 წელს 59 კაცი სწავლობდა. აქედან რუსი 12, ქართველი – 42, მათ შორის აჭარელი 25 მსმენელი. კომუნისტების პარტიულ-პოლიტიკური განათლების მიზნით მოეწყო პოლიტსკოლები და წრეები, რომელთა მუშაობას საოლქო კომიტეტის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილება წარმართავდა. მაგალითად, 1925 წლის ცნობით ქალაქ ბათუმში არსებობდა 9 პოლიტსკოლა: 4 ქართული, 3 რუსული, თითო სომხური და ბერძნული.³² XX საუკუნის 20-იან წლებში პოლიტსკოლები და წრეები მაზრებში არ არსებობდა. ანტირელიგიური პროპაგანდა და აგიტაცია მხოლოდ ქ. ბათუმში მიმდინარეობდა. საერთოდ პარტიულ-პოლიტიკური პროპაგანდა სიცრუესე, ეკეთეს შემთხვევაში ნახევრად სიცრუესე იყო აგებული და პროპაგანდისტებსაც არ სჯეროდათ.

1921-1922 წლებში ბათუმის საოლქო კომუნისტურ ორგანიზაციაში კრიზისი შეიქმნა. პარტიული კომიტეტის წევრებს შორის ადგილი პქონდა დაპირისპირებასა და კინკლაობას. ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ პარტიული კომიტეტისა და რევკომის წევრები: ა. ღამბაროვი, ა. ლიაკი, მ. ბელენკო, ი. პეცოვი, ს. გუბელი და სხვები. ასეთ ვითარებაში 1921 წლის ივლისიდან 1922 ივლისამდე ბათუმის საოლქო კომიტე-

³⁰ იქვე, ს. 100, ფურც. 13.

³¹ იქვე, ს. 109, ფურც. 11.

³² იქვე, ს. 267, ფურც. 27, 28; ს. 109, ფურც. 7.

ეტის შემადგენლობა რამდენჯერმე შეიცვალა. ამ პიროვნული ბრძოლის შედეგად მთელი ძალაუფლება ა. ღამბაროვის ხელში აღმოჩნდა, რომელსაც თანაპარტიელები უწიოდნენ იმის გამო, რომ ერთპიროვნული დიქტატორული რეჟიმი დამყარა.

1921-1922 წლებში საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის თანამდებობაზე ა. ლიაკი შეცვალა გ. რამიშვილმა. შემდეგ დაინიშნენ ლ. ემელიანოვი, კ. ბერძენიშვილი, ვ. სიხარულიძე, ს. ტაკოევი, მ. ბელენკო. 1922 წლის 12 ივლისს საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის მდივანი გახდა ნიკოლოზ სვანიძე, რომელიც 1924 წლის 19 ნოემბრამდე მუშაობდა.³³

6. სვანიძის მუშაობის სტილი და მეთოდები განსხვავებული იყო. იგი პირველი იყო აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის თანამდებობაზე, რომელიც ჯერონად ითვალისწინებდა რეგიონის თავისებურებებს, პატივისცემითა და ნდობით ეპყრობოდა აქაურ ძირძველ მოსახლეობას, მოითხოვდა ადგილობრივი კადრების დაწინაურებას სახელმწიფო თანამდებობებზე. მართლაც, ნ. სვანიძის აჭარაში მუშაობის დროს მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა. ისიც უნდა ითქვას, რომ აჭარასთან დაკავშირებით უმნიშვნელოვანეს პრინციპულ საკითხებს ძირითადად წყვეტდა კომუნისტური პარტიის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტი და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი.

ბათუმის საოლქო კომუნისტურ ორგანიზაციაში პიროვნული დაპირისპირების, ურთიერთსაწინააღმდეგო დაჯგუფების წარმოქმნისა და მათ შორის შეურიგებელი ბრძოლის გამო საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი იძულებული გახდა აჭარიდან გაეწვია ა. ღამბაროვი, კ. ბერძენიშვილი, გ. ქავთარაძე, ა. ურუშაძე და სხვები. გამოცდილი პარტიული კადრების ნაკლებობა აშკარად იგრძნობოდა. მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით თბილისიდან აჭარაში საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის თანამდებობაზე, ნ. სვანიძის შემდეგ, გამოიგზავნა ლ. ლოლობე-

³³ აცხა, კპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 44, ფურც. 13-19; ს. 49, ფურც. 8, 16, 28, 98.

რძე, თ. ჟღენტი, ნ. აკირთავა, ა. ჟოჟიკაშვილი, ა. ფანცხავა, ს. მამულია და მ. გობენია.

აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის ხელმძღვანელობის, კერძოდ, საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის სისტემატური შეცვლა იმის მაჩვენებელი იყო, რომ პოლიტიკური კრიზისი გრძელდებოდა. 30-იან წლებში თითქოსდა იგი დამთავრდა, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ იყო. ტოტალიტარიზმისა და ავტორიტარიზმის მართვის სისტემის ჩამოყალიბების შემდეგ პოლიტიკური კრიზისი ახალ ფაზაში შევიდა და შეიცვალა მისი გამოვლენის ფორმები. ეს იყო ობიექტური პროცესი, რომელიც განპირობებული იყო ერთპარტიული დიქტატურით, პარტიისა და სახელმწიფოს სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკით. 1931 წელს საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივნად (1932 წლიდან პირველი მდივანი) აირჩიეს ა. გეურქოვი, რომელიც ამ თანამდებობაზე 1937 წლის 13 აპრილამდე მუშაობდა. იგი შეცვალა ი. კოჭლამაზაშვილმა, შემდეგ ამ თანამდებობაზე მუშაობდნენ ა. ქაჯაია, მ. ბარამია, გ. თვალჭრელიძე.

საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის ხელში მოექცა მთელი ძალაუფლება. იგი ახორციელებდა ხელმძღვანელობასა და კონტროლს ავტონომიურ რესპუბლიკაში მიმდინარე ყველა უმნიშვნელოვანესი პროცესის მიმართ, განაგებდა საკადრო საკითხებს და სხვა. ამისათვის აჭარის საოლქო კომიტეტში შეიქმნა შესაბამისი სტრუქტურები. პრეზიდიუმში და სამდივნო მუდმივმოქმედ ორგანოებს წარმოადგენენ. არსებული წესის მიხედვით პრეზიდიუმის სხდომები ტარდებოდა კვირაში ერთხელ, ხოლო სამდივნოსი ყოველდღიურად. საოლქო კომიტეტის 1925 წლის 6 მარტის დადგენილებით სამდივნო გაუქმდა. ამის შემდეგ პრეზიდიუმის საქმიანობა საგრძნობლად გაიზარდა.

მიმდინარე ოპერატიული მუშაობისათვის აჭარის საოლქო კომიტეტში თავდაპირველად შეიქმნა ორი განყოფილება: საორგანიზაციო-საინსტრუქტორო, აგიტაციისა და პროპაგანდისა. შემდეგ გაიხსნა ქალთა და სოფლად მუშაობის განყოფილებები. 1930 წლის რეორგანიზაციის შედეგად ითვლებოდა ოთხი განყოფილება: ორგანიზაციულ-საინსტრუქტორო;

ადმინისტრაციულ-სამეურნეო, პროფკავშირებისა და კადრების; კულტურისა და პროპაგანდის; აგიტაციისა და მასობრივი ინფორმაციის.³⁴

XX საუკუნის 20-იან წლებში საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო ორგანიზაციის სტრუქტურები ძირითადად აკმაყოფილებდა კომუნისტური პარტოკრატიის მოთხოვნებს. მაგრამ 30-იან წლებში, როდესაც მრეწველობა, სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტი, ვაჭრობა, კოოპერაციის სფერო გაიზარდა, საოლქო კომუნისტური პარტოკრატია ახალი ამოცანების წინაშე აღმოჩნდა. ამით იყო განპირობებული პარტიული სტრუქტურის რეორგანიზაცია და ახალი ოპერატიული სამუშაო ორგანოების ჩამოყალიბება: 1931 წელს აღადგინეს საოლქო კომიტეტის სამდივნო სხდომები, შეიქმნა სოფლის მეურნეობის განყოფილება და ტრანსპორტის სექტორი. ეს უკანასკნელი 1935 რელს ნავთობისა და ტრანსპორტის, მომდევნო წელს მრეწველობისა და ტრანსპორტის სექტორად, ხოლო 1938 წელს განყოფილებად გადაიქმნა.

1935-1936 წლებში აჭარის საოლქო კომიტეტში შეიქმნა კოოპერაციისა და ორგანიზაციების მომარაგების, საბჭოთა (სახელმწიფო) ვაჭრობის განყოფილებები. კადრებთან მუშაობის გაუმჯობესების მიზნით 1936 წელს გაიხსნა განსაკუთრებული სექტორი, ხოლო 1940 წელს განყოფილება. ცვლილებები შეეხო იდეოლოგიურ მუშაობის სტრუქტურასა და ფორმებს. ამ დარგში არსებული ორი განყოფილების ნაცვლად 1936 წელს ჩამოყალიბდა ერთიანი აგიტაციისა და პროპაგანდის განყოფილება, სადაც ქალთა სექტორი 1938 წლამდე არსებობდა.

აჭარის საოლქო კომუნისტური ორგანიზაციის დასაყრდენი იყო კომუჯრედები, რომლებიც იქმნებოდა საწარმოო-ტერიტორიული ნიშნის მიხედვით. 1934 წელს საკავშირო კომპარტიის XVII ყრილობის დადგენილებით, კომუჯრედებს ეწოდა პირველადი პარტიული ორგანიზაციები. 1936 წლის ოქტომბრამდე ბათუმის საქალაქო კომიტეტი არ არსებობდა. ქალაქში არსებული კომუჯრედები (პირველადი პარტიული

³⁴ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 962. ფურც. 64.

ორგანიზაციები) უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ საოლქო კომიტეტს. 1922 წლის 1 იანვრის აღწერით აჭარაში იყო 25 კომუჯრედი 452 პარტწევრით. მათი აბსოლუტური უმრავლესობა – 19 კომუჯრედი 422 კომუნისტით ბათუმზე მოდიოდა. კომუჯრედების ხელმძღვანელობის გაუმჯობესების მიზნით ქალაქი სამ ნაწილად გაიყო და თითოეულ მათგანს საკუთარი ბიურო ჰქონდა.

კომუნისტებისა და კომუჯრედების რაოდენობრივი შემცირება გამოწვეული იყო პარტიის წმენდით. არაერთი კომუნისტი თვითნებურად გავიდა კომუნისტური პარტიის რიგებიდან, ხოლო ნაწილი გაირიცხა.³⁵

კომუნისტურ პარტიაში მისაღებთა შესარჩევად დაწესდა საკანდიდატო სტაჟი და შეიქმნა თანამგრძნობთა ჯგუფები. ამ ჯგუფებიდან, შემოწმების შემდეგ, მსურველები პარტიის წევრობის კანდიდატებად, შემდეგ კი პარტიის წევრად იღებდნენ. რელიგიური ფანატიზმისა და სხვა გარემოებათა გამო, აჭარლები კომუნისტურ პარტიაში გაწევრიანებას თავს არიდებდნენ. 1921 წლის დასაწყისში კომუნისტური პარტიის წევრი იყო მხოლოდ 5 აჭარელი: ხასან ჩიჯავაძე, საღის ახელედიანი, ალი მიქელაძე (მახინჯაურიდან), სულეიმან ბარამიძე (ჩაქვიდან), ხუსეინ ცეცხლაძე (ქობულეთიდან).³⁶

საკანდიდატო სტაჟის გავლის გარეშე 1923 წელს კომუნისტური პარტიის წევრად მიიღეს თ.ხიმშიაშვილი და ო.მოწყობილი. რომელთა შესახებ დადგენილება დაამტკიცა რუსეთის კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა. 1925 წელს კომპარტიის წევრად მიიღეს მ. სურმანიძე, მ. გოგობერიძე, ს. ზაქარიძე, რ. ხოზრევანიძე (1924 წელს). მათი პარტიაში მიღების შესახებ დადგენილება დაამტკიცა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა.

ასეთი მკაცრი წესის მიუხედავად, აჭარის საოლქო კომუნისტური ორგანიზაცია მაინც არ იყო მონოლითური. კუთხური და პიროვნული დაპირისპირების გამო აჭარის კომუნის-

³⁵ აცხა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 44, ფურც. 14; ს. 45, ფურც. 7; ს. 125, ფურც. 4.

³⁶ აცხა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 4, ფურც. 1.

ტური ორგანიზაცია 1925 წლის დასაწყისში ორად გაიყო. უთანხმოების ძირითადი მიზეზი იყო ის გარემოება, რომ აჭარლები პარტიაში უმცირესობას შეადგენდნენ და ავტონომიურ რესპუბლიკაში მიმდინარე მოვლენებზე ვერ ახდენდნენ გავლენას, პროცესებს დანარჩენი კომუნისტი ხელმძღვანელები წარმატებდნენ. აჭარელი კომუნისტების გავლენიანი წარმომადგენლები თვლიდნენ, რომ საოლქო კომიტეტი და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ ავტონომიური რესპუბლიკის საჭირობოროტო საკითხების გადაწყვეტას, გაწყვეტილია სოფელთან ნორმალური კავშირურთიერთობა.

ამ ნიადაგზე 1200 პარტიის წევრიდან გამოცალკევდა 100 აჭარელი კომუნისტი და დაუპირისპირდა დანარჩენებს. მათ სათავეში ჩაუდგნენ ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოების ხელმძღვანელები. აჭარელი კომუნისტები იკრიბებოდნენ კრებებზე, აწყობდნენ მიტინგებს, სადაც გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას შექმნილი მდგომარეობის გამო.³⁷ პროცესი თანდათანობით მწვავედებოდა და კულმინაციურ წერტილს მიაღწია 1925 წლის ოქტომბერში, როდესაც აჭარის ცაკის წევრებმა ქედაში სპეციალური სხდომა ჩაატარეს და მიიღეს ცნობილი დადგენილება. საკავშირო კპ(ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტმა და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მკაცრი შეფასება მისცა ამ ქმედებას და აჭარელი კომუნისტების მხრიდან მსგავსი გამოსვლები აღარ ყოფილა.

მიუხედავად ამისა, მოსახლეობის საერთო უკმაყოფილება კომუნისტური პარტიისადმი არ შენელებულა. იგი კიდევ მეტად გაძლიერდა 1929 წლის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი ს. მამულია 1929 წლის 5 ნოემბრის მოხსენებით ბარათში, რომელიც გაიგზავნა საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტში, წერდა: კომუნისტებისადმი სიძულვილი ძლიერია. ამ საკითხში ერთიანი არის სოფლის მთელი მოსახლეობა: მოჯამაგირე, ღარიბი, საშუალო და

³⁷ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 1, ხ. 4, ფურც. 1; 370, ფურც. 1-2.

მდიდარი გლეხი, სასულიერო წოდება.³⁸ ასეთი სიძულვილი არ აიხსნება მხოლოდ რელიგიისადმი კომუნისტების დამოკიდებულებით. ამ საქმეში არანაკლებ როლს თამაშობდა საბჭოთა ხელისუფლების სოციალ-დემოკრატიული პოლიტიკა, მისი გატარების ფორმები, სტილი და მეთოდები.

კომუნისტური პარტიის პოლიტიკით უკმაყოფილონი მარტო აჭარლები არ ყოფილან. ამიტომ კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობა სისტემატურად ახორციელებდა პარტიის წმენდას. ამის პარალელურად ახალი წევრების მიღებაც ხდებოდა. 1930 წლის 1 აპრილის ცნობით აჭარის საოლქო ორგანიზაციაში 2095 კომუნისტი ითვლებოდა. (1397 წევრი და 698 კანდიდატი), რომლებიც გაერთიანებული იყვნენ 70 კომუჯრედში. კომუნისტების მნიშვნელოვანი ნაწილი (51 კომუჯრედი 1071 კომუნისტით) კელაზ ბათუმზე მოდიოდა.³⁹

1930 წლის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მოწყობის შედეგად სამაზრო კომიტეტები რაიონულ კომიტეტებად გარდაიქმნა. აჭარისწყლისა და ქ. ბათუმის კომუნისტების ნაწილი ახლადშექმნილ ბათუმის რაიონულ კომიტეტში შევიდა, რომელშიც გაერთიანდა 7 კომუჯრედი 80 კომუნისტით. ამის შემდეგ ჩატარდა ბათუმის რაიონის პარტიული კონფერენცია, რომელზედაც აირჩიეს რაიონული კომიტეტი. კომუნისტური პარტიის ხულოს რაიონული კომიტეტი 1930 წელს აერთიანებდა 5 კომუჯრედს 51 კომუნისტით, ქედისა – 6 კომუჯრედს 51 კომუნისტით. 1930 წლის თებერვალში ქობულეთის, ხულოსა და ქედის რაიონებში ჩატარდა პარტიული კონფერენციები სადაც აირჩიეს კომუნისტური პარტიის რაიონული კომიტეტები.⁴⁰ საქართველოს კომპარტიის ბათუმის პირველი საქალაქო კონფერენცია ჩატარდა 1936 წლის 15 ოქტომბერს, სადაც აირჩიეს პლენუმისა და სარევიზიო კომისიის შემადგენლობა. საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივნად აირჩიეს ნ. კვარაცხავა.⁴¹

³⁸ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 881, ფურც. 14.

³⁹ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 982, ფურც. 3.

⁴⁰ იქვე.

⁴¹ საბჭოთა აჭარსტანი, 17 ოქტომბერი, 1936 წელი.

XX საუკუნის 30-იან წლებში კომუნისტების პარტიიდან გარიცხვა გაგრძელდა. პარტიის რიგების მორიგი გაწმენდის მიზნით 1935-1936 წლებში განხორციელდა პარტიული დოკუმენტების შეცვლა. მას თან ახლდა კომუნისტების შემოწმება, მათი თვისებრივი მდგომარეობის შესწავლა. ეს იყო მორიგი ფანდი, რითაც უმაღლესი პარტიული ხელმძღვანელობა უსაფუძვლოდ რიცხავდა პარტიიდან მათთვის არასასურველ კომუნისტებს.⁴² 1938 წლის თებერვალში აჭარის კომუნისტურ ორგანიზაციაში ირიცხებოდა 2109 კომუნისტი (წევრი 1465, კანდიდატი 644).⁴³ ეს გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე 1934 წელს. კომუნისტების შემცირების შედეგად რაიონული პარტიული კონფერენციების ნაცვლად კრებები ჩატარდა. 1937 წლის აპრილ-მაისში გაიმართა ქობულეთის, ბათუმის, ქედის, ხულოს რაიონების პარტიული კრებები, სადაც წინა პლანზე იდგა კონტრრევოლუციურ – ტროცკისტების თემა, ლაპარაკი იყო პოლიტიკური სიფხიზლის მოდუნების შესახებ და სხვა.

კომუნისტურ პარტიაში მასობრივი გარიცხვის შეწერების შედეგად აჭარის საოლქო კომუნისტურ ორგანიზაციაში მიღება განახლდა და 1940 წლის 1 იანვრის ცნობით აქ 5340 კომუნისტი ითვლებოდა (2956 პარტიის წევრი და 2384 წევრობის კანდიდატი). ამჯერადაც კომუნისტების უმრავლესობა ბათუმის პარტიულ ორგანიზაციაზე მოდიოდა. რაიონების პარტიული ორგანიზაციები მცირერიცხოვანი რჩებოდა. მაგალითად, ხულოს რაიონში იყო 299 კომუნისტი, ქედის – 327, ბათუმის – 623, ქობულეთის რაიონში – 860 კომუნისტი.⁴⁴

დაწვრილებითი ცნობების მოყვანა იმიტომ გახდა აუცილებელი, რომ ყველასათვის ნათელი იყოს კომუნისტური პარტოკრატიის არალეგიტიმურობა. საბჭოთა ხელისუფლების ყველა ეტაპზე კომუნისტური პარტოკრატია ძალაუფლებას ინარჩუნებდა ძალადობითა და დემაგოგიით, სიცრუეზე აგებული იდეოლოგიით. ავტონომიურ რესპუბლიკაში, ქალაქსა

⁴² აცსა, პპოგ, ფ. 1. ან. 4. ს. 227, ფურც. 1.

⁴³ აცსა, პპოგ, ფ. 1. ან. 4. ს. 227, ფურც. 10.

⁴⁴ იქვე. ს. 545, ფურც. 12.

და მაზრებში ხელისუფლებას ახორციელებდა ბიუროკრატიული პარტიული აპარატი. სწორედ იგი ეწეოდა პარტიალ-ორგანიზატორულ, მასობრივ-პოლიტიკურ, იდეოლოგიურ, სამეურნეო-ეკონომიკურ, კულტურულ-საგანმანათლებლო და სხვა სახის საქმიანობას. 1940 წელს აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის პარტიული აპარატი 331 მუშაკს შეადგენდა. მათ შორის იყო: საოლქო, საქალაქო და რაიონული კომიტეტების 18 მდივანი, 33 განყოფილებათა გამგე და მოადგილე, 117 ინსტრუქტორი. პირველადი ორგანიზაციის მდივანი და პარტორგი იყო 163 კაცი.⁴⁵ საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის 1941 წლის 22 აპრილის პლენუმის დადგენილებით დაწესდა მდივნის პოსტი მრეწველობისა და ტრანსპორტის დარგში მათი საერთო რაოდენობა ხუთამდე გაზრდა.

რიგით კომუნისტებს ნაკლებად შეეძლოთ არსებითი გავლენა მოეხდინათ ბიუროკრატიულ აპარატზე. პარტიულ ხელმძღვანელობაში გადამწყვეტ როლს ასრულებდა საოლქო, საქალაქო და რაიონული კომიტეტების პირველი მდივანი. 1937 წლის 14 აპრილიდან მოკიდებული საოლქო კომიტეტის პირველ მდივანს შეთავსებით ირჩევდნენ საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივანად. ამის შემდეგ პარტიის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ხელთ აღმოჩნდა დიდი ძალაუფლება.

აჭარლების მიმართ პოლიტიკური უნდობლობის გამო, პარტიული კომიტეტის პირველ მდივანად ადგილობრივ კადრებს არ ნიშნავდნენ. გამოჩენილი იყო სელმან ლორთქიფანიძე, რომელიც 1937 წლის აპრილში ქედის რაიონის პარტიული კომიტეტის პირველ მდივანად აირჩიეს და ოთხი თვის შემდეგ პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლი გახდა. დანარჩენი საქართველოდან დანიშნულები ნაკლებად ერკვეოდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის (აჭარლები) ყოფა-ცხოვრებაში, ადათ-წესებში და სხვა. ამიტომ კომუნისტური პარტოკრატიისადმი უკმაყოფილება აჭარის ადგილობრივ მოსახლეობაში პერმანენტულად არსებობდა.

⁴⁵ აცსა, პოგ, ფ. 1, ან. 4, ხ. 513. ფურც. 44.

კომუნისტური პარტიკრატის ფორმირების ლეგიტიმურობა ფორმალურად დაცული იყო. არსებითი იყო პირველადი პარტიული ორგანიზაციის მდივნები, კონფერენციის დელეგატები, პლენუმისა და სარევიზიო კომისიის შემადგენლობა. პლენუმი ირჩევდა პრეზიდიუმსა და სამდივნოს, მაგრამ სინამდვილეში პარტიული ორგანოების ფორმირება, კადრების შერჩევა და დანიშვნა ერთპიროვნულად ხდებოდა. ამაში, როგორც სხვა სფეროში, გადმწყვეტი იყო პარტიული კომიტეტის პირველი მდივნის ნება. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში და აჭარის საოლქო კომიტეტში არსებობდა ნომენკლატურის კადრების სია, რომელიც მკაცრად იყო გასაიდუმლოებული. ამ სიაში მოხვედრაზე დიდ როლს ასრულებდა სახელმწიფო უშიშროების სამსახურის შეფასება კადრების პოლიტიკური სანდოობის შესახებ.

პარტიულ კონფერენციებზე არა მარტო აირჩეოდა პლენუმისა და სარევიზიო კომისიის შემადგენლობა, პერიოდულად საქართველოს კომპარტიის ყრილობების დელეგატები, არამედ, ამასთან, განიხილებოდა საანგარიშო პერიოდში გაწეული მუშაობა და ავტონომიურ რესპუბლიკაში განვითარებული მოვლენები. მოხსენებებსა და გამოსვლებს მეტწილად მიმოხილვითი ხასიათი ჰქონდა და რეალურად არ ასახავდა ავტონომიურ რესპუბლიკაში არსებულ ვითარებას. 1921-1940 წლებში ჩატარდა აჭარის საოლქო კომუნისტური ორგანიზაციის 18 კონფერენცია. 1922-1924 წლებში საოლქო პარტიული კონფერენციები წელიწადში ორჯერ ტარდებოდა და ყურადღების არეალში მოქცეული იყო კომუნისტების რაოდენობრივი შემადგენლობის, კომუჯრედების ჩამოყალიბების, ანტიკომუნისტური ორგანიზაციებისა თუ დაჯგუფების ლიკვიდაციის, საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცების და სხვა საკითხები.

XX საუკუნის 20-იან წლებში საოლქო პარტიულ კონფერენციებზე, ამ საკითხებს გარდა, განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ადგილობრივ მუსლიმან მოსახლეობასთან მუშაობის პრობლემებს. ამ მიმართულებით აღსანიშნავია აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის IV საოლქო კონფერენცია (1923 წლის თებერვალი). საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებე-

ლი მდივნის ნ. სვანიძის საანგარიშო მოხსენებასა და კონფერენციის რეზოლუციაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ აქციონებელია აჭარელი „გლეხური ინტელიგენციის“ ნაბმა სახელმწიფო ორგანოებში. ნ. სვანიძე კატეგორიულად მოითხოვდა სახელმწიფო უწყებათა ხელმძღვანელებად აჭარლების დანიშვნას. მისი აზრით, ამ გზით იყო შესაძლებელი აჭარლების სიმპათიის მოპოვება კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლებისადმი.⁴⁶ ეს სწორი კერსი იყო, რადგან ასეთი მიდგომით რამდენადმე განიმუხტებოდა დაპირისპირება აჭარლებსა და რეგიონის არამეკიდრ მოსახლეობასთან, უწინარესად კომუნისტებს შორის. ეს თემა წინა პლანზე იყო წამოწეული აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის V საოლქო კონფერენციაზე (1923 წლის ოქტომბერი). აჭარლებთან მეშაობის საკიხი არანაკლებ სიმწვავეთ დაისვა აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის VI საოლქო კონფერენციაზე (1924 წლის 30 აპრილი), რომლის მუშაობაში მონაწილეობდა შ. ელიაშვილი. იგი გამოვიდა მოხსენებით საერთაშორისო მდგომარეობის შესახებ. ნ. სვანიძის მოხსენებაში დიდი ყურადღება დაეთმო სოფლად პარტიულ-პოლიტიკური მეშაობის საკითხებს. ხაზგასმით აღინიშნა, რომ ძირითადი ნაკლია კომუნისტურ პარტიაში აჭარელი გლეხების სიმცირე, კომუჯრელების ქალაქში კონცენტრაცია და სოფელთან (კოცხალი კავშირურთიერთობის არ არსებობა. ისიც ითქვა რომ ამ საქმეში არანაკლებ ბრალი მიუძღვის საქართველოს კომპარტიის ნაციონალურ-უკლონისტურ ხელმძღვანელობას. ამ ჯგუფის პოლიტიკის შედეგად აჭარის გლეხობა უკმაყოფილოა და ინტელიგენცია განუდგა პარტიულ ორგანიზაციას.⁴⁷

ეროვნულ და კუთხურ ურთიერთობათა პრობლემებმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა VIII პარტიულ კონფერენციაზე (1925 წლის ნოემბერი). ამ თემაზე ყურადღება გაამახვილა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა მ. კახიანიმა, რომელიც კონფერენციაზე გამოვიდა მოხსენებით სსრ კავშირის საერთაშორისო და საშინაო

⁴⁶ აქსა, კსოვ. ფ. I, ან. I, ს. 105, ფურც. 8.

⁴⁷ იქვე, ს. 208, ფურც. 1-22.

მდგომარეობისა და პარტიის მიმდინარე ამოცანების შესახებ. კონფერენციაზე ყურადღება გაამახვილეს აჭარის ცაკის მესამე სესიის ქედის სხდომის შესახებ. ამასთან დაკავშირებით, მ. კახიანმა ხაზი გაუსვა აჭარაში სამი გადახრის არსებობის შესახებ: რუსული შოვინიზმი, ქართული ნაციონალიზმი და „აჭარული ნაციონალიზმი“. ცხადია, რუსული შოვინიზმი აჭარაში და მთლიანად რუსეთის იმპერიაში მართლაც არსებობდა. მაგრამ ლაპარაკი ქართული ნაციონალიზმისა და მით უმეტეს „აჭარული ნაციონალიზმის“ შესახებ სიცრუეა. კუთხური დაპირისპრება აჭარლებსა და დანარჩენ ქართველებს შორის კომუნისტური პარტიის საქმიანობის ნაყოფი იყო. რომ ამ კუთხის გაწამებულ და გაუბედურებულ ხალხს საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლებისაგან მეტი ყურადღება და დახმარება ესაჭიროებოდა.

XX საუკუნის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში აჭარის პარტიული ორგანიზაცია ჩაება კომუნისტურ პარტიაში გაჩაღებულ ოპოზიციურ ბრძოლაში. 1926 წელს ტროცკისტებისა და ზინოვიელების გაერთიანების შედეგად შეიქმნა ახალი ოპოზიცია, რომელმაც შეადგინა „83-ის პლატფორმა“. ტროცკისტულ-ზინოვიეური ბლოკის წევრებს უთანხმოება ჰქონდათ საკავშირო კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის წევრების უმრავლესობასთან სსრ კავშირის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემების შესახებ. საქართველოში ტროცკისტულ-ზინოვიეური ოპოზიციის ბლოკს ხელმძღვანელობდნენ კ. ცინცაძე, მ. ოკუჯავა, ს. ქავთარაძე, ლ. დუმბაძე, პ. გალუცკი, ნ. კიკნაძე და სხვები.

ტროცკისტულ-ზინოვიეური ბლოკის წევრები უარყოფდნენ ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის მშენებლობის შესაძლებლობას, მოითხოვდნენ ინდუსტრიალიზაციის ტემპის დაჩქარებას, მრეწველობაში კაპიტალდაბანდების გადიდებას გლეხობის ხარჯზე. მათი წინადადებით უნდა გასდილიყო სასოფლო-სამეურნეო გადასახადები და სამრეწველო საქონლის ფასები. ამ გზით ფიქრობდნენ დამატებითი სახსრების გამოძენას. ტროცკისტულ-ზინოვიეური ბლოკის წევრების აზრით, პარტიაში შეიქმნა ბიუროკრატიული აპარატი და მოითხოვდნენ ფრაქციებისა და დაჯგუფებების დაშვებას.

ამ საკითხების შესახებ მძაფრი კამათი გაიმართა საკავშირო კ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის და ცენტრალური საკონტროლო კომისიის გაერთიანებულ პლენუმზე, XIV ყრილობაზე. 1926 წლის 17 იანვარს ბათუმში გაიმართა საქალაქო პარტიული კრება, რომელსაც დაესწრო 1000 კომუნისტი (600 პარტიის წევრი და 400 კანდიდატი). საკავშირო კ (ბ) XIV ყრილობის შედეგების შესახებ მოხსენება გააკეთა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა მ. კახიანმა. აქტივის კრებამ დაგმო ოპოზიციის პლატფორმა და მხარი დაუჭირა XIV ყრილობის გადაწყვეტილებას.⁴⁸ ოპოზიციის მოთხოვნის შედეგად 1927 წელს კომუნისტურ პარტიაში დაიწყო დისკუსიები, სადაც ისინი დამარცხდნენ. 1927 წლის ნოემბერში კომუნისტური პარტიის რიგებიდან გარიცხეს ოპოზიციის მთავარი ლიდერები ტროცკი და ზინოვიევი, ხოლო დეკემბერში – ბლოკის აქტიური წევრები: კამენევი, პიატაკოვი, საფაროვი, ქავთარაძე, რაკოვსკი და სხვები.

საქართველოს კომპარტიაში გამართულ დისკუსიებში ოპოზიციონერები ასევე დამარცხდნენ და მათი ლიდერები გამოიყვანეს ცენტრალური კომიტეტისა და ცენტრალური საკონტროლო კომისიის შემადგენლობიდან. რადიკალები პარტიიდან გარიცხეს. დადგენილება ამის შესახებ მოიწონა საქართველოს კომპარტიის V ყრილობამ (1927 წლის ნოემბერი).

აჭარის კომუნისტურ ორგანიზაციაში ოპოზიციონერებმა სერიოზული დასაყრდენი ძალა ვერ გამოძებნეს. 1926 წელს თბილისიდან ბათუმში ჩამოვიდა ოპოზიციის ჯგუფი, რომელსაც მეთაურობდნენ ნიკოლოზ ოკუჯავა და თეოდორ კაულანდაძე. ამ ჯგუფმა ქალაქის პარტიულ ორგანიზაციებში მოაწვევს დისკუსიები, სადაც თავგამოდებით იცავდნენ ტროცკისტულ-ზინოვიევეური ბლოკის პლატფორმას. 14 ოქტომბერს შედგა ბათუმის კომუნისტური უჯრედების საქალაქო კრება. 1500 კაციდან, რომელიც კრებას ესწრებოდა, ოპოზიციას მხარი დაუჭირა მხოლოდ 8 კაცმა. რეზოლუციაში დაგმობილია ოპოზიციის ფრაქციული საქმიანობა. ოპოზ-

⁴⁸ აცხა, პპოგ, ფ. 1. ან. 1, ს. 490, ფურც. 1-2.

იციონერები ასევე დამარცხდნენ სანაპირო დაცვისა და ბარცხანის კომუნისტურ უჯრედებში გამართულ კრებებზე.⁴⁹

ოპოზიციასთან ბრძოლის გაძლიერების მიზნით პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტმა ორგანიზაცია გაუკეთა აქტივის კრებებს. 1926 წლის 6 აპრილს ჩატარდა აჭარის საოლქო აქტივის კრება, რომელმაც მოიწონა ინდუსტრიალზაციის კურსი და დაგმო ოპოზიციონერთა პოლიტიკა. 6 ნოემბერს გაიმართა კიდევ ერთი საოლქო აქტივის კრება, რომელსაც 650 კაცი ესწრებოდა. კრებაზე მოხსენებით პარტია და ოპოზიცია გამოვიდა ფ. მახარაძე, რომელმაც მკაცრი შეფასება მისცა ტროცკისტულ-ზინოვიევიური ბლოკის საქმიანობას. აქტივის კრებამ მოიწონა კომუნისტური პარტიის პოლიტიკა ოპოზიციასთან მიმართებაში.⁵⁰

აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის IX კონფერენციის (1926 წლის დეკემბერ-იანვარი) დელეგატებმა, მ. გოგიბერიძის საინფორმაციო მოხსენების კომუნისტური ინტერნაციონალის აღმასრულებელი კომიტეტის VII პლენუმზე ოპოზიციის გამოსვლის თაობაზე, გააკრიტიკეს ტროცკისტ-ზინოვიეელების პოლიტიკურ-პრაქტიკული საქმიანობა და მოითხოვეს მათ წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლა.⁵¹ მიუხედავად ამისა, ოპოზიციონერთა ნაწილი არ თმობდა თავის პოზიციას. 1927 წლის მაისიდან თავიანთი ფრაქციული საქმიანობა გააძლიერეს. აჭარის ოპოზიციონერთა საქმიანობას ხელმძღვანელობდა ხუთკაციანი ჯგუფი, რომელშიც შედიოდნენ: მ. ლომთათიძე, ვ. ბერაძე, ტ. სიხარულიძე, შ. კალანდაძე და მ. გლადკო. ისინი ნახევრად ლეგალურ მდგომარეობაში ეწეოდნენ მუშაობას. მათი ზეგავლენით 40 კაცმა ხელი მოაწერა „83-ის პლატფორმას“.⁵²

კომუნისტურ პარტიაში გაჩაღებული დისკუსიების შედეგად ოპოზიციონერთა ნაწილმა მოინანია თავისი ქმედება. ამის მიუხედავად აჭარის კომუნისტურ ორგანიზაციაში 45 ოპ-

⁴⁹ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ხ. 489, ფურც. 144-145.

⁵⁰ იქვე, ხ. 490, ფურც. 6, 12-13.

⁵¹ აცსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ხ. 482, ფურც. 1-3.

⁵² იქვე, ხ. 607, ფურც. 18; ხ.791, 2.

ოპოზიციონერი ირიცხებოდა.⁵³ ოპოზიციონერები, რომლებიც არ დაემორჩილენ საკავშირო კპ (ბ) XV ყრილობის გადაწყვეტილებებს, გარიცხეს პარტიიდან. აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის 1928 წლის 13 იანვრის დადგენილებით პარტიის რიგებიდან გარიცხეს 16 ოპოზიციონერი.⁵⁴ დღევანდელი გადასახედიდან ძნელია იმის თქმა, რამდენად სწორი იყო ტროცკისტ-ზინოვიეველების პლატფორმა. ისინი მართალი იყვნენ იმ საკითხში, რომ პარტიაში მართლაც არსებობდა ბიუროკრატიული აპარატი. ერთპარტიული პოლიტიკური სისტემის დროს ფრაქციების არსებობა, ალბათ, საჭირო იყო. მოვლი რიგი საკითხების შესახებ ოპოზიციას მცდარი პოზიცია ეკავა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, უმრავლესობისადმი უმცირესობის დამორჩილება ნებისმიერი პარტიის კანონია. ამასთან, უმცირესობის შეხედულება, თუ ის სიმართლეა, გასათვალისწინებელია. თუმცა მაშინ ბოლშევიკ-ლენინელები ამას ჯეროვნად არ ითვალისწინებდნენ.

საკავშირო კპ (ბ) XV ყრილობის შემდეგ, როდესაც ქვეყანაში დაიწყო გლეხური მეურნეობის მთლიან კოლექტივიზაციაზე გადაყვანა, პარტიაში ჩამოყალიბდა ახალი მიმდინარეობა, რომელიც ცნობილია მემარჯვენე გადახრის სახელწოდებით. ამ მიმდინარეობას ხელმძღვანელობდნენ ბუხარინი, რიკოვი და ტომსკი. მემარჯვენეები მოითხოვდნენ ინდუსტრიალიზაციის ტემპის შენელებას, საგარეო ვაჭრობაზე სახელმწიფო მონოპოლიის გაუქმებას, სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე ფასების გაზრდას. მათ წამოაყენეს დებულება კლასობრივი ბრძოლის ქრობისა და კულაკური მეურნეობის სოციალიზმში მშვიდობიანი შესრდის შესახებ. მემარჯვენეები მოითხოვდნენ კულაკური მეურნეობის შეზღუდვის გაუქმებას, კულაკებისა და ღარიბი გლეხების საგადასახადო დაბეგვრის გათანაბრებას და სხვა.

საკავშირო კპ (ბ) ცკ-ის 1928 წლის ნოემბრის პლენუმმა მოიწონა პარტიის გენერალური ხაზი და დაგმო მემარჯვენე გადახრა. პლენუმის დადგენილებაში ხაზგასმულია იმის

⁵³ ს. 795. ფურც. 39.

⁵⁴ იქვე, ს. 769. ფურც. 5-9.

შესახებ, რომ იმ დროს მემარჯვენე გადახრა იყო მთავარი საფრთხე. დადგენილება მოითხოვდა როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე საფეროების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერებას. საქართველოს კომპარტიის VI ყრილობამ (1929 წლის ივლისი) იმსჯელა მემარჯვენე გადახრის შესახებ და დაგმოიგო. ამასთან, ყრილობის მასალებში მემარჯვენე გადახრად მოინათლა ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი პარტიული ხელმძღვანელი უარყოფდა კულაკური მეურნეობის არსებობას (კახეთი, ქართლი, სამეგრელო და სხვა).

აჭარის კომუნისტურ ორგანიზაციაში „მემარჯვენე გადახრა“ ოფიციალურად არ დაფიქსირებულა. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო ორგანიზაციის XIII კონფერენციაზე (1930 წლის მაისი) ერთხმად დაგმეს „მემარჯვენე ოპოზიცია“, მთლიანად მოიწონეს საკავშირო კპ (ბ) ცკ-ისა და საქართველოს კომპარტიის ცკ-ის ღონისძიებები მემარჯვენე ოპოზიციის მხილების საქმეში. აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის XIV კონფერენციაზე კელავ იყო მსჯელობა პარტიაში არსებული ოპოზიციური მიმდინარეობების შესახებ. ამიტომ კომუნისტური პარტიის წმენდა სისტემატურად მიმდინარეობდა. საკავშირო კპ (ბ) ცკ-ის პლენუმის 1933 წლის 12 იანვრის დადგენილებით ჩატარდა პარტიის მორიგი წმენდა. იგი მიზნად ისახავდა „არასაიმედო და მერყევი ელემენტებისაგან“ პარტიის გაწმენდას. ასეთი მერყევი ელემენტები კომუნისტურ პარტიაში საკმაო რაოდენობით იყვნენ და ამის რეალური საფუძველიც არსებობდა. პლენუმის დადგენილებით შეჩერდა პარტიაში მიღება წმენდის დამთავრებამდე. საკავშირო კპ (ბ) ცკ-ის პლენუმის ზემოაღნიშნული დადგენილების განხორციელებისათვის პარტიულ ორგანოებში სპეციალური თათბირები გაიმართა. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტში პარტიის წმენდის შესახებ სპეციალური თათბირი ჩატარდა 1933 წლის 21 თებერვალს, სადაც მითითებები და დავალებები მიეცათ რაიონულ კომიტეტებს და პირველად პარტიულ ორგანიზაციებს. წმენდის შედეგად მნიშვნელოვნად შემცირდა კომუნისტების რაოდენობა. მას შემდეგ, როდესაც სსრ კავშირში დამყარდა ტოტა-

ლიტალური და ავტოლიტარული რეჟიმი, კომუნისტურ პარტიაში ოფიციალური ოპოზიცია აღარ ყოფილა.

დღევანდელი გადასახედიდან „მემარჯვენე ოპოზიცია“ ბევრ საკითხში მართალი იყო. ჩვენი აზრით, არასწორი უნდა იყოს ბოლშევიკ-ლენინელების კონცეფცია კულაკობის სახით მტრის ხატის შექმნის შესახებ. სწორი იყო „მემარჯვენე ოპოზიციის“ მოთხოვნა სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ფასების გაზდის თაობაზე, რადგან დიდი განსხვავება არსებობდა სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო პროდუქციის ფასებს შორის. ამ სხვაობის გამო გლეხობის ექსპლუატაცია კიდევ უფრო მაღალი იყო.

საქართველოს კომპარტიის აჭარის XV საოლქო კომფერენციაზე (1934 წლის იანვარი) წინა პლანზე იდგა ავტონომიური რესპუბლიკის ეკონომიკის საკითხები. საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ა. გეურქოვის საანგარიშო მოხსენებებში განხილულია მრეწველობაში, ტრანსპორტზე, სოფლის მეურნეობაში და სხვა დარგებში არსებული მდგომარეობა. მთავარ ამოცანად დასახულია ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება, შრომის ნაყოფიერების გადიდება, ტექნიკური და სპეცტროპიკული კულტურების, მეცხოველეობის განვითარება.

კონფერენციამ სპეციალური რეზოლუცია მიიღო კოლმეურნეობათა განმტკიცების შესახებ. მიუხედავად იმისა რომ კოლმეურნეობები აჭარის სოფლის მოსახლეობისათვის წარმოების განვითარების ხელსაყრელი ფორმა არ იყო, კონფერენცია მოითხოვდა მათ განმტკიცებას, ქალთა შრომის ფართოდ გამოყენებას. ამასთან, კონფერენცია ავალეებდა ქვემდგომ ორგანოებს ქედისა და ხულოს რაიონებში კურსი აეღოთ მიწის საზიაროდ დამუშავების ამხანაგობაზე, ხოლო ბათუმისა და ქობულეთის რაიონებში – სასოფლო-სამეურნეო არტელზე. კონფერენცია პარტიული ორგანოების ყურადღებას მიაპყრობდა „მემარცხენე და მემარჯვენე ოპორტუნიზტების“ აგენტების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების შესახებ.⁵⁵

⁵⁵ საბჭოთა აჭარისტანი, 26 იანვარი, 1934.

მართალია, კომუნისტურ პარტიაში XX საუკუნის 30-იან წლებში ოფიციალური ოპოზიცია აღარ ყოფილა. მაგრამ ოპოზიციონერების წინააღმდეგ ბრძოლა გრძელდებოდა. ს. კიროვის მკვლელობის შემდეგ (1934 წლის 1 დეკემბერი) დაიწყო მასობრივი რეპრესიები, რომელმაც კულმინაციურ წერტილს მიაღწია 1937 წელს. საქართველოს კომპარტიის აჭარის XVI საოლქო კონფერენციაზე (1937 წლის მაისი) განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ტროცკისტების წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხებს, თითქოსდა აჭარაში ისინი ფარულად მოქმედებდნენ. საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ი. კოჭლამაზაშვილის საანგარიშო მოხსენებაში, დელეგატების გამოსვლებში და კონფერენციის რეზოლუციაში ხაზგასმით აღინიშნა, რომ აჭარაში მოდუნებულია პოლიტიკური სიყვხიზლე, თითქოსდა „ხალხის მტრები“ ფარულად მუშაობდნენ განათლებისა და მეცნიერების დაწესებულებებში. ეს ყველაფერი სიცრუე იყო, რომელიც შეთხზეს უშიშროების სპეცსამსახურებმა ყალბი ინფორმაციის საფუძველზე. მაშინ ამ სიცრუის წინააღმდეგ ვერავენ გამოდიოდა.

აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის XVI კონფერენციაზე წინა პლანზე იდგა პარტიულ-ორგანიზაციული და პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის საკითხები.⁵⁶ ამ საკითხებს ასევე დიდი ყურადღება დაეთმო რაიონულ პარტიულ კრებებზე, რომლებიც 1937 წელს ჩატარდა. სოფიერთ რაიონულ და პირველად პარტიულ ორგანიზაციაში კრებები განმეორებით ჩატარდა, რადგან არადამაკმაყოფილებლად შეფასდა პარტიულ-ორგანიზაციული და პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობა. ასე მოხდა, მაგალითად, ქედის რაიონის პარტიულ ორგანიზაციაში, სადაც არადამაკმაყოფილებლად შეფასდა პარტიული კომიტეტის მუშაობა და აირჩიეს ახალი შემადგენლობა.

1937 წლის რეპრესიების დროს მასობრივად რიცხავდნენ კომუნისტებს პარტიიდან. კომუნისტურ პარტიაში უნდობლობის, შიშისა და ზიზღის ატმოსფერომ დაისადგურა. აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის XVI საოლქო კონფერენცია

⁵⁶ საბჭოთა აჭარა, 11, 15 მაისი, 1937.

იდან 1938 წლის 10 თებერვლამდე პარტიის რიგებიდან გარიცხეს 439 კაცი, მათ შორის 428 კომუნისტური „ხალხის მტრად“ გამოაცხადეს.⁵⁷ „ხალხის მტრების“ სიაში პირველები იყვნენ საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი ა. გეურქოვი, რომელიც დაპატიმრების დროს საქართველოს რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილედ მუშაობდა, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკის თავმჯდომარე ზ. ლორთქიფანიძე. მათთან ერთად დააპატიმრეს და ფიზიკურად მოსპეს პარტიის საოლქო, რაიონული და საქალაქო კომიტეტების მდივნები, რაისაბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარეები, სახალხო კომისარები და ასობით სხვა ხელმძღვანელი მუშაკი.

სსრ კავშირის უმაღლესმა პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ ი. ბ. სტალინისა და ვ. მ. მოლოტოვის მეთაურობით შექმნა რეპრესიების მოტივიზაციის ფონი: თითქოს „ხალხის მტრებად“ შერაცხულები იყვნენ უცხოეთის კაპიტალისტური ქვეყნების დაქირავებული აგენტები, რომელთაც ტერორითა და აჯანყებით სურდათ საბჭოთა ხელისუფლების დამხობა. ამის დასაბუთებას გააფთრებით ცდილობდა კომუნისტური პროპაგანდა. ასეთ ვითარებაში ჩატარდა აჭარაში პირველადი პარტიული ორგანიზაციის კრებები, რაიონული და საქალაქო პარტიული კონფერენციები 1937-1938 წლებში. ყველა პარტიულ ფორუმზე იყო მოწოდება „შეტევიითი რევოლუციური სიფხიშლის“ გაძლიერები შესახებ, ხოლო რეპრესირებულები „პირისისხლიანი ფაშიზმის ტროცკისტ-ბუხარინელების აგენტებად“ მონათლეს.

კომუნისტური პარტოკრატის ახალი შემადგენლობა ერთი მხრივ, პარტიიდან მასობრივად რიცხავდა კომუნისტებს, ხოლო მეორე მხრივ, მათთვის საიმედო ადამიანების მოზიდვას ცდილობდა. ქობულეთის რაიონის პარტიულ კონფერენციაზე (1938 წლის 25 მაისი) გააკრიტიკეს პირველადი პარტიული ორგანიზაციები იმის გამო, რომ კარგად ვერ შეშაობდნენ კომუნისტურ პარტიაში ახალი წევრების მისაღებად.

⁵⁷ აცხა, აპოვ, ფ. 1, ან. 47 ს. 227, ფურც. 1.

⁵⁸ საბჭოთა აჭარა, 29 მაისი, 1938.

ად.⁵⁸ ბათუმის საქალაქო პარტიულ კონფერენციაზე (1938 წლის 30 მაისი) ხაზგასმით აღინიშნა, რომ „ხალხის მტრების“ საქმიანობის შედეგები აღმოხვერილი არ არის ქალაქის საბჭოს აღმასკომის აპარატში, ქარხანა-ფაბრიკებსა და სხვა დაწესებულებებში.⁵⁹

პარტიული და საბჭოთა ორგანოების წინანდელი ხელმძღვანელობის კრიტიკის, ლანძღვა-გინების ვითარებაში ჩატარდა საქართველოს კპ (ბ) აჭარის XVII საოლქო კონფერენცია (1938 წლის 3-5 ივნისი). კონფერენციის დღის წესრიგში იყო სამი საკითხი: საოლქო კომიტეტის, სარევიზიო კომისიის ანგარიშები და არჩევნები (პლენუმის, სარევიზიო კომისიისა და საქართველოს კომპარტიის X ყრილობის დელეგატების). საანგარიშო მოხსენება, რომელიც ა. საჯაიამ გააკეთა, განხილულია ავტონომიური რესპუბლიკის სამეურნეო-ეკონომიკური და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ძირითადი საკითხები, მაგრამ მთავარი აქცენტი გადატანილი იყო „ხალხის მტრების“ წინააღმდეგ ბრძოლაზე.

კონფერენციის მასალებში საქმე ისეა წარმოდგენილი, თითქოს ყველა სფეროში არსებული ნაკლოვანებები და ჩამორჩენები რეპრესირებული ხელმძღვანელების ბრალი ყოფილიყო. თურმე ისინი განგებ ფუშავდნენ გეგმების შესრულებას მრეწველობაში, სოფლის მეურნეობაში, საბინაო მშენებლობასა და სხვა სფეროებში.⁶⁰ არადა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1935 წლის 20 დეკემბრის ბრძანებულებით საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი ა. გეურქოვი და ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკის თავმჯდომარე ზ. ლოროქიფანიძე სახელმწიფოს უმაღლესი ჯილდოთი „ლენინის ორდენით“ დაჯილდოვდა „თვალსაჩინო წარმატებისათვის სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის სახელმწიფო გეგმების გადაჭარბებით შესრულების გამო“.⁶¹ კონფერენციის შემდეგ გამართულ პლენუმზე საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პირ-

⁵⁹ საბჭოთა აჭარა, 30 მაისი, 1938

⁶⁰ საბჭოთა აჭარა, 5 ივნისი, 1938.

⁶¹ საბჭოთა აჭარისტანი, 22 დეკემბერი, 1935.

ველ მდივნად აირჩიეს ა. ქაჯაია, მეორე მდივნად – ა. თაფლაშვილი, ხოლო მდივნად – ი. კორძია.⁶²

საქართველოს კ (ბ) აჭარის XVII საოლქო კონფერენციის შემდეგ აჭარაში, როგორც მოღიანად საქართველოში, ახალი პრობლემები შეიქმნა. მათგან აღსანიშნავია საკადრო საკითხი, კოლმეურნეობების სამეურნეო-ორგანიზაციული განმტკიცება, ინდუსტრიის დარგში გეგმების შესრულება, შრომის დისციპლინა და სხვა პრობლემები. ამ თემებზე ლაპარაკი იყო რაიონულ, საქალაქო და საოლქო კონფერენციებზე, პირველადი პარტიული ორგანიზაციების კრებებზე, რომლებიც 1940 წლის თებერვალ-მარტში გაიმართა. ავტონომიური რესპუბლიკის მასშტაბით გაწეული მუშაობა შეაჯამა საქართველოს კ (ბ) XVIII კონფერენციამ, რომელიც 1940 წლის 7-9 მარტს ჩატარდა. კონფერენციაზე საანგარიშო მოხსენებით გამოვიდა მ. ბარამია. მოხსენებაში განხილულია XVII პარტიული კონფერენციის შემდეგ განვლილ დროში ჩატარებული მუშაობა ეკონომიკის, კულტურულ-საგანმანათლებლო სფეროებში, პარტიულ-ორგანიზაციულ და იდეოლოგიურ დარგებში.⁶³

აჭარის საოლქო XVIII პარტიული კონფერენციის მასალებში ავტონომიურ რესპუბლიკაში არსებული რეალური სურათი დამახინჯებულადაა წარმოდგენილი. უფრო მეტად ლაპარაკი იყო მიღწევებზე, „სოციალისტურ შეჯიბრებაზე“. საქმე ისე იყო წარმოსენილი, თითქოს საკოლმეურნეო წყობილებამ გლეხობას მოუტანა კეთილდღეობა, რომ მნიშვნელოვნად გაიზარდა კოლმეურნეთა შემოსავალი. სინამდვილეში საკოლმეურნეო წყობილებამ, ზღვისპირა ზოლის გამოკლებით, მოსახლეობას თავს დაატეხა გაჭირვება, ნერვიული ტრამეები და სხვა უბედურებანი. ისიც უნდა ითქვას, რომ აჭარის საოლქო პარტიული ორგანიზაცია უძლური იყო პრობლემების სხვაგვარად გადაჭრის საქმეში. იგი ცენტრალური ხელისუფლებიდან მიღებული დადგენილებების მხოლოდ შემსრულებელი იყო. აჭარაში პარტიულ-პოლიტიკური

⁶² საბჭოთა აჭარა, 6 ივნისი, 1938.

⁶³ საბჭოთა აჭარა, 8, 11 მარტი, 1940.

და იდეოლოგიური მუშაობის გეგმები, პროგრამები და განხორციელების ფორმები ასევე ცენტრალური პარტიული აპარატთან დაშტამბული სახით მოდიოდა და სხვაგვარად მოქმედება პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო.

(ხადია, აჭარის XVIII საოლქო პარტიული კონფერენციის დადგენილებები მასობრივ-პოლიტიკური და იდეოლოგიური მუშაობის დარგში ამოცანად ისახავდა საკავშირო კომუნისტური პარტიის საერთო პროგრამისა და კურსის პრაქტიკულად განხორციელებას. პლენუმმა, რომელიც კონფერენციის დამთარებისთანავე გაიმართა, საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივნად აირჩია გ. თვალჭრელიძე, მეორე მდივნად – ი. კორძაია, მდივნად კადრების დარგში – ა. ტოგონიძე, მდივნად პროპაგანდის დარგში ი. რუხაძე.⁶⁴ პლენუმმა დაამტკიცა საოლქო კომიტეტის განყოფილებათა გეგმები და სექტორების ხელმძღვანელები. მიახლოებით ანალოგიური სტრუქტურები შეიქმნა პარტიის რაიონულ და საქალაქო კომიტეტებში. 1941 წლის აპრილში შეიქმნა საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივნის პოსტი მრეწველობისა და ტრანსპორტის დარგში. საოლქო კომიტეტის 1941 წლის 22 აპრილის პლენუმის მდივნად მრეწველობისა და ტრანსპორტის დარგში აირჩიეს ი. ოქრუაშვილი.⁶⁵ ამით აჭარაში დასრულდა საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში კომუნისტური საოლქო პარტოკრატიის ჩამოყალიბება.

საკავშირო კ (ბ) XVIII კონფერენციის (1941 წლის თებერვალში) გადაწყვეტილებათა შედეგად აჭარის საოლქო კომუნისტური ორგანიზაციის მუშაობაში ცენტრალური ადგილი დაიკავა მრეწველობამ და ტრანსპორტმა. 1941 წლის მარტში ჩატარდა რაიონული და საქალაქო აქტივის კრებები, სადაც განიხილეს საკავშირო კ (ბ) XVIII კონფერენციის შედეგები. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ბათუმის საქალაქო პარტიული აქტივის კრებას, რამდენადაც ქალაქში კონცენტრირებული იყო ავტონომიური რესპუბლიკის მრეწველ-

⁶⁴ საბჭოთა აჭარა, 8, 11 მარტი, 1940.

⁶⁵ საბჭოთა აჭარა, 24 აპრილი, 1941.

ობის და ტრანსპორტის ძირითადი საწარმოები. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტისა და ბათუმის საქალაქო კომიტეტის პირველი მდივნის გ. თვალჭრელიძის მოხსენებაში საკავშირო კპ (ბ) XVIII კონფერენციის შედეგების შესახებ, გაშუქებულია აჭარის მრეწველობისა და ტრანსპორტის საერთო მდგომარეობა.

ბათუმის საქალაქო პარტიული აქტივის კრების მასალებში კრიტიკულადაა განხილული აღნიშნულ დარგებში არსებული ვითარება. აღინიშნა, რომ აჭარის მრეწველობაში 1940 წელს წარმოების გეგმები მთლიანად ვერ შესრულდა. ჩამორჩენილ საწარმოთა რიცხვში დასახელებულია სამკერვალო ფაბრიკა, აგურ-კრამიტის საწარმოები. წარმოების გეგმები ვერ შეასრულეს საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური დაქვემდებარების სხვა საწარმოებმაც. დაბალია პროდუქციის ხარისხი, არადამაკმაყოფილებელია საწარმოთა მომარაგება ნედლეულით, მოშლილია შრომის დისციპლინა, რის გამოც ადგილი აქვს იერიშობანას, საწარმოთა ნაწილში დარღვეულია ტექნოლოგიური პროცესები, არ ხდება კადრების სწორად შერჩევა და განაწილება. აღინიშნა სხვა ნაკლოვანებანიც. 1940 წელს აჭარაში არ შესრულდა ციტრუსების დამზადების გეგმა და სხვა.⁶⁶ ეს ნაკლოვანებები აღწერილია ხელისუფლების, პირველ რიგში, პარტოკრატიის მიერ. სინამდვილეში ნაკლოვანებები და გეგმების შესრულების მიზნით მოსახლეობის ტანჯვა-წამება გაცილებით მეტი იყო, ვიდრე ამას კომუნისტური პარტოკრატია აშუქებდა. ყველაფერი ეს აიხსნება არამარტო საოლქო პარტოკრატიის ცუდი მუშაობით, არამედ პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემების არაეფექტურობით.

ამრიგად, აჭარაში კომუნისტური პარტოკრატიის ჩამოყალიბება რთულად, წინააღმდეგობებისა და კატაკლიზმების ვითარებაში მიმდინარეობდა. მცირერიცხოვანმა ბოლშევიკ-ლენინელებმა საბჭოთა რუსეთის სამხედრო ძალების მეშვეობით ხელთ იგდეს ძალაუფლება და დაამყარეს კომუნისტური რეჟიმი, რომელიც ძალიან მტკივნეული აღმოჩნდა მოსახ-

⁶⁶ საბჭოთა აჭარა, 25 მარტი, 1941.

ლეობისათვის. ანტიკომუნისტური ეროვნული პარტიებისა და მიმდინარეობების ლიკვიდაციის შედეგად გზა დაეხშო საზოგადოების დემოკრატიულ განვითარებას და შეიქმნა პირობები ერთმმართველი პარტოკრატიის ჩამოყალიბებისათვის, რომელიც ძირითადად დასრულდა XX საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში. კომუნისტურმა პარტოკრატამ განმსაზღვრელი ადგილი დაიკავა საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემაში, საზოგადოების მთავარ ხელმძღვანელ და წარმართველ ძალად იქცა. პარტიაში მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული და სამხედრო-პოლიციური მეთოდების დამყარების შემდეგ ჩაკედა თავისუფალი პოლიტიკური აზროვნება. აჭარის საოლქო კომუნისტური პარტოკრატია სსრ კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობის დადგენილებების, მითითებებისა და ინსტრუქციების მხოლოდ შემსრულებელი იყო. ასეთი რეჟიმის დროს საოლქო კომუნისტური პარტოკრატია აქტიურად მუშაობდა ეკონომიკური რეფორმების მომზადებასა და განხორციელებაში, სახალხო მეურნეობის გეგმების შესრულებაში, კომუნისტურ პარტიაში არსებული ოპოზიციურ მიმდინარეობათა მხილებასა და განიარაღებაში. მიუხედავად ამისა, 1937 წელს აჭარის კომუნისტური ორგანიზაციის, საბჭოთა, სამეურნეო და კულტურულ-საგანმანათლებლო კადრების დიდი ნაწილი „ხალხის მტრად“ გამოაცხადეს და გაანადგურეს. აჭარა, და მთლიანად საქართველო, ტოტალიტარიზმის და ავტორიტარიზმის მსხვერპლი გახდა.

3. პროფესიული კავშირები

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ არსებითად შეიცვალა პროფესიული კავშირების როლი, ამოცანები და უფლებამოსილება. ამიერიდან მის მუშაობას მთლიანად წარმართავდა კომუნისტური პარტოკრატია, რომელიც პროფესიულ კავშირებს იყენებდა თავისი მიზანდასახულობის განხორციელებისათვის მუშა-მოსამსახურეთა კოლექტივების დასარაზმავად. ახალ პირობებში შესამჩნევად გაიზარდა

პროფესიული კავშირების როლი და ამოცანები. მას თავისი ადგილი მიუჩინეს საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემაში.

პროფესიული კავშირების წარმოშობისთანავე პოლიტიკურ პარტიებს შორის დაიწყო იდეური ბრძოლა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მისი ადგილის, როლისა და ამოცანების შესახებ. ამ თემაზე განსხვავებული კონცეფცია ჩამოყალიბდა მენშევიკებსა და ბოლშევიკ-ლენინელებს შორის. მენშევიკების პლატფორმა ითვალისწინებდა პროფესიული კავშირების ნეიტრალიზაციას და ლეგალიზაციას. ბოლშევიკ-ლენინელების კონცეფციის მიხედვით პროფესიული კავშირები დაექვემდებარებოდა პარტიას, იმოქმედებდა მისი უშუალო ხელმძღვანელობით და გამოიყენებოდა, ლეგალურთან ერთად, არალეგალური ბრძოლის ფორმა. ასეთი ვითარება იყო აჭარაშიც.

ბათუმში პირველი პროფესიული კავშირი შეიქმნა 1905 წლის ზაფხულში, რომელშიც გაერთიანდნენ ნოქრები. შემდეგ შეიქმნა რკინიგზელთა, მეზღვაურთა, ნავსადგურის მუშეების, ფოსტა-ტელეგრაფისტთა, მენაუთობეთა, მასწავლებელთა, ფარმაცევტთა და სხვა კატეგორიის პროფესიული კავშირები, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ საგაფიცვო მოძრაობის ორგანიზაციის, მუშა-მოსამსახურეთა უფლებებისა და კანონიერი მოთხოვნების დაცვის საქმეში. პროფესიულმა კავშირებმა დაარსეს საგაფიცვო საღაროები, რომელთა მეშვეობით ეხმარებოდნენ ავადმყოფ, გაფიცულ და უმუშევარ მუშა-მოსამსახურეებს. ფული გროვდებოდა საწევრო შენატანებისა და შემოწირული თანხებისაგან. მართალია, თანხები არც ისე დიდი იყო, მაგრამ იგი სასარგებლო საქმეს წარმოადგენდა.

პროფესიული კავშირების მეშვეობით მუშა-მოსამსახურეები თავიანთ კანონიერ მოთხოვნებს ოფიციალურად წარუდგენდნენ მეწარმეებსა და მთავრობის მოხელეებს და შეუპოვრად იბრძოდნენ მათი დაკმაყოფილებისათვის. პროფესიული კავშირების საქმიანობამ ცარიზმის ხელისუფლება საგონებელში ჩააგდო და მთავრობა შეეცადა მოეხდინა მისი ლეგალიზაცია და საკანონმდებლო ჩარჩოებში მოქცევა. ამას ისახავდა მიზნად მეფის მთავრობის 1906 წლის 4 მარტის

კასიპაროელები პროფესიული კავშირების შესახებ, რომლითაც ისლედებოდა მათი საქმიანობა, იკრძალებოდა მისხვილი პროფესიული კავშირების შექმნა და ერთიანი ხელმძღვანელები (ცენტრის ჩამოყალიბება). ამის მიუხედავად, 1907 წელს შეიქმნა პროფესიული კავშირების ბათუმის ერთიანი საქალაქო ხელმძღვანელი ცენტრი. წესდებით განსაზღვრული იყო ორგანიზაციული მუშაობის სტრუქტურები, მათი უფლებამოსილება და საქმიანობის წესები.

რეაქციისა და პირველი მსოფლიო ომის წლებში ბათუმის ოლქის პროფესიული კავშირები დაიშალა. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ აღადგინეს მანამდე არსებული პროფესიული კავშირები და შეიქმნა ახალი. მათ შორის აღსანიშნავია მეღვინეების, დურგლების, სავაჭრო-სამრეწველო დაწესებულებათა, სახელმწიფო მოსამსახურეთა, ჩაქვის სახალხო მაშულის, სალიბაურის ჩაის ფაბრიკის, მახინჯაურისა და ციხისძირის სოფლის მეურნეობის მეშა-მოსამსახურეთა კავშირები და სხვა. პოლიტიკური პარტიების ბრძოლა პროფესიულ კავშირებში გავლენის მოსაპოვებლად გაიზარდა. ამ ბრძოლაში ყველაზე მეტად აქტიურობდნენ ბოლშევიკები და მენშევიკები. პოლიტიკურ პარტიებს შორის მკვეთრი დაპირისპირების გამო 1918-1920 წლებში პროფესიული კავშირები მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ამის მიუხედავად, მათი ხელმძღვანელობით არაერთი გაფიცვა, მიტინგი და დემონსტრაცია გაიმართა ქ. ბათუმში, ჩაქვის სახალხო მაშულში, ჩაის ფაბრიკებში, მახინჯაურსა და ციხისძირში.

პროფესიულ კავშირებში გავლენის მოპოვებისათვის ბრძოლაში გამარჯვებული გამოვიდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია (მენშევიკები). ამის დასტურია საქართველოს პროფესიული კავშირების I ყრილობის (1919 წლის 11-16 აპრილი) დელეგატთა შემადგენლობა და მიღებული რეზოლუციები. ყრილობის 198 დელეგატიდან სოციალ-

¹ იხ. საქართველოს პროფესიული კავშირების ისტორიის ნარკვევები. თბ., 1972. გვ. 10-33; Тавадзе М., Очерки истории профсоюзов Абхазии. Батуми. 1984. с. 13-21.

დემოკრატი იყო 134. მხოლოდ 6 დელეგატი იყო ბოლშევიკი. დანარჩენები იყვნენ უპარტიო და სხვა პარტიების წარმომადგენლები.² ყრილობამ მიიღო მენშევიკური რეზოლუცია და დადგენილებები. ამის შემდეგ შეიქმნა სატარიფო პალატა, მომრიგებელი კამერები, შრომის ბირჟა, სამედიკატორო სასამართლოები და სხვა. მკაფიოდ განისაზღვრა პროფესიული კავშირების როლი. 1920 წლის ივნისში ბათუმში 27 პროფესიული კავშირი ითვლებოდა 9 ათასი წევრით. მათი უმრავლესობა მხარს უჭერდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას.³

საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოების შემდეგ კომუნისტური პარტოკრატია შეუდგა პროფესიული კავშირების ბოლშევიზაციას. ეს რთული ამოცანა იყო, რადგან მრავალრიცხოვანი მასა, პირველ რიგში, პროფკავშირის წევრები სიმპათიით არ იყვნენ განწყობილი საბჭოთა ხელისუფლებისა და კომუნისტური პარტოკრატიის მიმართ. 1921 წლის 26 თებერვალს თბილისში გაიმართა პროფაქტივის კრება, რომელზედაც აირჩიეს მუდმივმოქმედი ბიურო. მის ამოცანას შეადგენდა პროფესიული ორგანიზაციების აღდგენა-განახლება და ახალი უჯრედების ჩამოყალიბება, მთელი მუშაობის გარდაქმნა კომუნისტური პარტოკრატიის პლატფორმის შესაბამისად. ბათუმში პროფესიული კავშირების დროებითი ბიურო შეიქმნა 1921 წლის 20 მარტს, თავმჯდომარედ აირჩიეს გ. პიასეცკი. მის შემადგენლობაში შედიოდნენ ი. პეცოვი, ს. გუბელი, ვ. სიხარულიძე და სხვები.

აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, პროფესიული კავშირების ხელმძღვანელობის განახლება და ახალი ორგანიზაციების ჩამოყალიბება მიმდინარეობდა ძალდატანებით, დემაგოგიითა და მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული მეთოდებით. ამ მუშაობაში გადამწყვეტ როლს ასრულებდნენ ბათუმის ოლქის რეკომი და საოლქო პარტოკრატია. მკაცრად დევნიდნენ პროფესიული კავშირების ყოფილ ხელმძღვა-

² საქართველოს პროფესიული კავშირების ისტორიის ნარკვევები. თბ., 1972, გვ. 210.

³ იქვე, გვ. 228-230.

ნელებს და რიგით წევრებსაც კი, რომლებიც არაკეთილმო-სურნედ იყვნენ განწყობილი საბჭოთა ხელისუფლებისა და ბოლშევიკების მიმართ. მართალია, 1921 წელს საქართველო ოფიციალურად არ შედიოდა საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკურ სივრცეში, მაგრამ ფაქტობრივად მისი ნაწილი იყო. საქართველოში, მათ შორის აჭარაში, სახელმწიფო ხელისუფლების, პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ისეთი სტრუქტურები და მიმართულებები შეიქმნა, როგორიც იყო საბჭოთა რუსეთში.

1920 წლის ბოლოს რუსეთის კომპარტიაში გაჩაღდა ახალი დისკუსია პროფესიული კავშირების შესახებ. ამ ბრძოლის დროს რამდენიმე მიმდინარეობა ჩამოყალიბდა. ტროცკის პლატფორმა ითვალისწინებდა პროფესიული კავშირების გასახელმწიფოებრიობას, სახელმწიფო ორგანოდ გარდაქმნას და მის მუშაობაში მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული მე-თოდების დანერგვას. „მუშათა ოპოზიცია“ მოითხოვდა სახალხო მეურნეობის მართვისა და ხელმძღვანელი აპარატის დანიშვნა-განთავისუფლების უფლებების პროფკავშირებისათვის გადაცემას. ეს ნიშნავდა სახალხო მეურნეობის მართვაში სახელმწიფოს როლის უარყოფას. დემოკრატიული ცენტრალიზმის ჯგუფი გამოდიოდა საწარმოებში ერთმმართველობის წინააღმდეგ, მოითხოვდა მთელი მრეწველობის მართვას პროფესიულ კავშირების გამგებლობაში გადაცემას. ბუხარინის ჯგუფის პლატფორმა ლენინისა და ტროცკის კონცეფციის ნარევს წარმოადგენდა და მიზნად ისახავდა მათ შერიგებას. ვ.ი. ლენინი ყველა ამ დაჯგუფების წინააღმდეგ გამოვიდა და თავის მომხრეებთან ერთად შეიმუშავა საკუთარი პლატფორმა („ათთა პლატფორმა“), რომლის მიხედვით პროფესიული კავშირები უნდა ყოფილიყო როგორც საზოგადოებრივი ორგანიზაცია. მის ძირითად ამოცანას შეადგენდა შრომითი კოლექტივების დარაზმვა დარწმუნების, სწავლებისა და აღზრდის გზით, ზრუნვა მუშა-მოსამსახურეთა საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების, შრომის დისციპლინის განმტკიცების, აქტიური მონაწილეობა სამეურნეო, საგეგმო და კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში და სხვა.

რუსეთის კპ(ბ) X ყრილობაზე (1921 წ. მარტი) შეაჯამეს დისკუსიის შედეგები პროფესიული კავშირების შესახებ და ლენინურმა პლატფორმამ გაიმარჯვა. ამის შემდეგ როგორც საერთოდ საქართველოში, ისე აჭარაში, პროფესიული კავშირების საქმიანობა რუსეთის კომპარტიის X ყრილობის გადაწყვეტილებათა საფუძველზე მიმდინარეობდა. 1921 წლის 25 მარტს ბათუმში ჩატარდა პროფესიული კავშირის ბიუროსა და დარგობრივი კავშირების წარმომადგენელთა თათბირი, რომლის გადაწყვეტილებათა საფუძველზე დაიწყო ახალი ორგანიზაციების ჩამოყალიბება. შეიქმნა 19 ახალი ორგანიზაცია. კომუნისტური პარტოკრატიის ხელმძღვანელი როლის გაძლიერების მიზნით საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტმა 1921 წლის 5 ივლისს განიხილა საკითხი პროფესიული კავშირებისა და პარტიული კომიტეტის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. დადგენილებაში აღინიშნა: მჭიდრო კავშირი უნდა დამყარდეს პროფესიულ კავშირებთან. პარტიულმა კომიტეტმა გააძლიეროს ამ მიმართულებით მუშაობა, გააგზავნოს პროფესიულ კავშირებში ახალი კადრები.⁴

პროფესიული კავშირების ბათუმის პირველი საოლქო კონფერენცია გაიმართა 1921 წლის 21-24 მაისს, რომლის მუშაობაში მონაწილეობდა 167 დელეგატი (145 გადამწყვეტი და 22 სათათბირო ხმით). კონფერენციამ განიხილა საორგანიზაციო ბიუროს მოხსენება ჩატარებული მუშაობის შესახებ, ინფორმაციები საორგანიზაციო და კულტურულ-საგანმანათლებლო საკითხებზე, მიიღო შესაბამისი დადგენილებები, განსაზღვრა ძირითადი ამოცანები. პროფესიული კავშირების კომუნისტური ხელმძღვანელობა მთავარ ამოცანად თვლიდა მისი რიგების გაწმენდას ე.წ. „მტრული ელემენტებისაგან“. ამ ცნებაში იგულისხმებოდა არაკომუნისტური პარტიების წევრები და მათი მხარდამჭერები. ბათუმის ოლქის რეკომისია და საოლქო კომუნისტური პარტოკრატიის მოწოდებით აჭარის პროფესიული კავშირები ჩაებნენ სახალხო მეურნეობების ძირითად საშუალებათა ნაციონალიზაციაში, საწარმ-

⁴ აცსსა, პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ხ. 3. ფურც. 29.

ოთა ქონების აღწერაში, შაბათობების მოწყობაში და სხვა ღონისძიებებში. მაშინ პროფკავშირებისა და სახელმწიფოს ფუნქციები სამეურნეო-ეკონომიკურ საკითხებში ერთმანეთს ემთხვეოდა. მათი გამოიჯენა მომდევნო წლებში მოხდა.

კონფერენციაზე აირჩიეს აჭარის პროფესიული კავშირების პირველი რესპუბლიკური საბჭო. დაწესდა ორგანიზაციული მუშაობის ძირითადი ფორმები: კონფერენცია, პლენუმი, სამდივნო და პრეზიდიუმი. პროფესიული კავშირების ბათუმის საოლქო ცენტრალური საბჭოს პირველ თავმჯდომარედ აირჩიეს ი. ჩუპრინა. პროფესიული კავშირების ორგანიზაციასა და კომუნისტური რეჟიმის დამყარებაში აქტიურად მუშაობდნენ, ი. ჩუპრინასთან ერთად, ი. პეცოვი, ს. გუბელი, გ. ხრუცკი, მ. ბელენკო, ს. ხვედელიძე და სხვები. აჭარის პროფესიული კავშირების ცენტრალური საბჭო პარტოკრატიისა და რეკომის ძირითადი დასაყრდენი ძალა გახდა. 1921 წელს პროფესიული კავშირების ბათუმის ცენტრალური საბჭოს ხელმძღვანელობა აქტიურად მონაწილეობდა რეგიონის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. სექტემბერში, როდესაც მიმდინარეობდა ახალი საოლქო რეკომის ფორმირება, პროფესიული კავშირების ბათუმის საოლქო საბჭომ მის შემადგენლობაში მხოლოდ კომუნისტები შეიყვანა. პროფესიული კავშირების უპირველესი ამოცანა იყო მასებთან ცოცხალი კავშირის დამყარება. აჭარის პროფესიულმა კავშირებმა მხარი დაუჭირეს საქართველოს პროფკავშირის მეორე ყრილობის მოწოდებას „ახლოს მასებთან!“ და ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარეს.

კომუნისტური პარტოკრატია თავის ხელმძღვანელ და წარმართველ როლს პროფესიული კავშირების მიმართ ახორციელებდა კომუნისტური ფრაქციების მეშვეობით. პირველ წლებში კომუნისტური ფრაქციები ერეოდნენ პროფკავშირული საქმიანობის წერილმან საკითხებშიც კი. ზედმეტმა მეურვეობამ ზიანი მიაყენა პროფესიულ კავშირებს და ზემდგომი პარტიული ორგანოების მითითებით ასეთი ქმედებისაგან კომუნისტური ფრაქციები განთავისუფლდნენ და მათ დარჩათ პროფესიული კავშირების მიმართ კონტროლისა და მეთვალყურეობის უფლება. 30-იან წლებში კომუნისტური ფრაქ-

ციები პარტიულ ჯგუფებად გარდაიქმნა. 1937 წლის 17 მარტის მდგომარეობით, ქ. ბათუმის 16 პროფესიულ კავშირის ორგანიზაციაში მოქმედებდა კომუნისტური პარტჯგუფები, სადაც 159 კომუნისტი ირიცხებოდა.⁵ ერთი სიტყვით, პროფესიული კავშირები მუშაობდნენ კომუნისტური პარტოკრატიის ხელმძღვანელობით. საკადრო საკითხებს კომუნისტური პარტოკრატია წყვეტდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ კომუნისტური რეჟიმის დროს სხვაგვარად მუშაობა გამორიცხული იყო.

საქართველოს ძალდატანებით გასაბჭოების შემდეგ აჭარაში, როგორც მთლიანად ქვეყანაში, პროფესიული კავშირები მოეწყო საწარმოო ნიშნის მიხედვით და ისინი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ არა მარტო მუშა-მოსამსახურეთა სოციალური პრობლემების გადაწყვეტაში, არამედ ეკონომიკის განვითარების, ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიების ათვისების, შრომის ნაყოფიერების ამაღლებისა და წარმოების ორგანიზაციაში. 1922 წელს აჭარაში აღირიცხა 17 პროფესიული კავშირი, სადაც 7235 მუშა-მოსამსახურე ითვლებოდა. მათ რიცეებში 671 კომუნისტი იყო, რომელთაგან შეიქმნა კომუნისტური ფრაქციები.⁶

საერთო ხელმძღვანელობას ახორციელებდა აჭარის პროფესიული კავშირების ცენტრალური საბჭო, რომელსაც საამისოდ მუდმივმოქმედი აპარატი ჰყავდა. XX საუკუნის 20-იან წლებში მასში შედიოდნენ თავმჯდომარე, მოადგილე, მდივანი, განყოფილებათა გამგეები, ინსტრუქტორები, კონსულტანტები, სამეურნეო, საფინანსო-საბუხალტრო, საკანცელარიო და ტექნიკური მუშაკები. საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემაში პროფესიული კავშირების დიდმნიშვნელოვანი როლის შესახებ ისიც მეტყველებს, რომ ცენტრალური საბჭოს თავმჯდომარე საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის შეუცვლელი წევრი იყო. ზოგჯერ პრეზიდიუმის შემადგენლობაშიც ირჩეოდნენ. XX საუკუნის 20-30-იან წლებში პროფესიული კავშირების აჭარის ცენტრალური საბჭოს თავმჯ-

⁵ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 442, ფურც. 8.

⁶ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 125, ფურც. 9.

დომარეები იყვნენ ი. ჩუპრინა, ს. ხედეღიძე, დ. ხარაბაძე, ნ. კუნჭულია, ქ. ბასილაძე, დ. ფალავა და რ. ხოჭრევანიძე.

XX საუკუნის 30-იან წლებში აჭარის პროფესიული კავშირების აპარატი შესამწნევი ცვლილებები განიცადა. საკავშირო პროფესიული კავშირების საბჭოს 1935 წლის 21 მაისის დადგენილებით აჭარის ცენტრალური პროფსაბჭოს აპარატი 13 საშტატო ერთეულით განისაზღვრა და დაწესდა მათი სახელფასო განაკვეთები. ფასიანი აპარატი ემსახურებოდა დარგობრივ პროფესიულ კავშირებსა და საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტებს. 1937 წლის პირველი იანვრის მდგომარეობით აჭარის პროფესიული კავშირების საერთო საშტატო თანამშრომელთა რაოდენობა 113 ერთეულს უდრიდა. შემდეგი იგი 91 საშტატო ერთეულით შემცირდა, ხოლო 1937 წლის ივნისში აჭარის პროფესიული კავშირების ცენტრალური საბჭო გაუქმდა.⁷ ეს არასწორი გადაწყვეტილება იყო, რის შედეგად მოიშალა პროფესიული კავშირების კოორდინაცია. იგი აღადგინეს 1953 წელს.

პროფესიული კავშირების მუშაობის ორგანიზაციის ძირითადი ფორმები პარტიული ორგანოების ანალოგიური იყო. XX საუკუნის 20-იან წლებში პროფესიული კავშირების კონფერენციებს ყოველწლიურად ატარებდნენ, პლენუმებს – სამთვეში ერთხელ, ხოლო სამდივნოსა და პრეზიდიუმის სხდომებს – ყოველკვირეულად.⁸

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის პროფესიული კავშირების უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო იყო კონფერენცია, სადაც განიხილებოდა საანგარიშო პერიოდში ჩატარებულ მუშაობის შედეგები. კონფერენციები, რეგიონის თავისებურებათა გათვალისწინებით, განსაზღვრავდა მომავალი მუშაობის მიმართულებასა და ამოცანებს. აჭარის პროფესიული კავშირების I-V კონფერენციების მუშაობაში (1921-1925 წლები) განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო პროფესიული კავშირების უჯრედების ჩამოყალიბებას, სატარიფო განაკვეთების დადგენას, სოციალური დახმარების სისტემების, ურ-

⁷ აცხა. ფ.რ-98, ან. 1, ს. 327, ფურც. 3; ს. 437, ფურც. 150.

⁸ 1925 წლის ივლისიდან სამდივნოს სხდომები გაუქმდა.

თიერთდამხმარე საღაროების ორგანიზაციას, შრომის დაცვის, კეების პროდუქტების განაწილების და სხვა საკითხებს. ამ პერიოდში კონფერენციების არანაკლები მსჯელობის საგანი იყო კოლექტიური ხელშეკრულებების გაფორმება, რადგან ამ საქმეში პროფესიულ კავშირებს განსაკუთრებული უფლებები მიანიჭეს. 1922-1933 წლებში აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის პროფკავშირის კონფერენციებზე სპეციალურად იხილავდნენ შრომის სახალხო კომისარიატის აჭარის რწმუნებულის მოხსენებას შრომის დაცვის საქმეში გაწეული მუშაობის შესახებ.

პროფესიული კავშირების VI კონფერენციაზე (1926 წ. თებერვალი) მწვავედ დაისვა ხელფასის საკითხი და საბინაო პრობლემა. როგორც კონფერენციაზე ითქვა, საბინაო დარგში თითქმის არაფერი გაკეთებულა. არადა მუშა-მოსამსახურეებს მძიმე საბინაო-საყოფაცხოვრებო პირობები ჰქონდათ. კონფერენციაზე გულისტკივილით აღინიშნა, რომ პროფკავშირების კულტურულ-საგანმანათლებლო კერებში (კლუბები და ბიბლიოთეკები და სხვა) ქართული ენა თითქმის იგნორირებული იყო, გამოფენები, სტენდები, დიაგრამები და პლაკატები გაფორმებული იყო რუსულ ენაზე, კლუბებში შემსვლელებს თავი რუსეთში ჰგონიათ.⁹ VI კონფერენციას ესწრებოდა გერმანიის დელეგაციის წევრი ზილბერი, რომელმაც თავის სიტყვაში დიდი სიყვარული გამოხატა საქართველოს, კერძოდ, აჭარის მიმართ.

ფართო წარმომადგენლობითი იყო აჭარის პროფესიული კავშირების VII კონფერენცია, რომელიც ჩატარდა 1927 წლის 6-10 თებერვალს. კონფერენციას ესწრებოდა 323 დელეგატი (251 გადამწყვეტი ხმით და 72 სათათბირო ხმით). განიხილეს პროფესიული კავშირების ცენტრალური საბჭოს, სარევიზიო კომისიის, შრომის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულის, სოციალური დაზღვევის გამგეობის საანგარიშო მოხსენებები. აჭარის პროფესიული კავშირების ცენტრალური საბჭოს თავმჯდომარის დ. ხარაბაძის, საქართველოს შრომის სახალხო კომისარიატის აჭარის რწმუნებულის გ.

⁹ აცსა, ფ.-რ-98, ან. 1, ს. 13. ფურც. 8-30.

ბერლინის მოხსენებებში, დელეგატების გამოსვლებში, დადგენილებებსა და რეზოლუციაში ყურადღება გამახვილდა სამეურნეო მშენებლობის, შრომის დაცვის კანონმდებლობის, უმუშევრობის, საწარმოებში სანიტარიულ-ჰიგიენური მდგომარეობის, შრომის ანაზღაურების საკითხებზე და სხვა.¹⁰ ამ და სხვა საკითხებზე იყო მსჯელობა აჭარის პროფესიული კავშირების VIII კონფერენციაზე, რომელიც 1928 წელს გაიმართა. მასზე განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო პროფესიული კავშირების წევრების რაოდენობრივი ზრდის, ახალგაზრდობასთან მუშაობის, კოლექტიური ხელშეკრულების გაფორმების შესახებ და სხვა საკითხებს.

აჭარის პროფესიული კავშირების IX კონფერენციამ (1929 წ. 21-25 მაისი) სპეციალური რეზოლუცია მიიღო ინდუსტრიალიზაციისა და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის შესახებ. აღსანიშნავია, რომ პროფესიული კავშირების ხელმძღვანელობა, დელეგატები ბრმად მიყვებოდნენ დინებას. მათ ერთსულოვნად დაუჭირეს მხარი საკავშირო კომპარტიის ბრძოლას „მემარჯვენე გადახრის“ წინააღმდეგ. ამასთან დაკავშირებით, წინა პლანზე იდგა თემა „კლასობრივი ბრძოლის“ შესახებ, რაც ხელოვნურად იყო შექმნილი. კონფერენციამ მიიღო მიმართვა ინდუსტრიის სესხის ობლიგაციების თაობაზე და დააეალა ქვემდგომ ორგანიზაციებს ამ მიმართულებით მუშაობის გაძლიერება.

IX კონფერენციამ მოისმინა საინფორმაციო მოხსენება ბერლინის (გერმანია) ტრაგედიის შესახებ. გულისწყრომით ითქვა, რომ 1929 წლის 1-2 მაისს ბერლინში ხელისუფლებამ დაარბია მუშათა საპირველმისო დემონსტრაცია, რის შედეგად დაიხოცა 30-მდე დემონსტრანტი, დაიჭრა ასობით ადამიანი. მიღებულ რეზოლუციაში გამოხატულია კონფერენციის დელეგატების აღშფოთება ამ ტრაგედიის გამო და სოლიდარობა გამოუცხადეს გერმანელ ხალხს, პირველ რიგში, დემონსტრაციის მონაწილეებს. დასასრულ, აჭარის პროფესიული კავშირების IX კონფერენციამ აირჩია პლენუმის, სარევიზიო კომისიისა და სპეციალური დაზღვევის გამგეობა-

¹⁰ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 53, ფურც. 62-67.

ის შემადგენლობა.¹¹ პირველ პლენუმზე, რომელიც კონფერენციის დამთავრების შემდეგ გაიმართა, აჭარის პროფესიული კავშირების ცენტრალური საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩიეს ნ. კუნჭულია.

XX საუკუნის 30-იან წლებში პროფესიული კავშირების სისტემაში, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და ორგანიზაციულ საქმიანობაში მომხდარი ცვლილებები აისახა აჭარის პროფესიული კავშირების X და XI კონფერენციების მუშაობაში. X კონფერენციაზე (1931 წ. მაისი) განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო საკავშირო კომპარტიაში არსებული „მემარჯვენე გადახრის“ წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხებს. ასეთი დიდი ყურადღება იმითაც აიხსნება, რომ ამ ჯგუფის ერთ-ერთი აქტიური წევრი იყო საკავშირო პროფსაბჭოს თავმჯდომარე ტომსკი. აჭარაში „მემარჯვენე გადახრის“ ჯგუფის მიმდევრებიც გამოვლინდა. ამიტომ ავტონომიური რესპუბლიკის პროფკავშირებში საკადრო ცვლილებები განხორციელდა. ამასთან, პროფკავშირების რეორგანიზაციის შედეგად გაუქმდა ზოგიერთი კავშირი, გაძლიერდა ქვედა რგოლები და საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტები. კონფერენციამ განსაკუთრებით გაამახვილა ყურადღება სამეურნეო-ეკონომიკურ და შრომის ანაზღაურების საკითხებზე, საწარმოებში რაციონალიზაციისა და გამომგონებლობის განვითარების შესახებ და სხვა. კონფერენციამ მოიწონა საკავშირო პროფსაბჭოს მოწოდება „პირით წარმოებისაკენ“ და მისი პრაქტიკულად განხორციელებისათვის კონკრეტული ამოცანები დასახა.

XI კონფერენციაზე (1932 წ. მარტი) აჭარის პროფესიული კავშირების საქმიანობის ყველა ძირითადი საკითხი გაშუქდა, მაგრამ განსაკუთრებული მსჯელობის საგანი იყო პირველი ხუთწლედის საგეგმო მანქანებლების წარმატებით შესრულებისათვის ინდუსტრიული კადრების მობილიზაცია. კონფერენციის მიერ მიღებულ რეზოლუციასა და დადგენილებებში ხაზგასმულია მრეწველობაში სამეურნეო ანგარიშის დანერგვის, შემხვედრი გეგმების, წარმოების მართვაში ერთმმართველობის გაძლიერების, თვითღირებულების შემცირებ-

¹¹ აცხა, ფ.რ. 98. ან. 1. ს. 114. ფურც. 1-2.

ის, შრომის ნაყოფიერების გადიდების და სხვათა შესახებ. ეს იყო სსრ კავშირის მასშტაბით საერთო პრობლემები, რომლებიც იგეგმებოდა საკავშირო პარტიულ, სახელმწიფო და პროფესიული კავშირების ცენტრალურ ორგანოებში.¹² რეგიონებში მათი შესრულებისათვის კონკრეტული ღონისძიებები ტარდებოდა. 1932 წლის შემდეგ 1953 წლამდე პროფესიული კავშირების რესპუბლიკური კონფერენცია აღარ ჩატარებულა.

აჭარის პროფსაბჭოს ინიციატივითა და უშუალო ხელმძღვანელობით 1926 წლის 25 მაისიდან 2 ივნისამდე ქ. ბათუმში ჩატარდა მუშათა კონფერენცია, რომელსაც დაესწრო 70 მუშა (არჩეული იყო 90 კაცი). კონფერენციამ განიხილა სამი საკითხი: საერთაშორისო ვითარება, 2. საბჭოთა კავშირის სამეურნეო მდგომარეობა და 3. აჭარაში ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარების შესახებ. თბილისიდან მოვლენებულმა მომხსენებელმა აბედიამ თავის მოხსენებაში ტენდენციურად დაახასიათა საერთაშორისო მდგომარეობა, ხოტბა-დიდებით მოსაედა საბჭოთა კავშირს, მენშევიკების სახით მტრის ხატი შექმნა, თითქოს მათ უღალატეს მუშათა კლასს. აჭარის პროფსაბჭოს თავმჯდომარის დ. ხარაბაძის მოხსენებაში ასევე არაობიექტურადაა გაშუქებული საბჭოთა კავშირის სამეურნეო მდგომარეობა. იგი საბჭოთა კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მოხსენებებზე დაყრდნობით განიხილავდა საბჭოთა კავშირის სამეურნეო მდგომარეობას. ეს მოხსენებები გამიზნული იყო საბჭოური სოციალიზმის პოპულარიზაციის, კომუნისტური პარტიკრატისა და საბჭოთა მთავრობის იმიჯის ამაღლებისათვის. ალბათ, მათ სხვანაირად მოქმედება არ შეეძლოთ. შედარებით კრიტიკული იყო აჭარის მრეწველობის სამმართველოს ხელმძღვანელის ს. ლორთქიფანიძის მოხსენება, რომელშიც აისახა ამ დარგში არსებული რეალური ვითარება, ყურადღება გამახვილებულია ნაკლოვანებებზე და პრობლემებზე.

¹² აცსა, ფ.-98, ან. 1, ს. 179, ფურც. 4-10; ს. 228, ფურც. 12-17.

კონფერენციაზე სხვა საკითხების შესახებაც იყო მსჯელობა.¹³

პროფკავშირების წარმატებული საქმიანობა დამოკიდებული იყო ფინანსურ მდგომარეობაზე, აპარატის ქმედუნარიანობასა და პასუხისმგებლობაზე, აქტივის დარაზვასა და მიზანმიმართულ გამოყენებაზე. აქტივში შედიოდა პროფკავშირების ცენტრალური საბჭოსა და დარგობრივი კავშირების პლენუმისა და პრეზიდიუმის წევრები, საფაბრიკო-საქარხნო და ადგილობრივი კომიტეტების შემადგენლობა. 1927 წელს პროფკავშირების აქტივის წევრი იყო 2058, ხოლო 1929 წელს – 2682 კაცი.¹⁴

პროფკავშირების შემოსავლის ძირითად წყაროს შეადგენდა საწევრო ანარიცხები და სოციალური დაზღვევის შენატანები. მაშინდელი წესის მიხედვით, საწევრო ანარიცხები ხელფასზე არ იქვეთებოდა. კავშირებსა და ადგილკომებში მუშაობდნენ სპეციალური მუშაკები, რომლებიც ინდივიდუალურად კრეფდნენ საწევრო ანარიცხებს და შექონდათ ცენტრალურ საბიუჯეტო ფონდში. XX საუკუნის 20-იან წლებში პროფკავშირები თვითონ განაგებდნენ თავიანთ ბიუჯეტს. 1931 წელს შემოვიდა ახალი საფინანსო სისტემა, რომლის მიხედვით ბიუჯეტს საკავშირო პროფსაბჭო ამტკიცებდა. ბიუჯეტის გასაველში შედიოდა პროფკავშირების მოსამსახურეთა ხელფასი, ადმინისტრაციულ-საკანცელარიო და სამეურნეო ხარჯები, იურიდიული კონსულტაცია, კულტურის ფონდი (კულტფონდი), შრომის სასახლის შესანახი თანხები, უმუშევრებზე დახმარება და სხვა. ზოგჯერ შემოსავალი ვერ ფარავდა გასაველს. ასეთ შემთხვევაში აჭარის პროფესიული კავშირები დოტაციას იღებდა საკავშირო და საქართველოს პროფსაბჭოებიდან. მაგალითად, 1928 წელს აჭარის პროფსაბჭოს შემოსავალი შეადგენდა 264060 მანეთს, ხოლო გასაველი 256862 მანეთს.¹⁵ დეფიციტი დაიფარა საქართველოს პროფსაბჭოს ბიუჯეტიდან. ამ მიმართულებით არსები-

¹³ იქვე. ს. 13. ფურც. 77-94.

¹⁴ აცსა, ფრ-98, ან. 1, ს. 219. ფურც. 2; ს. 114, ფურც. 2.

¹⁵ იქვე. ს. 114. ფურც. 18.

თი ცვლილებები არ ყოფილა. მაგალითად, 1934 წელს შემოსავალმა 295896 მანეთი, ხოლო გასავალმა 213108 მანეთი შეადგინა.¹⁶

უმუშევრებისადმი დახმარების მიზნით აჭარის პროფკავშირებთან სპეციალური ფონდი შეიქმნა. XX საუკუნის 20-იან წლებში არსებული წესის მიხედვით, უმუშევართა ფონდში მუშა-მოსამსახურეები რიცხავდნენ ხელფასის 1-2%-ს. დახმარება ეძლეოდათ პროფკავშირის უმუშევარ წევრებს. 1926 წელს პროფკავშირის წევრებიდან უმუშევარი იყო 1427 კაცი, 1927 წელს – 1906. უმუშევრობის ძირითადი მიზეზი იყო შტატების შემცირება, ქვეყნის სხვა რეგიონებიდან სამუშაოს მაძიებელთა შემოდინება. უმუშევართა დიდი ნაწილი არაკვალიფიციურ მუშებზე მოდიოდა. მართალია, მაშინ ხელფასი მცირე იყო, მაგრამ უმუშევართა ფონდში მოკრძალებული თანხები მაინც შედიოდა. 1925 წელს უმუშევართა ფონდში შეტანილი იყო 27184 მანეთი, ხოლო 1926 წელს – 33098 მანეთი. უმუშევრებზე გაცემული დახმარება 5-დან 10 მანეთს შეადგენდა.¹⁷

მართალია, უმუშევართა ფონდში შეტანილი თანხები სიმბოლური იყო, მაგრამ მნიშვნელობა მაინც ჰქონდა, რამდენადაც ადამიანები ყურადღების გარეშე არ რჩებოდნენ. უმუშევრობის ლიკვიდაციის საქმეში შესამჩნევ როლს ასრულებდა შრომის ბირჟები, რომლებიც საქართველოში 1921 წელს შეიქმნა. იგი შრომის სახალხო კომისარიატის სისტემაში შედიოდა, მაგრამ კონტროლსა და მეთვალყურეობას პროფკავშირი ახორციელებდა. 1929 წელს ბათუმის შრომის ბირჟაში 8 კაცი მუშაობდა, გარკვეული მუშაობაც მიმდინარეობდა, მაგრამ საერთო შეფასებით იგი თავის ფუნქციას ნორმალურად ვერ ასრულებდა. ბათუმის შრომის ბირჟას ნორმალური ფუნქციონირებისათვის მატერიალური ბაზაც არ ჰქონდა, კადრების შემადგენლობაც არ პასუხობდა მოთხოვნებს, რაც ხელისუფლების სერიოზულ უკმაყოფილებას იწვევდა. 1929 წლის 29 მარტს აჭარის პროფსაბჭოს პრეზიდიუმმა გა-

¹⁶ იქვე. ს. 244, ფურც. 5, 23, 26.

¹⁷ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 10, ფურც. 17, 24; ს. 48, ფურც. 6.

ნიჩილა ბათუმის შრომის ბირჟის საკითხი და მისი მუშაობა არაღამაკმაყოფილებლად შეფასდა. პრეზიდენტის დადგენილებით შეიცვალა კადრების შემადგენლობა და გატარდა სხვა ღონისძიებები, რის შედეგად მუშაობისათვის უკეთესი პირობები შეიქმნა.¹⁸

აჭარის პროფსაბჭოსთან არსებობდა საერთაშორისო მუშათა სოლიდარობის ფონდი, რომელსაც უფრო მეტად პოლიტიკური დატვირთვა ჰქონდა. ამ ფონდის ფორმირება ხდებოდა მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასის ხარჯზე. ისინი საერთაშორისო მუშათა სოლიდარობის ფონდში რიცხაქდნენ თავიანთი ხელფასის 1%-ს. 1926 წელს ინგლისის გაფიცული მეზახტეების დასახმარებლად აჭარის პროფსაბჭომ გადაგზავნა 13066 მანეთი, ხოლო ლენინაკანის (სომხეთი) მიწისძვრასთან დაკავშირებით გაგზავნა 2192 მანეთი.¹⁹ ასეთი ღონისძიება პროფკავშირების მიერ სხვა დროსაც ტარდებოდა.

ბიუჯეტის ფორმირება და გაზრდა დამოკიდებული იყო პროფესიული კავშირების წევრების რაოდენობაზე. ცხადია, მათ ზრდას განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა და შედეგებიც შესამჩნევი იყო. მაგალითად, 1923 წელს აჭარის პროფკავშირების წევრთა რაოდენობა 8232-ს უდრიდა, 1925 წელს – 9922, 1927 წელს – 12259, 1929 წელს – 16597, 1931 წლის ბოლოს – 20097, ხოლო 1937 წლის 1 იანვრისათვის 32783-მდე გაიზარდა, რაც მუშა-მოსამსახურეთა საერთო რაოდენობის 88,7%-ს აღემატებოდა.²⁰ თავისებურება იმაში მდგომარეობდა, რომ 1922 წლიდან მოყოლებული ქართველების ხვედრითი წილი განუწყვეტლივ მატულობდა. მაგალითად, 1922-1925 წლებში პროფკავშირის წევრებს შორის ქართველების რაოდენობა 1361-დან 4982-მდე (3,6-ჯერ) გადიოდა, 1926-1929 წლებში – 45%-დან 56%-მდე (5522-დან 9306 წევრამდე) გაიზარდა. შესაბამისად შემცირდა რუსების, სომხების, ბერძნების, ებრაელების და სხვა ეროვნებათა ხვედრითი წილი.

¹⁸ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 97. ფურც. 58, 70-71.

¹⁹ იქვე, ს. 10. ფურც. 20; ს.44. ფურც. 1.

²⁰ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 10. ფურც. 22; ს. 64. ფურც. 53; ს. 74. ფურც. 16; 114, ფურც. 14; ს. 219. ფურც. 2; ს. 437. ფურც. 150.

ეს კანონზომიერი პროცესი განპირობებული იყო ქართველი მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობრივი ზრდით.

რუსეთში სამოქალაქო ომის წლებში პროფკავშირის წევრობა საეალდებულო იყო. 1922 წლიდან ნებაყოფლობით წევრობაზე გადავიდნენ. მიუხედავად ამისა, პროფკავშირების წევრების წმენდა სისტემატურად მიმდინარეობდა. აჭარაში პროფკავშირების წევრების წმენდა განხორციელდა 1922-1923, 1929-1930 და 1937-1938 წლებში. წმენდის ძირითადი მოტივაცია იყო განსხვავებული შეხედულობის გამომჟღავნება, ოპოზიციასთან ბრძოლის დროს პასიურობა და დუმილიც კი. აჭარის პროფსაბჭოს პლენუმმა (1929 წლის აგვისტო) მოისმინა საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის ს. მამულიას მოხსენება „პროფკავშირის წმენდის შესახებ“. ს. მამულიას მოხსენებასა და პლენუმის რეზოლუციაში ნათქვამია: ამჟამად მიმდინარეობს პარტიისა და კომკავშირის წმენდა სოციალური ნიშნის მიხედვით. გადაუდებელია პროფკავშირის წმენდაც, რადგან ისიც დანაგვიანებულია ბიუროკრატიებით, „სოციალისტური საკუთრების“ მტაცებლებით და სხვა. რეზოლუციის თანახმად ყველა კატეგორიის აპარატის წმენდა უნდა დამთავრდეს 1930 წლის 1 იანვრისათვის.²¹

წმენდის შემდეგ სამუშაოდან დაითხოვეს აჭარის პროფესიული კავშირებისა და საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტების ძირითადი შემადგენლობა. კომუნისტური პარტოკრატიის აღვირახსნილობა იქამდე მივიდა, რომ რიგით წევრებსაც კი არ ინდობდნენ და სერიოზული საფუძვლების არარსებობისას რიცხავენდნენ პროფკავშირიდან. მაგალითად, 1929 წელს აჭარის პროფკავშირული რიგებიდან გავიდა 2176 წევრი, ხოლო სოციალური წარმომავლობის ნიშნით გარიცხეს 126 კაცი.²²

წმენდის მიუხედავად, აჭარაში პროფკავშირების წევრების რაოდენობა არ შემცირებულა, რადგან მუშა-მოსამსახურეთა რიცხოვნობის ზრდასთან ერთად კავშირებში მათი გა-

²¹ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 97, ფურც., 230-239.

²² იქვე, ს. 74, ფურც. 37.

ერთიანებაც მიმდინარეობდა. შედარებით მსხვილი პროფესიული კავშირები ჩამოაყალიბეს სახელმწიფო დაწესებულებების, ვაჭრობის, განათლების, სამედიცინო-სანიტარიული შრომის, საზოგადოებრივი კვების, სოფლის მეურნეობისა და სატყეო მეურნეობის მუშაკებმა, რკინიგზელებმა, მშენებლებმა, მეღვინეობამ და სხვა პროფესიის მომუშავეებმა. 1926 წლის ბოლოს აჭარაში ითვლებოდა 20 საოლქო პროფესიული კავშირი. ავტონომიური რესპუბლიკის მაზრებში 1925 წლის დეკემბერში შეიქმნა პროფკავშირის სამდივნოები, რომელთა აპარატში 3 კაცის მუშაობდა (თავმჯდომარე, კულტურის განყოფილების გამგე და მოლარე). 1926 წლის ბოლოს სამაზრო პროფესიულ ორგანიზაციებში 1943 წევრი ითვლებოდა. ქობულეთის მაზრაში აღირიცხა 1179, ხულოს მაზრაში – 258, ხოლო ქედის მაზრაში – 157 წევრი.²³

პროფკავშირული მოძრაობის მთავარი ცენტრი იყო ბათუმი, სადაც 1927 წელს 12259 წევრიდან ბათუმში ითვლებოდა 10316 (84%).²⁴ საქართველოს რევკომის 1921 წლის აპრილის დადგენილებით იმ საწარმოებში, სადაც 250 კაცი მუშაობდა, საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტები იქმნებოდა. XX საუკუნის 20-იან წლებში აჭარის არცერთ სამრეწველო საწარმოში (ტრანსპორტის საწარმოთა გამოკლებით) არ იყო ამ რაოდენობის მომუშავენი, მსხვილი შრომითი კოლექტივები ჩამოყალიბდა ინდუსტრიალიზაციის განხორციელების შედეგად და საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტებს მნიშვნელოვანი ამოცანები დაეკისრათ წარმოების მუშა-მოსამსახურეთა სოციალურ-კულტურული პრობლემების გადაჭრაში.

XX საუკუნის 20-იან წლებში საშუალო და წვრილი საწარმოების მუშა-მოსამსახურეები დარგობრივ საოლქო პროფესიულ კავშირებში შედიოდნენ. მაგალითად, მეღვინეობა პროფესიული კავშირი აერთიანებდა თუჯის საჩამომსხმელო, მომთუთიებელ და ბიდონის ქარხნების, სამი ელექტროსადგურის მუშა-მოსამსახურეებს; მეტყავეთა კავშირი – ტყავის ქარხნების, წინდების ფაბრიკის მუშა-მოსამსახურეებსა და

²³ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 10, ფურც. 23; ს. 15, ფურც. 166.

²⁴ იქვე, ს. 10, ფურც. 23.

მეწადეებს; ხეზე მომუშავეთა კავშირში შედიოდა ფირფიც-რის, საკოდე და ხე-ტყის სახერხი ქარხნების მომუშავენი. ცხადია, საოლქო პროფესიულ კავშირებში გაერთიანებული საწარმოების საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტების უფლებამოსილება, საქმიანობა და ფინანსური შესაძლებლობანი შეზღუდული იყო.

1929 წელს საქართველოს მასშტაბით პროფესიული კავშირების რეორგანიზაცია განხორციელდა. იგი აჭარასაც შეეხო. გაიყო ზოგიერთი კავშირი, განახლდა აპარატი, შეიცვალა მათი სახელწოდება და დაქვემდებარება. მაგალითად, სახელმწიფო დაწესებულებებისა და ვაჭრობის მუშაკების პროფესიული კავშირის ბაზაზე სამი ახალი ორგანიზაცია ჩამოყალიბდა: კოოპერაციის მუშაკთა, სახელმწიფო დაწესებულებებისა და ადმინისტრაციული ორგანოების თანამშრომელთა საოლქო განყოფილებები და საფინანსო-საბანკო მუშაკების რაიკომი. მიწა-ტყის კავშირს ჯერ კიდევ 1927 წელს ეწოდა სასოფლო-სამეურნეო და ტყის მუშაკთა კავშირი. 1929 წლის რეორგანიზაციის შედეგად იგი ორად გაიყო და ახალი ფორმით ჩამოყალიბდა მიწათმოქმედებისა და საბჭოთა მეურნეობების მუშაკთა საოლქო კავშირი და მტს-ის თანამშრომელთა და მოჯამაგირეთა კავშირი. რეორგანიზაციის შედეგად მშენებელთა საოლქო კავშირის ლიკვიდაცია განხორციელდა. შეიქმნა ორი დამოუკიდებელი კავშირი: სამრეწველო და კომუნალური მშენებლობის, რკინიგზელთა, ნავსადგურისა და ადგილობრივი საგზაო მშენებლობის. ისინი გადაიყვანეს საქართველოს შესაბამისი დარგობრივი კომიტეტის დაქვემდებარებაში.

გემოკვების მრეწველობის კავშირი, რომელშიც შედიოდა პურ-ფუნთუშეულის, საკონდიტრო ფაბრიკისა და სხვა საწარმოების მომუშავენი, ოთხ დამოუკიდებელ ორგანიზაციად გაიყო. ნაწილი გადავიდა საქართველოს პროფესიული კავშირების შესაბამისი დარგობრივი კომიტეტების შემადგენლობაში, ხოლო დანარჩენები დაექვემდებარა აჭარის პროფესიული კავშირების საოლქო საბჭოს. სამ დამოუკიდებელ ორგანიზაციად გაიყო რკინიგზელთა კავშირი. ამრიგად, რეორგანიზაციის შედეგად აჭარის პროფესიული კავშირები 1931

წლის პირველ აპრილს აერთიანებდა 9 საოლქო საბჭოს, 112 საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტს, 6 საამქრო კომიტეტს, 9 ჯგუფურ კომიტეტს. რაიონებში სამდივნოები გარდაიქმნა პროფესიული კავშირების რაიკომებად.²⁵ 1931 წელს აჭარაში პროფესიული კავშირების 4 რაიონული კომიტეტი მოქმედებდა. მაგრამ რაიონებში შრომითი კოლექტივები მცირერიცხოვანი იყო. პროფესიულ კავშირებში ძირითადად გაერთიანებული იყვნენ მასწავლებლები, სახელმწიფო დაწესებულებებისა და საეატრო ორგანიზაციების მუშაკები. ამ ორგანიზაციებს ადგილკომიტეტები და პროფორგები ხელმძღვანელობდნენ. მათი ფინანსური შესაძლებლობანიც შეზღუდული იყო.

რეორგანიზაცია შეეხო აჭარის პროფსაბჭოს აპარატსაც. გაუქმდა განყოფილებები, მათ ნაცვლად შეიქმნა სექტორები: ორგანიზაციულ-მასობრივი მუშაობის, წარმოებისა და დამამარების, კულტურულ-საგანმანათლებლო, კადრების, სოციალურ-საყოფაცხოვრებო და საფინანსო. მაშინდელი შეფასებით, ამ გარდაქმნის შედეგად პროფსაბჭოს აპარატის საქმიანობა გამარტივდა და ოპერატიული გახდა. მუშაობის სიმძიმე გადავიდა დარგობრივ პროფკავშირებსა და საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტებში.²⁶ პროფესიული კავშირების საქმიანობაში მნიშვნელოვანი იყო საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტების როლი. კანონმდებლობით მათ მინიჭებული პქონდათ საკმაო უფლებები და მუშა-მოსამსახურეთა კანონიერი მოთხოვნების დაცვის საქმეში სათანადო მუშაობას ეწეოდნენ. საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტებს შორის აღსანიშნავია ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის პროფკავშირის ორგანიზაცია. 1935 წლის 1 იანვრის ცნობით, საწარმოს 2198 მომუშავეიდან პროფკავშირის წევრი იყო 2089 კაცი. საწარმოში არსებობდა საერთო საქარხნო კომიტეტი, 15 საამქრო და სხვა ქვედანაყოფის ადგილკომი. მაშინდელი წესის მიხედვით, ყოველწლიურად ტარდებოდა პროფკავშირული ორგანიზაციის კონფერენცია, რომელზეც ირჩეოდნენ პლენუმისა და სარევიზიო კომისიის შემადგენლობას. პროფკავშირის ორგა-

²⁵ აცსა, ფ.რ-98, ან.1, ს.74, ფურც. 35-36.

²⁶ აცსა, პპოგ, ფ.9, ან. 9, ს. 275, ფურც. 2.

ნიზაციას ოპერატიულად მართავდა მუდმივმოქმედი ორგანო – პრეზიდიუმი. ორგანიზაციის დაქვემდებარებაში იყო კლუბი, ბიბლიოთეკა, წითელი კუთხეები, ფიზკულტურულ-სპორტული კერები, სოციალური დაზღვევისა და ურთიერთდამხმარე საღაროები და სხვა. ორგანიზაცია ფინანსურადაც ძლიერი იყო და საკმაო აპარატი ჰყავდა.²⁷

პროფკავშირები ავტონომიური რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ყველა სფეროში აქტიურად მონაწილეობდნენ. და მაინც მათი ძირითადი ამოცანა იყო მუშა-მოსამსახურეთა ეკონომიკური მდგომარეობის, კულტურულ-საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესება, შრომის კანონმდებლობის დაცვა, სოციალური უზრუნველყოფის პრობლემების გადაწყვეტაში აქტიური საქმიანობა, კონფლიქტების მოწესრიგება და ა.შ. XX საუკუნის 20-იან წლებში აჭარის პროფესიული კავშირების, როგორც საერთოდ საქართველოს მასშტაბით, საქმიანობის პირობები, ფინანსური შესაძლებლობანი და უფლებამოსილება შესამჩნევად განსხვავდებოდა მომდევნო ათწლეულისაგან. 20-იან წლებში ძალზე უჭირდათ მოსახლეობის ყველა ფენას და არანაკლებ პროფკავშირის წევრებს. მათ შორის მასობრივი იყო წერა-კითხვის უცოდინარები და ნაკლებმცოდნენი. პროფკავშირის წევრებს შორის ასობით უმუშევარი არსებობდა. დასაქმებულ მუშა-მოსამსახურეებსაც არასაკმარისი ხელფასი ჰქონდათ. აჭარის პროფესიული კავშირების VI კონფერენციაზე ამის შესახებ ითქვა: მუშებს მცირე ხელფასი აქვთ, მძიმე მდგომარეობაში არიან ცოლშვილიანი მუშა-მოსამსახურეები, მათ შორის მასწავლებლები. ჯამაგირი კვებისათვის არ ყოფნით. უმძიმეს პირობებში იმყოფებიან მოჯამაგირეები, რომლებიც თვითურად 2-3 მანეთს იღებენ.²⁸

ასეთი მძიმე შრომისა და ცხოვრების პირობებში პროფკავშირის წევრებს რამდენადმე უმართავდა ხელს ურთიერთდამხმარე საღაროები და სოციალური დაზღვევის სისტემა. ურთიერთდამხმარე საღაროები გასაბჭოებამდე მოქმედებდა,

²⁷ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 439, ფურც. 21; ს. 442, ფურც. 9-15, 52.

²⁸ აცსა, ფ.რ-98, ან.1, ს. 13, ფურც. 27.

მაგრამ მაშინ სხვა შინაარსი ჰქონდა. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ურთიერთდამხმარე სალაროები ორგანიზებულად მოეწყო და ფინანსური სახსრები შედარებით მეტი იყო. ნებაყოფლობითი იყო მისი წევრობა და შენატანი თანხები. აჭარაში XX საუკუნის 20-იან წლების პირველ ნახევარში ურთიერთდამხმარე სალაროები ცენტრალიზებული იყო და მის სისტემასა და თანხებს განაგებდა ავტონომიური რესპუბლიკის პროფკავშირების ცენტრალური საბჭო. საქართველოს პროფესიული კავშირების V ყრილობის (1926 წ. მარტი) დადგენილებით მათი დეცენტრალიზაცია განხორციელდა. ურთიერთდამხმარე სალაროები დარგობრივი პროფკავშირების გამგებლობაში გადავიდა. ამის შედეგად სალაროების რაოდენობა 54-მდე (80%-ით) გაიზარდა და უფრო ხელმისაწვდომი გახდა მისი წევრებისათვის.²⁹

დეცენტრალიზაციის შედეგად დარგობრივ პროფკავშირებს საკუთარი ურთიერთდამხმარე სალაროები და მათი წესდებაც ჰქონდათ. სალარო იქმნებოდა საწარმოთა და დაწესებულებათა იმ კოლექტივებში, სადაც არანაკლებ პროფკავშირის 25 წევრი ითვლებოდა. გაწევრიანების შემთხვევაში ისინი სალაროში ყოველთვიურად შეიტანდნენ ხელფასის 1%-ს, გასვლის შემთხვევაში უბრუნდებოდათ შეტანილი თანხის 70%.³⁰ 1927 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, ურთიერთდამხმარე სალაროს წევრი იყო 7774 კაცი, რაც აჭარის პროფკავშირების საერთო წევრების 53,4%-ს შეადგენდა, ხოლო ფულადი თანხა 47014 მანეთს უდრიდა, სესხის სახით გატანილი იყო 39837 მანეთი, დანარჩენი სალაროს ანგარიშზე ინახებოდა.³¹ 1929 წლის 1 იანვრის მონაცემებით, აჭარაში პროფესიული კავშირების 71 ურთიერთდამხმარე სალარო ითვლებოდა, რომელშიც გაწევრიანებული იყო 5721 კაცი, ხოლო ფულადი სახსრები 104659 მანეთს შეადგენდა.³² 1931 წლის დასაწყისში ურთიერთდამხმარე სალაროს წევრი იყო

²⁹ იქვე, ს. 10. ფურც. 26.

³⁰ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 20. ფურც. 132.

³¹ იქვე, ს. 48, ფურც. 6.

³² იქვე, ს. 114. ფურც. 17.

3774 კაცი, მათ მიერ შეტანილი თანხა 67529 მანეთს უდრიდა. მომდევნო წლებში ურთიერთდამხმარე საღაროების როლი შემცირდა, რადგან პროფკავშირების წევრების ხელფასი შესამჩნევად გაიზარდა, ხოლო უმუშევრობამ საგრძნობლად იკლო. ამიტომ ურთიერთდამხმარე საღაროების შემდგომი გაფართოება საჭიროებას არ წარმოადგენდა. ამას ისიც მოწმობს, რომ 1931 წელს ურთიერთდამხმარე საღაროების მიერ თანხების მობილიზაციის გეგმა 72%-ით შესრულდა.³³

პროფკავშირების როლი მნიშვნელოვანი იყო სოციალური სადაზღვევო სისტემის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში. საქართველოს რევკომის 1921 წლის 3 აპრილის დადგენილებით შემოიღეს დაქირავებული მუშახელის სავალდებულო დაზღვევა. ეს სფერო ისეთი მნიშვნელობისა იყო, რომ საქართველოს, კერძოდ, აჭარის, პროფკავშირების ცენტრალური საბჭო და დარგობრივი პროფესიული კავშირები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ. ამ მიმართულებით ავტონომიურ რესპუბლიკაში მოქმედებდა სადაზღვევო საღაროების ფართო ქსელი, რომლის მუშაობას სპეციალური გამგეობა მართავდა. მის შემადგენლობას ირჩევდნენ პროფკავშირების რესპუბლიკურ კონფერენციაზე და ანგარიშვალდებული იყო მის წინაშე. სადაზღვევო საღაროების პუნქტები, ქალაქთან ერთად, არსებობდა ქოზულეთში, ჩაქეში, აჭარის-წყალზე, ქედასა და ხულოში. საქართველოს პროფკავშირების IV ყრილობის (1924 წ. ოქტომბერი) დადგენილებით სადაზღვევო საღაროების რეორგანიზაცია განხორციელდა, რის შედეგად შემცირდა მათი რაოდენობა. სოციალური დაზღვევის საღაროები გაუქმდა იმ საწარმო-დაწესებულებებსა და დასახლებულ პუნქტებში, სადაც 1000 ნაკლები წევრი იყო.

არსებული წესის მიხედვით სოციალური დაზღვევის თანხები გაიცემოდა დროებით უმუშევრებზე, შრომის ინვალიდებზე, ქვრივ-ობლებზე, ავადმყოფებზე, პენსიონერებზე, უპატრონო ბავშვებსა და მათ მომლელებზე, მარჩენალდაკარგულებზე. იგი გამოიყენებოდა მიცვალებულის დაკრძალვის, მკურნალობისა და დასვენების, განათლების და სხვა აუცილებელ

³³ იქვე. ს. 74, ფურც. 42-43.

ლი საჭიროებისათვის. დასაწყისში სოციალური დაზღვევის საღაროების შემოსავალი უმნიშვნელო იყო, მაგრამ შემდგომში მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მაგალითად, 1923 წელს სოციალური დაზღვევის საღაროებში შევიდა 286788 მანეთი, 1926 წელს 596391 მანეთამდე გაიზარდა, ხოლო დაზღვეულთა რაოდენობამ 10793 კაცი შეადგინა.³⁴ 1926 წელს გასავალი შემოსავალს აღემატებოდა და იგი საქართველოს პროფკავშირების ცენტრალური საბჭოდან მიღებული დოტაციით დაიფარა. ამ უკანასკნელ წელს სოციალური დაზღვევის გასავალი იყო 621367 მანეთი. აქედან დროებით უმუშევრებზე გაიცა 235836 მანეთი, ხოლო ქვრივობლებზე – 50086 მანეთი.³⁵

მომდევნო წლებშიც სოციალური დაზღვევის შემოსავლის დიდი ნაწილი ასევე შრომისუნარმოკლებულებზე და პენსიონერებზე გაიცა. მაგალითად, 1930 წელს სოციალური დაზღვევის საღაროებში შევიდა 1971791 მანეთი, აქედან დროებით შრომისუნარმოკლებულებზე გაცემულია 545082 მანეთი, ხოლო პენსიების სახით გაიცა – 228611 მანეთი. 1935 წელს ავტონომიური რესპუბლიკის სოციალური დაზღვევის ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილი 1561400 მანეთამდე გაიზარდა, რომელიც ძირითადად მუშა-მოსამსახურეთა (პროფკავშირების წევრების) სოციალური მიზნებისათვის დაიხარჯა.³⁶ მართალია, 1923-1935 წლებში პროფკავშირების წევრების სოციალური დაზღვევის ბიუჯეტის შემოსავალი თითქმის 5,3-ჯერ გაიზარდა, მაგრამ საერთო მასშტაბით იგი მაინც არასაკმარისი იყო. გამოწვევის იყო ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა, რომელზეც აჭარის მრეწველობის სასაქონლო პროდუქციის დიდი ნაწილი მოდიოდა. 1936 წელს აღნიშნულმა საწარმომ მუშა-მოსამსახურეთა სოციალური დაზღვევის მიზნით 260917 მანეთი დახარჯა.³⁷

მუშა-მოსამსახურეთა შრომისა და სოციალურ-კულტურული პირობების გაუმჯობესებას ითვალისწინებდა კოლექტიუ-

³⁴ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 53, ფურც. 9-10; ს. 74, ფურც. 74-75.

³⁵ იქვე, ფურც. 10.

³⁶ აცსა, ფ.რ-98, ან.1, ს. 74, ფურც. 74-75; ს. 327, ფურც. 13.

³⁷ იქვე, ს. 442, ფურც. 12-13.

რი ხელშეკრულებები, რომელიც შემოიღეს რუსეთის კ(ბ) ცკ-ის 1922 წლის იანვრის დადგენილებების შედეგად. იგი იყო სამეურნეო-პოლიტიკური ხასიათის დოკუმენტი, რომლითაც განისაზღვრა მუშა-მოსამსახურეთა უფლებები, პროფკავშირების როლი ამ მიმართულებით და საწარმო-დაწესებულებათა ხელმძღვანელობის ვალდებულებანი. 1922 წლის აგვისტოში დამტკიცდა კოლექტიური ხელშეკრულების გაფორმების წესი და დებულება. კოლექტიურ ხელშეკრულებას პროფკავშირები და საწარმო-დაწესებულებათა ხელმძღვანელობა აფორმებდა. იგი ორი სახისა იყო: გენერალური და ადგილობრივი. გენერალურ ხელშეკრულებას საწარმო-დაწესებულებებთან აფორმებდა პროფკავშირების რესპუბლიკური კომიტეტები, ხოლო ადგილობრივს – ადგილობრივი. საქართველოს პროფსაბჭოს 1922 წლის დადგენილებით კოლექტიური ხელშეკრულების გაფორმება სავალდებულო იყო იმ საწარმოებში, სადაც 5-ზე მეტი მუშა მუშაობდა და მექანიკური ძრავა ჰქონდა, ანდა 10-ზე მეტი მუშა ითვლებოდა მექანიკური ძრავის გარეშე.

კოლექტიურ ხელშეკრულებებში განსაზღვრული იყო სამუშაოზე მიღებისა და დათხოვნის წესები, სამუშაო და დასვენების დრო, შრომის პირობები, შრომის დაცვისა და ყოფაცხოვრების გაუმჯობესების საკითხები, მუშახელის კვალიფიკაციის ამაღლება, გამომუშავების ნორმები და სახელფასო განაკვეთები და სხვა. კოლექტიური ხელშეკრულებების გაფორმება ხდებოდა წელიწადში ორჯერ – აპრილ-მაისში და ოქტომბერ-დეკემბერში. აჭარაში 1925 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით გაფორმდა 264 კოლექტიური ხელშეკრულება და სატარიფო შეთანხმება, რომელიც 5506 მომუშავეს ეხებოდა. 1927 წლის 1 იანვრისათვის გაფორმებული იყო 315 კოლექტიური ხელშეკრულება, რომელიც 7846 მომუშავეს მოიცავდა.³⁸ 1928 წლისათვის გენერალური კოლექტიური ხელშეკრულება დაიდო 6 საწარმოსთან.³⁹ 1933 წელს შეიცვალა კოლექტიური ხელშეკრულების ფორმატი, მოხდა ორმხრივი ვა-

³⁸ აცსა. ფ.რ-98. ან. 1, ს. 219, ფურც. 43.

³⁹ იქვე. ს. 88, ფურც. 93.

ლდებულებების დეტილაზაცია. გადაისინჯა გამომუშავების ნორმები, დასაბუთებული შინაარსი შეიძინა ტექნიკურ-ეკონომიკურმა მაჩვენებლებმა.

შრომის დაცვის საკითხები უშუალოდ შედიოდა შრომის სახალხო კომისარიატის კომპეტენციაში. აჭარაში არსებობდა საქართველოს შრომის დაცვის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულის სამმართველო, რომლის ხელმძღვანელი ავტონომიური რესპუბლიკის პროფსაბჭოს პრეზიდიუმის უცვლელი წევრი იყო. რესპუბლიკურ კონფერენციებზე იგი გამოდიოდა საანგარიშო მოხსენებით შრომის დაცვის შესახებ და ამ საკითხზე მიღებული რეზოლუციასა თუ დადგენილებაში გათვალისწინებული იყო ღონისძიებანი ნაკლოვანებებისა და დარღვევების აღროსაფხერელად. 1933 წელს შრომის დაცვის სახალხო კომისარიატის აჭარის რწმუნებულის სამმართველო გაუქმდა. შრომის დაცვის უფლებები და სამსახური პროფკავშირებს გადაეცათ, რის შედეგად მისი უფლებამოსილება, ავტორიტეტი და ამ მიმართულებით საქმიანობა გაიზარდა.

საწარმოთა ხელმძღვანელობა სისტემატურად არ ასრულებდა კოლექტიური ხელშეკრულებებით ნაკისრ ვალდებულებას. აჭარის პროფსაბჭოს 1928 წლის ანგარიშში ნათქვამია: უმეტეს შემთხვევაში ადგილი აქვს კოლექტიური ხელშეკრულებებით გათვალისწინებული ვალდებულებების დარღვევებს.⁴⁰ ანალოგიური ვითარება იყო მომდევნო წლებშიც. მაგალითად, აჭარის პროფსაბჭოს სპეციალური კომისიის 1934 წლის მოხსენებით ბარათში აღინიშნა: რიგ საწარმოებში დარღვეულია კოლექტიური ხელშეკრულების მუხლები, რის გამო სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობაში მიეცა ზოგიერთი ხელმძღვანელი მუშაკი.⁴¹ დარღვევები იმაში გამოიხატა რომ დაცული არ იყო შრომის პირობები, საჭირო ყურადღება არ ექცეოდა უსაფრთხო ტექნიკის დანერგვას, ადგილი ჰქონდა ტრავმატიზმსა და სხვა უბედურ შემთხვევებს,

⁴⁰ აცხა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 114, ფურც. 26.

⁴¹ იქვე, ს. 239, ფურც. 7.

საწარმოებში მაღალი იყო უსანქციო საზეგანაკვეთო მუშაობა და სხვა.

XX საუკუნის 20-იან წლებში აჭარის სამრეწველო საწარმოებში მუშათა ტრაემატიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა არასაკმარისად მიმდინარეობდა. ამ მიმართულებით საწარმოებში პასუხისმგებელი პირი და თანხებიც არ იყო გამოყოფილი. ამითაც იყო გამოწვეული, რომ 1928 წელს 5 კაცი დაიღუპა, 69 მძიმედ, ხოლო 201 მსუბუქად დაშავდა.⁴² 1931 წელს აჭარის საწარმოებში 311 უბედური შემთხვევა და ტრაემატიზმი აღინიშნა, ხოლო 1932 წელს – 257. ამის შედეგად რამდენიმე მუშა მძიმედ დაშავდა.⁴³ 1933 წლის პირველ კვარტალში ადგილი ჰქონდა 121 უბედურ შემთხვევას, რის შედეგად დაიღუპა 1 მუშა (სამკერვალო ფაბრიკა), მძიმედ დაშავდა 15, ხოლო მსუბუქად – 105 მომუშავე. უბედური შემთხვევები საგანგაშო იყო ცენტრალურ ხისდამმუშავებელ ქარხანაში, საკავშირო ნავთობგატრობის საწარმოებში, აწქესის მშენებლობაზე. 1933 წლის მეოთხე კვარტალში დაფიქსირდა 116 უბედური შემთხვევა: გარდაიცვალა 34 კაცი, მძიმედ დაშავდა 4, ხოლო მსუბუქად – 109 მომუშავე. ისევე მძიმე ვითარება იყო ცენტრალურ ხისდამმუშავებელ ქარხანაში, ბიდონების, ნავთობგადამმუშავებელ საწარმოებში და აწქესის მშენებლობაზე. აჭარის პროფსაბჭომ შეისწავლა საწარმოებში მომხდარი უბედური შემთხვევები ამ საქმეში დამნაშავეები პროკურატურის ორგანებს გადასცა გამოძიებისათვის.⁴⁴ 1936 წელს ნავთობგადამმუშავებელ ქარხანაში ტრაემატიზმის 213 შემთხვევა აღინიშნა.⁴⁵

აჭარის პროფსაბჭომ გამოიკვლია საწარმოებში შრომის პირობები და შრომის დაცვის საკითხები, უბედური შემთხვევები და ტრაემატიზმი. ამის თაობაზე 1935 წლის მოხსენებაში ხაზგასმით აღინიშნა, რომ საწარმოებში არანორმალურია შრომის პირობები, შრომის დაცვასა და უსაფრთხო ტექნიკის დანერგვას არ ექცევა საჭირო ყურადღება. არ არის

⁴² იქვე, ს. 114, ფურც. 33.

⁴³ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 245, ფურც. 60.

⁴⁴ იქვე, ფურც. 25-26, 32.

⁴⁵ იქვე, ს. 442, ფურც. 13.

მოწყობილი ვენტილაციები, საშხაპეები, არ მიმდინარეობს უსაფრთხო ტექნიკის შესახებ მუშების სწავლება და სხვა. მაგალითად, თამბაქოს ფაბრიკაში, სადაც შრომა ძალზე რთული და ჯანმრთელობისათვის საშიანო იყო, 1936 წელს ანტისანიტარიული მდგომარეობა არსებობდა. საამქროებში ვენტილაცია საერთოდ არ მუშაობდა. მუშებს საკმარისი ინდივიდუალური კარადები არ პქონდათ, საპირფარეშოებში საპონი და ხელსახოციც არ გააჩნდათ. ერთი სიტყვით, მუშების ჯანმრთელობაზე ნაკლებად ზრუნავდნენ. 1936 წელს ტექნიკის უსაფრთხოებისათვის საერთოდ არ იყო გამოყოფილი თანხები.⁴⁶

საერთოდ შრომის დაცვაზე საწარმოთა ხელმძღვანელები არ ასრულებდნენ კოლექტიური ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს. მაგალითად, 1935 წელს მუშა-მოსამსახურეთა შრომის პირობების გაუმჯობესებასა და შრომის დაცვაზე უნდა დახარჯულიყო 110374 მანეთი, ფაქტობრივად დაიხარჯა 79284 მანეთი. ამ მიზნით ნავთობნადამუშავებელ ქარხანაში 12000 მანეთის ნაცვლად დაიხარჯა 8955 მანეთი, ტიპოგრაფიის საწარმოებში – 17500 მანეთის ნაცვლად – 923 მანეთი, მომთუთიებელ ქარხანაში – 37324 მანეთის ნაცვლად – 29956 მანეთი და ა.შ.⁴⁷

მასობრივი იყო მუშების ზედმეტ საათებში მუშაობა ანაზღაურების გარეშე. პარტიული, საბჭოთა და სამეურნეო ხელმძღვანელობა გაბერილი გეგმების შესრულებისათვის ყველა საშუალებას იყენებდა: კანონიერსაც და არაკანონიერსაც, დანაშაულსაც ჩადიოდნენ. მართალია, აჭარის პროფკავშირები იბრძოდნენ ამ უსამართლობის წინააღმდეგ, მაგრამ ზოგჯერ უმაღლესი ხელმძღვანელობის ზეწოლის შედეგად პროფსაბჭო, დარგობრივი პროფესიული კავშირები და ადგილკომები აძლევდნენ ნებართვას საზეგანაკვეთო მუშაობისათვის. 1927 წელს აჭარის საწარმოებში საზეგანაკვეთო სამუშაოები 17119 საათს შეადგენდა, 1928 წელს 117965 საათამ-

⁴⁶ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 402, ფურც. 2-3.

⁴⁷ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 329, ფურც. 1-2.

დე გაიზარდა.⁴⁸ ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანაში უკანონო საზეგანაკვეთო მუშაობის მოცულობამ 1934 წელს 65000 საათი შეადგინა. 1936 წელს აღნიშნული მახასიათებელი 26395 საათს უდრიდა. აქედან 16393 საათი პროფკავშირის საქარხნო კომიტეტის ნებართვის გარეშე განხორციელდა. ამ და სხვა დარღვევების გამო ქარხნის დირექტორისა და სხვა პასუხისმგებელი პირების საკითხი პროკურატურის ორგანოებს გადაეცათ.⁴⁹

ანაზღაურების გარეშე საზეგანაკვეთო მუშაობა მუშების აღშფოთებას იწვევდა. ისინი, როდესაც ადგილზე ვერ პოულობდნენ სამართალს, ზემდგომ ინსტანციებში ჩიოდნენ. ამ დავის საფუძველი არსებობდა. 1936 წელს აჭარის პროფსაბჭოს პრეზიდიუმმა რამდენიმე დადგენილება მიიღო, რითაც საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტებს დაევადათ საზეგანაკვეთო მუშაობისათვის ნებართვის გაცემის შესახებ. ასეთი ნებართვა არაერთმა საწარმომ მიიღო. აჭარის მეღვინეთა პროფესიულმა კავშირმა საზეგანაკვეთო მუშაობის თაობაზე საჩივარი აღძრა სსრ კავშირის შესაბამის ორგანიზაციაში. საკითხის შესწავლის შედეგად საკავშირო პროფსაბჭოს შრომის დაცვის ინსპექტორმა თხოვნით მიმართა აჭარის საბჭოს, რათა პროფესიული კავშირებს შეეწყვიტა საზეგანაკვეთო მუშაობისათვის ნებართვის გადაცემა.⁵⁰ ამის მიუხედავად, ნებართვით თუ უნებართვით საზეგანაკვეთო შრომა მაინც გრძელდებოდა.

მნიშვნელოვანი იყო პროფკავშირების როლი შრომის დისციპლინის განმტკიცებაში. მუშა-მოსამსახურეთა არანორმალური სამუშაო პირობების გამო მუშათა დენადობასა და შრომის დისციპლინის დარღვევებს სისტემატური ხასიათი ჰქონდა. მაგალითად, 1932 წლის მეორე კვარტალში აჭარის სამრეწველო საწარმოებში, 2662 კაცმა გააცდინა სამუშაო. მათ შორის ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანაში – 897, სამკერვალო ფაბრიკაში – 405, ცენტრალურ ხისღამამუშავებელ

⁴⁸ იქვე, ს. 114, ფურც. 33.

⁴⁹ აცხა. ფ.რ-98, ან. 1, ს. 239, ფურც. 15; ს. 442, ფურც. 25.

⁵⁰ იქვე, ს. 410, ფურც. 2-3.

საწარმოში - 331 კაცმა და ა.შ. მეოთხე კვარტალში მუშათა გაცდენებმა 3277 საათი შეადგინა. აღნიშნული მახასიათებელი მაღალი იყო ნავთობგადამამუშავებელ და ბიდონების ქარხნებში, ხისდამამუშავებელ საწარმოში, სამკერდალო ფაბრიკაში და სხვა.⁵¹ 1933 წელს აჭარის ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის დაქვემდებარების საწარმოებში, სადაც 530 მომუშავე ითვლებოდა, მუშათა გაცდენებმა 198858 საათი შეადგინა.⁵²

მუშა-მოსამსახურეთა სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების დაცვის მიზნით პროფკავშირებთან შექმნილი იყო მომრიგებელი კამერები, საკონფლიქტო კომისიები, სამედიატორო და შრომის სასამართლოები. მუშა-მოსამსახურეები ხშირად მიმართავდნენ ამ დაწესებულებებს, როდესაც მათი უფლებები ირღვეოდა. დაეა-სანიერები ძირითადად ეხებოდა სამუშაოდან დათხოვნას, ხელფასის, საზეგანაკეთო შრომის საკითხებს და სხვა. აჭარაში სისტემატური ხასიათი პქონდა სამუშაოდან დათხოვნას. მაგალითად, 1933 წელს აჭარის ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის საწარმოებში სამუშაოდან დაითხოვეს 502 მუშა.⁵³ მუშების სამუშაოდან დათხოვნა მაღალი იყო საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური დაქვემდებარების საწარმოებშიც. მაგალითად, 1939 წელს ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნაში სამუშაოდან გაათავისუფლეს 687 მუშა-მოსამსახურე, სამკერდალო ფაბრიკაში - 582, ხისდამამუშავებელ საწარმოში 410 მუშა.⁵⁴

1926 წელს მომრიგებელმა კამერებმა განიხილა 117 საკომპლექტო საქმე, რომელიც 899 მუშასა და მოსამსახურეს ეხებოდა. უმეტესი სადაეო საკითხები მუშა-მოსამსახურეთა სასარგებლოდ გადაწყდა. 1926 წელს შრომის სასამართლოში განსახილველად შევიდა 558 საქმე. შრომის სასამართლომ საქმეების უმრავლესობა მუშა-მოსამსახურეთა სასარგებლოდ გადაწყვიტა. დაახლოებით ასე იყო სხვა დროსაც.

⁵¹ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 199, ფურც. 196.

⁵² იქვე, ს. 242, ფურც. 2.

⁵³ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 242, 2.

⁵⁴ იქვე, პპოგ, ა.1, ან. 4, ს. 513, ფურც. 19.

1927 წელს მომრიგებელ კამერებსა და სამედიცინო სასამართლოებს განსახილველად გადაეცათ 214 საქმე, რომელიც 5308 მომჩივანს ეხებოდა. ოფიციალური ცნობით, სადავო საკითხების 92% მუშა-მოსამსახურეთა სასარგებლოდ გადაწყდა. შრომის სასამართლომ განიხილა 700-ზე მეტი სადავო საქმე, რომელიც ძირითადად ეხებოდა სამუშაოზე აღდგენას და უმეტესი მათგანი ასევე მუშა-მოსამსახურეთა სასარგებლოთ გადაწყდა.⁵⁵ 1936 წელს ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელი ქარხნის 275 აღძრული სადავო საქმიდან 253 მუშა-მოსამსახურეებმა მოიგეს. ამ საქმეში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა აჭარის პროფკავშირული საბჭოს იურიდიული კონსულტანტი. იგი უწევდა კონსულტაციას, ეხმარებოდა სასარჩელო საქმეების შედგენასა და მონაწილეობდა მათი განხილვის პროცესებში.⁵⁶

შრომის დისციპლინის განმტკიცებისა და მუშათა დენადობის შეჩერების, უკანონო დათხოვნების აღკვეთის მიზნით სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ და საკავშირო კპ(ბ) ცკ-მა 1938 წლის 28 დეკემბერს მიიღეს დადგენილება „შრომის დისციპლინის მოწესრიგების, სახელმწიფო სოციალური დაზღვევის პრაქტიკის გაუმჯობესებისა და ამ საქმეში ბოროტმოქმედებასთან ბრძოლის ღონისძიებათა შესახებ“. დადგენილებაში გაკრიტიკებულია პროფკავშირული ორგანიზაციები, რადგან ამ მიმართულებით გაწეული მუშაობა საკმარისი არ იყო. იგი არანაკლებ ეხებოდა აჭარას. მართალია, ავტონომიური რესპუბლიკის პროფკავშირის ცენტრალური საბჭო გაუქმებული იყო, მაგრამ დარგობრივი პროფესიული კავშირები და საუბარიკო-საქარხნო კომიტეტები ეფექტიან ღონისძიებებს ვერ ატარებდნენ ნაკლოვანებათა აღმოსაფხვრელად. ამის შესახებ მსჯელობა იყო პარტიული, პროფესიული კავშირებისა და სამეურნეო მუშაკების თათბირზე, რომელიც თბილისში გაიმართა 1939 წლის 24 იანვარს.

აჭარის პროფკავშირები, თავიანთი კომპეტენციისა და შესაძლებლობის ფარგლებში, საგრძნობ მუშაობას ატარებ-

⁵⁵ აცსა, ფ.რ-98, ს. 10, ფურც. 17, 41; ს. 64, ფურც. 54.

⁵⁶ იქვე, ს. 440, ფურც. 26.

დნენ მუშა-მოსამსახურეთა ჯანმრთელობის დაცვის, სამედიცინო დახმარებისა და საკურორტო მომსახურებისათვის. ისიც უნდა ითქვას, რომ XX საუკუნის 20-იან წლებში ამ მუშაობისათვის მატერიალური ბაზა და ფინანსური შესაძლებლობანი უადრესად შეზღუდული იყო. 1923-1925 წლებში სამკურნალოდ და დასასვენებლად პროფკავშირების საგზურებით გაიგზავნა 986 კაცი. საგზურები ორკვირიანი იყო და დაფინანსება ხდებოდა პროფკავშირების სოციალური დაზღვევის ფონდიდან. მაშინ მკურნალობისა და დასვენების კერებად გამოიყენებოდა ისეთი კურორტები, როგორიცაა სურამი, ბორჯომი, მცხეთა, ცაგერი და სხვა.⁵⁷ 1928 წელს სანატორიუმებსა და დასასვენებელ სახლებში გაიგზავნა 521 კაცი. 1929-1930 წლებში მხოლოდ სანატორიუმებში სამკურნალოდ გაიგზავნა 217 პროფკავშირის წევრი.⁵⁸ 20-იან წლებში ცოცხალ ბუნებაში ტურისტული მარშრუტებიც ეწყობოდა.

XX საუკუნის 30-იან წლებში საგრძნობლად გაიზარდა მუშა-მოსამსახურეთა სამედიცინო დახმარებისა და დასვენების თანხები. მაგალითად, 1936 წელს ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანაში სანატორიუმებისა და დასასვენებელი სახლების საგზურების შეძენაზე სოციალური დაზღვევის ფონდიდან გაიცა 61609 მანეთი. ვაჭრობის მუშაკების პროფკავშირმა სანატორიუმებში სამკურნალოდ 99 კაცს გასცა საგზური.⁵⁹ წინა წლებთან შედარებით წინსვლა შესამჩნევია, მაგრამ არასაკმარისი იყო.

მნიშვნელოვანი იყო პროფკავშირების როლი სამეურნეო-ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ისინი მონაწილეობდნენ საწარმო-ეკონომიკურ თათბირებში, რომლებიც საქართველოში 1924 წლის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა. ამ თათბირების გადაწყვეტილებებს სარეკომენდაციო ხასიათი ჰქონდა, მაგრამ ჯანსაღი აზრის გათვალისწინება ყოველთვის სასარგებლოა. საწარმო-ეკონომიკური თათბირები, პროფკავშირების წარმომადგენელთა მონაწილეობით, იხილავდნენ სატარიფო-ეკონ-

⁵⁷ აცსა, ფ.რ-98, ან.1, ს. 13, ფურც. 17.

⁵⁸ იქვე, ს. 74, ფურც. 75; ს. 114, ფურც. 33.

⁵⁹ იქვე, ს. 442, ფურც. 13, 42.

ომიკურ საკითხებს, წარმოების განვითარების გეგმებს, ბიუჯეტის პროექტებს, შრომის დაცვის პრობლემებს და სხვა. 20-იანი წლების პირველ ნახევარში ადმინისტრაციის მიზნით საწარმო-ეკონომიკური თათბირები სისტემატურად არ ტარდებოდა. პროფკავშირების მიერ ზემდგომ ორგანოებში საკითხის დაყენების შემდეგ მდგომარეობა რამდენადმე გამოსწორდა.

პირველ წლებში პროფკავშირები იბრძოდნენ ხელფასის არსებული დონის შენარჩუნების, მისი დროულად გაცემის, შრომის ნაყოფიერების ამაღლებისათვის. პროფკავშირების აქტიური მონაწილეობით 1931 წელს აჭარის სამრეწველო, სამშენებლო და სატრანსპორტო საწარმოებში განხორციელდა სატარიფო-ეკონომიკური რეფორმა, რის შედეგად დაინერგა ხელფასის სანარდო და სანარდო-პრემიალური სისტემა. პროფკავშირის წარმომადგენლებმა საწარმო-ეკონომიკურ თათბირებზე არაერთხელ დააყენეს მუშათა სპეციალური ტანსაცმლით უზრუნველყოფის, შევსებულებისა და დასვენების დღეების გამოუყენებლობის გამო საკითხები. ეს პრობლემები ადგილზე არ გადაწყდა. აჭარის პროფსაბჭომ დახმარებისათვის მიმართა საქართველოს პროფკავშირების რესპუბლიკურ საბჭოს.⁶⁰ 30-იან წლებში აჭარის პროფესიულმა კავშირებმა გააძლიერეს მუშაობა წარმოების რაციონალიზაციის, ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების, პროდუქციის თვითღირებულების შემცირების, სამეურნეო ანგარიშის დანერგვის საქმეში მუშა-მოსამსახურეთა მობილიზაციისათვის. ამ პერიოდში მოქმედებაში იყო 1929 წელს წამოყენებული ლოზუნგი „პირით წარმოებისაკენ“!

პროფკავშირები საგრძნობ მუშაობას ეწეოდნენ ინდუსტრიის განვითარების სახელმწიფო სესხების გავრცელებაში. აჭარაში მასობრივად გავრცელდა 1928-1932 წლების სამივე სახელმწიფო სესხის ობლიგაციები. ინდუსტრიალიზაციის 1929 წლის სახელმწიფო სესხის ობლიგაციები შეიძინა 9231 კაცმა, რაც მუშა-მოსამსახურეთა საერთო რაოდენობის

⁶⁰ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 10, ფურც. 16; ს. 13, ფურც. 118; ს. 20, ფურც. 165.

81,5%-ს შეადგენდა.⁶¹ აღნიშნული მახასიათებელი კიდევ უფრო მაღალი იყო მომდევნო წლებში. მაგალითად, 1933 წელს აჭარაში სახელმწიფო სესხს ხელი მოაწერა 38915, 1934 წელს – 36755, 1935 წელს – 38713, ხოლო 1936 წელს – 41855 კაცი, რაც მუშა-მოსამსახურეთა აბსოლუტურ უმრავლესობას შეადგენდა.⁶²

პროფკავშირის ყურადღების არეალში იყო კოოპერაცია და საზოგადოებრივი ორგანიზაციები. 1929 წელს კოოპერაციაში გაერთიანებული იყო 6708 კაცი და მათი მუშაობის მიმართ კონტროლსა და მეთვალყურეობის პროფესიული კავშირები ახორციელებდნენ. სამომხმარებლო კოოპერატივები შეიქმნა ბათუმში, ჩაქვში, ოჩხამურში და სხვა ადგილებში. ისინი მუშა-მოსამსახურეებს ამარაგებდნენ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებით. მაგალითად, 1934 წელს ოჩხამურის მუშათა კოოპერატივის წევრი იყო 25 კაცი, რომელთა შორის პროფკავშირული იყო 24%.⁶³ ავიაქიმის საზოგადოების საერთო შემადგენლობიდან მუშათა ფენას ეკუთვნოდა 2359 კაცი⁶⁴ და ისინი მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენდნენ მის მუშაობაზე.

XX საუკუნის 20-იან წლების ბოლოს, როდესაც გლეხური მეურნეობის კოლექტივებად გარდაქმნა დაიწყო, სსრ კავშირის უმაღლესმა პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ პროფკავშირებს ახალი ამოცანები დაუსახა და მათი მისამართით გამოაცხადა ლოზუნგი „პირით სოფლისაკენ“ ამ მოწოდების თანახმად აჭარის პროფესიულმა კავშირმა 1930 წელს სოფლად მიაღწინა 14 ბრიგადა 103 კაცის შემადგენლობით. მასში შედიოდნენ მჭედლები, ზეინკლები, ხეროები, აგრონომები, მედიცინისა და კულტურის მუშაკები. მოსახლეობას გადასცეს საშენი მასალები, გაარემონტეს სკოლები, ქოხ-სამკითხველოები, ჯანდაცვის პუნქტები, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები და ინსტრუმენტები, სოფლებს გაუწიეს სამედიცინო დახმარება და შეასრულეს სხვა სახის სამუშაოები.

⁶¹ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 114. ფურც. 17.

⁶² იქვე, ს. 199. ფურც. 1.48, 195; ს. 250. ფურც. 21.

⁶³ იქვე, ს. 407. ფურც. 54.

⁶⁴ იქვე, ს. 114. ფურც. 18.

1931 წელს სოფლად მიაველინეს 19 ბრიგადა 105 კაციის შემადგენლობით, რომელმაც მნიშვნელოვანი დახმარება აღმოუჩინეს სოფლის მოსახლეობას.⁶⁵

პროფკავშირის წევრები მონაწილეობდნენ სასოფლო-სამეურნეო კამპანიებში. ისინი ეხმარებოდნენ მოსახლეობას საგზაო-საფეხულო სამუშაოებისა და მოსავლის აღება-დაბინავებაში. ამ მიზნით აწყობდნენ შაბათობებსაც. პირველი შაბათობა მოეწყო კახაბერში, რომელშიც 50 კაცი მონაწილეობდა. მეორე მესამე და შემდეგი შაბათობები მოეწყო თამბაქოს აღებისა და სხვა სამუშაოების შესასრულებლად. პროფკავშირის ინიციატივით წარგზავნილები დაეხმარნენ ახალშენის საბჭოთა მეურნეობასა და სოფელ ურეხის მოსახლეობას სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებში. ხულოსა და ქედის რაიონებში მიაველინეს სარემონტო ბრიგადები. აჭარის პროფკავშირები გურიასაც ეხმარებოდა, რომელიც მუშახელის ნაკლებობას განიცდიდა. სუფსისა და ნიგოეთის დასახმარებლად აჭარიდან შაბათობის სახით 550 კაცი მიაველინეს და მათ მნიშვნელოვანი სამუშაოები შეასრულეს.⁶⁶ ისიც უნდა ითქვას, რომ პროფკავშირის ინიციატივით სოფლად წარგზავნილ საშეფო ბრიგადის წევრებს მოსახლეობამ წინააღმდეგობა გაუწია კოლმეურნეობების ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით. მაგალითად, 1930 წელს ხულოს რაიონის სოფელ რიყეთის და სხვა სოფლების მოსახლეობამ საშეფო ბრიგადების მიერ მოწყობილი სამჭედლოები დაარბია⁶⁷ და ამ აქციით ერთხელ კიდევ გამოხატა უკმაყოფილება საკოლმეურნეო წყობის მიმართ.

პროფკავშირები პარტიულ, სახელმწიფო და სამეურნეო ორგანოებთან ერთად ხელმძღვანელობდნენ შრომითი მეტოქეობის მოძრაობას. პროფესიული კავშირების თაოსნობით და პრაქტიკული მონაწილეობით მიმდინარეობდა შრომაში წარჩინებული მუშების მიღწევების განზოგადოება, გამოცდილების ურთიერთგაზიარება. იგი დადებით როლს ასრულებდა წარმოების განვითარებაში. 30-იან წლებში აჭარაში

⁶⁵ აცსა. ფ.რ-98. ან. 1, ს. 74, ფურც. 44-45.

⁶⁶ იქვე. ს. 87, ფურც. 19.

⁶⁷ აცსა. ფ.რ-98, ან. 1, ს. 74, ფურც. 45.

გავრცელდა შრომითი მეტოქეობის ისეთი ფორმები, როგორიცაა დამკვერელობა და სტახანოვური მოძრაობა. პროფკავშირების აჭარის ცენტრალური საბჭოს ხელმძღვანელობით პერიოდულად ტარდებოდა შრომაში წარჩინებული ადამიანების თათბირები და კონფერენციები. აღსანიშნავია დამკველთა პირველი საქალაქო კონფერენცია, რომელიც ბათუმში გაიმართა 1933 წლის 23 აგვისტოს. კონფერენციას ესწრებოდა 600-მდე კაცი, რომლის მუშაობას წარმართავდა აჭარის პროფსაბჭოს თავმჯდომარე დ. ფალავა.⁶⁸ კონფერენციის მეშვეობით მოხდა შრომითი მეტოქეობის შედეგების შეჯამება და პოპულარიზაცია.

მართალია, შრომითი მეტოქეობა სიზარმაცისა და მოდუნების დაძლევის, წარმოების მუშაკთა გააქტიურების მნიშვნელოვანი საშუალებაა, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლების დროს იგი მაინც არაბუნებრივ სახეს ატარებდა. დამკვერელობა და სტახანოვური მოძრაობა, დადებითი მომენტების მიუხედავად, არაქათს აცლიდა ადამიანებს და ქანცვამცლელ შინაარსს განასახიერებდა.

XX საუკუნის 20-30-იან წლებში აჭარის პროფესიულმა კავშირებმა მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარეს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ-საგანმანათლებლო მიმართულებით. ამ მიზნით ჯერ კიდევ 20-იან წლებში შეიქმნა კლუბები, წითელი კუთხეები, ბიბლიოთეკები, წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის სალიკვიდაციო კურსები და ჯგუფები, საფაბრიკო-საქარხნო სკოლები, ტექნიკური ცოდნის შემსწავლელი წრეები და სხვა. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო, ფიზკულტურულ-სპორტული მუშაობის დაფინანსებისათვის აჭარის პროფსაბჭოსთან 20-იანი წლების პირველ ნახევარში შეიქმნა კულტფონდი. თანხებს რიცხავდნენ საწარმო-დაწესებულებები და კოოპერაციული ორგანიზაციები. დადგენილი ნორმების მიხედვით საწარმოები კულტფონდში რიცხავდნენ თავიანთი შემოსავლის 1%-დან 3%-მდე, ხოლო დაწესებულებები – 0,5%ს. შემოსული თანხები ხმარდებოდა მასობრივი ღონი-

⁶⁸ საბჭოთა აჭარისტანი, 24 აგვისტო, 1933.

სძიებების მოწყობას, კლუბებს, წითელ კუთხეებს, ბიბლიოთეკებს, ფიზკულტურასა და სპორტს, საექსკურსიო საქმეს, საშეფო მუშაობას და სხვა. 1928 წელს შემოვიდა 111263 მანეთი.⁶⁹ ახალი საწარმოების ამოქმედებისა და არსებულის გაფართოების შედეგად კულტფონდის თანხა მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

კულტფონდის თანხების ხარჯვის საორიენტაციო პროგრამას საქართველოს პროფსაბჭო იძლეოდა, რომლის მიხედვით კლუბებისა და წითელი კუთხეებისათვის გამოიყენებოდა საერთო შემოსავლის 65-70%, ბიბლიოთეკებისათვის – 10-15%, ფიზკულტურისა და სპორტისათვის – 10-15%, წერა-კითხვის უცოდინართა სწავლებისათვის – 5-10% და ა.შ.⁷⁰ პროფკავშირების განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი იყო წერა-კითხვის უცოდინართა და მცირემცოდნეთა სწავლება. ჯერ კიდევ 20-იანი წლების პირველ ნახევარში ჩამოყალიბდა წერა-კითხვის უცოდინარობასთან მეზრძოლი საზოგადოება, რომელსაც აჭარის პროფსაბჭო აფინანსებდა და აკონტროლებდა. 1925 წელს პროფკავშირის წევრებიდან წერა-კითხვის უცოდინარი და მცირემცოდნე იყო 1032 კაცი. 1929 წლის 1 მაისისათვის მათი რაოდენობა 637-მდე შემცირდა.⁷¹

საწარმოებში, მუშათა დიდი დენადობის გამო, წერა-კითხვის უცოდინართა და მცირემცოდნეთა სწავლება კვლავ რჩებოდა პროფკავშირების განსაკუთრებული ზრუნვის ობიექტად. ჩატარებული მუშაობის მიუხედავად, 1937 წელს აჭარაში პროფკავშირების განხრით წერა-კითხვის უცოდინარი და მცირემცოდნე იყო 1526 კაცი (ოჯახის წევრების ჩათვლით). ისეთ მსხვილ საკავშირო დაქვემდებარების საწარმოში, როგორიც იყო ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა, წერა-კითხვის უცოდინარი და მცირემცოდნე 138 კაცს შეადგენდა. ამ მიმართულებით უარესი ვითარება იყო საბჭოთა მეურნეობებში. მაგალითად, 1937 წელს საბჭოთა მეურნეობებში წერა-კითხვის უცოდინარი და მცირემცოდნე იყო 1180

⁶⁹ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 48, ფურც. 6; ს. 114, ფურც. 24.

⁷⁰ იქვე, ს. 29, ფურც. 20.

⁷¹ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 10, ფურც. 59; ს. 114, ფურც. 22.

კაცი. აღსანიშნავია, რომ ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობაში აღნიშნული მახასიათებელი 452, ხოლო ოჩხამურის საბჭოთა მეურნეობაში 475 ერთეულს შეადგენდა.⁷² ამ კატეგორიის ადამიანები იყვნენ ჩაის მკრეფავები, დაბალი ტექნიკური მომსახურე პერსონალი და სხვა.

პროფკავშირების მასობრივ-პოლიტიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა კონცენტრირებული იყო კლუბებში, რომლებიც შეიქმნა მსხვილ პროფესიულ კავშირებთან და საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტებთან. 1930 წელს აჭარაში ითვლებოდა პროფკავშირების 10 კლუბი, რომელთა შორის აღსანიშნავია რკინიგზელთა, მეზღვაურთა, მშენებელთა, განათლების, სახელმწიფო ვაჭრობისა და სამედიცინო-სანიტარიული შრომის, მეღვინეობისა და გემო-კვების საწარმოთა, სამთო მუშაკთა და სხვა. იმ საწარმოებში, სადაც კლუბი არ იყო, „წითელი კუთხეები“ და ბიბლიოთეკები არსებობდა. აჭარის პროფსაბჭოსთან ფუნქციონირებდა მუშათა ცენტრალური კლუბი, სადაც რესპუბლიკური მასშტაბის ღონისძიებები ტარდებოდა. კლუბებში გაერთიანებული იყვნენ პროფკავშირის წევრები. მის მუშაობას წარმართავდა გამგეობა, რომელსაც ირჩევდნენ დარგობრივი პროფკავშირების და საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტების საერთო კრებებზე. აქვე ირჩევდნენ სარევიზიო კომისიას, რომელიც კლუბების საფინანსო საქმიანობას აკონტროლებდა.

კლუბის წევრები იყვნენ მოწინავე მუშა-მოსამსახურეები. 1929 წლის დასაწყისში კლუბების წევრი იყო 3207 კაცი, რაც პროფკავშირების საერთო რაოდენობის 22,1%-ს შეადგენდა.⁷³ ინდუსტრიალიზაციის განხორციელების შედეგად, როდესაც ამოქმედდა მსხვილი საწარმოები, კლუბები და მათი წევრების რაოდენობა გაიზარდა. ის გარემოება, რომ კლუბებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობაში, მოწმობს ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის კლუბის შტატების შემადგენლობა და მუშაობა. 1936 წლის ბოლოს ზემოდასახელებუ-

⁷² იქვე. ს. 437, ფურც. 193-144, 200; ს. 442. ფურც. 12.

⁷³ აცსა. ა. პ-98. ან. 1. ს. 64. აურც. 54.

ლი საწარმოს კლუბის მომუშავეთა რაოდენობა 21 კაცს უდრიდა. მათ რიცხვში შედიოდნენ მხატვრული თვითმოქმედების ხელმძღვანელები, ადმინისტრაციული და ტექნიკური პერსონალი, ბიბლიოთეკარები, მხატვარი, რადიოკუანძისა და კინოდანადგარების მუშაკები და სხვა.⁷⁴

კლუბებისადმი ყურადღების გაძლიერების მიუხედავად, მათი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა არასაკმარისი იყო ნორმალური მუშაობისათვის. პროფესიული კავშირების აჭარის ცენტრალური საბჭოს 1929 წლის ანგარიშში ნათქვამია: არცერთი კლუბის შენობა არ პასუხობს მის დანიშნულებას. ოთახები პატარაა და ახლის ასაგებად ფინანსები არ აქვთ. ამის გამო 1929 წელს რამდენიმე პროფკავშირის კლუბი გაერთიანდა. ანალოგიური ვითარება არსებობდა ბიბლიოთეკებშიც, სადაც ფინანსების სიძნელების გამო საბიბლიოთეკო მუშაობა ძალზე სუსტად იდგა. ბიბლიოთეკებს სპეციალისტებიც არ ჰყავდათ.⁷⁵ მომდევნო წლებში ვითარება არსებითად არ შეცვლილა. ასეთი მდგომარეობა მხოლოდ აჭარისათვის არ იყო დამახასიათებელი. 1935 წლის 5 დეკემბერს ამიერკავკასიის პროფსაბჭოს პრეზიდიუმმა განიხილა საკითხი „კლუბებისა და საკლუბო მუშაობის შესახებ“. დადგენილებაში ნათქვამია: კლუბების შენობები არ პასუხობს მათ წინაშე დასახულ ამოცანებს. კლუბებს არ აქვთ საჭირო ავეჯი, დაბალ დონეზე დგას სანიტარიული მდგომარეობა. კლუბების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, გამოწილისის გარდა, უკიდურესად სუსტია. დადგენილებაში, სხვებთან ერთად, დასახელებულია ბათუმის მეზღვაურთა კლუბი, რომელსაც სუსტი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა გააჩნდა.⁷⁶

არანორმალური სამუშაო პირობების მიუხედავად, აჭარის კლუბებსა და ბიბლიოთეკებში მნიშვნელოვანი მუშაობა მიმდინარეობდა. კლუბებთან შექმნილი იყო და ნაყოფიერად მუშაობდნენ მხატვრული თვითმოქმედების, მუსიკალური, საგუნდო, დრამატული, ლიტერატურისა და ხელოვნების, ჭრა-

⁷⁴ იქვე, ს. 439, ფურც. 21.

⁷⁵ იქვე, ს. 114, ფურც. 20-22.

⁷⁶ იქვე, ს. 324, ფურც. 19.

კერვის, რადიომოყვარულთა, ჭადრაკისა და შაშის, კოოპერაციისა და პროფკავშირის ისტორიის შემსწავლელი წრეები და სხვა. 1926 წელს 40-მდე წრე ითვლებოდა, რომელშიც გაერთიანებული იყო 1207 კაცი.⁷⁷ 1929 წელს მათი რიცხვი 123-მდე, ხოლო წევრთა რაოდენობა 3147-მდე გაიზარდა. პროფკავშირების კლუბები მუშა-მოსამსახურეთა დასვენების და გასართობის, მასობრივი მუშაობის კერებად იქცა. სისტემატურად ტარდებოდა კინოსეანსები, სპექტაკლები, კონცერტები, კითხვა-პასუხისა და ლიტერატურული საღამოები, რადიოკონცერტები, ეწყობოდა გამოფენები, სტენდები, დიაგრამები, ლექცია-მოსხენებები, შეხვედრები მოწინავე ადამიანებთან. 1929 წელს პროფკავშირის კლუბებმა 1288 ღონისძიება ჩაატარეს, რომელსაც 251484 მაყურებელი დაესწრო.⁷⁸ ანალოგიური ღონისძიებები, მეტ-ნაკლები მასშტაბით, სხვა დროსაც ტარდებოდა და მათი როლი მუშა-მოსამსახურეთა დასვენებისა და გართობის, ზოგადი განათლებისა და კულტურის ამაღლებაში მნიშვნელოვანი იყო.

ამრიგად, საქართველოს ძალდატანებით გასაბჭოების შემდეგ პროფესიული კავშირები აღარ იყვნენ დამოუკიდებელი. მათ უფლებამოსილებას, საქმიანობის ძირითად მიმართულებას და ამოცანებს განსაზღვრავდა საბჭოთა კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობა. პროფკავშირები კომუნისტური პარტოკრატიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს დანაშაბად იქცა. პროფკავშირების მეშვეობით კომუნისტური პარტოკრატია აწყობდა მუშა-მოსამსახურეთა მობილიზაციას, შრომით მეტოქეობას თავისი მიზანდასახულობის განხორციელებისათვის. საბჭოთა ხელისუფლების დროს ამ საერთო მიმართულებით მიმდინარეობდა აჭარის პროფესიული კავშირების საქმიანობა. თავისებურება გამოვლინდა მუშაობის ფორმებსა და მასშტაბებში, პროფკავშირების წევრების თვისებრივ-რაოდენობრივ და ეროვნულ შემადგენლობაში, ადგილობრივი კადრების სიმცირეში, ფინანსურ შესაძლებლობებში და სხვა.

⁷⁷ აცსა, რ-98, ან. 1, ს. 64, ფურც. 54.

⁷⁸ იქვე, ს. 114, ფურც. 21.

4. ახალგაზრდობის ორგანიზაციები

საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ახალგაზრდობის კომუნისტური კავშირი (კომკავშირი). მმართველმა კომუნისტურმა პარტოკრატია კომკავშირს დააკისრა ახალგაზრდობის ორგანიზება, მომავალი თაობის აღზრდა ბოლშევიკ-ლენინელების იდეოლოგიის, პოლიტიკისა და პლატფორმის მსოფლმხედველობით. ეს რთული ამოცანა იყო, რამდენადაც საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობა, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა საბჭოთა ხელისუფლებასა და ბოლშევიკებს მხარს არ უჭერდა. ამიტომ საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში ახალგაზრდობამ განიცადა დევნა, შევიწროვება და ბოლოს დიდი ნაწილი კომუნისტური რეჟიმის მსხვერპლად იქცა.

საქართველოში ახალგაზრდობის კომუნისტურ ორგანიზაციას საფუძველი ჩაეყარა 1917 წელს. რსდმპ (ბ) VI ყრილობის (1917 წ. ივლის-აგვისტო) დადგენილების „ახალგაზრდობის კავშირის შესახებ“ მიღების შემდეგ საქართველოს ბოლშევიკებმა გააძლიერეს მუშაობა ამ მიმართულებით. 1917 წლის სექტემბერში შეიქმნა „ახალგაზრდა სოციალისტ-ინტერნაციონალისტთა კავშირი“, რომელსაც „სპარტაკი“ ეწოდა. მისი დამაარსებელი იყო ბორის ძნელაძე. ამიერიდან საქართველოს ქალაქებსა და მაზრებში იქმნება „სპარტაკის“ ორგანიზაციები. ბათუმში 1917 წლის ზაფხულში შეიქმნა ახალგაზრდობის ორგანიზაციის საინიციატივო ჯგუფი, რომელსაც კირილე ბერძენიშვილი ხელმძღვანელობდა. მათი მუშაობა შემოიფარგლებოდა კრებებისა და პოლიტიკური შინაარსის პროკლაციების გავრცელებით და სხვა. „სპარტაკის“ ბათუმის საქალაქო ორგანიზაცია 1919 წლის იანვარში ჩამოყალიბდა, რომლის ორგანიზებაში ხელმძღვანელ როლს ასრულებდნენ პ. აგეივი, მ. ანასტასიადი, ს. ალანია, ვ. ჩეკრიხოვი, კ. ბერძენიშვილი. პ. ნაუშოვი, კ. გეგეჭკორი და სხვები.

სპარტაკის თბილისის პირველი კონფერენციის (1919 წ. 31 მარტი-2 აპრილი) გადაწყვეტილებით ორგანიზაციას ეწოდა „ახალგაზრდობის კომუნისტური ორგანიზაცია „სპარტაკი“.

იგი შევიდა საკავშირო კომუნისტური კავშირის კავკასიის სამხარეო კომიტეტში. 1920 წლის რეორგანიზაციის შედეგად შეიქმნა საქართველოს კომუნისტური კავშირის ცენტრალური კომიტეტი. 1920 წლის აგვისტოში გაიმართა საქართველოს კომკავშირის პირველი ყრილობა, რომელზეც აირჩიეს ცენტრალური კომიტეტი, ხოლო ორგანიზაციას ეწოდა „საქართველოს მუშა და გლეხი ახალგაზრდობის კომუნისტური კავშირი“. ყრილობას ესწრებოდა 43 დელეგატი, რაც წარმოადგენდა 2300 კომკავშირელს.

გასაბჭოებამდე აჭარის კომკავშირული ორგანიზაცია მცირერიცხოვანი იყო. 1920 წლის ივლისში მის რიგებში 50მდე ახალგაზრდა ირიცხებოდა. უმეტესობა არაქართველები იყვნენ. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე არცერთი აჭარელი არ იყო კომკავშირის წევრი. 1920 წლის მეორე ნახევარში, როდესაც ბათუმის ოლქი გადავიდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იურისდიქციაში, კომკავშირის რიგებში 80-100-მდე ახალგაზრდა ითვლებოდა. პირველი კონფერენცია 1920 წლის სექტემბერში გაიმართა, რომელზეც წარმოდგენილი იყო 7 უჯრედი. გარდა ბათუმისა, კომკავშირული უჯრედები არსებობდა ქალაქის გარეუბანში. კომკავშირის გავლენა ახალგაზრდობაზე უმნიშვნელო იყო. კომკავშირელი ახალგაზრდობის ხელმძღვანელი ბირთვი საქართველოს ბოლშევიკების ლიდერებთან ერთად თავგამოდებით იბრძოდნენ საბჭოთა რუსეთის დახმარებით ეროვნული ხელისუფლების ძალდატანებით დამხობისათვის და ამ გზით ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას. სწორედ ეს იყო მთავარი მსჯელობის საგანი საქართველოს კომკავშირის მეორე ყრილობაზე, რომელიც 1920 წლის ნოემბერში გაიმართა.

საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოების შემდეგ შეიცვალა კომკავშირის საზოგადოებრივი მდგომარეობა. იგი იატაკქვეშიდან გამოვიდა და ლეგალურ მუშაობაზე გადავიდა. ახალგაზრდობის ანტიკომუნისტური ორგანიზაციების ლიკვიდაციის შედეგად კომკავშირი იქცა მოზარდი თაობის ერთადერთ გაერთიანებად, რომელსაც კომუნისტური პარტია თავის რეზერვად და თანაშემწედ თვლიდა. მისი მუშაობა კომუნისტური პარტიოკრატიის ხელმძღვანელობით, დახმარე-

ბითა და კონტროლით მიმდინარეობდა. საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში აჭარის კომკავშირის ისტორია პირობითად შეიძლება ორ ეტაპად დაიყოს. პირველი ეტაპი მოიცავს XX საუკუნის 20-იან წლებს, როდესაც ლეგალურ პირობებში იქმნებოდა კომკავშირის უჯრედები (პირველადი ორგანიზაციები) და მიმდინარეობდა კომუნისტური პარტიის მუშაობის ფორმების, სტილისა და მეთოდების ათვისება. ამ ეტაპზე ჩამოყალიბდა კომკავშირის საოლქო და სამაზრო კომიტეტების აპარატი.

საბჭოთა პოლიტიკური რეჟიმის ფორმირების შედეგად ახალგაზრდობას აღარ ჰქონდა არჩევანი. ნებისთ თუ უნებლიეთ მისი ნაწილი კომკავშირის რიგებში შედიოდა და კარიერას ეძებდა. კომუნისტური პარტიკრატია მკაცრად აკონტროლებდა კომკავშირის რიგებში ახალგაზრდობის მიღებას. ამ კონტროლის მანევრებელია ისიც, რომ 20-იან წლებში მოზარდთა კომკავშირში მიღებას საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმი ამტკიცებდა.

ასეთი მიდგომა ამ საკითხისადმი იმას ნიშნავდა, რომ კომკავშირის რიგებში ვერ მოხვედრილიყვნენ ანტიკომუნისტური შეხედულების მქონე ახალგაზრდები. ამასთან, კომკავშირში მიღება შეზღუდული იყო იმითაც, რომ პრიორიტეტი ენიჭებოდათ მუშა და გლეხ ახალგაზრდობას, მოსწავლეებს, რომელთა მშობლები მუშა და ღარიბ გლეხთა ფენებს ეკუთვნოდნენ. მკაცრად რეგლამენტირებული წესის მიუხედავად, კომკავშირის რიგებში აღმოჩნდა მოზარდთა ნაწილი, რომელსაც არ ჯეროდა კომუნისტური პარტიკრატის პროპაგანდა ახალი ცხოვრების მშენებლობის შესახებ, ანდა საერთოდ ამის თაობაზე წარმოდგენაც კი არ ჰქონდა. ამიტომ კომკავშირის გაწმენდა პოლიტიკური ნიშნით სისტემატურად მიმდინარეობდა. ამის პარალელურად კომკავშირში მოზარდთა მიღება გრძელდებოდა. ამისათვის აქტიურად მუშაობდა აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ბირთვი, რომელშიც შედიოდა: ვ. ჩეკრიზოვი, ა. გეურქოვი, მ. ბელენკო, ი. მიტრენკო, ს. აღანია, მ. ანასტასიადი, ცინცაძე, ლაბარტყავა, პ. ნაუმოვი, რ. ხოზრევანიძე, კ. გეგეჭკორი, კ. ბერძენიშვილი, ა. ცეხაძე, კ. ბეღია, მელიქ-სააკიანი, კუხნე-

ცოვი, ბაბეკიანი, პარაშანოვი, ზარემბო, მამედოვი, მეგოვო-რიანი, ლიუშიტი, ვოლოჟსკი და სხვები.

თვალში საცემია არაქართველების აქტიურობა, რომლებსაც, ალბათ, არაფრად მიაჩნდათ ქართული ეროვნული ინტერესები და ასე თავგამოდებით იბრძოდნენ კომუნისტური რეჟიმის დამყარებისათვის.

ამ ხელმძღვანელ ბირთვზე დაყრდნობით ახალგაზრდობასთან მუშაობის საკითხებს წარმართავდა კომუნისტების ბათუმის საოლქო პარტოკრატია. 1921 წლის ივლისში ჩატარდა კომკავშირის აჭარის II კონფერენცია, რომელზეც აირჩიეს საოლქო კომიტეტი და სარევიზიო კომისია. განსაზღვრეს ამოცანები. მიმდინარე მუშაობისათვის შეიქმნა პრეზიდიუმი და სამდივნო. მათი მუშაობის შედეგად შესამჩნევად გაიზარდა კომკავშირის რიგები, შეიქმნა ახალი უჯრედები. 1922 წლის აგვისტოსათვის ბათუმის საქალაქო ორგანიზაცია იყოფოდა ორ რაიონად. ქალაქის ცენტრალურ რაიონში შედიოდა 16 უჯრედი (სოფელ ერგეს ჩათვლით), ხოლო ხოლოდნაია სლობოდას რაიონში – 4 უჯრედის (ახალშენის ჩათვლით).¹ გასაბჭოების პირველ წლებში კომკავშირში მიღება შერჩევით მიმდინარეობდა. ამავე დროს პირველად დაიწყო კომკავშირული უჯრედების შექმნა საწარმოო პრინციპის მიხედვით. 1921-1922 წლებში კომკავშირული უჯრედები შეიქმნა სამაზრო ცენტრებსა და სოფლებში: ჩაქეში, მახინჯაურში, ორთაბათუმში, ურესში, სარფში, ქედაში, ორცვაში, მერისში, ხულოში, ფურტიოში, დიდაჭარაში, თხილვანაში, დღვანში. 1922 წლის სექტემბრისათვის აჭარის კომკავშირულ ორგანიზაციაში 857 ახალგაზრდა ირიცხებოდა.² 1920 წელთან შედარებით კომკავშირის წევრების რაოდენობა დაახლოებით 8-10-ჯერ და მეტად გაიზარდა, მაგრამ მის რიგებში გაერთიანებული იყო კომკავშირული ასაკის ახალგაზრდობის მცირე ნაწილი.

¹ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ს. 1, ფურც. 88.

² აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 1, ს. 125, ფურც. 8; ფ. 9, ან. 9, ს. 108, ფურც. 117-118.

აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის პირველი წმენდა 1922 წლის შემოდგომაზე ჩატარდა. საკითხი რამდენჯერმე განიხილეს კომკავშირის ბათუმის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომაზე. 1922 წლის 22 სექტემბრის სხდომაზე სამართლიანად ითქვა, რომ კომკავშირს ავტორიტეტი არ აქვს, იგი კარგავს გავლენას უპარტიო მასაში. ამიტომ კომკავშირის რიგების წმენდა აუცილებლად ჩაითვალა. ამასთან, საჭიროდ მიიჩნიეს წმენდის დროს სიფრთხილის გამოჩენა და ამ საქმეში უპარტიო მასის ჩაბმა. კომკავშირლების წმენდა ჩატარდა ბათუმის პარტიულ სკოლაშიც. წმენდის პირველი შედეგები დამაკმაყოფილებლად ჩაითვალა პრეზიდიუმის მომდევნო სხდომაზე, რომელიც 1922 წლის 7 ოქტომბერს გაიმართა. წმენდის შედეგად კომკავშირიდან გაირიცხა 153 ახალგაზრდა. 1922 წლის ბოლოს აჭარის კომკავშირულ ორგანიზაციაში 704 ახალგაზრდა ითვლებოდა.³ ამის მიუხედავად კომკავშირის საოლქო ორგანიზაციაში დისციპლინა დაბალ დონეზე იდგა. ეს იმაში გამოიხატებოდა, რომ კომკავშირლები უპასუხისმგებლოდ ეკიდებოდნენ დავალებებს, თვითნებურად აცდენდნენ კერებებს, ადგილი ჰქონდა ღლოთობისა და ხულიგნობის შემთხვევებს. კომკავშირის საოლქო კომიტეტის აპარატი გამართულად ვერ მუშაობდა. კომკავშირის ბათუმის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის 1922 წლის 1 ივლისის სხდომაზე აღინიშნა: ბათუმში ძნელად იკიდებს ფეხს კომკავშირი, ქედის მაზრაში საერთოდ არ მიმდინარეობდა კომკავშირის უჯრედის მუშაობა. სუსტი იყო კაპანდიბისა და აჭარისწყლის სასოფლო უჯრედების მუშაობა.⁴ ამიტომ 20-იანი წლების პირველ ნახევარში ორგანიზაციულ საკითხებს განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო.

მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით ქალაქის უბნებსა და საწარმო-დაწესებულებებში, სამაზრო ცენტრებსა და სასოფლო თემებში კომკავშირის ბათუმის საოლქო კომიტეტის ინსტრუქტორები და პარტიული მუშაკები მიაველინეს. გაწეუ-

³ იქვე. ფ.9. ან. 9. ხ. 1^ბ), ფურც. 7-11; ან. 1. ხ. 125. ფურც. 8.

⁴ აცსა, პპოგ. ფ.9. ან. 9. ხ. 1, ფურც. 44.

ლი მუშაობის პირველი შედეგები შეაჯამა კომკავშირის ბათუმის IV საოლქო კონფერენციამ, რომელიც 1922 წლის აგვისტოში გაიმართა. კონფერენციამ 9 საკითხი განიხილა. მათ შორის საყურადღებოა მოხსენებები მიმდინარე მომენტის, კომკავშირის ბათუმის საოლქო კომიტეტის ანგარიში, საბჭოთა ხელისუფლება აჭარაში და კომკავშირის ამოცანები და სხვა. კონფერენციაზე მიმდინარე მომენტის შესახებ მოხსენებით გამოვიდა საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის მდივანი დეედარიანი, ხოლო კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელმა მუშაკმა ათაყაიშვილმა გააკეთა მოხსენება თემაზე საბჭოთა ხელისუფლება აჭარაში და კომკავშირის ამოცანები. მოხსენებებს უფრო მეტად პოლიტიკური დატვირთვა ჰქონდა და მიზნად ისახავდა კომკავშირის ორგანიზაციულად გაფართოება-გაძლიერებას და საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებას აჭარაში. ამისათვის ახალგაზრდობის გააქტიურებას.

კომკავშირის ბათუმის IV საოლქო კონფერენციამ, მოისმინა აგრეთვე საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის ანგარიში (მომხსენებელი გაივო). მოხსენებაში ცენტრალური ადგილი დაეთმო იდეოლოგიური და მასობრივ-პოლიტიკური მუშაობის საკითხებს, პოლიტიკურ განათლებას, სპორტულ საზოგადოებებს, რომლებიც ანტიკომუნისტური პროპაგანდის კერად იქცა. გადაჭრით მოითხოვეს სპორტული საზოგადოებების რეორგანიზაცია და ანტიკომუნისტური შეხედულების მქონე ახალგაზრდობის განდევნა. ინფორმაციული ხასიათი ჰქონდა მ. ბელენკოს მოხსენებას კომკავშირის კავკასიის სამხარეო ყრილობის მოწვევის შესახებ. კონფერენციამ აირჩია საქართველოს კომკავშირის ბათუმის საოლქო კომიტეტისა და სარევიზიო კომისიის შემადგენლობა, კომკავშირის კავკასიის სამხარეო ყრილობის დელეგატები.⁵

კომკავშირის ბათუმის საოლქო კომიტეტი ორგანიზაციულთან ერთად იდეოლოგიურ და მასობრივ პოლიტიკურ მუშაობასაც ეწეოდა. ამ მიზნით 1922 წელს ქ.ბათუმსა და ხუ-

⁵ აცხა, პოგ. ფ.9, ან. 9, ს. 1, ფურც. 3-32.

ლო სამაზრო ცენტრში გაიხსნა კომკავშირული კლუბები, ხოლო ქედაში – ქოხ-სამკითხველო, ანტირელიგიურ პროპაგანდას აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ჯგუფი გასაბჭოებისთანავე შეუდგა. ამ ჯგუფმა საოლქო პარტოკრატიის ხელმძღვანელობით ბათუმში მოაწყო ანტირელიგიური მიტინგები, კრებები და მსვლელობები. ეს იყო გამოძახილი კომკავშირის კავკასიის სამხარეო კომიტეტის მოწოდებისა „ძირს ჩმახვა, მოტყუება და ღმერთი!“ „ძირს ყველა დროისა და ხალხის ღმერთების მიერ შექმნილი სასწაულები!“ და სხვა. 1923 წლის 6 იანვარს ბათუმის თეატრში გაიმართა ახალგაზრდობის კრება, რომელსაც დიდძალი მსმენელი დაესწრო. ანტირელიგიური მოხსენებებისა და გამოსვლების შედეგად იმდენად გაბრიყვდნენ ახალგაზრდები, რომ ფანრებითა და ლოზუნგებით „ძირს ღმერთი, გაუმარჯოს მეცნიერებას!“ შემოიარეს ქალაქის ეკლესიები (რესული, ებრაული, სომხური და სხვა) და მიტინგები გამართეს.⁶

კომკავშირის ხელმძღვანელობის ჯგუფი ბათუმის საოლქო პარტოკრატიის მოწოდებითა და მეთაურობით აქტიურად მონაწილეობდა ანტიკომუნისტური ახალგაზრდობის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ ბრძოლის შედეგად კიდევ მეტად გამწვავდა ახალგაზრდობის სხვადასხვა მიმართულებებს შორის ურთიერთობა, მკვეთრად დააპირისპირა ერთმანეთთან მოზარდი თაობა. მაგრამ კომუნისტურ პარტოკრატიას აწყობდა საზოგადოების ასეთი მდგომარეობა. მისთვის მთავარი იყო ხელისუფლების შენარჩუნება. აღსანიშნავია, რომ „ახალგაზრდა მარქსისტების“, „ახალგაზრდა ეროვნულ-დემოკრატების“, „ახალგაზრდა მემარჯვენე სოციალისტ-ფედერალისტების“, „ახალგაზრდა მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების“ და სხვა ანტიკომუნისტური ორგანიზაციების წევრები საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მუშაობას განაგრძობდნენ სპორტულ საზოგადოებებში („შევარდენი“, „სოკოლი“, „სკაუტი“ და სხვა).

საქართველოს კომუნისტებისა და კომკავშირის ხელმძღვანელმა ჯგუფმა ახალგაზრდობას ანტიკომუნისტურ ორგანი-

⁶ ტრუდოვოი ატუმი, 1923, №6; შდრ. ნ. პატარაია, აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის ისტორიიდან. ბათუმი, 1958, გვ. 37.

ზაციებთან ბრძოლა გასაბჭოების დღიდან დაიწყო. დაშინებისა და სხვა არაადამიანური ზემოქმედების შედეგად ახალგაზრდობის ანტიკომუნისტური ორგანიზაციები იძულებული გახდნენ თვითლიკვიდაცია მოეხდინათ. ბათუმში დისლოცირებული წითელი არმიის პოლიტორგანოების დახმარებით 1923 წლის ბოლოს ახალგაზრდა მარქსისტთა ორგანიზაციის 210 წევრიდან 180 გადმოიბირეს საბჭოთა პლატფორმაზე.⁷

კომუნისტები სპორტულ საზოგადოებებსაც მისწვდნენ, სადაც ახალგაზრდობამ თავი შეაფარა. კომკაეშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის (ასე ეწოდებოდა 1923 წლიდან) პრეზიდენტის სხდომაზე რამდენჯერმე განიხილეს სპორტულ საზოგადოებებში („შევარდენი“, „სოკოლი“, და სხვა) შექმნილი მდგომარეობა (1922 წ. 27 დეკემბერი, 1923 წ. 14 იანვარი და სხვა). 1923 წლის 23 ნოემბერს საქართველოს სახკომსაბჭომ მიიღო დადგენილება სპორტული საზოგადოების „შევარდენის“ დაშლის შესახებ. აღნიშნული დადგენილება აჭარაში განხორციელდა, დაიშალა ბათუმის სპორტული საზოგადოებები „შევარდენი“, „სოკოლი“ და შეიქმნა ახალი საზოგადოება „სპარტაკი“, რომელშიც კომკაეშირლები და მათი თანამშრომლები გაერთიანდნენ. თავისი შინაარსით ეს იყო პოლიტიკური ბრძოლა. დღევანდელი გადასახედიდან იგი ფასდება როგორც კომუნისტური დიქტატურისაკენ გადადგმული ნაბიჯი, რომელშიც თავისი წელიწადი შეიტანა კომკაეშირის ხელმძღვანელობამ.

1921-1923 წლებში აჭარაში კომკაეშირულ მოძრაობას ტონს აძლევდა არაქართველი ახალგაზრდობა. ამ წლებში კომკაეშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნები იყვნენ ვ. ჩეკრიხოვი, ა. გუერქოვი, ვოლოჟსკი. კონფერენცია წელიწადში ორჯერ ტარდებოდა და განსაკუთრებული ყურადღების არეალში იყო მოქცეული ორგანიზაციული საკითხები, დისციპლინის განმტკიცება და სხვა. მაგრამ არაქართველი ხელმძღვანელები მთავარ ყურადღებას ბათუმს აქცევდნენ. ფაქტობრივად მათ მიერ იგნორირებული იყო რეგიონის ადგილობრივი თავისებურებანი. 1924 წლიდან

⁷ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 12. ფურც. 2.

კომკავშირის აჭარის საოლქო ორგანიზაციაში ხელმძღვანელ თანამდებობებს ქართველი ახალგაზრდები იკავებენ. 1924-1930 წლებში კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელ მდივნებად მუშაობდნენ მეტონიძე, მ. გობეჩია, თ. კორსაველი, ი. ფირცხალაფა, ლ. ჯაფახიშვილი. კომკავშირულ ორგანიზაციაში შემცირდა ქაოსური მდგომარეობა, მისი რიგებიდან გაირიცხა ახალგაზრდობის ნაწილი, შეიცვალა ბათუმის პირველადი ორგანიზაციების (უჯრედები) ხელმძღვანელები, რის შედეგად შესამჩნევად განმტკიცდა დისციპლინა.

XX საუკუნის 20-იან წლებში კომკავშირის რიგებში გაერთიანდნენ აჭარელი ახალგაზრდები. მათგან აქტიურობით გამოირჩეოდნენ რიზა ხოზრევანიძე, რეჯებ სვანიძე, შაქირ თურმანიძე, ხუსეინ ზოიძე, ეუბ ნაკაშიძე, ხუსეინ სურმანიძე, სულეიმან თავდგირიძე, ნური გამრეკელიძე პესრეთალ სამოლიძე, სტამბოლიშვილი, კომახიძე, კოკობინაძე და სხვები. აჭარელი ახალგაზრდობის ნაწილი კომკავშირის ხელმძღვანელ თანამდებობაზე დააწინაურეს. მაგალითად, ხუსეინ ზოიძე მუშაობდა კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის განყოფილების გამგედ, შაქირ თურმანიძე – ხულოს რაიონული კომიტეტის მდივნად, ხოლო ხუსეინ სურმანიძე – კომკავშირის ქედის რაიონული კომიტეტის მდივნად.

აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის პოლიტიკურ და ორგანიზაციულ განმტკიცებაში დადებითი წვლილი შეიტანა VII საოლქო კონფერენციამ (1924 წ. 12-15 ივნისი). კონფერენციამ 8 საკითხი განიხილა: სსრ კავშირის საერთაშორისო და საშინაო მდგომარეობა; საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის მოხსენება; კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის ანგარიში; კომკავშირის მორიგი ამოცანები; კომკავშირის სახელწოდების, კოოპერაციის შესახებ; არჩევნები (საოლქო კომიტეტის, სარევიზიო კომისიისა და საქართველოს კომკავშირის VII ყრილობის დელეგატების).⁸

აჭარის კომკავშირულ ორგანიზაციაში დამკვიდრდა კომუნისტური პარტოკრატიის მუშაობის ფორმები, სტილი და

⁸ აცხა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 11, ფურც. 1-3.

მეთოდები. VII საოლქო კონფერენციაზე აირჩიეს სამუშაო ორგანოები: საქმიანი პრეზიდიუმი, სარედაქციო და სამანდატო კომისიები, სამდივნო, განსაზღვრეს მუშაობის რეგლამენტი და სხვა პროცედურები. საპატიო პრეზიდიუმში აირჩიეს საკავშირო, ამიერკავკასიისა და საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობა. მუშაობის ეს პროცედურები კომკავშირმა გადმოიღო კომუნისტური პარტოკრატიისაგან და გამოიზნული იყო ახალგაზრდობაზე ზემოქმედების, პარტიისა და კომკავშირის იმიჯის ამაღლებისათვის.

საკავშირო კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის პასუხისმგებელი მუშაკის სემკოვის მოხსენებაში მოკლედ იყო მიმოხილული სსრ კავშირის საერთაშორისო და საშინაო მდგომარეობა, ყურადღება გამახვილდა მსოფლიო ახალგაზრდული მოძრაობის შესახებ და სხვა საკითხებზე. დევდარიანმა კონფერენციას მოახსენა საქართველოს კომკავშირის მიერ ჩატარებული მუშაობის შესახებ. კონფერენციამ მოიწონა საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის მიერ გაწეული მუშაობა. ძირითადი მოხსენება იყო კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის ანგარიში, რომელიც გააკეთა პასუხისმგებელმა მდივანმა მეტონიძემ. მასში განხილულია აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის მიერ გაწეული ორგანიზაციული, მასობრივ-პოლიტიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო სოფლად მუშაობის საკითხებს. აღინიშნა, რომ კომკავშირს თავისი წვლილი უნდა შეეტანა წერაკითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციის, ანტირელიგიურ პროპაგანდასა და ახალგაზრდა გოგონებთან მუშაობის საქმეში.

კომკავშირის აჭარის VII საოლქო კონფერენციაზე კოოპერაციის შესახებ მოხსენებით გამოვიდა რუხაძე, რომელმაც დელეგატებს მიაწოდა ინფორმაცია ამ სფეროში არსებული მდგომარეობის შესახებ. აღნიშნა, რომ ავტონომიურ რესპუბლიკაში კოოპერაცია ჩანასახ მდგომარეობაში იყო, რეგიონში მხოლოდ 6 სამომხმარებლო კოოპერატივი ითვლებოდა. ამ საკითხზე მიღებულ დადგენილებაში ნათქვამია, რომ ახალგაზრდობას, განსაკუთრებით კომკავშირს აქტიური მონაწილეობა უნდა მიეღო კოოპერაციის განვითარებაში. კონფე-

რენციის დადგენილებით შეიცვალა კომკავშირის სახელწოდება. მას ეწოდა „ახალგაზრდობის ლენინური კომუნისტური კავშირი“. ამ გადაწყვეტილებას საფუძვლად დაედო რუსეთის კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმის 1924 წლის 24 იანვრის დადგენილება, რომელიც საბოლოოდ გაფორმდა რუსეთის კომკავშირის VII ყრილობაზე (1924 წ. 12-18 ივლისი).

კონფერენციაზე მსჯელობის საგანი იყო კომკავშირში მიღების რეგულირების საკითხი. ამის შესახებ დადგენილება მიიღო კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმმა 1924 წლის 2 თებერვალს. დადგენილებაში ნათქვამია, რომ კომკავშირი იზრდება მოსწავლეებისა და მოსამსახურეთა ხარჯზე, რის გამო შემცირდა მუშა ახალგაზრდობის რაოდენობრივი მანევრებელი. დადგენილებით 1924 წლის 1 თებერვლიდან შეწყდა კომკავშირის რიგებში მოსწავლეების, მოსამსახურეებისა და უმუშევარი მუშა ახალგაზრდობის მიღება.⁹ VII კონფერენციის დადგენილებით ქალაქად კომკავშირში მიიღებდნენ მხოლოდ მუშა ახალგაზრდობას და მოსწავლეებს „პროლეტარული ოჯახებიდან“.¹⁰

კომკავშირში ლენინური გაწვევის შედეგად, რომელიც ვ.ი. ლენინის გარდაცვალების (1924 წ. 21 იანვარი) შემდეგ გამოცხადდა, აჭარის კომკავშირული ორგანიზაცია რაოდენობრივად გაიზარდა. ამ მიმართულებით მუშაობას საფუძვლად დაედო საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის ლოზუნგი „არცერთი პატიოსანი მუშა ახალგაზრდა არ უნდა დარჩეს კომკავშირის გარეშე“.¹¹ 1924 წლის ნოემბრისათვის აჭარის კომკავშირის რიგებში ირიცხებოდა 1415 ახალგაზრდა, რაც 1922 წლის მანევრებელს ორჯერ აღემატებოდა. 1929 წლის 1 იანვრისათვის აჭარის კომკავშირის ორგანიზაციაში 4855 ახალგაზრდა ითვლებოდა.¹² პარტიული და კომკავშირული ხელმძღვანელობა განსაკუთრებულ ყუ-

⁹ იქვე, ს. 14, ფურც. 10-11.

¹⁰ იქვე, ს. 11, ფურც. 5.

¹¹ საქართველოს კომკავშირის ისტორიის ნარკვევები. თბ., 1968, გვ. 132.

¹² აცსა, პპოგ, ფ.9, ან. 9. ს. 226, ფურც. 69.

რადღებას აქცევდა სოფლის ახალგაზრდობის, კერძოდ, მო-
ჯამაგირეებისა და ღარიბი გლეხებიდან კომკავშირში მიღე-
ბას. ასეთი კურსი იმითაც იყო ნაკარნახევი, რომ 1925 წლის
ნოემბრისათვის თითოეულ მაზრაში 100-150 კომკავშირული
ითვლებოდა. მაგალითად ხულოს მაზრაში იყო კომკავშირის
5 უჯრედი, რომელიც 74 წევრსა და 13 კანდიდატს აერთიან-
ებდა. აჭარისწყლის მაზრაში – არსებობდა 7 უჯრედი. კი-
დევე უფრო მცირერიცხოვანი იყო კომკავშირლების რაოდენ-
ობა ქედის მაზრაში.¹³

აჭარის სოფლის ახალგაზრდობა კომკავშირში გაერთი-
ანებას გაუბრუნდა. პარტიული და კომკავშირული ხელმძღვა-
ნელობა მაზრებში სისტემატურად აგზავნიდა ინსტრუქტო-
რებს და სხვა მუშაკებს, რომლებიც ამ მიმართულებით
საგრძნობ მუშაობას ეწეოდნენ. ამ მუშაობის შედეგად სოფ-
ლის ახალგაზრდობის ნაწილი კომკავშირის რიგებში გაერ-
თიანდა და ჩამოყალიბდა პირველადი ორგანიზაციები. 1923-
1927 წლებში კომკავშირის უჯრედები შეიქმნა დაბა ქობუ-
ლეთში და სოფლებში: ბობოყეათში, ხუცუბანში, ლეღვაში,
ციხისძირში, სმეკალოვკაში, ჩაქვისთავში, ფიჭვნარში, კვი-
რიკეში, დიდჯამეში (ჩაისუბანი), ხალაში, დაგვაში, აჭში,
ალამბარში (ქობულეთის მაზრა), დოლოგანში, მარადიდში,
ფერიაში, ერგეში, ახალშენში, მახუნცეთში, ქედქედში, კა-
პანდბოში, ზემო ჯოჭოში, აჭარისაღმართში, გონიოში, აჭარ-
ისწყალზე, უნხითში, აგარაში, ჩიქუნეთში (ბათუმის მაზრა),
ხოხნაში, ზესოფელში, ალიქოღლებში (ოქტომბერი), ცხმო-
რისში, ვაიოში, საღორეთში (ქედის მაზრა), აღმეში (ოქტომ-
ბერი), აგარაში, ხიჭაურში, ოლადაურში, უჩამბაში, ჭვანში,
ძირკეაძეებში, ფანხაში, ნენიაში, ღორჯომში (ხულოს მაზ-
რა). 1927 წელს აჭარის მაზრებში ითვლებოდა 71 უჯრედი.
ქობულეთის მაზრაში აღირიცხა 22, ბათუმისაში – 23, ქედის
– 11, ხოლო ხულოს მაზრაში – 15 უჯრედი.¹⁴

მაზრებში შეიქმნა კომკავშირის სამაზრო კომიტეტები,
მცირერიცხოვანი აპარატი. მაგრამ მათ მნიშვნელოვანი უფ-

¹³ აცსა, პპოგ. ფ.1, ან. 1, ს. 385, ფურც. 8,11, 101.

¹⁴ აცსა, პპოგ. ფ.9, ან. 9, ს.108, ფურც. 117-119.

ლებები ჰქონდათ, რამდენადაც სოფლად კომუნისტები თითებზე ჩამოსათვლელი იყო. უპარტიო მასაზე ზემოქმედების მიზნით კომუნისტები და კომკავშირლები ერთად ატარებდნენ კრებებსა და თათბირებს. შედარებით მძლავრი კომკავშირული აპარატი ჩამოყალიბდა საოლქო კომიტეტში: შეიქმნა განყოფილებები, სააგიტაციო კოლეგია (აგიტკოლეგია), აღრიცხვის სამსახური და სხვა. კომკავშირის აპარატი პარტიული ორგანოების ანალოგიურ მუშაობას ეწეოდა, ოღონდ ნორჩებთან და მოზარდებთან. კომკავშირის მუშაობაში კელავ მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ორგანიზაციულ საკითხებს: კომკავშირის რიგებში ახალგაზრდობის მიღება, აღრიცხვის მოწესრიგება, კრებების, თათბირების, კონფერენციების, პრეზიდენტიზმისა და სამდივნოს სხდომების ჩატარების ორგანიზაცია, საკადრო საკითხები, კომკავშირული მეურნეობა, კონტროლი და სხვა.

XX საუკუნის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში აჭარის კომკავშირული ორგანიზაცია ახალი ამოცანების წინაშე აღმოჩნდა, რომელიც მმართველმა კომუნისტურმა პარტოკრატია დაუსახა. მათი გადაწყვეტის ფორმებზე, მეთოდებზე და შედეგებზე იყო საუბარი კომკავშირის საოლქო კონფერენციებზე, რომლებიც 1925-1930 წლებში გაიმართა. ცხადია, კონფერენციების მუშაობის პროცედურები იგივე დარჩა, რაც მანამდე ჩამოყალიბდა. 1925 წლის 6-9 თებერვალს შედგა აჭარის VIII საოლქო კონფერენცია, რომელსაც 188 დელეგატი ესწრებოდა (110 გადამწყვეტი ხმით და 78 სათათბირო ხმით). კონფერენციაზე 7 საკითხი განიხილეს, მაგრამ ძირითადი იყო კომკავშირის საოლქო კომიტეტის ანგარიში, ახალგაზრდობის წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციისა და სოფლად მუშაობის საკითხები. მგობენიას საანგარიშო მოხსენებაში აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის მიერ ერთი წლის განმავლობაში ჩატარებული მუშაობის შესახებ ლაპარაკი იყო შედეგებსა და პრობლემებზე. ხაზგასმით აღინიშნა კომკავშირის თვისებრივი შემადგენლობის გაუმჯობესების, პირველ რიგში, მუშა და ღარიბი გლეხების ფენებიდან კომკავშირის ზრდის შესახებ. ეს იყო პრობლემისად-

მი ანტისაზოგადოებრივი მიდგომა, მაგრამ რეცეპტი შეეშა-
ვებული იყო საკავშირო უმაღლესი ხელმძღვანელობის მიერ.

მოხსენებაში სსრ კავშირის საერთაშორისო და საშინაო
მდგომარეობის შესახებ, რომელიც გააკეთა საქართველოს
კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელმა
მუშაკმა იმედაძემ, ზოგადად იყო საუბარი სსრ კავშირის
მიღწევებისა და ახალი საერთაშორისო საფრთხის შესახებ.
აგეურქოვის საინფორმაციო მოხსენებაში საქართველოს ახ-
ალგაზრდობის ლენინური კომუნისტური კავშირის (ალკკ)
ცენტრალური კომიტეტის მუშაობის შესახებ, ყურადღება
გამახვილდა ახალგაზრდა მარქსისტების წინააღმდეგ ბრძო-
ლაზე, მოყვანილია ფაქტები მათი რაოდენობისა და საქმიან-
ობის, კომკავშირული ორგანიზაციის ახალგაზრდა მარქსის-
ტებთან დამოკიდებულების შესახებ და სხვა. კონფერენციამ
სწორად ჩათვალა საქართველოს ალკკ ცენტრალური კომი-
ტეტის მიერ აღებული კურსი. სულუხიას მოხსენებაში გად-
მოცემულია 1924-1925 წლებში კომკავშირის საოლქო კომი-
ტეტის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები ახალგაზრ-
დობის წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციისა და
კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობაში.¹⁵ მართალია, ამ
პრობლემაზე მუშაობდნენ პარტიული, სახელმწიფო ორგანო-
ები და პროფკავშირები, მაგრამ კომკავშირის მუშაობის არ-
ეალში მოქცეული იყო კომკავშირული ახალგაზრდობა.

საქართველოს ალკკ აჭარის IX საოლქო კონფერენციას
(1926 წ. 10-13 თებერვალი) დაესწრო 214 დელეგატი (148 გა-
დამწყვეტი ხმით და 66 სათათბირო ხმით). კონფერენციამ 7
საკითხი განიხილა, მაგრამ ძირითადი იყო კომკავშირის აჭ-
არის საოლქო კომიტეტის ანგარიში და სოფლად მუშაობის
შესახებ. აჭარის სოფლის მიმართ განსაკუთრებული ყურად-
ღება იმით იყო განპირობებული, რომ 20-იან წლებში სოფ-
ლის ახალგაზრდობის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კუ-
ლტურულ-საგანმანათლებლო მდგომარეობაში არსებითი
ცვლილებები არ შეიმჩნეოდა. უმძიმესი იყო ქალთა სქესის,
კერძოდ, ახალგაზრდა გოგონების საზოგადოებრივი მდგომა-

¹⁵ აცსა, პპოგ, ფ.9, ან. 9, ს. 27, ფურც. 1-11.

რეობა. კონფერენციის რეზოლუციაში ხაზგასმულია იმის შესახებ, რომ კომკავშირის მუშაობის სიმძიმის ცენტრი გადატანილი უნდა იქნას სოფლად, გაძლიერდეს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა. რეზოლუციაში საუბარია აჭარელი ახალგაზრდობის სახელმწიფო ორგანოებში, პარტიული და კომკავშირულ ორგანიზაციებში თანამდებობებზე დაწინაურების, მათი რაოდენობის გაზრდის შესახებ.¹⁶

XX საუკუნის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში აჭარის კომკავშირულ ორგანიზაციაში დისციპლინა კიდევ მეტად მოიმაღლა. ახალგაზრდობის მნიშვნელოვანი ნაწილი გულგრილად, ფორმალურად და უპასუხისმგებლოდ ეკიდებოდა კომკავშირულ საქმიანობას. ანტირელიგიურ პროპაგანდაზე აგებული პოლიტიკური და იდეოლოგიური ღონისძიებები ახალგაზრდობისათვის მიუღებელი იყო. აქტიურ ანტისაბჭოთა გამოსვლებს აზრი ეკარგებოდა, რადგან კომუნისტური ნებისმიერ ანტისაბჭოთა მოძრაობას სასტიკად უსწორდებოდა. ამიტომ კომუნისტური რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლაში დიდი მასშტაბი შეიძინა პასიური ბრძოლის ფორმებმა: კომკავშირის კრებების გაცდენებმა, საწევრო თანხის გადაუხდელობამ, ლოთობამ, ხულიგნობამ, ქურდობამ, გაფლანგვამ, კონტრაბანდამ და სხვა. 1926 წლის 1 თებერვლიდან 1927 წლის 1 თებერვლამდე აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის რიგებიდან გაირიცხა 91 ახალგაზრდა (79 კომკავშირის წევრი და 12 კანდიდატი). ლოთობის გამო გაირიცხა 17 კომკავშირელი, ქურდობის – 12, „კონტრრევოლუციური საქმიანობისათვის“ – 22, საწევროს გადაუხდელობისათვის 24 ახალგაზრდა და სხვა.¹⁷

ეს არ ყოფილა მხოლოდ აჭარისათვის დამახასიათებელი. საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ პასიური ბრძოლა მთლიანად სსრ კავშირში ფართოდ იყო გავრცელებული. საკავშირო აღკკ VII ყრილობამ სპეციალური დადგენილება მიიღო ამ მოვლენების აღმოსაფხვრელად და დაევაღათ რესპუბლი-

¹⁶ იქვე, ს.43, ფურც. 1-18.

¹⁷ აცსა, პოგ. ფ.9, ან. 9, ს. 51, ფურც. 1-2.

კურ და საოლქო ორგანოებს შეექმნათ საკონფლიქტო კომისიები. კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტთან საკონფლიქტო კომისია შეიქმნა 1926 წლის სექტემბერში 5 წევრის შემადგენლობით, რომელსაც დაევალა შეესწავლა ახალგაზრდობის მიერ კომკავშირისადმი გულგრილი დამოკიდებულებისა და არაწესიერი ყოფაქცევა და გაეტარებინა შესაბამისი ღონისძიებები. ერთი წლის განმავლობაში კომისიამ განიხილა 110 საკითხი, რომელიც ეხებოდა ახალგაზრდობის კომკავშირული საქმისადმი გულგრილ დამოკიდებულებას, ღოთობას, ხულიგნობას, ქურდობას, გაფლანგვას, დისციპლინის დარღვევას და სხვა ქმედებას, რის გამო კომკავშირიდან გაირიცხა 55 კომკავშირელი. მთლიანად 1926 წლის სექტემბრიდან 1927 წლის 1 მაისამდე ანალოგიური ქმედების გამო გაირიცხა 104 კომკავშირელი. ამ სიაში შედიოდა მუშაც, გლეხიც, მოსამსახურეც, ქართველი, რუსი, სომეხი და სხვა ეროვნების წარმომადგენელი.¹⁸

კომკავშირის აჭარის X საოლქო კონფერენციაზე (1927 წ. 15-19 იანვარი) საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის ი.ფირცხალავას საანგარიშო მოხსენებაში განსაკუთრებული ადგილი დაეთმო დისციპლინის განმტკიცებას, კომკავშირის რიგებში ახალგაზრდების მიღებას, აქცენტი გაკეთდა აჭარლების გაწვევრიანებაზე, რადგან ამ მიმართულებით არასახარბიელო მდგომარეობა იყო. კონფერენციაზე სპეციალურად განიხილეს საბჭოების მომავალ არჩევნებთან დაკავშირებით კომკავშირული ორგანიზაციის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური საქმიანობის შესახებ. კონფერენციამ დაავალა კომკავშირის ხელმძღვანელობას მუშაობის გაძლიერება, მისი როლის კიდევ მეტად ამაღლება საშეფო და სოფლად მუშაობაში, კოოპერაციისა და პიონერული ორგანიზაციის გაუმჯობესების და სხვა სფეროში. საკავშირო ალკკ ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის საინფორმაციო მოხსენების მოსმენის შემდეგ დადებითად შეაფასა მის მიერ გაწეული მუშაობა.¹⁹

¹⁸ აცსა, პპოვ, ფ.9, ან. 9, ს. 51, ფურც. 3-11.

¹⁹ იქვე, ს.60, ფურც. 1-37; ს. 61, ფურც. 1-54.

აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის XI, XII და XIII საოლქო კონფერენციებზე ძირითადი მსჯელობის საგანი იყო ინდუსტრიალიზაციის, სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციისა და ოპოზიციასთან ბრძოლის საკითხები, ამ პრობლემების გადაწყვეტაში ახალგაზრდობის როლი და ამოცანები. XI კონფერენციაზე (1928 წ. 28 იანვარი-3 თებერვალი) მონაწილეობდა 251 დელეგატი (222 გადამწყვეტი ხმით და 29 სათათბირო ხმით). კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობდა საქართველოს ცაკის თავმჯდომარე ფ. მახარაძე და საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი ა. ფანცხავე. ეს უკანასკნელი გამოვიდა მოხსენებით საკავშირო კპ(ბ) XV ყრილობის შედეგების შესახებ. კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის ი. ფირცხალავეს საანგარიშო მოხსენებაში, როგორც წესი, ყველა ძირითადი საკითხია მიმოხილული, რაც ახალგაზრდობის ცხოვრებას ეხება. მაგრამ ძირითადი აქცენტი გაკეთდა ოპოზიციასთან გამართული დისკუსიის შესახებ.

აჭარის საოლქო კომუნისტურ ორგანიზაციაში ტროცკისტულ ოპოზიციასთან დისკუსია 1927 წლის ნოემბრის მეორე ნახევარში დამთავრდა. კომკავშირულ ორგანიზაციაში 21 ნოემბრიდან განახლდა და მასში ჩაება ახალგაზრდობის აქტივი. კონფერენციაზე აღინიშნა, რომ ოპოზიციონერები აჭარაში ჩამოვიდნენ მოსკოვიდან და თბილისიდან, რომლებმაც აჭარის საწარმო-დაწესებულებებში მოაწყვეს კრებები, სადაც იცავდნენ თავიანთ შეხედულებას, ქობულეთში ოპოზიციური ორგანიზაციაც შექმნეს. აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის აპარატმა ცენტრალური სადირექტივო ორგანოებიდან მიიღეს რეცეპტი, თუ რა საკითხებზე გამართულიყო დისკუსია ტროცკისტულ ოპოზიციასთან. ამ რეცეპტის მიხედვით, დისკუსია გაიმართა 2 საკითხზე: სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმა და სოფლად მუშაობის შესახებ; კომკავშირი საკავშირო კპ(ბ) XVI ყრილობის წინ.

ამ დისკუსიისათვის კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტი სპეციალურად მოემზადა. კომკავშირულ უჯრედებში

საგანგებო კრებები ჩატარდა, სადაც საკითხები დამუშავდა და პოზიციები გამოიკეთა. შემდეგ გაიმართა ქალაქის აქტივის კრება, რომელზეც ოპოზიციონერებთან ერთად განიხილეს სადისკუსიო საკითხები. კონფერენციაზე აღინიშნა, რომ ოპოზიციონერები დამარცხდნენ. მხოლოდ 5 კაცმა დაუჭირა მხარი ოპოზიციას. ასეთივე დისკუსია გაიმართა მეორე საკითხის შესახებ. მასში 98 ოპოზიციონერი მონაწილეობდა. სადისკუსიო კრებებზე მონაწილე 1000 კაციდან ოპოზიციას მხარი დაუჭირა 10 კაცმა. საეარაუდოა, რომ აჭარის კომკავშირელი ოპოზიციონერების უმრავლესობამ, ხელისუფლებას ზეწოლის შედეგად, ვერ შეძლო თავისი შეხედულების ბოლომდე დაცვა. ისინი, ვინც მტკიცე ოპოზიციონერები იყვნენ, კომკავშირის რიგებიდან გარიცხეს. კომკავშირის XI კონფერენციაზე მკვეთრად დაისვა საკითხები ორგანიზაციული მუშაობის გაძლიერებისა და მუშა ახალგაზრდობის სასოგადოებრივ-პოლიტიკური აქტიურობის ამაღლების შესახებ.²⁰

კიდევ უფრო წარმოადგენლობითი იყო კომკავშირის აჭარის XII საოლქო კონფერენცია (1929 წ. 25-31 იანვარი), რომელმაც შეაჯამა ერთი წლის განმავლობაში ჩატარებული მუშაობა. კონფერენციას ესწრებოდა 287 დელეგატი (258 გადაწყვეტი ხმით და 29 სათათბირო ხმით). XII კონფერენციამ განიხილა 5 საკითხი: კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის ანგარიში; სარევიზიო კომისიის ანგარიში; კომკავშირის მუშაობის ახლებურად გარდაქმნის შესახებ; აჭარის კომკავშირის საქმიანობა ახალი ყოფისათვის; არჩევნები (კომკავშირის საოლქო კომიტეტისა და სარევიზიო კომისიის შემადგენლობისა). კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის კარსანიძის საანგარიშო მოხსენებასა და ამ საკითხზე მიღებულ რეზოლუციაში ნათქვამია, რომ ორგანიზაციული და იდეურ-პოლიტიკური მუშაობის მნიშვნელოვანი შედეგია ტროცკისტული ოპოზიციის დამარცხება, რაშიც კომკავშირულმა ახალგაზრდობამ საგრძნობი წვლილი შეიტანა.

²⁰ აცსა. პპოგ. ფ.9, ან. 9, ს. 97, ფურც. 1-6, 32-34; 63-72.

კონფერენციის რეზოლუციაში ხაზგასმულია სახელმწიფო და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ორგანიზაციების აპარატში ბიუროკრატიზმისა და პროტექციონიზმის დაძლევის, კრიტიკისა და თვითკრიტიკის განვითარების აუცილებლობის შესახებ. მათი წინა პლანზე, წამოწევა ნიშნავდა იმას, რომ ამ მიმართულებით სერიოზული პრობლემები არსებობდა და როგორც პარტიული, ისე კომკავშირული აპარატი სამართლიანად შიშობდა, ბიუროკრატიზმისა და პროტექციონიზმის პირობებში მათი ავტორიტეტი კიდევ მეტად შელახული აღმოჩნდებოდა.

დელეგატების დიდი ინტერესი და აქტიურობა გამოიწვია მოხსენებებმა კომკავშირის საქმიანობა ახალი ყოფისათვის და კომკავშირის მუშაობის ახლებურად გარდაქმნის შესახებ. კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტისა და სამაზრო კომიტეტების აპარატის პასუხისმგებელი მუშაკები, კონფერენციის დელეგატები გაბედულად ვერ გამოვიდნენ პარტოკრატიის განზრახვის აჭარაში მოძალადეების მიერ იძულებით გაერცვლებული წესჩეულება ერთი ხელისდაკერით, მოსამზადებელი მუშაობის გარეშე ლიკვიდაციის შესახებ. კონფერენციის საანგარიშო მოხსენებასა და სხვა მასალებში ნათქვამია, რომ ხელისუფლებისა და აჭარის მუსლიმანი მოსახლეობის დაპირისპირების ძირითადი საკითხებია ჩადრის მოხდა, მედრესების დახურვა და საბჭოების გადარჩენები. მოსახლეობა ვერ იტანდა საბჭოთა ხელისუფლებას: მტრულად ხედებოდა საბჭოების არჩევნებისა და გადარჩევნების კამპანიას.

საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის ა.ფანცხაევას სიტყვასა და კონფერენციის რეზოლუციაში მთავარ ამოცანად დასახელებულია ჩადრის მოხდისა და მუსლიმანური მორწმუნეების, მედრესა და მექთებეს (მუსლიმანური რელიგიური სასწავლებლები) წინააღმდეგ გადაუდებელი ბრძოლის შესახებ. კონფერენციამ ხელისუფლებისგან მოითხოვა სპეციალური დეკრეტის გამოცემა ჩადრის მოხდის შესახებ, ათეისტური მუშაობის გაძლიერება, სკოლიდან თურქული ენის მასწავლებელთა განდევნა, იმ ადამიანების წინააღმდეგ საჩვენებელი სასამართ-

თლოს ნატარება, ვინც ეწევა კონტრაბანდულ საქმიანობას, ხულიგნობას, ლოთობას, დადის მეწეთებში, ასრულებს მუსლიმანურ აღმსარებლობას და სხვა.

კონფერენციამ დააწესა კომკავშირის საოლქო და სამაზრო კომიტეტების აპარატს ნაეტარებინა საჭირო მუშაობა აჭარელი ახალგაზრდების არმიაში გაწვევის სასარგებლოდ. ეს იყო პირველი ღონისძიება, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლებამ გადაწყვიტა ჯარში გაეწვია 1906 წელს დაბადებული აჭარელი ახალგაზრდები. მანამდე ვერცერთმა ხელისუფლებამ ვერ შეძლო აჭარელების ჯარში გაწვევა. კონფერენციამ კომუნისტური პარტოკრატიისადმი ბრმა მიბაძვით შეძლებული აჭარელი გლეხები კლასობრივ მტრად გამოაცხადა და ანტისაბჭოთა გამოსვლები ხელოვნურად მას მიაწერა. კონფერენციამ მოითხოვა როგორც შემარცხენე, ისე შემარჯვენე გადახრის წინააღმდეგ კომკავშირისა და მთლიანად ახალგაზრდობის ბრძოლის გაძლიერება. კონფერენციის მუშაობაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა „მსუბუქი კავალერიის“ როლს კონტროლის განხორციელებაში. პირველი ხუთწლედის დასაწყისში (1928 წ.) „მსუბუქი კავალერიის“ შტაბი ჩამოყალიბდა კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტთან, ხოლო სამაზრო კომიტეტებში და კომკავშირულ უჯრედებში შეიქმნა „მსუბუქი კავალერიის“ ჯგუფები. ისინი აწყობდნენ რეიდებს ხენათესვის დროს და მოსავლის აღებისას, აკონტროლებდნენ დაწესებულებათა და საწარმოთა მიერ ფინანსების ხარჯვას, ებრძოდნენ ბიუროკრატიზმს და სხვა სახის დამახინჯებებს. კონფერენციამ გადაჭრით მოითხოვა „მსუბუქი კავალერიის“ გაძლიერება.²¹

ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებისათვის ბრძოლაში მოსახლეობის მხარდაჭერის მიზნით კომუნისტური პარტოკრატია აწყობდა მუშა ახალგაზრდობის კონფერენციებს. მაგალითად, 1929 წლის 28 აგვისტოს ბათუმში გაიმართა ქალაქის მუშა-ახალგაზრდობის კონფერენცია, რომელზეც მოხსენებები გამოვიდა საქართველოს ალკკ ცკ-ის მდივანი ა. მგელაძე. ამ საკითხის შესახებ მიღებულ რეზოლუ-

²¹ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, სს. 147, 148, 149, 151, 152, 153, 156.

ციაში ნათქვამია, რომ აუცილებელია სახელმწიფო აპარატის გაწმენდა „კლასობრივი მტრების“, ბიუროკრატებისა და საქმის გამჭიანურებლებისაგან. მიზანი ის იყო, რომ სახელმწიფო აპარატი გაეწმინდათ განსხვავებული შეხედულების მქონე მოხელეებისაგან. ამასთან, კონფერენციამ მოუწოდა 1907 წელს დაბადებულებს გამოეჩინათ პასუხისმგებლობა სამხედრო სამსახურში გაწვევასთან დაკავშირებით.²²

1929 წლის ანტისაბჭოთა გამოსვლებში პასუხისმგებლობა ნაწილობრივ დააკისრეს აჭარის კომკავშირულ ორგანიზაციას. საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა 1929 წლის ივნისში მოისმინა კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტისა და ხულოს სამაზრო კომიტეტის მდივნების მოხსენებები 1929 წლის ამბებთან დაკავშირებით. რეზოლუციაში არადამაკმაყოფილებლად ჩაითვალა კომკავშირის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მუშაობა, განსაკუთრებით ანტირელიგიური საქმიანობა. ყურადღება გამახვილდა ჩადრის მოხდის, მესლიმანური რელიგიური დღესასწაულების, წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციის და სხვა საკითხების შეფასება. მართალია, პლენუმის რეზოლუციაში შემცირებულია აქცენტი მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული მეთოდების გამოყენებაზე, მაგრამ პრინციპში პარტიული და კომკავშირული ხელმძღვანელობა ამ მეთოდს ვერ ეშვებოდა.²³ 1929 წლის ივლისში კომკავშირის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტისა და საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის გაერთიანებული პრეზიდიუმის სხდომაზე სპეციალურად განიხილეს საქართველოს კომუნისტური კავშირის აჭარის საოლქო, ქედისა და ხულოს სამაზრო კომიტეტების მდივნების მოხსენებები 1929 წლის ამბებთან დაკავშირებით.

პრეზიდიუმის რეზოლუციაში აღნიშნულია, რომ კომკავშირული კომიტეტები ბრმად დაემორჩილენ ზემდგომი პარტიული და სახელმწიფო ორგანოების მითითებებს და ვერ გაითვალისწინეს კუთხის მთელი რიგი თავისებურებანი, გამოიჩინეს უხეშობა, გამოიყენეს მბრძანებლურ-ადმინისტრა-

²² აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 165, ფურც. 1-9.

²³ აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 158, 1-7.

ციული მეთოდები. ამასთან, კომკაეშირის საოლქო და სამაზრო კომიტეტების მთავარ ამოცანად დაისახა სასულიერო წოდების გავლენის შესასუსტებლად ბრძოლის გაძლიერება, კომკაეშირლების მიერ ჩადრის ტარების, მეჩეთებში სიარულისა და რელიგიური წეს-ჩვეულებების შესრულების აკრძალვა. პრეზიდუმის სხდომამ დააეღა საოლქო და სამაზრო კომიტეტებს კომკაეშირის რიგებიდან იმ ახალგაზრდების გარიცხვა, რომლებიც არ შეასრულებენ ამ მოთხოვნებს.²⁴ ანტისაბჭოთა გამოსვლებთან დაკავშირებით 1929 წელს ხულოს მაზრაში კომკაეშირის რიგებიდან გარიცხეს 36 ახალგაზრდა, ხოლო ქედის მაზრაში – 47.²⁵

საკმაოდ წარმომადგენლობითი იყო აჭარის კომკაეშირული ორგანიზაციის XIII საოლქო კონფერენცია (1930 წ. 28 ნოემბერი-5 დეკემბერი). კონფერენციას ესწრებოდა 228 დელეგატი (210 გადამწყვეტი ხმით და 18 სათათბირო ხმით). კონფერენციამ 7 საკითხი განიხილა, მაგრამ მთავარი ყურადღება დაეთმო სოფლად მიმდინარე გარდაქმნებს, მემარჯვენე დაჯგუფების წინააღმდეგ ბრძოლას, პირველი ხუთწლედის მეორე წლის შედეგებს და მომდევნო წლის ამოცანებს. საქართველოს აღკკ აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივნის ლევან ჯაფახიშვილის მოხსენებაში, დელეგატების გამოსვლებსა და რეზოლუციაში, როგორც წესი, მიმოხილულია ჩატარებული მუშაობის შედეგები და დასმულია ამოცანები, რომლებიც მომავალში უნდა გადაწყვეტილიყო.

კომკაეშირის აჭარის XIII საოლქო კონფერენციაზე განსაკუთრებული მსჯელობის საგანი იყო სოფლის მეურნეობის გარდაქმნის, კოლექტივიზაციისა და ინდუსტრიის მშენებლობის, პირველი ხუთწლედის მეორე წლის შედეგები და მომდევნო წლის ამოცანები, დამკერფლთა მოძრაობის განვითარება და სხვა საკითხები. მათ მიმართ საგანგებო ყურადღების გამახვილება იმითაც იყო ნაკარნახევი, რომ პირველი ხუთწლიანი გეგმის განხორციელების დროს საკაეშირო კპ(ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტში ჩამოყალიბდა ახ-

²⁴ იქვე. ფურც. 14-16.

²⁵ იქვე. ს. 226. ფურც. 73-74.

ალი მიმდინარეობა, რომელიც ცნობილია სირცოვ-ლომინაძის ჯგუფის სახელწოდებით. მას მხარს უჭერდა ამიერკავკასიის პარტოკრატიისა და კომკავშირის სამხარეო კომიტეტის პასუხისმგებელი მუშაკების ნაწილი.

სირცოვ-ლომინაძის ჯგუფმა პარტიისა და სახელმწიფოს უმაღლეს ხელმძღვანელობას წაუყენა ბრალდება, რომ სოციალისტური შეჯიბრებით, დამკვერელური მოძრაობის შემოღებით მუშათა კლასს აცლიან ენერგიასა და ძალას. ფაქტობრივად იგი არის ქანცგამცლელი სისტემის ნაირსახეობა და გამოვიდნენ მის წინააღმდეგ. დღევანდელი გადასახედიდან სირცოვ-ლომინაძის ჯგუფის პოზიცია დამკვერელური მოძრაობის მიმართ სიმაღლის ელემენტებს შეიცავს. მეორე ბრალდება ის იყო, რომ ადგილი აქვს კრიტიკის ჩახშობას, თავისუფალი აზროვნების აკრძალვას, ყუიდალურ-ბატონყმურ დამოკიდებულებას მუშებისა და გლეხების მიმართ. ასეთი ბრალდება სიმაღლეს შეესაბამება. ბლომინაძე მაშინ მუშაობდა საკავშირო კ(ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის მდივნად და მის წინააღმდეგ ბრძოლა იოლი არ იყო. ამის მიუხედავად, ბ. ლომინაძე და მისი მიმდევრები დამარცხდნენ. ისინი გაათავისუფლეს დაკავებული პოსტებიდან.

საქართველოს ალკ აჭარის XIII საოლქო კონფერენციამ დაგმო სირცოვ-ლომინაძის ჯგუფის შეხედულება და მხარი დაუჭირა საკავშირო კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ ხაზს. კონფერენციაზე მემარჯვენეთა მიმდევრები მონათლეს, როგორც კონტრრევოლუციონერები, მოითხოვეს მათ წინააღმდეგ დაუნდობელი ბრძოლის ჩატარება.²⁶ კომკავშირის აჭარის საოლქო კონფერენციაზე მემარჯვენე გადახრის მხარდამჭერები ფაქტობრივად არ დაფიქსირებულა. თუმცა არსებობს ცნობები, რომ აჭარის კომკავშირულ ახალგაზრდობაში იყვნენ მათი მიმდევრები.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ქვეყანაში, მათ შორის აჭარაში, ჩამოყალიბდა ნორჩი თაობისა და ახალგაზრდობის აღზრდის ერთიანი კარდახშული სისტემა. მას საფუძვლად დაედო კომუნისტური იდეოლოგია და საერთო კონც-

²⁶ აცსა, პოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 226. ფურც. 1-18.

ევცია კომუნიზმის შესახებ. აღზრდის სისტემა, შინაარსი და ფორმები მთლიანად იდეოლოგიზებული გახდა. ამის მიხედვით ნორჩი თაობა და ახალგაზრდობა იყოფოდა საფეხურებად: ოქტომბრელი, პიონერი და კომკავშირელი. ოქტომბრელებისა და პიონერების აღზრდა კომკავშირს დაეკისრა. აჭარაში XX საუკუნის 20-იან წლებში ამ მიმართულებით მუშაობაში მხოლოდ სიმბოლური ნაბიჯები გადაიდგა. პიონერთა რაზმები შეიქმნა, როგორც სკოლებთან, ისე კლუბებთან, ბიბლიოთეკებთან და ქოხ-სამკითხველოებთან.

კომკავშირის იდეოლოგიური და მასობრივ-პოლიტიკური საქმიანობა პარტიული მუშაობის ანალოგიური იყო. ამ მუშაობის შინაარსი განსაზღვრული იყო საერთო მიზანდასახულობით. ფორმები რამდენადმე განსხვავდებოდა, რაც განპირობებული იყო ახალგაზრდობის ასაკით, საერთო მომზადების, გათვითცნობიერების დონით, ინტერესით და სხვა ფაქტორებით. კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტთან 1923 წელს შეიქმნა აგიტკოლეგია, რომლის ამოცანას შეადგენდა ახალგაზრდებს შორის მასობრივ-პოლიტიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა, საშეფო და სხვა სახის ღონისძიებების ჩატარება. კულტურულ-საგანმანათლებლო და მასობრივ-პოლიტიკური მუშაობის კერად ითვლებოდა კომკავშირის კლუბები. კომკავშირის კლუბი ბათუმში 1922 წელს გაიხსნა. 1925 წლის აპრილში მას ეწოდა მუშა-ახალგაზრდობის კლუბი.²⁷ კლუბის წევრებს ირჩევდნენ კომკავშირის უჯრედების საერთო კრებებზე. კლუბის საქმიანობას წარმართავდა გამგეობა, რომელიც აირჩეოდა კლუბის წევრთა საერთო კრებაზე. ამავე კრებაზე ირჩევდნენ სარევიზიო კომისიას, რომელიც აკონტროლებდა კლუბის ფინანსურ საქმიანობას.

კლუბის ფინანსები შედგებოდა საწევრო ანარიცხებისა და სახელმწიფო დაფინანსებისაგან. 1925 წლის 1 მარტის ცნობით ბათუმის მუშა ახალგაზრდობის კლუბის წევრი იყო 445 ახალგაზრდა, მაგრამ მათი ნაწილი ინტერესს არ ავლენდა საკლუბო მუშაობისადმი. მომდევნო წლებში კომკავ-

²⁷ აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ხ. 40, ფურც. 14-15.

შირული კლუბები და ბიბლიოთეკები გაიხსნა სამაზრო ცენტრებში. 1926 წლის ივლისისათვის აჭარაში მოქმედებდა 4 კომკავშირული კლუბი და 7 ბიბლიოთეკა. კლუბების წევრი იყო 933 კაცი. ეროვნების მიხედვით ქართველი იყო 373 (115 აჭარელი), რუსი - 225, სომეხი - 150, ბერძენი - 30, სხვა ეროვნების წარმომადგენელი - 105. კლუბებთან და ბიბლიოთეკებთან შეიქმნა თვითმოქმედი წრეები: დრამატული, საგუნდო, ლიტერატურული, სპორტული, მუსიკალური, სასოფლო-სამეურნეო, სამხედრო-საზღვაო, ხელოვნების და სხვა სახის წრეები. 1926 წლის ცნობით, კომკავშირულ კლუბებთან და ბიბლიოთეკებთან მუშაობდა 38 თვითმოქმედი წრე (18 კლუბებთან და 20 ბიბლიოთეკებთან), რომელშიც ჩაბმული იყო 548 კომკავშირელი.²⁸

მუშა ახალგაზრდობის კლუბები იყო არა მარტო კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის ცენტრი, არამედ მოზარდი თაობის გართობისა და დასვენების კერებიც. თვითმოქმედი წრეები მუშაობდნენ ქართულ და რუსულ ენებზე, აწყობდნენ გასვლით ღონისძიებებსაც. მაგრამ ეს ყველაფერი იყო შეზღუდული სახით, რამდენადაც მათ არ ჰქონდა საჭირო მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და ფინანსური საშუალებები.

კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის საქმიანობაში პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ სფეროს საგრძნობი ყურადღება ექცეოდა, მაგრამ XX საუკუნის 20-იან წლებში ამ მიმართულებით ეფექტი ნაკლები იყო. იგი დიდ ზეგავლენას ვერ ახდენდა ახალგაზრდობის ცნობიერებაზე, ყოფაქცევასა და ზნეობაზე. 20-იანი წლების პირველ ნახევარში კომკავშირს არ გააჩნდა ერთიანი პოლიტიკური სწავლების სისტემა. პოლიტიკური განათლება ძირითადად ქ. ბათუმში მიმდინარეობდა. სამაზრო ცენტრებსა და სოფლებში 20-იანი წლების მეორე ნახევარში დაიწყო, მაგრამ საამისო კადრები არ იყო და ახალგაზრდობასაც ინტერესი არ გამოუჩენია. კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის 1926 წლის მოხსენებაში ნათქვამია: სოფლად ახალგაზრდობის პოლიტმომზადე-

²⁸ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 42, ფურც. 3-8; ს. 46, ფურც. 4-5.

ბის კუთხით მძიმე ვითარებაა. არ არის შესაბამისი კადრები, მატერიალური ბაზა და თვალსაწიწება. აჭარაში აღრიცხვაზე მყოფი 1089 კომკავშირელიდან პოლიტსკოლებში ჩაბმული იყო მხოლოდ 545 მსმენელი.²⁹

პოლიტსკოლები სამსაფეხურიანი იყო. 1926 წელს ძირითადი დატვირთვა მოდიოდა პირველი საფეხურის სკოლებზე. 17 პოლიტსკოლიდან პირველი საფეხურისა იყო 14, ხოლო მსმენელთა რაოდენობა 420 კომკავშირელს უდრიდა. მეორე საფეხურის მხოლოდ 3 პოლიტსკოლა შეიქმნა 125 მსმენელით. მესამე საფეხურის სკოლები საერთოდ არ შექმნილა. მიზეზად დასახელებულია ის გარემოება, რომ კომკავშირელებს შორის ამისათვის მომზადებული ახალგაზრდები არ აღმოჩნდნენ. პოლიტსკოლებში მეცადინეობა კვირაში სამჯერ ტარდებოდა, ძირითადად გამოიყენებოდა საუბრის მეთოდი, იშვიათად – ლექციური ფორმა. პოლიტსკოლებში ასწავლიდნენ რუსეთის და საქართველოს კომკავშირის ისტორიას, ვ.ი. ლენინის ბიბეგრაფიას, საკავშირო ალკა წესდებას.³⁰ კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობა უკმაყოფილო იყო პროპაგანდისტების დაბალი მომზადების გამო. ამის შესახებ არაერთხელ აღინიშნა კონფერენციებზე, პლენუმებსა და პრეზიდიუმის სხდომებზე.

მართლაც, კომკავშირელებს დაბალი განათლება ჰქონდათ, ბევრმა მათგანმა წერა-კითხვაც არ იცოდა. ცხადია, ისინი კარგად ვერ აცნობიერებდნენ მოვლენებს, ბრმად მიყვებოდნენ ღინებას. იმხანად მსოფლიოში, სსრ კავშირში, კერძოდ, საქართველოში მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხდებოდა, მრავალფეროვანი იყო საინფორმაციო გარემო, მაგრამ კომუნისტურ პარტოკრატიას არ აწყობდა ახალგაზრდობისათვის, და არა მარტო მათთვის, ჭეშმარიტი და მრავალფეროვანი ინფორმაციის მიწოდება. კომუნისტური პარტოკრატისათვის კარგად იყო ცნობილი, რომ ჭეშმარიტი ინფორმაციის მიწოდება, პრობლემების ობიექტურად გაშუქება მათ ავტორიტეტსა და გავლენას დიდად შელახავდა. ამიტომ მთელი

²⁹ აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 46, ფურც. 1-3.

³⁰ აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 45, ფურც. 1; ს.46, ფურც. 1-3.

იდეოლოგიური და მასობრივ-პოლიტიკური მუშაობა ერთი პარტიის-კომუნისტური პარტოკრატიის კონცეფციის ჩარჩოებში მიმდინარეობდა და მრავალ შემთხვევაში დემაგოგიასა და სიცრუეზე იყო აგებული.

კომუნისტური იდეოლოგიის მიმართ ახალგაზრდობის დაინტერესების მიზნით კონფერენციებიც ტარდებოდა. 1929 წლის 15 ივნისს ქ. ბათუმში ჩატარდა კონფერენცია პოლიტიკური განათლების შესახებ, რომელსაც 163 მსმენელი ესწრებოდა. კონფერენციაზე განიხილეს კომკავშირის პოლიტიკური განათლებაში არსებული ვითარება და განსაზღვრეს ამ მიმართულებით ჩასატარებელი მუშაობა.

შესამჩნევი ცვლილებები განიცადა პოლიტიკური განათლების სისტემა და ფორმებმა. 1926-1927 სასწავლო წლიდან სამსაფეხურიანი სწავლების ნაცვლად შემოიღეს ერთიანი პოლიტიკური განათლების სისტემა, რომელშიც შედიოდა პოლიტსკოლები, მიმდინარე პოლიტიკის შემსწავლელი და თეოტეგანათლების წრეები. პოლიტიკურ სწავლებაში ჩაბმული იყო 1326 მსმენელი. მათ შორის: პოლიტსკოლებში 884, თეოტეგანათლების წრეებში - 181, მიმდინარე პოლიტიკის შემსწავლელ წრეებში - 261 მსმენელი. პოლიტიკური განათლების სისტემაში, გასაბჭოებიდან მოყოლებული, კურსი აღებული იყო მუშა ახალგაზრდობასა და გოგონებზე. 1929 წელს პოლიტიკური განათლების სისტემაში გაერთიანებული საერთო რიცხვიდან მუშა იყო 695, ხოლო გოგონა 303 მსმენელი.³¹

XX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს და 30-იანი წლების დასაწყისში ახალგაზრდობის პოლიტიკური განათლების სწავლებაში შინაარსობრივად არსებითი ცვლილებები არ ყოფილა. კომკავშირის პოლიტიკური განათლების სისტემა და შინაარსი აგებული იყო იმგვარად, რომ ჩაენერგათ ახალგაზრდობისათვის კომუნისტური მომავლის ბრმა რწმენა. მომავალი ცხოვრების ია-ვარდებით დახატვით, რაც სსრ კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ელიტის დირექტივებით მიმდინარეობდა, იფარებოდა რეალური გაჭირვება და სიძნელეები. მომავლის ბრმა რწმენით. ახალგაზრდობა, როგორც

³¹ აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 121, ფურც. 19.

საზოგადოების სხვა ნაწილი, იტანდა მათ. ნაწილობრივი ფორმალური ცვლილებები იმაში გამოიხატა, რომ პოლიტიკური სწავლების სკოლებსა და წრეებში დაწესდა მეცადინეობის დაწყებისა და დამთავრების ერთიანი თარიღი და შემოიღეს გამოსაშვები გამოცდები.

საგრძნობლად გაძლიერდა ყურადღება ახალგაზრდობის ინტერნაციონალური და „ბოლშევიკური სულიკეთებით“ აღზრდისათვის. ამ მიზნით შემოიღეს კომუნისტური პარტიის ყრილობების, კონფერენციებისა და პლენუმების მასალების სწავლება. აჭარაში პირველად შეიქმნა მარქსიზმ-ლენინიზმის შემსწავლელი წრეები. მეცადინეობები მიმდინარეობდა, ქართულთან ერთად, რუსულ, სომხურ და თურქულ ენებზე. მაგალითად, 1929-1930 სასწავლო წელს ქბათუმში მოქმედი 20 პოლიტსკოლიდან ქართულ ენაზე მეცადინეობა მიმდინარეობდა 10 მათგანში, რუსულზე – 8, სომხურზე – 1, თურქულ ენაზე – 1 პოლიტსკოლაში. მიმდინარე პოლიტიკის შემსწავლელი 10 წრიდან ქართულ ენაზე მეცადინეობა მიმდინარეობდა 5 წრეში, ამდენივე იყო რუსულ ენაში. მარქსიზმ-ლენინიზმის შემსწავლელი მხოლოდ 2 წრე მოქმედებდა ქართულ და რუსულ ენებზე. მთლიანად 1929-1930 სასწავლო წელს პოლიტიკურ განათლებაში გაერთიანებული იყო 1467 მსმენელი. მათ შორის 131 კომკავშირგარეშე ახალგაზრდა.

ქ. ბათუმთან შედარებით კომკავშირის პოლიტიკური განათლება კვლავ დაბალ დონეზე იდგა მაზრებში. აქ მრავლად იყვნენ წერა-კითხვის უცოდინარი და ნაკლებად მცოდნე ახალგაზრდობა, რაც გაველენას ახდენდა პოლიტიკური განათლების სწავლებაზე. ამის მიუხედავად, რაიონებში შეიქმნა პოლიტსკოლები და მიმდინარე პოლიტიკის შემსწავლელი წრეები. 1929-1930 სასწავლო წელს ამ ტიპის სწავლებაში გაერთიანებული იყო 1780 მსმენელი. მთლიანად აჭარაში კომკავშირის პოლიტიკური განათლების სწავლებაში ჩაბმული იყო 3253 ახალგაზრდა,³² რაც რაოდენობრივად მნიშვნელოვან წინსვლას ნიშნავდა.

³² აცსა, აპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 264. ფურც. 1-2.

XX საუკუნის 20-იან წლებში აჭარის კომკავშირული ორგანიზაცია მნიშვნელოვან მუშაობას ეწეოდა ახალგაზრდობის წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის ლიკვიდაციისათვის. მართალია, ამ საკითხზე მუშაობდნენ სახელმწიფო ორგანოები, პარტიული და პროფკავშირული ორგანიზაციები, მაგრამ კომკავშირის ხელმძღვანელობას თავისი წვლილი შეჰქონდა. საკითხი პერიოდულად იხილებოდა კომკავშირის კონფერენციებზე, საოლქო კომიტეტის პლენუმებსა და პრეზიდიუმის სხდომებზე. საქართველოს ალკა აჭარის VIII საოლქო კონფერენციამ სპეციალურად განიხილა პოლიტიკური განათლების საკითხი და ძირითადი აქცენტი გაკეთდა წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის ლიკვიდაციაზე. ამ მიმართულებით 1924-25 წელს შეიმუშავეს სამწლიანი პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა 16-40 წლის ქალ-ვაჟთა სწავლებას. აღრიცხული იყო 28000 ახალგაზრდა, რომელთაგან ქალაქში ითვლებოდა 9000, ხოლო სოფლად - 19000. სამწლიანი პროგრამა უნდა დამთავრებულიყო 1927 წლისათვის. ამ მიზნით შეიქმნა წერა-კითხვის უცოდინარობის და მცირემცოდნეობის სალიკვიდაციო სკოლები და პუნქტები. კომკავშირი მათ მიმართ კონტროლსა და დახმარებას ახორციელებდა.³³

ამ რთული საკითხის მოკლე დროში გადაწყვეტა შეუძლებელი ჩანდა, რადგან სოფლის ახალგაზრდობა პირველ წლებში ამ კამპანიას სიმპათიით არ ხვდებოდა. ამის შესახებ კომკავშირის VIII საოლქო კონფერენციაზე აღინიშნა, რომ დასაწყისში გლეხები წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის ლიკვიდაციის ღონისძიებებს უნდობლობას უცხადებდნენ.³⁴ შემდგომში მდგომარეობა შეიცვალა. 1926 წლისათვის წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის სალიკვიდაციო სკოლებში ჩაბმული იყო 2311 ახალგაზრდა, მათ შორის 714 კომკავშირელი და სხვები უპარტიო ახალგაზრდები იყვნენ.³⁵ მომდევნო წლებში ამ მი-

³³ აცხა. პოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 27. ფურც. 8.

³⁴ იქვე.

³⁵ აცხა. პოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 45. ფურც. 7-8.

მართულებით მიღწევები მნიშვნელოვანი იყო და განსაკუთრებულ ყურადღებას აღარ მოითხოვდა.

კომკავშირლები მონაწილეობდნენ სახელმწიფო ორგანოებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების საქმიანობაში. 1927 წელს კოოპერაციის წევრად ითვლებოდა 908 კომკავშირელი, თავდაცვა-ავიაქიმიის საზოგადოების - 847 და წითელი ნახევარმთვარის საზოგადოებისა - 261 კომკავშირელი. ახალგაზრდები აქტიურად მონაწილეობდნენ სპორტულ ღონისძიებებში. ბათუმის საქალაქო საბჭოში კომკავშირის ფრაქციები პყავდა.³⁶ აქტიური კომკავშირლები მონაწილეობდნენ საბჭოების არჩევნებსა და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში. ცხოვრების ყველა სფეროში ისინი თავიანთ ახალგაზრდულ ენერგიას ავლენდნენ. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ XX საუკუნის 20-იან წლებში კომკავშირის მონაწილეობას საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობაში მაინც სიმბოლური ხასიათი ჰქონდა. მათ ძირეული გარდატეხა არ შეუტანიათ მათ საქმიანობაში და ვერც შეიტანდნენ.

XX საუკუნის 30-იან წლებში აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის ცხოვრებაში ახალი ეტაპი დაიწყო. ამ ეტაპზე ქვეყანაში, კერძოდ, აჭარაში მიმდინარეობდა ინდუსტრიის ახალი მშენებლობანი, ხოლო სოფლად სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნები და კომუნისტური პარტოკრატია დიდ ამოცანებს აყენებდა ახალგაზრდობის წინაშე. კომუნისტური პარტოკრატიის ღირექტივებსა და მითითებებზე დაყრდნობით შეიმუშავეს კომკავშირის ცხოვრებისა და საქმიანობის ახალი წესები და განსაზღვრეს ამოცანები. ისინი მოცემულია საკავშირო აღკკ LX ყრილობის (1931 წ. 16-26 იანვარი) რეზოლუციებსა და დადგენილებებში, კომკავშირის ახალ წესდებაში. ამ ახალი წესდების თანახმად კომკავშირში მიღება მოხდებოდა სტაჟისა და რეკომენდაციის გარეშე. პირველ რიგში საკავშირო აღკკ წევრებად მიიღებდნენ მუშა და გლეხ ახალგაზრდობას, სოფლის მასწავლებლებს, საწარმოებში მომუშავე ინჟინრებსა და ტექნიკოსებს, თუ ისინი

³⁶ აცსა. პპოგ. ფ.9, ან.9, ს.97. ფურც. 29-31.

სოციალური წარმოშობით ეკუთვნოდნენ პროლეტარულ და ნახევარპროლეტარულ ფენებს.

XX საუკუნის 30-იანი წლები ძალზე რთული ეტაპი იყო ახალგაზრდობის ისტორიაში. მათ აქტიურ ნაწილს, განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულებისა და მათემატიკის ყალბი ბრალდებით, მასობრივად რიცხავდნენ კომკავშირის რიგებიდან. ასობით კომკავშირელი პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლად იქცა. განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულების გამო კომკავშირიდან გარიცხეს პედაგოგიური ტექნიკუმის, ინდუსტრიული ტექნიკუმისა და საფაბრიკო-საქარხნო სკოლების ახალგაზრდები. 1930-1935 წლებში ქედის რაიონში კომკავშირიდან გარიცხეს 93 ახალგაზრდა, ქობულეთის რაიონში - 132, ხოლო ქ. ბათუმიდან - 66. ეს არასრული მონაცემებია, რამდენადაც მათი მცირე ნაწილის აღდგენაც ხდებოდა. პოლიტიკური შეხედულების გარდა ახალგაზრდებს კომკავშირიდან რიცხავდნენ რელიგიური აღმსარებლობის გამო და სხვა მოტივით.³⁷

კომკავშირული ორგანიზაციის წმენდის პარალელურად მის რიგებში იმ კატეგორიის ახალგაზრდებსაც იღებდნენ, რომლებიც კომუნისტური რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლაში შემწნეული არ იყვნენ. ამ მიზნისათვის მშობლებზეც ახდებდნენ ზეწოლას. 1930 წლის 1 აპრილის მდგომარეობით აჭარის კომკავშირულ ორგანიზაციაში 129 უჯრედი და 4855 კომკავშირელი ითვლებოდა. ქობულეთის რაიონში იყო 23 უჯრედი 757 კომკავშირელით, ხულოს რაიონში - 16 უჯრედი 348 კომკავშირელით, ქედის რაიონში - 14 უჯრედი 435 კომკავშირელით, ბათუმის რაიონში - 23 უჯრედი 656 კომკავშირელით, ქ. ბათუმი - 53 უჯრედი 2659 კომკავშირელით.³⁸ 1931 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით აჭარის კომკავშირის ორგანიზაციაში ირიცხებოდა 6698 ახალგაზრდა. მათ შორის იყო: გოგონა 987, მუშა - 2463, გლეხი - 3522, მოსამსახურე - 328. პირველადი ორგანიზაციები შექმნილი იყო სასწავლო-

³⁷ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 230. ფურც. 1-18; ს. 330. ფურც. 1-17; ს. 351, ფურც. 1-7.

³⁸ იქვე, ფ. 1, ან. 1, ს. 982. ფურც. 8.

ბლებში, საწარმო-დაწესებულებებსა და სასოფლო ცენტრებში. არცერთი კოლმეურნე არ იყო კომკაეშირელი.³⁹

კომკაეშირის რიგების რაოდენობრივ-თვისებრივი ზრდის საკითხებს განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო საქართველოს ალკა აჭარის საოლქო XIV კონფერენციაზე (1932 წ. თებერვალი). კონფერენციის დადგენილებით განხორციელდა კომკაეშირში ახალგაზრდობის მიღების რეგულირება. ამის შედეგად გაიზარდა მუშებისა და კოლმეურნეთა როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი მახასიათებელი და ამ გარემოებას საგრძნობი მნიშვნელობა ენიჭებოდა კომკაეშირის საოლქო და რაიონული კომიტეტების ორგანიზაციულ და მასობრივ-პოლიტიკურ საქმიანობაში. 1933 წლის I იანვრის ცნობით, საქართველოს ალკა აჭარის ორგანიზაციაში ითვლებოდა 9084 კომკაეშირელი. მათ შორის მუშები შეადგენდა 41,7%-ს (3776), კოლმეურნეები – 20,7%-ს (1882), მოსამსახურე და მოსწავლეები 32,9%-ს (2987).⁴⁰ კონფერენციის განსაკუთრებული მსჯელობის საგანი იყო ინდუსტრიის მშენებლობის, საკოლმეურნეო მოძრაობის, სუბტროპიკული კულტურებისა და შრომითი მეტოქეობის (დამკვერელობის) განვითარებაში კომკაეშირლების როლი და ამოცანები.

ოთხი წლის განმავლობაში ჩატარებული მუშაობა შეაჯამა და მომავალი ამოცანები დასახა საქართველოს ალკა აჭარის XV საოლქო კონფერენციამ (1936 წ. 8-10 თებერვალი). კონფერენციას ესწრებოდა 345 დელეგატი და 270 მოწვეული. დღის წესრიგში იდგა 4 საკითხი: კომკაეშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის ანგარიში; სარევიზიო კომისიის ანგარიში; აგროტექნიკუმში კომკაეშირელთა სწავლების შესახებ და არჩევნები. ძირითადი საკითხი იყო კომკაეშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივნის ს. გოგუაძის ანგარიში, რომელშიც კომუნისტური პარტოკრატიის მოთხოვნების შესაბამისად გაშუქდა გაწეული მუშაობა და ხაზგასმულია პრობლემების შესახებ, რაც დასმული იყო ახალგაზრდობის წინაშე. მთავარი ყურადღება დაეთმო პოლიტიკურ განათლე-

³⁹ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 226, ფურც. 57.

⁴⁰ იქვე, ს. 342, ფურც. 172.

ბას, სტახანოვეურ მოძრაობას, კომკავშირგარეშე ახალგაზრდობასთან მუშაობას, ტექნიკური სწავლების, სამხედრო-სპორტულ დარგში მომზადების, მსუბუქი კაეალერიის რაზმების საქმიანობას და სხვა პრობლემებს. კონფერენციაზე აღინიშნა მსუბუქი კაეალერიის ცუდი მუშაობა. 1935 წელს ითვლებოდა მსუბუქი კაეალერიის 56 ჯგუფი 304 ახალგაზრდის შემადგენლობით, მაგრამ მის მუშაობას არაორგანიზებული და შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა.

კონფერენციის მასალებიდან კარგად ჩანს, რომ აჭარის კომკავშირული ორგანიზაცია კიდევ უფრო მეტად, ვიდრე მანამდე, მოქცეული იყო კომუნისტური იდეოლოგიის მარწუხებში. მოხსენებებსა და გამომსვლელებში გაზვიადებულია მიღწევები, სსრ კავშირი წარმოჩენილია ყველაზე წარმატებულ ქვეყნად, ხოლო მოსახლეობა ბედნიერ ხალხად.⁴¹ სინამდვილეში მოსახლეობა, კერძოდ, ახალგაზრდობა იმყოფებოდა მუდმივი შიშისა და ტერორიზმის პირობებში. კონფერენციამ აირჩია კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტისა და სარევიზიო კომისიის ახალი შემადგენლობა. საქართველოს ალკა აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივნად აირჩიეს ვახტანგ ფოფხაძე. დაამტკიცეს განყოფილების გამგეები და გაზეთ „ახალგაზრდა ღვინელის“ რედაქტორი. ისმება კითხვა: შეეძლო თუ არა აჭარის კომკავშირული ორგანიზაციის ხელმძღვანელობას თვალი გაესწორებინა სიმართლისათვის და მოეცა აჭარის ახალგაზრდობის ცხოვრებისა და შრომის რეალური სურათი, აესახა მისი ინტერესები და მისწრაფებანი. ცხადია, ტოტალიტარიზმისა და ავტორიტარიზმის პირობებში ამის გაკეთება საერთოდ შეუძლებელი იყო.

პარტიული ორგანიზაციის ანალოგიურად 1936 წელს შეიქმნა კომკავშირის ბათუმის საქალაქო კომიტეტი. პირველი კონფერენცია ჩატარდა 1936 წლის 26-27 ნოემბერს, სადაც აირჩიეს საქალაქო კომიტეტისა და სარევიზიო კომისიის შემადგენლობა, დაამტკიცეს განყოფილებათა გამგეები და სხვა სტრუქტურები.

⁴¹ აცსა, პოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 342, ფურც. 1-59, 93; ს. 368, ფურც. 32-33.

1937 წელი აჭარის ახალგაზრდობის, ისე როგორც მთლიანად მოსახლეობისათვის, უმძიმესი იყო. ი.ბ. სტალინმა და მისმა გარემოცვამ ქვეყანას თავს დაატყუა მასობრივი რეპრესიები. აჭარაში პოლიტიკური რეპრესიების ჩატარებისათვის რეალური საფუძველი არ არსებობდა. თითიდან გამოწოვილი ბრალდებით ასობით კომკავშირელი და უპარტიო ახალგაზრდა ხალხის მტრად გამოაცხადეს და დააპატიმრეს. აღვირახსნილმა უმაღლესმა კომუნისტურმა პარტოკრატიაშ ერთმანეთს დაუპირისპირა განსხვავებული სოციალური ჯგუფისა და შეხედულების ახალგაზრდები, შეიქმნა აგენტების, მბეზღარების ქსელი, კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტთან ჩამოყალიბდა „სამეულები“, „ოთხეულები“ და ა.შ., რომლებიც ახალგაზრდების მიმართ წაყენებულ ყალბ ბრალდებებს არჩევდენ და დასკვნებს აკეთებდნენ. 1937 წელს საქართველოს აღკკ ბათუმის საქალაქო კომიტეტმა კომკავშირის რიგებიდან გარიცხა 90 კაცი. მათ ბრალდებად წაუყენეს სახელმწიფოს მიმართ ღალატი, ხალხის მტრებთან კავშირი, ფარული ტროცკისტობა, ლაყობა, პოლიტიკურ პატიმრებთან ურთიერთობა, თავისი წარსული საქმიანობის დამალვა და ა.შ.⁴²

მთლიანად აჭარაში 1937 წელს კომკავშირის რიგებიდან გარიცხეს 293 ახალგაზრდა. მათ შორის იყენენ: კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი ვ. ფოფხაძე, მოსწავლე ახალგაზრდობის განყოფილების გამგე მ. თურმანიძე, ქობულეთის, ბათუმის, ქედისა და ხულოს კომკავშირის რაიონული კომიტეტების ყოფილი და მოქმედი პირველი მდივნები რ. ჭანიშვილი, ხვინიგია, დ. მუჟანაძე, ვერძაძე, ი. ბოლქვაძე, ხ. მიქელაძე და სხვა პასუხისმგებელი მუშაკები.⁴³ კომკავშირის საოლქო, საქალაქო და რაიონული კომიტეტების ხელმძღვანელობის ნაწილი ხალხის მტრად გამოაცხადეს და ფიზიკურად გაუსწორდნენ. დაპატიმრებას გადაურჩნენ მლიქნელები, მამებლები, მბეზღარები და აგენტები, რომლებმაც შემდგომში ამ არაადამიანური და დანაშაულებრივი ქმედების შედეგად თანამდებობრივი კარიერა გაიკეთეს.

⁴² აცსა, პპოვ, ფ. 9, ან. 9, ს. 463. ფურც. 2-5.

⁴³ იქვე, ს. 680, ფურც. 92.

ასეთ რთულ პირობებში ჩატარდა საქართველოს ალკა აჭარის XVI საოლქო კონფერენცია (1937 წ. 26-30 აგვისტო). კონფერენციას დაესწრო 182 დელეგატი, რომელიც წარმოადგენდა 6761 კომკავშირელს და 369 პირველად ორგანიზაციას. კომკავშირელთა რაოდენობის შემცირება გამოწვეული იყო მასობრივი გარიცხვით. კონფერენციამ განიხილა 3 საკითხი: საქართველოს ალკა აჭარის საოლქო კომიტეტის ანგარიში, სარევიზიო კომისიის ანგარიში და არჩევნები. კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ე. ფოფხაძის საანგარიშო მოხსენებაში, პარტიული და კომკავშირული ხელმძღვანელი მუშაკების გამოსვლებში განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო პოლიტიკური სიფხიზლის გაძლიერებას და ახალგაზრდებს შორის იდეოლოგიურ მუშაობას. ამ საკითხების წინა პლანზე წამოწევას საფუძველი პქონდა. მოსახლეობა გაოგნებული იყო მასობრივი პოლიტიკური დაპატიმრებების გამო და კონფერენციაზე საქმე ისე იყო წარმოიწინილი, თითქოს რეპრესირებულები მართლაც იყვნენ ხალხის მტრები. ახალგაზრდობაში საბჭოთა ხელისუფლებისა და მმართველი პარტიის ისედაც შელახული იმიჯის აღდგენისა და გაძლიერების მიზნით, ანტირელიგიური პროპაგანდის გაფართოებისათვის კონფერენციამ სათანადო ღონისძიებები შეიმუშავა.⁴⁴ კონფერენციის დამთავრების შემდეგ გამართულ პლენუმზე საქართველოს ალკა აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივნად კელაჲ აირჩიეს ე. ფოფხაძე, რომელიც სულ მალე ხალხის მტრად გამოაცხადეს და დააპატიმრეს.

საქართველოს ალკა აჭარის XVI საოლქო კონფერენციის შემდეგ ახალგაზრდების კომკავშირიდან გარიცხვა და დაპატიმრებები გრძელდებოდა. მართალია, საკავშირო კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1938 წლის თებერვალ-მარტის პლენუმის გადაწყვეტილებათა შედეგად ეს აუბედითი პროცესი რამდენადმე შენეელდა, მაგრამ მთლიანობაში ალკეუთილი არ ყოფილა. ასეთ ვითარებაში და კომუნისტური რეჟიმისათვის ჩვეული პროცედურებით ჩატარდა აჭარის კომკავში-

⁴⁴ აცსა, პოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 368, ფურც. 8-24; ს. 680, ფურც. 82-

ირის XVII საოლქო კონფერენცია (1939 წ. 28-30 იანვარი). კონფერენციამ მოისმინა კომკავშირის საოლქო კომიტეტის, სარევიზიო კომისიის ანგარიშები, აირჩია მათი შემადგენლობა და საქართველოს ალკკ XIV ყრილობის დელეგატები. საქართველოს ალკკ აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ე. სანიკიძის მოხსენებაში, კონფერენციის მონაწილეთა გამოსვლებსა და რეზოლუციაში მთავარი აქცენტი გაკეთებულია პოლიტიკური სიფხიზლის გაძლიერების, ანტირელიგიური პროპაგანდის, თავდაცვა-აღიარების, პიონერული მუშაობის, ახალგაზრდობის შრომით მეტოქეობაში მონაწილეობისა და სხვა საკითხებზე.⁴⁵

საქართველოს ალკკ აჭარის XVII საოლქო კონფერენციისათვის ორგანიზაციაში ითვლებოდა 8368 კომკავშირელი და 406 პირველადი ორგანიზაცია. შედარებით მსხვილი ორგანიზაცია იყო ბათუმის საქალაქო კომიტეტი, რომელშიც 157 პირველადი ორგანიზაცია შედიოდა.⁴⁶ უმრავლესობაში ფუნქციონირებდა პირველადი კომკავშირული კომიტეტები. XX საუკუნის 30-იან წლებში აჭარაში შესამჩნევად გაიზარდა კომკავშირის საოლქო, საქალაქო და რაიონული კომიტეტების აპარატი. საოლქო კომიტეტში მოქმედებდა საორგანიზაციო-საინსტრუქტორო, პროპაგანდის, ეკონომიკური, სამხედრო-ფიზკულტურული, მოსწავლე-ახალგაზრდობის, პიონერული მუშაობის, ქალთა შორის მუშაობის განყოფილებები, სოფლის მეურნეობისა და კოოპერაციის სექტორები. საქალაქო და რაიონული კომიტეტები შეიქმნა საორგანიზაციო-საინსტრუქტორო და პროპაგანდის განყოფილებები. 1932 წლის იანვრიდან როგორც ოლქში, ისე რაიკომებში დაწესდა პირველი და მეორე მდივნის თანამდებობები. კომკავშირის საოლქო, საქალაქო და რაიონულ კომიტეტებს ემსახურებოდა შტატიანი ინსტრუქტორები და აპარატის სხვა მუშაკები.⁴⁷

საკავშირო კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1938 წლის თებერვალ-მარტის პლენუმის დადგენილების საფუძველზე

⁴⁵ აცსა, აპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 680. ფურც. 1-47.

⁴⁶ აცსა, აპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 711. ფურც. 10-11.

⁴⁷ იქვე, ს. 226. ფურც. 57; ს. 681. ფურც. 1-4.

აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, კომკავშირის რიგებში ახალგაზრდობის მიღებას მეტი ყურადღება დაეთმო. ამის შედეგად აჭარაში საქართველოს ალკა XVII საოლქო კონფერენციიდან XVIII კონფერენციამდე კომკავშირის რიგებში მიიღეს 6048 ახალგაზრდა. ამ ოდენობის ახალგაზრდობის კომკავშირში მიღება მოკლე დროის მონაკვეთში მანამდე არ ყოფილა. 1940 წლის მარტისათვის აჭარის საოლქო კომკავშირულ ორგანიზაციაში ირიცხებოდა 16828 ახალგაზრდა, მოქმედებდა ერთი საქალაქო, 4 რაიონული და 538 პირველადი ორგანიზაცია.⁴⁸

პოლიტიკური რეპრესიების შედეგად კომკავშირის ნომენკლატურული თანამდებობები ახალი კადრებით დაკომპლექსდა. საქართველოს ალკა აჭარის XVIII საოლქო კონფერენციაზე (1940 წ. 21-22 სექტორი) შეჯამდა საანგარიშო პერიოდში ჩატარებული მუშაობა და განისაზღვრა ამოცანები. კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობდა 255 დელეგატი (არსებული იყო 286). უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ (186), რუსი ეროვნებისა იყო 39. კონფერენციის დელეგატების შემადგენლობა განათლების ცენსით საგრძნობლად განსხვავებული იყო წინა წლების კონფერენციებისაგან. კერძოდ, უმაღლესი განათლებით იყო 36 დელეგატი, საშუალოთი – 143, არასრული საშუალო განათლებით – 49 დელეგატი. წერა-კითხვის უცოდინარები არ ყოფილან.⁴⁹ ეს გარემოება იმაზე მეტყველებს, რომ ახალგაზრდობის ზოგად განათლებაში შესამჩნევი წინსვლა არსებობდა. ამის მიუხედავად კონფერენციაზე დამოუკიდებელი თაეისუფალი მსჯელობა არ შეიმჩნეოდა.

კომკავშირის აჭარის საოლქო XVIII კონფერენციაზე კვლავ საგანგებო ყურადღება დაეთმო „რევოლუციური სიფხიზლის“ გაძლიერებას, საბჭოთა რეჟიმის მიმართ მტრული ელემენტების გამოვლენასა და ლიკვიდაციას. ფაქტობრივად პოლიტიკური მოტივით ახალგაზრდობის დევნა და შევიწროება გრძელდებოდა. ასეთ პირობებში ახალგაზრდობის ნაწი-

⁴⁸ აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 710, ფურც. 37; ს. 711, ფურც. 10.

⁴⁹ იქვე, ს. 710, ფურც. 1, 125-126.

ღმა შეცვალა საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლის ფორმა, რის შედეგად ვითარდება დისიდენტური მოძრაობა, მეორე ნაწილი კი კომუნისტურ რეჟიმს ბრმად ემსახურებოდა. XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს ფაშისტური გერმანიისა და მისი მოკავშირეების მიერ სსრ კავშირის წინააღმდეგ ომის გაჩაღების საფრთხე გაიზარდა. ამიტომ კომკავშირის აჭარის XVIII საოლქო კონფერენციამ სამხედრო-თავდაცვით და ფიზკულტურულ-სპორტულ მუშაობას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია.

კონფერენციამ დააეალა კომკავშირის საოლქო, საქალაქო, რაიონულ კომიტეტებსა და პირველად ორგანიზაციებს გაეძლიერებინათ ამ მიმართულებით მუშაობა, განეხრელად შეესრულებინათ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1940 წლის 26 ივლისის ბრძანებულება „8 საათიან სამუშაო დღეზე და 7 დღიან სამუშაო კვირაზე გადასვლის შესახებ და საწარმოებიდან და დაწესებულებებიდან მუშათა და მოსამსახურეთა თვითნებურად წასვლის აკრძალვის შესახებ.“⁵⁰

უმაღლესი კომუნისტური პარტოკრატიისა და საკავშირო აღკკ ცენტრალური კომიტეტის დირექტივების საფუძველზე აჭარის კომკავშირულმა ორგანიზაციამ XX საუკუნის 30-იან წლებში საგრძნობლად გააფართოვა მუშაობის მასშტაბი ორგანიზაციული, საკონტროლო, მასობრივ-პოლიტიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო, სამეურნეო-ეკონომიკური, სამხედრო-თავდაცვითი და ფიზკულტურულ-სპორტული მიმართულებით. პირველი ადგილი ეკავა იდეოლოგიურ და მასობრივ-პოლიტიკურ მუშაობას. ამ მუშაობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის გაზეთი „ახალგაზრდა ლენინელი“, რომელიც 1933 წლიდან გამოდიოდა. მმართველი კომუნისტური პარტოკრატის მიერ ყველა შესაძლებელი კეთდებოდა, რათა ახალგაზრდების ცნობიერებაში ჩაენერგათ რწმენა კომუნიზმისა და კომუნისტური პარტიისადმი. გატარებული მუშაობა მიმდინარეობდა უმაღლესი კომუნისტური პარტოკრატის ოფიციალუ-

⁵⁰ აცსა. პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 710. ფურც. 40.

რი გამოცხადებული ღოზუნგების „სახით ახალგაზრდა თაობის ბოლშევიკური სულისკეთებით აღზრდისათვის!“, „ბოლშევიზმის ისტორიის დაუფლებისათვის!“ განსახორციელებლად.

ამ ღოზუნგებით ახალგაზრდობის დარწმუნება ადვილი არ იყო, რადგან ბოლშევიკ-ლენინელების პრაქტიკული საქმიანობა მათდამი სიმპათიას გამორიცხავდა. მაგრამ ტოტალიტარული რეჟიმი, მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული მეთოდები თავის საქმეს აკეთებდა. კომკავშირელ ახალგაზრდობას აიძულებდნენ, რათა პოლიტიკურ სწავლებაში გაერთიანებულიყვნენ. 1931-1932 სასწავლო წელს კომკავშირის პოლიტიკურ სწავლებაში ჩაბმული იყო 1883 მსმენელი, 1932-1933 სასწავლო წელს – 9859, მოქმედებდა 386 პოლიტსკოლა, მიმდინარე პოლიტიკისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის შესწავლელი წრეები. პოლიტიკური განათლების ძირითადი სასწავლო თემები იყო: „ორი სამყარო, ორი სისტემა“, „ლენინური ნაციონალური პოლიტიკა“, ინფორმაცია საერთაშორისო მდგომარეობის შესახებ და სხვა.⁵¹

30-იანი წლების მეორე ნახევარში კომკავშირის პოლიტიკური განათლებაში განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო საკავშირო კპ(ბ) ისტორიის მოკლე კურსის შესწავლას და ანტირელიგიურ პროპაგანდას. წინა პლანზე დადგა „ოქტომბრის რევოლუციის“ შემდგომი პერიოდის ისტორიის შესწავლა. პოლიტსკოლებში სპეციალურად სწავლობდნენ ი.ბ. სტალინის მოხსენებებსა და გამოსვლებს, საკავშირო კპ(ბ) XVI, XVII და XVIII ყრილობების მასალებს, 1936 წლის კონსტიტუციას, ლ. ბერიას მოხსენებას თბილისის აქტივის კრებაზე „ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციის ისტორიის საკითხისათვის“ (1935 წლის 22 ივლისი), საბჭოების არჩევნების დებულებას და სხვა. პოლიტიკური განათლების თემატიკა და საერთო შინაარსი არ იძლეოდა საჭირო ცოდნას, დამახინჯებული იყო სინამდვილე, მხოლოდ კომინისტურ პარტიაზე იყო მორგებული და მიზნად ისახავდა მისი იმიჯის ამაღლებას.

⁵¹ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ხ. 226, ფურც. 54-56; ხ. 361, ფურც. 1-2.

პოლიტიკური განათლების სკოლებსა და წრეებში გაერთიანებული იყვნენ სხვადასხვა მომხადების მსმენელები. მეცადინეობები სესიონური იყო. იგი ტარდებოდა საფხულსა და შემოდგომა-სამთარში. მაგრამ ძირითადი დატვირთვა შემოდგომა-სამთრის სესიონზე მოდიოდა. მომხადებული პროპაგანდისტთა კადრებიც არ ჰყავდათ. 1936 წელს 338 პროპაგანდისტიდან უმაღლესი განათლებით იყო 56, საშუალოთი – 247, ხოლო დაბალი განათლებით – 35 პროპაგანდისტი. 1939 წლის 735 პროპაგანდისტიდან 76 იყო მცირემცოდნე, რომლებიც, ოფიციალური ცნობით, თვითონ ვერ ერკეოდნენ საკითხები.⁵² ამიტომ მეცადინეობები უინტერესოდ და ნაძალადევად ტარდებოდა და მსმენელებიც სისტემატურად აცდენდნენ.

კომკაეშირის სააგიტაციო-პროპაგანდისტულ მუშაობაში ანტირელიგიურ პროპაგანდას ასევე საგანგებო ყურადღება ექცეოდა. მაგრამ 1929 წლის აჯანყების შემდეგ კომუნისტური პარტოკრატია თავს იჭერდა აჭარის სოფლად ანტირელიგიური პროპაგანდისაგან. ამ მიმართულებით მუშაობა გაძლიერდა 30-იანი წლების მეორე ნახევარში, მაგრამ ახალგაზდობა რელიგიურ აღმსარებლობას მაინც განაგრძობდა: მეჩეთებში დადიოდა, რამაზანსაც იჭერდა, სხვა რიტუალებსაც ასრულებდა და რელიგიურ დღესასწაულებშიც მონაწილეობდა. ამაში უცნაური არაფერია, რამდენადაც ადამიანების ცნობიერებიდან რელიგიური მრწამსის აღმოფხვრა ასე მარტივად არ ხდება. კომუნისტებისათვის ეს, როგორც სხვა მოვლენები, გაუცნობიერებელი დარჩა. აჭარის პარტიული და კოსმკაეშირული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობა ანტირელიგიური პროპაგანდის დაბალეფექტურობის გამო ძალზე უკმაყოფილო იყო, რადგან სოფლად ათეისტური სკოლებისა და წრეების მუშაობა უშედეგო აღმოჩნდა. ამის გამო სისტემატურად იყვნებდნენ დაშინებისა და ადმინისტრაციულ ღონისძიებებს – ახალგაზრდებს რიცხავდნენ კომკაეშირის რიგებიდან, ათავისუფლებდნენ სამუშაოდან. მაგალი-

⁵² აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ხ. 361, ფურც. 9-10; ხ. 368, ფურც. 15; ხ. 373, ფურც. 2-3; ხ. 680, ფურც. 53.

თად. 1937 წელს რამაზანის დაჭერის გამო კომკაეშირიდან გაირიცხა 9 ახალგაზრდა.⁵³

ასევე დამახინჯებულად ზრდიდნენ ნორი თაობას – „ოქტომბრელებსა“ და „პიონერებს“. 30-იან წლებში სიახლე ის იყო, რომ „ოქტომბრელებისა“ და „პიონერების“ რაოდენობა ხელოვნურად გაიზარდა. რაზმები და რაზმელები იქმნებოდა სკოლებში, ფაბრიკა-ქარხნებში, საბჭოთა მეურნეობებში, კოლმეურნეობებში, კლუბებთან და ბიბლიოთეკებთან, როგორც ადრე იყო. ნორსებს აწვდიდნენ ცნობებს „სამოქალაქო ომის გმირების“, ლენინისა და სტალინის ბიოგრაფიების შესახებ და სხვა. თანდათანობით პიონერთა ორგანიზაციის წევრების რაოდენობა გაიზარდა. თუ 1931 წელს პიონერთა ორგანიზაციაში ირიცხებოდა 9230 მოზარდი, 1940 წლისათვის მათი რაოდენობა 16462-მდე გაიზარდა. ჩამოყალიბებული იყო პიონერთა 582 რაზმი და 1753 რგოლი.⁵⁴ საერთო სიით 1935 წელს 5841 ოქტომბრელი აღირიცხა. აქედან ქალაქად ითვლებოდა 2385, ხოლო სოფლად – 3456. 1940 წელს ოქტომბრელთა საერთო რაოდენობა 11603-მდე გაიზარდა.⁵⁵ სახელმწიფომ ნორი თაობასთან მუშაობისათვის სპეციალური საშტატო ერთეულები გამოიყო, რომელიც ცნობილი იყო პიონერხელმძღვანელის სახელწოდებით. საკავშირო ალკა ცენტრალური კომიტეტის X პლენუმის (1940 წ.) დადგენილებით პიონერხელმძღვანელად დაინიშნებოდა მხოლოდ პედაგოგები. კომკაეშირის აჭარის საოლქო, საქალაქო და რაიონულ კომიტეტებში მოსწავლე და პიონერ ახალგაზრდობასშორის მუშაობის განყოფილებები შეიქმნა და პროცესი კომუნისტური პარტიკრატის მისანდასახულობით მიმდინარეობდა.

ნორი თაობასთან მუშაობაში დადებითი მომენტებიც შეინიშნებოდა. საქმე ეხება ბავშვთა დასვენებასა და გართობას. 30-იან წლებში შეიქმნა ბავშვთა გამაჯანსაღებელი ბანაკები, ბათუმში მოეწყო პიონერთა და მოსწავლეთა კულტურისა და დასვენების პარკი, ბავშვთა ტექნიკური სადგური

⁵³ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 373, ფურც. 35.

⁵⁴ აცსა, პპოგ, ფ. 9, ან. 9, ს. 226, ფურც. 62; ს. 711, ფურც. 124-125.

⁵⁵ იქვე, ს. 342, ფურც. 181; ს. 711, ფურც. 124-125.

და სხვა. მაგალითად, ბაეშეთა სასაფხულო გამაჯანსაღებელი ბანაკი ბეშუმში 1936 წელს გაიხსნა, სადაც 150 მოზარდმა დაისვენა. ბაეშეთა სასაფხულო-გამაჯანსაღებელი ბანაკები გაიხსნა აგრეთვე ყოროლისთავეში, ქობულეთში, ქედაში, ციხისპირში და სხვა ადგილებში. აჭარიდან ბაეშეები იგზავნებოდა საქართველოს რესპუბლიკურ სასაფხულო-გამაჯანსაღებელ ბანაკებში (ბაკურიანი, ცეში, ქვიშხეთი, სურამი) და პიონერთა საკაემპირო ბანაკში (ყირიმი, „არტეკი“).

ბაეშეთა სასაფხულო-გამაჯანსაღებელ ბანაკებში დასვენება იყო 15 დღიანი, ერთთვიანი და ორთვიანი. ბანაკებში შექმნილი იყო ჭადრაკის, შაშისა და ფოტომოწყვარულთა წრეები, ტარდებოდა სამხედრო და სპორტული თამაშობები, ფიზკულტურული ვარჯიშები. ბაეშეებისათვის ეწყობოდა ექსკურსიები. ისინი არაერთხელ იყვნენ გორში, სოხუმში, უკრაინაში, ლენინგრადში, მოსკოვში, როსტოვში და სხვა. ყოველივე ეს დადებით გავლენას ახდენდა მოზარდი თაობის ფიზიკურად და სულიერად გაჯანსაღებაში. ამ დადებითი მომენტების მიუხედავად, მოზარდი თაობის სწავლება და აღზრდა, გართობა და დასვენება საერთო მასშტაბით არაღამაკმაყოფილებელი იყო. 30-იან წლებში სასაფხულო-გამაჯანსაღებელ ბანაკებში ბაეშეთა დასვენებასა და გართობას სიმბოლური ხასიათი ჰქონდა, რადგან მოიცავდა მოზარდთა მცირე ნაწილს. კომკაემპირის აჭარის XVII საოლქო კონფერენციაზე აღინიშნა: „პიონერთა და ბაეშეთა შორის მასიური მეშაობა ყველაზე ჩამორჩენილ უბანს წარმოადგენს ჩვენს მუშაობაში“.⁵⁶

კომკაემპირი, როგორც კომუნისტური პარტიის რეზერვი და თანამშემწე, მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა პარტიულ, სახელმწიფო, სამეურნეო, საზოგადოებრივ და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობაში. მაგალითად, 1935 წელს 19 კომკაემპირელი იყო სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარე, 49 კოლმეურნეობის თავმჯდომარე, 149 ბრიგადირი, 88 აგრონომი და აგროტექნიკოსი, 47 ინჟინერი და ტექნიკოსი. 1949-1940 წლებში 914 კომკაემპირელი დააწინაურეს პარტიულ, სახელ-

⁵⁶ აცსა, პპოვ, ფ. 9, ან. 9, ხ. 680. ფურც. 66.

მწიფო, კომკაეშირულ, სამეურნეო სამუშაოზე, რომელთაშორის იყო 233 იყო ქალი.⁵⁷

აჭარის კომკაეშირული ორგანიზაციის კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობიდან, რაც XX საუკუნის 30-იან წლებში განხორციელდა, აღსანიშნავია მიღწევები წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის ლიკვიდაციის საქმეში. კომკაეშირის აქტივი უშუალოდ იყო ჩაბმული ამ პროცესში. სიძნელეების დაძლევისა და პრობლემების გადაწყვეტილათვის კომკაეშირის ხელმძღვანელობა სისტემატურად მიმართავდა ზემდგომ პარტიულ და სახელმწიფო ორგანოებს. 1935 წელს მუშაობდა წერა-კითხვის უცოდინარობის და მცირემცოდნეობის სალიკვიდაციო 247 სკოლა. 1936 წელს დამატებით გაიხსნა 160 სკოლა, მაგრამ სერიოზული პრობლემა იყო ახალგაზრდა გოგონების სწავლებაში ჩაბმა. ამ პრობლემის გადაწყვეტის მიზნით ჭრაკერვის სკოლები გაიხსნა, რითაც გოგონების მიზიდვა გაადვილდა. 1933 წელს წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის სკოლა 2477 გოგონამ დაამთავრა, 1934 წელს – 3000, ხოლო 1937 წელს – 3225-მა. მათ შორის ჭრაკერვის სკოლაში წერა-კითხვა შეისწავლა 836 ქალმა.⁵⁸

ქალთა შორის წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის ლიკვიდაციის, საოჯახო და საზოგადოებრივი ყოფის გარდაქმნაში დადებითი წვლილი შეიტანა ახალგაზრდა აჭარელ ქალთა ყრილობებმა. XX საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევარში ახალგაზრდა აჭარელ ქალთა სამი ყრილობა ჩატარდა, რომელთა ორგანიზაციაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა კომკაეშირის აჭარის საოლქო ორგანიზაციამ. აჭარელ ქალთა პირველი ყრილობა გაიმართა 1935 წლის 10 ოქტომბერს, რომელმაც მოისმინა ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკის თავმჯდომარის ზ. ლორთქიფანიძის მოხსენება აჭარის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული მდგომარეობის შესახებ. ყრილობამ განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდ-

⁵⁷ იქვე. ს. 342. ფურც. 63; ს. 711. ფურც. 144.

⁵⁸ აცსა, პოგ. ფ. 9. ან. 9, ს. 342. ფურც. 101; ს. 454. ფურც. 42-43.

დნეობის ლიკვიდაციის, წარსულის შევბენილი წყედიადისა და უმეცრებისაგან აჭარელი ქალის განთავისუფლების პრობლე-
მას. 1937 წლის 21-25 ნოემბერს ჩატარდა აჭარელ ქალთა მეო-
რე ყრილობა, ხოლო 1938 7-8 იელისს – მესამე ყრილობა.⁵⁹ ამ
მუშაობის შედეგად არაერთი ახალგაზრდა აჭარელი ქალი
ჩაება საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ საგანმა-
ნათლებლო საქმიანობაში. მათგან აღსანიშნავია გულიკო კა-
იკაციშვილი, ფატუშა დუმბაძე, ნაზი კონცელიძე, ნინო ხახუ-
ტაიშვილი, აიშე გურგენიძე, ფადიკო გოგიტიძე, სემანეთ ვარ-
შანიძე, მარიამ ფუნდუკიდი და მრავალი სხვა.

კულტურულ-საგანმანათლებლო მიმართულებით ნაყოფი-
ერი მუშაობა გაგრძელდა მომდევნო წლებშიც. 1939-1940 სას-
წავლო წელს წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცო-
დნეობის სალიკვიდაციო სკოლა დაამთავრა 5014 კაცმა. ამის
მიუხედავად, 1940 წელს წერა-კითხვის უცოდინარი იყო 50
წლამდე ასაკის 1473, ხოლო მცირემცოდნე 8923 ადამიანი.
ახალგაზრდებს შორის წერა-კითხვის უცოდინარი თითქმის
აღარ გვხვდება, ხოლო მცირემცოდნე იყო მხოლოდ 12000
ახალგაზრდა.⁶⁰

XX საუკუნის 30-იან წლებში მნიშვნელოვანი იყო ახალ-
გაზრდობის წვლილი ავტონომიური რესპუბლიკის სამეურნ-
ეო-ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ამ მიმართულებით საგრძნობ
მუშაობას ეწეოდა კომკავშირის აჭარის საოლქო კომიტეტის
ეკონომიკური განყოფილება, საქალაქო და რაიონული კომი-
ტეტები. ახალგაზრდობის უმრავლესობა ენერგიის დაუზოგ-
ავად შრომობდა ახალშენებლობაზე, ქარხანა-ფაბრიკებსა
და სოფლის მეურნეობაში. სამრეწველო, სამშენებლო და
სატრანსპორტო საწარმოებში 1933 წელს მოქმედებდა 205
ახალგაზრდული ბრიგადა, რომელშიც გაერთიანებული იყო
1015 ახალგაზრდა. ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელ ქარხა-
ნაში 279 კომკავშირელიდან 273 წარმოების მოწინავე (დამ-
კერელი) იყო.⁶¹ 1936 წელს სტახანოელი იყო 113 კომკავშირე-

⁵⁹ იქვე, ს. 339, ფურც. 1-13; 92-96; ს. 454, ფურც. 1-68.

⁶⁰ იქვე, ს. 711, ფურც. 124.

⁶¹ აცსა, აპოვ. ფ. 9, ან. 9, ს. 226, ფურც. 52, 83.

ლი, 1937 წელს მათი რაოდენობა 639-მდე გაიზარდა. მათ შორის გამორჩეული იყვნენ კომკავშირლები მ. ფალავა (ნათობგადამმუშავებელი ქარხანა), ნ. დოლიძე (სავაგონო დეპო), ა. შერვაშიძე (აწქესი), ნ.კოპალეიშვილი (სამკერვალო ფაბრიკა) და სხვები.⁶²

სოფლის მეურნეობაში სამუშაოთა ძირითადი დატვირთვა ახალგაზრდობაზე მოდიოდა. მათი აქტიური მონაწილეობით გაიყვანეს სარწყავი არხები, გააშენეს ჩაი და სუბტროპიკული კულტურები, მოაწყვეს ხეხილის სანერგები და სხვა. 1934 წლის 17 ივნისს ქ. ბათუმში გაიმართა კომკავშირელთა რესპუბლიკური კონფერენცია სუბტროპიკულ კულტურებზე, რომელზეც მოხსენებით გამოვიდა აჭარის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარი იმეგრელიძე. არანორმალური შრომის პირობებისა და დაბალი ანაზღაურების მიუხედავად, ახალგაზრდობის ნაწილი ენერგიის დაუზოგავად შრომობდა. ოფიციალური ცნობით, 1939-1940 წლებში სოფლის მეურნეობაში მოწინავე იყო 1532 კომკავშირელი. ამ წლებში საკავშირო-სამეურნეო გამოფენებში მონაწილეობდა 214 კომკავშირელი, რაც მათი შრომითი მიღწევების მაღალი მაჩვენებელია.⁶³

სოფლის მეურნეობაში მომუშავე კომკავშირლებს შორის აღსანიშნავია აიშე გურგენიძის, გული ჯინჭარაძის, არონ კიტიას, დურსუნ ნაკაშიძის და სხვების შრომითი მიღწევები. ა. გურგენიძე ბათუმის რაიონის ორთაბათუმის კოლმეურნეობაში მუშაობდა და ამავე დროს სწავლობდა ბათუმის პედაგოგიურ ტექნიკუმში. იგი დღეში 60-63 კგ ჩაის ფოთოლს კრეფდა, გეგმით გათვალისწინებული 16 კგ-ის ნაცვლად. ა. გურგენიძე 1937 წელს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად აირჩიეს. ბობოჩვათელი (ქობულეთის რაიონი) კომკავშირელი გული ჯინჭარაძე 1939 წელს დღეში 50-60 კგ ჩაის ფოთოლს კრეფდა, გეგმით გათვალისწინებული 17 კგ-ის ნაცვლად. ამავე წელს მან გამოიმუშავა 382 შრომადღე, სავალდებულო მინიმუმი იყო 80, ფულად მიიღო 4800 მანეთი. ქობულეთის რაიონის კვირიკეს საბჭოთა მეურნეობის მუშა

⁶² იქვე. ს. 368, ფურც. 39-40.

⁶³ აცსა, პოვ. ფ. 9, ან. 9, ს. 711, ფურც. 97.

არონ კიტია დღეში საშუალოდ ამყნიდა 3080 ციტრუსების ნარგავს, რაც სარეკორდო მაჩვენებელი იყო. 1936 წელს მოამზადა 30 მყნობელი. დურსუნ ნაკაშიძე, ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობის მეციტრუსე, დღეში საშუალოდ 2500 ნარგავს ამყნიდა. ამასთან ერთად, 1936 წელს გამოზარდა 18 მყნობელი.⁶⁴

კომკავშირის აჭარის საოლქო, საქალაქო და რაიონული კომიტეტები მნიშვნელოვან მუშაობას ეწეოდნენ ახალგაზრდობის აგრონომიული განათლებისათვის. 1934-1935 წლებში ქობულეთსა და ბათუმის რაიონებში მუშაობდა 45 აგროტექნიკური წრე ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების მიმართულებით. ამ წრეებში ირიცხებოდა 612 ახალგაზრდა, მათ შორის 406 კომკავშირელი. მეტ-ნაკლებად ანალოგიური ვითარება იყო მომდევნო წლებში. მაგალითად, 1936 წელს მოქმედებდა 111 წრე, რომელშიც ითვლებოდა 1708 მსმენელი, აქედან კომკავშირელი იყო 485 ახალგაზრდა. აგროტექნიკურ კურსებზე სწავლობდნენ ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების გაშენების, მოვლა-პატრონობის წესებს, იღებდნენ ცოდნას სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შესახებ და სხვა.

XX საუკუნის 30-იან წლებში კომკავშირის როლი სამხედრო-თავდაცვით და სამხედრო-სპორტულ ღონისძიებებში მნიშვნელოვნად ამაღლდა. 1932 წელს კომკავშირის აჭარის საოლქო ორგანიზაციის პირველად უჯრედებში შეიქმნა სამხედრო სასწავლო პუნქტები, სადაც ამზადებდნენ ჯარში გასაწვევი ასაკის ახალგაზრდებს. ამ პუნქტებში 1933 წელს 560 ახალგაზრდა სწავლობდა.⁶⁵ კომკავშირის ინიციატივითა და აქტიური მონაწილეობით 1931 წლიდან შემოიღეს სამხედრო-სპორტული სწავლება „მზად ვარ შრომისა და თავდაცვისათვის“ (მშთ). 1933 წლის 1 დეკემბრის ცნობით, აჭარაში მშთ ნორმები ჩააბარა 3800 ახალგაზრდამ. მეტ-ნაკლებად ასე იყო მომდევნო წლებშიც. მაგალითად 1938 წელს მშთ ნორმები ჩააბარა 1580 ახალგაზრდამ.⁶⁶ 1934 წელს ბავშვები-

⁶⁴ აცსა, პპოგ. ფ. 9, ან. 9, ს. 368, ფურც. 40; ს. 373, ფურც. 28-30; ს. 711, ფურც. 93.

⁶⁵ იქვე, ს. 342, ფურც. 125; ს. 368, ფურც. 41.

⁶⁶ იქვე, ს. 226, ფურც. 59, 62; ს. 680, ფურც. 79.

სა და მოზარდებისათვის შემოიღეს სასწავლო კომპლექსი „იყავი მზად შრომისა და თავდაცვის“ (იმშდ). 1936 წელს იმშთ სწავლებაში ჩაბმული იყო 3000 მოზარდი, რომელთაგან ნორმები ჩააბარა 321 ბავშვმა.⁶⁷

30-იან წლებში აჭარის კომკავშირული ახალგაზრდობის ნაწილი მონაწილეობდა საჰაერო ქიმიური თავდაცვის, სანიტარიული თავდაცვის, წითელი ნახევარმთვარის საზოგადოების ღონისძიებებში, სნაიპერების მომზადებასა და სასროლ ტირში. 1940 წელს საჰაერო თავდაცვა ავიაქიმიის წევრი იყო 9019 კომკავშირელი, წითელი ნახევარმთვარის საზოგადოების 22181 წევრიდან უმრავლესობას ახალგაზრდობა შეადგენდა.⁶⁸

შესაშურ ინტერესს ავლენდა ახალგაზრდობა საავიაციო საქმის მიმართ. კომკავშირის საოლქო ორგანიზაციის აქტიური მონაწილეობით 1936 წელს ბათუმში დაარსდა აეროკლუბი, სადაც წარმოების მოუწყვეტილვ ამზადებდნენ მფრინავებს, პლანეტარისტებს, ავიამოტორისტებს, პარაშუტისტებს და სხვა სპეციალისტებს. ბათუმის აეროკლუბს ფილიალები ჰქონდა მენავთობეთა დასახლებასა და ქობულეთში. 1938 წელს ბათუმის აეროკლუბში სწავლობდა 1830 ახალგაზრდა, რომლებმაც წარმატებით აითვისეს სამხედრო-საავიაციო სპეციალობა და მსახურობდნენ სამხედრო და სამოქალაქო ავიაციის სფეროში. მათგან აღსანიშნავია ფადიკო გოგიტიძე, რომელმაც დაამთავრა ბათუმის ავიაკლუბი.

ამრიგად, აჭარაში კომკავშირული ორგანიზაციის ჩამოყალიბება ძალზე რთულად, კატაკლიზმებით წარიმართა. საქართველოს ძალდატანებით გასაბჭოების შედეგ კომუნისტურმა პარტოკრატიამ ახალგაზრდობას დაუხშო პოლიტიკური საქმიანობის არჩევანი. ანტიკომუნისტური ახალგაზრდობის ორგანიზაციების ლიკვიდაციის შედეგად ერთადერთ დასაყრდენ ძალად, რესერვად და თანაშემწედ კომკავშირი გამოაცხადა. უმაღლეს დონეზე დადგინდა კომკავშირის ადგილი და როლი საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემაში, განსაზ-

⁶⁷ აცსა, პოვ, ფ. 9, ან. 9, ს. 364, ფურც. 9.

⁶⁸ იქვე, ს. 711, ფურც. 147.

ღერეს მისი ამოცანები. ახალგაზრდობა საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის არტახებში მოექცა. ახალგაზრდობის ნაწილი მოერგო საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემას და მის სამსახურში ჩადგა. მეორე ნაწილი პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლად იქცა საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში აჭარის კომკაეშირულმა ახალგაზრდობამ დიდი მსხვერპლი გაიღო, მაგრამ იგი სულიერად მაინც არ გატეხილა და თავისუფლებისათვის ბრძოლას დისიდენტური ბრძოლის ფორმით განაგრძობდა.

თავი მეოთხე
სამრეწველო-მკონომიკური რეფორმა და
ინფუსტრირის განვითარება აჭარაში
XX საუკუნის 20-30-იან წლებში

1. წარმოების ძირითად საშუალებათა ნაციონალიზაცია და სახალხო მეურნეობა აღდგენით წლებში

აჭარაში კაპიტალისტური მრეწველობა და ტრანსპორტი XIX ს-ის 80-იანი წლებიდან ვითარდება, რაც რამდენადმე განაპირობა ქ. ბათუმის გეოსტრატეგიულმა მდებარეობამ. ამ მდგომარეობამ საზღვარნარეთის ქვეყნების ბიზნესმენები მოიზიდა. მათი სამეწარმეო-ეკონომიკური საქმიანობის შედეგად ქ. ბათუმში და მის შემოგარენში მრეწველობა და ტრანსპორტი მნიშვნელოვნად განვითარდა და მან ამიერკავკასიაში მესამე ადგილი დაიკავა (თბილისისა და ბაქოს შემდეგ. პირველი მსოფლიო ომისა და უცხოელი სახელმწიფოების ინტერვენცია-ოკუპაციის შედეგად ბათუმის ოლქის ეკონომიკამ დიდი ზიანი განიცადა. მოიშალა სამეურნეო-ეკონომიკური ცხოვრება, წარმოიქმნა სიძნელეები საწარმოთა ნედლეულით მომარაგებისა და პროდუქციის გასაღების საქმეში. მაგალითად, 1916 წლიდან არ მუშაობდა ქიმიური ქარხანა (ბეტმანისა და კარპოვის), ნავთის გადასასხმელი სადგურები, პოპოვის ჩაის ფაბრიკა და სხვა საწარმოები. 1913 წელთან შედარებით 1920 წელს თუნუქის ყუთების ქარხნის (ხაჩატურიანცი) წარმოება 10-ჯერ შემცირდა, თუჯის საჩამოსხმელო ქარხნისა (კაპლანი) – 2-ჯერ, ხოლო თამბაქოს ფაბრიკებისა (ბინიათ ოლდი და დანიელოვი) – 4-5-ჯერ.¹ მნიშვნელოვნად შემცირდა რკინიგზისა და საზღვაო ტრანსპორტის ტვირთზიდვა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ დაიწყო სახალხო მეურნეობის აღდგენა, გატარდა რეფორმები, რის

¹ აცხა, ფ.ი-8, ან.1, ს. 6, ფურც.75, 77, 81, 89, 91, 95, 113-115.

შედგად ჩამოყალიბდა ეკონომიკის თვისებად ახალი სისტემა. საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში ეკონომიკური რეფორმები დაიწყო გასაბჭოებისთანავე. იგი განხორციელდა რუსეთის კომპარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების ეკონომიკური კონცეფციის საფუძველზე. ამ კონცეფციის ძირითადი დებულებები შემუშავებული იყო 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალებამდე. ხელისუფლებაში ყოფნის დროს რუსეთის კომპარტიის ეკონომიკურმა კონცეფციამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა, მაგრამ მიზანი უცვლელი დარჩა: „სოციალისტური“ ეკონომიკური წყობისა და სისტემის შექმნა და განვითარება, რომლის საფუძველს შეადგენდა წარმოების საშუალებათა სახელმწიფო საკუთრება და ღირექტიული ხასიათის გეგმიური მეურნეობა.

ეს იყო არაბუნებრივი, მცდარი პოლიტიკა. მან ჩანასახშივე ჩაკლა კონკურენცია, გამოიწვია ადამიანების გაუცხოება წარმოების საშუალებათა საკუთრებისაგან, აუცილებელი გახდა წარმოების მართვისას მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული მეთოდების გამოყენება. სისტემად იქცა პარტიის იდეოლოგიური მექანიზმის მაქსიმალურად ჩართვა მასებზე ზეგავლენის მოსახდენად, ამოქმედდა სიცრუეზე, ანდა ნახევრად სიცრუეზე აგებული პროპაგანდა. საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში რუსეთში კომპარტიის ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებისას პირობითად სამი ეტაპი გამოიყოფა: „სამხედრო კომუნიზმი“, ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა, („ნეპი“), „ინდუსტრიალიზაცია“ და სოფლის მეურნეობის „კოლექტივიზაცია“.

ცხადია, ამ გზით ვითარდებოდა საქართველო, კერძოდ, აჭარა, რამდენადაც ქვეყანა გასაბჭოების შემდეგ რუსეთის კომუნისტური იმპერიის ეკონომიკური სიერცის არეალში მოექცა. მაგრამ რუსეთისაგან განსხვავებით, საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში საბჭოთა სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებისას ორი ეტაპი გამოიყოფა: „ნეპი“ და ე.წ. „ინდუსტრიალიზაცია“ და „კოლექტივიზაცია“. ეკონომიკური რეფორმებიც ამის შესაბამისად განხორციელდა. „ნეპი“ მოიცავდა 1921-1925 წლებს და ცნობილია სახალხო მეურნეობის აღდგენის ეტაპად. ამ ეტაპზე განხორციელდა

წარმოების ძირითად საშუალებათა ნაციონალიზაცია. მომდევნო ეკონომიკური რეფორმა იყო „ინდუსტრიალიზაცია“, ხოლო შემდეგ – აგრარული რეფორმა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში აჭარის სახალხო მეურნეობა მძიმე მდგომარეობაში იყო. გასაბჭოებისას ქ. ბათუმში 600-ზე მეტი სამრეწველო საწარმო აღირიცხა (სახელოსნოების ჩათვლით). 46 საწარმო საშუალო სიდიდისა იყო, 33 მოქმედ საწარმოდ ითვლებოდა, 8 კაპიტალურ რემონტს მოითხოვდა, ხოლო 5 საწარმო დაშლა-ლიკვიდაციას ექვემდებოდა. ნაციონალიზაციის შედეგად 1921 წლის ბოლოს 21 საწარმო სახელმწიფო საკუთრებას წარმოადგენდა.²

გასაბჭოებისას აჭარის მრეწველობის დარგობრივ სტრუქტურაში შედიოდა ლითონდამუშავებითი, ქიმიური, ტყავის, ხე-ტყის, ხისდამუშავებელი, პოლიგრაფიული, თამბაქოს, ჩაის და სხვა საწარმოები. ყველაზე უფრო დიდი ხვედრითი წონა პქონდა ლითონდამუშავებით მრეწველობას. იგი აერთიანებდა 8 საწარმოს: ბიდონების (თუნუქის) – 5, მცირე მოცულობის თუნუქის ყუთების – 1 და სარემონტო სამუშაოების – 2 წარმოებას. ტყავის მრეწველობა მოიცავდა 12 საწარმოს. ქიმიურ მრეწველობაში შედიოდა საღებავებისა და ქაღალდის, 2 ხელოვნური ყინულისა და ამდენივე სპირტის საწარმოები. პოლიგრაფიული მრეწველობა მოიცავდა 8 სტამბასა და 2 ლითოგრაფიას.³ აჭარაში მუშაობდა აგრეთვე საშუალო სიდიდის 2 ჩაის ფაბრიკა (ჩაქვისა და სალიბაურის), ნავთის გადასასხმელი 21 სადგური და სხვა.

მოქმედი საწარმოები, რომლებსაც შეეძლოთ პროდუქციის გამოშვება, თითქმის არ მუშაობდა. მათი მეპატრონეები უცხოეთში გაიხიზნენ, ხოლო საწარმოები ბედის ანაბარა მიატოვეს. საწარმოთა ამოქმედებისათვის არ კმაროდა ფინანსები, ნედლეული, დამხმარე მასალები. მწყობრიდან იყო გამოსული დაზგა-მოწყობილობათა მნიშვნელოვანი ნაწილი. ერთი სიტყვით, ეკონომიკა, განსაკუთრებით მრეწველობა,

² აცხა, ფ.რ-8, ან. 1, ს. 8, ფურც. 3, 116.

³ იქვე, ფურც. 3.

ღრმა კრიზისს განიცდიდა. კრიზისი გრძელდებოდა 1922-1923 წლებშიც. აჭარის საბჭოების IV ყრილობაზე (1923 წ. დეკემბერი) ხაზგასმით აღინიშნა, რომ „ჩვენი წარმოება ჯერ კიდევ კრიზისს განიცდის“-ო.⁴

ფინანსების, ნედლეულის, მასალებისა და დამხმარე მასალების უკმარისობის გამო სახელმწიფომ ვერ შეძლო ნაციონალიზაციაქმნილ საწარმოთა ამოქმედება. ამიტომ დაიწყო ამ საწარმოთა იჯარით გაცემა. პირველ რიგში, მათ მეპატრონეებზე, თუ ამის მსურველი აღმოჩნდებოდა.

მრეწველობის მართვისათვის 1921 წლის მარტში შეიქმნა ბათუმისა და მისი ოლქის რევკომის სახალხო მეურნეობის საბჭო, აგრეთვე სატყეო და კომუნალური მეურნეობების განყოფილებები. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის შემდეგ ჩამოყალიბდა ეკონომიკის მართვის ახალი ორგანოები: სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო და ეკონომიკური საბჭო. შემდგომში სახალხო მეურნეობის სახელმწიფო მართვის სისტემამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. თავდაპირველად სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოში ითვლებოდა 4 განყოფილება: საგზაო, ფოსტა-ტელეგრაფის, შრომის განყოფილებები და მუშათა გლეხთა ინსპექცია.⁵ რეორგანიზაციის შედეგად სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოში შეიქმნა დარგობრივი სექციები და ქვეკომისიები. სულ ითვლებოდა 3 სექცია და 13 ქვესექცია.⁶

სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო უშუალოდ ხელმძღვანელობდა მრეწველობას. მას მრავალრიცხოვანი აპარატი ემსახურებოდა. ამ ორგანოს მოხელეებმა, პირველ ყოვლისა, აღწერეს საწარმოები, ნედლეული, მასალები, დამხმარე მასალები და საქონლის არსებული მარაგი. გატარდა ღონისძიებები მათი დაცვისათვის. 1923 წლის დასაწყისში სახალხო მეურნეობის საბჭო გაერთიანდა ქალაქ ბათუმის კომუნალურ მეურნეობასთან, რომელიც მაშინ ექვემდებარე-

⁴ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 149.

⁵ РКАБусов (март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми, 1963, с. 47-48.

⁶ აცსა, ფ.რ-8, ან. 1, ხ. 6, ფურც. 111.

ბოდა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს. ამ რეორგანიზაციამ უარყოფითად იმოქმედა წარმოების განვითარებაზე. ამიტომ 1924 წლის მარტში ქალაქის კომუნალური მეურნეობიდან გამოიყო სამრეწველო და სავაჭრო განყოფილებები და მათ ბაზაზე დაარსდა ვაჭრობისა და მრეწველობის სამმართველო („აჭარმრეწვაჭრობა“).⁷

მოკლე დროში გამოვლინდა ეკონომიკის სახელმწიფო მართვის ამ ახალი ორგანოს სუსტი მხარეები. მისი ხელმძღვანელობა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ვაჭრობას, რადგან იგი უფრო მეტ მოგებას იძლეოდა. ამიტომ მრეწველობის განვითარება მნიშვნელოვნად შეფერხდა. 1927 წელს იგი ორად გაიყო და ცალკე ჩამოყალიბდა მრეწველობის სამმართველო, რის შედეგად შესამჩნევად გაუმჯობესდა დარგის მართვა.

კომუნისტური პარტიის პროგრამის მთავარი მოთხოვნა იყო ერთგვაროვანი ეკონომიკური წყობის და სახალხო მეურნეობის მართვის ერთიანი სისტემის შექმნა. ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ მათ მოახდინეს წარმოების ძირითად საშუალებათა ნაციონალიზაცია და იგი სახელმწიფო საკუთრებად აქციეს. სამოქალაქო ომის წლებში საბჭოთა რუსეთში შემოიღეს „სამხედრო კომუნიზმი“, რომლის ეკონომიკურ შინაარსს შეადგენდა სახელმწიფოს მიერ წარმოების საშუალებათა სრული მონოპოლიზაცია, სასურსათო გაწერა და შრომითი ბეგარა. საქართველოს, კერძოდ, აჭარის გასაბჭოება იმ დროს მოხდა, როდესაც რუსეთში დაიწყო „სამხედრო კომუნიზმიდან“ ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადასვლა.

ამ ახალ პირობებში დასაშვები იყო სხვადასხვა ეკონომიკური წყობის თანაარსებობა. აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, განსხვავებული იყო ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების პირობები. აქ არ ყოფილა სასურსათო გაწერა. კაპიტალისტური ტიპის სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები, სავაჭრო და საბანკო დაწესებუ-

⁷ ასხგსმპ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975, გვ. 103.

ლებები თითქმის მთლიანად უცხოელების საკუთრებას შეადგენდა. ცხადია, ასეთ პირობებში საწარმოებისა და ბანკების ნაციონალიზაცია ადგილობრივი მოსახლეობის მხარდაჭერით სარგებლობდა და ნაკლებად მტკივნეული აღმოჩნდა.

სამრეწველო საწარმოთა ნაციონალიზაცია გასაბჭოების დღიდანვე დაიწყო. საბჭოთა ხელისუფლებამ არ გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ უცხოელმა მეწარმეებმა დიდძალი კაპიტალი დააბანდეს ბათუმის ოლქში სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა მშენებლობა-განვითარებისათვის. მათი სამეურნეო-სამეწარმეო საქმიანობის შედეგად შეიქმნა სამუშაო ადგილები, ბიზნესმენებისაგან აღებული გადასახადებით ყოველწლიურად იესებოდა და იზრდებოდა ქალაქის ბიუჯეტი.

საბჭოთა ხელისუფლებამ ძალდატანებით, ყოველგვარი გამოსყიდვის გარეშე მოახდინა კაპიტალისტების უძრავი საკუთრების ექსპროპრიაცია და იგი სახელმწიფო საკუთრებად გამოაცხადა. საქართველოში კაპიტალისტური საწარმოების ნაციონალიზაციას საფუძვლად დაედო საქართველოს კ (ბ) ცკ-ის 1921 წლის 21 მაისის დადგენილება. ამ დადგენილების საფუძველზე საქართველოს რეკომმა 1921 წლის 13 ივნისს გამოსცა დეკრეტი მომპოვებელ და გადამუშაებელ სამრეწველო საწარმოთა ნაციონალიზაციის შესახებ.

ნაციონალიზაცია შეეხო შედარებით მსხვილ და საშუალო სიდიდის სამრეწველო საწარმოებს, რომელთაც სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა გააჩნდათ. უწინარეს ყოვლისა, გათვალისწინებული იყო იმ საწარმოთა ნაციონალიზაცია, სადაც ნორმალური მუშაობის უკანასკნელ წელს, ან ზემოაღნიშნული დეკრეტის გამოცემის დროს დასაქმებული იყო 20-მდე მეშა მექანიკური ძრავის გარეშე. სხვა შემთხვევაში ნაციონალიზაცია მაშინ განხორციელდებოდა, თუ საწარმოს ჰყავდა 10 მეშა მექანიკური ძრავით, აგრეთვე აწარმოებდა 20 მილიონი მანეთის პროდუქციას (ქართულ ბონებში), ანდა გააჩნდა 25 ცხენის ძალის სიმძლავრის ძრავა მეშათა რიცხოვნობისაგან დამოუკიდებლად.

აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, სამრეწველო საწარმოთა ნაციონალიზაცია განხორციელდა 1921

წლის მარტიდან 1922 წლის თებერვლამდე. პირველ ეტაპზე (1921 წლის მარტი-მაისი) ნაციონალიზებული იყო 'შედარებით მსხვილი საწარმოები, მეორეზე (1921 წლის ივნისი-აგვისტო) – საშუალო სიდიდისა, ხოლო მესამე საფეხურზე (1921 წლის სექტემბერი-1922 წლის თებერვალი) ძირითადად დამთავრდა სამრეწველო საწარმოთა ნაციონალიზაცია. ნაციონალიზაციის შედეგად საწარმოები უსასყიდლოდ ჩამოართვეს ძმებს ნობელებსა და ივანიანებს, როტშილდის, მანთაშევის, ხაჩატურიანცს, შაბინიანს, არისტენჟოს, კარპოვსკის, გაის, სტუკლს, ბუკინასს, შიბაევს, ბნიტოს, ბუზ-ოლდის, არვანტიდის, ბინიათ-ოლდის, პოპოვს, რილსკის, დიამანტიდის, ფეფელოვს, ბურნ ტაბისკის, დანიელოვს, ბლიუმბერგს და სხვებს. ისინი ეროვნებით იყვნენ რუსები, გერმანელები, ფრანგები, ბერძნები, თურქები, ჩეხები, სომხები, 'შედეები, იტალიელები და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები, რომლებმაც სამეწარმეო საქმიანობას ატარა'ში მოკიდეს ხელი და მნიშვნელოვან წარმატებებსაც მიაღწიეს. ცალკე უნდა აღინიშნოს სტამბებისა და ლითოგრაფიის შესახებ, რამდენადაც ისინი იჯარით გასაცემ სიაში არ შეუტანიათ. მათ მესაკუთრეებს შმავესკის, კაპელს, თავართქილაძეს, ხეინგიას, მახარაძეს, კარნაუხოვს, ბონტოსს, ბუტკინას ასევე უსასყიდლოდ ჩამოართვეს თავიანთი სტამბა-ლითოგრაფიის საწარმოები და სახელმწიფო საკუთრებად გამოაცხადეს.

საქართველოს საზღვაო და სარკინიგზო ტრანსპორტის ნაციონალიზაცია განხორციელდა 1921 წლის აგვისტოში. საქართველოს რეკომის 1921 წ. 26 აგვისტოს დეკრეტით სახელმწიფო საკუთრებად გამოცხადდა ნავსადგურები, მათი საწარმოები, საწყობები, ელინგები, მცურავი ერთეულები, გემთშემკეთებელი სახელოსნოები და სხვა. ამის შედეგად ბათუმის ნავსადგური და მისი 'შემადგენელი ნაწილები სახელმწიფო საკუთრება გახდა. რკინიგზის ტრანსპორტის ნაციონალიზაცია განხორციელდა საქართველოს რეკომის 1921 წლის 8 აგვისტოს დეკრეტით.

წარმოების საშუალებათა ნაციონალიზაციის შედეგად მნიშვნელოვნად შეიცვალა საკუთრების ფორმები. მრეწველობაში, როგორც სახალხო მეურნეობის სხვა დარგებში, 'შეი-

ქმნა სახელმწიფო და კოოპერაციული საკუთრება. კერძო საკუთრებაში დარჩა წერილი საწარმოები და სახელოსნოები. საკუთრების ფორმების, სამრეწველო საწარმოებისა და პერსონალის შესახებ საყურადღებო სურათს იძლევა 1923 წლის 5 აპრილის აღწერის მონაცემები (იხ. ცხრილი 1).⁸

ცხრილი 1

საკუთრების ფორმები	სულ საწარმო		მოქმედი საწარმო		უმოქმედო	
	სამრეწვე საწარმო	პერსონა ლი	სამრეწვე საწარმო	პერსონა ლი	სამრეწვე საწარმო	პერსონა ლი
სახელმწიფო	53	838	34	814	19	24
კოოპერაციული	3	23	3	23	—	—
კერძო	577	1153	535	1085	42	68
სულ ჯამი	633	2014	572	1922	61	92

სახელმწიფო სექტორი მოიცავდა საშუალო სიმძლავრის სამრეწველო საწარმოებს. აღსანიშნავია, რომ მაშინ აჭარაში მსხვილი სამრეწველო საწარმოები საერთოდ არ არსებობდა. საშუალოდ ერთ მოქმედ საწარმოზე მოდიოდა 24 სამრეწველო პერსონალი და მატერიალური წარმოება ომამდელ დონესთან შედარებით მნიშვნელოვნად შემცირებული იყო. მრეწველობის საკუთრების ფორმებს შორის სახელმწიფო სექტორი ძირითადი იყო როგორც ტექნიკური აღჭურვილობითა და პროდუქციის წარმოებით, ისე სამრეწველო პერსონალის რაოდენობით. მისი ხვედრითი წილი მრეწველობაში 82%-ს შეადგენდა.

კოოპერაციული მრეწველობა გასაბჭოების შემდეგ შეიქმნა და იგი სახელოსნოებს აერთიანებდა. სულ 3 კოოპერატივი არსებობდა, სადაც 23 კაცი მუშაობდა. სამწუხაროდ, სამრეწველო კოოპერაციის განვითარებას ფართო სარბიელი და სწორი მიმართულება არ მიეცა. დასაწყისიდანვე იგი სახელმწიფო საკუთრების სახეშეცვლილი ფორმა გახდა და თავისი შესაძლებლობანი სრულყოფილად ვერ გამოავლინა. კერძო სექტორი წერილ საწარმოებს, სახელოსნოებსა და შინამრეწველებს აერთიანებდა. საშუალოდ ერთ სახელოსნოზე ორიოდე ხელოსანი მოდიოდა. მრეწველობაში კერძო

⁸ Статистический сборник 1922-1926 гг., Т6., 1927, с. 157.

სექტორის ხვედრითი წილი 1923-24 სამეურნეო წელს 18,6%-ს შეადგენდა. მომდევნო წელს იგი 8,9%-მდე შემცირდა, ხოლო 1927 წლიდან კერძო სექტორი მთლიანად იქნა ლიკვიდირებული.⁹ ამრიგად, წარმოების საშუალებათა ნაციონალიზაციის შედეგად სახალხო მეურნეობაში შეიქმნა სახელმწიფო კაპიტალისტური წყობა, რომელიც შერაცხული იყო სოციალისტური ეკონომიკური წყობის სახელით.

1923 წლის აპრილის დასაწყისში ნაციონალიზაციაქმნილ საწარმოთა 36% (53-დან 19) მწყობრიდან იყო გამოსული. არ მუშაობდა სახელოსნოების ნაწილი და ნავთის გადასასხმელი სადგურები. ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლებამ ვერ გამოიწვია ფინანსური და მატერიალური საშუალებები სახელმწიფო საწარმოთა ამუშავებისათვის. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება კი საჭირო ფინანსურ დახმარებას ვერ უწყევდა. აჭარის საბჭოების V ყრილობაზე (1925 წლის მარტი) აღინიშნა, რომ თუ ცენტრალური ხელისუფლება დახმარებას არ გაგვიწევს, ჩვენ ვერ შევძლებთ საწარმოების აღდგენასა და შენარჩუნებას.¹⁰

1923 წლის დასაწყისში იჯარით იყო გაცემული 13 ფაბრიკა-ქარხანა, მათ შორის: ტყავის, მომთუთიებელი, ბიდონებისა და ხის ყუთების (კასრების), თუჯის ჩასამომსხმელო, მექანიკური, ხელოვნური ყინულის, სპირტის, თამბაქოს და სხვა საწარმოები. მოიჯარეები იყვნენ ამ საწარმოთა როგორც ყოფილი მესაკუთრეები, ისე გარეშე მსურველები. მაგალითად, ლითონდამუშავების ქარხანა (საზოგადოება „ბალტიკა“) იჯარით აიღო მისმა ყოფილმა მესაკუთრემ ბლიუმბერგმა, მეორე საწარმო („პლასტიკა“) – შელანგოვსკიმ, საკასრე ქარხანა – გაიმ და დომბამ, თამბაქოს ფაბრიკები – დანიელოვმა და დიამანტიდომ, ტყავის ქარხნები – ძმებმა ივანიანებმა, ფირცხალაევამ, შარაშენიძემ, კერაკოხიანმა, ტერზიანმა და ზურაბიანმა, ხელოვნური ყინულის საწარმოები – ბუზ-ოღლიმ და სტუხლიკმა. მანთაშევის ყოფილი ლითონდა-

⁹ ბსისშკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980, გვ. 108.

¹⁰ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული, ბათუმი, 1971, გვ. 161.

მეშეშავებელი საწარმოები იჯარით გადაეცა დათეშიძესა და ფუნდუკიძეს. იჯარით გაცემული საწარმოებიდან სახელმწიფოს უნდა მიეღო მათი შემოსავლის 30-40%.¹¹ მაგრამ საწარმოთა ეს ნაწილი მოგებას არ იძლეოდა. ზოგიერთი მათგანის ამოქმედება მოიჯარეებმაც კი ვერ შეძლეს.

მძიმე მდგომარეობაში იყო ნავთობის მრეწველობასთან დაკავშირებული საწარმოები. გაჩერდა თუნუქის (ბიდონის) და საფუთავი ხის ყუთების ქარხნები და მათთან კოოპირირებული საწარმოები. გასაბჭოების შემდეგ თუნუქისა და საფუთავი ხის ყუთების ქარხნების მეპატრონეები სამსუენსა და სტამბოლში მოკალათდნენ და იქ განაგრძეს სამეწარმეო საქმიანობა. ბათუმიდან ნავთი გემებით გაჰქონდათ და სამსუენსა და სტამბოლში ბიდონებში ასხამდნენ და მათ საფუთავ ყუთებში ათავსებდნენ. შემდეგ კი გასაყიდად აგზავნიდნენ ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში.

მეწარმეთა ამ საქმიანობას ხელს უწყობდა ამიერკავკასიაში მოქმედი გაერთიანებები „ნავთობსინდიკატი“ და სახელმწიფო საზღვაო ვაჭრობა („ზაკმორტორგი“). ამის გამო ქ. ბათუმი დიდძალ შემოსავალს კარგავდა. აჭარის საბჭოების V ყრილობაზე აღინიშნა, რომ ეს ორგანიზაციები ფარულად იყვნენ დაკავშირებული სამსუენისა და სტამბოლის ფირმებთან და იგი შეფასდა, როგორც მთლიანად საქართველოს, კერძოდ, აჭარის მიმართ მიზანდასახული ბოროტმოქმედება.¹²

აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მრეწველობის რეალური აღორძინება-განვითარება 1924 წლიდან დაიწყო. კურსი აღებული იყო ლითონდამუშავებითი, ქიმიური, ხე-ტყის, ხისდამუშავებელი, ტყავის, თამბაქოს, ჩაისა და ნავთობის მრეწველობასთან დაკავშირებული წარმოების განვითარებაზე. 1924 წელს შეიქმნა სამრეწველო გაერთიანებები „აჭარტყე“, „აჭარქიშია“, „აჭარლითონი“, „აჭართამბაქო“.

„აჭარტყე“ აერთიანებდა 4 საწარმოს: ბათუმის ხის კასრებისა (საკოდე) და ფირფიცრის (ფანერის), ქობულეთისა და

¹¹ აცსა, ფ.რ-8, ს.ნ. ფურც. 106; ს.ნ. ფურც. 117.

¹² აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 161-162.

ხულოს ხე-ტყის სახერხე ქარხნებს. 1926 წელს მოხდა კასრების ქარხნის კონსერვაცია, ხოლო მომდევნო წელს ფირფიცრის წარმოება გაერთიანდა ახლად აშენებულ ხისდამამუშავებელ საწარმოსთან, რომელიც ძირითადად დიქტასა და ფირფიცრებს ამზადებდა. 1924 წელს გაერთიანდა მექანიკური და თუჯსაჩამომსხმელი ქარხნები. ამრიგად, 1925 წლის მეორე ნახევრიდან აჭარაში მუშაობდა 3 ლითონდამამუშავებითი საწარმო: ბიდონების, მომთუთიებელი და თუჯის საჩამომსხმელო. ბიდონების ქარხანა და ნავთის გადასასხმელი სადგურები 1925 წელს იჯარით გაიცა გაერთიანება „ნავთსინდიკატზე“.

ამის შემდეგ თუნუქის ყუთების წარმოება მნიშვნელოვნად გაიზარდა, რადგან ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში ამნაირი ჭურჭლით გატანილ ნავთზე კელავ დიდი იყო მოთხოვნილება. პროდუქციის რეალიზაციიდან ამონაგებიც შესამჩნევად გადიდდა. ფულადი შემოსავლით მას აჭარაში განლაგებულ სამრეწველო საწარმოებს შორის პირველი ადგილი ეკავა. აჭარა მოიჯარისაგან ყოველწლიურად 30 ათას მანეთს იღებდა.¹³ ტყავის მრეწველობა 4 ქარხანას მოიცავდა, ხოლო „აჭართამბაქო“ – 3 ფაბრიკას.

1924 წლიდან მოყოლებული შესამჩნევად გაუმჯობესდა სამრეწველო საწარმოთა კაპიტალდაბანდება, რის შედეგად დაჩქარდა წარმოების გამოცოცხლება და აღმავლობა. 1924-25 სამეურნეო წელს აჭარის მრეწველობის განვითარებისათვის ცენტრალური ბიუჯეტიდან გამოიყო 100 ათასი, ხოლო 1925-26 სამეურნეო წელს – 150 ათასი მანეთი (ფულის მაშინდელი კურსით). გარდა ამისა, სამრეწველო საწარმოებმა მიიღეს ბანკის კრედიტები შესაბამისად 500 ათასი და 950 ათასი მანეთი.¹⁴ ამის შედეგად 1923-1928 წლებში სამრეწველო პროდუქციის გამოშვება თითქმის 2,7-ჯერ (1 მილიონ 834,5 ათასიდან 5 მილიონ მანეთამდე) გაიზარდა. ამის მიუხედავად, 20-იან წლებში აჭარის სამრეწველო საწარმოები

¹³ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 223.

¹⁴ ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980, გვ. 34.

არასაკმარისად იყო უზრუნველყოფილი დაზგა-მოწყობილობით, აპარატებით, მექანიზმებით და სხვა. საწარმოები განიცდიდნენ საბრუნავი კაპიტალის ნაკლებობას. 1928 წლის ცნობით, სამრეწველო საწარმოების დანადგარების ნახევარზე მეტი ფიზიკურად გაცვეთილი იყო.¹⁵

მრეწველობაში კერძო სექტორის ჯერ შეზღუდვის, შემდეგ კი სრული ლიკვიდაციის შედეგად ერთგვაროვან საწარმოთა მეტი ნაწილი დაიხურა. მაგალითად, 1926 წელს ტყავის 2 ქარხანა დაიხურა იმ მიზეზით, რომ მათი განთავსების მიდამოებში საკაეშირო მნიშვნელობის ნავთობგადამუშავებელი ქარხნის მშენებლობა იწყებოდა. ერთ საწარმოდ გაერთიანდნენ თამბაქოს ფაბრიკები. 1925-26 სამეურნეო წელს ადგილობრივი დაქვემდებარების 8 საწარმოში 445 მუშა მუშაობდა. აჭარტყის გაერთიანებაში მუშათა რაოდენობა 140 კაცს შეადგენდა, მომთუთიებელ ქარხანაში - 39, ლითონსაჩამომსხმელოში - 58, ქიმიურში - 24, ტყავის (1926-27 სამეურნეო წელს) - 15, არაყის ქარხანაში - 10, თამბაქოს ფაბრიკაში - 117, პოლიგრაფიულ საწარმოში - 57 მუშას. ეროვნების მიხედვით ქართველი იყო მუშათა საერთო რაოდენობის 31,2%, რუსი - 34,8%, სომეხი - 14,4%, ბერძენი - 8,8, ებრაელი - 5,4%, სხვა ეროვნების - 5,4%. დადებითი ტენდენცია ის იყო, რომ 1925-1928 წლებში არაქართველების ხვედრითი წილი შემცირდა და შესაბამისად ქართველ მუშათა რიცხოვნობა 48,8%-მდე გაიზარდა.¹⁶

საწარმოთა ნაწილი შემოტანილი ნედლეულით მუშაობდა. ამიტომ ისინი პირველ წლებში შეფერხებით მუშაობდნენ. მომთუთიებელმა ქარხანამ 1924-25 სამეურნეო წელი წაგებით დაამთავრა, რადგან უზრუნველყოფილი არ იყო საჭირო ნედლეულით. მომდევნო წელს ქარხანამ ნედლეული (თუთია, ლითონი) შეიძინა რუსეთში, უკრაინაში, გერმანიაში და ინგლისში და წარმოებაც გაიზარდა. 1924-1928 წლებში პროდუქციის (მომთუთიებული ჭურჭელი, ვედროები, ლითონის სახურავი და სხვა) გამოშვება 163 ათასი მანეთიდან

¹⁵ იქვე. გვ. 72.

¹⁶ იქვე. გვ. 83. 88.

337,8 ათას მანეთამდე (2,0-ჯერ) გაიზარდა.¹⁷ მომთუთიებული ქარხნის პროდუქციის ძირითადი მომხმარებელი იყო ამიერკავკასია და შავი ზღვის რუსეთის სანაპირო რაიონები.

ასევე შემოტანილ ნედლეულზე მუშაობდნენ თუჯის საჩამომსხმელო და ქიმიური ქარხნები. თუჯის საჩამომსხმელო ქარხანა ასრულებდა სხვადასხვა სახის სარემონტო სამუშაოებს, ეწეოდა თუჯისა და სპილენძის მექანიკურ ჩამოსხმას, ამზადებდა ლითონის ფურცლებს. მისი ნაწარმის ძირითადი შემსყიდველი იყო ჭიათურის მანგანუმის წარმოება. 1923-1925 წლებში საერთო პროდუქციის გამოშვება 43,7 ათასი მანეთიდან 162,4 ათას მანეთამდე, ე.ი. 3,7-ჯერ გაიზარდა. 1930 წელს თუჯის საჩამომსხმელო ქარხანამ 322, 7 ათასი მანეთის პროდუქცია გამოუშვა, რაც მნიშვნელოვნად აღემატებოდა 1923-1925 წლების მაჩვენებლებს.¹⁸

ქიმიური ქარხანა აწარმოებდა საღებავებს, საპონს, ქაღალდსა და სხვა. ნედლეულით მოუმარაგებლობისა და მზა ნაწარმის რეალიზაციის შეფერხების გამო ქარხანა 1922 წ. ივლისში დაიხურა. მუშაობა განაახლა მომდევნო წელს. იმავე დროს ქარხნის შენობას ჩაუტარდა რეკონსტრუქცია. დაამონტაჟეს 50 ცხენის ძალის ახალი ელექტროძრავი და მოაწყვეს ბარიტის წისქვილი. საღებავებთან ერთად ქარხანამ აითვისა ბარიტის, სურინჯის, ჟანგმიწის და სხვა პროდუქციის წარმოება. ქუთაისიდან ბარიტის ნედლეულის შემოტანის შემცირების შედეგად ქარხანა შეუდგა ახალი სახეობის სამალარიო საღებავების, საპონი ალიფის და სხვა პროდუქციის გამოშვებას.

თამბაქოს მრეწველობის პროდუქცია 1923-1926 წლებში 8,3-ჯერ (105,7 ათასიდან 880,5 ათას მანეთამდე) გაიზარდა. აჭარის სოფელმა 1924 წ. წარმოებას მიაწოდა 7500, ხოლო 1925 წ. – 12.000 ფუთი თამბაქო. ცხადია, ნედლეულის ეს რაოდენობა საკმარისი არ იყო. ამიტომ ნედლეულის ნაწილი

¹⁷ ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ.. ბათუმი, 1980, გვ. 112.

¹⁸ ასხგსმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ.. ბათუმი, 1975, გვ. 309; ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ.. ბათუმი, 1980, გვ. 80, 157.

აგრონომიური რესპუბლიკის ფარგლებს გარედან შემოჰქონდათ.¹⁹ 1924-25 სამეურნეო წელს თამბაქოს საწარმოებმა გამოუშვეს 760, 2 ათასი მანეთის პროდუქცია, 1927-28 სამეურნეო წელს – 845 ათასი მანეთისა.²⁰ სასაქონლო პროდუქციის ფულადი შემოსავლების მიხედვით თამბაქოს მრეწველობას მეორე ადგილი ეკავა. იგი მხოლოდ ბიდონების ქარხანას ჩამოუვარდებოდა.

ხე-ტყისა და ხისდამმუშავებელი მრეწველობის აღმავლობა ასევე 1924 წლიდან დაიწყო. „აჭარტყეში“ გაერთიანებული ხელოსა და ქობულეთის სახერხი ქარხნები აწარმოებდნენ დახერხილ მასალას, ხოლო ბათუმის საკასრე საწარმო უშვებდა ხის ყუთებს. ხე-ტყის მასალების დასამზადებლად სპეციალური ორგანიზაციები მუშაობდნენ. ისინი ამზადებდნენ ნიგეზის, თხმელის, წიფლის და წიწვოვან მცენარეთა მასალას და სხვა. 1923-1926 წლებში ხე-ტყის სახერხმა საწარმოებმა და საფუთავი ხის ყუთების (საკასრე) ქარხანამ პროდუქციის გამოშვება თითქმის 5-ჯერ გაზარდეს. მთლიანად 1925-26 სამეურნეო წელს „აჭარტყეში“ გაერთიანებულმა საწარმოებმა 416,2 ათასი მანეთის პროდუქცია გამოუშვეს, რაც მნიშვნელოვნად აღემატებოდა წინა წლების მაჩვენებლებს. კვების მრეწველობიდან საგრძნობი მიღწევები პქონდა ჩაისა და არაყის საწარმოებს. 1924-25 სამეურნეო წელს ჩაის ფაბრიკებმა აწარმოეს 704009 კილოგრამი მზა პროდუქცია, ხოლო 1926-27 სამეურნეო წელს – 951727 კილოგრამი.²¹

აღმავლობით ვითარდებოდა პოლიგრაფიული მრეწველობა. იგი ძირითადად აკმაყოფილებდა ადგილობრივ მოთხოვნილებას. აღნიშნული დარგის სასაქონლო ნაწარმი 1922-23 სამეურნეო წელს შეადგენდა 54,7 ათას მანეთს, 1923-24 წელს – 73,3 ათას, 1924-25 წელს – 121, ათას, ხოლო 1925-26

¹⁹ ასხვსმაპ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975, გვ. 309; ბსისმა. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 80.

²⁰ ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 111.

²¹ ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 348.

სამეურნეო წელს - 194,4 ათას მანეთამდე (3,6-ჯერ) გაიზარდა.²² ნედლეულის უკმარისობის გამო შეფერხებით მუშაობდნენ ტყავის საწარმოები. მოხდა მათი ნაწილის დემონტაჟი, ხოლო ტყავის ძირითადი საწარმო 1925-26 სამეურნეო წელს არ მუშაობდა. ცხადია, მრეწველობის აღდგენისათვის განხორციელებული ღონისძიებები მნიშვნელოვანი იყო, მას მოყვა წარმოების გამოცოცხლება. ამის მიუხედავად სახალხო მეურნეობის აღდგენით წლებში მრეწველობის პირველი მსოფლიო ომამდე დონე მიღწეული არ ყოფილა. 1926 წელს (15 დეკემბრის მდგომარეობით) 1913 წელთან შედარებით ქიმიური ქარხნის წარმოების დონე შეადგენდა 60%, ბიდონების - 10%, თუჯის საჩამომსხმელო - 50%, მომთუთიებელი ქარხნის - 60%, თამბაქოს ფაბრიკის - 50%, პოლიგრაფიული მრეწველობის - 60%-ს.²³

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე აჭარაში არსებობდა სარკინიგზო, საზღვაო, მილსადენი და საჭაპანო ტრანსპორტი. მათ შორის წამყვანი ადგილი ეკავა საზღვაო და სარკინიგზო ტრანსპორტს. გასაბჭოების პირველ წლებში განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა საზღვაო და სარკინიგზო ტრანსპორტი. სამოქალაქო ომის წლებში (1918-1920) რუსეთმა დაკარგა თავისი საზღვაო ფლოტის 40%. ცხადია, ამ დანაკარგმა უარყოფითად იმოქმედა საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტზე, მათ შორის ბათუმის ნავსადგურზე. 1921 წლის პირველ ნახევარში ნავსადგური არ მუშაობდა. მწყობრიდან იყო გამოსული ნავსადგურის ნაგებობანი, ნაპირგასამაგრებელი კედლები, ელინგი, წყალგაყვანილობა, მცურავი ერთეულები და სხვ. ნავსადგურის ამუშაებისა და საოპერაციო საქმიანობის გაფართოებისათვის 20-იან წლებში მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარეს. 1923 წელს მწყობრში ჩადგა 6 გემთმისაბმელი. მათ შორის 4 იყო რკინა-ბეტონის. განხორციელდა ნაპირგამაგრების სამუშაოები და სხვა.

²² ასხგსმპ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975, გვ. 309; ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 32, 80, 110, 113.

²³ აცსა, პოგ, ფ.1, ან. 1, ს. 482, ფურც. 44.

რამდენადაც საზღვაო ტრანსპორტის ნაციონალიზაცია ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის პირობებში გატარდა, იგი არ შეეხო ამ სფეროს კოოპერაციულ საკუთრებას, თევზსაჭერ, სალოცმანო ნაგებს, მცირე მოცულობის ხომალდებს, რომელთა მეპატრონეები სხვისი შრომის ექსპლოატაციას არ ეწეოდნენ, აგრეთვე უცხო ქვეყნების მიერ 1921 წლის 25 თებერელის შემდეგ შეძენილ საწარმოებს.

ბათუმის ნავსადგურის ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე უარყოფითად მოქმედებდა უცხოეთის სახელმწიფოების სააგენტოები, რომლებიც ბათუმში კომერციულ საქმიანობას ეწეოდნენ საქონლის შემოტანა-გატანის დარგში. 1923 წლისათვის ყველა ისინი გაუქმებული იყო. მტკივნეულად წარიმართა ნავსადგურის სამმართველო აპარატის ჩამოყალიბება. ბათუმის საზღვაო-საეაჭრო ნავსადგურის სამმართველო 1921 წლის მაისში შეიქმნა. მასში დასაქმებული იყო 138 კაცი, მაგრამ მალე გამოელინდა მოხელეების საბოტაჟი, ამის გამო ჩატარდა სამმართველოს აპარატის წმენდა, რის შედეგად მისი რაოდენობა 106 კაცამდე შემცირდა.²⁴

გასაბჭოებისას ბათუმში მოქმედებდა „ნებაყოფლობითი“ ფლოტის საზოგადოება, რომელიც შეიქმნა მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფის მიერ შემოწირული თანხებით. იგი აერთიანებდა დიდი ტონაჟის გემებს და ემსახურებოდა შორეულ რეისებს. „ნებაყოფლობითი“ ფლოტის საზოგადოება ოპერაციებს კომერციულ საწყისებზე ასრულებდა. იგი, ძირითადად, ეწეოდა მანგანუმისა და თამბაქოს გადაზიდვას. ამ ორგანიზაციამ გააერთიანა საზღვაო-სატრანსპორტო საშუალებები, რის შედეგად ტვირთზიდვამ ორგანიზებული ხასიათი შეიძინა.

გასაბჭოებამდე და სახალხო მეურნეობის აღდგენით წლებში საქართველოში საზღვაო ტრანსპორტის საწარმოებს შორის პირველი ადგილი ეკავა ბათუმის ნავსადგურს. ფოთის ნავსადგური იყო მეორე, ხოლო სოხუმისა – მეოთხე კატეგორიისა. ბათუმის ნავსადგურიდან გაჰქონდათ როგორც

²⁴ კ. ტოტოჩაია, ზღვაოსნობისა და გემთშენებლობის განვითარება აჭარაში. ბათუმი, 1975, გვ. 33-35, 42-43.

თხევადი, ისე მშრალი ტვირთი. მაგრამ ძირითადი დატვირთვა მოდიოდა ნავთობსა და ნავთობპროდუქტებზე. იგი სატრანზიტო როლსაც ასრულებდა ამიერკავკასიის, შუა აზიის, ირანის, ავღანეთის, რუსეთის, უკრაინისა და სხვა ქვეყნებისათვის.

ცხადია, საზღვაო ტრანსპორტის, მათ შორის ბათუმის ნავსადგურის ტვირთბრუნვის ომამდელი დონის აღდგენას, მის ტექნიკურ გადაიარაღებას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საქართველოს ეკონომიკაში. მისი მნიშვნელობა იმითაც იზრდებოდა, რომ საზღვაო ტრანსპორტით ტვირთის გადაზიდვა გაცილებით იაფი ჯდებოდა. ნავსადგურის აღდგენითი სამუშაოები გასაბჭოებისთანავე დაიწყო. 1921 წლის 18 აგვისტოს ექსპლოატაციაში შევიდა გემთშემკეთებელი სახელოსნო. მომდევნო წლებში იგი შესამჩნევად გაუართოვდა. სახელოსნოში მოეწყო სამსხმელო, საზეინკლო-სახარატო, სამჭედლო, სადურგლო საამქროები და სხვა.

ბათუმის გემთშემკეთებელი სახელოსნოს მუშებმა და ტექნიკურმა პერსონალმა წარმატებით აითვისა მიწახაპია მანქანების წარმოების ტექნოლოგია. პირველი ასეთი მანქანა 1923 წელს ააგეს. ამასთან ერთად, შეაკეთეს გემები, კატარლები და ნავმისადგომები. საგრძნობი მუშაობა ჩატარდა სანაპირო კედლების გამაგრებისათვის. ამოიღეს ჩაძირული გემები, მიწახაპია მანქანის მეშვეობით კიდევ უფრო გააღრმავეს ნავმისადგომები, რითაც ბათუმის პორტში გაადვილდა საოკეანო გემების შემოსვლა-გასვლა.

ეს იყო პირველი დონისძიებები, რომელიც მხოლოდ საქმის დასაწყისად ჩაითვლება. ნავსადგურს კაპიტალური რეკონსტრუქცია ესაჭიროებოდა. ამის თაობაზე წარმოდგენილი იყო ორი პროექტი: ინჟინერ ფლორინისა და ამიერკავკასიის ნავსადგურების განყოფილების სპეციალისტებისაგან. ინჟინერ ფლორინის პროექტის მიხედვით ბათუმის ნავსადგურის რეკონსტრუქცია იაფი ჯდებოდა (500 ათასი მანეთი), მაგრამ იგი განხორციელდებოდა ქალაქის სახმელეთო ტერიტორიის ხარჯზე. ამიერკავკასიის ნავსადგურების განყოფილების სპეციალისტების პროექტი, მართალია, შედარებით ძვირი (8120 ათასი მანეთი) ჯდებოდა, მაგრამ იგი ითვალისწინებდა

ნავსადგურის გაფართოებას ზღვის ხარჯზე. ხელისუფლებამ ამ ვარიანტს დაუჭირა მხარი და მომდევნო წლიდან მუშაობაც დაიწყო.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში ნავსადგურები უფასოდ ემსახურებოდნენ სახელმწიფო დაწესებულებებს. მომსახურების ამ წესმა მნიშვნელოვანი ფინანსური ზარალი მიაყენა ბათუმის ნავსადგურს. 1922 წლის 14 მარტიდან ნავსადგურები განთავისუფლდნენ უფასო მომსახურების მოვალეობისაგან და ამის შემდეგ მათი ფულადი შემოსავალი, მოგება და წმინდა მოგება მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მაგალითად, 1921 წელს ბათუმის ნავსადგურის ფულადი შემოსავალი 78944 მანეთს ითვლიდა, ხოლო 1924 წელს 656.020 მანეთი შეადგინა. მაგრამ ხარჯებიც გაიზარდა.²⁵ XX ს-ის 20-იან წლებში ბათუმის ნავსადგურის ძირითადი საოპერაციო საქმიანობის – ტვირთბრუნვის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის მე-2 ცხრილის მონაცემები (ათასი ტონობით).²⁶

ცხრილი 2

მაჩვენებლები	1913 წ.	1922-1923 წ.		1925-1926 წ.		1927-1928 წ.	
		აბსოლუტური	% 1913 წელთან შედარებით	აბსოლუტური	% 1913 წელთან შედარებით	აბსოლუტური	% 1913 წელთან შედარებით
საერთო ტვირთბრუნვა მათ შორის:	1478,5	326,1	22	1149,6	70,0	21638,8	146,4
საზღვაო გარეუბრით მათ შორის:	1178,2	297,2	25,2	1073,9	99,1	20390	173
შემოტანა	31,2	36,0	115,4	42,7	136,7	618,6	198,2
გატანა	1147,0	261,2	22,7	1031,2	89,9	1977,1	172
კაპიტალური ტვირთბრუნვა მათ შორის:	300,3	28,9	9,6	57,7	25,2	12383	59
შემოტანა	262,0	24,9	15,3	29,9	18,4	619	61,8
გატანა	238,3	4,0	2,8	45,8	33,1	45,8	54,5
ნავთობპროდუქტების გატანა	675,8	225,7	33,3	1051,0	155,5	19268	185,1
მანგანუმის გატანა	437,6	16,6	3,9	-	-	-	-

²⁵ კ. ტოტორიკა, დასახ. ნაშრ., გვ. 69.

²⁶ ცხრილი შედგენილია: აცსა, ფ.რ-60, ან. 1, ს. 8, ფურც. 8.

როგორც ეხედავთ, 1913 წელთან შედარებით 1922-23 სამეურნეო წელს ბათუმის ნავსადგურის საერთო ტვირთზიდვა 78%-ით შემცირდა. მათ შორის საზღვარგარეთთან 74,8%-ით. შემცირება ძირითადად მოდის ნავთობპროდუქტებისა და მანგანუმის გატანაზე. 1924-25 წლიდან ბათუმის ნავსადგურიდან საზღვარგარეთ მანგანუმი საერთოდ აღარ გაჰქონდათ. ამ გარემოებამ შესამჩნევი გავლენა მოახდინა საერთო ტვირთზიდვაზე. მინიმალურად შემცირდა კაბოტაჟით ტვირთზიდვა.

ბათუმის ნავსადგურის ტვირთზიდვის საერთო აღმავლობა დაიწყო 1923-24 სამეურნეო წლიდან და მომდევნო წელს ომამდელი დონის 73,4%, 1927-28 წელს – 77%-ს, ხოლო 1927-28 წელს – 146%-ს მიაღწია. მაგრამ კაბოტაჟით ტვირთზიდვაში მნიშვნელოვანი წინსვლა არ ყოფილა. ტვირთზიდვის საერთო საოპერაციო საქმიანობაში ძირითადი დატვირთვა ნავთობპროდუქტების ექსპორტზე მოდიოდა. ამ მაჩვენებელმა პირველ მსოფლიო ომამდელ დონესთან შედარებით 1925 წელს 139%, ხოლო 1928 წელს – 285,1% შეადგინა. საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტის საწარმოებს შორის მგზავრთა გადაყვანაში პირველობდა ბათუმის ნავსადგური. 1924 წელს ბათუმის ნავსადგური მოემსახურა 63 ათას, ხოლო 1925 წ. – 98 ათას მგზავრს.²⁷

ბათუმის ნავსადგურის წარმატებული საოპერაციო საქმიანობა – ტვირთზიდვა ძირითადად განპირობებული იყო რკინიგზის ტრანსპორტის ნაყოფიერი მუშაობით. პირველი მსოფლიო ომისა და ინტერვენციის წლებში ბათუმის რკინიგზის მეურნეობა მნიშვნელოვნად დაზარალდა. მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა საქართველოს რკინიგზის ბათუმი-ქობულეთის მონაკვეთი. მართალია, ამ მიმართულებით რკინიგზის ლიანდაგის სიგრძე მოკლეა (30,5 კმ), მაგრამ ყოველთვის დატვირთული იყო. გასაბჭოებისას სამგზავრო და სატვირთო მატარებლების დიდი ნაწილი თავმოყრილი იყო ბათუმში. მათ გადაუდებელი შეკეთება ესაჭიროებოდათ. მაგრამ ადგილზე არ არსებობდა რკინიგზის ტრანსპორტის სახელოსნოები.

²⁷ კ. ტოტოჩავა, საქართველოს სსრ ტრანსპორტის ისტორია. თბ., 1973, გვ. 166.

ორთქმავლებისა და ვაგონების შემკეთებელ სპეციალისტთა ჯგუფს საკმარისად არ ჰქონდათ სარემონტო-ტექნიკური საშუალებები. შრომის მექანიზაცია საერთოდ არ არსებობდა. ამიტომ დატვირთვა-გადმოტვირთვის სამუშაოები ხელით სრულდებოდა. 1923 წლის დასაწყისში ბათუმის რკინიგზაზე 1174 მუშა-მოსამსახურე მუშაობდა.²⁸ მართალია, უკიდურესად მძიმე იყო ტრანსპორტის მუშათა ყოფა-ცხოვრება. მაგრამ რკინიგზელები, როგორც საზღვაო ნავსადგურის მუშაკები, თავდადებით მუშაობდნენ. მათი თავდადებული შრომის შედეგად მდგომარეობა თანდათანობით უმჯობესდებოდა. უკვე გასაბჭოების მეორე წელს რკინიგზის ტრანსპორტის ტვირთზიდვა აჭარაში 19,1 მილიონ ფუტს უდრიდა, რაც შესამჩნევად აჭარბებდა 1921 წლის მაჩვენებელს. საერთო ბალანსში დიდად ჭარბობდა შემოტანილი ტვირთი. 1922 წელს რკინიგზის ტრანსპორტით შემოტანილი ტვირთი 13,2 მილიონ ფუტს აღემატებოდა, რაც საერთო ტვირთზიდვის 69,1%-ს შეადგენდა, გატანილი იყო 5,9 მილიონი ფუტი.

საერთო ტვირთზიდვაში დიდი ხვედრითი წილი ეკავა ნედლეულსა და ნახევარფაბრიკატებს (12,8 მილიონი ფუტი), მეორე – სურსათ-სანოვაგეს (5,6 მილიონი ფუტი), მესამე – მრეწველობის ნაწარმს (503,5 ათასი ფუტი). ძირითადი იყო ნავთობპროდუქტები და მანგანუმი. ნავთობპროდუქტები აზერბაიჯანიდან შემოჰქონდათ, ხოლო მანგანუმი – ჭიათურიდან. საგულისხმოა, რომ 1922 წელს ბათუმში აზერბაიჯანიდან შემოიტანეს 10,8 მილიონი ფუტი ტვირთი, ე.ი. საერთო შემოტანილი ტვირთის 81%.²⁹ რკინიგზით შემოტანილი ტვირთი საზღვარგარეთ გაჰქონდათ ბათუმის ნავსადგურის მეშვეობით. ბათუმიდან რკინიგზით გატანილი ტვირთის მეტი ნაწილი მოდიოდა საქართველოს შიდა რაიონებზე, შემდეგ აზერბაიჯანსა და სომხეთზე.

XX ს-ის 20-იან წლებში საავტომობილო ტრანსპორტი განუვითარებელი იყო. 1926 წელს საერთოდ საქართველოში

²⁸ იქვე. გვ. 105.

²⁹ სტატისტიკური კრებული 1909-1923 წწ. ბათუმი, 1924, გვ. 330-331, 334-337.

779 ავტომობილი ითვლებოდა³⁰. აჭარაში, კერძოდ, ქ. ბათუმში სამგზავრო ავტოტრანსპორტმა 1925 წელს დაიწყო მუშაობა, ხოლო ავტობუსების საგარეუბნო ხაზების სიგრძე 17 კმ-ს უდრიდა. 1926 წელს ქ. ბათუმში ითვლებოდა 3 სამგზავრო და 22 სატვირთო ავტომობილი, რომლებმაც წლის განმავლობაში გადაიყვანეს 66096 მგზავრი და გადაიტანეს 80 ათასი ტონა ტვირთი³¹.

გზებისა და ხიდების მშენებლობა 1922 წლიდან დაიწყო. 1924 წლის აპრილის მდგომარეობით აჭარაში მშენებლობის პროცესში იყო 13 გზა. 1924-1925 წლებში დამთავრდა 101,2 კმ საერთო სიგრძის საავტომობილო გზების, 3 რკინაბეტონის (შუახევის, ქედის, ხუცუბნის), ათობით ხის ხიდის მშენებლობა. ამ მშენებლობაში შრომითი ბეგარის სახით ასობით მუშახელი მონაწილეობდა. მაგალითად, ქობულეთ-ღელვაჩოლოქის 16 კმ-იანი საავტომობილო გზის მშენებლობაზე ყოველდღიურად 800-900 კაცი მონაწილეობდა, ხულო-ღორჯომის გზაზე – 800-1000, ხოლო ჭვანის გზის მშენებლობაზე – 750-800 კაცი.³²

XX ს-ის 20-იან წლებში სოფლის მეურნეობის აღდგენა ნელი ტემპით მიმდინარეობდა. აგრარულმა რეფორმამ შეაფერხა სოფლის მეურნეობის კრიზისიდან გამოყვანა. 1923 წელს მარცვლეული კულტურების ფართობი 10874 ჰექტარს შეადგენდა. იგი გაცილებით ნაკლები იყო ომამდელ (1913 წ.) დონესთან შედარებით. 1926 წელს მარცვლეული კულტურების ფართობი 12108 ჰექტარს ითვლიდა. აჭარაში ძირითადად სიმინდი მოჰყავდათ, მაგრამ დაბალ მოსავალს იღებდნენ. 1923 წელს მოიწიეს 5293 ტონა სიმინდი, ხოლო 1926 წელს – 7873. მოსავლის ეს რაოდენობა არ კმაროდა მოსახლეობის გამოსაკვებად. მარცვლეულის უკმარისობა ყველაზე მეტად საგრძნობი იყო აჭარის მთიანეთში. აქაური მოსახლეობა მთავრობისაგან მოითხოვდა სიმინდით უზრუნველყოფას.

³⁰ კ. ტოტოჩავა, დასახ. ნაშრ., გვ. 192.

³¹ აცსა, ფ-რ-178, ან.1, ს. 184, ფურც. 5.

³² ო. თურმანიძე, ტრანსპორტის მდგომარეობა აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების პირველ ათწლეულში, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის შრომები, IX. ბათუმი, 2010, გვ. 113.

მაგრამ ხელისუფლება ყოველთვის ვერ ახერხებდა მოსახლეობის მოთხოვნის დაკმაყოფილებას.³³ მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა ტექნიკური და სუბტროპიკული კულტურები. 1913 წელს ბათუმის ოკრუგში თამბაქოს კულტურის ფართობი 198 დესეტინას, ხოლო მოსავალი 18,5 ათას ფუტს შეადგენდა. 1923 წელს კი ფართობი 35 დესეტინამდე შემცირდა. მართალია, 1924-25 სამეურნეო წელს თამბაქოს კულტურის ფართობი 150 დესეტინას, ხოლო მოსავალი 34 ტონას (2040 ფუტს) შეადგენდა.³⁴ მაგრამ იგი მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა 1913 წლის მაჩვენებლებს.

მართალია, ჩაის კულტურის ფართობი 1916 წლის შემდეგ გასაბჭოებამდე არ შემცირებულა, მაგრამ მოსავალი 1,4-ჯერ შემცირდა.³⁵ მოუძლეულობის გამო ჩაის ბუჩქები ეწერმა და ბალახმა დაფარა. საბჭოთა ხელისუფლება მეჩაიეობას, მეციტრუსეობასთან ერთად, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ 1921-1925 წლებში ჩაის კულტურის ფართობი გაიზარდა 914 ჰექტრიდან 1109 ჰექტრამდე, ხოლო მოსავალი 359,2 ტონიდან 1151 ტონამდე (3-ჯერ და მეტად). 1921-1925 წლებში მეხილეობის დარგში მნიშვნელოვანი წინსვლა არ ყოფილა. 1924-1925 წლებში სუსხიანი ზამთრის შედეგად სუბტროპიკული კულტურები, კერძოდ, ციტრუსები მნიშვნელოვნად დაზარალდა. შესამჩნევად შემცირდა პირუტყვის სულადობა. 1921-1925 წლებში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა 41,4 ათასიდან 37,0 ათასამდე, მათ შორის ფურისა და ფურკამეჩისა – 15,0 ათასიდან 13,3 ათასამდე, თხისა და ცხერისა – 24,9 ათასიდან 12,6 ათასამდე შემცირდა.³⁶

³³ სტატისტიკური კრებული 1922-1926 წწ. ტფ., 1927, გვ. 86-87. ო. თურმანიძე, საადგიოლმამულო ურთიერთობანი და აგრარული მოძრაობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (1876-1928 წწ.). ბათუმი, 2009, გვ. 373.

³⁴ ო. თურმანიძე, აჭარის სოფლის სიციალურ-ეკონომიკური განვითარების ისტორიიდან. ბათუმი, 1973, გვ. 43; ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 348-399.

³⁵ ო. თურმანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 21, 31.

³⁶ სტატისტიკური კრებულები: საბჭოთა აჭარის 40 წელი. ბათუმი, 1961, გვ. 71; საბჭოთა აჭარის 60 წელი. ბათუმი, 1981, გვ. 78.

ამრიგად, 1921-1925 წლებში აჭარის სოფლის მეურნეობის ომამდელი დონე აღდგენილი არ ყოფილა. შესამჩნევი წინსვლა არ შეიმჩნეოდა სოფლის მეურნეობის ტექნიკითა და სპეციალისტებით უზრუნველყოფაში. 1925 წელს აჭარის სოფლის მეურნეობას ემსახურებოდა 4 აგრონომი. მათ შორის იყო 2 უმაღლესი და ამდენივე საშუალო განათლებით.³⁷ გასაბჭოებისას ვეტერინარული პუნქტები მხოლოდ ქ. ბათუმსა და ქობულეთში არსებობდა. აჭარისწყლის, ქედისა და ხულოს მაზრებში ანალოგიური სამსახურები 1925 წელს გაიხსნა, მაგრამ ისინი მოწყვეტილი იყვნენ სოფლებისაგან და მოსახლეობას ნაკლებად ეხმარებოდნენ პირუტყვის დაავადებათა მკურნალობაში.

გასაბჭოებამდე ბათუმის ოლქში ერთიანი საფინანსო-საბანკო სისტემა არ არსებობდა. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გაუქმდა კერძო ბანკები და შეწყდა მათი საოპერაციო საქმიანობა. 1923 წლის იანვარში ქ. ბათუმში დაარსდა სსრ კავშირის სახელმწიფო ბანკის აჭარის რესპუბლიკური კანტორა. 1922 წლიდან აჭარაში მოქმედებდა სსრ კავშირის სასოფლო-სამეურნეო ბანკის რესპუბლიკური კანტორა. ავტონომიურ რესპუბლიკაში საბიუჯეტო საქმიანობას სათავეში ედგა ფინანსთა სახალხო კომისარიატი. მაგრამ 1921-1925 წლებში მაზრებში არ შექმნილა საფინანსო განყოფილებები და საბანკო დაწესებულებები. ამის საჭიროება მაშინ არ არსებობდა.

XX საუკუნის 20-იან წლებში აჭარაში, როგორც მთლიანად საქართველოში, უმძიმესი ფინანსური მდგომარეობა იყო. 1921-1922 წლებში მიმოქცევაში იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის, რუსეთის, სომხეთის, აზერბაიჯანის, თურქეთის და სხვა ქვეყნების ფულის ნიშნები, მაგრამ მათი სყიდვითიუნარიანობა ძალზე გაუფასურდა. ამიტომ აჭარაში აღნიშნულ წლებში ავტონომიური რესპუბლიკის ბიუჯეტი ვერ შეადგინეს. 1923 წელს შემოიღეს ამიერკავკასიის ერთიანი ფულის ნიშნები, მაგრამ მისი გამოშვება 1924

³⁷ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980, გვ. 275.

წლის 15 ივლისიდან შეწყდა. 1924 წელს განხორციელდა ფულის რეფორმა, რის შედეგად საქართველოში მიმოქცევაში შემოვიდა რუსეთის ფულის ნიშნები (ჩერვონეცი).

პირველი სახელმწიფო ბიუჯეტი აჭარაში 1923 წელს შეადგინეს, თუმცა იგი მნიშვნელოვნად დეფიციტური იყო. შემოსავალი ვერ ფარავდა გასავალს.

ამრიგად, XX საუკუნის 20-იან წლების პირველ ნახევარში აჭარის ეკონომიკურ ცხოვრებაში ძირითადი ცვლილებები იმაში გამოიხატა, რომ განხორციელდა წარმოების საშუალებათა ნაციონალიზაცია, მოხდა კერძო საკუთრების ლიკვიდაცია, რის შედეგად საფუძველი ჩაუყარეს ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემას. ეს გარდაქმნები განხორციელდა კლასობრივი დაპირისპირების, ნერვიულ-ფსიქოლოგიური დაძაბულობის პირობებში. ეს იყო ეკონომიკის განვითარების არაბუნებრივი გზა. ამის შედეგად სახალხო მეურნეობის ომამდელი დონის აღდგენა მეურნეობის უმნიშვნელოვანეს დარგებში პრაქტიკულად შეუძლებელი გახდა.

2. მრეწველობის მართვის რეფორმა და ინდუსტრიის განვითარების შედეგები

საბჭოთა ხელისუფლების ეკონომიკურ პროგრამაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციას. იგი მიზნად ისახავდა ინდუსტრიის ახალი ობიექტების მშენებლობას, არსებულ საწარმოთა ტექნიკურ რეკონსტრუქციას, ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიების ათვისებას. ეს რეფორმა ისტორიაში შევიდა „ინდუსტრიალიზაციის“ სახელწოდებით. კაპიტალისტურ სამყაროსთან დაპირისპირების პირობებში სსრ კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობა მძიმე ინდუსტრიის დაჩქარებული განვითარებით ცდილობდა საერთაშორისო იზოლაციისაგან თავის დაღწევას, ქვეყნის გამოყვანას კრიზისიდან და სამრეწველო წარმოების აღმავლობას. მაგრამ ინდუსტრიალიზაციის კურსის, მისი განხორციელების მეთოდებისა და დაფინანსების წყა-

როების შესახებ ერთსულოვნება არ იყო სსრ კავშირის უმაღლეს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში.

მართალია, საკ. კპ (ბ) XIV ყრილობამ (1925 წლის დეკემბერი) განსაზღვრა ინდუსტრიალიზაციის კურსი, მისი განხორციელების მეთოდები და დაფინანსების წყაროები, მაგრამ ამ თემაზე ოპოზიციურ დაჯგუფებებს შორის ბრძოლა არ შეწყვეტილა. ამ ბრძოლაში მძიმე ინდუსტრიის კურსის მოწინააღმდეგენი დამარცხდნენ. 1926 წლიდან სსრ კავშირში დაიწყო ინდუსტრიალიზაციის კურსის განხორციელება.

საბჭოთა ხელისუფლების ინდუსტრიალიზაციის პროგრამა ითვალისწინებდა სსრ კავშირის ყველა რეგიონში სამრეწველო საწარმოთა მშენებლობას, მათ მჭიდრო ინტეგრირებასა და კოოპერირებას. მიზანი ის იყო, რომ სსრ კავშირის მასშტაბით შექმნილიყო სახალხო მეურნეობის ერთიანი კომპლექსი. იგი მოიაზრებოდა როგორც სსრ კავშირში შემავალ ხალხთა დაახლოებისა და შეკავშირების, ახალი საბჭოთა იმპერიის განმტკიცების მატერიალური საფუძველი. სინამდვილეში ეროვნულ რეგიონებში, მათ შორის საქართველოში ინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკის განხორციელება ნიშნავდა საბჭოთა რუსეთის მიერ მათ ეკონომიკურ დაკაბალებას. ამ ამოცანას ემსახურებოდა ახალი სამრეწველო-ეკონომიკური რეფორმა, რომელიც XX ს-ის 30-იან წლებში შემოიღეს. რეფორმით განხორციელდა ინდუსტრიის დარგების მართვის ცენტრალიზაცია და საწარმოთა ერთმართველობის გაძლიერება. ეს რეფორმა იყო რუსული კოლონიალიზმის კიდევ ერთი გამოვლენა საქართველოს, კერძოდ, აჭარის მიმართ.

ამ რეფორმით აჭარაში განლაგებული სამრეწველო და სატრანსპორტო საწარმოები თანდათანობით გადაიყვანეს საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური უწყებების დაქვემდებარებაში. ისინი განაგებდნენ ამ საწარმოთა ფინანსურ, ტექნიკურ და საკადრო საკითხებს. ავტონომიური რესპუბლიკის დაქვემდებარებაში რჩებოდა წერილი საწარმოები, რომლებიც მატერიალურად და ფინანსურად მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. ამრიგად, აჭარაში განლაგებული სამრეწველო და სატრანსპორტო საწარმოთა მართვა სამ დონეზე მიმდინარეობდა. მართვის ძირითადი რგოლი იყო საკავშირო

სახელმწიფო უწყებები, რომლებიც უშუალოდ წარმართავდნენ საწარმოთა საქმიანობას. 30-იან წლებში აჭარაში შეიქმნა საქართველოს მრეწველობის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულთა სამმართველო, რომელიც რესპუბლიკური და საკავშირო-რესპუბლიკური დაქვემდებარების საწარმოებს მართავდა.

აჭარის მრეწველობის სამმართველო, რომელიც ადგილობრივ დაქვემდებარებაში მყოფ საწარმოებს მართავდა, 1931 წელს გარდაიქმნა სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოდ. 1932 წელს იგი გადაკეთდა აჭარის ასსრ მრეწველობის სახალხო კომისარიატად. ეს უკანასკნელი 1934 წლის ოქტომბერში გარდაიქმნა აჭარის ასსრ ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატად. 1933 წელს აჭარის მრეწველობის სახალხო კომისარიატის დაქვემდებარებაში შედიოდა წერილი და საშუალო სიმძლავრის საწარმოები. მათგან აღსანიშნავია თუჯის საჩამომსხმელო, მომთუთიებელი, ქიმიური, ტყავის ქარხნები, ფეხსაცმლისა და აბრეშუმის საქსოვი ფაბრიკები, სტამბა-ლითოგრაფია. ამ საწარმოებში 530 კაცი მუშაობდა, ხოლო საერთო პროდუქცია (1926-27 წლის ფასებით) 5456,3 ათას მანეთს შეადგენდა. სუსტი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის, ნედლეულისა და მასალების უკმარისობის, შრომის დაბალი ანაზღაურების გამო სისტემატურად ვერ ასრულებდნენ გეგმებს. მაგალითად, 1933 წელს შრომის გეგმა შეასრულეს 84,7%-ით, ხოლო საერთო პროდუქციისა – 86,8%-ით. ხშირი იყო კადრების დენადობა, საწარმოების მოცდენები და მუშათა გაცდენები. 1933 წ., მაგალითად, სამუშაოზე მიიღეს 444 კაცი, ხოლო დაითხოვეს 502.¹

მსხვილი და საშუალო სიმძლავრის ქარხანა-ფაბრიკების საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური უწყებების იურისდიქციაში გადაცემის შედეგად, 1939 წელს აჭარის ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის დაქვემდებარებაში 19 საწარმო შედიოდა, სადაც 356 მუშაო მუშაობდა.² ეს

¹ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 242, ფურც. 2.

² ბსმსრდ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ., ბათუმი, 1986, გვ. 140-141.

საწარმოები ფაქტობრივად სახელოსნოებს წარმოადგენდნენ, რომლებსაც სუსტი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა ჰქონდათ. სამრეწველო პროდუქცია 1936 წელს 7675 ათასი მანეთიდან 1938 წელს 159 ათას მანეთამდე შემცირდა. ამის შედეგად სიძნელეები წარმოიქმნა ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირებაში.³ რეფორმა განხორციელდა სამშენებლო დარგშიც. აჭარის ცაკის 1931 წლის 27 მარტის დადგენილებით სახელმწიფო აღმშენებლობის მთავარი სამმართველო „აჭარმშენად“ გარდაიქმნა, რომლის ფუნქციას შეადგენდა რეგიონში სამოქალაქო მშენებლობის ხელმძღვანელობა.⁴ XX ს-ის 30-იან წლებში აჭარაში მუშაობდნენ საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური სამშენებლო ორგანიზაციები „აზნაეთობმშენი“, „აწმშენი“ და სხვები, რომელთა ამოცანას შეადგენდა მსხვილი საწარმოების მშენებლობა. ავტონომიური რესპუბლიკის პარტიული და სახელმწიფო ორგანოები მათ მიმართ მხოლოდ კონტრიოლს ახორციელებდნენ გეგმების შესრულებაში და ორგანიზაციას უწევდნენ მუშახელის მობილიზაციას.

აჭარის ასსრ ხელმძღვანელობამ 1939 წელს თხოვნით მიმართა საქართველოს კ(ბ) ცკ-ის პირველ მდივანს იმის თაობაზე, რომ აჭარის დაქვემდებარებაში გადმოეცათ ის საწარმოები, რომლებიც საკავშირო-რესპუბლიკურ დაქვემდებარებაში იყო გადაყვანილი. ამის შემდეგ აჭარის ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის დაქვემდებარებაში გადმოსცეს რამდენიმე საწარმო. უკვე 1940 წელს აჭარის ასსრ ადგილობრივ დაქვემდებარებაში შედიოდა 39 საწარმო, სადაც, 535 მუშა მუშაობდა, ხოლო საერთო პროდუქცია (1926-1927 წ. ფასებით) 7362 ათას მანეთს უდრიდა.⁵

სამრეწველო-ეკონომიკური რეფორმის შედეგად ჩამოყალიბდა წარმოების მართვის ერთიანი წესი. კანონმდებლობით საწარმოს ღირებულებით ერთმმართველი იყო, მაგრამ იგი განაკლებდა მხოლოდ სამიწურნიუ-ოპერატიულ საკითხებს. მას არ

³ ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 34.

⁴ აცხა, ფ.რ-4, ან. 1, ს. 533, ფურც. 46.

⁵ აცხა, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 691, ფურც. 2.

პქონდა მატერიალური და ფინანსური საშუალებების განკარგვის უფლება შესაბამისი ცენტრალური სახელმწიფო უწყებების ნებართვის გარეშე. XX ს-ის 30-იან წლებში აჭარაში განლაგებული საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური საწარმოები ვერ იღებდნენ მონაწილეობას რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების გადაწყვეტაში, არადა სარგებლობდნენ მომსახურების ყველა სფეროთი. საწარმოს მატერიალურ და ფინანსურ საკითხებში ჩარევა აჭარის სახელმწიფო ორგანოებსაც არ შეეძლოთ. ეს იყო რუსული კოლონიალიზმის საერთო პოლიტიკა, რასაც ცენტრალური ხელისუფლება ყველა ეროვნულ რეგიონში ატარებდა.

საქართველოში, როგორც ზოგიერთ სხვა რესპუბლიკაში, დაიგეგმა მრეწველობის განვითარების შედარებით მაღალი ტემპები, ვიდრე საშუალოდ სსრ კავშირში. იგი განპირობებული იყო რუსეთთან შედარებით ეროვნული რესპუბლიკების არა მარტო ჩამორჩენილობით, არამედ მათი ბუნებრივი რესურსების დაჩქარებული ათვისებითაც. დაგეგმილი იყო ეკონომიკური ინტეგრირების იმ დონემდე განვითარება, რომ ეროვნული რეგიონებისათვის გამოეცალათ დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მატერიალური საფუძველი. მართლაც, საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში საქართველოში მწყობრში ჩადგა 800-ზე მეტი სამრეწველო საწარმო, მრეწველობაში შეიქმნა 30-მდე ახალი დარგი. 1940 წელს მსხვილი მრეწველობის საერთო პროდუქციამ 27-ჯერ გადააჭარბა პირველი მსოფლიო ომამდელ დონეს. ამის შედეგად საქართველო აგრარულიდან ინდუსტრიულ რესპუბლიკად გადაიქცა. ინდუსტრიის განვითარების მაღალი ტემპები არაბუნებრივი, ე.ი. ნაძალადევი იყო, რამდენადაც იგი განხორციელდა განვითარებული ქვეყნების ინვესტიციების გარეშე. ინდუსტრიის მშენებლობის დაფინანსების წყაროები იყო არსებულ საწარმოთა მოგება, სახელმწიფოს მიერ მოსახლეობისაგან აღებული სესხები და გლეხობის ექსპლოატაციის შედეგად შემოსული ფულადი სახსრები. ეს გამოიხატა არა მარტო მაღალი სასოფლო-სამეურნეო გადასახადებით, არამედ ძირითადად სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე ფასგანსხეავებით. სამრეწველო პროდუქციის ფასებთან შედარებ-

ით სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ფასები დაბალი იყო. გლეხობის ამ ფორმის ექსპლოატაციის შედეგად სახელმწიფო მნიშვნელოვან შემოსავალს იღებდა, რომელსაც ინდუსტრიის მშენებლობაში აბანდებდა.

აჭარაში ინდუსტრიალიზაციის კურსის განხორციელება დაიწყო 1927 წლიდან. ზემდგომი სადირექტივო ორგანოების დადგენილებათა შესაბამისად აჭარის საბჭოების VII ყრილობამ (1927 წ. მარტი) ავტონომიური რესპუბლიკის სამრეწველო-ეკონომიკური განვითარების ძირითად მიმართულებად ინდუსტრიალიზაცია გამოაცხადა.⁶ ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობაში ინდუსტრიალიზაციის კურსის შესახებ რადიკალურად განსხვავებული აზრი არ დაფიქსირებულა. აჭარის მოსახლეობამ, უკიდურესი გაჭირვების მიუხედავად, მილიონობით მანეთი გაიღო ინდუსტრიის მშენებლობისათვის. 1928-1929 წლებში ამ მიზნისათვის სახელმწიფო სესხმა შეადგინა 783620 მანეთი, ხოლო 1933-1936 წლებში 17,4 მილიონი მანეთი.⁷ მომდევნო წლებში აჭარის მოსახლეობის მიერ გაღებული ინდუსტრიის მშენებლობისათვის ფულადი თანხა სახელმწიფო სესხის სახით გაცილებით მეტი იყო.

1927-1940 წლებში აჭარაში ააშენეს ათობით საწარმო. 1927 წელს ექსპლოატაციაში შევიდა საშუალო სიმძლავრის ორი საწარმო-ბათუმის ხისდამმუშავებელი ქარხანა და ბოხოყვათის ჩაის ფაბრიკა. 1928-1932 წლებში სამრეწველო საწარმოთა რიცხვი 23-დან 92-მდე გაიზარდა. მომდევნო წლებში სამრეწველო საწარმოთა ახალმშენებლობანი ფართო მასშტაბით გაიშალა. ამავე დროს განხორციელდა სამრეწველო საწარმოთა ტექნიკური რეკონსტრუქცია. 1940 წლის ბოლოს აჭარაში ითვლებოდა 583 სამრეწველო საწარმო. მათ შორის: მსხვილი – 108, წერილი – 475. საერთო პროდუქცია (1926-27 წლის ფასებით) 238,7 მილიონ მანეთს აჭარბებდა. პროდუქ-

⁶ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 201.

⁷ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 114, ფურც. 16; ს. 199, ფურც. 48, 195; ს. 250, ფურც. 21; პპოგ. ფ-1, ან. 1, ს. 607, ფურც. 18; მონაცემები დაჯამებულია ავტორის მიერ.

ციის დიდი ნაწილი მსხვილ საწარმოებზე მოდიოდა. 1940 წელს მათ აწარმოეს 226,6 მილიონი მანეთის საერთო პროდუქცია, რაც 1928 წლის დონეს 43,7-ჯერ აღემატებოდა.

წამყვანი მდგომარეობა ეკავა სახელმწიფო მრეწველობას, რომლის საკუთრებაში იყო 181 საწარმო. მასზე მოდიოდა სამრეწველო საწარმოთა ძირითადი ფონდების 90% და საერთო პროდუქციის 95% (226,7 მილიონი მანეთი). საკოლმეურნეო-კოოპერაციულ საკუთრებაში შედიოდა სარეწაო და ინვალიდთა კოოპერაციული ორგანიზაციებისა და კოლმეურნეობების წერილი საწარმოები. 1940 წელს ითვლებოდა 402 საწარმო, სადაც დასაქმებული იყო 1663 მუშა, ხოლო მათ მიერ გამოშვებული საერთო პროდუქცია 12 მილიონ მანეთამდე აღწევდა.⁸

აჭარა მრეწველობის ზრდის ტემპებით მნიშვნელოვნად აღემატებოდა საქართველოს საშუალო რესპუბლიკურ მახასიათებელს. ცენტრალური ხელისუფლების მიერ აჭარაში დაიგეგმა ისეთ საწარმოთა მშენებლობა, რომელთა საჭირო კადრები ადგილზე არ მოიძებნებოდა. ამიტომ მათი მოზიდვა ხდებოდა რესპუბლიკის ფარგლებს გარედან არაქართველების ხარჯზე, რაც ეროვნულ ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა.

სამრეწველო საწარმოთა შორის ყველაზე მსხვილი იყო ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა, რომლის მშენებლობა 1927 წელს დაიწყო, ხოლო ექსპლოატაციაში 1929 წელს შევიდა. ქარხანა სრული სიმძლავრით 1931 წელს ამოქმედდა. ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა პირველი საწარმოო იყო საქართველოში, რომელიც ნავთობპროდუქტებს აწარმოებდა. ქარხანას შეეძლო წლიურად გადაემუშავებინა 2800 ათასი ტონა ნავთობი და გამოეშვა 1400 ათასი ტონა ნავთობპროდუქტები. მისი მშენებლობა 1934 წლის ჩათვლით 48,2 მილიონი მანეთი დაჯდა.⁹

⁸ საბჭოთა აჭარის 40 წელი. სტატისტიკური კრებული. ბათუმი. 1961, გვ. 25; ავსა, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 691. ფურც. 1; კოლმეურნეობების საკუთრებაში იყო 256 სამრეწველო საწარმო, სადაც მუშაობდა 272 კაცი, ხოლო საერთო პროდუქცია 255 ათას მანეთს შეადგენდა.

⁹ История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.), документы и материалы. Тб., 1968. с. 516.

ქარხანა ნავთობს აზერბაიჯანიდან იღებდა სპეციალური მილებით. გასაბჭოებამდე გაყვანილი ბაქო-ბათუმის 883 კმ-იანი ნავთობსადენი არასაკმარისი და ამასთან მწყობრიდან იყო გამოსული. ამიტომ ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელი ქარხნის ნავთობით უზრუნველყოფის მიზნით 1930 წელს გაიყვანეს ბაქო-ბათუმის 822 კმ-იანი ახალი ნავთობსადენი. ამის მიუხედავად, ნავთობის მიწოდებაში შეფერხებები მაინც იყო.

ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელი ქარხანა საკავშირო მნიშვნელობის საწარმო იყო, რომელიც ცენტრალურ ბიუჯეტს ვალუტით აესებდა. ცხადია, სსრ კავშირის ცენტრალური ხელისუფლება განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა ქარხნის მშენებლობისა და სამეწარმეო საქმიანობის მიმართ. ბათუმის ნავთობგადამმუშავებული ქარხნის ტექნიკური გადაიარაღება განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა და ამისათვის საკავშირო ბიუჯეტიდან თანხები შეუფერხებლად გამოიყოფოდა. ექსპლოატაციაში შესვლის შემდეგ ქარხანაში მოაწყვეს ასფალტ-ბეტონის, ზეთსაწმენდი, ჟანგბადის საამქროები, დაიდგა 4 ახალი ქვაბი. 1934 წელს ქარხანაში აითვისეს ასფალტისა და ტრანსფორმატორის ზეთის წარმოება, ააშენეს სათბობზე მომუშავე ელექტროსადგური, რომელიც ელექტროენერგიას აწვდიდა აგრეთვე ქ. ბათუმსა და სალიბაურის ჩაის ფაბრიკას.

მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განხორციელდა კადრების მომზადებისა და გადამზადებისათვის. ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელი ქარხნის სამრეწველო კადრებს ძირითადად აზერბაიჯანში ამზადებდნენ. აჭარიდან აზერბაიჯანში არაერთხელ მიავლინეს ახალგაზრდები მენავთობის და სხვა სპეციალობის დასაუფლებლად. მაგალითად, 1928 წელს აზერბაიჯანში გაიგზავნა 60, ხოლო 1929 წელს 94 ახალგაზრდა. მათ წარმატებით აითვისეს ოპერატორის, გამომხდელის, მწმენდავის, ტექნოლოგის, ტექნიკოსის და სხვა პროფესიები.¹⁰ უმაღლესი განათლების ინჟინრებს, გარდა აზერბაიჯანისა, სსრ კავშირის სხვა რეგიონებშიც ამზადებდნენ.

¹⁰ აცსა, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 184, ფურც. 3; ბსისმაკ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ.. ბათუმი, 1980, გვ. 133, 151.

ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელ ქარხანას მაღალკვალი-ფიციური სამრეწველო-საწარმო პერსონალი ჰყავდა. 1931 წელს საწარმოში 2160 მომუშავე ითვლებოდა. 1935 წელს მათი რიცხოვნობა 2500-მდე გაიზარდა. საწარმო პროცესების ავტომატიზაციისა და მექანიზაციის შედეგად მუშათა რიცხოვნობა შემცირდა, ხოლო ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკებისა გაიზარდა. მაგალითად, 1940 წელს ქარხანაში მუშაობდა 1433 კაცი, მათ შორის: 974 მუშა, 203 ინჟინერი და ტექნიკოსი.¹¹

ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელი ქარხნის საწარმო პროცესების სრულყოფის, წარმოების ტექნოლოგიის გაუმჯობესებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებდა სამრეწველო პერსონალი. მათი ნაყოფიერი შრომის შედეგს წარმოადგენდა ის, რომ ნავთობისაგან პროდუქციის გამოსაღვიანობა 1931 წელს 44,2%-დან 1935 წ. 50,3%-მდე გაიზარდა.¹² 1932 წელს ქარხანამ გადაამუშავა 2859,9 ათასი ტონა ნავთობი, რაც ამიერკავკასიაში გადამუშავებული ნავთობის 25,2%-ს, ხოლო სსრ კავშირში გადამუშავებული ნავთობის 14,3%-ს უდრიდა. 1932 წელს ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელმა ქარხანამ აწარმოა 267,1 ათასი ტონა ბენზინი, 17,7 ათასი ტონა ლიგროინი, 596,7 ათასი ტონა ნავთი. აღსანიშნავია, რომ 1932 წელს ამიერკავკასიაში წარმოებული ბენზინის 41,3% და სსრ კავშირში წარმოებული მთელი ბენზინის 10,9% ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელი ქარხნის წილად მოდიოდა.¹³

მნიშვნელოვანი იყო ბათუმის ნავთობგადამმუშავებელი ქარხნის ფულადი შემოსავალი. 1930 წ. საერთო პროდუქცია (1926-1927 წლების ფასებით) 47,8 მილიონ მანეთს უდრიდა. 1931 წლის მაჩვენებელმა შეადგინა 65,6 მილიონი, 1932 წ. – 98,9 მილიონი 1933 წელს 105,1 მილიონი 1934 წ. – 115,5 მილიონი, ხოლო 1935 წელს – 118 მილიონი მანეთი. 1932-1935 წლებში ამ ერთ ქარხანაზე მოდიოდა აჭარის საერთო სამრეწველო პროდუქციის 81,7%-84,4%.¹⁴

¹¹ აცხა, ფ.რ-133, ან. 1, ს. 1066, ფურც. 108.

¹² ა. ბაჯელიძე, სოციალისტური გეონომიკის წარმოშობა და დამკვიდრება აჭარაში. ბათუმი, 1976, გვ. 31.

¹³ იქვე, გვ. 26

¹⁴ იქვე; პროცენტი გამოთვლილია ავტორის მიერ.

XX ს-ის 30-იანი წლების მეორე ნახევარში ახალი სამრეწველო საწარმოების ამოქმედების, არსებულის რეკონსტრუქციის შედეგად ბათუმის ნავთობგადამუშავებელი ქარხნის ხვედრითი წილი ავტონომიური რესპუბლიკის საერთო პროდუქციაში თანდათანობით მცირდებოდა და 1940 წელს 57,7% შეადგინა (გამოუშვა 137,8 მილიონი მანეთის საერთო პროდუქცია).¹⁵

სათბობი მრეწველობის საკავშირო მნიშვნელობის საწარმო იყო ბათუმის ნავთობპროდუქტების გასაღების მთავარი ბაზა, რომელიც ექსპლოატაციაში 1930 წელს შევიდა. მისი სამეწარმეო-ოპერატიული საქმიანობა უშუალოდ იყო დაკავშირებული ნავთობგადამუშავებელ ქარხანასთან. ნავთობპროდუქტების გასაღების მთავარ ბაზის სისტემაში შედიოდა ცისტერნები, გემებზე ნავთობპროდუქტების გადასხმის მოწყობილობა-დანადგარები და სხვა მექანიზმები. ბაზის ძირითადი დანიშნულება იყო ნავთობპროდუქტების ექსპორტი საზღვარგარეთის ქვეყნებში. იგი საშუალო სიდიდის საწარმოდ ითვლებოდა, სადაც 1931 წელს მუშაობდა 734 მუშა-მოსამსახურე (582 მუშა და 152 მოსამსახურე).¹⁶

აჭარაში ინდუსტრიის მშენებლობის მეორე უმნიშვნელოვანეს საწარმოს წარმოადგენდა აჭარისწყლის პიდროელექტროსადგური (აწქესი). მისი პროექტი შეიმუშავეს ინჟინრებმა მაშვესკიმ და კალაშნიკოვმა, რომელიც 1923 წელს დაამტკიცა სსრ კავშირის სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტმა. მშენებლობა დაიწყო 1924 წელს, მაგრამ გაჩერდა 1927 წელს, რადგან მთაგორიანი რელიეფის პირობებში ბუნებრივი სიძნელეები შეიქმნა. ამასთან, აწქესის მშენებლობის პროექტში დაშვებული იყო შეცდომები, რის გამო კატასტროფა მოხდა და დაიღუპა რამდენიმე მშენებელი სპეციალისტი. აწქესის მშენებლობა განახლდა 1931 წელს, ხოლო ექსპლოატაციაში გადაეცა 1937 წელს. თუმცა ყველა სამუშაო დამთავრებული არ იყო.

¹⁵ აცსა, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 691, ფურც. 2-3; პროცენტი გამოთვლილია ავტორის მიერ.

¹⁶ იქვე, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 840, ფურც. 2.

. 1937 წელს ბათუმში მწყობრში ჩადგა 110,35 და 6 კილოვატი სიმძლავრის მაღალი ძაბვის ქვესადგურები, გაიყვანეს 26,5 კმ სიგრძის ელექტროგადამცემი ხაზები, რითაც აწვესმა თავისი პირველი ელექტროენერგია ბათუმს მიაწოდა. აწვესის დაუმთავრებელი სამუშაოები მომდევნო წლებში დასრულდა და დასრულებული სახით ექსპლოატაციაში 1940 წელს შევიდა. მისი სიმძლავრე 16000 კილოვატს შეადგენდა. 1941 წელს ბათუმი-სამტრედიის მაღალი ძაბვის ელექტროგადამცემი ხაზების მშენებლობის დამთავრების შემდეგ აწვესი საქართველოს ელექტროენერგიის სისტემაში ჩაირთო.¹⁷ მაშინდელი პირობების გათვალისწინებით აწვესი უნიკალური სამრეწველო საწარმო იყო. მისი ამოქმედება ასეულობით მშენებელთა კოლექტივის თავდადებული შრომის ნაყოფს წარმოადგენს. 1926 წლის თებერვალში აწვესის მშენებლობაზე მომუშავეთა რაოდენობა 700 კაცს შეადგენდა. მათი რაოდენობა 1933 წელს 800, ხოლო 1935 წლის ბოლოს 1638 კაცს უდრიდა. ისინი იყვნენ ინჟინრები და ტექნიკოსები, მოსამსახურე პერსონალი, „შავი ფიზიკური სამუშაოს“ შემსრულებლები, სპეციალისტი მუშები: ხუროები, კალატოზები, დურგლები, მებეტონეები, მღებავები, მხურავები, მებათქაშეები, მეღუმელები, ზეინკლები, მეშუშეები და სხვა.¹⁸ ისინი თავდაუზოგავად შრომობდნენ. მათგან გამოირჩეოდნენ: ჯ. სალიძე, ალ. გოგოლაძე, ე. ხარიტიდი, ი. კარაკოზოვი, ი. შავლიძე, ა. შერვაშიძე, მ. სმირნოვა, მ. კოროტარი, ბ. კერესელიძე, დ. მაღაზონია, ი. ბუაჩიძე, ი. სამნიძე, რ. აბაშიძე, ე. ღალანიძე, დ. შაქარიძე, გ. ქობულია, ა. ხავთასი, ა. ხაბაზოლი და მრავალი სხვა.¹⁹

საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში აჭარაში მცირე სიმძლავრის პიდრო და თბოელექტროსადგურები ააშენეს. მათ შორის აღსანიშნავია 80 კილოვატი სიმძლავრის ხულოს რაიონული პიდროელექტროსადგური, რომელიც

¹⁷ ო. თურმანიძე, აჭარის ასსრ ეკონომიკური განვითარების აქტუალური პრობლემები. ბათუმი, 1982, გვ. 16-17.

¹⁸ აცსა, ფრ-98, ან. 1, ს. 13, ფურც. 23; ს. 88, ფურც. 214; ს. 245, ფურც. 25; ს. 442, ფურც. 51-52.

¹⁹ საბჭოთა აჭარა, 16 ოქტომბერი, 1937.

ექსპლოატაციაში 1933 წელს გადაეცა. ამასთან, საწარმოებისა და საბჭოთა მეურნეობების ნაწილში ელექტროგენერატორები დადგეს. ამის შედეგად ყველა ელექტროსადგურის სიმძლავრე 27340 კილოვატს შეადგენდა. ელექტროენერგიის გამომუშავება 1932 წელს 9 მლნ კილოვატსაათიდან 1935 წელს 35 მლნ, ხოლო 1940 წელს 44,2 მლნ კილოვატსაათამდე გაიზარდა.²⁰

ცხადია, აჭარის რეგიონის ჩამორჩენილობის გათვალისწინებით ეს მნიშვნელოვანი მიღწევა იყო. მაგრამ იგი ვერ აკმაყოფილებდა სახალხო მეურნეობის მზარდ მოთხოვნილებას ელექტროენერგიაზე. საოჯახო-საყოფაცხოვრებო სფეროში ელექტროენერგიის მოხმარება მინიმალურ დონეზე იდგა. მართალია, საქართველოს, კერძოდ, აჭარას მდიდარი პიდრორესურსები გააჩნია, მაგრამ მაშინ ამაზე მეტის გაკეთება ვერ შეძლეს. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ აწქეშის მშენებლობა დიდხანს გაიწელა, რადგან დროულად არ გამოიყოფოდა ფინანსები. 1935 წლის ცნობით, მშენებლობა უზრუნველყოფილი არ იყო საშენი მასალებით, დაბალ დონეზე იდგა შრომის ორგანიზაცია და სხვ. ამ მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით აჭარის ასსრ ცაკმა 1935 წლის 18 ივნისს მიიღო სპეციალური დადგენილება აწქეშის მშენებლობის მიმდინარეობის შესახებ.²¹ ამის შემდეგ მდგომარეობა უკეთესობისაკენ შეიცვალა.

აჭარაში სამრეწველო-ეკონომიკური პროგრამის განხორციელებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მანქანათმშენებლობისა და ლითონდამუშავებითი მრეწველობის განვითარებას. ამ დარგის პროდუქციას დიდი გასაყალი ჰქონდა როგორც აჭარაში, ისე მის ფარგლებს გარეთ. მომთუთიებელი ქარხნის პროდუქციის დიდი გასაყალი იმითაც იყო განპირობებული, რომ ამ დარგის საწარმო სსრ კავშირში მხოლოდ ორი მუშაობდა. ურალში მოქმედი მომთუთიებელი

²⁰ ო. თურმანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 17; საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961, გვ. 29; ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ., ბათუმი, 1986, გვ. 104-105.

²¹ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ., ბათუმი, 1986, გვ. 109-114.

ქარხანა გაცილებით მძლავრი იყო და პროდუქციით მთელ რუსეთს ამარაგებდა. ბათუმის მომთუთიებელი ქარხანა საშუალო სიმძლავრის იყო, სადაც 1930 წელს მუშაობდა 78 კაცი (63 მუშა, 13 მოსამსახურე). 1930 წლის ივნისიდან ქარხანა გადავიდა მომთუთიებული ჭურჭლის წარმოებაზე, რომელიც მთლიანად აკმაყოფილებდა ამიერკავკასიის მოსახლეობის მოთხოვნილებას.²² 1934 წლიდან ქარხანაში დაიწვეს ჩაის მრეწველობის მანქანების, დეტალებისა და სათადარიგო ნაწილების გამოშვება.

მომთუთიებელი ქარხანა სისტემატურად ვერ ასრულებდა საწარმო-საფინანსო გეგმებს. ქარხანას აკლდა ნედლეული, დამხმარე მასალები. დაზგა-დანადგარებიც ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული იყო. 1935 წელს მომთუთიებელი ქარხანა ნედლეულითა და დამხმარე მასალებით უზრუნველყოფილი იყო 53,7%-ით, ხოლო საერთო პროდუქციის გამოშვების გეგმა მხოლოდ 68,7%-ით შეასრულა (გეგმით გათვალისწინებული 1.300 ათასი მანეთის ნაცვლად გამოუშვა 894,0 ათასი მანეთის პროდუქცია).²³

მომდევნო წლებში ვითარება რამდენადმე შეიცვალა. ქარხანაში დაამონტაჟეს ახალი დაზგა-დანადგარები. ამაღლდა კადრების რაოდენობრივ-თვისებრივი შემადგენლობა. 1940 წელს მომთუთიებელი ქარხნის მუშა-მოსამსახურე 150 კაცს შეადგენდა. მათ შორის იყო: 105 მუშა, 16 ინჟინერი და ტექნიკოსი, ამდენივე მოსამსახურე და 4 მოსწავლე. გეგმის მიხედვით ქარხანას აკლდა 15 მუშა, 1 ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკი, 3 მოსამსახურე და 3 მოსწავლე. მომთუთიებელმა ქარხანამ 1940 წელს გამოუშვა 1998,6 ათასი მანეთის საერთო პროდუქცია, რაც 1935 წლის მახასიათებელს 2,2-ჯერ აღემატებოდა. ქარხანა 10-მდე დასახელების პროდუქციას უშვებდა: მომთუთიებული ვედრო, სათბურა, ვანა, უთო, ბაკი, ნავთის ქურა, ტაშტი, ლითონის საწოლი, შენობის სახურავი და სხვა.²⁴

²² აცსა, ფრ-2, ან.1, ს. 840, ფურც. 9-10.

²³ История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.). документы и материалы. Тб., с. 500-501.

²⁴ აცსა, ფრ-267, ან. 1, ს. 35, ფურც. 21.

1933 წელს დაიწყო ბათუმის მანქანათსაშენი ქარხნის მშენებლობა, რომელიც ექსპლოატაციაში გადაეცა 1936 წელს. მანქანათსაშენი ქარხნის დანიშნულება იყო კეებისა და მსუბუქი მრეწველობის საწარმოთა უზრუნველყოფა დანადგარებით, სათადარიგო ნაწილებით და სხვა საჭირო მოწყობილობით. იგი ფართო მოხმარების საგნებსაც ამზადებდა. ბათუმის მანქანათსაშენი ქარხანა ექსპლოატაციაში გადაეცა დაუმთავრებელი სახით. ამასთან, ქარხანას არ ჰქავდა საკმარისი სამრეწველო მუშები. მაგალითად, 1937 წელს აკლდა 37 კვალიფიციური მუშა, ე.ი. საერთო მოთხოვნის 25,7%. არ ჰქონდა საკმარისი დაზგა-მოწყობილობანი, არასაკმარისად მიეწოდებოდა მასალები, დამხმარე მასალები და სხვა. ამის გამო იყო, რომ მანქანათსაშენმა ქარხანამ 1936 წელს საწარმო გეგმა შეასრულა 67%-ით, გეგმით გათვალისწინებული 2600 ათასი მანეთის ნაცვლად გამოუშვა 1760 ათასი მანეთის საერთო პროდუქცია. საწარმო-საფინანსო გეგმა ვერ შეასრულა 1937 წელსაც. 2600 ათასი მანეთის ნაცვლად გამოუშვა 1562,1 ათასი მანეთის საერთო პროდუქცია.²⁵

მომდევნო წლებში გაფართოვდა მანქანათსაშენი ქარხნის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, საამქროები შეივსო დაზგა-მოწყობილობითა და ინსტრუმენტებით. გაუმჯობესდა ქარხნის მომარაგება მასალებით და სხვა. ქარხნის კოლექტივი თანდათანობით ეუფლებოდა ჩაის მრეწველობის მანქანების, დეტალებისა და სათადარიგო ნაწილების წარმოებას. ამის შედეგად 1940 წელს მანქანათსაშენმა ქარხანამ საერთო პროდუქცია გაზარდა 3067 ათას მანეთამდე,²⁶ რაც მნიშვნელოვნად აღემატებოდა 1937 წლის მაჩვენებელს.

აჭარაში 30-იან წლებში შეიქმნა საშენი მასალების მრეწველობა. კერძოდ, 1931 წელს ააშენეს ბათუმის ბეტონისა და აგურის ქარხნები, კერამიკული და სამშენებლო ქვის სახელოსნოები (ჭოროხისპირას). 1930 წელს საფუძველი ჩაეყა-

²⁵ История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.). документы и материалы. Тб., 1968. с. 578-579, 592-595.

²⁶ აცსა, ფ.რ-980. ან. 1, ხ. 298. ფურც. 1; იქვე, პპოგ, ფ.1, ან. 3, ხ. 216. ფურც. 5, 15, 16, 19.

რა ორხამურის აგურ-კრამიტის ქარხანას. მშენებლობა გაჭიანურდა და 1933 წელს დამთავრდა. შრომის ცუდი ორგანიზაციისა და საჭირო მასალების არასტაბილურად მომარაგების გამო 1930-1933 წლებში გამოყოფილი 363500 მანეთის ნაცვლად აითვისეს 166500 მანეთი. იგი მცირე სიმძლავრის საწარმო იყო, სადაც ხელით შრომა ჭარბობდა. ქარხანამ 1930 წელს გამოუშვა 92 ათასი ცალი აგური, 1932 წელს – 255 ათასი ცალი, გეგმით გათვალისწინებული ერთი მილიონის ნაცვლად, 1933 წელს – 250 ათასი ცალი (გეგმა იყო 900 ათასი ცალი). 1933 წლის სექტემბერში ქარხანას ეწოდა კერამიკული საწარმო, სადაც აგურ-კრამიტთან ერთად თიხის მიღებასა და ჭურჭელს აწარმოებდნენ.

1937 წელს ქობულეთში ექსპლოატაციაში შევიდა სსრ კავშირში პირველი ელექტროცემენტის ქარხანა. 1939 წელს ამოქმედდა 2 აგურ-კრამიტის ქარხანა. ბათუმის ქარხნის სიმძლავრეები საკმარისი იყო წელიწადში 200 ათასი ცალი კრამიტის დამზადებისათვის, ხოლო ორხამურის საწარმოს შეეძლო წლიურად გამოეშვა 400 ათასი ცალი კრამიტი. ცუცხლაურის თიხის ბაზაზე შეიქმნა კანალიზაციის მიღების საწარმო. 1940 წელს ექსპლოატაციაში გადაეცა ხიჭაურის (ხულოს რაიონი) სახერხი ქარხანა, რომელიც გათვალისწინებული იყო 5000 მ³ ხეცყის დამზადებისა და 2500 მ³ დახერხილი მასალის წარმოებისათვის.²⁷

1940 წლის აგვისტოში გაერთიანდა ურეხის აგურ-კრამიტის საწარმო ბათუმის კერამიკულ სახელოსნოსთან. მათ ბაზაზე შეიქმნა ურეხის საშენი მასალების ქარხანა, რომელიც ამზადებდა აგურს, კრამიტს, კერამიკულ ჭურჭლეულობას. 1939 წელს მხოლოდ კერამიკულ ნაწარმს ამზადებდა. 1940 წელს ქარხანამ გამოუშვა 2,7 ათასი ცალი კრამიტი, 2,9 ათასი ცალი აგური და 89,2 ათასი ცალი კერამიკული ჭურჭელი. ქარხანაში სულ 28 კაცი მუშაობდა.²⁸

²⁷ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 141.

²⁸ აცსა, ფ.რ-694, ან. 1, ს. 3, ფურც. 3, 24.

XX ს-ის 30-იან წლებში მნიშვნელოვანი პროგრესი შეიმჩნეოდა ხე-ტყისა და ხისდამმუშავებელ მრეწველობაში. ამ დარგის მნიშვნელოვანი საწარმო იყო ბათუმის ხისდამმუშავებელი ქარხანა. საწარმოში 1930 წელს 368 მომუშავე ითვლებოდა. 1940 წელს მათი რაოდენობა 400-ზე მეტი იყო (394 მუშა, 24 ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკი). ქარხანა აწარმოებდა ფანერს (თლილი და დაწებილი), დახერხილ მასალას, ავეჯს. ქარხნის სიმძლავრეს მოწმობს ნატურალური პროდუქციისა და ფინანსური მაჩვენებლები. 1939 წელს ხის დამმუშავებელმა ქარხანამ გამოუშვა 4797 ათასი მ³ დახერხილი მასალა, 6499 ათასი მ³ ფანერი, 1525 ათასი მანეთის ავეჯი. საერთო პროდუქცია (1940 წ. ფასებით) 5677 ათას მანეთს უდრიდა.²⁹ წერილ საწარმოდ ითვლებოდა ბამბუკის საავეჯო ფაბრიკა, რომელიც ექსპლოატაციაში 1939 წელს შევიდა. 1940 წელს ფაბრიკაში 54 კაცი მუშაობდა (34 მუშა, 5 ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკი, და ამდენივე მოსამსახურე და სხვა), სულ აწარმოა 136 ათასი მანეთის საერთო პროდუქცია. ფაბრიკის ძირითადი ნაწარმი იყო კარადები, მაგიდები, სკამები, ფოტოსურათების ჩარჩოები და სხვა.³⁰

საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში ქიმიური მრეწველობა მოიცავდა ქიმიურ, კოფეინის, ტუნგის ზეთსახდელ, ეთერზეთოვან და სხვა საწარმოებს. 1934 წლის აგვისტოში ქიმიური ქარხნის კონსერვაცია განხორციელდა, რადგან მისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა თითქმის მთლიანად მწყობრიდან იყო გამოსული. 1938 წელს ქიმიური ქარხანა კვლავ გაიხსნა, რომელსაც შეუერთდა დელფინისა და კომბიკორმის საწარმოები. ქარხანა აწარმოებდა 10 დასახელების პროდუქციას. მათ შორის აღსანიშნავია ტაოტი, ოლიფა, დელფინის სამკურნალო საპონი, სამეურნეო თხევადი საპონი, ლაქსადებავები, ჩაის ზეთი, კომბიკორმი, ემულსია, ხის ყუთები და სხვა. 1940 წელს ქარხანაში 46 სამრეწველო პერ-

²⁹ ბსისმა. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980. გვ. 154; აცსა, ფ.რ-668, ან. 1, ს. 136, ფურც. 19,20.

³⁰ აცსა, ფ.რ- 170, ან. 1, ს. 1072, ფურც. 18, 29.

სონალი ითვლებოდა, ხოლო პროდუქცია 962,7 ათას მანეთს უდრიდა.³¹

ქიმიური მრეწველობის ფლაგმანია ბათუმის კოფეინის ქარხანა, რომელიც ექსპლოატაციაში 1937 წელს შევიდა. ქარხანა ერთადერთი იყო სსრ კავშირში, რომელიც უხეში ჩაისა და გადამუშავებული ჩაის ნარჩენებისაგან კოფეინს ამზადებდა. პროდუქციის წარმოების ტექნოლოგია შეიმუშავეს ქართველმა მეცნიერებმა პროფ. ი. ქუთათელიძის ხელმძღვანელობით. შემდგომში იგი სრულყვეს მოსკოვისა და ლენინგრადის მეცნიერებმა. კოფეინის ქარხნის რეკონსტრუქცია 1939 წელს ჩატარდა, რისთვისაც გამოყოფილი იყო 313 ათასი მანეთი. ქარხანაში ააშენეს 1000 ტონა ტევადობის ნედლეულის საწყობი. 1937 წელს ქარხანამ დაამზადა 2446 კგ კოფეინი, 1939 წელს – 7215 კგ, ხოლო 1938 წ. ქარხანა დღე-ღამეში ამზადებდა 26-27 კგ კოფეინს.³² 1941 წელს დაამზადა 7956 კგ კოფეინი.³³

ახალშენებლობანი მიმდინარეობდა მსუბუქ და კვების მრეწველობაში. 1930 წელს საფუძველი ჩაეყარა ფეხსაცმლისა და სამკერვალო ფაბრიკებს. თავდაპირველად ეს ორი საწარმო იყო სახელოსნოები, რომლებიც გაფართოების შედეგად ფაბრიკებად ჩამოყალიბდნენ. ფეხსაცმლის ფაბრიკაში 1933 წელს დასაქმებული იყო 257 კაცი (მათ შორის 212 მუშა). იგი უზრუნველყოფილი იყო ნორმალური დაზგა-მოწყობილობით. 1935 წელს გადავიდა ახალ, ორსართულიან კაპიტალურ შენობაში. უცვლელი ფასებით 1678,1 ათასი მანეთის პროდუქცია გამოუშვა.³⁴ 1938 წელს ფაბრიკაში ითვლებოდა 275 მომუშავე (216 მუშა, 30 მოსამსახურე, 13 მოსწავლე და სხვა). გამოუშვა 23 დასახელების 301494 წყვილი ფეხსაცმე-

³¹ აცსა, ფ.რ-42, ან. 1, ს. 33, ფურც. 6, 7.

³² ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 129.

³³ აცსა, ფ.რ-886, ან. 1, ს. 48, ფურც. 47; საბჭოთა აჭარა, 20 სექტემბერი, 1979.

³⁴ История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.), документы и материалы. Тб., 1968. с. 516.

ლი, ხოლო საერთო პროდუქცია (უცვლელი ფასებით) 1930 ათას მანეთს უდრიდა.³⁵

სამკერვალო სახელოსნო ფაბრიკად გაფორმდა 1931 წელს, რომელიც შევიდა „საქმერავე“ ტრესტის სისტემაში. 1934 წ. სამკერვალო ფაბრიკას გადაეცა ახალი კაპიტალური შენობა, დაიდგა უახლესი მანქანები. მომუშავეთა რაოდენობამ 700 კაცს მიაღწია, ხოლო საერთო პროდუქცია, 3 მილიონ მანეთს უდრიდა.³⁶ ფაბრიკა დასპეციალდა მამაკაცის, ქალისა და ბავშვის პალტოს, კოსტუმის, შარვლის, კაბის, ბლუზას, ქუდის, სპეცხალათებისა და თეთრეულის წარმოებაზე. 1940 წელს მომუშავეთა რაოდენობა 1097 კაცამდე, ხოლო საერთო პროდუქცია 7112 ათას მანეთამდე გაიზარდა.³⁷

მნიშვნელოვანი ტექნიკური რეკონსტრუქცია განხორციელდა ტყავის ქარხანაში. კერძოდ, ააშენეს ახალი კაპიტალური შენობა, დაიდგა უახლესი მოწყობილობანი, რის შედეგად საგრძნობლად გაუმჯობესდა წარმოების ტექნოლოგია. ქარხანა ამუშავებდა ცხერის, თხის, ღორის და სხვა ტყავნედლეულს. 1939 წელს აწარმოა 10 დასახელების ტყავი, მათ შორის ძირითადი იყო შვერო. ტყავის ქარხნის საწარმო პერსონალი 131 კაცს უდრიდა (77 მუშა, 16 ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკი, 28 მოსამსახურე, 10 მოსწავლე). 1938 წელს გამოუშვა 14505 ათასი კვადრატული დეციმეტრი ტყავის ნაწარმი, 1939 წ. – 13178 ათასი კვადრატული დეციმეტრი. გარდა ამისა, ქარხანამ გამოუშვა ცხერისა და თხის მატყლი 43 ტონა. საერთო პროდუქციის ფულადი მანევრებელი 1073 ათას მანეთს უდრიდა.³⁸

ინდუსტრიალიზაციის პერიოდში აჭარაში ექსპლოატაციაში შევიდა 5 ჩაის ფაბრიკა: ბობოყეათის (1927 წ.), ხუცუბნის (1931 წ.), ოჩხაშურის (1935 წ.), ქობულეთის (1936 წ.), ბათუმის (1937 წ.). ამრიგად, 1940 წელს აჭარაში 7 ჩაის ფაბრიკა მოქ-

³⁵ აცსბ, ფ.რ-280, ან. 1, ს. 8, ფურც. 1.

³⁶ История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.), документы и материалы. Тб., 1968. с. 516-517.

³⁷ აცსა, ფ.რ-274, ან. 1, ს. 64, ფურც. 14-15.

³⁸ აცსა, ფ.რ-204, ან. 1, ს. 149, ფურც. 79.

მედებდა, რომლებმაც გამოუშვეს 2600 ტონა მზა ნაწარმი.³⁹ იგი 1930 წლის მანქანებელს 10,7-ჯერ აღემატებოდა. საგულისხმოა, რომ 1930 წელს წაის ფაბრიკებმა 242,6 ტონა მზა ნაწარმი გამოუშვეს. სამ ფაბრიკაში 155 კაცი მუშაობდა.⁴⁰

1938 წელს ექსპლოატაციაში გადაეცა ციტრუსკომბინატი, ხოლო 1939 წელს – საკონდიტრო ფაბრიკა. ციტრუსკომბინატის მშენებლობა 1935 წელს დაიწყო. მისი სამშენებლო ღირებულება 8172 ათას მანეთს შეადგენდა. მაგრამ მშენებლობა გაჭიანურდა საშენი მასალების უკმარისობის გამო. 1938 წელს ათვისებული იყო 6104 ათასი მანეთი, საერთო სამშენებლო ღირებულების 75%.⁴¹ ციტრუსკომბინატის მშენებლობა მომდევნო წლებში გაგრძელდა და 1940 წლისათვის ძირითადად დასრულდა. კომბინატში მოეწყო ტარის, შეფუთვის, კომპოტის, მურაბისა და ეთეროვანი ზეთების საამქროები, ხილის წვენების მექანიზებული ხაზები. ციტრუსკომბინატის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ზრდის მანქანებელია ძირითადი ფონდები, რომელიც 1938 წელს 207,6 ათასი მანეთიდან 1940 წელს 4970 ათას მანეთამდე (2,4-ჯერ) გაიზარდა. კომბინატის სიმძლავრეები საკმარისი იყო წლიურად გამოეშვა 11 მილიონი ცალი ხილის კონსერვი.⁴² ციტრუსკომბინატი ხილისაგან ამზადებდა კომპოტს, მურაბას, ხილფაფას, წვენებს, ვაშლის სოუს, ლიმონის კონცენტრატს და სხვა. 1938 წელს გამოუშვა 138,1 ათასი პირობითი ქილა კონსერვი და 180,2 ტონა ხილფაფა. 1940 წელს ამ მაჩვენებელმა შესაბამისად შეადგინა 3583,4 ათასი პირობითი ქილა კონსერვი და 263,3 ტონა ხილფაფა. გარდა ამისა, ციტრუსკომბინატი ამზადებდა ხმელ და გაყინულ ხილს, ეთეროვან ზეთს.⁴³

ციტრუსკომბინატი საშუალო სიდიდის საწარმო იყო, სადაც 1940 წელს ითვლებოდა 236 მუშა-მოსამსახურე. მათ

³⁹ ო.თურმანიძე, აჭარის ასსრ ეკონომიკური განვითარების აქტუალური პრობლემები. ბათუმი, 1982. გვ. 27.

⁴⁰ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 156.

⁴¹ აცსა, ფ.რ-674, ან. 1, ს. 1, ფურც. 2.

⁴² აცსა, ფ.რ-674, ან. 1, ს. 6, ფურც. 135; ს. 24, ფურც. 6. 11.

⁴³ იქვე, ს. 6, ფურც. 3; ს. 24, ფურც. 21-23.

შორის 184 იყო მუშა, 14 ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალი, 35 მოსამსახურე, 3 მოსწავლე.⁴⁴ 1939 წელს საწარმომ გამოუშვა 1960,7 ათასი მანეთის საერთო პროდუქცია, ხოლო 1941 წელს – 3374,4 ათასი მანეთის და სახელმწიფო გეგმები გადატარებით შეასრულა.⁴⁵

კვების მრეწველობის შემდეგი მნიშვნელოვანი საწარმოები იყო ბათუმის თამბაქოს ფაბრიკა და თამბაქოს საფერმენტაციო ქარხანა. წარმოებული პროდუქციისა და მომუშავეთა რაოდენობის მიხედვით საყურადღებო პროგრესი შეინიშნებოდა თამბაქოს ფაბრიკაში. 1936-1940 წლებში თამბაქოს ფაბრიკის ძირითადი ფონდები 1,2-ჯერ, ხოლო მომუშავეთა რაოდენობა 172-დან 232-მდე გაიზარდა (1940 წ. ფაბრიკაში მუშაობდა 144 მუშა, 18 ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკი, 30 მოსამსახურე და სხვა). ამავე წლებში საერთო პროდუქცია (1926-1927 წლების ფასებით) 4281 ათასი მანეთიდან 6274 ათას მანეთამდე გადიდა.

მიუხედავად იმისა, რომ მომუშავეთა რაოდენობასა და პროდუქციის ზრდაში მნიშვნელოვანი პროგრესი შეინიშნებოდა, თამბაქოს ფაბრიკა ჩამორჩენილ საწარმოდ ითვლებოდა. ფაბრიკის დაზგა-მოწყობილობანი არადაამაკმაყოფილებელ მდგომარეობაში იყო. 30-იანი წლების მეორე ნახევარში ფაბრიკა სისტემატურად ვერ ასრულებდა საწარმოო გეგმებს. ამის მიზეზი იყო არა მარტო დაზგა-მოწყობილობათა დაბალი ტექნიკური დონე, არამედ აგრეთვე ნედლეულითა და მასალებით მოუმარაგებლობა, ელექტროენერგიის არარითმულად მიწოდება და სხვა.⁴⁶

მოძველებული ტექნიკის მიუხედავად, თამბაქოს ფაბრიკის შრომითი კოლექტივი ენერგიის დაუზოგავად შრომობდა. ამას მოწმობს ნატურალური პროდუქციის წარმოება. საგულისხმოა, რომ 1929-30 სამეურნეო წელს ფაბრიკამ გამოუშვა

⁴⁴ იქვე. ს. 24, ფურც. 24.

⁴⁵ იქვე. ს. 6, ფურც. 3; ს. 24, ფურც. 1.

⁴⁶ აცსა, ფ.რ-558, ან. 1, ს. 31, ფურც. 19, 40, 41, 45, 74; ს. 44, ფურც. 5, 9, 18, 22.

231 მლნ ცალი პაპიროსი.⁴⁷ 1936-1939 წლებში პაპიროსის გამოშვება 705,1 მილიონი ცალიდან 844,7 მილიონ ცალამდე, ხოლო თამბაქო – 5510 კგ-დან 19283 კგ-მდე გაიზარდა.⁴⁸ 1937 წ. ფაბრიკა აწარმოებდა 6 სახის პაპიროს, ხოლო 1940 წელს ასორტიმენტი 9-მდე გაიზარდა. ნედლეულის უკმარისობის გამო 1940 წელს თამბაქოს ფაბრიკამ პაპიროსის წარმოების გეგმა 73,6%-ით შეასრულა (950 მილიონი ცალის ნაცვლად 698,9 მილიონი ცალი გამოუშვა).⁴⁹

თამბაქოს საფერმენტაციო ქარხანა საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში ცნობილი იყო აჭარათამბაქოს სახელწოდებით. იგი თამბაქოს ნედლეულის დამზადებას და პირველად გადამუშავებას ეწეოდა. ნახევარფაბრიკატს თამბაქოს ფაბრიკებს აწვდიდა. 1940 წელს საწარმოში 90 კაცი მუშაობდა: 40 მუშა, 10 ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკი და 40 მოსამსახურე. ძირითადი ფონდების ღირებულება 790,1 ათას მანეთს უდრიდა. აჭარათამბაქოს ეკუთვნოდა 2 საწყობი (ქ. ბათუმსა და აჭარისწყალზე) და 7 თამბაქოს დამამზადებელი პუნქტი. საერთო პროდუქცია (1926-1927 წლების ფასებით) 841,7 ათას მანეთს შეადგენდა.⁵⁰ ერთი სიტყვით, აჭარათამბაქო წერილ საწარმოს წარმოადგენდა.

XX ს-ის 30-იან წლებში მნიშვნელოვანი რეკონსტრუქცია განხორციელდა ბათუმის ხორცკომბინატში. საწარმო ექსპლოატაციაში 1929 წელს შევიდა, ხოლო ძირითადი ტექნიკური რეკონსტრუქცია მოხდა 30-იანი წლების მეორე ნახევარში. 1940 წელს კომბინატში სულ სამი საამქრო და 4 განყოფილება მუშაობდა. ძირითადი იყო ხორცისა და ქონის საამქრო, სადაც ამუშავებდნენ ძროხის, ცხვრისა და ღორის ხორცს. სულ გამოუშვა 9370 ცენტნერი ხორცი. ძეხვის საამქროში აწარმოეს 21 დასახელების 2573 ცენტნერი ძეხვი. ფართო მოხმარების საამქროში ამზადებდნენ საოჯახო საპონს, წებოს, სავარცხელს, დომინოს, კალმისტრებს და სხვა. 1940

⁴⁷ ბსისმკა. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980. გვ. 156.

⁴⁸ იქვე. ს. 31, ფურც. 74; ს. 44, ფურც. 5, 22.

⁴⁹ იქვე. ს. 31, ფურც. 74, 79; ს. 44, ფურც. 9, 22, 24.

⁵⁰ აცსა, ფ.რ-279, ან. 1, ს. 50, ფურც. 35, 43, 110; ს. 51, ფურც. 31.

წელს მომუშავეთა რაოდენობა 90 კაცს ითვლიდა. მათ შორის იყო 47 მუშა, 10 ინჟინერი, 18 მოსამსახურე, ხოლო წარმოებული პროდუქცია 1622 ათასს მანეთს უდრიდა.⁵¹

XX ს-ის 30-იან წლებში განხორციელდა სამრეწველო საწარმოთა კონცენტრაცია და ცენტრალიზაცია. ხისდამუშავებულ ქარხანასთან გაერთიანდა კასრების საწარმო (1927 წ.). 1933 წელს აბრეშუმსაქსოვი და წინდის საქსოვი ფაბრიკები ერთად საწარმოდ გაერთიანდა და დაექვემდებარა აჭარის ცაქის ბავშვთა კომისიას. მანქანათსაშენ ქარხანასთან გაერთიანდა თუჯსაჩამომსხმელო (1936 წ.), ხოლო ქიმიურ ქარხანას შეუერთდა დელფინისა და კომბიკორმის საწარმოები (1940 წ.).

ადგილობრივი მრეწველობის დაქვემდებარების სამრეწველო საწარმოებიდან აღსანიშნავია ტიპოლითოგრაფია, ლაქსაღებავების, ქიმიური, ტრიკოტაჟ-საგალანტერიო, თიხა-ცემენტის, აგურ-კრამიტ-კერამიკის, ინერტიული მასალების, ხეცის სახერხი, არაყ-ლიქიორის, ღვინის, რექტიფიკაციის, ლიმონათის და სხვა. მაგალითად, 1940 წელს ტიპოლითოგრაფიაში 133 მომუშავე ითვლებოდა. საწარმოში იბეჭდებოდა წიგნები და გაზეთები. ტიპოლითოგრაფიის მიერ გამოშვებული სასაქონლო პროდუქცია 941,5 მანეთს უდრიდა. ღვინის საწარმოში მუშაობდა 17 კაცი, აწარმოა 20750 დეკალიტრი ღვინო, რომლის საწარმო ღირებულება 370,8 ათას მანეთს შეადგენდა.⁵² ბათუმის ლიმონათის საამქრომ გამოუშვა 70,1 ათასი მანეთის, ხოლო ქობულეთის რექტიფიკაციისა და ლიმონათის საწარმომ – 8099 დეკალიტრი სპირტი და ლიმონათი, სულ 167,1 ათასი მანეთის საერთო პროდუქცია. საწარმოში 11 კაცი მუშაობდა.⁵³

ბათუმის არაყ-ლიქიორის საწარმოში 9 კაცი მუშაობდა. საწარმომ 1940 წელს აწარმოა 32402 დეკალიტრი არაყი და ლიქიორი, რომლის საბითუმო ღირებულება 326,1 ათას მანეთს შეადგენდა.⁵⁴ სუსტი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზისა

⁵¹ აცსა. ფ.რ-273, ან. 1, ს. 17, ფურც. 8, 12, 23, 25; ს. 20, ფურც. 23.

⁵² იქვე, ფ.რ-170, ან. 1, ს. 1080, ფურც. 9, 22; ს. 1093, ფურც. 22-23.

⁵³ იქვე, ს. 1079, ფურც. 18; ს. 1078, ფურც. 1, 17.

⁵⁴ იქვე, ს. 1076, ფურც. 14-16.

და ნედლეულით არასაკმარისი მომარაგების გამო ადგილობრივი მრეწველობის საწარმოები გევმებს სისტემატურად ვერ ასრულებდნენ.

1930 წელს დაარსდა სარეწაო კავშირი, რომელიც 42 ორგანიზაციასა და ორ სატრიკოტაჟო სკოლას აკრთიანებდა (ხულოსა და ქედაში). იგი საქართველოს რესპუბლიკურ სარეწაო კავშირის სისტემაში შედიოდა. სარეწაო კავშირში მუშაობდა 3016 კაცი. კავშირის ორგანიზაციები აწარმოებდნენ საოჯახო მოხმარების საგნებს და მოსახლეობას უწევდნენ საყოფაცხოვრებო მომსახურებას. ფართო მოხმარების საქონელს ამზადებდა ინვალიდთა კოოპერაცია და სხვა. მაგრამ 30-იანი წლების პირველ ნახევარში კოოპერაციული ორგანიზაციების სისტემაში მოუწესრიგებელი იყო აღრიცხვიანობა და გეგმიანობა. ამის გამო იყო, რომ აჭარის ცაკმა 1933 წლის 3 მარტს მიიღო დადგენილება „აჭარის ასსრ ტერიტორიაზე ადგილობრივი მრეწველობის, სარეწაო კოოპერაციის, ინვალიდთა კოოპერაციისა და შინასარეწაოების და გეგმიანობის მოწესრიგებისა და აღრიცხვის შესახებ“.⁵⁵ ამ დადგენილებით განხორციელების შედეგად მდგომარეობა საგრძნობლად გაუმჯობესდა.

საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში შესამჩნევი ღონისძიებები განხორციელდა საზღვაო და სარკინიგზო ტრანსპორტის განვითარებისათვის. აღდგენითი სამუშაოების დამთავრების შემდეგ ახალი ამოცანები დაისახა ტრანსპორტის რეკონსტრუქციის, ტექნიკური გადაიარაღებისა და საბოლოოდ ტვირთბრუნვის გადიდებისათვის.

1928-1932 წლებში საქართველოს საზღვაო ნავსადგურების რეკონსტრუქციისათვის სახელმწიფომ გამოიყო 18,6 მლნ მანეთი. აქედან ბათუმის ნავსადგურზე გათვალისწინებული იყო 8 მლნ მანეთი, სოხუმის – 5,6 მლნ, ხოლო ფოთის ნავსადგურზე – 5 მლნ მანეთი.⁵⁶ ამის შედეგად ბათუმის ნავსადგურიდან 1931 წელს საერთო ტვირთზიდვამ 3970,2 ათასი

⁵⁵ იქვე, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 840, ფურც. 13; ბჰმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 99.

⁵⁶ კ. ტოტოჩაძე, საქართველოს სსრ ტრანსპორტის ისტორია. თბ., 1973, გვ. 299.

ტონა შეადგინა. როგორც ადრე, ისე 30-იან წლებში ბათუმის ნავსადგურიდან ძირითადად გაჰქონდათ თხევადი ტვირთი (ნავთობპროდუქტები). 1931 წელს მან შეადგინა 3300 ათასი ტონა, მშრალი ტვირთი 97,5 ათას ტონას უდრიდა.⁵⁶ 1932 წელს შავი ზღვის 11 ნავსადგურს შორის ბათუმის პორტმა მეორე ადგილი დაიკავა. 1933 წელს სსრ კავშირის მასშტაბით პირველი ადგილი ერგო.

ბათუმის საზღვაო ნავსადგურის ახალი რეკონსტრუქცია XX ს-ის 30-იანი წლების მეორე ნახევარში განხორციელდა. გაიზარდა ნავმისადგომები. 30-იანი წლების ბოლოს ნავსადგურში 13 ნავმისადგომი მუშაობდა, რომელთა საერთო სიგრძე 1887 მეტრს უდრიდა. პირველი ხუთი ემსახურებოდა ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების გატანას. მომდევნო 8 ნავმისადგომი ემსახურებოდა მშრალი ტვირთის იმპორტ-ექსპორტს. რეკონსტრუქციის შედეგად ბათუმის ნავსადგურში თავისუფლად შემოდიოდნენ 12-დან 16 ათასი წყალწყის გემები. ნავსადგურმა შეიძინა ახალი ტექნიკა, მის ტერიტორიაზე ააშენეს საწყობები და სხვა შენობა-ნაგებობანი, გაუმჯობესდა კავშირგაბმულობის სისტემა. თუ 1936 წელს ნავსადგურში მექანიზებული იყო სამუშაოთა 14,7%,⁵⁷ 1940 წელს ამ მაჩვენებელმა 62,8% შეადგინა.⁵⁸

ბათუმის ნავსადგურის მუშაობის ამალღებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა მართვის სისტემის გარდაქმნამ. კერძოდ, 30-იანი წლების ბოლოს ნავსადგურში შეიქმნა ახალი სტრუქტურები: დატვირთვის ბიურო, კადრების მომზადების ჯგუფი, საგემო-საფინანსო, საანგარიშო-სააღრიცხვო, რაციონალიზაციისა და ტექნიკური პროპაგანდის განყოფილებები და სხვა.

ამასთან, ბათუმის ნავსადგურის საქმიანობას ზიანს აყენებდა მისი კოლექტივის არასტაბილურობა. მაგალითად, 1936 წელს ნავსადგურში მუშაობდა 346 კაცი. 1937 წელს – 909, 1939 წელს იანვრისათვის – 984. 1 ოქტომბრისათვის მათი

⁵⁶ კ. ტოტოჩავა, ზღვაოსნობისა და გემთმშენებლობის განვითარება აჭარაში (1921-1958 წწ.). ბათუმი, 1975, გვ. 95.

⁵⁷ იქვე, გვ. 98.

⁵⁸ აცსა, ფ.რ-60, ან. 1, ხ. 49, ფურც. 8.

რაოდენობა 686-მდე შემცირდა.⁵⁹ 1940 წელს ნავსადგურის მომუშავეთა რიცხოვნობა 825 ერთეულს შეადგენდა.⁶⁰ მომუშავეთა შორის ცვლილებები ძირითადად შეეხო მტვირთავ მუშებს. მაგალითად, 1931 წელს ბათუმის ნავსადგურში ითვლებოდა 460 მტვირთავი მუშა, 1940 წ. მათი რაოდენობა 420 კაცს შეადგენდა.⁶¹ მუშათა ამ კატეგორიის ცვლილების ძირითადი მიზეზი იყო მათი არანორმალური საბინაო-საყოფაცხოვრებო პირობები. მძიმე საბინაო-საყოფაცხოვრებო პირობების მიუხედავად, ბათუმის ნავსადგურის კოლექტივი ენერგიის დაუზოგავად შრომობდა. ამის შედეგად საგრძნობლად გაიზარდა ტვირთზიდვა. მაგალითად, 1940 წელს ბათუმის ნავსადგურიდან გატანილია 5518 ათასი ტონა ტვირთი. მათ შორის თხევადი ტვირთი იყო 3760 ათასი ტონა.⁶²

1927 წელს გაუქმდა ბათუმის ნავსადგურთან არსებული გემთშემკეთებელი სახელოსნო. მისი ტექნიკა ფოთის ნავსადგურის გემთშემკეთებელ სახელოსნოს გადაეცა. მიუხედავად ამისა, ბათუმის გემთშემკეთებელმა სახელოსნომ ხუთი წელი იმუშავა დაზგა-დანადგარების გარეშე. იგი აღადგინეს 1932 წელს. 1937 წელს აწარმოა 547,3 ათას მანეთზე მეტი პროდუქცია, ხოლო 1938 წელს – 626 ათასი მანეთის.⁶³ 1940 წ. სახელოსნოს სამრეწველო-საწარმო პერსონალი 97 კაცს ითვლიდა. მათ შორის იყო: 72 მუშა, 10 ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკი, 7 მოსამსახურე და 3 მოსწავლე. სულ აწარმოა 750 ათასი მანეთის საერთო პროდუქცია.⁶⁴

ბათუმის საზღვაო ნავსადგური, ისე როგორც მთლიანად აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობა, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული რკინიგზასთან. რკინიგზით

⁵⁹ კ. ტოტოჩაძე, ზღვაოსნობისა და გემთშენებლობის განვითარება აჭარაში (1921-1958 წწ.). ბათუმი, 1975, გვ. 105, 117.

⁶⁰ აცსა, ფ.რ-60, ან. 1^ა, ს. 51, ფურც. 18.

⁶¹ კ. ტოტოჩაძე, საქართველოს სსრ ტრანსპორტის ისტორია. თბ., 1973, გვ. 299; აცსა, ფ.რ-60, ან. 1^ა, ს. 51, ფურც. 18.

⁶² Народное хозяйство Аджарской АССР, статистический сборник. Батуми, 1986, с. 134.

⁶³ კ. ტოტოჩაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 115.

⁶⁴ აცსა, ფ.რ-987, ან. 1, ს. 50, ფურც. 153, 178.

შემოჰქონდათ და გაჰქონდათ როგორც თხევადი, ისე მშრალი ტვირთი. მისი საშუალებით ხდებოდა ხმელეთზე მგზავრთა გადაყვანა. რკინიგზის გამართულ მუშაობასთან იყო დაკავშირებული აჭარაში მრეწველობის სწრაფი განვითარება და სამრეწველო ობიექტების მშენებლობა.

20-იანი წლების ბოლოს ბათუმის სალოკომოტივო დეპოში შეიქმნა ორთქმავლებისა და ვაგონების სარემონტო სახელოსნოები. 1933 წლამდე სალოკომოტივო და სავაგონო დეპოები ერთ სტრუქტურულ ერთეულს წარმოადგენდა. 1933 წელს გაიყო და შეიქმნა დამოუკიდებელი ბათუმის სალოკომოტივო და სავაგონო დეპოები. 20-30-იანი წლების მიჯნაზე ააშენეს ვაგონების ტექნიკური გასინჯვისა და ავტომატური მუხრუჭების მაკონტროლებელი პუნქტები. დეპოში მოეწყო ახალი საამქროები. სავაგონო მეურნეობაში დაინერგა თანამედროვე ტექნიკა.⁶⁵ საგრძნობლად გაუმჯობესდა სარკინიგზო კავშირგაბმულობა. 1940 წელს დაინერგა ხმამაღლა მოლაპარაკე რადიოკავშირი. შემდგომში სადგურებში დაიდგა სამატარებლო რადიოკავშირი. განხორციელდა სამგზავრო მატარებლებისა და ელექტროსექციების რადიოფიციირება. 1940 წელს რკინიგზის ტრანსპორტით გაიგზავნა 597 ათასი ტონა ტვირთი, ხოლო მიღებულია 2175 ათასი ტონა.⁶⁶

XX ს-ის 30-იან წლებში მნიშვნელოვანი მიღწევები იყო საავტომობილო ტრანსპორტისა და საგზაო მშენებლობაში. 1933 წლისათვის გაყვანილი იყო 130 კმ საავტომობილო გზა, ააგეს 1110 გრძივი მეტრის რკინის, რკინა-ბეტონისა და ხის ხიდები.⁶⁷ 1934 წელს საგზაო მშენებლობაზე შრომითი ბეგარის სახით მონაწილეობდა 140 ათას 573 კაცი. მათ მიერ შესრულებული სამუშაო ფულზე გადაყვანით 400 ათას 279 მანეთს შეადგენდა.⁶⁸ 1941 წ. ავტოსატრასის გზების სიგრძე 500 კმ-მდე გაიზარდა. აქედან მაგარი საფენით იყო დაფენი-

⁶⁵ ზ. აბუსერისძე, ზოგი რამ ბათუმის რკინიგზის შესახებ. ბათუმი, 1997, გვ. 7-8.

⁶⁶ Народное хозяйство Аджарской АССР, статистический сборник. Батуми, 1987, с. 133.

⁶⁷ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 3, ს. 228, ფურც. 142.

⁶⁸ იქვე, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 263, ფურც. 50.

ლი 400 კმ.⁶⁹ 1931 წელს აჭარაში იყო 91 ავტომობილი, 1935 წელს მათი რაოდენობა 250-მდე გაიზარდა. მათ შორის იყო: 145 სატვირთო, 70 სამგზავრო და 24 სპეციალური. მათ გადაიტანეს 83168 ტონა ტვირთი (1932 წ.) და გადაიყვანეს 112 ათასი 011 მგზავრი.⁷⁰ კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი მიღწევები იყო მომდევნო წლებში. ამას მოწმობს 1940 წ. მაჩვენებლები (იხ. ცხრილი 3).⁷¹

ცხრილი 3

ავტომობილების სახეები	სულ	მათ შორის				
		აჭარის ავტოტრანსპორტის კანტორა	ქ. ბათუმი და ბათუმის რაიონი	ქობულეთის რაიონი	ქედის რაიონი	ხულოს რაიონი
სატვირთო	880	49	561	246	11	13
სამგზავრო	259	33	174	42	4	6
სპეციალური	48	—	33	14	1	1
სულ ჯამი	1188	82	768	302	16	20

როგორც ეხედავთ, 1934-1940 წლებში ავტომობილების საერთო რაოდენობა 4,7-ჯერ გაიზარდა. მათ შორის სატვირთო ავტომობილების რიცხოვნობა გადიდა 6,0-ჯერ, სამგზავრო – 3,7-ჯერ, სპეციალური – 2,0-ჯერ. ავტომობილების დიდი ნაწილი კონცენტრირებული იყო ქ. ბათუმში, ქობულეთისა და ბათუმის რაიონებში. ამ რაიონებში საბჭოთა მეურნეობებს ეკუთვნოდათ 114 ცალი სატვირთო ავტომობილი, ხოლო კოლმეურნეობებს – 83 ცალი. ხულოს რაიონში კოლმეურნეობებს ეკუთვნოდათ მხოლოდ 6 ცალი სატვირთო ავტომობილი, ხოლო ქედის რაიონის კოლმეურნეობებს – 8 ცალი.⁷²

მაღალმთიან რაიონებში არ იყო ზრცვერთი სამგზავრო ავტობუსი. რაიონულ ცენტრებში მგზავრთა გადაადგილებას საერთო სარგებლობის აჭარის ავტოსატრანსპორტო კანტორა ახორციელებდა. 1940 წელს ავტოტრანსპორტით გადატანილია 48,3 ათასი ტონა ტვირთი, გადაყვანილია 970,2 ათასი

⁶⁹ საბჭოთა აჭარის 40 წელი. სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961. გვ. 11.

⁷⁰ აცსა, აპოგ. ფ. 1, ან. 3, ს. 228, ფურც. 143.

⁷¹ ცხრილი შედგენილია: აცსა, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 690, ფურც. 281-288.

⁷² აცსა, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 690, ფურც. 281-288.

მგზავრი.⁷³ ცხადია, ეს მიღწევები მნიშვნელოვანია, მაგრამ იგი ითვლება საავტომობილო ტრანსპორტის განვითარების მხოლოდ საწყის ეტაპად. ნაკლოვანებებისა და ხარვეზების მიუხედავად, ინდუსტრიალიზაციის კურსის გატარების შედეგად აჭარაში შეიქმნა მსხვილი მანქანური მრეწველობა, განხორციელდა სამრეწველო და სატრანსპორტო საწარმოთა ტექნიკური რეკონსტრუქცია. სწორედ ეს იყო ინდუსტრიალიზაციის ძირითადი შედეგი.

ინდუსტრიის განვითარების მეორე მნიშვნელოვანი შედეგი იყო ინდუსტრიული კადრების ფორმირება, მათი რაოდენობრივი და თვისებრივი განვითარება. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ინდუსტრიის განვითარების შედეგად აჭარაში შეიქმნა ახალი სამუშაო ადგილები, გაიზარდა მოსახლეობის დასაქმება, მოისპო უმუშევრობა. მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ მომზადდა ინდუსტრიის ახალი პროფესიული კადრები: მეაპარატე, ხარატი, ზეინკალი, მტვიფრავი, მღარავი, ტექნოლოგი, დურგალი და სხვა სპეციალისტები, რომლებიც შესანიშნავად დაეუფლენ წარმოების ტექნოლოგიას. ინდუსტრიის დარგებში მუშათა რაოდენობის ზრდის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის მე-4 ცხრილში მოყვანილი ცნობები.⁷⁴

ცხრილი 4

წარმოების დარგები	1921 წ.	1929 წ.	1933 წ.	1935 წ.	1939 წ.
მრეწველობა	2345	2623	6178	6946	12147
მშენებლობა	381	2016	3565	6384	5241
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	1901	2975	3276	4196	4453
სულ მუშათა რაოდენობა	4627	7614	13019	17426	21841

როგორც ვხედავთ, 1921–1935 წლებში ინდუსტრიის დარგებში მუშათა საერთო რაოდენობა დაახლოებით 3,8-ჯერ გაიზარდა. მათ შორის მრეწველობაში – 3-ჯერ, მშენებლობაზე 17-ჯერ, ხოლო ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში

⁷³ ო. თურმანიძე, აჭარის ასსრ ეკონომიკური განვითარების აქტუალური პრობლემები. ბათუმი, 1982, გვ. 57.

⁷⁴ ცხრილი შედგენილია; история индустриализации Грузинской ССР (1926–1941 гг.), документы и материалы. Тб., с. 520; საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ბიბლიოთეკის სპეცფონდი. 1939 წ. ცნობაში შესულია მრეწველობის, მშენებლობის, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის საერთო პერსონალი.

- 2,2-ჯერ. მშენებლობაზე მუშათა შედარებით დიდი რაოდენობა განაპირობა სამრეწველო საწარმოთა დიდი მასშტაბით მშენებლობამ და რეკონსტრუქციამ. მაგრამ 1938 წლის შემდეგ შესამჩნევად შემცირდა, რადგან ძირითადად დასრულდა ახალ საწარმოთა მშენებლობანი. 1939 წელს მრეწველობის, მშენებლობის, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის დარგებში დასაქმებული საერთო პერსონალი 1921 წლის მახასიათებელს 4,7-ჯერ აღემატებოდა. საქართველოს ცენტრალური და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა ადგილობრივი კადრების მიმართ. ამ ყურადღების შედეგად 1921-1935 წლებში ადგილობრივი საინჟინრო-ტექნიკური პერსონალი ერთიდან 52-მდე გაიზარდა.⁷⁵ ეს სწორი პოლიტიკა იყო, რის შედეგად თანდათანობით დაძლეულ იქნა ამ მიმართულებით არსებული ისტორიული ჩამორჩენილობა.

ინდუსტრიული კადრების შემოქმედებითი ტექნიკური საქმიანობა გაიშალა 30-იანი წლების დასაწყისში. მაგრამ მაშინ იგი მასობრივ ხასიათს არ ატარებდა. არ არსებობდა საჭირო მატერიალურ-ტექნიკური და საკანონმდებლო ბაზა. მართალია, სსრ კავშირის ცენტრალურმა ხელისუფლებამ 1924 წელს მიიღო დადგენილება „გამომგონებაზე პატენტის შესახებ“, მაგრამ იგი ითვალისწინებდა გამომგონებლის მხოლოდ საპატენტო უფლების დაცვას.

20-30-იანი წლების მიჯნაზე ინდუსტრიული კადრების ტექნიკური შემოქმედებითი საქმიანობის გაფართოების, ამ სფეროს საკანონმდებლო ბაზის შექმნისათვის მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გატარდა. სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭომ 1929 წლის 18 ივლისს და საკ. კ (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა 1930 წლის 26 ოქტომბერს მიიღეს დადგენილებები „წარმოების გაუმჯობესების საქმეში საწარმოო თათბირების, მუშათა და მოსამსახურეთა ინიციატივის გამოყენებისათვის მუშაობის გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ“, „გამომგონებლობის მდგომარეობის შესახებ წარმოების რაციო-

⁷⁵ История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.), документы и материалы. Тб., с. 520.

ნალიზაციასე მისი გავლენის თვალსაზრისით“. მათში ხაზგასმულია ტექნიკურ-შემოქმედებით საქმიანობაში ინდუსტრიული კადრების ფართოდ ჩაბმის და მათდამი საჭირო დახმარების აღმოჩენის შესახებ.⁷⁶

ცხადია, აღნიშნულ ღონისძიებათა არეალში აჭარაც შედიოდა. მაგრამ აქ ინდუსტრიული კადრები ტექნიკური შემოქმედებითი საქმიანობის შესაძლებლობანი უფრო ნაკლები იყო, ვიდრე სსრ კავშირის მსხვილ ინდუსტრიულ ცენტრებში. ამასთან, საზოგადოების გარკვეულ ნაწილში შეიმჩნეოდა გამომგონებლობისადმი გულგრილი დამოკიდებულება, მისი მნიშვნელობის შეუფასებლობა. ამის გამო აჭარის გამომგონებელთა I ყრილობაზე (1932 წლის 28 აგვისტო) გულისტკივილით აღინიშნა, რომ გამომგონებლები ვერ პოულობენ მხარდაჭერას, ხშირად მათ უპატივცემულოდ ეპყრობიან. ბევრმა გამომგონებელმა განიცადა დევნა, დაცინვა, ბიუროკრატიული მოპყრობა.⁷⁷

ამ სიძნელეების მიუხედავად, ავტონომიური რესპუბლიკის საწარმოებში გამომგონებლობისა და რაციონალიზაციის დარგში მნიშვნელოვანი მუშაობა მიმდინარეობდა. ენთუზიამს ინდუსტრიული კადრები ავლენდნენ. 30-იანი წლების დასაწყისიდან საგრძნობლად გაუფართოვდა ნოვატორთა რიგები. მსხვილ საწარმოებში დაიწყო გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა პირველადი ორგანიზაციების ჩამოყალიბება. 1932 წლის აგვისტოსათვის ასეთი ორგანიზაციები შეიქმნა ბათუმის 3 საწარმოში (ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა, ნავთობპროდუქტების გასაღების მთავარი ბაზა და რკინიგზის დეპო).⁷⁸

რაციონალიზატორთა საქმიანობის გაუმჯობესებასა და კოორდინაციაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა აჭარის გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა I ყრილობამ. 1933 წლის ბოლოს აჭარაში აღირიცხა გამომგონებელთა სა-

⁷⁶ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. сборник документов. 2 (1923-1940 гг.). М. 1967, с. 93-95. 244-246.

⁷⁷ აცსა, ფ.რ-116, ან. 1, ს. 2, ფურც. 2-3; საბჭოთა აჭარისტანი, 30 აგვისტო, 1932.

⁷⁸ აცსა, ფ.რ-116, ან. 1, ს.16, ფურც. 2.

ზოგადოების 14 პირველადი ორგანიზაცია და 32 საამქროს უჯრედი, სადაც 1730 კაცი ირიცხებოდა.⁷⁹ მაგრამ ამ დარგში დიდი იყო ფორმალისმაც.

30-იანი წლების მეორე ნახევარში გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა საზოგადოება განთავისუფლდა უმოქმედო და შემთხვევითი პირებისაგან. ზოგიერთი ნაჩქარევად გახსნილი ორგანიზაცია დაიხურა. 1937 წლის დასაწყისში აჭარაში ითვლებოდა გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა საზოგადოების 15 პირველადი ორგანიზაცია და 42 საამქროს უჯრედი.

გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა საზოგადოების წევრების თითქმის ნახევარი (222 კაცი) ორ საწარმოზე – ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანასა და ნავთობპროდუქტების გასაღების მთავარ ბაზაზე მოდიოდა. შემდეგ აღსანიშნავია თამბაქოს ფაბრიკა, სადაც საზოგადოების წევრი იყო 44 პირი. 1937-1938 წლებში არსებული 16 პირველადი ორგანიზაციიდან ქმედითუნარიანი იყო 9 მათგანი,⁸⁰ 1939 წელს გაუქმდა გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა საზოგადოების აჭარის საოლქო საბჭო. მისი ფუნქციები გადაეცა საწარმოთა პროფკავშირულ ორგანიზაციებს.

ცხადია, ამის შემდეგ ნოვატორთა საქმიანობის კოორდინაცია მნიშვნელოვნად მოიშალა. მაგრამ საწარმოებში გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა მუშაობა არ შეწყვეტილა. ინდუსტრიული კადრები, მაშინდელ რთულ პირობებში, გასაოცარ ენთუზიაზმს იჩენდნენ და მნიშვნელოვან წარმატებებსაც აღწევდნენ წარმოების ტექნიკური განახლებისა და ახალი ტექნოლოგიების შემუშავებაში. გამომგონებელთა და რაციონალიზატორთა პირველი თაობიდან ყურადღებას იმსახურებენ გ. ბარკალაია, ი. ბარამიძე, ნ. დოლიძე, ხ. კონცელიძე, ა. ჯიჯავაძე, პ. ვასილიევი, ა. ზახარენკო, ვ. ლიხაჩევი და სხვები. მაგალითად, ნოვატორმა გ. ბარკალაიამ 1932 წელს ჩაქვის ჩაის ფაბრიკაში შეიმუშავა ქართული მწვანე აგურა ჩაის დაბრიკეტების ახალი ტექნოლო-

⁷⁹ იქვე, ს. 2, ფურც. 2-53; ს. 19, ფურც. 2.

⁸⁰ აცხა, ფ.რ-116, ან. 1, ს. 79, ფურც. 6, 9.

გია, რითაც ამაღლდა პროდუქციის ხარისხი და შემცირდა დანაკარგები. ამას მაშინ აღიქვამდნენ მსოფლიო მნიშვნელობის მიღწევად.⁸¹ ბათუმის რკინიგზის სადგურის მუშამ ილია ბარამიძემ გამოიგონა თვითამწონავი. მისი მეშვეობით შესაძლებელი გახდა მშრალი ტვირთის დიდი პარტიების მექანიკურად გადაწონვა მიმღებ-გამგზავნ პუნქტებში. ი. ბარამიძის მიერ გამოგონებული მექანიკური თვითამწონავი მატარებლების ეაგონების მოცდენას ამცირებდა 70%-ით, ხოლო მუშის შრომას – 80%-ით.

ბათუმელმა ნოვატორმა მუშამ ნიკიფორე დოლიძემ გამოიგონა ფურნის ღუმელის გასათბობი „ფორსუნკები“. იგი ბევრად უკეთესი იყო, ვიდრე შუხოვის ტიპისა, რომელსაც მანამდე იყენებდნენ. გარდა პურის საცხობი საწარმოებისა, ნ. დოლიძის მიერ გამოგონებული „ფორსუნკები“ გამოიყენებოდა აბანოებში და სხვა. მისი დანერგვის შედეგად ბათუმის №1 ფურნეში წლიურად დაიზოგა 200 ტონა მაზუთი, საგრძნობლად გაუმჯობესდა პურის ცხობის ხარისხი.⁸²

მაშინდელ პირობებში მნიშვნელოვან ტექნოლოგიურ სიახლედ ჩაითვლება ინჟინერ ხასან კონცელიძის რაციონალიზატორული წინადადება ცემენტ-კემზის ნარევი ბეტონისაგან სპეციალური ფილების დამზადების შესახებ. იგი გამოიყენებოდა შენობათა შიდა სართულების გადახურვისა და კედლების გადატიხვრისათვის. საგრძნობი ტექნიკური სიახლე იყო ინჟინერ ტიტოვის მიერ მანდარინის ნაყოფის დამყალიბებელი მანქანა „ექსტრა“-ს გამოგონება. იგი მოიწონეს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის სპეციალისტებმა.⁸³ სამწუხაროდ, ეს გამოგონება აღარ დაინერგა და დავიწყებას მიეცა.

30-იანი წლების შუა ხანებისათვის საგრძნობლად გაიზარდა რაციონალიზატორულ წინადადებათა რაოდენობა და მისი ეკონომიკური ეფექტიანობა. 1935 წელს აჭარის ინდუსტრიულმა კადრებმა შეიმუშავეს 874 რაციონალიზატორული

⁸¹ იქვე, ს. 9, ფურც. 1-8.

⁸² აცსა, ფ.რ-116, ან. 1, ს. 14, ფურც. 17, 43, 99.

⁸³ აცსა, ფ.რ-116, ს.12, ფურც. 1, 15; ს. 22, ფურც. 1-35.

წინადადება და გამოგონება, რომელთაგან 345 იმავე წელს დაინერგა. ეკონომიკურმა ეფექტმა 1863 ათასი მანეთი შეადგინა.⁸⁴ ტექნიკურ პროგრესში ყველაზე დიდი წვლილი შექმონდა ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანას. 1931-1935 წლებში ამ საწარმოს ნოვატორთა საქმიანობის შედეგად მიღებულია 320 ათასი მანეთის ეკონომიკური ეფექტი. 1936 წელს 493,4 ათასი, ხოლო 1937 წელს ამ მაჩვენებელმა – 556,5 ათასი მანეთი შეადგინა.⁸⁵

30-იან წლებში ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის ნოვატორებმა ა. ზახარენკომ და პ. ვასილიევმა შეიმუშავეს მუავე გუდრონის უტილიზაციის ახალი წესები და ხერხები, ე. ლი-ხაოემა განახორციელა შუქშენილბვისა და მილსადენი დუმელების მოწყობილობის რეკონსტრუქცია, მანვე, ქირიასთან, გაიდაროვთან და სხვებთან ერთად გამოიგონა ნავთობში ანთებადი პროდუქტების განსაზღვრის ახალი ხერხები. ამ ტექნიკური სიახლის წლიური ეკონომიკური ეფექტი 4700 მანეთს შეადგენდა. ძალზე მნიშვნელოვანი იყო ნოვატორების რუსიას, კიბალაინის, გუბერის 1935 წელს შემამუშავებული რაციონალიზატორული წინადადება ნავთობისაგან აეტოლის მიღების ტექნოლოგიის შესახებ. ასევე მნიშვნელოვანი იყო ალი ჯიჯავაძის ტექნიკური შემოქმედება. მან 1933 წ. 12-ზე მეტი რაციონალიზატორული წინადადება შეიმუშავა. აქედან მიღებული პირობითი ეკონომია 35000 მანეთს შეადგენდა.

საყურადღებო რაციონალიზატორული წინადადებების ავტორები იყვნენ ნავთობპროდუქტების გასაღები მთავარი ბაზის, ფესხაცმლის ფაბრიკის, ფანერის ქარხნის ნოვატორები. ამ უკანასკნელ საწარმოში, მაგალითად, 1937 წლის 55 რაციონალიზატორული წინადადება შეიმუშავეს, რომელთა ნაწილი დაინერგა. ამის შედეგად გაუმჯობესდა წარმოების ტექნოლოგიური პროცესები, ხოლო ფულადი შემოსავალი

⁸⁴ ო. თურმანიძე, აჭარის ინდუსტრიული კადრების ტექნიკური შემოქმედება (XX საუკუნის 30-იანი წლები), კრებული გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები და გადაწყვეტის გზები. ბათუმი, 2009, გვ. 116.

⁸⁵ აცსა, ფრ-116, ან.1, ს. 19, ფურც. 1; ს. 57, ფურც. 22; ს. 58, ფურც. 15; ს. 104, ფურც. 3.

238 ათას მანეთამდე აღწევდა. ფეხსაცმლის ფაბრიკაში რაციონალიზატორულ წინადადებათა დანერგვის შედეგად მიღებული შემოსავალი 253 ათას მანეთს აჭარბებდა. ნაეთობ-გასაღების მთავარ ბაზაში 216 ათას მანეთს ითვლიდა.⁸⁶

ამრიგად, ინდუსტრიის განვითარების შედეგად აჭარაში შეიქმნა მსხვილი მანქანური მრეწველობა, საგრძნობი მიღწევები იყო საზღვაო, სარკინიგზო და საავტომობილო ტრანსპორტზე. აჭარა საქართველოში ერთ-ერთ მსხვილ ინდუსტრიულ რეგიონად იქცა. ამავე დროს ინდუსტრიალიზაციის კურსი, რომელსაც ატარებდა საბჭოთა ხელისუფლება, ნაკლებად პასუხობდა ქართველი ხალხის ეროვნულ ინტერესებს. საქართველოს ტერიტორიაზე განლაგებული საკაეშირო და საკაეშირო-რესპუბლიკური დაქვემდებარების საწარმოთა მოგება ირიცხებოდა ცენტრალურ ბიუჯეტში და აკრძალული იყო მისი გამოყენება ადგილობრივ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისათვის. ამასთან, ინდუსტრიული კადრების ფორმირება, ძირითადად ხდებოდა უცხოეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლობისაგან, ეს მაშინ, როდესაც აჭარაში ჭარბი მუშახელი არსებობდა.

⁸⁶ აცსა, ფ.რ-116, ან. 1, სს. 16, 19, 57, 58, 104.

თავი მესამე
აგრარული რეფორმა და სოფლის მეურნეობა
აჭარაში XX საუკუნე 20-30-იან წლებში

1. მიწის ნაციონალიზაცია. ფეოდალური და
კაპიტალისტური მიწათმფლობელობის ლიკვიდაცია

აგრარული თემა ისტორიულად ყოველთვის აწუხებდა საზოგადოების ყველა ფენას. სამწუხაროდ, დღემდე ეს ურთულესი პრობლემა სამართლიანად ვერ გადაწყვიტა ვერცერთი ქვეყნის პოლიტიკურმა ხელისუფლებამ. რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური პარტიების პროგრამებსა თუ პლატფორმებში აგრარულ საკითხს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა, მაგრამ ამ თემის შესახებ ერთგვაროვანი შეხედულება არ არსებობდა. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაში, ხანგრძლივი დისკუსიის მიუხედავად, აგრარული თემის შესახებ ერთგვაროვანი შეხედულება ვერ ჩამოყალიბდა. მენშევიკებისაგან განსხვავებით, ბოლშევიკ-ლენინელების აგრარულ პროგრამაში ძირითადი ამოცანა იყო მიწის ნაციონალიზაცია, ყოვლისმომცველი სახელმწიფო საკუთრების შექმნა.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ, ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, ეტაპობრივად განახორციელა აგრარული რეფორმა. იგი მეტ-ნაკლებად ითვალისწინებდა საზოგადოების სხვადასხვა ფენის ინტერესებს.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ კომუნისტურმა ხელისუფლებამ აჭარაში განახორციელა ახალი აგრარული რეფორმა. მას საფუძვლად დაედო დეკრეტი მიწის შესახებ, რომელიც მიიღო სრულიად რუსეთის საბჭოების II ყრილობამ (1917 წ. 8 ნოემბერი). მასზე დაყრდნობით საქართველოს რევკომის 1921 წლის 6 აპრილის დეკრეტით განხორციელდა მიწის ნაციონალიზაცია, განისაზღვრა აგრარული რეფორმის ძირითადი მიმართულებები და ამოცანები. დეკრეტის

პირველ მუხლში ნათქვამია: ამიერიდან „წყდება მიწის გაყიდვა, იჯარა და მიწის გადაცემის სხვა ფორმები“.¹

დეკრეტი ითვალისწინებდა მსხვილი მამულების კონფისკაციას და სახელმწიფო ფონდში გადაცემას. სახელმწიფო ფონდში გადადიოდა ადრე კონფისკაციაქმნილი მიწები, შენობებითა და ინვენტარით. მიწათსარგებლობის უფლება ეძლეოდა საქართველოს ნებისმიერ მოქალაქეს, ვინც მიწას საკუთარი შრომით დაამუშავებდა. ხელშეუხებლად გამოცხადდა საშუალო და წვრილი მიწათმფლობელები. იკრძალებოდა ძვირფასი კულტურების მიწების დაქუცმაცება. კონფისკაციაქმნილი მიწები გადადიოდა გუბერნიების, მაზრების, სასოფლო თემების განკარგულებაში. 1921 წ. 6 აპრილის დეკრეტით გაუქმდა წინანდელი მთავრობის კანონები მიწის შესახებ.²

ამიერკავკასიის კომისარიატისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საადგილმამულო კანონები გაცილებით პროგრესული იყო. ამ კანონებით აღიარებულია მიწაზე კერძო საკუთრება. დაწესდა თითოეული კომლისათვის შედარებით უკეთესი ნორმები. მართალია, მსხვილი მიწათმფლობელები უკმაყოფილონი დარჩნენ, მაგრამ რადიკალური სოციალური დაპირისპირების რეალური საფუძველი არ არსებობდა. საბჭოთა ხელისუფლების მიერ მიწაზე კერძო საკუთრების გაუქმება და მიწის იჯარით გაცემის აკრძალვა საზოგადოების არცერთი ფენის ინტერესებში არ შედიოდა. იგი მატერიალური წარმოების განვითარების შემაფერხებელი გახდა. სწორედ ამანაც განაპირობა ის, რომ საბჭოთა ხელისუფლება წარმოების განვითარებისათვის იყენებდა არაბუნებრივ მეთოდს – იძულებას, ბრძანება-ადმინისტრირებას, ზოგჯერ პოლიციურ ძალებსაც.

1921-1940 წლების აგრარული რეფორმა ორი ეტაპისაგან შედგება. პირველ ეტაპზე (1921-1928 წწ.) განხორციელდა კოლონისტებისა და მემამულე-თავადაზნაურების მამულების კონფისკაცია, შეიქმნა საბჭოთა მეურნეობები. მეორე ეტაპზე

¹ აცსა, ფ.რ-1, ან. 1, ს. 28, ფურც. 9.

² РКАБсусв.(март 1921 г.-январь 1922 г.), сборник документов и материалов. Сухуми. 1963, с. 118-121.

(1929-1940 წწ.) მოხდა გლეხებზე მიწების ჩამორთმევა, კულაკობის ექსპროპრიაცია და მათ ბაზაზე კოლექტიური მეურნეობების შექმნა. მეორე ეტაპზე მიმდინარეობდა აგრეთვე ახალი საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობა.

საბჭოთა ხელისუფლებამ მემამულე-თავადაზნაურებისა და შეძლებული გლეხების სახით მტრის ხატის შექმნა და საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში აგრარული რეფორმა მწვავედ, დაძაბულ ვითარებაში განახორციელა. აჭარაში აგრარული რეფორმის სიმწვავე იმითაც იყო განპირობებული, რომ ამ რეგიონში ჭარბობდნენ წვრილი მემამულეები, მცირემიწიანი და უმიწაწყლო გლეხები. სოციალური დაპირისპირება საზოგადოებრივ ფენებს შორის საკმაოდ მაღალი იყო.

ხელისუფლება ღარიბ გლეხობას აქეზებდა მემამულე-თავადაზნაურების წინააღმდეგ საბრძოლველად, ორგანიზაციას უკეთებდა ამ ბრძოლას. გლეხობის განწყობა აშკარად გამოვლინდა აჭარის ღარიბ გლეხთა I ყრილობაზე, რომელიც 1921 წ. ნოემბერში ჩატარდა. ყრილობამ ხელისუფლებისაგან კატეგორიულად მოითხოვა აგრარული რეფორმის დაუყოვნებლივ გატარება მიწის დეკრეტის საფუძველზე. ყრილობის რეზოლუციაში ნათქვამია: დაუყოვნებლივ უნდა ჩამოერთვას ადგილ-მამულები იმათ, ვინც სხვისი შრომის ექსპლოატაციას ეწეოდა, ე.ი. დაქირავებულ შრომას იყენებდა. ღარიბ გლეხთა I ყრილობამ გადაჭრით მოითხოვა უფასოდ გადაცემა მონაკლები მიწები უმიწო და მცირემიწიან გლეხობას.³

ანალოგიური დადგენილება მიიღო ე.წ. წითელი მეჯლისის I ყრილობამ, რომელიც 1921 წლის ნოემბერში გაიმართა. 25 ნოემბერს მეჯლისმა თხოვნით მიმართა ბათუმის საოლქო რევიკომს, რათა გამოეცა ბრძანება მიწის ყიდვა-გაყიდვისა და იჯარით გაცემის აკრძალვის შესახებ. მართლაც, ასეთი ბრძანება გამოქვეყნდა 1921 წლის 5 დეკემბერს.⁴ მართალია, დეკრეტი მიწის შესახებ აგრარული რეფორმის განხორციელების საფუძველი იყო, მაგრამ მისი

³ ასსგსმპ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975, გვ. 237.

⁴ იქვე.

ზოგიერთი დებულება ნეპის მოთხოვნებს არ შეესაბამებოდა. საქმე ის არის, რომ საბჭოთა რუსეთში 1921 წლის გაზაფხულზე შემოიღეს ახალი ეკონომიური პოლიტიკა, რითაც დაუშვეს კერძო საკუთრება, მიწის იჯარა, ყიდვა-გაყიდვა და დაქირავებული შრომის გამოყენება.

საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში ნეპის ამ მოთხოვნებს ჯეროვანი ანგარიში არ გაუწიეს. მიწაზე კერძო საკუთრება, მიწის იჯარით გაცემა და დაქირავებული შრომის გამოყენება განსაკუთრებულ შემთხვევაში იყო ნებადართული, ისიც შეზღუდული სახით. მაგალითად, საქართველოს მიწათმოქმედის დებულებით (1923 წ. მაისი) და მიწის კოდექსით (1924 წ. აპრილი) მიწა იჯარით გაიცემოდა იმ შემთხვევაში, როდესაც მეურნე განიცდიდა ინვენტარისა და სამუშაო ძალის ნაკლებობას, არჩეული იყო ხელისუფლების ორგანოებში და ფიზიკური მუშაობისათვის დრო არ ყოფნიდა, ანდა მეურნეობა დროებით დაუძლურდებოდა (მოუსავლიანობა, სტიქიური უბედურებანი და სხვა). მიწა იჯარით გაიცემოდა საბჭოთა ხელისუფლების კონტროლით, 3-დან 6 წლამდე ვადით. მოიჯარეს იმდენი მიწის აღება შეეძლო, რამდენსაც დაამუშავებდა საკუთარი ოჯახის ძალებით. იკრძალებოდა საიჯარო მიწის მესამე პირზე გადაცემა და სხვა.

მართალია, ნეპის პირობებში მიწაზე კერძო საკუთრება და, მათ შორის, ყიდვა-გაყიდვა ნებადართული იყო, მაგრამ პრაქტიკულად ხელისუფლება ამ პუნქტებს უგულებელყოფდა. ამის მიუხედავად, მიწის ყიდვა-გაყიდვა გრძელდებოდა. ეს პროცესი ფარულად, ხელისუფლების გვერდის ავლით მიმდინარეობდა. ამის შესახებ ინფორმაცია ხელისუფლებასაც ჰქონდა. აჭარის საბჭოების VI ყრილობაზე (1926 წ.) აღინიშნა, რომ „...ხშირად ადგილი აქვს მიწის ფარულ ყიდვა-გაყიდვას“.⁵

აგრარული რეფორმის რეალურად განხორციელება გასაბჭოებიდან დაიწყო. 1922 წელს ჩამოაყალიბეს სათემო, სამაზრო და საოლქო საადგილმამულო კომისიები. ამ კომისი-

⁵ აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ., დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. ბათუმი, 1971, გვ. 200.

ებში, ხელისუფლების წარმომადგენლებთან ერთად, გლეხებიც შეიყვანეს. მართალია, გასაბჭოებამდე ამ რეგიონის მიწები არაერთხელ აღწერეს, მაგრამ ამჯერად საქმე ეხებოდა ახალ რეფორმას, რომელიც ტარდებოდა კომუნისტური პარტიის პლატფორმისა და პოლიტიკის საფუძველზე. მაშინ აჭარის მიწების საერთო ფართობი 265 ათას დესეტინას შეადგენდა. მათ შორის ტყესა და ბუჩქნარებს ეკავა 209,6 ათასი დესეტინა, აქედან გამოსადეგ ტყეს – 110,9 ათასი დესეტინა.⁶ სავარგულები (სახნავე-სათესი) საერთო მიწების 14,4%-ს შეადგენდა. მოსახლეობის მფლობელობაში არსებული სავარგულები მაზრების მიხედვით ასე ნაწილდებოდა:⁷

ცხრილი 1

მაზრები	სავარგულები	კომსპლები	სულადობა	საშუალოდ მოდიოდა	
				ერთ კომსპზე	ერთ სულზე
ხელოს	8473	3552	24725	2,4	0,3
ქედის	1752	1736	10574	1,0	0,2
ჭოროხის (ბათუმის)	7402	3082	15902	2,4	0,5
ქობულეთის	7238	2962	16164	2,5	0,5
სულ აჭარაში	24865	11332	67365	2,2	0,4

აჭარაში ერთ ოჯახზე საშუალოდ მოდიოდა 2,2 დესეტინა სახნავე-სათესი, ხოლო თითო სულზე – 0,4 დესეტინა, რაც საქართველოს საერთო რესპუბლიკურ მაჩვენებელს მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა. საქართველოს მიწათმოწყობის 1923 წლის დებულებით აღმოსავლეთ საქართველოში საკომლო საარსებო მინიმუმის ნორმად დაადგინეს 4 დესეტინა, ხოლო დასავლეთ საქართველოში – 2,5 დესეტინა. აჭარაში სავარგულების მიხედვით შედარებით უკეთესი მდგომარეობა იყო ქობულეთისა და ჭოროხის (ბათუმის) მაზრებში, მაგრამ იქაც ნორმაზე მეტი მიწები მხოლოდ მემამულეებსა და მოახალშენე კოლონისტთა ნაწილს ჰქონდათ.

⁶ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 90, ფურც. 19.

⁷ ცხრილი შედგენილია: აცსა, ფ.რ-2, ან.1, ს. 176, ფურც. 44-54. დესეტონ უდრის 1,09 ჰექტარს.

აჭარის მიწის კოდექსით, რომელიც ავტონომიური რესპუბლიკის ცაქმა 1925 წელს დაამტკიცა, დაადგინეს მაზრების მიხედვით განსხვავებული ნორმები. მიწები 5 კატეგორიად დაიყო. საკომლო მიწის ნორმები 2-დან 4,5 დესეტინამდე განისაზღვრა. პირველ კატეგორიას ეკუთვნოდა ზღვის სანაპირო ზოლის მიწები. ნაყოფიერების მიხედვით ეს ტერიტორია საუკეთესოდ ითვლებოდა. აქ საშუალო კომლის ნორმად დაწესდა 1-2 დესეტინა სავარგული. მეორე კატეგორიაში შედიოდა ჩაქვისა და კინტრიშის ხეობების მდინარეთა სანაპირო მიწები, სადაც კომლის ნორმად დაწესდა 1,5-3 დესეტინა. ამავე ხეობების მომალლო მინდორიანი მიწები მესამე კატეგორიად ჩაითვალა, სადაც საშუალო ოჯახის ნორმად დაადგინეს 2-4 დესეტინა.

მთიანეთში სავარგულების ორი კატეგორია დაადგინეს (მეოთხე და მეხუთე). მეოთხე კატეგორიას მიაკუთვნეს მიწები, სადაც კომლის ნორმად დააწესეს 2,5-4,5 დესეტინა. მეხუთე კატეგორიას მიაკუთვნეს დაბალნაყოფიერი მიწები, სადაც საშუალო ოჯახის ნორმად დაადგინეს 3,5 დესეტინა სავარგული. საშუალო ოჯახის თითოეულ ნამეტ წევრს დამატებით ეძლეოდა ნორმირებული მიწის ერთიმეათედი. შრომისუნარიან მუშახელად ჩაითვალა ოჯახის წევრები 15-დან 60 წლამდე.⁸

ცხადია, ნორმირებული მიწები არასაკმარისი იყო მოსახლეობის ცხოვრებისათვის. ხელისუფლება მიწის მცირე ნორმებითაც კი მოსახლეობას ვერ უზრუნველყოფდა. დადგენილი ნორმის ფარგლებში მოსახლეობის სავარგულებით უზრუნველსაყოფად დამატებით საჭირო იყო 14211 დესეტინა მიწა.⁹

მთავორიანი რელიეფის პირობებში სავარგულების გამოძებნა პრაქტიკულად შეუძლებელი აღმოჩნდა. ამავე დროს მიწები უთანაბროდ იყო განაწილებული. მსხვილი მიწათმფლობელები იყვნენ მემამულეთაყვანაურები და მოახალშენე კოლონისტები. მიწათმფლობელობის მიხედვით გლეხოზა

⁸ აცსა, ფ.რ-4, ან. 1, ს. 19, ფურც. 6.

⁹ აცსა, ფ.რ-178, ან. 1, ს. 20, ფურც. 11.

იყოფოდა მდიდარ, საშუალო და ღარიბ ფენებად. მთლიანად საქართველოს სოფლად საშუალო გლეხი უმრავლესობას შეადგენდა. მეორე ადგილი კულაკობაზე მოდიოდა.

აჭარაში განსხვავებული ვითარება იყო. 1928 წელს ღარიბი გლეხობა შეადგენდა სოფლის მოსახლეობის 87,8%-ს, საშუალო გლეხობა - 10,5%, ხოლო კულაკობა - 1,6%-ს.¹⁰ უმიწაწყლოები მოჯამაგირეობით ირჩენდნენ თავს. 1927 წლის ცნობით, ბათუმის მაზრაში ღარიბი გლეხობა 605 კომლს ითვლიდა. მათ შორის გონიოს თემში აღირიცხა 60 კომლი, აჭარისწყლისაში - 19, მახუნცეთის - 88, ხოლო ორთაბათუმის თემში - 438 კომლი.¹¹

ცხადია, გლეხობის დაყოფა სოციალურ ფენებად პირობითია. კრიტერიუმები, რომლებსაც მაშინ იყენებდნენ, არ ახაეს რეალურ ვითარებას. ზოგიერთი ე.წ. კულაკი მიწის საკუთრებისა და შემოსავლების მიხედვით საშუალო გლეხთა კატეგორიასაც ვერ უტოლდებოდა. საშუალო გლეხთა ნაწილი ღარიბთა დონეზე იმყოფებოდა. გლეხთა შემოსავალში ანგარიშობდნენ როგორც სამიწათმოქმედო, ისე არასამიწათმოქმედო თანხებს, მათ შორის საწარმოებიდან, შინამოსაქმეობიდან და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებულ ყულად სახსრებს.

მართალია, მიწათმფლობელობა-მიწათსარგებლობის საკითხი ისტორიულად ყოველთვის სადავო იყო, მაგრამ აგრარული რეფორმის გატარებისას, ისიც მცირემიწიან ქვეყანაში, მწვავე ხასიათს იძენს. 1922 წელს აჭარის ხელისუფლებამ მიწის შესახებ 2500-მდე სადავო საკითხი შეისწავლა და სათანადო ღონისძიებები გაატარა.¹²

ამის მიუხედავად, დავა-საჩივრები და დაპირისპირება არ შეწყვეტილა. ზოგჯერ საქმე ფიზიკურ შეხლა-შემოხლამდე და მეკლელობამდეც კი მისულა. 1923 წლის ცნობით, აჭარაში ყოველწლიურად 50-მდე მეკლელობა ხდებოდა. ამის ძირითადი მიზეზი მიწის საკითხი ყოფილა. კონკრეტულად,

¹⁰ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ხ. 733, ფურც. 211.

¹¹ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ხ. 611, ფურც. 46-50.

¹² აცსა, ფ.რ-4, ან. 1, ხ. 19, ფურც. 8.

1923 წელს აჭარაში აღირიცხა 195 მკელელობა, 41 დაჭრა, 62 ცემა-ტყეპა. აქედან 48 მიწასთან იყო დაკავშირებული, ხოლო 55 მოხდა ქალის გამო.¹³

ქობულეთის მაზრაში 1923 წელს მიწის შესახებ 168 საჩივარი დაფიქსირდა.¹⁴ დავა-საჩივრები გაცილებით მეტი იყო ბათუმის (გოროხის), ქედისა და ხულოს მაზრებში. ამ პროცესმა ისეთი მასშტაბი მიიღო, რომ საქართველოს მთავრობამ განსაკუთრებული კომისია შექმნა აჭარაში მიწის შესახებ სადავო საკითხების გადასაწყვეტად. კომისია ორსაფეხურიანი იყო. პირველ ინსტანციაში შედიოდნენ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის წევრები და ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები. მეორე ინსტანციაში პარტიული ორგანოების წარმომადგენლებიც შეიყვანეს.¹⁵ 1922 წლის ივლისიდან 31 დეკემბრამდე კომისიაში 69 საჩივარი შევიდა. ისინი შეისწავლეს და შესაბამისი ღონისძიებებიც გაატარეს.¹⁶

სისტემატური ხასიათი ჰქონდა დავა-საჩივრებს სოფლებს შორის ტყისა და სათემო საძოვრების გამო. დავა-საჩივრებმა ისეთი მასშტაბი მიიღო, რომ აჭარის სახკომსაბჭომ ეს საკითხი რამდენჯერმე განიხილა 1923-1924 წლებში. ამის შემდეგ საძოვრები გადავიდა სახელმწიფო ფონდში და სარგებლობის უფლება ეძლეოდა იმ სოფლებს, ვისაც ნამდვილად ესაჭიროებოდა.¹⁷ მიწების შესახებ გაუთავებელი დავის გამო აჭარის სახკომსაბჭოსა და ცაკის დადგენილებით 1926 წელს მაზრებში შეიქმნა სასამართლო კოლეგიები, ხოლო მიწათმოქმედების კომისარიატთან დაარსდა ცენტრალური საადგილმამულო საბჭო. მათი ამოცანა იყო განეხილათ მიწასთან დაკავშირებული სადავო საკითხები და გამოეტანათ შესაბამისი დადგენილება.¹⁸

¹³ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 199, ფურც. 2-3; 22; ს. 203. ფურც. 4.

¹⁴ იქვე, ს. 187, ფურც. 157.

¹⁵ იქვე, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 199, ფურც. 20.

¹⁶ აცსა, ფ.რ-4, ან. 1, ს. 19, ფურც. 6; ფ.რ-84, ან. 1, ს. 167, ფურც. 4; ფ.რ-2, ან. 1, ს. 90, ფურც. 8.

¹⁷ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 270-273.

ხელისუფლების აგრარული პროგრამა პირველ ეტაპზე მიზნად ისახავდა სამ მთავარ ამოცანას: პირველი, განეხორციელებინა მემამულე-თავადაზნაურების და კოლონისტების მიწათმფლობელობის ლიკვიდაცია, ხელიდან გამოეცალა მათთვის ეკონომიკური ძლიერების წყარო - ადგილ-მამული, მეორე, დაექმყოფილებინა უმიწო და მცირემიწიანი გლეხების მოთხოვნები მიწაზე, რათა ისინი ბოლომდე დარჩენილიყვნენ ხელისუფლების საიმედო დასაყრდენი; მესამე, კოლონისტების კულტივირებული მამულების ნაციონალიზაციის ბაზაზე შეექმნა სახელმწიფო მეურნეობები.

აგრარული რეფორმა ტარდებოდა პრინციპით: მიწა ჩამოერთვას ყველა მიწათმფლობელს, ვინც საკუთარი შრომით არ ამუშავებს. აჭარაში მემამულე-თავადაზნაურებისა და კოლონისტების მიწების ნაციონალიზაცია 1922 წლიდან დაიწყო და 1927 წლის ბოლომდე გაგრძელდა. თავდაპირველად მიწები უსასყიდლოდ ჩამოართვეს ქობულეთისა და ბათუმის მაზრების მემამულეებს, რომელთა საერთო ფართობი 285 დესეტინას შეადგენდა. 1922 წლის ბოლოს მემამულეების კონფისკაციაქმნილი მიწები 464 დესეტინას უდრიდა. აქედან კინტრიშის რაიონში ჩამოართვეს 368 დესეტინა, ჩაქვის - 15, კაპანდების - 67, ხოლო ბათუმის რაიონში - 14 დესეტინა. უმიწაწყლო და მცირემიწიან გლეხებს უფასოდ გადაეცა 419 დესეტინა. დანარჩენი სახელმწიფო ფონდს გადაეცა.¹⁸

ცხადია, ეს იყო აგრარული რეფორმის ნაწილი. რეფორმა ძირითადად განხორციელდა 1923 წელს. ამ წელს მემამულეებს ჩამოართვეს 7200 ჰექტარი ადგილ-მამული. 1924 წელს კონფისკაციაქმნილი იყო 690 ჰექტარი, 1925 წელს - 415, 1926 წელს - 660, ხოლო 1927 წელს - 450 ჰექტარი. მთლიანობაში აღებული 1922-1927 წლებში კონფისკაციაქმნილი იყო 9700 ჰექტარი ადგილ-მამული.¹⁹

ხიმშიაშვილებს უსასყიდლოდ ჩამოართვეს 5450 დესეტინა. მათ შორის: სახნავ-სათესი - 184 დესეტინა, საძოვრები -

¹⁸ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 90, ფურც. 8; ფ.რ-4, ან. 1, ს. 19, ფურც. 6; ფ.რ-84, ან. 1, ს. 167, ფურც. 4.

¹⁹ აცსა, ფ.რ-84, ან. 1, ს. 16, ფურც. 4.

2949, ტყე - 1896, ხოლო გამოუსადეგარი მიწა 451 დესეტიანა. კონფისკაციაქმნილი ადგილ-მამულები გადაეცა ხულოს მაზრის მიწათმოქმედების განყოფილებას. შემდგომში საძოვრები და ტყეები სახელმწიფო ფონდს გადაეცა, ხოლო სახანაესათესი მიწები ადგილობრივ გლეხებს გაუნაწილეს. აბაშიძეების კონფისკაციაქმნილი მიწები, სულ 237 დესეტიანა, გაუნაწილეს ურეხის, კახაბრისა და გოროდოკის გლეხებს.²⁰ ბიბინეიშვილების ადგილ-მამულები, რაც 120 დესეტიანას აღემატებოდა, ნაციონალიზაციის შემდეგ ერგეს, ხელეანაურისა და კახაბრის გლეხებს გადასცეს.

მიწები უსასყიდლოდ ჩამოართვეს არჩილ აბაშიძეს (სოფელი ხუტუბანი), ბეჟანიძეებს (ჩაქვი), ომერ-ალა მემედ ზადეს (უსტიაშვილი, კახაბერი), ყემბერ-ალა ხარაზს (ჩოლოქი), სანაძეებსა და ქუთათელაძეებს (ერგე და ბათუმის შემოგარენი) და სხვა. საბჭოთა ხელისუფლებამ მემამულე-თავადაზნაურებს უსასყიდლოდ ჩამოართვა აგრეთვე საცხოვრებელი სახლები, სამეურნეო-საყოფაცხოვრებო შენობა-ნაგებობანი. 1923 წელს აჭარის 3 მაზრაში (ჭოროხის, ქედისა და ხულოს) მემამულე-თავადაზნაურებს ძალით წაართვეს 24 საცხოვრებელი სახლი, სულ 99 ოთახი, 12 საცხენე და ფარდული, მეცხოველეობის ფერმა და სხვა. საცხოვრებელი სახლების, სხვა შენობა-ნაგებობათა კონფისკაცია შეეხო შერვაშიძეებს, თავდგირიძეებს, ხიმშიაშვილებს, ბიბინეიშვილებს, აბაშიძეებს, ხარაზებს, წულუკიძეებს და სხვა მემამულეებს.²¹

აგრარული რეფორმის გატარებისას მემამულე-თავადაზნაურები ისეთ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ, რომ მათი ფიზიკური არსებობა საფრთხის ქვეშ დადგა. ასეთ პირობებში ისინი იძულებული გახდნენ სამშობლო დაეტოვებინათ და თავშესაფარი უცხო ქვეყანაში ეძებნათ. ვინც ვერ მოახერხა უცხო ქვეყანაში წასვლა, იგი საბჭოთა ხელისუფლების მსხვერპლად იქცა. ასეთი დამოკიდებულება მემამულე-თავა-

²⁰ ო. თურმანიძე, აგრარული რეფორმა აჭარაში (1921-1928 წწ.), ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის შრომები, VIII. ბათუმი, 2009, გვ. 173.

²¹ აცსა. ფ.რ-2, ან. 1, ს. 199, ფურც. 481; ს. 237, ფურც. 5; ფ. რ-77, ან. 1, ს. 14, ფურც. 52-53.

დაზნაურების მიმართ დანაშაულის ტოლფასია. მართალია, აგრარული რეფორმა მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში განხორციელდა, მაგრამ ასეთი რადიკალიზმი და უღმრთელობა იშვიათობას წარმოადგენს. აჭარის მაგალითზე საქმე გვაქვს ადამიანის სიცოცხლისა და მინიმალური საარსებო პირობების ხელყოფის, პიროვნების ღირსების შელახვასთან.

აგრარული რეფორმა შეეხო აგრეთვე კოლონისტების მიწათმფლობელობას. გასაბჭოებამდე ნაციონალიზაციაქმნილი იყო მხოლოდ ჩაქვის საუფლისწულო მამული. 1921 წ. განხორციელდა კ. პოპოვის მეურნეობის ნაციონალიზაცია. კოლონისტების მამულების სრული ნაციონალიზაცია 1922 წლიდან დაიწყო. კოლონისტების ნაწილმა გასაბჭოებამდე დატოვა აჭარა, ბედის ანაბარა მიატოვა ადგილ-მამული. ამ კატეგორიის მოახალშენე 143 კაცს ითვლიდა.²² დანარჩენები ადგილზე დარჩნენ და შეუპოვრად იბრძოდნენ თავიანთი მამულების შენარჩუნებისათვის. ამ საქმეში ჩართული იყვნენ საბჭოთა ხელისუფლების საკავშირო ორგანოები, საზღვარგარეთის ქვეყნების საელჩოები და საკონსულოები. აღწერის შემდეგ კოლონისტების 289 კულტივირებული მამული აჭარის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის დაქვემდებარებაში გადავიდა.

კოლონისტების კონფისკაციაქმნილი მამულები სამ კატეგორიად დაიყო. პირველი კატეგორიის მამულები გადაეცა ავტონომიური რესპუბლიკის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის საბჭოთა მეურნეობების სამმართველოს. ამ მიწებზე საბჭოთა მეურნეობები მოეწყო, ანდა მომიჯნავე სახელმწიფო მეურნეობებს შეუერთდა. მეორე კატეგორიის მამულები იჯარით გასცეს ადგილობრივ გლეხებს. აქედან შემოსული თანხები ადგილობრივ ბიუჯეტში ირიცხებოდა. მესამე კატეგორიის მამულები უფასო მუდმივ სარგებლობაში გადაეცა ღარიბ გლეხობას.²³

სპეციალურმა კომისიამ სახელმწიფო მნიშვნელობის მამულად ჩათვალა 177 კულტივირებული მეურნეობა. აჭარის

²² აცსა, ფ.რ-84, ან. 1, ს. 52, ფურც. 72-74.

²³ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 281, ფურც. 84; ს. 644, ფურც. 214.

სახკომსაბჭოს 1925 წლის 14 აპრილის დადგენილებით განხორციელდა მათი ნაციონალიზაცია. ნაციონალიზაციაქმნილი მამულების საერთო ფართობი 824 ღესეტინას შეადგენდა. ისინი მდებარეობდა ბათუმის შემოგარენის სოფლად (სალიბაური, კაპრეშუმი, ახალშენი, ფერია, სოუქსუ, განთიადი, მახინჯაური, მწვანე კონცხი, ციხისძირი და სხვა).²⁴

კოლონისტების კონფისკაციაქმნილ მამულებს აჭარის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატი იჯარით აძლევდა 1928 წლის აპრილამდე. 1924 წელს, მაგალითად, იჯარით გაიცა 124 ადგილ-მამული, ხოლო მომდევნო წლისათვის გაფორმდა 253 საიჯარო ხელშეკრულება. 1925-26 სამეურნეო წელს იჯარიდან მიღებული თანხა 4703 მანეთს უდრიდა.²⁵ აჭარის ცაკის 1928 წ. 4 აპრილისა და სახკომსაბჭოს იმავე წლის 12 ივნისის დადგენილებებით გაუქმდა კულტივირებული მამულების იჯარით გაცემა. ისინი გადაეცა მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის საბჭოთა მეურნეობების სამმართველოს, მოიჯარეებს კი კომპენსაცია მიეცათ.

კოლონისტების წვრილი მეურნეობები და აგარაკების ნაწილი 1925 წლის პირველ აპრილს აღრიცხვიდან მოიხსნა და მესაკუთრეებს დაუტოვეს. მათი საერთო რიცხვი 103 ერთეულს შეადგენდა, ხოლო მიწის ფართობი 340,5 ღესეტინას უდრიდა.²⁶ მოახალშენეებისათვის მიწისა და შენობა-ნაგებობათა დაბრუნების მოტივაციას საფუძველად ედო მთავარი პრინციპი – არ გამოიყენებდნენ დაქირავებულ შრომას და დაცული იქნებოდა მიწის საკუთრების ნორმები.

ცხადია, კოლონისტების ადგილ-მამულების ნაციონალიზაცია აგრარული რეფორმის დადებით მხარედ ითვლება. საუკეთესო მიწები, რომლებიც უცხოელებმა დაიტაცეს, დაუბრუნდა რეგიონის ადგილობრივ მოსახლეობას. მაგრამ პრობლემას მეორე მხარეც აქვს: უცხოელი მოახალშენეები იმსახურებდნენ იმ დანახარჯების ანაზღაურებას, რაც მათ ამ მხარეში გასწიეს კულტივირებული მეურნეობებისა და აგარ-

²⁴ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 370, ფურც. 3-8; ფ.რ-4, ან. 1, ს. 110, ფურც. 8-10.

²⁵ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 644, ფურც. 214.

²⁶ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 370, ფურც. 6-7.

აკების მოსაწყობად. მამულების ნაციონალიზაციის სანაცვლოდ კომპენსაცია მხოლოდ 15 მოახალშენეს მისცეს. მათ შორის იყვნენ ლაუ ჯონ-ჯაუ, სტოიანოვი, დიადიუში, პომორსკი და სხვა. ნაციონალიზაცია არ შეეხო იმ მოახალშენებს, რომელთა ოჯახის წევრები წითელ არმიას მსახურობდნენ. აქაც დაცული იყო რეფორმის მთავარი მოთხოვნა – პირადი შრომით დაამუშაებდნენ საკუთარ მამულებს. ამ კატეგორიის მოახალშენეები თითო-ორიოლა იყო.

ერთი სიტყვით, აგრარული რეფორმის შედეგად აჭარაში განხორციელდა ადგილობრივი მემამულე-თავადაზნაურებისა და უცხოელი ბურჟუაზიული ფენის საკუთრების ლიკვიდაცია. ამის შედეგად აღარ არსებობდა მემამულური მიწათმფლობელობა, მოისპო ფეოდალიზმის გადმონაშთები, მოირყა სოფლად უცხოური კაპიტალიზმის განვითარების სოციალურ-ეკონომიკური საფუძველი.

მემამულე-თავადაზნაურებისა და მოახალშენეებისათვის აგრარული რეფორმა პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და ფსიქოლოგიურად ძნელად ასატანი იყო. ისინი ამ პროცესს მტკივნეულად განიცდიდნენ. არსებულ პირობებში მათ პქონდათ ბრძოლის ერთადერთი საშუალება – თხოვნა-საჩივრები. მემამულე-თავადაზნაურები და კოლონისტები სახელმწიფო ხელისუფლების ყველა დონის ინსტანციას მიმართავდნენ, მაგრამ უშედეგოდ.

მართალია, აგრარული რეფორმის შედეგად 1500 გლეხურ კომლს საკუთრებაში გადაეცა მემამულე-თავადაზნაურებისა და კოლონისტებისაგან კონფისკაციაქმნილი მიწები, მაგრამ ამ დონისძიებით პრობლემა არ გადაწყვეტილა. 1923 წლისათვის სავარგულებზე დაკმაყოფილდა გლეხთა მოთხოვნების მხოლოდ 20%.²⁷ მოსახლეობის გამრავლების, ზღვისპირეთში ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების გაშენების შედეგად სახნავ-სათესი მიწები კლებულობდა. 1928 წლის ცნობით, აჭარაში სახნავ-სათესი მიწები 12602 ჰექტარს შეადგენდა. ამ ოდენობის მიწას ამუშაებდა 13820 მეურნე. ერთ

²⁷ ასხგსმპა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975, გვ. 268.

მეურნეზე საშუალოდ მოდიოდა 1,4 ჰექტარი სახნავ-სათესი, თითო სულზე - 0,25 ჰექტარი.²⁸ ეს გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე 1922 წელს იყო.

ამ ვითარებიდან გამოსავალი იყო: ჭარბი მოსახლეობის ჩასახლება საქართველოს იმ რაიონებში, სადაც ამის შესაძლებლობა არსებობდა. მეორე, ინდუსტრიის განვითარება და სოფლის ჭარბი მოსახლეობის ქალაქად დასაქმება. XX ს-ის 20-იან წლებში პირველი არასაკმარისი ნაბიჯები გადაიდგა ამ მიმართულებით. 1925 წელს ქედისა და ხულოს მაზრებიდან ზღვისპირა ზონის სოფლებში ჩამოსახლეს 83 კომლი, რომელთაც გამოუყვეს 210 დესეტინა. მიუხედავად იმისა, რომ ქობულეთისა და ბათუმის მაზრებში მოსახლეობას არ პქონდა საკმარისი მიწები, 1930 წლისათვის დაიგეგმა 400 კომლის ჩამოსახლება. ფაქტობრივად ჩამოსახლდა 200 კომლი.²⁹ მოსახლეობის შიდა მიგრაციის არაერთი შემთხვევებელი ფაქტორი არსებობდა. მათ შორის აღსანიშნავია ახალ გარემო პირობებთან ადაპტაცია, აგრეთვე მიგრაციის დროს წარმოქმნილი საოჯახო და საყოფაცხოვრებო ხასიათის სიძნელებები.

აგრარული რეფორმა ტყისა და საზაფხულო საძოვრების სარგებლობასაც მოიცავდა. ამ მიმართულებით მოსახლეობის პირობები გაუარესდა. მართალია, საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში მოსახლეობას უყვასოდ ეძლეოდა შეშა და სამასალე ხე-ტყე საოჯახო მოხმარებისათვის. ამასთან, ჩაქვისწყლის ხეობის მოსახლეობას სარგებლობაში გადაეცა ყოფილი საუფლისწულო მამულის 14 ათასი დესეტინა ტყე. მაგრამ ამით ვითარება ძირეულად არ შეცვლილა. 1928 წლის ბოლოს ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ ტყის უფასოდ სარგებლობა გაუქმდა. მათი მოხმარება ფასიანი გახდა. ხელისუფლებისა და მოსახლეობის სერიოზული დაპირისპირება გამოიწვია სახელმწიფო და ადგილობრივი მნიშვნელობის ტყის გამიჯვნამ, რომელიც აჭარის ცაქის 1926 წლის 26 მაისის დადგენილებით განხორციელდა. ამ გამიჯვნის შედეგ-

²⁸ ბისიმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 341.

²⁹ ასხგსმპკ, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წწ. ბათუმი, 1975, გვ. 283; აცსა, ფარ-4, ან. 1, ს. 551, ფურც. 3.

გად საუკეთესო ტყის მასივები სახელმწიფოს დარჩა და მისი დაცვისათვის განსაკუთრებული კონტროლი დაწესდა, რაც მოსახლეობის სერიოზულ უკმაყოფილებას იწვევდა.

საზაფხულო საძოვრები ძირითადად განლაგებულია ქედის, შუახევის, ხულოს, ნაწილობრივ ხელეანაურის რაიონებში. XX ს-ის 20-იან წლებში აჭარაში ითვლებოდა 47 საზაფხულო საძოვარი, რომელთა საერთო ფართობი 34552 ჰექტარს უდრიდა. საზაფხულო საძოვრები ვარგისიანობის მიხედვით სამ კატეგორიად იყოფოდა. აჭარაში მეორე და მესამე კატეგორიის საძოვრები ჭარბობდა. საკმაოდ იყო უვარგისი საძოვრები.³⁰

საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში საზაფხულო საძოვრების სარგებლობა უფასო იყო. ხელისუფლება იძულებული იყო ანგარიში გაეწია გლეხობის შეუპოვარი ბრძოლისათვის, ტყესთან ერთად, საძოვრების სარგებლობის თაობაზე. აჭარის სახკომსაბჭოს 1928 წ. 12 ივნისის დადგენილებით საზაფხულო საძოვრებზე გადასახადები შემოიღეს. პირველი კატეგორიის საძოვრებზე საპექტარო გადასახადი 1,55 მანეთს შეადგენდა. მეორე კატეგორიის - 1,05 მანეთს, ხოლო მესამე ხარისხის საძოვრებზე - 65 კაპიკს.³¹

ყარსის ხელშეკრულებით თურქეთის სახელმწიფო საზღვრებში აღმოჩნდა 20 ათასი დესეტინა საზაფხულო საძოვრები. 1927 წლამდე ამ საძოვრებს აჭარის მოსახლეობა უფასოდ სარგებლობდა. მაგრამ საქართველოს და თურქეთს შორის 1923 წლის 20 მარტის კონვენციით ახალი წესები შემოიღეს, რის გამოც მათი გამოყენება გართულდა. თურქეთის მთავრობა არ იცავდა შეთანხმების პირობებს: აჭიანურებდნენ საშეის გაცემას, მეჯოგეებს ბაჟს ახდევინებდნენ, იყო გამოძალვისა და წამების სხვა შემთხვევები. მეჯოგეთა ნაწილი უარს ამბობდა ამ საძოვრების სარგებლობაზე. საქართველოსა და თურქეთის 1927 წლის 27 მაისის შეთანხმებით საზაფხულო საძოვრებზე სპეციალური გადასახადი დაწესდა. საძოვრების სარგებლობა ფასიანი გახდა.

³⁰ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 699, ფურც. 44-49.

³¹ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 699, ფურც. 13-14.

XX ს-ის 20-იანი წლების ბოლოს სსრ კავშირისა და თურქეთის ურთიერთობა გაუარესდა. მათ შორის სახელმწიფო საზღვარი ჩაიკეტა. ამის შედეგად აჭარის მოსახლეობა ვეღარ სარგებლობდა თურქეთის სახელმწიფოს საზღვრებში მოქცეული თავისი საზაფხულო საძოვრებით. ცხადია, ამით აქაური მოსახლეობა ღიდად დაზარალდა.

მკიმე პირობების მიუხედავად, ძირითად გადასახადებს გლეხობა მაინც იხდიდა. 1921 წლის მეორე ნახევარში საქართველოში 11 სახის ნატურალური გადასახადი არსებობდა. 1922 წელს ნატურალური გადასახადი ნაწილობრივ ფულადით შეიცვალა. 1924 წლის პირველი იანვრიდან ყველა სახის სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი გაერთიანდა და დაწესდა ერთიანი ფულადი გადასახადი. მაგრამ მოსახლეობა სრულყოფილად ვერ იხდიდა. მაგალითად, 1924 წელს აჭარაში სასოფლო – სამეურნეო გადასახადი ამოიღეს 35%-ით, ხოლო 1928 წელს – 48%-ით.³² 1928-29 სამეურნეო წელს შემოიღეს წყლის გადასახადი (ჭალები, წისკიელები, სარწყავი ყანები).³³ ამის შედეგად კიდევ მეტად გაუარესდა გლეხობის ცხოვრების პირობები და გადასახადების გადახდისუნარიანობა.

ამრიგად, აჭარაში აგრარული რეფორმის პირველ ეტაპზე განხორციელდა მიწის ნაციონალიზაცია, განსაკუთრებული სისასტიკით ჩატარდა მემამულე-თავადაზნაურებისა და კოლონისტების მამულებისა და სხვა ქონების კონფისკაცია და ნაციონალიზაცია. ამ რეფორმით ხელისუფლებამ შელახა მემამულე-თავადაზნაურების პირადი ღირსება, საკუთრების უფლება, საფრთხე შეუქმნა მათ სიცოცხლეს. ამასთან, დადებით შეფასებას იმსახურებს კოლონისტების მამულების ნაციონალიზაცია, რამდენადაც ქართველ ხალხს დაუბრუნდა მათ მიერ მიტაცებული ადგილ-მამულები. შეცდომა ის იყო, რომ უცხოელ მოახალშენეებს არ აუნაზღაურეს ის თანხები, რაც მათ დახარჯეს მიწების შეძენის, მათი კულტივირებისა და მეურნეობების მოწყობისათვის.

³² აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 187, ფურც. 164; ს. 718, ფურც. 164.

³³ იქვე, ს. 778, ფურც. 27.

2. გლეხური მეურნეობის კოლექტივიზაცია

აგრარული რეფორმის მეორე ეტაპი 1929 წლიდან იწყება და XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლომდე გაგრძელდა. იგი შეეხო მოსახლეობის უმრავლესობას – გლეხობას. რეფორმა მიზნად ისახავდა გლეხური მეურნეობის გარდაქმნას კოოპერატივებად. საერთოდ კოოპერაციული მოძრაობა პროგრესულია, რასაც მსოფლიო გამოცდილებაც ადასტურებს. მაგრამ სსრ კავშირში იგი დამახინჯდა, გასახელმწიფოებრივი სახე მიიღო. ამ შინაარსის კოოპერატივები გლეხობის ინტერესებში არ ჯდებოდა.

აჭარაში თავდაპირველად შეიქმნა სამომხმარებლო კოოპერატივები. შემდეგ – სარეწაო და საკრედიტო კავშირები. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია 1925 წლიდან ვითარდება. ამ პროცესს საბჭოთა ხელისუფლება გეგმიანად, განსაზღვრული პროგრამის მიხედვით წარმართავდა. პროგრამაში დასახული იყო ორი მთავარი ამოცანა: საშუალო გლეხობის მერყეობის განეიტრალება, მათი ჩაბმა კოოპერაციულ მოძრაობაში და, მეორე, მდიდარი გლეხობის (კულაკობა) ექსპროპრიაცია. აგრარული რეფორმის განხორციელებისას საბჭოთა ხელისუფლების ხელმძღვანელობა ეყრდნობოდა ვ.ი. ლენინის მითითებებს. ვ.ი. ლენინს სოფლის მეურნეობის საწარმოო ფორმად კომუნა და არტელი მიაჩნდა, ხოლო მდიდარი გლეხობის სახით მტრის ხატი შეექმნა. იგი დაბეჯითებით მოითხოვდა კულაკობის, როგორც კლასის, ლიკვიდაციას.¹

საქართველოში, როგორც საერთოდ სსრ კავშირში, სამი ფორმის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივები შეიქმნა: კომუნა, არტელი და მიწის სახიაროდ დამუშავებელი ამხანაგობა.

კომუნის იდეა რევოლუციური ენთუზიაზმის ნაყოფს წარმოადგენდა და აბსოლუტურად მიუღებელი იყო გლეხობისათვის. იგი აერთიანებდა წარმოების ყველა საშუალებას: პირუტყვს, ფრინველს, შრომის იარაღებს, საოჯახო ნივთებსა და სხვა ქონებას. კომუნის წევრებს შორის შრომა საერთოა, ხოლო შემოსავალი ნაწილდება თანაბრად. არტელში ერთი-

¹ ვ.ი. ლენინი, თხზ., ტ. 28, გვ. 48-49, 202.

ანდებოდა მიწა, გამწევი ძალა, 'შრომის ძირითადი იარაღები და სხვა ქონება. გლეხს პირად საკუთრებაში რჩებოდა განსაზღვრული საკარმიდამო მიწის ნაკვეთი დამხმარე მეურნეობის სახით. მართალია, 'შრომა ატარებდა კოლექტიურ ხასიათს, მაგრამ შემოსავალი ნაწილდებოდა გამომუშავებული შრომადღებების მიხედვით. კოლექტიური მეურნეობის მესამე ფორმას წარმოადგენს მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა, სადაც განსაზოგადებულია მხოლოდ 'შრომა.

თავდაპირველად კოლექტიურ მეურნეობებში ერთიანდებოდნენ მოჯამაგირეები და ღარიბი გლეხები, რამდენადაც მათ დასაკარგი არაფერი ჰქონდათ. საშუალო გლეხოება მერყეობდა. საქართველოში 1922-1927 წლებში ჩამოაყალიბეს 85 კოლექტიური მეურნეობა. მათ შორის: 7 კომუნა, 19 სასოფლო-სამეურნეო არტელი და 59 მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა. მათში გაერთიანდა 1454 წევრი, რომელთაგან 73% იყო ღარიბი, ხოლო 27% – საშუალო გლეხი.² აჭარაში 1930 წლამდე კომუნა და სასოფლო-სამეურნეო არტელი არ შექმნილა. პირველი კოლექტიური მეურნეობა შეიქმნა ქობულეთის მაზრის სოფელ აჭყვაში 1921 წ. ივლისში, ნუბენეკის მამულში, რომელშიც გაერთიანდა 22 კაცი. იგი ცნობილია სუბტროპიკული კულტურების არტელის სახელწოდებით. მეორე კოლმეურნეობა ჩამოაყალიბეს სოფელ ბუენარში 1922 წელს, რომელიც წარმოადგენდა მიწის საზიაროდ დამმუშავებელ ამხანაგობას.³ მომდევნო წლებში სხვა სოფლებშიც ჩამოაყალიბეს. 1925 წელს აჭარაში ითვლებოდა 6 კოლექტიური მეურნეობა, 1926 წელს – 10, ხოლო 1927 წელს მათი რიცხვი 45-მდე გაიზარდა.⁴

პირველი კოლმეურნეობები შეიქმნა ვიწრო სპეციალობით, სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მიხედვით. 45 კოლექტიური მეურნეობიდან მეჩაიეობისა იყო 13, მეთამბაქოების

² История коллективизации сельского хозяйства Грузинской ССР (1927-1937 гг.), документа и материалы. Тб., 1970, с. 37.

³ ა. ბაჯელიძე, სოციალისტური ეკონომიკის წარმოშობა და დამკვიდრება აჭარაში. ბათუმი, 1976, გვ. 61-63.

⁴ ბისიმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 352, 360.

– 8, მეფუტკრეობის – 17, მებაღეობის – 3, მესაქონლეობის – 2, მეფრინველეობის – 1 მეურნეობა. ისინი აერთიანებდნენ 504 წევრსა და 929 დესეტიანა მიწას.⁵ ცხადია, სოფლის სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნის პროცესი ექსპერიმენტების დონეზე იყო. ხელისუფლების ცენტრალურ უწყებებშიც კი გარკვეული არ იყო სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ფორმების საკითხი. სსრ კავშირის უმაღლეს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში უთანხმოება და სისტემატური კამათი მიმდინარეობდა სოფლად რეფორმების გატარების თაობაზე. ამ საკითხზე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა საკ. კმ (ბ) XV ყრილობის გადაწყვეტილებებს (1927 წ. დეკემბერი).

გლეხობისათვის შედარებით ხელსაყრელი აღმოჩნდა კერძო ინიციატივით შექმნილი კოოპერაციული მეურნეობები. 1921 წელს სოფელ დაგვაში (ქობულეთის რაიონი) გლეხთა ინიციატივით დაარსდა მერძეობის ამხანაგობა „ენოსისი“, რომელიც რძით ამარაგებდა ბათუმისა და ქობულეთის მოსახლეობას. 1926 წელს ამხანაგობის წევრი იყო 222 კაცი, ჰყავდა 212 სული ფური, მათგან ნახევარი იყო გერმანული ჯიშის. მოწყობილი ჰქონდა სამი ფერმა. საქონელი ბაგურ კვებაზე იყო. ბათუმისა და ქობულეთის მოსახლეობას გაზაფხულზე, ზაფხულსა და შემოდგომაზე დღიურად მიეწოდებოდა 700-800 ბორჯომის ბოთლის რძე, ხოლო ზამთრობით – 300-350 ბოთლი. მეორე ამხანაგობა „პროდოსი“ შეიქმნა იმავე სოფელ დაგვაში 1926 წელს, რომელშიც ითვლებოდა 75 წევრი. ამ ამხანაგობას ჰყავდა 75 ფური, ნაწილი გერმანული ჯიშისა. ყოველწლიურად ქ. ბათუმს აწვდიდა 3000 ბოთლ რძეს. 1925 წელს დაარსდა მერძეობის კავშირი, რომელიც 1928 წელს აერთიანებდა 250 წევრს და ჰყავდა 500 სული ფური. მერძეობის კავშირს ჰქონდა მეცხოველეობის საკვების საწყობი და სხვა შენობა-ნაგებობანი.⁶

ცხადია, ეს წამოწყებები პერსპექტიული იყო, მაგრამ შემდგომში ვერ განვითარდა, რადგან კერძო ინიციატივით შექმნილი კოოპერაციული მეურნეობები საბჭოთა ხელისუფ-

⁵ იქვე. გვ. 352.

⁶ აცხა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 778, ფურც. 114-118.

ლების კოლექტივიზაციის კურსს ეწინააღმდეგებოდა. საბჭოთა ხელისუფლება ამ ფორმის კოოპერატივების სახით კაპიტალიზმის განვითარების საფრთხეს ხედავდა.

საკ. კ (ბ) XV ყრილობის გადაწყვეტილებათა საფუძველზე სსრ კავშირის უმაღლესმა პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ კურსი აიღო სასოფლო-სამეურნეო არტელზე. მას თვლიდა საკოლმეურნეო მოძრაობის უმაღლეს ფორმად. სინამდვილეში იგი ღარიბი გლეხობისათვისაც კი ნაკლებად მისაღები იყო. მაგრამ ხელისუფლებამ აამოქმედა თავისი იდეოლოგიური მანქანა, ორგანიზაციული მუშაობის რესურსი, რათა გლეხობა დაერწმუნებინა საარტელო მეურნეობის უპირატესობაში წერილ კერძო მეურნეობასთან შედარებით.

გლეხობის კოლექტიურ მეურნეობაში გაერთიანებისა და კულაკობის წინააღმდეგობის გატეხვის მიზნით საქართველოში 1923-1924 წლებში ჩამოაყალიბეს გლეხთა ურთიერთდამხმარე კომიტეტები. აჭარაში 1925 წლისათვის ითვლებოდა ერთი საოლქო, 4 სამაზრო, ერთი სათემო და 108 სასოფლო გლეხთა ურთიერთდამხმარე კომიტეტი. მათ ეკუთვნოდათ 102 ჰექტარი მიწა, ციტრუსოვანი კულტურების მეურნეობა, ღვინისა და ზეთსახდელი ქარხნები, გლეხთა სახლები ბათუმში, ჩაქვსა და ხულოში. გლეხთა ურთიერთდამხმარე კომიტეტები გლეხობას ეხმარებოდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გასაღებაში, იურიდიული მომსახურების საქმეში, სამიწათმოქმედო იარაღების შეძენაში, აძლევდა მოკლევადიან სესხს და სხვა. 1928 წ. 28 აგვისტოს ცნობით, ქობულეთის რაიონის გლეხთა ურთიერთდამხმარე კომიტეტი აერთიანებდა 400 წევრს. მასში გაერთიანებული იყო როგორც ღარიბი, ისე საშუალო გლეხები.⁷

XX ს-ის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში საქართველოს სოფლად იწყება ღარიბთა ჯგუფების ჩამოყალიბება. ისინი იქმნებოდა გლეხთა ურთიერთდამხმარე კომიტეტებთან, კოოპერაციულ და საკრედიტო ორგანიზაციებთან. ღარიბთა ჯგუფების მიზანს შეადგენდა კულაკობის წინააღმ-

⁷ ბსისმაკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 322.

დევ ბრძოლის გაძლიერება, საშუალო გლეხობაზე ზემოქმედების მოხდენა, რათა საკოლმეურნეო მოძრაობაში ჩაბმულიყვნენ. 1928 წ. ქობულეთის მაზრაში აღირიცხა 9 ღარიბთა ჯგუფი, ქედის – 6, ხოლო ხულოს მაზრაში – 10 ასეთი ჯგუფი.⁸

საკ. კ (ბ) XV ყრილობის შემდეგ, როდესაც სსრ კავშირის უმაღლესმა პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ დაადგა სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის გზას, საქართველოში ჩამოაყალიბეს (1928 წ.) საკოლმეურნეო მშენებლობის ცენტრი. აჭარაში იმავე წელს შეიქმნა საკოლმეურნეო მშენებლობის საოლქო და სამაზრო ორგანიზაციები. საკავშირო კ (ბ) ცკ-ის 1932 წლის 20 დეკემბრის დადგენილების საფუძველზე საქართველოს კომპარტიის ცკ-ის ბიურომ 21 დეკემბერს მიიღო დადგენილება, რითაც გაუქმდა საკოლმეურნეო მშენებლობის ცენტრი. აჭარაში საკოლმეურნეო მშენებლობის საოლქო და სამაზრო ორგანიზაციები გაერთიანდა მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატთან და რაიონების შესაბამის განყოფილებებთან.

საკოლმეურნეო მოძრაობა ფორმალურად ნებაყოფლობითი იყო. სინამდვილეში გლეხი ზემოდან ზეწოლას განიცდიდა, რათა კოლმეურნეობაში გაერთიანებულიყო. საკ. კ (ბ) ცკ-ის 1930 წლის 5 იანვრის დადგენილებით „კოლექტივიზაციის ტემპისა და სახელმწიფოს მხრივ საკოლმეურნეო მშენებლობისათვის დახმარების გაწევის ღონისძიებათა შესახებ“ განსაზღვრულია ამ პროცესის ვადები და ძირითადი მიმართულებანი. სსრ კავშირი სამ ჯგუფად დაიყო. ამიერკავკასია მესამე ჯგუფში შედიოდა, სადაც კოლექტივიზაცია 1933 წ. დამთავრდებოდა. მთლიან კოლექტივიზაციაზე გადასვლისას ხელისუფლება შეუდგა კულაკობის ლიკვიდაციას, რამაც კიდევ მეტად დაძაბა სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება სოფლად. საქართველოს ხელისუფლების ხელმძღვანელობა გრძნობდა, რომ სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია ურთულებს ამოცანა იყო. ამის შესახებ მკაფიოდ ითქვა

⁸ ა. ბაუჟაძე, აჭარის მშრომელთა ბრძოლა საკოლმეურნეო წყობილებით გამარჯვებისათვის. ბათუმი, 1962, გვ. 74.

საქართველოს კ (ბ) ცკ-ის პლენუმზე (1928 წ.): „ქართველი გლეხობისათვის ძნელია კოლექტიურ ფორმებზე გადასვლა, ვინაიდან მეტისმეტად პატარა კოლმეურნეობებია, მეტისმეტად ცოტა მიწაა. არ ჩანს ის უპირატესობა, რაც მსხვილი მეურნეობის დროს მიიღება“.

საქართველოში საკოლმეურნეო მოძრაობაში გლეხობის ჩაბმა და სასოფლო-სამეურნეო არტელის ჩამოყალიბება ახალ სტადიაში შევიდა 1929 წ. შემოდგომიდან. 1930 წ. 1 ივლისის ცნობით საქართველოში აღირიცხა 224 კოლმეურნეობა. მათ შორის იყო: 39 კომუნა, 580 მიწის საზიაროდ დამუშავებული ამხანაგობა და 1405 სასოფლო-სამეურნეო არტელი. კოლმეურნეობის წევრებს შორის მოჯამაგირეები შეადგენდნენ 5,8%-ს, ღარიბები – 58,5%, საშუალო გლეხები – 35,5%, ხოლო მოსამსახურეები – 0,2%-ს.⁹

აჭარაში გლეხობა საბჭოთა ხელისუფლების კოლექტივიზაციის პროგრამის განხორციელებას სერიოზულ წინააღმდეგობას უწევდა. მესაკუთრე გლეხი მტკივნეულად განიცდიდა სასოფლო-სამეურნეო არტელში გაერთიანებას, რადგან კარგავდა მიწას, გამწვევ ძალას, წარმოების სხვა საშუალებას. გლეხი ამჯობინებდა მიწის საზიაროდ დამუშავებელ ამხანაგობაში გაერთიანებას. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საბჭოების X ყრილობაზე (1931 წ. თებერვალი) ითქვა, რომ გლეხს არ წამს კოლმეურნეობის. იგი ფიქრობს: თუ ყველაფერს გაეაერთიანებ კოლმეურნეობაში, დავიღუპები. ამიტომ კოლმეურნეობაში ოჯახის ერთი წევრი მისი წილი მიწით ერთიანდება. დანარჩენი ოჯახის წევრები მიწას კერძო საკუთრებაში ინარჩუნებენ.¹⁰ ყრილობამ საკოლმეურნეო მოძრაობის ფორმად გამოაცხადა მიწის საზიაროდ დამუშავებული ამხანაგობა, რადგან საშუალო გლეხს საარტელო ფორმის კოლექტივი არ იზიდავდა.

პირველი სასოფლო-სამეურნეო არტელები 1931 წელს ჩამოაყალიბეს. სულ შეიქმნა ორი არტელი: ერთი ქობულეთის რაიონის სოფელ ბობოყეათში, ხოლო მეორე – ბათუმის რა-

⁹ История коллективизации сельского хозяйства Грузинской ССР (1927-1937 гг.), документы и материалы. Тб., 1970, с. 309-331.

¹⁰ აცსა, ფ.რ-2, ან.1, ს. 849, ფურც. 86.

იონში სახელწოდებით „გლეხის გამარჯვება“. ისინი წარმოადგენდნენ წერილ მეურნეობებს. მაგალითად, ბობოყვათის კოლმეურნეობაში გაერთიანდა 17 მეურნე. არტელის მიწის ფართობი შეადგენდა 48 ჰექტარს, მათ შორის ჩაის ეკავა 12 ჰექტარი, ციტრუსოვან კულტურებს – 4,5, ხეხილს – 1, სიმინდს – 6 ჰექტარი. არტელში განსაზოგადოებული იყო 7 მუშა საქონელი. ერთ შრომადღეზე გაანაწილეს (1934 წ.) 3 მანეთი და 94 კაპიკი.¹¹

1930 წლის მაისის ცნობით, კოლექტიურ მეურნეობებში გაერთიანებული იყო 1887 წევრი, რაც შეადგენს საერთო რაოდენობის 17,1%-ს. ბათუმის რაიონში აღირიცხა 858 კოლმეურნე, ქობულეთის – 590, ქედის – 141, ხულოს რაიონში – 342 კოლმეურნე.¹² საკოლმეურნეო მოძრაობაში გლეხთა გაწევრიანებას ასახავს მე-2 ცხრილის მონაცემები.¹³

ცხრილი 2

რაიონები	მოჯამაგირე	ღარიბი	საშუალო	დახარჩუნი
ბათუმის	102	598	119	39
ქობულეთის	16	496	69	35
ქედის	–	83	49	9
ხულოს	1	231	104	6
სულ აჭარაში	119	1338	341	89
%	6,2	70,8	18,4	4,5

როგორც ვხედავთ, კოლმეურნეთა უმრავლესობას ღარიბი გლეხები შეადგენდნენ. მოჯამაგირეებთან ერთად მათზე მოდიოდა კოლმეურნეობათა წევრების 77%. ისინი იყვნენ საბჭოთა ხელისუფლების სოციალური დასაყრდენი და გადამწყვეტ როლს ასრულებდნენ საკოლმეურნეო მოძრაობაში. მაგრამ ღარიბ გლეხობასაც კი სასოფლო-სამეურნეო არტელი არ იზიდავდა. მოჯამაგირეები ძირითადად ცხოვრობდნენ ბათუმის რაიონში. კოლმეურნეობათა დანარჩენი წევრები იყვნენ მუშა-მოსამსახურეები. საბჭოთა ხელისუფლება კიდევ უფრო დიდ ზეწოლას ახდენდა კომუნისტებსა და კომკავში-

¹¹ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986. გვ. 191.

¹² ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980. გვ. 430.

¹³ იქვე, გვ. 412.

რღებზე. ისინი ითვლებოდნენ სოფლის აქტივისტებად და იდეოლოგიური დამუშავების შედეგად პირველები შედიოდნენ კოლმეურნეობებში. 1930 წ. კოლმეურნეობებში გაერთიანებულ წევრებს შორის კომუნისტები შეადგენდნენ 5,9%, ხოლო კომკავშირლები - 12,4%-ს.¹⁴

აჭარაში სასოფლო-არტელზე მასობრივი გადასვლა და კულაკობის ლიკვიდაცია XX ს-ის 20-30-იანი წლების მიჯნაზე არ იგეგმებოდა. აგრონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა არ ჩქარობდა, ითვალისწინებდა ამ რეგიონის მცირე მიწიანობას, შეძლებული და საშუალო გლეხობის წინააღმდეგობას.

საბჭოთა ხელისუფლება მთლიან კოლექტივიზაციამდე ატარებდა მდიდარი გლეხობის შეზღუდვის პოლიტიკას. იგი იბეგრებოდა ინდივიდუალური წესით მაღალი გადასახადებით, ჩამორთმეული ჰქონდა საარჩევნო ხმის უფლება და მის მიმართ დაწესებული იყო სხვა შეზღუდვები. ქაოსი იყო კულაკური მეურნეობის აღრიცხვაში. აჭარაში 1928-29 სამეურნეო წელს აღირიცხა 116 კულაკური მეურნეობა. ინდივიდუალური წესით თითოეული მათგანი საშუალოდ დაიბეგრა 104 მანეთის სასოფლო-სამეურნეო გადასახადით. საშუალო გლეხი დაბეგრილი იყო 5 მანეთი და 30 კაპიკით. ამ გზით ხდებოდა კულაკობის ექსპროპრიაცია. 1929-30 სამეურნეო წელს კულაკთა რიცხვი 87-მდე შემცირდა,¹⁵ რაც იმით იყო განპირობებული, რომ ზოგიერთი საშუალო გლეხი შეცდომით თუ ხელოვნურად მდიდარ გლეხთა ფენას მიაკუთვნეს. შემდეგ კი ნაწილი ამ სიიდან ამოიღეს.

ამის არაერთი ფაქტი ხელისუფლების ორგანოებმაც დააფიქსირეს. მაგალითად, ქობულეთის მაცხოვრებელი ალი ნიჟარაძე შეცდომით კულაკთა ფენას მიაკუთვნეს. მას საკუთრებაში ჰქონდა 1,5 დესეტინა მიწა, რომლის შემოსავალი 114 მანეთს უდრიდა. გარდა ამისა, სახლის გაქირავებით იღებდა 350 მანეთს, 8 კომლთან ერთად წისქვილის მოზიარე

¹⁴ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980, გვ. 412.

¹⁵ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 733, ფურც. 210-211.

იყო. აჭარის სახკომსაბჭოს დადგენილებით ალი ნიჟარაძე ამოირიცხა კულაკთა სიიდან.¹⁶

1929-30 სამეურნეო წელს კულაკთა თითო მეურნეზე შეწერილი სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი 192 მანეთსა და 54 კაპიკამდე გაიზარდა, გლეხთა დანარჩენი ფენებისა კი 2 მანეთამდე შემცირდა. მიუხედავად იმისა, რომ დაბეგრულ გლეხთა შორის კულაკობა 0,65%-ს შეადგენდა, მასზე მოდიოდა გადასახადების 47,4%. 1930 წლის I აგვისტოს ცნობით, აჭარაში აღირიცხა 132 კულაკური მეურნეობა. აქედან ქობულეთის რაიონში ითვლებოდა 45, ბათუმის - 37, ხულოს - 35, ქედის რაიონში 15 კულაკური მეურნეობა. მათზე შეწერილი იყო 70464 მანეთის გადასახადი.

აჭარის ასსრ ცაკის 1931 წლის 15 იანვრის დადგენილებით მდიდარ გლეხთა დაბეგრის განაკვეთები კიდევ მეტად გაიზარდა. ხელისუფლების ოფიციალური აღრიცხვით ქობულეთის მაზრაში ითვლებოდა 33 კულაკური მეურნეობა (0,98%), მათ შორის ქობულეთის თემში - 18, ჩაქვის - 13, კინტრიშის თემში - 2. შემდეგ მოდიოდა ბათუმის მაზრა, სადაც 26 კულაკური მეურნეობა აღირიცხა (0,68%). აქედან ორთაბათუმის თემში - 20, ხოლო გონიოს თემში - 6. ქედის მაზრაში იყო 4 კულაკური მეურნეობა (ქედის თემი). ხულოს მაზრაში 24 კულაკური მეურნეობიდან (0,62%) ხულოს თემში ითვლებოდა 6, უჩაშის - 3, რიყეთის - 1, ჭვანის - 7, ღორჯომის თემში - ამდენივე.¹⁷ ცხადია, სინამდვილეს არ შეესაბამება აჭარის საბჭოების X ყრილობის სხდომაზე ერთ-ერთი დელეგატის განცხადება, რომ ღორჯომის თემში ბევრი კულაკიარ.¹⁸ 1933 წლის 6 მარტს გაზეთ „საბჭოთა აჭარისტანში“ დაიბეჭდა სტატია სათაურით „მიწსახკომმა არ იცის რამდენი კულაკური მეურნეობაა აჭარისტანში“. სტატი-აში ნათქვამია: „...არც მიწსახკომმა და არც რაიონულმა ორგანიზაციებმა (აღმასკომები, მიწგანები) არ იციან, თუ რამ-

¹⁶ იქვე, ს. 592, ფურც. 79-87.

¹⁷ აცხა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 733, ფურც. 212-213; პპოგ. ფ. 1, ან. 1, ს. 1046, ფურც. 5-6.

¹⁸ იქვე, ფ.რ-4, ან. 1, ს. 553, ფურც. 31.

დენი კულაკური მეურნეობაა რაიონებში და მოლიანად აჭარისტანში. ამიტომ შეუძლებელია იმის გარკვევა, თუ რა ფართობი უნდა დაამუშაონ კულაკებმა და რა უნდა გააშენონ მათ“.

გლეხები, რომლებიც კოლექტიური მეურნეობის წინააღმდეგი იყვნენ, ხელისუფლების წარმომადგენლები პროვოკატორად ნათლავდნენ. ასეთი მიდგომა გამოვლინდა აჭარის საბჭოების X ყრილობაზე, სადაც მოიყვანეს სოფლის შეკრებაზე ერთ-ერთი გლეხის სიტყვები: საბჭოთა ხელისუფლება გლეხობას ჩაგრავს, მიწას ართმევს და სხვა.¹⁹ გლეხის ასეთი განცხადება ხელისუფლებამ პროვოკაციად აღიქვა.

აჭარაში გლეხობის გადასვლა სასოფლო-სამეურნეო არტელზე ნელი ტემპით და მტკივნეულად მიმდინარეობდა, ვიდრე საქართველოს დანარჩენ რეგიონებში. 1931 წ. 160 კოლექტიური მეურნეობიდან სასოფლო-სამეურნეო არტელი იყო მხოლოდ 9. მათ შორის: ბათუმის რაიონში – 6, ხოლო ქობულეთის რაიონში – 3. ერთადერთი კომუნა ჩამოყალიბებული იყო ბათუმის რაიონში, რომელიც სულ მალე დაიშალა. ამრიგად, 30-იანი წლების დასაწყისში კოლექტიურ მეურნეობათა აბსოლუტურ უმრავლესობას მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა წარმოადგენდა. ბათუმის რაიონში ითვლებოდა 50 კოლექტიური მეურნეობა, ქობულეთის – 5, ქედის – 22, ხოლო ხულოს რაიონში – 33 კოლექტიური მეურნეობა.²⁰ ისინი წარმოადგენდნენ წვრილ მეურნეობებს. 1931 წელს თითო კოლმეურნეობაზე საშუალოდ მოდიოდა 13,6 ჰექტარი მიწა და 22 კომლი.²¹

აჭარის საბჭოების X ყრილობაზე დელეგატებმა საჯაროდ განაცხადეს, რომ კოლმეურნეობები ქალაქებზე არსებობენ... გლეხობა კოლმეურნეობებში იმიტომ მიდის, რომ მათ აძლევენ სამრეწველო საქონელს, უწევენ დახმარებებსა და შეღავათებს.²² ფორმალურად იყო შექმნილი მეფუტკრეობის

¹⁹ იქვე, ფურც. 72.

²⁰ ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი. 1980. გვ. 408.

²¹ იქვე, გვ. 449.

²² აცსა, ფ.რ-4, ან. 1, ს. 553. ფურც. 7.16.

კოლმეურნეობები. ეს ოფიციალურად აღიარა საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის წარმომადგენელმა, რომელმაც 1928 წლის აგვისტოში შეისწავლა ხულოსა და ქედის მაზრებში საკოლმეურნეო მშენებლობის საკითხი.²³

კოლექტივიზაციის ტემპის დაჩქარების, საშუალო გლეხობაზე ზემოქმედების და კულაკობის წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების მიზნით საკავშირო უმაღლესმა ხელმძღვანელობამ 1933 წელს მანქანა-ტრაქტორთა სადგურებთან (მტს) შექმნა პოლიტიკური განყოფილებები. ასეთი განყოფილება შეიქმნა ბათუმის მტს-თან, რომელმაც აჭარის კოლმეურნეობებში ჩამოაყალიბა პარტიული უჯრედები და პარტიის საკანდიდატო ჯგუფები. მათი რიცხვი 1933-1934 წლებში 7-დან 51-მდე გაიზარდა. 1934 წლის ნოემბერში პოლიტიკური განყოფილებები პარტიის რაიონული კომიტეტებთან გაერთიანდა. ბათუმის მტს-ის პოლიტიკური განყოფილება ბათუმის რაიკომს შეუერთდა, რამდენადაც ხელისუფლებამ მისი ფუნქცია ამოწურულად ჩათვალა.

ხელისუფლების მხრიდან ადმინისტრაციული მუშაობის გაძლიერების, გლეხობაზე პოლიტიკური, იდეოლოგიური, ეკონომიკური, პოლიტიკური ზეწოლის შედეგად 1935 წ. დასაწყისში საკოლმეურნეო მოძრაობამ მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა. ეს ცვლილებები ასახულია მე-3 ცხრილში.²⁴

ცხრილი 3

რაიონები	კოლმეურნეობათა რაოდენობა	მათ შორის სასოფლო-სამეურნეო არტელები	გაერთიანებული მეურნეობათა რიცხვი
ბათუმის	40	9	1481
ქობულეთის	60	13	1903
ქედის	39	1	819
ხულოს	115	2	2276
სულ აჭარაში	254	25	6479

²³ История коллективизации сельского хозяйства Грузинской ССР (1927-1937 гг.), документы и материалы. Тб., 1970. с. 111-115.

²⁴ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ., ბათუმი, 1986, გვ. 179.

1931-1934 წლებში 94 ახალი კოლმეურნეობა ჩამოაყალიბეს. მათ შორის 16 არტელი და 78 მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა. კოლმეურნეობების წევრთა რიცხვი 3,4-ჯერ გაიზარდა, კოლექტივიზაციის მანქანებელმა 40,3% შეადგინა.²⁵ სინამდვილეში კოლმეურნეობათა ნაწილი მხოლოდ ქაღალდზე არსებობდა. საქართველოს კპ(ბ) აჭარის XV საოლქო კონფერენციაზე აღინიშნა, რომ აღრიცხვაზე მყოფი 25 სასოფლო-სამეურნეო არტელიდან მხოლოდ 18 არსებობს, დანარჩენი ცრუ კოლმეურნეობებიან.²⁶ ხელისუფლებამ მაინც ვერ შეძლო გლეხობის დარწმუნება სასოფლო-სამეურნეო არტელის უპირატესობაში. გლეხი პრაქტიკოსია და ყველაზე კარგად იცის მეურნეობის რომელი ფორმაა უკეთესი. ბუნებრივია, გლეხი უპირატესობას ანიჭებდა მიწის საზიაროდ დამმუშავებელ ამხანაგობას, სადაც მხოლოდ შრომა იყო განსაზოგადებული. მცირემიწიან რეგიონში, ისიც მთაგორიანი რელიეფის პირობებში, სადაც სამიწათმოქმედო ტექნიკის გამოყენება შეუძლებელია, მხოლოდ მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა გამოდგებოდა კოლექტიური მეურნეობების შესაქმნელად.

მეურნეობის სხვა ფორმა ზარალიანია. მაგალითად, ხულოს რაიონის სოფელ სხალთაში მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა ჩამოაყალიბეს 1930 წელს. 1934 წელს გადაიყვანეს სასოფლო-სამეურნეო არტელზე. კოლმეურნეობაში ითვლებოდა 24 მეურნე 16,5 ჰექტარი სავარგულითა და 35 სული მუშა პირტყევით. შრომადღეზე გაანაწილეს 2 მანეთი და 11 კაპიკი.²⁷ ხულოს რაიონში 1934 წ. ერთ კოლმეურნეზე საშუალოდ მოდიოდა 63 შრომადღე. ამის მიხედვით ერთი კოლმეურნის საშუალო წლიური ანაზღაურება 126 მანეთს შეადგენდა. თუ ამ თანხას თვეებზე გაანაწილებთ, მაშინ შრომისუნარიანი კოლმეურნის საშუალო ანაზღაურება

²⁵ История коллективизации сельского хозяйства Грузинской ССР (1927-1937 гг.), документы и материалы. Тб., 1970, с. 649.

²⁶ საბჭოთა აჭარა, 10 იანვარი, 1934.

²⁷ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 192-193.

15 მანეთს უდრიო. ცხადია, გლეხი ასეთი შემოსავლით კმაყოფილი ვერ იქნებოდა.

კოლმეურნეობათა პირველი გამსხვილება 1934 წელს ჩატარდა. ბათუმის რაიონში 6 წვრილი კოლმეურნეობის გაერთიანების ბაზაზე შეიქმნა 3. ხულოს რაიონში გაერთიანდა ყადიოღლებისა და ბათაძეების კოლმეურნეობები და სხვა. გლეხოზა ვერ ეგუებოდა საკოლმეურნეო რეჟიმს. იგი განსაკუთრებით მძიმე იყო სასოფლო-სამეურნეო არტელში. ხელი-სუფლების მხრიდან სისტემატური ადმინისტრირების, დაშინებისა და იძულების შედეგად 1934 წელს აჭარის კოლმეურნეობებიდან გარიცხეს თუ იძულებით გავიდა 156 წევრი, მათ შორის ქობულეთის რაიონში – 105, ხოლო ბათუმის რაიონში – 51 წევრი.²⁸

სსრ კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობა სიტყვით გამოხდა იძულებისა და ძალდატანების მეთოდებს, მაგრამ სინამდვილეში კოლექტივიზაციის კურსის განხორციელებისას ამ მეთოდებს იყენებდა. ამას მოწმობს სასოფლო-სამეურნეო არტელის სანიმუშო წესდება, რომელიც საკ. კპ (ბ) ცკ-ის კომისიამ შეიმუშავა და კოლმეურნეთა მეორე საკავშირო ყრილობამ მიიღო 1935 წელს. იმავე წლის 17 თებერვალს იგი დაამტკიცა საკ. კპ (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა და სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ. სასოფლო-სამეურნეო არტელის სანიმუშო წესდება ყველა კოლმეურნეობისათვის სავალდებულო სახელმძღვანელო იყო.

წესდებით განისაზღვრა სასოფლო-სამეურნეო არტელის მიზნები და ძირითადი პრინციპები. იგი მიზნად ისახავდა კულაკზე საბოლოო გამარჯვებას, საარტელო მეურნეობის დამკვიდრებას; ისპობოდა მიწათდაქსაქსულობა და მინდურის ნაკვეთების გამიჯვნა, რათა მიწები ქცეულიყო ერთიან მასივად; მიწა, რომელიც სახელმწიფოს საკუთრებას შეადგენდა, არტელს ეძლეოდა უუადო მუდმივ სარგებლობაში, რომლის შემცირება არ დაიშვებოდა;

წესდების მე-4 პუნქტის თანახმად არტელში განსაზოგადოებას ექვემდებარებოდა წარმოების საშუალებანი: მიწა,

²⁸ იქვე, გვ. 190.

მუშა პირუტყვი, სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარი, თესლის მარაგი, სამეურნეო შენობები და სხვა; საკოლმეურნეო კომლის პირად საკუთრებაში რჩებოდა: საცხოვრებელი შენობები, მისი პირადი პირუტყვი და ფრინველი, წვრილი სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარი; საკოლმეურნეო კომლს პირად სარგებლობაში საკარმიდამო დამხმარე მეურნეობისათვის გამოიყოფოდა 0,25-დან 1,0 ჰექტრამდე მიწა. საქართველოს კ (ბ) ცკ-ის რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს 1935 წლის 17 მაისის დადგენილებით კოლმეურნის საკარმიდამო მიწის ფართობი დაადგინეს 0,25-დან 0,75 ჰექტრამდე.

წესდების თანახმად, არტელი ვალდებულია დაიცვას სახელმწიფო გეგმები, პირველ რიგში შეასრულოს სახელმწიფოს ვალდებულებები, დაფაროს სხვა ხარჯები, გამოყოს თანხები ფონდებისათვის; დარჩენილი თანხები გაანაწილოს კოლმეურნეთა შრომადღებზე. ანაზღაურება მოხდება სანარდო სისტემით (სპეციალისტების გარდა). წესდებით დადგინდა არტელის მართვის სისტემა: საერთო კრება, გამგეობა, სარევიზიო კომისია. შრომის ორგანიზაციის ძირითად ფორმად გამოცხადდა მუდმივმოქმედი საწარმო ბრიგადა. სასოფლო-სამეურნეო არტელის სანიმუშო წესდების შესაბამისად ყველა კოლმეურნეობამ შეიმუშავა თავისი წესდება, რომელშიც აისახა კონკრეტულ კოლექტიურ მეურნეობათა თავისებურებანი.

სასოფლო-სამეურნეო არტელის სანიმუშო წესდება მოწმობს იმას, რომ საბჭოთა ხელისუფლებამ საკოლმეურნეო სექტორი სახელმწიფო საკუთრებად აქცია. როგორც უკვე ითქვა, იგი კოოპერაციულ შინაარსს ფორმალურად ატარებდა. კოლმეურნეობა განასახიერებდა სახელმწიფოს მხრიდან გლეხობის ექსპლუატაციის შენიღბულ ფორმას, რაც პრაქტიკულად აჭარაში ყველაზე მკაფიოდ გამოიხატა.

ხელისუფლება მიწის საზიაროდ დამუშავებელ ამხანაგობას განიხილაედა არტელზე გარდამავალ ფორმას. ადრე თუ გვიან ყველა კოლმეურნეობა გადადიოდა სასოფლო-სამეურნეო არტელზე, რაც უფრო ადრე განხორციელდებოდა, სახელმწიფოსათვის მით უფრო უკეთესი იქნებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლ-

ქო XV კონფერენციამ ხულოსა და ქედის რაიონებში საკოლმეურნეო მოძრაობის ძირითად ფორმად, სათანადო პირობების მომზადებამდე, მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა გამოაცხადა, 1935-1937 წლებში გლეხოზა მაინც იძულებით გადაჰყავდათ არტელზე. მაგალითად, ხულოს რაიონში 1937 წლის თებერვალ-მარტში 17 ამხანაგობა არტელზე გადაიყვანეს გლეხოზა სურეილის საწინააღმდეგოდ. პროტესტის ნიშნად ისინი სულ გავიდნენ ამხანაგობიდან და ერთპიროვნულ მეურნედ გაფორმდნენ. საქართველოს კ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტმა და აჭარის ასსრ ცაქმა 1937 წლის 3 მაისს ამ საკითხოთან დაკავშირებით სპეციალური დადგენილება მიიღეს, რომელშიც გაკრიტიკებულია პარტიის ხულოს რაიკომი და რაიადმასკომი კოლექტივიზაციის დროს ამხანაგობის წევრების არტელის სისტემაზე იძულებით გადაყვანის გამო.²⁹

ცხადია, აჭარა გამონაკლისი არ ყოფილა. ეს პროცესი მთლიანად საქართველოში მიმდინარეობდა. 1937 წლის მასობრივი რეპრესიების შედეგად ხელოვნურად დაჩქარდა სასოფლო-სამეურნეო არტელზე გადასვლა. 1937 წლისათვის კოლექტივიზაციის მაჩვენებელმა 69,1% შეადგინა.³⁰ დამთავრდა კულაკობის ლიკვიდაცია. ყველაზე შეუპოვარი მეზობელი გლეხები დააპატიმრეს და ქვეყნიდან გაასახლეს. ისინი პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლად იქცნენ. საშუალო გლეხებზე გრძელდებოდა შანტაჟი. მაგალითად, 1938 წელს კოლმეურნეობებიდან გარიცხეს 162 კოლმეურნე. ქობულეთის რაიონში გარიცხეს 17, ბათუმის - 62, ქედის - 24, ხულოს რაიონში - 59 კოლმეურნე.³¹ კოლმეურნეობებიდან გარიცხვის ფაქტები სსრ კავშირის სხვა რეგიონებშიც დაფიქ-

²⁹ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 85-88; ო. თურმანიძე, აგრარული რეფორმა აჭარაში (XX საუკუნის 30-იანი წლები), კრ. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები, V. ბათუმი, 2010, გვ. 140.

³⁰ საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961, გვ. 35.

³¹ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 211.

სირდა. სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ და საკ. კპ (ბ) ცკ-მა 1938 წლის 19 აპრილის დადგენილებით დაგმეს ასეთი დამოკიდებულება კოლმეურნეების მიმართ და მოითხოვეს გარიცხულთა აღდგენა. ეს იყო ორმაგი სტანდარტი, რასაც სსრ კავშირის უმაღლესი პოლიტიკური ხელმძღვანელობა იჩენდა აგრარული საკითხის მიმართ. საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის 1938 წლის 26 სექტემბრის დადგენილებით აიკრძალა კოლმეურნეობებიდან უკანონოდ გარიცხვა.³²

გარიცხული 162 კოლმეურნიდან 125 აღადგინეს. ის გლეხები, რომლებიც კოლმეურნეობებში 30-იანი წლების დასასრულს გაერთიანდნენ, დასაჯეს. 0,75 პექტარი საკარმიდამო მიწის ნაცვლად, რასაც კანონმდებლობა ითვალისწინებდა, მიუზომეს 0,25 პექტარი. XX ს-ის 40-იანი წლების დასაწყისში დასრულდა საბჭოთა ხელისუფლების აგრარული რეფორმის მეორე ეტაპი. მისი შედეგები 1941 წლის პირველი იანვრის მდგომარეობით ასახულია მე-4 ცხრილში.³³

ცხრილი 4

რაიონები	კოლმეურნეობათა რიცხვი	მათ შორის		მეურნეთა რიცხვი	მათ შორის		სოფლის მეურნეობის კოლმეურნეობების %
		არტელი	მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა		კოლმეურნეობებში გაერთიანებული კოლმეურნეობები	კერძო მეურნეობები	
ქობულეთის	43	40	3	4635	4584	50	99,0
ბათუმის	38	38	-	4664	5018	354	92,9
ქუდის	48	48	-	2737	2722	15	99,4
ხულოს	83	83	-	6084	6032	52	99,3
სულ აჭარაში	215	212	3	18474	18003	471	97,3

1940 წლის ბოლოს აჭარის გლეხოება თითქმის მთლიანად იყო გადაყვანილი სასოფლო-სამეურნეო არტელზე. მიწის საზიაროდ დამმუშავებელი ამხანაგობა მხოლოდ ქობულეთის რაიონის სამ მაღალმთიან სოფელში დარჩა (ხინო, ზე-

³² იქვე, გვ. 211-212

³³ ცხრილი შედგენილია: ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 232.

რაბოსელი, ჩაქვისთავი). კოლექტივიზაციის მაჩვენებელმა 97,3% შეადგინა. კერძო მეურნეების რიცხოვნობა 2,7%-მდე შემცირდა. გამოწვევის იყო ბათუმის რაიონი, სადაც კერძო მეურნეები 7,1%-ს შეადგენდნენ.

კოლმეურნეობების ჩამოყალიბების პარალელურად ხელისუფლების ორგანოები ატარებდნენ ღონისძიებებს კოლექტიურ მეურნეობათა სამეურნეო-ორგანიზაციული განმტკიცებისათვის. საქმე ეხება წერილ კოლმეურნეობათა გამსხვილებას, საკოლმეურნეო კადრებს, შრომის ორგანიზაციას, მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას და სხვა საკითხებს. ამ საკითხების მოწესრიგებით ხელისუფლება ცდილობდა გლეხობის თვალში კოლმეურნეობათა იმიჯის ამაღლებას. 1935-1940 წლებში, კოლმეურნეობათა გამსხვილების შედეგად, მათი რიცხოვნობა 254-დან 215-მდე შემცირდა.

საკოლმეურნეო სპეციალისტების მომზადების მიზნით ბათუმისა და ქობულეთის რაიონებში გაიხსნა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმები, მოეწყო მოკლევადიანი კურსები, სადაც 1932 წელს მოამზადეს 1310 კვალიფიციური კადრი. 1936 წლის ნოემბერში ბათუმის პარტიული სკოლა გარდაიქმნა საკოლმეურნეო სკოლად. ამ სკოლაში 1937-1940 წლებში მომზადდა და გადამზადდა 2329 კაცი.³⁴

კოლმეურნეობებში შემოიღეს მკაცრი შრომითი რეჟიმი, რაც გლეხისათვის ძნელად ასატანი იყო. საქართველოს კპ (ბ) ცკ-ის და რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს 1939 წლის 27 მაისის დადგენილებით დაწესდა შრომიუნარიანი კოლმეურნის შრომადღებების წლიური სავალდებულო მინიმუმი 80 შრომადღის ოდენობით. ეინც ამ სავალდებულო მინიმუმს არ გამოიქმეშავებდა, კოლმეურნეობებიდან გასულად ითვლებოდა.

ხელისუფლების მხრიდან მკაცრი ადმინისტრირების მიუხედავად, გლეხობა არ ემორჩილებოდა საკოლმეურნეო რეჟიმს. 1939 წელს შრომადღებების სავალდებულო მინიმუმი არ შეასრულა შრომიუნარიანი კოლმეურნეების 36,1%. მათ შორის: ქობულეთის რაიონში - 27,5%, ბათუმის - 51,5%, ქედის - 46,3%, ხულოს რაიონში - 56,4%. 30-იანი წლების ბოლოს

³⁴ ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 80-81.

კოლმეურნეობებიდან მასობრივად რიცხავდნენ კოლწევრებს,³⁵ ისე, რომ მათ კუთვნილ მიწებს უკან აღარ უბრუნებდნენ. აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოსა და საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის 1939 წლის 25 იანვრის დადგენილებით პარტიის რაიკომებსა და რაიკლმასკომებს დაევაღათ პასუხისგებაში მიეცათ ის კოლმეურნეები, რომლებსაც ნორმაზე მეტი პირუტყვი ჰყავდათ. კანონმდებლობით კოლმეურნეს უფლება ჰქონდა პირად საკუთრებაში ყოლოდა ერთი ფური 2-3 მოზარდით, 20 ფუტკრის ოჯახი, 20-30 სულამდე ცხვარი და თხა.³⁶ კატეგორიულად იკრძალებოდა კოლმეურნეებზე მიწების იჯარით გაცემა და სხვა. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების ღონისძიებას საფუძვლად ედო საკავშირო და საქართველოს სადირექტივო ორგანოების ანალოგიური დადგენილებები.

ამრიგად, კოლექტივიზაციის განხორციელების შედეგად გლეხოზა არტახებში მოექცა მან დაკარგა მიწა და თავისუფლება. მართალია, აგრარული რეფორმის მეორე ეტაპი შედარებით დიდხანს გაგრძელდა, მაგრამ ხელისუფლებამ ძალდატანებით მაინც შეძლო გლეხოზის გაერთიანება კოლმეურნეობებში. კოოპერაციამ დაკარგა თავისი ნამდვილი შინაარსი, კოლმეურნეობებმა გასახელმწიფოებრივი სახე მიიღო. აგრარული რეფორმის შედეგად სოფლად სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება დაიძაბა არა მარტო კულაკობის წინააღმდეგ გაჩაღებული ბრძოლის, არამედ აგრეთვე საშუალო გლეხოზის იძულებით საკოლმეურნეო მოძრაობაში ჩაბმის გამო.

³⁵ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1227. ფურც. 25. პროცენტი გამოთვლილია ავტორის მიერ.

³⁶ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 212-215.

3. საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობა

საბჭოთა ხელისუფლების აგრარული პროგრამა ითვალისწინებდა საბჭოთა (სახელმწიფო) მეურნეობების მშენებლობას. კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს აგრარულ კონცეფციაში საბჭოთა მეურნეობები განიხილებოდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ორგანიზაციის უმაღლეს ფორმად და განსაკუთრებული ღონისძიებები ტარდებოდა მათი განვითარებისათვის.

გასაბჭოებისთანავე ჩაქვისა და სალიბაურის (ყოფილი კ. პოპოვის) მეურნეობები საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის დაქვემდებარებაში გადაიყვანეს. 1925 წელს შეიქმნა საკავშირო საექცოო საზოგადოება საქართველოს ჩაი („საქჩაი“), რომელშიც 1930 წლამდე მხოლოდ 2 საბჭოთა მეურნეობა შედიოდა (ჩაქვისა და სალიბაურის). „საქჩაის“ შექმნის მიზანს შეადგენდა ჩაის კულტურის განვითარებისათვის დახმარების აღმოჩენა. ჩაქვისა და სალიბაურის საბჭოთა მეურნეობების მთავარი ამოცანა იყო ახალი სახელმწიფო და კოოპერაციული საწარმოების უზრუნველყოფა სათესლე მასალით. ამიტომ ისინი 30-იანი წლებში ძირითადად სათესლე მასალას აწარმოებდნენ. ჩაქვისა და სალიბაურის საბჭოთა მეურნეობებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს მეჩაიეობის განვითარებაში.

აჭარაში ახალი საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობა XX საუკუნის 20-იანი წლების პირველ ნახევარში დაიწყო. 1922-1923 წლებში მოახალშენეების ნაციონალიზაციაქმნილი მამულების ბაზაზე 5 საბჭოთა მეურნეობა შეიქმნა. №1 საბჭოთა მეურნეობა მოეწყო ფერიაში, ფეიზიასა და სოუქსუზე. თავდაპირველად №1 საბჭოთა მეურნეობას გადაეცა მოახალშენე რედკოს მამული, რომელიც 17 დესეტინას შეადგენდა. მომდევ წელს სხვა კონფისკაციაქმნილი მამულები გადაეცა და 1924 წლისათვის №1 საბჭოთა მეურნეობის ფართობი 120 დესეტინამდე გაიზარდა. მეურნეობის მთავარი დარგები იყო ჩაის კულტურა და ციტრუსები.

№2 საბჭოთა მეურნეობა მოეწყო სოფელ ბარცხანაში მოახალშენე ზეერევის ყოფილ მამულში, რომელიც 6 დესეტი-

ნას შეადგენდა. მეურნეობაში გაშენებული იყო ჩაის კულტურა (4 დესეტინა), ყვავილები და ციტრუსები (150 ძირი) და სხვა. მოგვიანებით №2 საბჭოთა მეურნეობა სალიბაურის (ყოფილი კ. პოპოვის) მეურნეობასთან გაერთიანდა. ახლომდებარე სხვა მამულების შეერთების შედეგად სალიბაურის საბჭოთა მეურნეობის ფართობი 477 დესეტინამდე გაიზარდა. №3 საბჭოთა მეურნეობა დასახლება თამარაზე მდებარეობდა, რომელიც 18 დესეტინას შეადგენდა. 1924 წელს მისი ფართობი 29 დესეტინას უდრიდა. №4 საბჭოთა მეურნეობა სოფელ ბუქნარში შეიქმნა, რომელსაც თავდაპირველად ეკავა 14 დესეტინა, ხოლო 1924 წელს 60 დესეტინას შეადგენდა. №5 საბჭოთა მეურნეობა 1923 წელს შეიქმნა, რომელიც მომდევნო წელს სალიბაურის საბჭოთა მეურნეობას შეუერთდა.¹

ციხისძირის საბჭოთა მეურნეობა დაარსდა 1924 წელს მოახალშენეთა ნაციონალიზაციაქმნილი მამულების ბაზაზე. 1941 წლის დასაწყისში მეურნეობის კულტივირებული ფართობი 361 ჰექტარს შეადგენდა. აქედან ციტრუსოვანთა ნარგავებს ეკავათ 208 ჰექტარი, ჩაის პლანტაციას – 18, სანერგეს – 33, სხვადასხვა სახეობის ხეხილს – 58, ბამბუკს – 33. დანარჩენ ტერიტორიაზე სხვა მცენარეები ხარობდა. მართალია, ციხისძირის საბჭოთა მეურნეობას მცირე ფართობი ჰქონდა, მაგრამ რენტაბელური იყო და სახელმწიფოს მნიშვნელოვან მოგებას აძლევდა. 1936-1940 წლებში მეურნეობაში ციტრუსოვანთა კულტურების მოსავალი 5558 ათასი ცალიდან 17582 ათას ცალამდე (3,2-ჯერ) გაიზარდა. 1940 წელს მოიწიეს 65 ტონა ჩაის მწვანე ფოთოლი და საჰექტრო მოსავალი 4500კგ-ს მიაღწია. თვალსაჩინო მიღწევისათვის ციხისძირის საბჭოთა მეურნეობა 1940 წელს სრულიად საკავშირო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენის მთავარმა საგამოფენო კომიტეტმა დააჯილდოვა მეორე ხარისხის დიპლომით, 5000 მანეთით და მოტოციკლით.²

1928 წლის 15 ივნისამდე საბჭოთა მეურნეობები აერთიანებდა 35 ნაციონალიზაციაქმნილ მამულს. 15 ივლისის შემდ-

¹ აცსა, ფ.რ-2, ან.1, ს.90, ფურწ. 3; ს. 199, ფურც. 481-482.

² საბჭოთა აჭარა, 2 თებერვალი, 1941.

ეგ, როდესაც კონფისკაციაქმნილი მამულების იჯარით გაცემა აიკრძალა, საბჭოთა მეურნეობები აერთიანებდა 133 ნაციონალიზაციაქმნილ მამულს. 30-იან წლებში წერილი საბჭოთა მეურნეობების კონცეტრაცია განხორციელდა. ამის შემდეგ ისინი გაერთიანდნენ ახლომდებარე სახელმწიფო მეურნეობებთან.

საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობისა და სახელმწიფო-ებრივი მართვის მიზნით აჭარის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატთან 1925 წელს შეიქმნა სპეციალური სამმართველო, რომელიც მოგვიანებით ტრესტად გარდაიქმნა და XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლომდე ფუნქციონირებდა. მის დაქვემდებარებაში იყო სუბტროპიკული კულტურების, მე-ბოსტნეობის, მეცხოველეობის, მეფრინველეობის, გერანის კულტურის, მეთამბაქოების საბჭოთა მეურნეობები, სანერგეები, საცდელ-საჩვენებელი ფერმები, მიწის ნაკვეთები და სხვა. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა ახალი საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობა.

კოლმეურნეობებისაგან განსხვავებით, საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობას სახელმწიფო აფინანსებდა, მაგრამ მაშინ ფინანსები არასაკმარისი იყო და ძირითადი სამუშაოები გლეხების მობილიზაციით სრულდებოდა. საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობისა და მატერიალური წარმოების დროს გამოიყენებოდა სამი კატეგორიის მუშახელი: მუდმივი, სეზონური და დღიური. მუდმივი მუშახელი მეურნეობის შტატში ირიცხებოდა, მთელი წლის განმავლობაში მუშაობდა და ყოველთვიურად ჯამაგირს იღებდა. სეზონური მუშახელი გაზაფხულიდან შემოდგომამდე, ხოლო დღიური მომუშავეები მობილიზებული იყო სასოფლო სამეურნეო კამპანიის დროს. სეზონურ და დღიურ მუშახელზე მოთხოვნილება მაღალი იყო და აჭარის პარტიული და საბჭოთა ორგანოები დიდი ძალისხმევით ახერხებდნენ მათ მობილიზებას. 1928-29 სამეურნეო წელს აჭარის საბჭოთა მეურნეობებში 54 ათასი სეზონური მუშა მუშაობდა, ხოლო 1930 წელს-86 ათასი.³ მომ-

³ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980, გვ. 428.

დევნო წლებში, ახალი საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობასთან დაკავშირებით, მათი რაოდენობა გაიზარდა.

1930 წელს ბათუმის შემოგარენში მებოსტნეობის ორი საბჭოთა მეურნეობა შეიქმნა. ერთი დაარსდა სოფელ ურეხში, რომელიც ეკუთვნოდა სუბტროპიკული კულტურების მუშათა კოოპერატივს. მისი ფართობი 90 დესეტინას შეადგენდა. მეორე საბჭოთა მეურნეობა მოეწყო კახაბერში, ურეხსა და ჭოროხისპირას, რომლის ფართობი 53 დესეტინას უდრიდა. ურეხში ძირითადად ნერგები გამოჰყავდათ როგორც ღია ცის ქვეშ, ისე საამისოდ მოწყობილ სათბურებში.

მეურნეობის სამეურნეო-ოპერატიულ ხელმძღვანელობას ღირექცია წარმართავდა, რომელსაც შესაბამისი აპარატი გააჩნდა. ძირითად სამუშაოებს სეზონური და დღიური მუშები ასრულებდნენ. სეზონურად მომუშავეებს ქირაობდა კოლმეურნეობებთან წინასწარ გაფორმებული ხელშეკრულების საფუძველზე: 1932 წელს კოლმეურნეობებს უნდა გაეგზავნათ 168 მუშახელი. მათი მოზიდვა გაძნელებული იყო, რადგან მეურნეობაში არანორმალური პირობები არსებობდა. ამიტომ მებოსტნეობის საბჭოთა მეურნეობა მუშახელით უზრუნველყოფილი იყო 70%-ით.⁴ მოგვიანებით მებოსტნეობის საბჭოთა მეურნეობები ახლომდებარე სუბტროპიკული კულტურების საწარმოებთან გაერთიანდა.

მებოსტნეობის სპეციალიზებული საბჭოთა მეურნეობების გაუქმების შედეგად ამ დარგის წარმოების გეგმები დააკისრეს ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების საწარმოებს. ცხადია, მებოსტნეობის სპეციალიზებული საბჭოთა მეურნეობის გაუქმება მცდარი გადაწყვეტილება იყო, რადგან ქ. ბათუმის მოსახლეობა მთლიანად დამოკიდებული გახდა აგრარულ ბაზარზე, რომელიც ნორმალურად ვერ მარაგდებოდა. ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების საბჭოთა მეურნეობებსა და კოლმეურნეობებში კი მებოსტნეობის განვითარებას საკმარისი ყურადღება არ ექცეოდა, იგი წარმოების მეორეხარისხოვან დარგად რჩებოდა.

⁴ ბსისმაკა, ღოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, უდ. 398, 428, 477, 500-501.

1930 წელს ხულოს რაიონში დაარსდა მეცხოველეობის საბჭოთა მეურნეობა, რომლის მიზანს შეადგენდა კოლმეურნეობებისა და ინდივიდუალური მეურნეობისათვის დახმარების აღმოჩენა პირუტყვის ჯიშობრივი შემადგენლობის გაუმჯობესებისათვის. 1935 წელს საბჭოთა მეურნეობაში იყო 71 სული პირუტყვი, მათ შორის 40 ფური, 10 მოზარდი, 4 მწარმოებელი ბუდა და 11 ხბო. 1935 წელს საბჭოთა მეურნეობამ კოლმეურნეობებს გადასცა 15 სული მოზარდი პირუტყვი. 1936 წლის დასაწყისში პირუტყვის სულადობა 106-მდე გაიზარდა. მეურნეობაში დასაქმებული იყო 8 კაცი (პირუტყვის მომვლელები, მწველავეები, რძის მიმღები და გადამამუშავებელი). 1937 წელს ხულოს მეცხოველეობის საბჭოთა მეურნეობა გაუქმდა და პირუტყვი გადაეცა დიოკნისის კოლმეურნეობას.⁵ აჭარაში შეიქმნა აგრეთვე მერძეობისა და მეფრინველეობის საჩვენებელი ფერმები. 1931 წელს გონიოში დაარსდა მეთამბაქოების საბჭოთა მეურნეობა, რომელიც მცირე ხანს არსებობდა. ქობულეთში მოეწყო გერანის და მებაბრეშუმეობის საბჭოთა მეურნეობები.

საქართველოში ახალი ეტაპი საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობაში XX ს-ის 30-იან წლებში დაიწყო. 1929 წლის 21-22 დეკემბერს საქართველოს მთავრობის სპეციალურმა კომისიამ შეიმუშავა დასავლეთ საქართველოში ახალი საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობის პროგრამა. ამ პროგრამის თანახმად აჭარაში 1930-1932 წლებში დაარსდა ოჩხამურის, ჯიხანჯურის, მახინჯაურის და სხვა საბჭოთა მეურნეობები. მომდევნო წლებში მათ რიცხვს შეემატა კოხის, ალამბრის, გონიოს, მუხაესტატეს, კვირიკეს, ახალშენის, მახვილაურის (ბათუმის), თხილნარის საბჭოთა მეურნეობები. ახალი საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობასთან ერთად ადგილი ჰქონდა ზოგიერთი მათგანის გაერთიანებას თუ გაუქმებას. 1931 წელს აჭარაში აღირიცხა 15 საბჭოთა მეურნეობა, 1934

⁵ საბჭოთა აჭარისტანი, 10 იანვარი, 2 აგვისტო, 1936; საბჭოთა აჭარა, 27 დეკემბერი, 1937.

წელს – 27, 1937 წელს – 22, ხოლო 1939-1940 წლებში – 20 საბჭოთა მეურნეობა.⁶

მართალია, სუბტროპიკული კულტურების საბჭოთა მეურნეობები მრავალდარგოვანი იყო, მაგრამ მათი სპეციალიზაცია განხორციელდა ჩაის, ციტრუსებისა და ტუნგის მიმართულებით. მეჩაიეობაში სპეციალიზებული იყო ჩაქვის, სალიბაურისა და ოჩხამურის საბჭოთა მეურნეობები. სუბტროპიკულ მეხილეობაში ციხისძირის, მახინჯაურის, მუხაესტატეს, თხილნარის, გონიოს, ახალშენის, მახვილაურის, კვირიკეს, ალაშბრის საბჭოთა მეურნეობები. ტუნგის წარმოებაში სპეციალიზებული იყო ჯიხანჯურისა და კოხის საბჭოთა მეურნეობები. მეციტრუსეების მსხვილი საბჭოთა მეურნეობები დაუქვემდებარეს საქართველოს ლიმონისა და მანდარინის ტრესტს („ლიმმანტრესტი“), რომელიც 1931 წელს შეიქმნა.

1931-1937 წლებში მახინჯაურის საბჭოთა მეურნეობა სპეციალიზებული იყო ეთერზეთების კულტურებზე. შემდეგ გარდაიქმნა ციტრუსების საბჭოთა მეურნეობად. 1938 წლის დასაწყისში მეურნეობაში ჩაის მცენარე და სუბტროპიკული კულტურები გაშენებული იყო 148 ჰექტარზე. მეურნეობა იყოფოდა სამ საწარმოო უბნად და 56 ნაკვეთად. მახინჯაურის საბჭოთა მეურნეობას ჰქონდა საკუთარი კლუბი, სასადილო, საბავშვო ბაგა და საბავშვო ბაღი. 1937 წელს მეურნეობაში მოიწიეს 13 მილიონი ცალი მანდარინი, 105 ათასი ცალი ლიმონი, 112,2 ტონა ჩაის ფოთოლი და სხვა. მეურნეობის ფულადი შემოსავალი რამდენიმე მილიონ მანეთს უდრიდა, ხოლო მოგება 2,5 მილიონ მანეთს შეადგენდა.⁷

ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების საბჭოთა მეურნეობების შემოსავალი ავტონომიური რესპუბლიკის ბიუჯეტის შევსების მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენდა. ჯერ კიდევ 1926 წელს საბჭოთა მეურნეობების წმინდა შემოსავალი იყო 8960 მანეთი, 1927 წელს – 23000, 1931 წელს – 94564 მანეთი.⁸

⁶ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. გვ. 229.

⁷ საბჭოთა აგარა, 9 იანვარი, 1938.

⁸ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 505.

ამიტომ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა საკაეშირო და საქართველოს ცენტრალური უწყებების დაქვემდებარებაში მათი გადაცემის წინააღმდეგ გამოვიდა. ეს აზრი ოფიციალურად გამოხატა აჭარის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის საბჭოთა მეურნეობების ტრესტის მმართველმა კ. გურგენაძემ. იგი 1931 წლის 29 ნოემბერს საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივანს სწერდა: ლიმონ-მანდარინის ტრესტის დაარსებასთან დაკავშირებით ამიერკავკასიის რესპუბლიკის მიწსახკომის წინადადებით 20 ღლის განმავლობაში ზემოაღნიშნული ორგანიზაციის დაქვემდებარებაში უნდა გადავიდეს ციტრუსოვანი კულტურების საბჭოთა მეურნეობები. ეს მეურნეობები რენტაბელურია და მათი გადაცემა არასწორად მიმაჩნიაო.⁹ მაგრამ ეს აზრი მხედველობაში არ მიიღეს და ამიერკავკასიის სამხარეო უწყებათა ხელმძღვანელობამ მიზანდასახულობა ეტაპობრივად განხორციელა.

ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა შორის გამორჩეული იყო ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობა, რომლის საერთო ფართობი 1934 წელს 9000 ჰექტარს შეადგენდა. აქედან კულტივირებული იყო 1250 ჰექტარი. ჩაის კულტურას ეკავა 575 ჰექტარი, მანდარინს – 65, ბამბუკს – 100, ტუნგის – 30, სუბტროპიკულ სანერგეს – 25 ჰექტარი. XX საუკუნის 30-იან წლებში ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობა მთლიანად საქართველოს ამარაგებდა ჩაის თესლით. 1934 წელს ჩაის სათესლე პლანტაციას 370 ჰექტარი ეკავა.¹⁰ საწარმოში მოეწყო მებოსტნეობის მეურნეობა, ბამბუკის სახელოსნო. მეურნეობას ჰქონდა საკუთარი საჯაპანო და სააეტომობილო ტრანსპორტი. XX საუკუნის 30-იან წლებში ააგეს კლუბი, გაიხსნა ბავშთა ბაგა და ბაღი. ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობაში დასაქმებული იყო ასობით ადამიანი: მუშები, აგრონომები, ტექნიკური პერსონალი, მოსამსახურენი.

XX საუკუნის 30-იან წლების ბოლოს ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობის განვითარებაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მო-

⁹ აცსა, პპოგ, ა.1, ან. 3, ს. 13, 108-109.

¹⁰ საბჭოთა აჭარისტანი, 12 აგვისტო, 1934.

ხდა. მართალია, 1935-1941 წლებში ჩაის კულტურის ფართობი აღარ გაზრდილა, მაგრამ მოსავალი დიდად აღემატებოდა წინა წლების მაჩვენებლებს. 1941 წელს ციტრუსოვანი კულტურების ფართობი 210,7 ჰექტრამდე, ხოლო ტუნგისა – 84 ჰექტრამდე გაიზარდა. ჩაის ფოთლის მოსავალმა 2381,5 ტონა შეადგინა, ტუნგის – 60,2 ტონა. გარდა ამისა, მოიწიეს 13521,7 ათასი ცალი მანდარინი და 247,2 ათასი ცალი ლიმონი და ფორთოხალი, 17 ტონა ხურმა, მიიღეს 350,5 ათასი ცალი ბამბუკის ღერო.¹¹

საგრძნობ შემოსავალს იძლეოდა მეურნეობის დანარჩენი დარგები: ბამბუკის სახელოსნო, მებოსტნეობა, სანერგე, ტრანსპორტი და სხვა. ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობას ჰქონდა 9 ცალი სატვირთო ავტომობილი, 25 სული მსხვილფეხა რქოსანი საქონელი, 39 ცხენი და სხვა. მეურნეობაში შექმნილი იყო 11 საწარმოო განყოფილება და 47 ბრიგადა. საერთო პერსონალი 1663 კაცს ითვლიდა. მათ შორის იყო: 74 აგროტექნიკური მუშაკი, 1151 მუდმივი მუშა, 258 სეზონური მუშა, 44 მოსამსახურე და სხვა.¹² 1941 წელს ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობის შემოსავალი 12130,7 ათას მანეთს შეადგენდა, ხოლო მოგება 5535 ათას მანეთს უდრიდა. აქედან ჩაის კულტურის შემოსავალი 4930 ათას მანეთამდე აღწევდა.¹³

ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების მოსავლიანობით და ფულადი შემოსავლით მნიშვნელოვანი საწარმო იყო ოჩხამურის საბჭოთა მეურნეობა, რომელიც მოეწყო ქობულეთის რაიონის რუსული ახალშენის რომანოვკას ტერიტორიაზე. 1929 წელს მეურნეობის მშენებლობისათვის გამოიყო 250 ჰექტარი მიწა, რომელზეც გააშენეს ჩაის პლანტაციები, სუბტროპიკული ხეხილი, ბამბუკი და სხვა კულტურები. მეურნეობის ტერიტორია თანდათანობით ფართოვდებოდა. 1931 წელს ოჩხამურის საბჭოთა მეურნეობის მიწის ფართობი 680, ხოლო 1933 წელს 790 ჰექტრამდე გაიზარდა. ამ დროისთვის ჩაის კულტურა გაშენებული იყო 630 ჰექტარზე, ბამბუკი –

¹¹ აცსა, ფ.რ-265, ან.1, ს. 230, ფურც. 12, 36.

¹² იქვე, ს. 228, ფურც. 116, 118, 120; საბჭოთა აჭარა, 26 ივნისი, 1939.

¹³ აცსა, ფ.რ-265, ან. 1, ს. 230, ფურც. 12, 44.

15, მანდარინი – 5 პექტარზე. ბოსტანი მოეწყო 8 პექტარზე, ტექნიკურ კულტურებს ეკავა – 10, ხოლო მეურნეობის ცენტრსა და კარმიდამოს – 15 პექტარი.¹⁴

1941 წლის დასაწყისში ონხამურის საბჭოთა მეურნეობაში კულტივირებული იყო 1260 პექტარი ფართობი. აქედან ჩაის პლანტაციას ეკავა 795 პექტარი, ციტრუსოვანთა კულტურას – 13, ტუნგის – 98, ბამბუკის – 24, ევკალიპტს – 84 პექტარი. მეურნეობაში გაიყვანეს სადრენაჟო არსები 1147 მ. სიგრძეზე და ქარსაფარი ზოლი 43 პექტარზე. შვიდივე აგრორაიონში ააგეს კაპიტალური ფარდულები, სადაც წვიმიანი ამინდის დროს შეიძლებოდა თავის შეფარება. მეურნეობაში გაიხსნა დაწყებითი და საშუალო სკოლა, საავადმყოფო, აფთიაქი, 3 საბავშვო ბაგა, 2 საბავშვო ბაღი, სპორტული მოედანი, ააგეს ორსართულიანი კაპიტალური საცხოვრებელი სახლები, სასადილო, რადიომიმღები და რადიოგადამცემი წერტები. ოდესღაც დაჭაობებული და უკაცრიელი ტერიტორია ბაღნარად და ქალაქის ტიპის დასახლებად იქცა, სადაც 1940 წლის დასაწყისში 3000 კაცი სახლობდა.¹⁵

მეურნეობის მშენებლობასა და კეთილმოწყობაში განსაკუთრებული იყო რიგითი ადამიანების წვლილი. ისინი იტანდნენ გაჭირვებას, შიმშილსა და სიცივეს, მაგრამ შრომას არ ღალატობდნენ. მეურნეობის მშენებლობაში მონაწილეობდა მობილიზაციით შეგროვილი სეზონური მუშახელი. აჭარაში სეზონური მუშახელის მობილიზაციასთან დაკავშირებული სიძნელეების გამო, ამ კატეგორიის მომუშავენი ახალციხის რაიონიდან ჩამოიყვანეს, ძირითადად სომხები. 1932 წლის სექტემბრის ცნობით, სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისათვის საჭირო იყო 800 მუშახელი, ფაქტობრივად მეურნეობაში მუშაობდა 370 კაცი. იმისათვის, რომ შემოსახლებული მუშახელი ადგილზე დამკვიდრებულიყო, უზრუნველყვეს საცხოვრებელი ბინით, გამოუყვეს საკარმიდამო მიწის ნაკვეთები, ხოლო პურის დღიური ნორმა 1,5 კგ-მდე გაიზარდა.¹⁶

¹⁴ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 3, ს. 222, ფურც. 79.

¹⁵ საბჭოთა აჭარა, 15 მარტი. 1940; 30 მარტი, 1941.

¹⁶ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან.3, ს.12, ფურც. 21; ს. 80, ფურც. 15.

ოჩხამურის საბჭოთა მეურნეობა რენტაბელური იყო მას შემდეგ, როდესაც ჩაის პლანტაციები სრულმოსავლიანი გახდა. 1938 წელს მოიწიეს 1420 ტონა ჩაის მწვანე ფოთოლი, ხოლო 1939 წელს – 1718,2 ტონა. მეურნეობის ფულადი შემოსავალი ჩაის კულტურიდან 1938 წელს 4417500 მანეთიდან 1939 წელს – 6225.000, ხოლო 1940 წელს – 7565800 მანეთამდე გაიზარდა.¹⁷ ასეთი მიღწევების გამო ოჩხამურის საბჭოთა მეურნეობა დაჯილდოვებული იყო „შრომის წითელი დროშის“ ორდენით, ხოლო 1939 წელს სრულიად საკავშირო სასოფლო-სამეურნეო გამოყენის მთავარმა საგამოყენო კომიტეტმა დააჯილდოვა პირველი ხარისხის დიპლომით, 10 ათასი მანეთით და მსუბუქი ავტომობილით.¹⁸ ტუნგის კულტურის დარგში დიდ წარმატებებს მიაღწია ჯიხანჯურის საბჭოთა მეურნეობამ. 1940 წელს აქ ტუნგის ფართობმა 497 ჰექტარს მიაღწია.¹⁹

საკავშირო სააქციო საზოგადოების „ლიმმანტრესტის“ შემადგენლობაში 1933 წლის ივნისში 4 საბჭოთა მეურნეობა შედიოდა: ცეცხლაურის, გონიოს, მუხაესტატესა და კვირიკეს. მათი საერთო ფართობი 1470 ჰექტარს შეადგენდა. ამ დროისთვის მანდარინი, ლიმონი და ფორთოხალი გაშენებული იყო 220 ჰექტარზე. მათ შორის გონიოს საბჭოთა მეურნეობაში ციტრუსოვანი კულტურების ფართობი 150 ჰექტარს შეადგენდა.²⁰ ცხადია, ეს იყო ზემოაღნიშნული მეურნეობის მშენებლობის დასაწყისი. მეურნეობის მშენებლობა-განვითარება მომდევნო წლებში გაგრძელდა. 1939 წელს გონიოს საბჭოთა მეურნეობაში მოიწიეს 922 ათასი ცალი ლიმონი, 1783 ათასი ცალი მანდარინი და 542 ათასი ცალი ფორთოხალი და სხვა. მნიშვნელოვანი მიღწევების გამო სსრ კავშირის 1939 წლის სასოფლო-სამეურნეო გამოყენის მთავარმა საგამოყენო კომიტეტმა მეურნეობის კოლექტივი დააჯილდოვა მეორე ხარისხის დიპლომით, 5000 მანეთით და მატროციკლით.²¹

¹⁷ საბჭოთა აჭარა, 22 ივნისი, 1939; 15 მარტი, 1940; 30 მარტი, 1941.

¹⁸ საბჭოთა აჭარა, 2 თებერვალი, 1940.

¹⁹ საბჭოთა აჭარა, 15 მაისი, 1940.

²⁰ აცხა, პპოგ. ფ. 1, ან.3, ს. 222, ფურც. 30, 66.

²¹ საბჭოთა აჭარა, 24 მაისი, 1940.

მუხაესტატეს საბჭოთა მეურნეობაში სუპროპიკული კულტურები 1941 წლის დასაწყისში 275 ჰექტარს შეადგენდა. აქედან ციტრუსოვანთა ბაღებს 186 ჰექტარი, ხოლო ტუნგის კულტურას 89 ჰექტარი ეკავა. სუბტროპიკული კულტურები გაშენებული იყო 52 საწარმოო ნაკვეთზე. მოსავალი ყოველწლიურად მატულობდა. თუ 1934 წელს მოიწიეს 75 ათასი ცალი ციტრუსოვანთა ნაყოფი, 1940 წელს ამ მაჩვენებელმა 4 მილიონ ცალს გადააჭარბა. მუხაესტატეს საბჭოთა მეურნეობას ჰქონდა საკუთარი ელექტროსადგური, პურის საცხობი, კლუბი, რადიომიმღები, საბავშვო ბაგა, და საბავშვო ბაღი, აგებული იყო მუშა-მოსამსახურეთა ორსართულიანი საცხოვრებელი სახლები და სხვა.²²

მნიშვნელოვანი სამუშაოები ჩატარდა ცეცხლაურის საბჭოთა მეურნეობის მშენებლობისათვის. ამის შედეგად უკაცრიელი მიწები ბაღნარად იქცა. 1939 წლის ივნისის მდგომარეობით ცეცხლაურის საბჭოთა მეურნეობაში გაშენებული იყო მანდარინი 50688 ძირი, ლიმონი – 2220, ტუნგი – 11188, იაპონური ხურმა – 5587 ძირი. გარდა ამისა, მეურნეობაში გააშენეს ფეიხოია, ბამბუკი, ეკალიპტი და სხვა კულტურები.²³

ალამბრის საბჭოთა მეურნეობის მშენებლობა 1931 წლის თებერვალში დაიწყო. მის მშენებლობაში აქტიურად მონაწილეობდა ალამბრისა და კოხის სოფლების მოსახლეობა. მათი თავდადებული შრომის შედეგად მეურნეობაში 1936 წლის დასაწყისში გაშენებული იყო 10 ათასი ძირი ლიმონი, ამდენივე მანდარინი, 180 ძირი ფორთოხალი, 1080 ძირი ტუნგი და სხვა. მეურნეობის მუშა-მოსამსახურეებს გამოუყვეს საკარმიდამო მიწის ნაკვეთები, სადაც მებოსტნეობასთან ერთად ციტრუსებიც მოაშენეს. კეთილმოეწყო მეურნეობის ტერიტორია და შეიქმნა ინფრასტრუქტურა. 1936 წლისათვის ალამბრის საბჭოთა მეურნეობაში მუშაობდა ფურნე, ელექტროსადგური, საექიმო პუნქტი, კლუბი, აბანო, საბავშვო ბაგა და საბავშვო ბაღი. ციტრუსების პირველი მოსავალი 1935 წელს მოიწიეს და აქედან მოკიდებული წარმოება განუწყე-

²² საბჭოთა აჭარა, 15 თებერვალი. 1941.

²³ საბჭოთა აჭარა, 29 ივნისი, 1939.

ეტლივ იზრდებოდა.²⁴ აჭარაში ყოფნის დროს ალამბრის საბჭოთა მეურნეობა დაათვალიერა აკადემიკოსმა ა. ვაგილოვმა, რომელმაც თავისი შთაბეჭდილება ასე გადმოგვცა: „დიდი სიამოვნებითა და ინტერესით გავეცანი საუცხოო მეურნეობას-ალამბარს. სამუშაოები აქ მოწყობილი და შესრულებულია განსაკუთრებით კარგად“.²⁵

მართალია, ალამბრის საბჭოთა მეურნეობას მცირე ტერიტორია ეკავა, მაგრამ თითოეული გოჯა მიწა სანიმუშოდ იყო დამუშავებული. 1940 წლის დასაწყისში ციტრუსოვანთა ბაღებს 117 პექტარი ეკავა, რომლებიც გაშენებული იყო 38 საწარმოო ნაკვეთზე. 1939 წელს სუბტროპიკული კულტურების ნარგავთა საერთო რაოდენობა 41172 ძირს შეადგენდა. აქედან ლიმონი იყო 17926 ძირი, მანდარინი – 19870, ფორთოხალი – 1382 ძირი.²⁶ მეურნეობის მატერიალური და ფულადი შემოსავალი მნიშვნელოვნად მაშინ გაიზარდა, როდესაც სუბტროპიკული კულტურები სრულმოსავლიანი გახდა.

ახალშენის საბჭოთა მეურნეობა შეიქმნა ბათუმის შემოგარენში მოახალსენეთა ნაციონალიზაციამნილ მიწაზე. მეურნეობის დაარსების შემდეგ განახლდა ჩაის პლანტაცია და სუბტროპიკული კულტურები. მნიშვნელოვნად განვითარდა მეყვავილეობა და დეკორაციული მემცენარეობა. 1935 წელს ახალშენის საბჭოთა მეურნეობაში მიიღეს 10 მილიონი ცალი მანდარინი, ხოლო 1936 წელს – 11 მილიონ 600 ათასი ცალი. მეურნეობის საერთო ფულადი შემოსავალი 1935 წელს 1450 ათასი მანეთიდან 1936 წელს – 2150 ათას მანეთამდე გაიზარდა. ამ წლებში მეურნეობის მოგება 450 ათასიდან 1 მილიონ 100 ათას მანეთამდე გადიდდა. წლიურად სსრ კავშირის ქალაქებში აგზავნიდა 600 ათას ცალ დეკორაციულ მცენარეს, რომლის შემოსავალი 220 ათას მანეთს უდრიდა.²⁷

²⁴ საბჭოთა აჭარისტანი, 4, 10 თებერვალი, 1936.

²⁵ საბჭოთა აჭარისტანი, 10 თებერვალი, 1936.

²⁶ საბჭოთა აჭარა, 19 თებერვალი, 1940.

²⁷ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986. გვ. 207.

ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების დაჩქარებული განვითარების მიზნით საბჭოთა მეურნეობებში, მტს-ებთან ერთად, 1933 წელს შეიქმნა პოლიტიკური განყოფილებები, რომლებიც წარმოადგენდნენ პარტიის საგანგებო ორგანოებს. ისინი ექვემდებარებოდნენ საკავშირო კ(ბ) ცკ-ის სპეციალურ სამსახურს. პოლიტიკური განყოფილებების ამოცანა იყო მეთვალყურეობისა და კონტროლის განხორციელება საბჭოთა მეურნეობებში სახელმწიფო კანონებისა და ბრძანებების შესრულებაზე, ქონების დაცვაზე, გეგმებისა და ვალდებულებების რეალიზაციაზე. როგორც ჩანს, ცენტრალური ხელისუფლება უნდობლობას უცხდებდა საბჭოთა მეურნეობების დირექტორებსა და მათ მოადგილეებს. ამიტომ პოლიტიკურ განყოფილებებს ავალებდა საბოტაჟის, პარტიისა და მთავრობის მოტყუების დროულად გამოვლენას.

პოლიტიკური განყოფილების აპარატში 6 თუ 7 კაცი მუშაობდა და მასობრივ-პოლიტიკურ მუშაობასთან ერთად ეწეოდნენ სამეურნეო-ორგანიზატორულ საქმიანობას. საწარმოს ხელმძღვანელობასთან ერთად პასუხს აგებდნენ სახელმწიფო გეგმების შესრულებაზე. საბჭოთა მეურნეობების პოლიტიკური განყოფილებები, მტს-ების ანალოგიური ორგანოებისაგან განსხვავებით, შედარებით მეტ ხანს ფუნქციონირებდნენ. ისინი გაუქმდა 1940 წლის აპრილში. პოლიტიკური განყოფილებების პარალელურად, საბჭოთა მეურნეობებში შეიქმნა პარტიული, პროფკავშირული და კომკავშირული ორგანიზაციები, რომლებიც საგრძნობ ზეგავლენას ახდენდნენ მატერიალური წარმოების განვითარებაზე, ნებისთ თუ უნებლიეთ ხელს უწყობდნენ საწარმოთა კოლექტივების ორგანიზებას, შრომით მეტოქეობის განვითარებას.

საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობასთან ერთად ჩამოყალიბდა შრომითი კოლექტივები და მატერიალური წარმოების ზრდასთან ერთად მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობაც გაიზარდა. 1932 წლის პირველი სექტემბრის მდგომარეობით აჭარის საბჭოთა მეურნეობებში მუდმივი (შტატიანი) მუშა-მოსამსახურეები 1738 კაცს შეადგენდა. მათ შორის: მუშები – 1134, ხოლო მოსამსახურეები – 604 კაცს. სეზონური და დღიური მუშები 2086-ს უდრიდა. 1936 წელს საბჭოთა მეურ-

ნეობების მუშა-მოსამსახურეთა საერთო რაოდენობა 6384 კაცს შეადგენდა.²⁸ 1937 წელს, მაგალითად, აჭარის საბჭოთა მეურნეობებში შტატიანი მუშების საშუალო წლიური რაოდენობა 5344 კაცს ითვლიდა.²⁹ მათი დიდი ნაწილი დასაქმებული იყო ჩაის საბჭოთა მეურნეობებში და უმეტესობა ჩაის ფოთლის მკრეფავები იყვნენ. ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობის გარდა, მნიშვნელოვანი რაოდენობის მუშახელი მუშაობდა სალიბაურისა და ოჩხამურის საწარმოებში. შტატიანი მუშების მნიშვნელოვანი ნაწილი არაქართველი იყო, ძირითადად რუსები, უკრაინელები, ბერძნები, სომხები და სხვები. მაგალითად, 1932 წელს მუდმივ მუშა-მოსამსახურეებს შორის ქართველი იყო 587, რუსი - 706, სომეხი - 107, ბერძენი - 125 კაცი. მცირე რაოდენობით იყვნენ სხვა ეროვნების წარმომადგენლები. სეზონურ და დღიურ 2086 მუშას შორის ქართველი იყო მხოლოდ 588 კაცი. უმრავლესობას რუსები შეადგენდნენ (1267).³⁰ არაქართველების შემოსახლება და დასაქმება საბჭოთა სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკით იყო ნაკარნახევი, რაც უარყოფითად მოქმედებდა რეგიონის დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე.

საბჭოთა მეურნეობებში, როგორც სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში, ხელით შრომა გარბობდა. 1937 წელს საბჭოთა მეურნეობების საკუთრებაში იყო 12 ტრაქტორი და 80 სატვირთო ავტომობილი.³¹ მართალია, ტექნიკის ეს მანქანებელი დიდ მიღწევად არ ჩაითვლება, მაგრამ სულ არარაობას მაინც ჯობდა. მძიმე იყო მუშათა შრომითი და საყოფაცხოვრებო პირობები. 1923 წლის 15 ივლისს სსრ კავშირის შრომის სახალხო კომისარიატის აჭარის განყოფილების ხელმძღვანელი ავტონომიური რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარეს მოახსენებდა: ჩაქვისა და სალიბაურის საბჭოთა მეურნეობების მუშები მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებიან. ორი თვეა ხელფასი არ მიუღიათ, საერთო საცხოვრებელი

²⁸ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 219, ფურც. 38; ს. 321, ფურც. 3.

²⁹ საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961, გვ. 96.

³⁰ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 219, ფურც. 38.

³¹ იქვე.

ბარაკის ტიპისაა, სადაც მძეინეარებს ანტისანიტარია.³² მართალია, 30-იანი წლების მეორე ნახევარში მდგომარეობა რამდენადმე გაუმჯობესდა, მაგრამ ამ მიმართულებით არსებითი ცვლილებები არ მომხდარა.

ისევ მძიმე იყო მომუშავეთა, განსაკუთრებით მუშათა შრომის და ყოფა-ცხოვრების პირობები, მაგალითად, ონხამურის საბჭოთა მეურნეობაში, სადაც საწარმო-საფინანსო გეგმები გადაჭარბებით სრულდებოდა, მუშათა შრომის დაცვას, სამედიცინო დახმარებასა და კვებას არასაკმარისი ყურადღება ექცეოდა. 1936 წელს შრომის დაცვაზე საერთოდ არ იყო გათვალისწინებული თანხები. ქანცგამცლელი შრომის, არასაკმარისი სამედიცინო დახმარებისა და არანორმალური საყოფაცხოვრებო პირობების გამო 1936 წლის 10 თვეში (იანვრიდან ოქტომბრამდე) 38 კაცი გარდაიცვალა.³³

მდგომარეობა მომდევნო წლებშიც არ გაუმჯობესებულა. 1937 წლის 29 აგვისტოს საუწყებო გაზეთში „ბორბა ზა ჩაი“ (რუსულ ენაზე) დაიბეჭდა სტატია ონხამურის საბჭოთა მეურნეობის შესახებ, სადაც ლაპარაკია მუშათა მძიმე შრომისა და საყოფაცხოვრებო პირობების შესახებ. სტატიაში აღნიშნულია, რომ მუშებს ცუდად კვებავენ. სასადილოში მაგიდები არასაკმარისია. კერძები უხარისხოა. იშვიათია ხორცეულის კერძები, თევზები ცუდად ირეცხება, საერთო საცხოვრებელი ინვენტარით არ არის უზრუნველყოფილი, არადამაკმაყოფილებელია მუშათა მკურნალობა. მეურნეობაში საავტომობილო გზები მძიმე მდგომარეობაშია და სამუშაოები გაძნელებულიაო. მეურნეობას 26 ცხენი პქონდა, რაც არ კმაროდა და მუშები ზურგით ეზიდებოდნენ ტვირთს. ასეთი მძიმე მდგომარეობის გამო სისტემატური ხასიათი პქონდა მუშათა დენადობას. 1937 წლის 3 თვის განმავლობაში (ივნისი, ივლისი, აგვისტო) სამუშაო მიატოვა 300 კაცმა. აგვისტოში ონხამურის საბჭოთა მეურნეობას გეგმით უნდა ჰყავდეს 1665 მუშა, ფაქტიურად მუშაობს 1146 კაცი. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის ბიურომ 1937

³² აცსა, ფ.რ-2, ან.1, ს. 98, ფურც. 221.

³³ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 209, ფურც. 2, 7.

წლის 10 დეკემბერს და 1938 წლის 22 მარტს განიხილა მეურნეობაში არსებული მდგომარეობა,³⁴ მაგრამ მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება არ მომხდარა.

ადგილობრივი დაქვემდებარების საბჭოთა მეურნეობებში მუშა-მოსამსახურეთა საყოფაცხოვრებო პირობები უკიდურესად მძიმე იყო. აჭარის პროფესიული კავშირების რესპუბლიკური საბჭოს ინსპექტორმა 1937 წლის აპრილში შეისწავლა მე-4 საბჭოთა მეურნეობის (ბუქნარი) მუშა-მოსამსახურეთა საყოფაცხოვრებო პირობები და სპეციალურ მოხსენებით ბარათში აღნიშნა: და:

მეოთხე საბჭოთა მეურნეობაში, სადაც 300 კაცი ითვლება, მუშა-მოსამსახურეთა საყოფაცხოვრებო პირობები უკიდურესად მძიმეა. დირექცია არ ზრუნავს მათი საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებისათვის, მხოლოდ გემების შესრულებისათვის იბრძვის. ამასთან, მუშებს უხამსოდ ეპყრობიან. საერთო საცხოვრებელი ფანერის ქოხმახია, რომელსაც ცუდი ამინდის დროს ქარი არყევს, ფანჯრის მინას ტეხს და სახურავს აძრობს, საძინებელ ოთახებში წვიმის წყალი ჩამოდის. საერთო საცხოვრებელში გათბობა არ აქვთ. 31 კმ² მქონე ფართობზე 26 ადამიანი – მამაკაცები, ქალები და ბავშვები ერთად, ორსართულიან რკინის საწოლზე წვებიან, მაგიდები და სკამები საერთოდ არ არის. ზოგიერთ მუშას ლოგინიც კი არ აქვს. სასადილოში კერძები უხარისხოა. ჩაის დასალევად თეფშებს იყენებენ, წყლის ასადულებელი ჭურჭელიც არ გააჩნიათ. ერთი სიტყვით მეოთხე საბჭოთა მეურნეობის მუშა-მოსამსახურეთა საყოფაცხოვრებო პირობები ნამდვილ ჯოჯოხეთს წარმოადგენდა.³⁵

ამრიგად, საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობა და განვითარება, მომუშავეთა მძიმე შრომისა და არანორმალური საყოფაცხოვრებო პირობების მიუხედავად, დადებით შეფასებას იმსახურებს. დაჭაობებული და უკაცრიელი მიწების კულტივირების შედეგად მნიშვნელოვნად განვითარდა სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგები, როლებსაც სსრ კავშირის

³⁴ იქვე, პარაგ. ფ. 1, ან. 4, ს. 511, ფურც. 10-42.

³⁵ აცსა, ფ.რ-98, ან. 1, ს. 439, ფურც. 6-8.

ეკონომიკურ სივრცეში დიდი მოთხოვნილება პქონდა და მნიშვნელოვან ფულად შემოსავალსაც იძლეოდა. მნიშვნელობა აქვს იმასაც, რომ საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობასთან ერთად შეიქმნა ინფრასტრუქტურა: გაიყვანეს გზები, ააგეს ხიდები, ელექტროსადგურები, აბანოები, ადმინისტრაციული, კულტურულ-საგანმანათლებლო შენობები, გაიხსნა სკოლები, სამედიცინო დაწესებულებები, საბავშვო ბაგები და საბავშვო ბაღები, რადიოსა და ფოსტის ობიექტები და სხვა. საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობის შედეგად შეიქმნა სამუშაო ადგილები, მოსახლეობა დასაქმდა.

დაჯაობებული მიწების დაშრობის, ტყე-ბუჩქნარების გაკაფვა-ამოძირკვის შედეგად გაუმჯობესდა ადგილმდებარეობის სანიტარიულ-ჰიგიენური პირობებიც, მინიმუმამდე შემცირდა მალარია და სხვა დაავადებები. ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ სიკეთით ადგილობრივი მოსახლეობა ნაკლებად სარგებლობდა. არანორმალური შრომისა და საყოფაცხოვრებო პირობები, რაც საბჭოთა მეურნეობებში არსებობდა, მეტწილად პოლიტიკური და სამეურნეო ხელმძღვანელობის მიზეზით იყო გამოწვეული. ისინი უფრო მეტად გაბერილი გეგმების შესრულებაზე ფიქრობდნენ და ნაკლებად ზრუნავდნენ მომუშავეთათვის ნორმალური შრომისა და საყოფაცხოვრებო პირობების შექმნისათვის.

4. სოფლის მეურნეობის ძირითადი დარგები

XX ს-ის 20-იან წლების მეორე ნახევარში აჭარის სოფლის მეურნეობის ძირითად დარგებად რჩებოდა მეძინდერეობა, მეხილეობა და მეცხოველეობა. საქართველოს ახალმა ხელისუფლებამ ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის ფულადი შემოსავლის გაზრდის მიზნით კურსი აიღო სუბტროპიკულ და ტექნიკურ კულტურებზე. ხელისუფლების ოფიციალური მონაცემებით, საშუალოდ პექტარზე სიმინდის წმინდა ფულადი შემოსავალი 25-30 მანეთს უდრიდა, თამბაქოს – 118, ხოლო მანდარინის – 1000 მანეთს.¹ სსრ კავშირის ეკონომიკურ სივრცეში სუბტროპიკული კულტურების წარმოების არეალი შეზღუდულია და ამ დარგის პროდუქციაზე დიდი მოთხოვნილება იყო. ამავე დროს ჩაი და ციტრუსები მრავალწლიანი კულტურებია და მათი ზრდა-განვითარება გარკვეულ დროს მოითხოვს. ამიტომ 20-იან წლებში სუბტროპიკული და ტექნიკური კულტურების ხვედრითი წილი მოსავლიანობის მიხედვით აჭარის სოფლის მეურნეობის ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი არ ყოფილა.

XX ს-ის 30-იან წლებში ნიადაგის დამუშავების წესები, შრომის საშუალებები და წარმოების ტექნოლოგია ხალხური ტრადიციების დონეზე რჩებოდა. ძირითადი სამიწათმოქმედო იარაღები იყო ჯილდა, ხის ფარცხი, კვერი და თოხი. ერთი სიტყვით, სოფლის მეურნეობაში შუა საუკუნეების სამიწათმოქმედო-სამეურნეო იარაღები ჭარბობდა. აჭარის საბჭოების IX ყრილობის (1930 წ. მარტი) საანგარიშო მოხსენებაში ითქვა, რომ ამჟამად სოფლის მეურნეობაში სამუშაოების 60% პრიმიტიული წესით სრულდებაო. ეს მახასიათებელი მთიან აჭარაში 70%-ს აღემატებოდა.²

სამიწათმოქმედო ტექნიკის გაუმჯობესების, სამელიორაციო და საირიგაციო მშენებლობაში პირველი ნაბიჯები 30-იან წლებში გადაიდგა. მაგალითად, თუ 20-იანი წლების პი-

¹ ბსისმაკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ.. ბათუმი, 1980, გვ. 369.

² აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 840, ფურც. 27; ბსისმაკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ.. 1980, გვ. 432.

რველ ნახევარში აჭარის სოფლად აღირიცხა 146 გუთანი, 39 რკინის ფარცხი და კულტივატორი, მომდევნო წლებში ვითარება საგრძნობლად შეიცვალა. 1930 წლის დასაწყისში სოფლის მეურნეობას ემსახურებოდა 1444 გუთანი, 398 კულტივატორი, 155 რკინის ფარცხი, 132 სათესი მანქანა და 8 ტრაქტორი.³ 1932 წლის ბათუმის სატრაქტორო კოლონა მტს-ად გარდაიქმნა, რომელიც ბათუმისა და ქობულეთის რაიონების კოლმეურნეობებს ემსახურებოდა.

მნიშვნელოვანი ღონისძიება იყო საირიგაციო სისტემის მშენებლობა და ჭაობების დაშრობა, ახალი სავარგულების შემომატება. აღსანიშნავია, რომ XX ს-ის 20-იან წლებში აჭარაში 107 სარწყავი არხი გაიყვანეს, რომელთა სიგრძე 559,5 კმ-ს უდრიდა. სარწყავი ქსელის მშენებლობის მიზნით შეიქმნა 26 სამელიორაციო ამხანაგობა, რომელშიც 157 სოფელი გაერთიანდა. სარწყავი სისტემა წყალთა მეურნეობის სამმართველოს ექვემდებარებოდა. საქართველოს სახკომსაბჭოს 1931 წლის 30 სექტემბრის დადგენილებით წყლის სამეურნეო სისტემა საექსპლოატაციოდ გადაეცა კოლმეურნეობებს და წყლის გამოყენებაზე კონტროლიც გაძლიერდა. 1932 წელს სარწყავი მიწები 4000 ჰექტარს, ხოლო დაშრობილი სავარგულები 500 ჰექტარს შეადგენდა.⁴

30-იან წლებში ამ მიმართულებით მუშაობა გაძლიერდა. 1936 წელს მიმდინარეობდა 9 სარწყავი არხის მშენებლობა, რომელთა საერთო სიგრძე 51 კმ-ს აღემატებოდა. მათი მეშვეობით მოირწყებოდა 550 ჰექტარი სავარგული. შუახევის სარწყავი არხი 12 კმ, დაბაძველის – 10, გობრონეთის – 8, თხილნარის – 5, ზესოფლის – 5, მოსიაშვილების – 4 კმ-ს უდრიდა. ტიბეთას, გობრონეთის დიდუაკის (ქედის რაიონი) არხები მცირესიგრძისა იყო. 1936 წელს დაიგეგმა აჭარაში ყველაზე დიდი (25 კმ) ვაიო-ნამონასტრევის არხის მშენებლობა, რომელიც გათვალისწინებული იყო 1500 ჰექტარი სავა-

³ История коллективизации сельского хозяйства Грузинской ССР (1927-1937 гг.), документы и материалы. Тб., 1970, с. 185; ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 52.

⁴ ბსინშკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. 1980, გვ. 354, 469-471, 508.

რგულების მოსარწყავად. 1939-1941 წლებში გაიყვანეს ხულოს რაიონის ჯაბნიძეებისა და ახალდაბის სარწყავი არხები.⁵

მართალია, სოფლად ახალი სამიწათმოქმედო ტექნიკის გამოყენება, ჭაობების დაშრობა და მიწების გამოთავისუფლება, საირიგაციო ქსელის მშენებლობა მნიშვნელოვანი ღონისძიება იყო. მან რამდენადმე ხელი შეუწყო სასოფლო-სამეურნეო წარმოების აღმავლობას. მაგრამ ამ მიმართულებით გაწეული მუშაობა არ კმაროდა. გლეხობას ახალი სამიწათმოქმედო ტექნიკის შეძენის ფინანსური საშუალებების გამოძებნა უჭირდა. 30-იანი წლების ბოლოს აჭარის სოფლის მოსახლეობის უმრავლესობა სამიწათმოქმედო ტექნიკის ნაკლებობას განიცდიდა. ისევე ჯილღას, ხის ფარცხს და სხვა შუასაუკუნეების შრომის საშუალებებს იყენებდა. გლეხობას გამწევი ძალა (მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი) არასაკმარისი ჰქონდა. ამიტომ იყო, რომ 1929 წლის 9 თებერვალს აჭარის სახკომსაბჭოსა და ეკონომიკური საბჭოს გაერთიანებულმა სხდომამ მიიღო დადგენილება ავტონომიური რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ გამწევი ძალის (პირუტყვი) შეძენისა და გლეხობისათვის გადაცემის შესახებ. დადგენილებით დაევადათ ვაჭრობის სახალხო კომისარიატს და სოფლის კავშირს შეესყიდათ 250 სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი (გამწევი ძალა).⁶ მართალია საირიგაციო ქსელი საკუთარი შრომით, სახელმწიფოს დაფინანსების გარეშე გაჰყავდათ, მაგრამ გლეხობა ამ სამუშაოს ვერ აუდიოდა და მრავალ სოფელს წყალი საერთოდ არ გააჩნდა, ანდა არასაკმარისად მიეწოდებოდა.

ასეთ პირობებში გლეხი დაძაბულად შრომობდა, ჭირნახულის ძნელად იღებდა. კოლექტივიზაციის განხორციელების შემდეგ მემინდვრეობა ისევ ძირითად დარგად რჩებოდა. მისი ფართობის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის მე-5 ცხრილი (კექრობით).⁷

⁵ ბსმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ.. ბათუმი, 1980, გვ. 201-205, აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1301, ფურც. 5.

⁶ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 777, ფურც. 3.

⁷ ცხრილი შედგენილია: აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1227, ფურც. 2.

წლები	ნაოესი კულტურები	მათ შორის		
		სიღინდი	კარტოფილი	ბოსტნეული
1928	14880	13900	150	300
1932	23011	18672	664	1218
1939	18622	14642	1398	759

მემინდერეობიდან (ნათესი კულტურები) სიმინდზე მოდი-
ოდა: 1928 წელს - 93,4%, 1932 წელს - 81%, 1939 წელს -
78,6%. სიმინდის კულტურის ფართობის შემცირება მიზანდა-
სახულად ხორციელდებოდა. აჭარის საბჭოების X ყრილო-
ბის გადაწყვეტილებით სიმინდის კულტურის შემცირების
ბაზაზე განვითარდებოდა სუბტროპიკული და ტექნიკური
კულტურები.⁸ ეს მართლაც ასე მოხდა. 1940 წელს სიმინდის
კულტურების ფართობი 13,7 ათას ჰექტრამდე შემცირდა.⁹

არასტაბილური იყო მარცვლეულის მოსავალი. გვალვები,
რაც ხშირი იყო მთიან აჭარაში, დიდ ზიანს აყენებდა ამ
კულტურას. 1928 წელს მოიწიეს - 4780 ტონა. 1928 წელს სი-
მინდის მოსავლის შემცირება განპირობებული იყო არახელ-
საყრელი კლიმატური პირობებით. კერძოდ, მთიან აჭარაში
გვალეებმა მოსპეს სიმინდის ნათესების მნიშვნელოვანი ნაწი-
ლი. 20-იან წლებში შედარებით მაღალი მოსავალი მოიწიეს
1926 წელს, მაგრამ იგი მოსახლეობის გამოსაკვებად არ კმა-
როდა. ერთ სულზე წლიურად მოდიოდა 3,6 ფუთი სიმინდი,
სოფლის თითო კომლზე - 5,8 ფუთი.¹⁰ მართალია, XX ს-ის
30-იან წლებში სიმინდის წარმოებაში შრომის ნაყოფიერება
ამაღლდა. მაგალითად, 1922 წელს საშუალო საჰექტარო მო-
სავალი 8,6 ცენტნერიდან 1937 წელს 12,5, 1939 წ. - 11,2 ცენ-
ტნერამდე გაიზარდა. მაგრამ სიმინდის საერთო წლიური მო-
სავალი მერყეობდა 16,4 ათასი ტონიდან 23,3 ათას ტონამდე.¹¹

⁸ ბსისმაკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუ-
მი, 1980, გვ. 438.

⁹ საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961,
გვ. 49.

¹⁰ ო. თუერმანიძე, საადგილმამულო ურთიერთობანი და აგრარული მოპ-
რაობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (1878-1928 წწ.). ბათუმი, 2009,
გვ. 374.

¹¹ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1227, ფურც. 3.

განსახილველ ხანაში მემინდერეობაში გარკვეული ადგილი ეკავა კარტოფილის, ბოსტნეულსა და ბაღჩეულ კულტურებს. მართალია, კარტოფილის ფართობი 9,3-ჯერ გაიზარდა, მაგრამ რესურსი გაცილებით მეტი იყო. იგი გამოუყენებელი დარჩა. 1929 წელს 340 ჰექტარზე მოიწიეს 100 ათასი ფუთი კარტოფილი. კოლექტივიზაციის განხორციელების შემდეგ კარტოფილის კულტურამ ძირითადად საკოლმეურნეო სექტორში გადაინაცვლა. 1933 წელს კოლმეურნეობებში კარტოფილის მოსავალმა 62350 ფუთი (997,6 ტონა), ხოლო 1939 წელს – 46602 ფუთი (776,7 ტონა) შეადგინა. მოსავლის დიდი ნაწილი – 90-95% ხულოს რაიონზე მოდიოდა.

ბოსტნეულის ფართობი და მოსავალი ასევე ცვალებადი იყო. 20-იან წლებში ბათუმის მოსახლეობას ბოსტნეულით კერძო მეურნეები ამარაგებდნენ. 30-იან წლებში მოსახლეობის ბოსტნეულით მომარაგებაში გაიზარდა კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ხვედრი წილი. 1929 წელს 600 ჰექტარზე 7000 ტონა ბოსტნეული მოიწიეს.

ტექნიკური კულტურებიდან თამბაქოს მიექცა ყურადღება, რადგან იგი მნიშვნელოვან ფულად შემოსავალს იძლეოდა. მაგრამ 20-იან წლებში ვერ განვითარდა, რადგან მისი წარმოება მოითხოვდა კოლექტიურ შრომას. მაგალითად, 1928 წელს თამბაქოს პლანტაციების ფართობს 150 ჰექტარი, 1932 წელს – 675 ეკავა, ხოლო 1939 წელს 808 ჰექტარი შეადგინა. კოლექტივიზაციის შედეგად თამბაქოს წარმოება საკოლმეურნეო სექტორში გადაინაცვლა, რადგან საუკეთესო სავარგულები კოლმეურნეობების საკუთრება გახდა. ფაქტობრივად კოლმეურნეობები თამბაქოს წარმოების მონოპოლიური მესაკუთრენი იყვნენ.

თამბაქოს მოსავალი დამოკიდებული იყო პლანტაციის ფართობზე, მის ნაყოფიერებასა და კლიმატურ პირობებზე, შრომის ორგანიზაციასა და გასაღების ბაზარზე. XX ს-ის 20-30-იან წლებში სისტემატურად არასტაბილურ მოსავალს იღებდნენ. მაგალითად, 1923 წელს მოიწიეს 42 ტონა თამბაქოს ნედლეული, 1924 წელს – 34 ტონა, 1926 წელს – 200

ტონა, 1928 წელს - 125 ტონა. ამ უკანასკნელ წელს მისი შემცირება ჭირვეულ ამინდს უკავშირდება.¹²

30-იან წლებში თამბაქოს კულტურის მოსავალი შესამჩნევად გაიზარდა. 1933 წელს დაამზადეს 448 ტონა თამბაქოს ნედლეული, 1937 წელს - 560,5, 1938 წელს - 615,9, ხოლო 1939 წელს - 533,1 ტონა. მართალია, თამბაქოს კულტურას აჭარის სამ რაიონში მისდევდნენ (ხულო, ქედა, ბათუმი), მაგრამ წამყვანი იყო ხულოს რაიონი. ამ რაიონზე მოდიოდა აჭარაში წარმოებული თამბაქოს ნედლეულის თითქმის ნახევარი.¹³ თამბაქოს ნაწარმის გაყიდვა აგრარულ ბაზარზე აკრძალული იყო. გლეხები ფარულად მაინც ყიდდნენ, რადგან სახელმწიფო მინიმალურ საფასურსაც არ იძლეოდა შესყიდვისას. აჭარის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს უფროსის მოხსენებით ბარათში წერია: ხულოს, ქედისა და ბათუმის რაიონებში გლეხები დემონსტრაციულად უარს აცხადებენ თამბაქოს ჩაბარებაზე. ამ რაიონებში თამბაქოს დამზადება ჩაშლის წინაშე დგასო.¹⁴ მართლაც, აღნიშნულ რაიონებში 1933 წელს თამბაქოს დამზადების გეგმა 47,9%-ით შესრულდა. მათ შორის ხულოს რაიონში შესრულდა 47%, ქედისა - 44,2%, ხოლო ბათუმის რაიონში - 79,1%-ით.¹⁵

საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოები ძალდატანებით ცდილობდნენ თამბაქოს გაშენებასა და ნედლეულის დამზადებას. თამბაქოს დაბალი სახელმწიფო შესასყიდი ფასებისა და ეკონომიური სტიმულირების არარსებობის გამო, გლეხისათვის ხელსაყრელი არ იყო მეთამბაქოების განვითარება. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი ა. გეურქოვი და ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს უფროსი კ. საჯავია 1933 წლის 28 თებერვალს ლ. ბერიას მოახსენებდნენ: სამი დღეა ხულოში ვართ თამბაქოს დამზადების თაობაზე.

¹² ო. თურმანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 373; ბსისმა, დოკუმენტებისა და მალელების კრებული 1926-1932 წწ., ბათუმი, 1980, გვ.333.

¹³ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1227, ფურც. 22, 62-65.

¹⁴ აცსა, პპოგ. ფ.1, ან. 3, ს. 163, ფურც. 95-102; ს. 210, ფურც. 5.

¹⁵ იქვე, ს. 221, ფურც. 65.

ჩხრეკის შედეგად სხალთის, შუახევისა და ჭვანის სასოფლო საბჭოებში გამოვავლინეთ 2-დან 10 კგ-მდე გადამალული თამბაქოს ნედლეული. ამის გამო სასამართლო პასუხისგებაში მიცემულია 30 კოლმეურნე და 37 ერთპიროვნული გლეხი.¹⁶ ანალოგიური მდგომარეობა იყო ქედისა და ბათუმის რაიონებში. კ. საჯაია 1933 წლის 14 თებერვლის მოხსენებაში წერდა, რომ ხულოს, ქედისა და ბათუმის რაიონებში გლეხები დემონსტრაციულად უარს ამბობენ თამბაქოს ჩაბარებაზე. ქობულეთისა და ბათუმის რაიონებში ასევე უარს აცხადებდნენ ციტრუსების დამზადებაზე.¹⁷

გლეხები საერთოდ უარს აცხადებდნენ თამბაქოს დარგვაზე. 1933 წელს ხულოს რაიონის 57 მეთამბაქოე კოლმეურნეობიდან მცირე ნაწილმა დარგო თამბაქო. 300 ერთპიროვნული გლეხიდან მხოლოდ 37-მა დარგო. ხულოს რაიონის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს განყოფილების უფროსი თვალაუაძე რაიკომის მდივანს ახობაძეს და რაიონული საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარეს ბეჟანიძეს მოახსენებდა: კოლმეურნეები და ინდივიდუალური მეურნეები არ ასრულებენ სახელმწიფოს წინაშე დადებულ კონტრაქტს თამბაქოს დარგვის თაობაზე. ჭვანის ხეობის გლეხებს განზრახული აქვთ გავიდნენ კოლმეურნეობიდან და თამბაქოსათვის შერჩეულ მიწის ნაკვეთებზე კარტოფილი დარგეს.¹⁸ მართალია, ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას კურსი აღებული პქონდა მეთამბაქოების განვითარებით გაეზარდა მოსახლეობის ფულადი შემოსავალი, მაგრამ სახელმწიფო შესყიდვის დაბალი ფასები ამის შესაძლებლობას არ იძლეოდა. ამასთან, თამბაქოს კულტურა შრომატევადია და მისთვის დამახასიათებელია ანტისანიტარიული პროცესები. ამიტომ გლეხი, არსებულ პირობებში. მეთამბაქეობას ამჯობინებდა მარცვლეულ კულტურას, მებოსტნეობასა და კარტოფილს.

¹⁶ აცსა, პპოგ, ფ. 1, ან. 3, ს. 163, ფურც. 85.

¹⁷ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 3, ს. 210, ფურც. 4-5.

¹⁸ აცსა, პპოგ, ფ.1, ან. 3, ს. 163, ფურც. 86-87, 912.

სუბტროპიკული კულტურებიდან მნიშვნელოვნად განვითარდა ჩაი, ციტრუსები და ტუნგი. 20-30-იან წლებში აჭარა იყო ამ კულტურების მთლიანად საქართველოში გავრცელების ბაზა. ჩაის თესლი და ციტრუსების ნერგები საქართველოს დანარჩენ რეგიონებში აჭარიდან გაჰქონდათ. 20-იან წლებში აღადგინეს ხეხილის, კერძოდ, ციტრუსოვანი კულტურების ძველი სანერგეები და მოაწყვეს ახალი. 1922 წელს აღადგინეს ახალშენის ხეხილის სანერგე, რომელიც გასაბჭოებაამდე ბათუმის სოფლის მეურნეობის საზოგადოებას ეკუთვნოდა. 1924 წელს ხეხილის სანერგე მოაწყვეს ბათუმის შემოგარენში ომერ-ალა მემედ ზადეს ყოფილ მამულში. 1926 წელს სანერგეში ითვლებოდა 15 ათასი ნერგი, რომლის ღირებულება 10 ათას მანეთად შეფასდა. ხეხილის სანერგეები კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებშიც მოაწყვეს.¹⁹ 1937 წელს აჭარაში მიიღეს 990 ათასი ნერგი, 1938 წელს – 1,6 მილიონი, ხოლო 1939 წელს – 4 მილიონი ცალი ნერგი.²⁰

ჩაის კულტურის განვითარებისათვის სსრ კავშირის უმაღლესი ხელისუფლებაც დაინტერესდა. სსრ კავშირის სახკომსაბჭოს 1932 წლის 3 იელისის დადგენილებით „ჩაის მეურნეობის შემდგომი განვითარების ამოცანების შესახებ“ დაიგეგმა შავი ზღვის სანაპიროზე ახალი მეურნეობების მოწყობა. საქართველოში დაიწყო სოფლის მოსახლეობის მობილიზება. ისინი ანაზღაურების გარეშე ასრულებდნენ ყველაზე მძიმე სამუშაოებს. ამის შედეგად აჭარაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა ჩაის ფართობი. 1928-1932 წლებში ჩაის კულტურის ფართობი 1763 ჰექტრიდან 5046 ჰექტრამდე (2,9-ჯერ) გაიზარდა. 1939 წელს 5391 ჰექტარს მიაღწია, რაც 1928 წლის მანქენებელს 3-ჯერ და მეტად აღემატებოდა. 1928-1939 წლებში ჩაის ფოთლის მოსავალი 952 ტონიდან 10635,4 ტონამდე, ე.ი. თითქმის 11,2-ჯერ გადიდდა.²¹

¹⁹ ო. თურმანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 371.

²⁰ ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 92.

²¹ აცსა, ფ.-2, ან. 1, ს. 1227, ფურც. 25; ო. თურმანიძე, სააღგვიგამულო ურთიერთობანი და აგრარული მოძრაობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (1878-1928 წწ.). ბათუმი, 2009, გვ. 372.

აგრონომიური რესპუბლიკის ორი რაიონიდან, სადაც ჩაის კულტურა იყო გაშენებული, თანდათანობით დაწინაურდა ქობულეთის რაიონი. 1921 წელს ქობულეთის რაიონზე მოდიოდა აჭარის ჩაის პლანტაციების ფართობის 54,2%, 1931 წელს – 62,7%, 1940 წელს – 70,4%. კიდევ უფრო დიდი სხვაობა იყო მოსავლის მიხედვით. მაგალითად, 1921 წელს ქობულეთის რაიონზე მოდიოდა ჩაის ფოთლის მოსავლის 70,4%, ხოლო 1940 წელს – 81,9%.²²

XX ს-ის 20-იან წლებში მეჩაიეობას ძირითადად საბჭოთა მეურნეობები მისდევდნენ. მაგალითად, ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობაზე მოდიოდა ჩაის კულტურის საერთო ფართობის ნახევარზე მეტი და მოსავლის 59,2-77,9%.²³ მთლიანი კოლექტივიზაციის განხორციელების შედეგად საკოლმეურნეო სექტორის ხვედრითი წილი 1928 წელს 200 ჰექტრიდან 1939 წელს 3455 ჰექტრამდე გაიზარდა.²⁴ მაგრამ მათი უმეტესობა ახალგაზრდა ბუნჩები იყო და მოსავალს არ იძლეოდა. ერთი სიტყვით, ჩაის კულტურის მოსავლის დიდი ნაწილი კვლავ საბჭოთა მეურნეობებზე მოდიოდა, ძირითადად ჩაქვის, ოჩხაშურისა და სალიბაურის.

საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში აჭარა მთლიანად საქართველოში, მეჩაიეობასთან ერთად, მეციტრუსეობის გაერცელების საყრდენი ბაზა გახდა. მისი განვითარება დაჩქარდა საკ. კ (ბ) ცკ-ისა და სსრ კავშირის საბკომსაბჭოს 1935 წლის 5 ნოემბრის დადგენილების „საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროზე ციტრუსოვან კულტურათა ფართობის გადიდების ხუთწლიანი გეგმის (1936–1940) შესახებ“ მიღების შემდეგ. საქართველოში ციტრუსები უნდა გაშენებულიყო 20 ათას ჰექტარზე. მაქსიმალურად უნდა გამოეყენებინათ საკარმიდამო მიწის ნაკვეთები. საქართველოს კ (ბ) ცკ-ის და რესპუბლიკის საბკომსაბჭოს 1935 წლის 16 ნოემბრის დადგენილებით აჭარაში 1936-1940 წლებში დაიგეგმა 4422 ჰექტარი ციტრუსოვანი კულტურების გაშენება. ამ გეგ-

²² იქვე პროცენტი გამოთვლილია ავტორის მიერ.

²³ ო. თურმანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 373.

²⁴ აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1227, ფურც. 2-3.

მის შესრულების შედეგად გაიზარდა ციტრუსოვანი კულტურების ფართობი და შეიცვალა თანაფარდობა მეურნეობათა კატეგორიებს შორის (იხ. ცხრილი 6, ფართობი - ჰექტრობით).²⁵

ცხრილი 6

წლები	ყველა კატეგორიის მეურნეობები	მათ შორის			დანარჩენი სახელმწიფო მეურნეობები და დაწესებულებები
		საბჭოთა მეურნეობები	კოლმეურნეობები	კერძო მეურნეობები	
1923	451	198	20	209	26
1928	629	199	45	351	34
1930	1096	253	78	715	50
1935	1850	529	144	1085	94
1937	2251	734	208	1178	131
1940	7768	1184	3746	2696	142

მე-6 ცხრილიდან ჩანს, რომ შესასწავლ ხანაში ციტრუსოვანი კულტურების საერთო ფართობი 17,2-ჯერ გაიზარდა. საბჭოთა მეურნეობებში - 6-ჯერ, კოლმეურნეობებში - 187,3-ჯერ, კერძო მეურნეობებში - 12,9-ჯერ. ზრდის ტემპი მაღალი იყო 30-იან წლებში. ამ წლების პირველ ნახევარში ციტრუსების ფართობი გაიზარდა 1,7-ჯერ, ხოლო მეორე ნახევარში - 4,2-ჯერ. ერთი სიტყვით, გადაჭარბებით შესრულდა ციტრუსოვანი კულტურების გაშენების ხუთწლიანი გეგმა. ამ საქმეში დიდი წვლილი შეიტანა სოფლის მოსახლეობამ - გლეხობამ და საბჭოთა მეურნეობების მუშებმა. საკარმიდამო ნაკვეთებზე ციტრუსების მასობრივად გაშენების შედეგად გლეხობას პერსპექტივაში შემოსავლის ახალი წყარო გაუჩნდა. 1940 წ. ციტრუსების საერთო ფართობის 15,2% მოდიოდა საბჭოთა მეურნეობებზე, 48,2% - კოლმეურნეობებზე, 34,8% - კერძო მეურნეობებზე, ხოლო 1,8% - დანარჩენ სახელმწიფო მეურნეობებსა და დაწესებულებებზე.

აჭარაში ციტრუსების გაშენების გეოგრაფია ბათუმისა და ქობულეთის რაიონების ზღვისპირა ტერიტორიას მოიცავდა. 1932 წელს ქობულეთის რაიონში ციტრუსებს ეკავა 710 ჰექტარი (55,1%), 1937 წ. - 1231 (54,7%), ხოლო 1940 წ. - 4458

²⁵ საბჭოთა აჭარის 60 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1981, გვ. 75; ბჰმსრდა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1933-1941 წწ. ბათუმი, 1986, გვ. 231.

პექტარი (57,3%). მანდარინი უფრო კარგად შეეგუა აქაურ კლიმატურ პირობებს, ვიდრე ლიმონი და ფორთოხალი. 1932 წ. მანდარინის ფართობი უდრიდა 1205 პექტარს, ლიმონის – 25, ხოლო ფორთოხლის – 58 პექტარს. ციტრუსების გაშენების ხუთწლიანი გეგმის შესრულების შედეგად თანაფარდობა შეიცვალა. 1940 წელს მანდარინს ეკავა 3971 პექტარი, ლიმონს – 3236, ფორთოხალს – 559 პექტარი.²⁶ მაგრამ ლიმონის კულტურა ვერ ეგუებოდა სუსხიან ამინდს და დიდი ნაწილი იღუპებოდა.

ციტრუსების მოსავალი არასტაბილურობით გამოირჩეოდა. მაგალითად, 1923 წელს მოიწიეს 300 ათასი ცალი ციტრუსოვანთა ნაყოფი (მანდარინი), 1926 წელს – 15 მილიონი, ხოლო 1927 წელს – 7 მილიონი ცალი.²⁷ 1930 წელს მოკრიფეს 36 მილიონი, 1935 წელს – 165 მილიონი, 1937 წელს – 222 მილიონი, ხოლო 1940 წელს – 316 მილიონი ცალი, ანუ 16388 ტონა. მოსავლის 90% მანდარინის კულტურაზე მოდიოდა.²⁸

ტუნგის ნედლეულის ძირითადი მწარმოებელი იყო ჯიხანჯურისა და კოხის სპეციალიზებული საბჭოთა მეურნეობები. 1932 წელს მისი ფართობი 54,7 პექტარს შეადგენდა. მომდევნო წლებში ტუნგის მცენარე საბჭოთა მეურნეობებსა და კოლმეურნეობებში გააშენეს. 1937 წელს ტუნგის ფართობმა 2607 პექტარი შეადგინა. მათ შორის: საბჭოთა მეურნეობებში – 907, ხოლო კოლმეურნეობებში – 1636 პექტარი. 1939 წელს ტუნგის ფართობი 3039 პექტრამდე გაიზარდა. კოლმეურნეობებს ეკუთვნოდათ 1897 პექტარი, საბჭოთა მეურნეობებს – 1045 პექტარი. ასეთი დიდი ყურადღება იმით იყო განპირობებული, რომ ტურგის ნაყოფისაგან ძვირფას ზეთს ამზადებენ, რომელსაც იყენებენ გემთმშენებლობასა და სხვა დარგებში. ტუნგის პირველი მოსავალი 23 ტონის ოდენობით 1937 წელს მიიღეს. 1939 წელს მოიწიეს 1231 ტონა

²⁶ საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961, გვ. 57, 58.

²⁷ ო. თურმანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 371–372.

²⁸ ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 92; ო. თურმანიძე, აჭარის ასსრ ეკონომიკური განვითარების აქტუალური პრობლემები. ბათუმი, 1982, გვ. 69–70.

ნაყოფი. მომდევნო წელს ტუნგის მოსავალი საგრძნობლად გაიზარდა.²⁹ ქობულეთის რაიონის სოფელ ოჩხამურში ტუნგის ზეთსახდელი ქარხანაც ააგეს. შეიქმნა ახალი სამუშაო ადგილები.

სოფლის მეურნეობის, პირველ რიგში, ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების განვითარებაში საგრძნობი როლი შეასრულა შრომითმა მეტოქეობამ, რომელიც ცნობილი იყო „სოციალისტური შეჯიბრების“ სახელწოდებით. აჭარაში XX საუკუნის 30-იან წლებში გავრცელდა შრომითი მეტოქეობის ისეთი ფორმები, როგორიცაა დამკერელობა და სტახანოვეური მოძრაობა. იგი რუსეთში ჩაისახა, მაგრამ საკავშირო ხელისუფლების დაეალებით გავრცელდა სსრ კავშირის ყველა რეგიონში.

დამკერელობა, როგორც შრომითი მეტოქეობის ფორმა, ცენტრალური ხელისუფლების დაკვეთით პირველ ხუთწლედში წარმოიშვა, ხოლო სტახანოვეური მოძრაობა – მეორე ხუთწლედში. 1933 წლის მარტში მოსკოვში ჩატარდა დამკერელთა საკავშირო ყრილობა, რომელშიც მონაწილეობდა აჭარის დელეგატი იუსუფ ჯიჯაყაძე. იმავე წლის მარტში ხულოში ჩატარდა დამკერელ კოლმეურნეთა პირველი რაიონული შეკრება, რომელსაც ესწრებოდნენ ქობულეთის, ბათუმისა და ქედის რაიონების დელეგაციები, ავტონომიური რესპუბლიკის მიწათმოქმედების სახალხო კომისრის ი. ქათამაძის მეთაურობით. შეკრებაზე ლაპარაკი იყო გლეხური მეურნეობის კოლექტივიზაციის, შრომის ორგანიზაციისა და დისციპლინის განმტკიცების, „უცხო ელემენტებისაგან“ კოლმეურნეობების გაწმენდის შესახებ და სხვა საკითხებზე.³⁰

დამკერელობა და სტახანოვეური მოძრაობა აჭარაში, პირველ რიგში, განვითარდა საბჭოთა მეურნეობებში, რადგან შრომის ორგანიზაცია და შრომის ანაზღაურება, მატერიალური და საყოფაცხოვრებო პირობები შედარებით უკეთესი იყო, ვიდრე კოლმეურნეობებში. აჭარაში პირველი სტახანო-

²⁹ აცხა, ფ.რ-2, ან. 1, ხ. 1227, ფურც. 2; ო. თურმანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 72; ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 94.

³⁰ საბჭოთა აჭარა, 20 მარტი, 1933.

ველები იყვნენ მ. ფუნდუკიდი (პირველი საბჭოთა მეურნეობა), ს. ფოკიადი, ნ. კოლესნიჩენკო, დ. გრიგორიადი, ფ. დოლიძე (ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობა) და სხვები. 1935 წლის ცნობით, მ. ფუნდუკიდი დღიურად 4-5-ჯერ მეტ ჩაის ფოთოლს კრეფდა, ვიდრე გეგმა ითვალისწინებდა. შრომაში სამაგალითო წარმატებების გამო იგი 1938 წელს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს დეპუტატად აირჩიეს.

შრომითი მეტოქეობის განვითარების მიზნით აჭარაში სისტემატურად ტარდებოდა სოფლის მეურნეობის მოწინავე მუშაკების შეკრებები და თათბირები, რომლებზეც აჯამებდნენ მიღწევებს და იღებდნენ ახალ ვალდებულებებს. 1935 წლის 3 ნოემბერს ბათუმში ჩატარდა საბჭოთა მეურნეობების სტახანოველთა პირველი შეკრება. მისმა მონაწილეებმა მოწოდებით მიმართეს საბჭოთა მეურნეობების ყველა მუშაკს სტახანოვეური მოძრაობის გაშლის შესახებ. ანალოგიური მოწოდებით გამოვიდა 1937 წლის თებერვალში ახალშენის ციტრუსების საბჭოთა მეურნეობა.³¹

პოლიტიკური და ეკონომიკური წნეხის მიუხედავად, რაც გამოიხატა მასობრივი რეპრესიებითა და გლეხური მეურნეობის ძალდატანებითი კოლექტივიზაციით, სოფლის მოსახლეობა პატიოსნად შრომობდა. 1938-1940 წლებში აჭარაში შრომითი მეტოქეობის რიგები გაიზარდა, რაც დაკავშირებული იყო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენებში მონაწილეობის უფლების მოსაპოვებლად დაწყებულ მოძრაობასთან. კოლმეურნეობების წევრებს შორის „დამკერელი“ და „სტახანოველი“ მცირე რაოდენობით იყო, მაგრამ საბჭოთა მეურნეობებში ამ მოძრაობამ ფართო ხასიათი შეიძინა. მაგალითად, 1933 წელს ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობის 569 მუშა ჩაბმული იყო დამკერელურ მოძრაობაში. 1939 წელს 381 მუშა ჩაის კრეფის ოსტატი იყო და დღიურ ნორმებს დიდი გადაჭარბებით ასრულებდა. ოჩხამურის საბჭოთა მეურნეობაში 1940 წელს „დამკერელი“ და „სტახანოველი“ იყო 602 მუშაკი. მათგან გამორჩეული იყვნენ ჩაის ფოთლის კრეფის ოსტატები ა. კო-

³¹ იქვე. გვ. 196-198, 206-210.

ვალლოვა, პ. ვალიევა, კ. ლომოვა, ტ. პლახოტნიკოვა და სხვები.³² სისტემატურად მაღალ მოსავალს იღებდა ჩაქვის საბჭოთა მეურნეობის ნოვატორი მეჩაიე ტ. ცინცაძე, რომელიც, შრომაში მიღწევების გამო, „შრომის წითელი დროშის“ ორდენით დააჯილდოვეს. სალიბაურის, მახინჯაურის, ციხისძირისა და ალაშბრის საბჭოთა მეურნეობებში შრომაში მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს თ. კომაძიძემ, შ. ეასაძემ, ე. რეუქმა, მ. კიკვაძემ, ი. ვაჩეიშვილმა და სხვებმა. მათ თავდადებული შრომით სრულიად საკავშირო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენებში მონაწილეობის უფლება მოიპოვეს და ჯილდოებიც მიიღეს.

შრომით მეტოქეობაში ჩაბმული სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებიდან მნიშვნელოვანი მიღწევები პქონდათ დაგვის, აჭყვის, ბუენარის, ბობოყვათის, ხუცუბნის, ხელვანაურის, ორთაბათუმის და სხვა კოლმეურნეობებს. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა მიღწევების პოპულარიზაცია მოხდა სრულიად საკავშირო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენებზე, რომლებიც გაიხსნა 1939-1940 წლების აგვისტოში. 1939 წლის გამოფენაში აჭარიდან მონაწილეობდა სოფლის მეურნეობის 403 მუშაკი და წარმოება. მათ შორის 17 კოლმეურნეობა და საბჭოთა მეურნეობა დაჯილდოვდა პირველი და მეორე ხარისხის დიპლომით, ფულადი პრემიით, ავტომობილითა და მოტოციკლით.³³ 1940 წლის სრულიად საკავშირო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენაზე აჭარიდან მონაწილეობდა 15 საბჭოთა მეურნეობა, 19 კოლმეურნეობა და 781 მოწინავე ადამიანი. მთავარმა საგამოფენო კომიტეტმა მრავალი მათგანი დააჯილდოვა დიპლომებით, ფულით, ოქროსა და ვერცხლის მედლებით, ავტომობილითა და მოტოციკლით.³⁴

მნიშვნელოვანი შრომითი მიღწევები პქონდათ ხ. კაკაბაძეს, ა. შავაძეს, ა. გოგიტიძეს, ე. გოგიტიძეს, უ. მახაჭაძეს, მ. დემეტრაძეს, ბ. ბერიძეს, ს. ბასილაძეს, ზ. წითლიძეს და სხვებს. კონკრეტულად, ქობულეთის რაიონის ზედა ულიან-

³² საბჭოთა აჭარა, 26 მარტი, 1933; 29 ივნისი, 1939; 30 მარტი, 1941.

³³ საბჭოთა აჭარა, 5 იანვარი, 1940.

³⁴ საბჭოთა აჭარა, 20 ოქტომბერი, 1940.

ოკის (ბუქნარი) კოლმეურნეობის წევრმა, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს დეპუტატმა ხ. კაკაბაძემ 1940 წელს 10 ტონა ჩაის მწვანე ფოთოლი მოკრიფა და საპექტარო მოსავლიანობა 6440 კგ-მდე აიყვანა. ხულოს რაიონის დიდაჭარის კოლმეურნემ ა. შავაძემ პექტარზე გაანგარიშებით მოიწია 20,8 ცენტნერი თამბაქოს ფოთოლი, გეგმით გათვალისწინებული 15,7 ცენტრენის ნაცვლად, ხოლო მ. დემეტრაძემ – 18 ცენტნერი. სამაგალითო შრომისათვის უ. მახაჭაძე, ს. ბასილაძე, ზ. წითლიძე, ბ. ბერიძე, ხ. ბოლქვაძე აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს დეპუტატები გახდნენ.³⁵

მეხილეობა საქართველოს, კერძოდ, აჭარის სოფლის მეურნეობის ტრადიციული დარგია, მაგრამ მან ვერ შეიძინა სამრეწველო მნიშვნელობა. ხეხილს გაფანტული წესით აშენებდნენ და დაბალი სასაქონლო მნიშვნელობა ჰქონდა. 1929 წელს ხეხილს 900 პექტარი ეკავა, ხოლო მოსავალი 4580 ტონას შეადგენდა. 1935 წელს ხეხილის ფართობი 3131 პექტარს, 1937 წელს – 3731 პექტარს უდრიდა.³⁶ XX ს-ის 20-იან წლებში იყო ცდები დაფნის, ბამბუკის, რამის, კანაფის, ლუფის, გერანის, მეყვავილეობისა და სხვა კულტურების განვითარებისათვის. მაგრამ ამ წამოწყებებს მნიშვნელოვანი შედეგი არ მოჰყოლია. ასევე საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში მხოლოდ ჩანასახის მდგომარეობაში იყო მევენახეობა. კოლმეურნეობებში დაბლარი ვენახი 30-იანი წლების მეორე ნახევარში გააშენეს. 1940 წ. მისი ფართობი 226 პექტარს, ხოლო მოსავალი – 117 ტონას შეადგენდა.³⁷

მეაბრეშუმეობისადმი მოსახლეობის დაინტერესება და ხელისუფლების ყურადღება გამახვილდა XX ს-ის 20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან. თავდაპირველად ეს დარგი ვითარდება ქობულეთის რაიონში. მოგვიანებით მეაბრეშუმეობა გავრცელდა ბათუმისა და ქედის რაიონებში. 1924-25 სამე-

³⁵ საბჭოთა აჭარა, 30 იანვარი, 20 ოქტომბერი, 1940; 27 მარტი, 1941.

³⁶ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 397-398.

³⁷ საბჭოთა აჭარის 60 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1981, გვ. 73.

ურნეო წელს მხოლოდ 60 კგ აბრეშუმის პარკი მიიღეს. 1926-1928 წლებში ხელისუფლებამ მოსახლეობას დაურიგა 1340 კგ აბრეშუმის ჭიის თესლი და 11500 ძირი თუთიის ნერგი. უკვე 1928 წ. მიიღეს 10438 კგ აბრეშუმის პარკი, ხოლო 1930 წ. - 15263 კგ.³⁸

მეაბრეშუმეობა დანქარებული ტემპით ვითარდება 1930 წლიდან, როდესაც შეიქმნა სპეციალური ტრესტი „საქაბრეშუმი“. იმავე წელს ქობულეთის რაიონში დაარსდა მეაბრეშუმეობის სპეციალიზებული მეურნეობა 80 ჰექტარი ფართობით. მოგვიანებით მისი ფართობი 150 ჰექტრამდე გაიზარდა.³⁹ ეს იყო საცდელ-საჩვენებელი მეურნეობა, რომლის დანიშნულებას წარმოადგენდა თუთიის ნერგების გამოყვანა, აბრეშუმის ჭიის თესლის მიღება და მოსახლეობისათვის გადაცემა. 1930 წ. თუთიის პლანტაციების ფართობი 250 ჰექტრამდე გაიზარდა. ამ წელს მოსახლეობას დაურიგეს 100 ათასი ძირი თუთიის ნერგი. 1941 წელს აჭარაში 90,2 ათასი ძირი თუთიის ნარგავი ითვლებოდა. მათ შორის ბათუმის რაიონში - 21,9 ათასი, ქობულეთის - 45,5 ათასი, ქედის - 12,7 ათასი, ხოლო ხულოს რაიონში - 5,1 ათასი.⁴⁰ ცხადია, წარმოებაც გაიზარდა. 1934 წელს აბრეშუმის პარკის დამამზადებელი პუნქტები გაიხსნა ბათუმში, ქობულეთსა და სოფელ ლელვაში. 1935 წელს დაამზადეს 18160 კგ აბრეშუმის პარკი, 1937 წელს - 33568 კგ. ქობულეთის რაიონში დაამზადეს 25300 კგ, ბათუმისაში - 7308 კგ, ქედის რაიონში - 900 კგ.⁴¹ 1939 წელს აჭარაში დაამზადეს 35,6 ტონა (35600 კგ) აბრეშუმის პარკი,⁴² რაც 1930 წელს მანქანებელს 2,3-ჯერ და მეტად აღემატებოდა.

ისტორიულად სოფლის მოსახლეობის ცხოვრებაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა მეცხოველეობას. კოლექტივი-

³⁸ ბისიმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980. გვ. 351, 398.

³⁹ იქვე, გვ.337, 387.

⁴⁰ საბჭოთა აჭარის 40 წელი, სტატისტიკური კრებული. ბათუმი, 1961, გვ. 70.

⁴¹ ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 102-103.

⁴² აცსა, ფ.რ-2, ან. 1, ს. 1227, ფურც. 5.

ზაციის განხორციელების შედეგად ეს დარგი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. სოფლის მოსახლეობას თითქმის აღარ ჰქონდა საკუთარი სათიბები და საბალახოები. შეიზღუდა სათემო სარგებლობის საძოვრები. სსრ კავშირისა და თურქეთის სახელმწიფო საზღვრის ჩაკეტვის შედეგად მოსახლეობა ვეღარ სარგებლობდა იმ ალპური საძოვრებით, რომლებიც 1921 წლიდან მეზობელი სახელმწიფოს საზღვრებში მოექცა. ამის მიუხედავად, მოსახლეობამ არათუ შეინარჩუნა, არამედ გაზარდა პირუტყვის საერთო სულადობა. აჭარაში განსახილველ პერიოდში პირუტყვის სულადობის სურათი ძირითადი სახეების მიხედვით მოცემულია მე-7 ცხრილში (1-ლი იანვრისათვის, ათასი სული).⁴³

ცხრილი 7

წლები	მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი		ცხვარი და თხა	ცხენი	ღორი
	სულ	მათ შორის ფური და ფურკამეჩი			
1921	41,1	15,0	24,9	—	0,3
1927	47,3	17,4	29,5	2,6	0,0
1937	105,7	38,5	73,9	3,9	1,8
1941	81,0	35,9	74,4	3,7	3,2

მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის საერთო სულადობა 1921-1937 წლებში 2,6-ჯერ გაიზარდა, ცხვრისა და თხის - 3-ჯერ, ცხენის - 1,5-ჯერ, ღორის - 6-ჯერ. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ფურისა და ფურკამეჩის სულადობის ზრდას, რადგან იგი იძლეოდა, ხორცთან ერთად, რძის პროდუქტებს. 1921-1937 წლებში მათი სულადობა თითქმის 2,6-ჯერ გადიდდა. 1937 წლის შემდეგ, როდესაც გლეხობა სასოფლო-სამეურნეო არტელში გააწევრიანეს, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობის შემცირება კერძო სექტორში ბუნებრივი გახდა, რადგან გლეხობას ნამატის შენახვის საშუალება აღარ ჰქონდა. ამასთან, საკოლმეურნეო წესდებით და საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების სპეციალური დადგენილებით შეიზღუდა საკარმიდამო მეურნეობაში პირუტყვის სულადობა. ისტორიული ბედუკუღმართობის

⁴³ სტატისტიკური კრებულები: საბჭოთა აჭარის 40 წელი. ბათუმი, 1961, გვ. 76; საბჭოთა აჭარის 60 წელი. ბათუმი, 1981, გვ. 78.

გამო ადგილობრივი მოსახლეობა არ მისდევდა მეღორეობას. ცხადია, იგი 20-30-იან წლებში ვერ განვითარდა.

მეცხოველეობის მეურნეობაში პირველობდა ხულოს რაიონი, რამდენადაც საზაფხულო საძოვრებით გამოირჩეოდა. მაგრამ მთლიანად აჭარაში საქონლის ჯიშობრივი შემადგენლობა და პროდუქტიულობა დაბალ დონეზე იდგა. არადამაკმაყოფილებელი იყო ვეტერინარული მომსახურება. გასული საუკუნის 20-იან წლებში აჭარაში მუშაობდა 3 ვეტექიმი და 5 ვეტფერშალი. მათ შორის მაზრებს თითო ვეტფერშალი ემსახურებოდა. მართალია, ვეტსანიტარიული პუნქტები მუშაობდა ბათუმში, ქობულეთში, აჭარისწყალზე, პირუტყვის სამკურნალოები ქალაქსა და მაზრებში,⁴⁴ მაგრამ ეს დაწესებულებები და ვეტპერსონალი არასაკმარისი იყო ავტონომიური რესპუბლიკის მასშტაბით პირუტყვის დაავადებათა მკურნალობისა და საკარანტინო კონტროლის განხორციელებისათვის. არადა პირუტყვის დაავადებას სისტემატური ხასიათი ჰქონდა.

გასული ს-ის 20-იან წლებში ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ საცდელ-საჩვენებელი ფერმები მოაწყო თამარისა და არდაგანის დასახლებაში. მერძეობის ფერმა „თამარა“ დაარსდა 1923 წელს, რომელსაც 20 სული ფური ჰყავდა. არდაგანის მეურნეობის ფერმა ჩამოაყალიბა ბათუმის მუშათა კოოპერატივმა, რომლის დაარსებაზე დაიხარჯა 118 ათასი მანეთი. ფერმას ჰყავდა 170 ფური და წლიურად ბათუმს აწვდიდა 500 ათას ლიტრ რძეს, რაც ქალაქის მოსახლეობას 30%-ით აკმაყოფილებდა. 1930-1931 წლებში ხულოს რაიონში საქონლის ჯიშობრივი შემადგენლობის გაუმჯობესებისათვის 100 ათასი მანეთი დაიხარჯა, გლეხებს დაურიგეს 500 სეპარატორი, შეიქმნა აგრეთვე კარაქის დამამზადებელი მოძრავი პუნქტები, რამაც მოსახლეობას გაუადვილა მეცხოველეობის პროდუქტების რეალიზაცია.⁴⁵

შესასწავლ ხანაში საკოლმეურნეო სექტორში მეცხოველეობა განუვითარებელი იყო. ფერმების მშენებლობა დაიწ-

⁴⁴ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 268.

⁴⁵ იქვე, გვ. 278, 390, 435-436, 451.

ყო 1935 წლის შემდეგ, როდესაც საკავშირო ხელისუფლებამ მეცხოველეობის განვითარების სპეციალური გეგმა მიიღო. 1935 წელს აჭარაში 12 საკოლმეურნეო ფერმა ააგეს, რომელშიც გაერთიანებული იყო 324 მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი. მართალია, მომდევნო წლებში ფერმების მშენებლობა გაფართოვდა, მაგრამ 1939 წლის 1 ივნისის მდგომარეობით კოლმეურნეობათა 80%-ზე მეტს მეცხოველეობის ფერმები არ გააჩნდათ.⁴⁶

XX ს-ის 20-30-იან წლებში განუვითარებელი იყო აგრეთვე მეფრინველეობა და მეფუტკრეობა. ამ მიმართულებით ხელისუფლების ღონისძიებებს საცდელ-საჩვენებელი ხასიათი ჰქონდა. 1930 წელს ბათუმის შემოგარენში დაარსდა ორი მეფრინველეობის სახელმწიფო ფერმა. ფერიის მეფრინველეობის ფერმას ეკავა 3,5 ჰექტარი. ფერმაში მოეწყო საფრინველეები და ინკუბატორები. ფერმა გათვალისწინებული იყო 1000 ფრთა ფრინველზე. ინკუბატორებში ერთდროულად თავსდებოდა 6000 კვერცხი. ფერმის მშენებლობაზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაიხარჯა 75 ათასი მანეთი. მაგრამ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატმა მისი მოვლა-პატრონობა ვერ შეძლო და იგი გადაეცა ბათუმის მუშათა კოოპერატივის.⁴⁷

შესასწავლ ხანაში გამოუყენებული იყო მეფუტკრეობის განვითარების რესურსი. მართალია, 20-იანი წლების მეორე ნახევარში იწყება მეფუტკრეობის საზიარო ამხანაგობების ჩამოყალიბება, მაგრამ ისინი ფორმალურად არსებობდნენ. ფუტკრის ოჯახებისა და თაფლის წარმოების საქმეში არსებითი გარდატეხა არ მომხდარა. მეფუტკრეობის ტექნიკა და ტექნოლოგია პრიმიტიული დარჩა. 1925 წ. აჭარაში აღირიცხა 9700 სკა, აქედან ჩარჩოიანი იყო 800. 1930 წელს შესაბამისად იყო 16000 და 3000. მეფუტკრეობის პროდუქცია ასევე უმნიშვნელო იყო. მაგალითად, 1928 წელს მიიღეს 114 ტონა თაფლი, 1929 წელს – 164 ტონა, ხოლო 1930 წელს – 165 ტონა.

⁴⁶ ა. ბაჯელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 99-100.

⁴⁷ ბსისმა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 390, 451, 500.

ნა.⁴⁸ მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ ყოფილა 30-იან წლებშიც.

ამრიგად, XX საუკუნის 20-30-იან წლებში აჭარის სოფლის მეურნეობის ისეთ დარგებში, როგორიცაა მემინდერეობა და მეცხოველეობა წარმოების წესები და ტექნოლოგია, სამიწათმოქმედო იარაღები შუა საუკუნეების დონეზე რჩებოდა. ხელისუფლების მცდელობა წარმოების რაციონალურად მოწყობისათვის ნაკლებეფექტური აღმოჩნდა. მას საცდელ-საჩვენებელი ხასიათი ჰქონდა. მცირემიწიანობის გამო მოსახლეობა ვერ იღებდა არსებობისათვის საჭირო პროდუქტებს და 'მიმ'შილობდა. კოლექტივიზაციის დროს, როდესაც მემინდერეობისა და მეცხოველეობის დარგები კიდევ უფრო მეტად დაქვეითდა, მოსახლეობის უზრუნველყოფა მარცვლეულით გაუარესდა. ამავე დროს მნიშვნელოვანი მიღწევები იყო სუბტროპიკული და ტექნიკური კულტურების განვითარებაში. მაგრამ ჩაი და სუბტროპიკული კულტურები გაშენებული იყო ზღვისპირა ზოლში, თანაც მრავალწლიანი ნარგავებია და მოსავალს გვიან იძლევიან. ამიტომ პირველ წლებში მათ განვითარებას არსებითი გავლენა არ მოუხდენია მოსახლეობის ცხოვრების პირობებზე.

⁴⁸ ბსისმკა, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1926-1932 წწ. ბათუმი, 1980, გვ. 435.

Political and Economic History of Adjara (1921-1940)

Resume

Monograph consists of 2 chapters. In the first chapter the author analyses political and historical issues, while the second chapter reveals economical and agricultural situation of Adjara in the 20-30-th of XX century. From political issues the author investigates such important topics as: the fight against Turk occupants in 1921, foundation of Adjarian Autonomous Republic, establishment of state and political institutions: At the same time the author analyses the process of formation of communist partyocracy and soviet totalitarian regime. Agro – economical reforms are also studied in the work.

In the work it is given the general picture of Adjara industry in 20-th of XX century.

It is underlined that during soviet period the industry of Adjara was suffering from the deep crisis which lasted till 1924. It is shown, were the objective and subjective reasons of this crisis.

In spite of the new economic political requirements in Adjara from March 1921 till February 1922 the nationalization of comparatively great and middle industrial enterprises was implemented. 56 enterprises were nationalized but 19 among them didn't work because of the lack of necessary materials, raw materials. Soviet authorities were forced to lease nationalized enterprises.

In 1923 13 industrial enterprises were leased for private ownership. The restoration and the development of the industry in Adjara began in 1924. The main attention was given to metal-working, woodworking, tobacco farming, oil-refining and other branches of industry. By 1928 the total volume of industrial production increased by 2.7 times. The population and workers significantly increased of course simultaneously though there were a lot of difficulties and shortages.

Before the Soviet power there was maritime, railway, pipeline and ferry transport in Adjara. In the 20th of the XX century the oil pipeline

was factually inactive, and the maritime and railway transport suffered a great loss during the World War I and foreign intervention.

The work concerns to the arrangements of the Soviet government for the development of transport. In the period of Soviet Power the nationalization of maritime and railway transport was fulfilled. According to the decree of August 8 and 26 of the nationalization of Georgian railway system and port was realized. The work describes the general situation of Batumi port and railway industry, their operation and staff. It also gives the data about freight port, passenger movement etc.

The work also studies the industrial operation of workshops existing at the open port. It underlines the fact that at the late 20th of the XX century the automobile transport started to operate, that was an important novelty in the transport history of the region.

Ouring the industrialization in Adjara there were founded the new industial branches, appeared new factories. Marine, railway and automobile transportation was also developed.

As a resualt of industrialization in Adjara the qualified workers and technical engeneering personel have been formed, they have taken an important part in the development of technical progress, utilization of their rationalization proposals and inventions provided the rearmament of factories and the state got an economic profit

The work considers the goal of the agricultural reformation, the ways of its accomlishment, its methods and final results. The agricultural reformation in Adjara started at the very beginning of sovietization of the region and its first stage lasted till 1929. In this period the lands and other real estate of colonists and landowner-princedom were expropriated and nationalized.

The confiscated lands of the colonists were transmitted to the Public Commissariat of Agriculture. These lands were classified and devided into three categories: the land of state significance were transmitted to the Soviet farms, the lands of the second category were being leased, and the lands of the third category were transmitted to peasantry free of charge.

Peasantry also received the lands that were confiscated from the landowner-princdoms, but a great part of forests and pastures were

ruled by government. At the result of agricultural reformation the farming conditions and landownership of peasants were not considerably improved.

The second stage of the agricultural reformation in Adjara started in 1929 and lasted till the end of the 30th of the XX century. The goal of this reformation was the remaking the peasant farms into the collective farms and the liquidation of rich peasants (kulaks). The work considers the forms of collective farms.

In 1935 the model for agricultural cooperations was accepted, and it became the base of organizational, economic and financial activity of collective farms. At the beginning of 1941 more than 97% of peasants were the members of agricultural artels.

The work describes the social-economical nature of the artels. It is noted that collective farms were the masked forms of peasant exploitation. It did not meet the interests of peasantry; at the result of the collectivization realization the farmers in Adjara became poorer, that caused the tension of political and social-economical situation in the villages.

Main branches of agriculture such as: field working, tobacco growing, tea growing, citrus growing, cattle – breeding are studied in the monograph. It is underlined, that in the soviet union much attention was paid to the development of technical and subtropical cultures and in the 30-th of XX century there was a high point in the development of these cultures. The monograph contains rich material about these issues.

Политическая и экономическая история Аджарии (1921-1940)

Резюме

Труд состоит из двух частей. В первой изучена политическая история Аджарии. Рассмотрены такие вопросы, как борьба населения ругиона против турецких оккупантов, в за восствновление территориальнщй целостности родины, а также расстановка политических сил, борьба за власть.

В монографии основное внимание уделено созданию автономной республики, формированию государственных органов, их социальной базе и структуре. В борьбе за власть коммунисты использовали все методы: силовые, идеологические и другие. Основной их опорой были армия и милиция. В победе коммунистов немалую роль сыграли комитеты беднейших крестьян, образованные по указанию ревкома и ЦК компартии Грузии. Они дискредитировали меджлис, которым руководил Мемед Абашидзе. Меджлис был распущен. Новый состав меджлиса был избран в июне 1921 года, его руководителем стал Хасан Лордкипанидзе.

Отмечается, что под руководством компартии Грузии в Аджарии в ноябре 1921 года были созданы красный меджлис и новый коммунистический ревком. Они были надежной опорой коммунистического режима. Новый ревком подготовил выборы советов, как государственной власти. Фактически в Аджарии установилась власть коммунистической партократии, которая длилась по 1990 год. В этой же главе дается характеристика составных частей политической системы: государственных органы, партийной, профсаюзной и молодежной организации.

В второй части монографии рассмотрены экономические реформы, осуществленные в 20-30-ых годах XX века. В работе показано промышленности и транспорта как в начале советизации, так и в течение всего периода 20-30-ых годов. Подчеркивается, что в начале 1921 года промышленность и транспорт переживали глубокий

кризис, который длился до 1926 года. Показаны объективные и субъективные причины этого кризиса.

Несмотря на требования новой экономической политики, в Аджарии с марта 1921 года по февраль 1922 года осуществлялась национализация сравнительно крупных и средних предприятий. Национализировано было 56 предприятий, но 19 из них не работали из-за нехватки нужных материалов, сырья и др. Органы Советской власти вынуждены были передать в аренду национализированные предприятия. В 1923 году частным лицам в аренду было отдано 13 промышленных предприятий.

В августе 1921 года ревком Грузии осуществил национализацию морского и железнодорожного транспорта.

В труде рассмотрены мероприятия советской власти по восстановлению и развитию промышленности и транспорта. Основное внимание уделено металлообрабатывающей, лесной, деревообрабатывающей, табачной, полиграфической, кожевенной и другим отраслям промышленности. В монографии освещена деятельность Батумского порта и железнодорожного транспорта, дана характеристика качественного и количественного состава промышленных и транспортных работников. Приведены интересные данные о вывозе и ввозе товаров, передвижении пассажиров и др.

Второй этап экономической реформы в промышленности и на транспорте начался в конце 20-ых годов. Эта реформа в основном касалась управления отраслью. Возникло трёхступенчатое управление индустрией. Первая ступень - региональные управления, вторая - республиканские, третья - союзные. Все крупные и средние предприятия передавались в союзно-республиканское подчинение. В результате этой реформы возникли трудности в формировании местного государственного бюджета.

В монографии рассмотрено развитие индустрии. Показано, что в конце 20-ых годов в регионе началось строительство крупных предприятий союзного назначения. Наиболее крупными был нефтеперерабатывающий завод, введенный в эксплуатацию в 1930 году. В 30-ые годы построены машиностроительный, кофеиновый заводы, швейная, табачная, кожевенная, чайные фабрики, цитрускокомбинат и т.д. В целом, в результате индустриализации в Аджарии продукция крупной промышленности увеличилась в 43-раза.

Конечно, это был прогресс в развитии экономики. В результате развития индустрии в Аджарии, как во всей Грузии, возникли новые рабочие места, сократилась безработица. Кроме этого, индустриализация Аджарии, как и всей Грузии, была проявлением колониальной политики руководства советского государства. Основным принципом индустриализации было создание единого комплекса народного хозяйства всей страны, как материальной основы объединения и сближения народов СССР. Он стал бы серьезной помехой на пути возникновения независимых национальных государств.

Аналогичная колониальная политика проводилась и в аграрном секторе. В труде охарактеризованы особенности аграрной политики Советской власти в Аджарии. Отмечено, что в Аджарии новая аграрная реформа начинается в результате советизации региона и первый этап реформы продолжается до 1929 года. На этом этапе осуществлялись конфискация земли и другого недвижимого имущества колонистов и местных помещиков.

Конфискованные земли передавались в распоряжение народного комиссариата земледелия Аджарии. После перегруппировки они делились на три категории. На землях первой категории создавались государственные хозяйства-совхозы. Остальные передавались крестьянам безвозмездно или на условиях аренды.

Крестьянам передавались также конфискованные земли местных помещиков. Леса и пастбища переходили в государственный фонд.

Второй этап аграрной реформы осуществлялся в 30-ых годах XX века. На этом этапе было преобразовано крестьянское хозяйство в коллективное и проведена экспроприация имущества. В труде рассмотрены коллективные формы сельского хозяйства, показана кулацкого социально-экономическая суть сельскохозяйственной артели.

Несмотря на сопротивление, советская власть смогла осуществить коллективизацию сельского хозяйства. В начале 1941 года в сельскохозяйственные артели были объединены почти все крестьянские хозяйства (97,2%), было ликвидировано кулачество, как социальный слой. В труде подчеркнуто, что коллективизация сельского хозяйства представляла новую форму эксплуатации крестьянства. В результате этой реформы в селе возникла политическая и

социальная напряженность, население стало ещё беднее и голодало.

В труде рассмотрены основные отрасли сельского хозяйства: полеводство, табаководство, чаеводство, цитрусоводство и другие. Подчеркнуто, что советское государство особое внимание уделяло развитию субтропических и технических культур. Развитие этих отраслей считалось главным направлением сельского хозяйства региона. В 30-ые годы XX века в Аджарии создавались новые государственные хозяйства субтропических культур, в результате этого значительно увеличивалась площадь и урожайность цитрусовых и чая.

შემოკლებათა განმარტებანი

ალკკ – ახალგაზრდა ლენინური კომუნისტური კავშირი

აცსა – აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი

სცსსა – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი

სშსსა – საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს სახელმწიფო არქივი

ასშფ – აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი

პპოგ – პოლიტიკური პარტიებისა და ორგანიზაციების განყოფილება

ან. – ანაწერი

ფ. – ფონდი

ს. – საქმე

ფურც. – ფურცელი

თბ. – თბილისი

ტიფ. – ტიფლისი

ჟურნ. – ჟურნალი

დასახ. – დასახელებული

ნაშრ. – ნაშრომი

საკ.კპ (ბ) – საკავშირო კომუნისტური პარტია (ბოლშევიკების)

რსფსრ – რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკა

რევკომი – რევოლუციური კომიტეტი

საქართველოს სსრ – საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა

სსრ კავშირი – საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი

სახკომი – სახალხო კომისართა საბჭო

ცაკი – ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი

ასხგსმპ – აჭარა საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებისა და სახალხო

მეურნეობის აღდგენის პერიოდში

ბსისმკა – ბრძოლა სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციისა და სოფლის

მეურნეობის კოლექტივიზაციისათვის აჭარაში

ბსმსრდა – ბრძოლა სახალხო მეურნეობის სოციალისტური რეკონსტრუქცი-

ის დამთავრებისათვის აჭარაში

РКАБсус – революционные комитеты Аджарии в борьбе становление и упрочение советской власти

КК – Кавказский календарь

Тиф. – Тифлис

М. – Москва

СССР – Союз Советских Социалистических Республик

შესავალი	5
თავი I. პოლიტიკური ვითარება აჭარაში 1921 წელს და საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადება	24
1. საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოება და ბრძოლა აჭარის დედასამშობლოსაგან ჩამოცილების წინააღმდეგ (1921 წლის თებერვალ-მარტი)	24
2. საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადება აჭარაში და პოლიტიკური ძალების ბრძოლა ძალაუფლებისათვის (1921 წლის მარტი-დეკემბერი)	48
თავი II. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა	75
1. ავტონომიური რესპუბლიკის წარმოქმნის საფუძვლები და სამართლებრივი სტატუსი	75
2. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა	110
თავი III. საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბება აჭარაში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში	118
1. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები. მათი სოციალური ბაზა და სტრუქტურა	118
2. კომუნისტური პარტოკრატიის ფორმირება და მისი როლი პოლიტიკურ სისტემაში	153
3. პროფესიული კავშირები	190
4. ახალგაზრდობის ორგანიზაციები	230
თავი IV. სამრეწველო-ეკონომიკური რეფორმა და ინდუსტრიის განვითარება აჭარაში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში	278
1. წარმოების ძირითად საშუალებათა ნაციონალიზაცია და სახალხო მეურნეობა აღდგენით წლებში	278
2. მრეწველობის მართვის რეფორმა და ინდუსტრიის განვითარების შედეგები	301
თავი V. აგრარული რეფორმა და სოფლის მეურნეობა აჭარაში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში	335
1. მიწის ნაციონალიზაცია. ფეოდალური და კაპიტალისტური მიწათმფლობელობის ლიკვიდაცია	335
2. გლეხური მეურნეობის კოლექტივიზაცია	351
3. საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობა	369
4. სოფლის მეურნეობის ძირითადი დარგები	386
რეზიუმე (ინგლისურ ენაზე)	406
რეზიუმე (რუსულ ენაზე)	409
შემოკლებათა განმარტებანი	413

ოთარ თურმანიძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი. დაიბადა 1934 წელს. 1953 წელს ეერსხლის მედალზე დაამთავრა შუახევის რაიონის უჩამბის საშუალო სკოლა, 1957 წელს – წარჩინებით ბათუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის (ამჟამად უნივერსიტეტი) ისტორიის ფაკულტეტი.

1957-1960 წლებში მუშაობდა შუახევის რაიონის წაბლანის რეაწლიან და უჩამბის საშუალო სკოლებში ისტორიისა და უცხო ენის (გერმანული) მასწავლებლად.

1960-1972 წლებში იყო ცინარეთის რეაწლიანი სკოლის დირექტორი. 1972 წელს დაიცვა საკანდიდატო, ხოლო 1988 წელს – სადოქტორო დისერტაცია. 1990 წელს მაინიჭეს პროფესორის წოდება.

ო. თურმანიძე 1972 წელს საცხოვრებლად გადმოვიდა ქ. ბათუმში და ლექციებს კითხულობდა შოთა რუსთაველის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტსა და საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ბათუმის ფაკულტეტზე. 1990-2005 წლებში ბათუმის პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში ხელმძღვანელობდა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა კათედრას.

ო. თურმანიძე 1992-2011 წლებში ლექციებს კითხულობდა, აგრეთვე, ბათუმის სამედიცინო-ეკოლოგიურ ინსტიტუტში და ამავე დროს ხელმძღვანელობდა ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა კათედრას. 1994-2011 წლებში იყო ბათუმის ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი. ინსტიტუტის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან ინტეგრირებიდან დღემდე მუშაობს ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა მიმართულების უფროს მეცნიერ თანამშრომლად.

გამოქვეყნებული აქვს 120 ნაშრომი, მათ შორის 9 მონოგრაფია. ო. თურმანიძის რედაქტორობითა და წამყვანი მონაწილეობით 2012 წელს გამოვიდა „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ IV ტომი.

ჰყავს მეულლე, სამი შვილი, ექვსი შვილიშვილი და ერთი შვილთაშვილი.

**ტექნიკური რედაქტორი და
კომპიუტერული უზრუნველყოფა
მალხაზ ფაღავა**

ოპერატორი ეთერ ხატონიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 10.09.2012
ქალაქის ზომა 60X84 1/16
ფიზიკური თაბახი 26
შეკვ. №14
ტირაჟი 150

ფასი სახელშეკრულებო